

GOVERNMENT OF INDIA

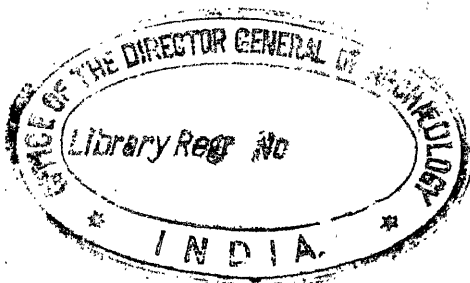
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

Acc. No. 0643

CALL No. 394.269593/ Cul.

D.G.A. 79.

พระราชพิธี ๑๒ เดือน

The Festivals of the twelve months

~~8 12 46~~
by 50

His Majesty the late King Culalongkorn

printed and distributed by

1243 Lady Se

(3041)

at the Cremation of

Chao Phraya Nararatna rajmanit (To)

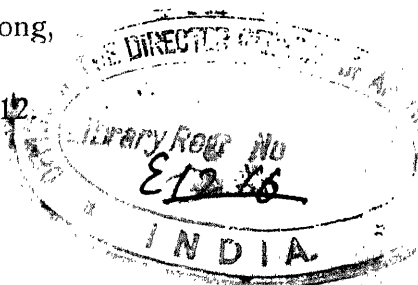
With a preface of His Royal Highness

Prince Damrong,

Bangkok 1912.

394-269593

Cul

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 10 643

Date 30.6.61

Ref. No. 394.269.593/100

เรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าจอมมารดาสดในรัชกาลที่ ๕

พิมพ์แจกในงานปลงศพเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต)

ว. ศ. ๑๓๑

สารบัญ

ตอนที่ ๑

เดือนสิบสอง

พระราชพิธีจองเปรียง	หน้า	๑
พิธีคึกเกีย	„	๗
การฉลองไทรบุรี	„	๓๐
การตอพระประทับ	„	๓๔
ผ้าป่าบรรดาศักดิ์	„	๒๕
กาตานุगत	„	๒๘
การแจกเบี้ยหวัด	„	๓๔
นิตรมงคล	„	๓๘

เดือนอ้าย

อธิบายพระราชพิธีไถ่หัว	„	๔๕
การเลี้ยงขนมเบอง	„	๕๓
เทศน์นามหาชาติ	„	๕๓

เดือนยี่

อธิบายพระราชพิธีบุษยาศิเคก	„	๕๖
พระราชพิธีครีမ်พวย ตรีปวย	„	๕๖
การถวายผ้าจำพรรษา	„	๘๓

เดือนสาม

อธิบายพระราชพิธีชานยเทาะห์	หน้า ๙๑
พิธีศิวาราตรี	,, ๙๕
มาฆบูชา	,, ๙๙
เถียงพระตุ๋จัน	,, ๑๐๑

เดือนสี่

อธิบายพระราชพิธีรดเจดีย์	,, ๑๐๕
อธิบายพระราชพิธีต้มพัจนรินทร์	,, ๑๐๙
อธิบายพระราชพิธีอาพาธพินาศ	,, ๑๒๓
พระราชพิธีต้มพัจนรินทร์	,, ๑๒๙
กาตานุกาตครุฑ	,, ๑๖๙

เดือนห้า

อธิบายพระราชพิธีในเดือน ๕	,, ๑๗๒
การตั้งเวรเทวดา, สมโภชเครื่อง, เถียงโต๊ะปีใหม่.	,, ๑๗๕
พระราชพิธีศรีสัตตจักยานกาล	,, ๑๗๙
อธิบายพิธีคเชนทร์ควัดนาน	,, ๒๑๙
ทอดเชือกคามเชือก	,, ๒๒๗
แห่สระต้นานใหญ่	,, ๒๓๒
แห่คเชนทร์ควัดนาน	,, ๒๓๙
ตั้งกรานต์	,, ๒๔๒
จำด้วยพระทรายแถมเข้าบิณฑ	,, ๒๗๕
การพระราชกุศลในตั้งกรานต์	,, ๒๘๕

การตรึงมูรธาภิเศก	หน้า ๒๘๓
การสถาปนาพระอัฐิด้วยผ้าคู่	,, ๓๐๑
การสถาปนาพระบรมทนต์	,, ๓๐๗
การเสด็จทรงนำพระพุทธรูปแด่เจดีย์	,, ๓๐๘
วินิจฉัยเรื่องเด่นเบยเมือครุฑส่งกรานต์	,, ๓๑๒

เดือนหก

พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล	,, ๓๑๘
การวิสาขบูชา	,, ๓๔๔

ตอนที่ ๒

เดือนเจ็ด

อธิบายพระราชพิธีในเดือน ๗	หน้า ๑
พระราชพิธีเคณฑ์ คือทั้งข้าง	,, ๒
พระราชพิธีทอดผ้าด่างพระบาท	,, ๔
สถาปนา	,, ๑๐
ห่อเทียนพรรษา	,, ๒๐
ทำบุญพระอัฐิสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์	,, ๒๓

เดือนแปด

การพิธีเข้าพรรษา	,, ๒๕
การทรงผนวชเจ้านาย	,, ๓๗
การรดน้ำเทียนพรรษา	,, ๔๓
การเสด็จพระราชดำเนินถวายพุ่ม	,, ๕๓
การส่งมณฑลหาชาติคำหลวง	,, ๖๐

ส่วนพระราชพิธีเดือน ๑๑ ที่ยังขาดอยู่เดือนหนึ่งนั้น ได้เรียงคำ
อธิบายพอสังเขป แด่คหบดีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ เจ้าฟ้ามหาดา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ พิมพ์ไว้พอให้ครบพิธี
ทั้ง ๑๒ เดือน

หอพระสมุดวชิรญาณ
วันที่ ๑ พฤษภาคม วันโกนขึ้นทศก ๑๓๑

อุภัยงพฟภพ.

พระราชนิพนธ์

คำนำ

เรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน

พระราชพิธีซึ่งมีสำหรับพระนคร ที่ได้เคยประเพณีมาแต่ก่อนจนถึง
ปัจจุบันนี้ อาศัยรัชที่มาเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งมาตามตำราไฉยศาสตร์
ที่นับถือพระเป็นเจ้า อิศวร นารายณ์ อย่างหนึ่งมาตามพระพุทธศาสนา
แต่พิธีที่มาจากต้นเหตุทั้งสองอย่างนี้ มาดะวณกันเป็นพิธีอีกอย่างหนึ่ง
ซึ่งมี ด้วยอาศัยรัชเหตุที่แต่เดิมพระเจ้าแผ่นดินแตงลาวพระนครถือศาสนา
พราหมณ์ การใด ๆ ซึ่งนับว่าเป็นศรีสวัสดิ์มงคลแก่พระนครตามคัมภีร์
ไฉยศาสตร์ ก็ประเพณีเป็นราชประเพณีสำหรับพระนครตามแบบอย่างนั้น
ครั้นเมื่อภายหลังพระเจ้าแผ่นดินแตงลาวพระนครนับถือพระพุทธศาสนา ถึง
ว่าพระพุทธศาสนาที่เป็นต้นเดิมแท้ ไม่มีฤกษ์ภาพิรต์ของอันใด ด้วยพระ
พุทธเจ้าย่อมตรัสว่าฤกษ์ดี ยามดี ครัวดี ชนชาติดี การบวชเข้า ถวายดี
ทั้งปวงย่อมอาศัยรัชความสุจริตในใจทวาร ถึงแม้ว่าการซึ่งจะเป็นมงคล
แต่เป็นอวระมงคลก็ดี ก็อาศัยรัชทั้งปวงประเพณีการสุจริตทุกจริตเป็น
ที่ทรง เพราะฉะนั้นการพระราชพิธีใด ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องเจ้าอยู่ในพระพุทธ
ศาสนา ซึ่งมีคำอ้างว่ามาตามทางพุทธศาสนานับเขาเป็นคู่กับไฉยศาสตร์นั้น
จะอ้างว่าพระพุทธเจ้าบัญญัติฤกษ์แนะนำไว้ให้ทำนั้นไม่ได้ มีอย่างเดียวแต่

การพระราชพิธีทรงปวง บางอย่างต้องกับคำที่พระพุทธเจ้าตรัสเสร็จวิน
 บางอย่างต้องกับคำที่พระพุทธเจ้าตรัสทีเดียว เมื่อว่าโดยย่อแล้ว การ
 อันใดที่เป็นอุจริทในไตรทวาร พระพุทธเจ้าก็ตรัสเสร็จวินการตั้งนั้นว่า
 เปนดี การตั้งใดที่เป็นอุจริทก็ย่อมทรงติเคียนว่าการตั้งนั้นเป็นการชั่ว
 เพราะฉะนั้น การพระราชพิธีอย่างว่าตามพุทธดำสอนนั้นควรจะต้งเข้าใจ
 ว่าเป็นแต่ตัวอย่าง ความประพฤติของผู้ ซึ่งนับถือพระพุทธดำสอนได้
 ประพฤติมาแต่ก่อน การที่ประพฤตินั้นไม่เป็นการมีโทษที่พระพุทธเจ้าจะ
 พึงติเคียน การพระราชพิธีเช่นนี้นับว่าเป็นการมาตามทางพุทธดำสอน
 แต่ส่วนพระราชพิธีซึ่งจะปะปนกันทั้งพุทธดำสอนแต่โดยดำสอนนั้นก็เกิด
 ขึ้นด้วย เคิมทีพระเจ้าแผ่นดินแตราชฐานนับถือดำสอนพราหมณ์ดังว่ามา
 แล้ว ครั้นเมื่อได้รับพระพุทธดำสอนมาถือพระพุทธดำสอน ไม่สู้เป็น
 ปฏิบัติกัศคักันกับดำสอนอื่น ๆ เหมือนดำสอนพระเยซูฤาดำสอนมหัศ
 พระพุทธเจ้า มีพุทธประสงค์อย่างเดียว แต่ที่จะแสดงเหตุ ที่เป็นจริงอยู่อย่างไร
 แดทางที่จะระงับดับทุกข์ได้ด้วยอย่างไร ตามซึ่งพระองค์ตรัสด้วยพระ
 อนุตรัมมาตัมโพธิญาณ พระองค์ไม่พยากรณ์กัถาว่าแก่ ในถ้อยคำความ
 เห็นของชนทั้งปวงที่กัถาว่าแก่งักันอยู่ต่าง ๆ ด้วยเห็นไม่เป็นประโยชน์อัน
 ใด เมื่อว่าโดยอย่างที่สุดแล้วผู้ ที่ถือพระพุทธดำสอนแท้ก็ไม่มีเหตุอันใดซึ่ง
 ต้มควรจะนับถือถุทธทางไสยดำศร แต่ผู้ ซึ่งนับถือพระพุทธดำสอนในชน
 หัดซึ่งยังไม่ได้นับถุมรรคผล ย่อมมีความหวาดหวั่นต้งถึงเทือนด้วยโทษ
 อันตรายต่าง ๆ แต่มีความปรารถนาต่อความเจริญรุ่งเรืองแรงกล้า เมื่อ
 ได้เคยประพฤตินับถือกัถาเกรงพระเปนเจ้า แดเทพยดาซึ่งว่ามีฤทธิ์อำนาจ
 อาจระงับโทษแก่คนและผู้อื่นได้ ในเหตุซึ่งมิใช่เป็นความยุติธรรมแท้ คือ

มันดาดให้เกิดไข้เจ็บต่าง ๆ โดยความโกรธความเกลียดว่าไม่เคารพนบ
 นอบบูชาตน ฤาอยู่ดี ๆ สบใจร้ายขึ้นมากทำพิศม์ตั้งให้คนทั้งปวงลำบาก
 ด้วยความเจ็บไข้กันดารด้วยสเบียงอาหารเป็นต้น จึงได้คิดทำการบูชา
 เสด็จตรวจให้เป็นเครื่องป้องกันความผิด อันผู้มีอำนาจมีใจเช่นนั้นจะถือว่า
 เป็นการหมิ่นประมาทไม่เคารพนบ นอบ ฤาประจบประแจงได้จะได้สบาย ๆ
 ใจไม่มีใจร้ายขึ้นมา ความเชื่อถือนั้นหมายในการอย่างหนึ่งผู้อยู่ในใจคน
 ทั้งปวงสืบลูกหลานมาหลายสิบชั่วคน แต่หาไคร่เหตุผลซึ่งเป็นการมอญ
 เป็นไปเฉพาะถูกครวญเข้าม้อยู่เพียง ๆ เป็นเครื่องประกอบให้คิดเห็นว่า
 เป็นเพราะผีต่างเจ้านายกริ้วโกรธเช่นกตาวมาแล้ว จึงทำให้ความหวาด
 หวั่นกลัวเกรงนั้นไม่ขาดสูญไปได้ เมื่อมีความกลัวอันตรายอยู่ดังนี้แล้ว
 ส่วนความปรารถนาจะอยากดีอยากสบายนั้นแรงกล้า ก็ชักพาให้หันเข้าหา
 ความอ่อนน้อมขอรับรองเสด็จตรวจบูชาให้ช่วยแรงเข้าอีก ตามความปรารถนา
 อันแรงกล้าด้วยเหตุดังนี้แล ถึงแม้ว่าคนไทยถือพระพุทธรูปดำนาก็นับว่า
 อาจที่จะระงับการบูชาเสด็จตรวจไปได้ ไม่ การพระราชพิธีตามได้ยศาสตร์
 จึงยังไม่ได้เลิกถอน เป็นแต่ความนับถือนั้นอ่อนไป ตกอยู่ในท่าได้ดี
 กว่าไม่ทำ ไม่เสียหายอันใดนัก แต่การพิธีทั้งปวงนั้นก็ยอมเลิกยกเว้นแต่
 การสุจริตในไตรทวาร ไม่รับตัตริซึ่งเป็นการทุจริตของพวกพราหมณ์
 ยินดูบางพวกซึ่งมีตัตริร้ายกาจเช่นฆ่าสัตว์ขายยาเป็นต้น มาถือเป็นธรรมเนียม
 บ้านเมืองให้เป็นการขัดขวางต่อพระพุทธรูปดำนากัน แต่การพระราชพิธี
 อันใดซึ่งมีแต่พราหมณ์อย่างเดียว ก็ยอมเพิ่มเติมการพระราชกุศลซึ่ง
 เป็นส่วนทานมัย ศีลมัย ภาวนามัย เจือปนเข้าในพระราชพิธีนั้นยกเป็นต้น
 เหตุ การบูชาเสด็จตรวจเทพดาพระอิศวรพระนารายณ์เป็นต้น เปดียนตง

ไปเป็นปลายเหตุ ทำไปตามเคย ตกอยู่ในเคยทำมาแต่ก็ทำดีกว่าไม่ทำ
แต่การที่ท่านนี้ไม่เป็นการมีโทษอันใด แต่ไม่เบียดเบียนเงินทองอัน
ใดมากนัก ซึ่งกล่าวมาทั้งปวงนี้เพื่อจะแสดงให้ทราบชัดในเบื้องต้นว่า
พระราชพิธีทั้งปวงนี้ทำสำหรับประโยชน์อันใด แต่เพื่อว่าผู้มีความสงสัย
ว่า พระเจ้าแผ่นดินแตรราษฎรก็ถือพระพุทธศาสนา เหตุใดจึงทำพิธีตาม
ลัทธิไสยดำครออยู่ ความดำริของท่านผู้ที่ปกครองแผ่นดินมาแต่ก่อนคิด
เห็นการดังเช่นกล่าวมานี้แล จึงยังได้ทำการพระราชพิธีทั้งปวงซึ่งเป็นการ
สำหรับพระนครสืบมา

ก็แต่พระราชพิธีที่เข้ามาในพระราชกำหนดกฎมณเฑียรบาล ซึ่งได้ตั้ง
ขึ้นแต่แรกสร้างกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณ แดงพระราชพิธีประจำ
เดือน ๑๒ เดือนใด ว่าเป็นการซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทำว่าเป็นการเป็น
มงคลสำหรับพระนครทุกปีมิได้ขาดนั้น คือ เดือนห้า การพระราชพิธีเผด็จ
ศึกถดแจ้งรอกองนาม เดือนหกพิธีไฟคำขวัญจรดพระราชวังศักดิ์ เดือนเจ็ด
ทอดนํ้าถ่างพระบาท เดือนแปดเข้าพรรษา เดือนเก้าตุลาการ เดือนสิบ
ภัทรวทพิธีถารท เดือนสิบเอ็ดอาศุขยแข่งเรือ เดือนสิบสองพิธีจอง
เปรียงถดชุดดอยโคม เดือนอ้ายไล่เรือ เถลิงพิธีตรียัมพวาย เดือนยี่การ
พิธีบาศุขยาศึก เดือนพระโคกนเอยง เดือนสามการพิธีทานยชี่ เดือนสี่
การพิธีตั้งพัจฉาณันท์

การพระราชพิธีที่กล่าวมา ๑๒ อย่างนี้ คงได้ทำอยู่ทุกกรุงเทพ ฯ น
แต่เดือนห้า เดือนหก เดือนสิบ เดือนสิบสอง เดือนสี่ แต่พิธีเดือนอ้าย
เปลี่ยนมาเป็นเดือนยี่ ตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่ง
ว่า เปลี่ยนมาแต่กรุงเก่าแล้ว ด้วยเหตุว่าเดือนอ้ายพึงเป็นเวลาจำกัด

ถนนหนทางเป็นน้ำเป็นโคลนทั่ว ย้ายมาเดือนยี่พอให้ถนนแห้ง แต่พระ
 ราชพิธีเดือนเจ็ด เดือนเก้า เดือนสิบเอ็ด เดือนยี่ ที่เปลี่ยนขนไปเป็นเดือน
 อ้าย แต่พิธีเดือนสามนั้นคำราชัญญ์เสีย ไม่ได้ทำที่กรุงเทพฯ ๗ ถึงที่กรุง
 เก่าก็ทำบ้างวันบ้าง ไม่เป็นการเสมอทุกปีตลอดไป แต่พิธีเดือนแปดนั้น
 เป็นส่วนการพระราชกุศลในพระพุทธศาสนา เห็นจะเป็นส่วนเกิดขึ้นใหม่
 เมื่อถือพระพุทธศาสนา แต่พิธีพราหมณ์เดิมนี้สาบสูญไม่ได้เค้าเงื่อนเลย
 ถึงพิธีที่ราชัญญ์เสียไม่ได้ทำในกรุงเทพฯ ๗ นี้ก็ได้เค้าเงื่อนทุก ๆ พิธี เว้นแต่
 เดือนแปด ฤๅชรอยจะเป็นพิธีซึ่งไม่เป็นการสุจริตในใครทวารอย่างหนึ่ง
 อย่างไร ไม่สมควรแก่ผู้ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาจะทำ จึงได้ยกเลิก
 เสียตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินถือพระพุทธศาสนา มา เปลี่ยนเป็นพิธีตามพุทธ
 ศาสนาซึ่งได้สูญไป ที่ว่านี้เป็นแต่การคาดคะเน ส่วนการพระราชพิธีที่
 กรุงเทพฯ ๗ นั้น คงตามอย่างเก่าแต่เดือนห้า เดือนหก เดือนสิบ เดือนสิบ
 สอง เดือนยี่ เดือนสี่ เท่านั้นก็ ยังมีพระราชพิธีที่เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม
 ขึ้นใหม่ จนเกือบจะครบสิบสองเดือนเหมือนของเก่า ซึ่งคิดจะกล่าว
 ค่อยไปในเบื้องหน้า

การซึ่งคิดจะเรียบเรียงพระราชพิธีสิบสองเดือน ลงในหนังสือวิ
 ญานุกรณ ด้วยเห็นว่าคำโคลงพระราชพิธีที่หาทศมาส ซึ่งสมเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหมาดากรมสมเด็จพระบารามบรมบพิตรทรงแต่ง
 ขึ้นไว้ กรมดัมปาติกปักถายนี้ ได้นำมาลงไว้ในหนังสือวิญาน
 เกือบจะตลอดอยู่แล้ว แต่คำโคลงนั้นท่านก็ทรงไม่ทันจบครบสิบสองเดือน
 แต่ในตำนานความนั้นว่าความตอเถิดทั่วไปจนการนักขัตฤกษ์ ซึ่งเป็นส่วน
 ของราชวร ข้อความที่ว่าพิธีการมากกว่าตัวโคลงที่จะทำ จึงต้องประจุ

ถ้อยคำคงให้แน่น บางทีผู้ซึ่งไม่สู้ดีนักในการกาพย์โคลงก็อ่านไม่เข้าใจ
แต่ในครั้งนั้นได้คิดที่จะช่วยกันแต่ง เรียบเรียงข้อความในความประพจน์
ของราษฎรประชาชนในกรุงสยาม ซึ่งได้แต่การนักขัดถูกตามฤกษ์เดือน
เพื่อจะให้เป็นโยบายให้คนภายหลังทราบการงาน ซึ่งเราได้ประพจน์
เป็ประเพณีบ้านเมืองอยู่ในบัดนี้ ฤๅในชั้นพวกเราทุกวันนี้ยังไม่ได้ทราบ
ได้เห็นการประพจน์ทั่วไปของชนทั้งปวงก็จะได้ทราบ เหมือนอย่างช่วยกัน
สืบสวนมาเล่าสู่กันฟัง ส่วนในการพระราชพิธีประพจน์เป็ไปอยู่ในราช
การนักเป็ข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเวลาประชุมพระบรมวงษานุวงษ
แต่ข้าราชการพร้อมกันคราวหนึ่ง ๗ ครั้นจะรวบรวมตงเป็เรื่องเดียวกัน
กับการนักขัดถูกของราษฎร ก็จะเป็นความยืดยาวปะปนพันเผื่อกันไป
จึงได้คิดแยกออกไว้เสียต่างหาก คิดกำหนดแบ่งข้อความเป็ ๑๒ ส่วน
ส่วนตะเดือน กำหนดจะให้ได้ออกในวันต้นเดือนครึ่งหนึ่งไปจนตลอดปี
แต่เดือนหนึ่งจะมากบ้างน้อยบ้างตามการที่มากแต่น้อย หวังใจว่าคงจะ
เป็นโยบายแก่ผู้ซึ่งจะใคร่ทราบเวลาประชุมราชการได้ ตามสมควรแก่
เรื่องราวซึ่งนับว่าเป็นแต่พระราชพิธี ดังนี้

เดือน ๑๒

๑ พระราชพิธีจองเปรียง

การพระราชพิธีในเดือน ๑๒ ซึ่งมีมาในกฎมณเฑียรบาลว่า พิธี
จองเปรียง ตลอดจนโยม ทั่วทุกในความพิศดาร ในกฎหมายนั้นเอง
ก็ไม่มีข้อความใดกล่าวถึงเสาโยม แต่การจุดโยมอย่างหนึ่งอย่างใดชัดเจน
ฤๅจะเป็นด้วยเป็นการจัด ผู้ที่แต่งถ้อยว่าใคร ๆ ก็เห็นตัวอย่างอยู่แล้วไม่
ต้องกล่าว มีความแปลกออกไปนิดเดียว แต่ที่ว่าพิธีจองเปรียง
ตลอดโยม แลเดิม “ ดงน้ำ ” เข้าอีกคำหนึ่ง คำที่ว่า “ ดงน้ำ ”
นี้จะแปลว่ากระไรก็สันนิษฐานยาก จะเข้าใจว่าเอาโยมที่เป็นโครงไม้ไผ่หุ้ม
ผ้าที่ซักอยู่บนเสามาแต่ต้นเดือนตดตงแล้วไปทิ้งดงในน้ำ ก็ดูเคอะไม่ได้
การเดย ฤๅอีกอย่างหนึ่งจะเป็นวิธีว่าเมื่อตดโยมแล้ว ดอยกระทงส้มคิ
ว่าเอาโยมนั้นดอยไปคาบถักรัพรามณ์ ที่พอใจดอยอะไร ๆ จัดอยู่เช่น
กับดอยบาปด่างบาป จะถ้อยว่าเป็นดอยเคราะห์ ดอยโชคอย่างใดไปได้
ดอยกรรมมัง การก็ตรงกันกับดอยกระทง ทางที่จะส้มคิว่าดอยโยม
ข้อความตามกฎมณเฑียรบาลมีอยู่แต่เท่านั้น

ส่วนการพระราชพิธี ซึ่งได้ประเพณีอยู่ในประจันนั้นนับว่าเป็นพระ
ราชพิธีพรหมณ์ มิได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งมา กำหนดที่
ยกโยมนั้นตามประเพณีโบราณว่าถ้าปีใดมีอธิกมาส ให้ยกโยมตั้งแต่วัน
ขึ้นค่ำหนึ่งไป จนวันแรมต้องค่ำเป็นวันตดโยม ถ้าปีใดไม่มีอธิกมาส

ให้ยกโคมนั้นสิบห้า คำนับย้านั้นห้าเป็นวันตโคม อีกนัยหนึ่งว่า
กำหนดตามโหราศาสตร์ว่าพระอาทิตย์ถึงราศีพิจิตร พระจันทร์อยู่ราศี
พฤษภเมื่อใด เมื่อนั้นเป็นกำหนดที่จะยกโคม อีกนัยหนึ่งกำหนดด้วย
ดวงดาวฤกษ์คือดาวศุกร์ ถ้าเห็นดาวศุกร์นั้น ตั้งแต่คำจวนรุ่งเมื่อ
ใดเป็นเวลายกโคม การที่ยกโคมนั้นตามคำโบราณ ก็กล่าวมาว่า
ยกขึ้นเพื่อบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสาม คือพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม
การซึ่งว่าบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามนั้นเป็นคันทำราแท้ ในเวลายกโคมด้วย
แต่ควรเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือพระพุทธศาสนา ก็กล่าวมาบูชาพระ
บรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีในดาวดึงส์ทิพพ แต่บูชาพระพุทธบาท
ซึ่งปรากฏอยู่หน้าหาดทรายเรียกว่ามะหานที เป็นที่ฝังนาคทั้งปวงดัง
การบูชาอยู่ แต่ถึงว่าโคมไซ้ที่อ้างว่าบูชาพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธ
บาทดังนี้แล้ว ก็ยังเป็นพิธีของพราหมณ์พวกเดียว คือตั้งแต่เริ่มพระ
ราชพิธีพราหมณ์ก็เข้าพิธีโรงพิธีในพระบรมมหาราชวัง แลเวลาเช้าถวาย
น้ำพระมหาสังข์ตลอดจนวันตโคม เทียนซึ่งจะจุดในโคมนั้นก็ทำเปรี๊ยะ
คือไขข้อพระโคซึ่งพราหมณ์นำมาถวายทรงทา การที่บูชากันด้วยน้ำมัน
ไขข้อโคนั้นก็เปรี๊ยะพิธีพราหมณ์แท้ เป็นธรรมเนียมสืบมาจนแผ่นดินพระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าการพระราชพิธี
ทั้งปวงควรจะให้เป็นไปด้วยพระพุทธศาสนาทุก ๆ พระราชพิธี จึงโปรดให้
มีการสดมมนต์เย็นฉันทเช้าก่อนเวลาที่จะยกโคม พระสงฆ์ที่สดมมนต์
นั้นพระราชทานไทย ๑ พระครูปริตไทย ๔ พระราชาคณะรามัญ ๑ พระครู
ปริตรามัญ ๔ รวมเป็น ๑๐ รูป เวลาทรงศีตแล้วก่อนสดมมนต์ มี
อาลักษณ์อ่านคำประกาศแต่งตั้งเรื่องพระราชพิธี แลพระราชดำริซึ่ง

ทรงจัดเพิ่มเติม แด่พระราชทานแด่พระราชาผู้ศกแก่เทพดาทั้งปวง แล้วพระ
 องค์จึงได้สดมภ์ต่อไป เวลานั้นพระฤกษ์ทรงรณาดังนี้แล เจิมเส้าโคม
 ไชยแล้วจึงได้ยก พระสงฆ์สงฆ์ขึ้นโคในเวลายกเส้านั้นด้วย ครั้นพระ
 องค์นั้นแล้วถวายไทยทานขอให้น้ำนั้นได้ทะเยิงโคม ให้ต้องเรื่องกันกับ
 พระราชพิธี การสดมภ์นี้แล พระบาทสมเด็จพระจอม
 เกศาเจ้าอยู่หัว เสด็จออกไม่ว่าใครจะขาด เส้าโคมไชยประเทียบนั้นคง
 อยู่หน้าพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์แต่เดิมมา มีโคมไชยสามต้น โคมประ
 เทียบสามต้น เสาใช้ไม้แก่นยาว ๑๑ วา เสาโคมไชยที่ยอดเสามี
 ฉัตรผ้าขาวโครงไม้ไผ่ ๘ ชั้น โคมประเทียบ ๘ ชั้น เสาแต่ละเทียบทาบ
 ขาวตลอด มีหงษ์คู่พรวนติดชักขึ้นไปให้มั่งเสียงดัง ตัวโคมโครงไม้ไผ่
 หุ้มผ้าขาว โคมบริวารเส้าไม้ไผ่ ๑๐๐ ต้น ฉัตรยอด ๓ ชั้นทำด้วยกระดาษ
 ปลายนฉัตรเป็นธง ตัวโคมโครงไม้ไผ่ปิดกระดาษ โคมไชยโคมประ
 เทียบเป็นพนักงานตั้งตำรวจ โคมบริวารเป็นพนักงานตำรวจนอกตำรวจชั้น
 รอบพระราชวังมีโคมเส้าไม้ไผ่ตัวโคมข้างในสานเป็นชดอม ปิดกระดาษ
 เป็นรูปกระบือออกตรง ๆ เป็นของกรมล้อมพระราชวังทำปากตามใบเส้ามากำ
 พวงมีจำนวนโคม ๒๐๐ ครั้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว โปรดให้เพิ่มเติมขึ้นหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมโคมไชย ๒ ต้น โคม
 บริวาร ๑๐ ต้น แต่ใช้โคมแก้วกระจกละเอียดสีแดงต้นน้ำเงินดีเหลืองดีขาว
 อย่างละคู่ การพระราชพิธียกเส้าโคมไชยนี้ เมื่อเวลาเสด็จประทับอยู่
 พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ก็ทำที่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ เมื่อเวลาเสด็จไป
 ประทับอยู่ในพระที่นั่งฝ่ายบุรพทิศก็ทำที่พระที่นั่งสุทธยศวรียบ้าง ด้วย
 มีเส้าโคมไชยขึ้นในนั้น แด่เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาศตามหัวเมือง

มีพระราชวังแห่งใด ก็โปรดให้ยกเสาศาสนาโคมไชยสำหรับพระราชวังนั้น คือ
 ที่วังจันทร์เกษม วังนารายณ์ราชินิเวศน์ แดพระนครคีรี แดที่วังประ
 ถมเจดีย์ทุกแห่ง เทียนซึ่งสำหรับจุดโคมไชยคืนละ ๒๔ เล่ม (ฤกษ์เสาศา
 นาโคมไชยทางพระที่นั่งอนันตสมาคมก็เช่น ๓๒ เล่ม) พื้นที่ห้องนมัสการ
 เล่มยาว ๆ พอจุดได้ตลอด ๓ ชั่วโมงยังเหลือเศษ ในเวลาส่วนมาก
 โคมไชย เจ้าพนักงานนำเทียน^๕ไปเข้าพิธีด้วย แล้วจึงเก็บไว้ถวายวัน
 ละ ๒๔ เล่มถวายครบสำหรับหนึ่ง เวลาพอสมเด็จพระราชดำเนินออกประ
 ทับที่เสาศาสนาโคมไชย มหาเด็กนำพานเทียน ๒๔ เล่ม กับเทียนชนวนซึ่งเลี้ยง
 อยู่กับเชิงเล่ม ๑ วางมาในพานเล่ม ๑ ขนถวาย พระมหाराชาครุฑจึงนำ
 ศดับ^๕เปรียง^๕ขนถวาย บ่ายพระภักตร์^๕ผู้ศักดิ์ศรีของวันนั้น แล้วทรงเจิมเทียน
 ๕ มั่น^๕ด้วยเปรียง เปรียบอุปมาโคมด้วยคาถา (อรหัง สัมมา สัมพุทโธ)
 แล้วจึงทรงทาเปรียงทั่วทุกเล่มเทียน ชักเทียนออกจากมัด ๒ เล่ม พระ
 มหาราชาครุฑจึงจุดเทียนชนวน ซึ่งมีมาแต่โรงพิธีจากโคมซึ่งตามเพลิงพิช
 ฆาน^๕นั้น ถวายทรงเทียนชนวนซึ่งเลี้ยงมากับเชิง จุดเพลิงจากเทียน
 ชนวนพราหมณ์ แล้วทรงบริกรรมคาถา (ทิวาตปติอาทิจโจ จนถึง
 มังคตตถปัสสทธิยา) แล้วจึงทรงจุดเทียน ๒ เล่มนั้นเมื่อติดทั่วกันแล้วทรง
 อธิฐานด้วยคาถา (อรหัง สัมมา สัมพุทโธ) จนตลอดแล้วจึงได้พระราช
 ทานเทียนเล่ม ๑ ให้กรมพระตำรวจรับไปปักในโคมไชยคันที่หนึ่ง ที่เหลือ
 นั้นอีก ๕ เล่ม พระราชทานพระเจ้าลูกเธอไปทรงจุดในโคมไชยโคมประ
 เทียบ ในเวลาเมื่อทรงชักสายโคมไชย เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์
 ฆ้องไชยพินพาทย์จนสิ้นเวลาที่ปักโคม มีแต่ยามแรกยามเดียว เมื่อยก
 โคมเสร็จแล้วจึงพระราชทานเทียนสำหรับโคมไชยโคมประเทียบ ที่ยังเหลือ

อยู่อีก ๑๘ เดือน สำหรับไว้เปลี่ยนอีก ๓ ขาม แต่เทียนชนวนที่เสียบอยู่
บนเชิง ให้กรมพระตำรวจรับไปจุดโคมบริวาร เทียนชนวนซึ่งเหลือ
อยู่อีกเดือนหนึ่งนั้นพระราชทานพระมหาราชครูพิธี สำหรับจะได้นำมาเป็น
ชนวนจุดเพลิงถวายในคืนหลัง ๆ ต่อไป

การจุดโคมไชยนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
ออกทรงจุดเองไม่มีใครจะขาด แต่ครั้นเมื่อมีเส้าโคมทางหน้าพระที่นั่งอนันต
สมาคมขึ้น ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกโคมทางพระที่นั่ง
อาภรณ์พิโมกข์นี้ โปรดให้พระเจ้าลูกเธอเสด็จมาทรงยกโคมที่หน้าพระที่
นั่งอนันตสมาคมเอง คดอดจนโคมบริวารทั้ง ๑๒ คันโดยมาก แต่การ
ซึ่งยกโคมนี้ได้ความว่า เมื่อในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเวลา
ยกโคมยามแรกเป็นเวลาเช้าที่พระบรมมหาราชวัง ไม่ได้เสด็จออกทรงยกโคมเลย
ต่อคราวที่ ๒ เวลาเสด็จออกทรงธรรม มหาเด็กลงได้นำเทียนถวายทรง
จุดพระราชทานให้กรมพระตำรวจออกเปลี่ยน แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้
เสด็จออกบ้างไม่ออกบ้าง ถ้าไม่เสด็จออกพราหมณ์ต้องตั้งเบรียงแฉ
เพลิงเข้าไปข้างใน ทรงจุดพระราชทานพระเจ้าลูกเธอ ออกมายกโคม
เหมือนอย่างในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ในเวลาที่ไม่ได้เสด็จ
ออกนั้น แดมีเส้าโคมในพระบรมมหาราชวังปักประจำทุกตำแหน่งเจ้านาย
ถ้าเป็นตำแหน่งเจ้าฟ้าใช้เส้าไม้แก่นท้าว ๕ ชั้นโคมโครงไม้
ไผ่หุ้มผ้าขาวอย่างเดียวกัน ประเทียบมีครบทุกพระองค์ ถ้าเป็นตำแหน่ง
พระองค์เจ้าฤๅเรือนข้างในใช้เส้าไม้ไผ่ โคมโครงไม้ไผ่มีดกระดาษาอย่าง
โคมบริวารมีทั่วทุกตำแหน่ง แต่โคมทั้งปวงนี้ใช้ตามตะเกียงด้วยถั่วถั่วแก้ว
ฤๅขามทั้งชั้น เหมือนโคมบริวารข้างนอกตามวังเจ้านาย ซึ่งอยู่นอก

พระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่พระราชวังบวรเป็นต้นลงไป ก็มีแต่โคมแต่
ในพระราชวังบวรเท่านั้น มีโคมไซโคมประเทียบโคมบริวารค้ายใน
พระบรมมหาราชวัง วังเจ้าฟ้ามีโคมเหมือนโคมไซแต่ใช้ฉัตร ๕ ชั้น
เจ้านายนอกนั้นตามแต่เจ้าของจะทำ

ในการพระราชพิธีของเบรียง^๕ มีหน้าที่ของกรมมหาดเล็กซึ่งมักจะ
ฉึกฉึกไม่รู้ ตักบ้อย คือเวลาเย็นพดพนักงานนำเทียนออกมาตั้ง ดังที่
ก็ไม่มีใครรับ เวลาจะทรงก็ตองเรียกกันเวยวายเป็นหนึ่ง ถ้ามารับ
เทียนมาแล้ว เวลาจะนำเข้าไปถวายมักจะจุดเทียนชนวนเข้าไปถวาย
การที่มหาดเล็กทำคั้ง^๕เป็นการไม่ระวังในหน้าที่ของตัวแต่ไม่รู้จักจำ อีก
อย่างหนึ่ง เมื่อเสด็จออกพระราชทานเทียนให้พระเจ้าลูกเธอ ถ้าไม่ได้เสด็จ
ออกพระราชทานเทียนให้พระเจ้าลูกเธอออกไป ก็เป็นหน้าที่ของมหาดเล็ก
ที่จะเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอไปทรงจุดโคมทุก ๆ เค้า แต่ช่วยซักส่ายใน
เวลาที่ทรงซักโคมนั้นด้วย

ส่วนพนักงานของกรมพระตำราวนั้น เป็นหน้าที่เจ้ากรมปลัดกรม
จำเจ้าของเวร ตองมาคอยรับเทียนไปติดในโคมไซใบแรกที่ทรงซัก
เมื่อเวลาทรงซักตองคอยโรยหางเชือก ถ้าเวลาฝนตกตองมาเชือกเปียก
ชื้นซักผิด ก็ตองเข้ามาช่วยส่ายเชือกซักโคมนั้นด้วยอีกคนหนึ่ง แล้วรับ
เทียนสำหรับเปลี่ยนโคมแต่เทียนชนวนไปจุดโคมบริวาร ในการพระราช
พิธีของเบรียงมีการที่สำหรับจะไม่เรียบร้อยพร้อมเพรียงอยู่เพียงเท่านั้น

ที่ ๒ พิธีเกติเกยา

การพระราชพิธีเกติเกยา ตามคำพระมหาราชครูพิธีได้กล่าวว่าการพระราชพิธีนี้แต่ก่อนได้เคยทำในเดือนอ้าย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เลื่อนมาทำในเดือนสิบสอง การซึ่งจะกำหนดทำพระราชพิธีเมื่อใดนั้น เป็นพนักงานของใครต้องเขียนฎีกาถวาย ในฎีกานั้นว่าโหรมีข้อใดคำนวณพระฤกษ์ พิธีเกติเกยากำหนดวันนั้น ๆ พระมหาราชครูพิธีจะได้ทำพระราชพิธีเช่นนั้น ๆ ลงท้ายท้าวว่าจะมีคำทำนาย แต่ไม่ปรากฏว่าได้้นำคำทำนายนั้นมากราบเพ็ดกราบทูลอันใดต่อไปอีก ขรอยจะเป็นด้วยทำนายดีทุกปีจนทรงจำได้ แล้วรับสั่งห้ามเสีย ไม่ให้ต้องกราบทูลแต่ครั้งใดมาไม่ทราบเลย การซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เลื่อนพิธีมาทำในเดือนสิบสองนั้น คือกำหนดเมื่อพระจันทร์เสวยฤกษ์ภฤติกาเต็มบริบูรณ์เวลาไร เวลาอันเป็นกำหนดพระราชพิธี การซึ่งทรงกำหนดเช่นนั้นก็จะเปลี่ยนมาจากข้อพระนั้นเอง การที่พระมหาราชครูพิธีว่าเมื่อก่อนทำเดือนอายนั้น เป็นการเลื่อนลงมาเสียดอก แต่เดิมมักทำเดือนสิบสอง ครั้นเมื่อพิธีครีയാพวายเป็นไปทำเดือนนี้ แล้วการพิธีจึงเลื่อนตามลงไปเดือนอ้าย เพราะพิธีนี้เป็นพิธีตามเพ็ญ คอยรับพระเป็นเจ้าของจะได้ด็จลงมา ดูเป็นพิธีน่าน่าพิธีครีയാพวาย ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กลับขึ้นไปทำเดือนสิบสอง

๕๘ เพราะจะให้ถูกกับข้อพระคัมภีร์ว่ามาแล้ว พระราชพิธีนั้นคงคอยู่
 ระหว่างกลางเดือนสิบสอง เดือนไปข้างหน้าข้างข้างหลังบ้างเล็กน้อย
 คงจะเกี่ยวกับพระราชพิธีจองเปรียงอยู่เสมอ การที่ท่านคอปดุกเกยชน
 ที่หน้าเทวะสถานสามเกย สถานพระอิศวรเกย ๑ สถานมหาวิฆเนศวร
 เกย ๑ สถานพระนารายณ์เกย ๑ เกยสูง ๔ ดอกเท่ากัน ที่ข้างเกย
 เขามุตโคกกับดินผสมกันก่อเป็นเขาสูงดอกหนึ่ง ทั้ง ๔ ทิศเรียกว่าปัพโศ
 แล้วเอาหม้อใหม่ ๓ ใบถักเชือกครอบนอกเรียกว่าบาตรแก้ว มีหลอดเหล็ก
 วิดสาร้อยได้ ค้ายคิบเก้าเส้น แล้วมีถุงเข้าเปลือกถ่วงาทั้งตั้งไว้ในหม้อนั้น
 ทั้ง ๓ หม้อ แล้วเอาไม้ยาว ๔ ดอกเรียกว่าไม้เทพทนต์ปดายพันผ้า
 สำหรับชุบน้ำมันจุดไฟ ครั้นเวลาค่ำพระมหाराชวรพิริบชาไม้เทพทนต์
 แดบาตรแก้วแล้วอ่านคำสำหรับจุดไฟในบาตรแก้ว แล้วรดน้ำสังข์จุณเจิม
 ไม่นั้น ครั้นจบวิธแล้วจึงได้นำบาตรแก้วแดไม้เทพทนต์ออกไปที่หน้าเทวะ
 สถาน เอาบาตรแก้วตั้งบนหลังกริมเกย เอาปดายไม้เทพทนต์ที่หุ้ม
 ผ้าชุบน้ำมันจุดไฟพุ่งไปที่ปัพโศทั้ง ๔ ทิศ เป็นการเลี้ยงทนาย ทิศ
 บูรพาธมมุติว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทิศทักษิณธมมุติว่าเป็นธมณพราหมณ์
 ทิศประจิมว่าเป็นอำมาตย์มนตรี ทิศอุดรว่าเป็นราษฎร พุ่งเกยที่หนึ่ง
 แล้วเกยที่สองที่สามต่อไป จนครบทั้งสามเกยเป็นไม้สิบสองอัน แล้ว
 ตามเพลิงในบาตรแก้วไว้ อีกสามคืน ธมมุติว่าตามเพลิงคอยรับพระเป็น
 เจ้าจะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกย์ เมื่อพุ่งไม้แล้วกลับเข้าไปสวดบูชาเข้าดอก
 บูชาบาตรแก้ว ที่จุดไฟไว้หน้าเทวะสถานทั้ง ๓ สถาน ค่อนไปอีก
 สองวันก็ไม่มีพิธีอันใด วันที่สามนำบาตรแก้วเข้าไปในเทวะสถาน รด
 น้ำสังข์ดับเพลิงเป็นเสร็จการพระราชพิธี

การพระราชพิธีอภิเษกนั้น เป็นพิธีพราหมณ์แท้แต่เหตุผลดัดเดียน
 ดอยมาก จนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่รู้อะไรทรงเติมการ
 พิธีสงฆ์ถวายเพิ่มเติมอันใดได้ แต่เปลี่ยนกำหนดให้ถูกชื่ออย่างเดียว
 คงอยู่ด้วยเป็นพิธีราชาฤกษ์เพียง ๒ บาทเท่านั้น

ที่ ๓ การฉลองไตรยปี

การฉลองไตรย^๕นี้ ไม่ปรากฏว่าเป็นธรรมเนียมมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า
 ญาประการใด แต่เป็นธรรมเนียมมีมาในกรุงรัตนโกสินทร์แต่เดิมไม่นับ
 ว่าเป็นพระราชพิธี เป็นการพระราชกุศลประจำปี ซึ่งนำมากด่าว่าใน^๕ด้วย
 เพราะเหตุว่าการฉลองไตรย^๕นี้เนื่องอยู่ในพระราชพิธีของเปรียญ แดดย
 พระประทับ ความประสงค์ของการฉลองไตรย^๕นี้ คือว่าพระสงฆ์^๕ซึ่ง
 ได้รับยศเป็นราชาคณะถาบันนุกรมเปรียญพิธีกรรมบางองค์ ฤกษิณภัตร
 พระทรงรัจฉาพระช่างตามเถรเปรียญ แดพระบรมวงษานุวงษที่ทรงผนวช
 เป็นภิกษุก็ดีตามเถรก็ดีเกินกว่าพรรษาหนึ่งขึ้นไป ท่าน^๕ท่งปวง^๕นี้ได้พระ
 ราชทานไตรยจีวร^๕สำหรับหนึ่ง ในเวลาเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระ
 กะฐินทุกปีมี^๕เกี่ยวในการกะฐิน พระสงฆ์^๕แต่ตามเถรท่งปวง^๕เหล่านี้มี
 จำนวนท่งในกรุงแต่หัวเมือง^๕หนึ่งอยู่ใน ๕๐๐^๕เศษขึ้นไปถึง ๖๐๐^๕ รูป ท่ง
 ที่ได้รับกะฐิน^๕หลวงด้วย เมื่อ^๕นำไตรย^๕ที่ได้พระราชทานไปแก่พระสงฆ์^๕เป็น
 อันมาก^๕ดังนี้ ก็ควรจะเป็นที่ชื่นชมยินดีในการพระราชกุศลที่ได้ทรงบริจาค
 ไปเป็นอันมาก^๕ จึงได้มีการพระราชกุศล^๕ขึ้นในกลางเดือนนั้นกำหนด
 วัน^๕ขึ้น ๑๑^๕ ทำให้^๕นิมนต์พระราชาคณะถาบันนุกรมเปรียญ^๕ท่งปวง บันดา
 ซึ่งได้รับพระราชทานไตรยปีมาประชุมพร้อมกัน ในพระบรมมหาราชวัง
 ท่งในกรุงหัวเมืองยกแต่หัวเมืองไกล ถ้าการสะดวก^๕ฉลองไตรย^๕
 ท่าง^๕ที่หมู่พระท่งจักรพรรดิพินาณ พระสงฆ์^๕ไทย^๕สวดมนต์^๕ที่พระท่ง^๕อมรินทร

วินิจฉัยทั้งต้น พระสงฆ์สามัญญสวดมนต์ที่พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ถ้าทำ
 ข้างพระที่นั่งฝ่ายบูรพทิศ พระสงฆ์ไทยคณะมหานิกายสวดมนต์ที่พระที่นั่ง
 อนันตสมาคม คณะธรรมยุติกนิกายสวดมนต์ที่พระที่นั่งประพาศพิพิธภักดี
 ซึ่งเป็นที่ทรงพระที่นั่งศิวาโดยมหาปราสาทในพระอุโบสถ แต่ครั้นเมื่อภายหลัง
 รื้อพระที่นั่งประพาศพิพิธภักดีทำใหม่ ก็ยกมาสวดมนต์ร่วมกันในพระ
 ที่นั่งอนันตสมาคมทั้ง ๒ คณะ แต่คณะสามัญญนั้นคงสวดอยู่ที่พระที่นั่ง
 สุทโธสถวิชัย การสวดมนต์มีแต่วันขึ้น ๑๓ ค่ำวันเดียว ต่อขึ้นไปแบ่งพระ
 ดั่งชื่อออกเป็นสามส่วน มาฉิมในท้องพระโรงวันละส่วน เข้ามณฑป
 ในพระบรมมหาราชวังวันละ ๒ ส่วน เปลี่ยนกันไปตลอดทั้ง ๓ วัน คือ
 ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำขึ้น ๑๕ ค่ำวันแรมค่ำ ๑ การทรงบาตรในพระบรมมหา
 ราชวังจัดอย่างนักษัตรฤกษ์ คือมีผ้าลาดตามทางที่พระสงฆ์เดิน แดงมี
 เครื่องนมัสการพานทองน้อยเครื่องห้าคองทรงบาตร มีของปากบาตรท่ว
 ษนกว่าแต่ก่อน เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เจ้าจอมข้างในแต่งตัวตักบาตรรดองไทรย่น ห่มผ้าห่มนอนคาดแต่เย็บมัม
 แพรเขียนทองฤกษ์ต่างต่าง ๆ ไปอีกก็มีเป็นคราว ๆ แต่ไม่เป็นการเต็ม
 ตลอดไป ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำวันแรมค่ำ ๑ เวลากลางคืนมีทรงธรรม
 พระราชาคณะผู้ใหญ่ถวายเทศนากระฐินทาน อนุโมทนาการพระราชกุศล
 ที่ได้เสด็จไปพระราชทานพระกระฐินภักดี ๑ จักรทานอนุโมทนาพระราช
 กุศลที่ได้พระราชทานไทรย่นแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงภักดี ๑ ปฏิบัติธรรม
 ทานอนุโมทนาที่ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามทั้งปวงภักดี ๑ เครื่อง
 ภักดีเทศน์ทั้ง ๓ ภักดี นับในจำนวนเทศนา ๓๐ ภักดีซึ่งเป็นจำนวนการ
 พระราชกุศลประจำปี คือมีเครื่องภักดีคล้าย ๆ บริหารพระกระฐิน

คือมีตะบะยาเป็นต้น มีเงินคิดเทียบ ๓๐ คำตั้งแตขนมต่าง ๆ ที่เกณฑ์
พระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายในเป็นเจ้าของกัน

การฉลองไตรยนี้ ในรัชกาลก่อน ๆ ก็สวดมนต์เพียงพระแต่เทศนาที่
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยตลอดมา ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ย้ายสวดมนต์ถวายพระไปพระที่นั่งฝ่ายบรรพทิศ แต่ยัง
คงมาทรงธรรมที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เพราะเป็นทางที่จะได้เสด็จลง
ทรงตวยพระประทับในเวลาเมื่อทรงธรรมแล้ว ในปัจจุบันที่ทรงพระราช
ดำริเห็นว่าพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นที่กว้างขวาง ใหญ่กว่าพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย จึงโปรดให้การฉลองไตรยทั้งปวงคงอยู่เหมือนเมื่อ
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำศักดิ์เตือนในการฉลองไตรยนี้ เมื่อวันขึ้น ๑๓ ค่ำพระสงฆ์ ที่สวด
มนต์ถึง ๕๐๐ เศษ ๖๐๐ รูป เทียนซึ่งถวายพระสงฆ์ ในเวดาสวดมนต์
จนนานมาก มหาดเล็กควรจะต้องคอยรับ แดเวลาที่พระเจ้าลูกเธอจะ
ไปถวายควรต้องคอยยกตามอย่าให้ต้องวิ่งรอกกันแน่นเข้าไป

หนึ่งจะต้องเตือนอย่างจิต ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าเวลาพระสงฆ์
ฉันแล้วจำจะต้องยกจำจะต้องทรงพระดำเนินโนทก ไม่มีเหตุการอันใด
ที่จะยกเว้นพระดำเนินโนทกได้เลยในเวดาพระสงฆ์ฉันแล้ว ซึ่งมหาดเล็ก
บางคนทำอีก ๆ อีก ๆ ไม่แน่ใจว่าจะทรงฤาไม่ทรง ฤาทอดธุระเสีย
ว่าไม่ทรงนั้นเป็นการเซอะแท้ ไม่มีข้อห้ามเกลียดอย่างไรเลย หนึ่งในเวดา
เมื่อสวดมนต์จบแดเวลาถวายพระแล้ว มีเสด็จออกขุนนางข้าราชการเฝ้า
ทูตไปบอกแดข้าราชการต่าง ๆ ได้เหมือนออกขุนนางตามเคย

หนึ่งในเวลาคำที่ทรงธรรมนั้น พอได้จ้อออกมาหัดเด็กก็คองน้ำ
 เทียนชนวนเข้าไปต่งทรงจุดเครื่องบูชาเทวดาแล้ว ต้องคอยรับเทียนทบูชาพระ
 มหาเสวตรฉัตร ซึ่งจะปล่อยให้ทรงจุดทรงวางในตะบะอย่างเช่นมหาดเล็ก
 เคยทำมาบ่อย ๆ นั้นไม่ถูก เมื่อรับเทียนนั้นไปแล้วเคยไปติดที่บัวหลังพระ
 มหาเสวตรฉัตรซึ่งไม่เห็นมหาดเล็กไปติดมาช้านานแล้ว จะไม่มีใคร
 รู้ฎาประการใดสงสัยเลยอยู่ เมื่อทรงจุดเทียนเทวดาแล้วทรงจุดเทียนคนหนึ่งคือ
 ไม่ต้องรอกคอยจนทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว จึงยกไปให้เป็นการขำ
 ยัศยว พอทรงจุดแล้วก็ยกไป ถ้าธรรมาคันกว้างต่งบนธรรมาคัน
 ทงเชิง ถ้าธรรมาคันแคบมีจกต ถอนเทียนออกปักที่จกต ถ้า
 ธรรมาคันแคบมีมาต่งข้าง ๆ ให้ต่งบนมา การที่ถอนเทียนออกติดกับก
 ธรรมาคันนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรด ได้กริ้ว
 มาหลายครั้งแล้ว แต่เดี๋ยวนี้ก็มีราย ๆ อยู่บ้างไม่สู้หนัก ขอให้
 เข้าใจว่าไม่โปรดเหมือนกัน

ที่ ๔ การดอพระประทับ

การดอพระประทับดอพระทรง^๕ เป็นนักขัตฤกษ์^๕ที่วันเร้งทั่วไปของ
ชนทั้งปวงทั่วกัน ไม่เฉพาะแต่การหดวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธี
อย่างใดก็ได้ คืบไม่ได้นับพิธีตั้งพิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวข้องเนื่องใน
การดอพระประทับ^๕ เว้นไว้แต่จะเข้าใจว่าตรงกับคำที่ว่าดอพระโคมลงน้ำ
เช่นกล่าวมาแต่^๕ แต่ควรนับว่าเป็นราชประเพณี ซึ่งมีมาในแผ่นดิน
สยามแต่โบราณ ตั้งแต่พระนครยังอยู่ฝ่ายเหนือ เมื่อตรงจุในกฎมน-
เทียรบาลซึ่งได้ยกมาอ้างในเบื้องต้น ต่อความที่ว่าพิธีของเป็เรียงดอพระ
ดอพระโคมลงน้ำไป มีความต่อไปว่า “ตั้งระทาดอกไม้ในพระเมรุ ๔ ระทาด
หนึ่ง ๒ โว” การเรื่องนักขัตฤกษ์ตรงกับที่มอดอกไม้เพลิงที่วัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม แต่ที่ขดาทรงบาตรบูชาหอพระในพระบรมมหาราชวัง คือ
นั้นไปก็ว่าด้วยการดอพระประทับ การดอพระประทับที่ว่าในกฎหมายนั้น
เนื้อความเข้าใจเรื่องนพมาศ ซึ่งว่าทำวศรัฎฐาตักษณ ซึ่งเป็นท้าวพระ
สนมเอก แต่ครั้งพระเจ้าอรรณมหาราชคือพระร่วง ซึ่งเป็นพระเจ้า
แผ่นดินสยามตั้งแต่กรุงอยู่ณเมืองสุโขทัย ได้กล่าวไว้ว่าในเวลาฤดู
เดือนสิบสอง เป็นเวลาเสด็จลงประพาศในตำนานตามพระราชพิธีในเวลา
กลางคืน พระอรรคมเหษณ์แฉพระสนมฝ่ายใน ตามเสด็จในเรือพระที่นั่ง
ทอดพระเนตรการนักขัตฤกษ์ ซึ่งราษฎรเดินในแม่น้ำตามกำหนดปี เมื่อ
นางนพมาศได้เข้ามาบรรณาการ จึงได้คิดอ่านทำกระถางถวายพระเจ้า

แผ่นดิน เป็นรูปดอกบัวแต่รูปต่าง ๆ ให้ทรงดอยตามสายน้ำไหล แลคิดคำ
 ขบร้อง^๕ ขบถวายเป็นให้พระเจ้าแผ่นดินทรงพระดำริหัดเรือพระที่นั่ง เทียบ
 ขนานกันให้ใหญ่กว้าง สำหรับพระสนมฝ่ายในจะได้ตามเสด็จประพาส
 ได้มาก ๆ ^๕ซึกกว่าแต่ก่อน แลพระสนมที่ตามเสด็จประพาสในการพระราช
 พิธี^๕นั้น ย่อมตกแต่งประดับประดากายเปนอันมาก เมื่อพระสนมทั้งปวง
 ได้ตามเสด็จด้วยกันโดยมากดังนี้ พระเจ้าแผ่นดินก็ต้องพระราชทาน
 เครื่องวิศัลยาธารณต่าง ๆ ทั่วไปเป็น^๕ที่ชื่นชมยินดี^๕ทั่วกัน มีข้อความ
 พิศดารียดยาว ^๕เนื้อความก็คล้ายดังกันกับจดหมายถ้อยคำขุนหลวงหา
 วัด ซึ่งได้กล่าวไว้ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงเก่า ๆ ฤาเป็นพระเจ้าอยู่หัวบรม
 โกษ^๕นั้นเอง เสด็จลงเรือพระที่นั่งทรงพระบัญชาชาวเครื่องราชอาภรณ์
 ถ้วนแต่ทำด้วยเงิน แลต้องลงไปตามลำน้ำ มีจุดดอกไม้เพลิงที่หน้าพระ
 อารามต่าง ๆ ข้อความยืดยาวอีกแต่ไม่รับประกันว่าฉบับที่พิมพ์ไว้^๕นั้นเป็น
 ความจริงทั้งต้น เพราะข้าพเจ้าได้อ่านฉบับเดิม^๕นั้นมานานมาแล้ว จะ
 ถูกต้องกันฤาไม่ถูกต้องไม่ได้ตรวจตราละเอียด แต่ข้อความก็ถึงเป็นรอย
 เดียวกัน กับที่มีอยู่ในกฎมณเฑียรบาลได้^๕ความว่า ในฤดูเดือนสิบ
 สองเป็นเวลาที่น้ำในแม่น้ำได้สาดแถมมากเต็มฝั่ง ^๕ทั้งเป็นเวลา^๕ที่ฝน
 ในกลางเดือนนั้นพระจันทร์ก็^๕แสงสว่างส่องใส เปนสมัยที่สมควรจะ^๕รื่นเริง
 ในลำน้ำในเวดากดางคืน พระเจ้าแผ่นดินจึงได้เสด็จประพาสตาม
 ลำน้ำพร้อมด้วยพระราชบริพารฝ่ายใน เปนประเพณี^๕มีมาแต่กรุงศรีอยุธยา
 ฝ่ายเหนือ^๕นั้นแล้ว

การเก่ายกไว้จะขอว่าแต่ที่กรุงเทพ ฯ นี้ การดอยประทับในเดือน ๑๒
 เปนการใหญ่กว่าดอยประทับในเดือน ๑๓ ด้วยอากาศปราศจากฝน แลการ

พระราชกุศตักเป็นกรรณดางวันมากกว่าดางคืน นับว่าเป็นเวลาด่างกว่า
เดือน ๑๓ ที่ในพระบรมมหาราชวังนำวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีดอก
ไม้พุ่มบูชา ๓๐ พุ่ม แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงจุด ชาวที่นำ
เทียนชนวนมาถวายทรงจุดในเวดาทรงธรรมดางคืน แต่ส่วนซึ่งบูชาหอ
พระในพระบรมมหาราชวัง บักพุ่มดอกไม้อยม ๆ ที่ซดากที่ทรงบาตร
ข้างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เสด็จพระราชดำเนินทรงจุดดอกไม้ก่อนที่จะ
ออกทรงธรรม มีแคร่ตั้งขึ้นพิณพาทย์ผู้หญิงประโคมด้วย

การดอຍพระประทับเป็นเวลาที่เสด็จออกนอกกำแพงพระราชวัง แด
กำแพงพระนครเวดากดางคืน จึงได้จัดการป้องกันรักษาแข็งแรง การ
ที่จัดทงปวงนักเป็นธรรมเนียมเดิม ในเวลาที่บ้านเมืองไม่ปรกติเรียบร้อย
แดจะให้เป็นการครึกครื้นในแม่น้ำ ถ้าจะว่าตามอย่างโบราณที่เป็นการ
เสด็จพระราชดำเนินประพาศดำเนินน้ำก็เป็นการสมควรกันอยู่ ด้วยเรือที่ทอด
หุ่นรักษาราชการนั้นก็เป็นเรือในกระบวนเสด็จพระราชดำเนินทั้งสิ้น แต่ถ้า
จะเทียบกับการชนหลังในปัจจุบันนี้ ที่เสด็จไปวังเจ้านายในเวดากดางคืน
ฤาเสด็จลงทอดพระเนตรโคมในเวดาเฉลิมพระชนม์พรรษา การป้องกัน
รักษาน้อยกว่าดอຍประทับมาหลายเท่า ก็เป็นไปตามเวลาที่บ้านเมือง
เปลี่ยนแปลงไป แต่การดอຍประทับนั้นยังคงอยู่ตามแบบเดิมเหมือนอย่าง
เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกระสุน แดเสด็จประพาศตามธรรมเนียม
นั้น ที่แพดอຍนำทำราชวรดิฐมีเรือมัดตึงก็ต้องดำจอดขนานกัน
ในเรือมัดตึงนั้นแต่เดิมดำในกันม่าน เป็นที่พระบรมมหาราชวังที่ถึงพระบงคน
ดูเหมือนว่าจะเป็นที่ประทับอยู่นาน ๆ ตั้งแต่หัวค่ำไปจนถึง เคว้งที่สำหรับ
ตงนกกมพระสุพรรณราช แต่มันพระสุรารศอย่างเช่นเสวยพระกระยาหาร

การขังนกในกรงให้มันมีอิสระในกรงนี้ตั้งแต่หัวค่ำไปจนดึกเวลาดึกจึง
 ดูเหมือนว่าในกรงใดกรงหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จลงไปประทับอยู่
 แต่หัวค่ำจนสิ้นเวลาโดยพระประทับตรงด้วยในท่อน แต่ครั้นมาถึงแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รับสั่งให้เด็กที่ตรงที่พระบรรทมเสีย คงแต่
 เครื่องพระสุธารค์ซึ่งเจ้าพนักงานยังจัดอยู่ตามเคย ในเรือมัตตังก็จะต้อง
 ดำนบกน่านดักตงหัวเรือท้ายเรือ ข้างหัวเรือท้ายเรือเป็นข้างนำ ที่ตรง
 ม่านดักหัวเรือท้ายเรือมีม่านยัดออกไปในน้ำ บังมิให้เจ้าพนักงานที่อยู่
 หัวเรือท้ายเรือได้เห็นเข้ามาข้างใน ต่อเมื่อเวลาจะปล่อยเรือกระทุง
 ได้ชักม่าน ข้างเห็นม่านทองดักคั่นแนวพนักข้างในอีกชั้นหนึ่งเพราะ
 ใกล้เคียงที่ประทับ ในระหว่างม่านนั้นเป็นที่สำหรับท้าวนางเจ้าแก่ประจำคอย
 รับเรือกระทุง ข้างใต้เป็นที่สำหรับเจ้าคุณท้าวนางเจ้าแก่ฤๅเจ้านายซึ่งไม่
 ต้องจุกระทุงเฝ้าในเรือมัตตังก็ดำนอก เรือมัตตังก็ดำในเป็นที่พนักงาน
 นั่งนอกพนัก ในพนักเป็นที่เจ้าจอมอยู่อย่างหนึ่ง ส่วนในพนักเรือมัตตังก็
 ดำนอกนั้นทอดพระยุคลังพระแสงเป็นที่ประทับ มีเจ้าจอมอยู่อย่างเฝ้าอยู่ใน
 นั้นแต่เฉพาะที่เชิญเครื่องกับพระเจ้าตากเรือที่ตามเสด็จ ขานเรือมัตตังก็
 นอกตรงช่องพนักทอดที่ประทับเป็นที่ทรงจุกระทุง ต่อขึ้นไปเป็นที่เจ้านาย
 แดเจ้าจอมจุกระทุง ที่หัวเรือมัตตังก็นอกม่านมีเจ้าพนักงานตงประจำ
 คือกรมวัง ๑ กรมทหารในจางวางเจ้ากรมปลัดกรมขุนหมื่น ๘ กรมพระ
 แดงค์ ๑ กรมพระตำรวจนายเรือ ๒ รวมหัวเรือ ๑๒ ท้ายเรือมัตตังก็
 กรมวัง ๑ จางวางหัวหมื่นมหาเด็ก ๒ กรมทหารในเจ้ากรมปลัดกรม
 ขุนหมื่น ๗ กรมพระแดงค์ ๑ กรมตำรวจนายเรือ ๑ ภายหลังเค็มราช
 เสด็จออกแถมปลคน ๑ บ้าง ๒ คนบ้าง แดเค็มทหารปืนแคตตถึงกัน ๑ ข้าง

หัวเรือมดตงกมฺโฆตงเรือดำป็น มีโคมเพชรจอดประจำอยู่เต็มอแนวที่
 เจ้าคุณหนึ่งดำ ๑ ข้างท้ายเรือมดตงกมฺเรือทหารในดำ ๑ เรือพันพรหมราช
 ดำหรับปล่อยกระตงดำ ๑ การด้อมวงในดำน้ำทอดทุ่นเป็นสามสาย สาย
 ในมีแพหยวกรายเป็นระยะมีได้ประจำทุกแพดอดนำเรือมดตงก เรือประจำ
 ทุ่นสายในข้างเหนือหน้า กรมกองตระเวนขวา ๑ กรมกองกลางขวา ๑ ประตุ
 กรมพระกระตาไหม ๑ เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา ๑ เจ้ากรมพระตำรวจ
 ด้นมขวา ๑ เรือกรมสรรพากรในสรรพากรนอก ๑ ใต้น้ำหัวเรือมดตงก
 ทุ่นสายใน กรมกองตระเวนซ้าย ๑ เรือประตุกรมมหาดไทย ๑ กรมกอง
 กลางซ้าย ๑ เจ้ากรมพระตำรวจนอกซ้าย ๑ เจ้ากรมพระตำรวจด้นม
 ซ้าย ๑ เรือทุ่นกรมท่ากลาง ๑ ภายหลังนเคิมเรือทหารทอดส้มอดักดีเหนือ
 หน้าท้ายนาชนอก ข้างเหนือหน้ากรมทหารนำ ๔ ดำ ข้างใต้น้ำทหารนำ ๒ ดำ
 ทุ่นสายกลางเหนือหน้า เรือทุ่นกรมอาษาจาม ๒ ดำ เรือทุ่นกรมเรือ
 กันขวา ๑ เรือสิงโตกรมอาษาใหญ่ขวา ๑ เรือต่างกรมทวนทองขวา ๑
 เรือเหรากรมอาษารองขวา ๑ เรือกิเลนกรมเชนทองขวา ๑ เรือทุ่นตาม
 พระคลังทอดเชือก ๑ ข้างใต้น้ำเรือกรมอาษาจาม ๒ ดำ เรือกรมเรือกัน
 ซ้าย ๑ เรือสิงโตกรมอาษาใหญ่ซ้าย ๑ เรือต่างกรมทวนทองซ้าย ๑
 เรือเหรากรมอาษารองซ้าย ๑ เรือกิเลนกรมเชนทองซ้าย ๑ เรือทุ่นตาม
 พระคลังทอดเชือก ๑

ที่ทุ่นกลางตรงนำมดตงก มีเรือคอกไม้เพดิง ๒ ดำ เรือพิณพาทย์
 เหนือหน้า ๑ ดำ ท้ายหน้า ๑ ดำ เรือกดองแขกเหนือหน้า ๑ ดำ ท้ายหน้า ๑ ดำ
 มีเรือเจ้ากรมพระตำรวจในซ้าย ๑ ใหญ่ซ้าย ๑ อยู่ใต้น้ำ เรือเจ้ากรม
 ตำรวจในขวา ๑ ใหญ่ขวา ๑ อยู่เหนือหน้าจับทุ่นสายกลางทงต้น มีเรือ

ทหารปืนใหญ่เดิมใหม่อยู่นอกท่นซ้ายกตางเหนือหน้า ๑ ตำ ท้ายน้ำ ๑ ตำ
 ท่นซ้ายนอกเหนือหน้า มีเรือกรมกองตระเวนขวา ๑ เรือประตุกรม
 มหาศไทย ๑ เรือท่นกรมอาษาวิเสศขวา ๑ กรมท่าตุขวา ๑ กรมเกณฑ์
 หัดอย่างฝรั่งขวา ๑ กรมคุ้มชักขวา ๑ ท้ายน้ำกรมกองตระเวนซ้าย ๑
 เรือประตุกรมพระกระดาโหม ๑ เรือกรมอาษาวิเสศซ้าย ๑ กรมท่าตุซ้าย ๑
 กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งซ้าย ๑ กรมคุ้มชักซ้าย ๑

บันดาเรือที่ทอดท่นทั้งปวงมีบนหลังท่นของบันจ่างค์ มีโคมเพชร
 โคมสำนประจำทุกตำเรือ แต่เจ้ากรมพระตำรวจนั้นแห่เสด็จลงไปถึงท่า
 ราชวรดิฐ แล้วจึงได้ตั้งเรือไปจับท่นตามหน้าที่ เวลาเสด็จขึ้นเจ้ากรม
 พระตำรวจไม่ได้แห่เสด็จ ในเวลาเมื่อถอยพระประทับนั้นเรือคอนปัก
 โคมกลับบัว พายขนต้องอยู่ทั้งข้างนอกข้างในท่นซ้ายในจนตลอดเวลา
 เสด็จขึ้น บนฝั่งข้างฝั่งตะวันตกมีเจ้ากรมปลัดกรมไพร่หลวงประจำรักษา
 ตรงหน้าเรือมัตถัง ๕ กอง ข้างฝั่งตะวันออกบนขตาพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย
 มีพิณพาทย์ผู้หญิงสำรับ ๑ โขดหนึ่งรายตามขตา เจ้าจอมอยู่งาน
 ประจำโอมยามแต่เช้าแก่กับเสด็จบนพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ทหารรักษา
 บ้อม ๒ บ้อมแถวทางตลอดเข้ามาจนในพระบรมมหาราชวัง เจ้ากรม
 ปลัดกรมไพร่หลวงต่งกองอีก ๒ กอง คือข้างใต้ฉนวนกอง ๑ ท่า
 ขุนนางกอง ๑

กระทรวงหลวงซึ่งสำหรับทรงดอยทมมาแต่เดิมนั้น คือเรือรูปสัตว์
 ต่าง ๆ เรือศรี เรือไชย เรือโอ เรือคอน แลมีเรือหยวกติดเทียน ๒ แลมี
 รูปดอก ๑ หั้วร้อย แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าโปรดให้
 ยกเรือหยวกต่งเสีย เหลืออยู่สี่สิบห้าสิบห้า แลเรือที่ดอยประทับนั้น

ของหลวงชำรุดชำไป โปรดให้ขอแรงพระบรมวงษานุวงศ์แต่ข้าราชการ
 การทำขึ้นทุกกรม เรือหลวงที่ยังเหลืออยู่เรือพระบรมวงษานุวงศ์ต้น
 พระชนม์ตั้งมาเป็นหลวงถวายทรงจุกก่อนตอนหนึ่ง แล้วจึงถึงเรือดำเกา
 ซึ่งพระยาโชฎิกกราชเศรษฐีเป็นผู้แต่ง แล้วจึงถวายเรือพระบรมวงษานุวงศ์
 ต่อไป แต่เรือข้าราชการนั้นเป็นเรือกระบวนเมื่อรับตั้งให้ปลดอยเมื่อใด
 จังจุดเทียนปลดอยมาตามกตางนำหว่างท่นชนในกับเรือบัดนี้ก็ เคยปลดอย
 อยู่ในเวลาจุกดอกไม้ เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ปีระกาปีศก ๓๓๘๗ ปีจออัฐศก ๓๓๘๘ โปรดให้พระบรมวงษานุวงศ์
 ข้าราชการทำกระทงใหญ่ถวาย เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จดหมายไว้ว่า
 “ ครั้นมาถึง เดือนสิบสอง ขึ้นสิบสี่ค่ำ สิบห้าค่ำ แรมค่ำหนึ่ง พิธี จองเปรียง นั้น
 เดิมได้ โปรดให้ขอแรงพระบรมวงษานุวงศ์ฝ้ายนำฝ้ายใน แต่ข้าราชการ
 มีกำลังพาหนะมากทำกระทงใหญ่ ผู้ต้องเกณฑ์คือเป็นถึงบ้าง ทำเป็น
 แพนหยวกบ้าง กว้างแปดดอกบ้าง เก้าดอกบ้าง กระทงสูงตดอดยอด
 สิบดอกสิบเอ็ดดอกทำประกวดประชันกันต่าง ๆ ทำอย่างเขาพระสุเมรุ
 ทวีปทั้ง ๔ บ้าง แลทำเป็นกระเจาขึ้น ๆ บ้าง วิจิตรไปด้วยเครื่องสด
 คนทำกันน้อย คิดในการลงทุนทำกระทงทั้งค่าเตียงคนเตียงพระช่าง
 เบ็ดเสร็จก็ถึงยี่สิบชั่งบ้าง ย่อมกว่ายี่สิบชั่งบ้าง กระทงนั้นวนสิบสี่ค่ำ
 เครื่องเขี้ยว สิบห้าค่ำเครื่องขาว แรมค่ำหนึ่งเครื่องแดง ดอกไม้สดก็
 เลือกลาตามลักระทง แต่มิจักรกลไถต่างกันทุกกระทง มีมโหรีขับร้อง
 อยู่ในกระทงนั้นก็มีบ้าง เหลือที่จะพรรณว่ากระทงท่านผู้นั้นทำอย่างนั้น ๆ
 คิดดูการประกวดประชันจะเอาชนะกัน คงวิเศษต่าง ๆ กัน เรือมาตุกระทง
 คงแต่บ่าย ๔ โมง เรือชักตากกระทงขึ้นไปเข้าที่แต่บ่าย ๕ โมง เรือ

เบียดเสียดคับตันกันหนักหนา ใครจะไหวดูเป็นอัศจรรย์ เรือข้าราชการเด
 ราษฎรมาเต็มไปทั้งแม่น้ำ ที่ต้องขอแรงทำกระตงนี้ ในพระบรมวงษา
 หนองใหญ่ คือ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ๑ กรมหมื่นรักษารณเวศ (คือ
 หม่อมไกรสร) ๑ กรมหมื่นเดชอดิศร (คือกรมสมเด็จพระเทศาธิศร) ๑
 กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ (คือกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์) ๑ ชุนนาง ท่าน
 เจ้าพระยาอภัยภูธร ๑ ท่านเจ้าพระยาพระคลัง (คือสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์
 ใหญ่) ๑ ท่านเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (คือสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย) ๑
 พระยาพิไชยวารี (คือเจ้าพระยานิกรบดินทร์) ๑ พระยาราชมนตรี (ภู่) ๑
 พระยาโชฎีการาชเศรษฐี (ทองจีน) ๑ รวม ๑๐ กระตง”

คำเล่าถึงกระตงใหญ่ ๒ ปี มีพิศดารเรื่องราวยืดยาวมาก ครั้นจะ
 ว่าก็จะยืดยาวหนักไป เห็นว่าที่เจ้าพระยาทิพากรวงษาได้บันทึกพอสมควร
 อยู่แล้ว แต่กระตงใหญ่เช่นนี้ไม่มีต่อไป เพราะทรงทราบว่าต้องตง
 ทุ่นมาก จึงให้เลิกเสีย เจ้านายข้าราชการฝ่ายในจึงรับทำกระตงใหญ่
 แทน กระตงใหญ่ฝ่ายในเช่นที่ทำกันนั้นน่าจะสงสัยว่าจะมีมาแต่รัชกาลที่ ๑
 ที่ ๒ แล้ว แต่ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุ แต่ไม่มีตัวผู้ที่จะบอกเล่า
 จึงไม่สามารถที่จะกล่าวว่าเป็นธรรมเนียมเดิมได้ กระตงข้างในนั้นขนาด
 ย่อมลงมาเพียง ๓ สอก ๔ สอก จนถึง ๖ สอก ในชั้นหลังลงมาตัวผู้
 ทำนั้น คงเป็นผู้ทำขึ้นประจำทั้ง ๓ วันอยู่แต่กรมขุนกิตติยาดุสรณ์ กรม
 หมื่นอัมพรสุดาเทพ แดเจ้าคุณปราสาท นอกนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 เจ้ากันท้าวฉนกระตง พระเจ้าน้องนางเธอเข้ากันท้าวฉนกระตงหนึ่งบ้าง
 ต้องกระตงบ้าง พระองค์เจ้าดวงเดือนวันหนึ่ง พระองค์เจ้าดวงนำซึ่ง
 เล็ดจงดมาอยู่ในพระบรมมหาราชวังท้าวฉนหนึ่ง คงอยู่ในมีกระตงวันหนึ่ง

เจ็ดกระทรวงแปดกระทรวง ใช้ประดับด้วยเครื่องสดรูปภาพพัทธของมะตอก
 ไม่มีเครื่องกุดไกอื่นใดรูปกระทรวงก็ย่นที่ไม่ได้เปลี่ยน ผู้ใดเคยทำอย่างใด
 ก็ทำตามเคย ประกูดประชันกันแต่รูปภาพเครื่องสดแตกต่างไม่ ทวียประ
 ดับคกแต่ง กระทรวงหนึ่งก็ตั้งอยู่ในห้องซึ่งตามดับคกตั้ง มีมาจนตลอด
 รัชกาลที่ ๓ รูปกระทรวงเหล่านี้เขียนอยู่ ที่วัดยานนาวารวมหลายอย่าง
 ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ มีคิดต่อมาอีก ๒ ปี ทรงทราบว่าเปนการเปลืองเงิน
 พระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายในมีผลประโยชน์น้อยจึงโปรดให้เลิกเสีย เกณฑ์
 เรือพระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายหน้าเดิมขึ้นตามทักถั่วมาแล้ว แต่ภายหลังจึง
 โปรดให้มีเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช แต่เรือไชยแต่งแทนกระทรวงใหญ่
 สองลำ บันดาเครื่องสูงที่ประจำตามกระทรวงเปลี่ยนเปนฉัตรเทียบหว่าง
 ฉัตรมั่งแซก ธงที่นักสราดถือหัวเรือท้ายเรือก็มเทียบประจำ ตามกระทรวง
 เรือคงเชิงเทียบใหญ่ มีเทียบหัวมยาว ๆ จุดทุกกระทรวง ในบุษบกเรือ
 พระที่นั่งอนันตนาคราช ตั้งพระพุทธรูปหิ้งคั่นอย นำบุษบกตั้งเครื่อง
 นมัสการของทิศ แต่เรือไชยดำหลังตั้งพานพุ่มไม่มีเครื่องนมัสการ ทรง
 จุดเทียนเรือพระที่นั่งสองลำก่อน แล้วจึงได้จุดเทียนเรือกระทรวงต่อไป เรือ
 พระที่นั่งนพาวุธร้องเห่ต้องลงไปตามด้าน้ำ แล้วจึงทวนน้ำกลับขึ้นมาใน
 ระหว่างทวนสายกตางกับสายนอก

ครั้นถึงในแผ่นดินปัจจุบันนี้ เรือไชยดำหลังเปลี่ยนเปนเรือสุพรรณ
 หงษ์ ซึ่งซำรดทรงซ่อมแซมขึ้นใหม่บ้าง พระพุทธรูปพุทธรูปหิ้งคั่นอย
 ยกเปนพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษาวันรัชกาลที่ ๔ จึงได้เปลี่ยนพระ
 ไชยวัฒน์ ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ลงในเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชแทน ส่วน
 กระทรวงใหญ่นี้ทรงพระปราชญ์ว่ายังไม่เคยทอดพระเนตรมาแต่เดิม สมเด็จพระ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาดาม กรมสมเด็จพระบวรราชปรมังข
 แดพระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายใน จึงได้พร้อมกันทำถวายทอดพระเนตร กระ
 ทงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ นั้น มีเครื่องจักรกลไถอย่างกระตงข้างนำ
 แต่ก่อน แต่กระตงพระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายในเป็นอย่างกระตงข้างใน
 เมื่อได้ทอดพระเนตรแล้ว ก็ไม่ได้โปรดให้มั่วต่อไปทุกปี นาน ๆ จึงมีคราว
 หนึ่ง จนในครั้งหลังที่สุดนี้ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี พระ
 นางเจ้าพระราชเทวี ได้ทำถวายเป็นอย่างกระตงข้างนำ มีเครื่องจักร
 กลไถทงตามกระตงอีกคราวหนึ่ง กระตงใหญ่นั้นทรงจุดภายหลังเมื่อสิ้น
 เรือดอยประทีปทั้งปวง ถ้าปีใดมีกระตงใหญ่ก็เป็นการครึกครื้นเอิกเกริก
 ยิ่งกว่าทุกปี

อนึ่งการดอยพระประทีปนั้น แต่เดิมมาข้าราชการซึ่งเข้ามาเฝ้าใน
 พระบรมมหาราชวัง สิ้นเวลาแล้วก็ต่างคนต่างกลับไปบ้าน อยู่แต่ที่
 ต้องประจำราชการในหน้าที่ แต่ครั้นเมื่อมีกระตงใหญ่ท่านเสนาบดีผู้ซึ่ง
 ถูกเกณฑ์กระตง ทั้งฤาษีของกระตงของตัวลงไปคอยรับเสด็จอยู่ที่หลังค้ำ
 หนักแพ ครั้นเมื่อเสด็จพระราชดำเนินลงไปถึงที่นั้น ก็ได้ทรงทักทาย
 เวลาเสด็จขึ้นก็พระราชทานส่วนพระราชกุศล แดชมเชยกระตงต่าง ๆ บ้าง
 ครั้นภายหลังมาถึงว่าการที่เกณฑ์กระตงใหญ่นั้นเลิกแล้ว ท่านผู้ใหญ่นั้น
 ปวงก็ปรึกษาเห็นว่า การซึ่งข้าราชการตามเสด็จลงไปอยู่หลังค้ำหนัก
 แพนเป็นการสมควร ด้วยประเพณีจะเสด็จออกจากพระราชวังไปใน
 ที่แห่งใด มีเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมไข้ แดพระราชทานเพลิงเป็นต้น
 ท่านเสนาบดี แดข้าราชการ ผู้ใหญ่ผู้น้อย ก็ต้องไป รับเสด็จ พระราชดำเนิน
 ทุกแห่ง การดอยพระประทีปเป็นเวลาเสด็จออกจากพระราชวัง

เวลาทางคืน ก็สมควรจะมีข้าราชการลงไปรักษาอยู่ด้านหลังให้เป็นการ
มั่นคงแข็งแรงยิ่งกว่าเวลาอื่น เมื่อท่านผู้ใหญ่ปรึกษาพร้อมกันดังนี้แล้ว
ก็ได้มาคอยเฝ้าประจำอยู่จนเวลาเสด็จขึ้นทุกวัน ทั้งเดือนสิบเอ็ดเดือนสิบ
สองจนตลอดอายุของท่าน ผู้คนปรึกษาทั้งปวงนั้น ครั้นครมมาถึงแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเสนาบดีดำรงรับเก้าย้อย
บ้างดำรงรับใหม่ก็ทำตามกันเป็นธรรมเนียมยั่งยืนมา ในฤดูเดือนสิบเอ็ดมิก
จะยังไม่ขาดฝน ข้าราชการที่มาคอยรับเสด็จต้องเปียกฝน จึงโปรด
ให้ก่อเนืองเป็นหลังคาแก่งออกมาจากฉนวน เป็นที่สำหรับข้าราชการเฝ้า
แต่เนืองนั้นเป็นอย่างเคย ๆ สำหรับหมอบ ครั้นแผ่นดินพระจุลจอมเกล้า
เป็นขึ้น ข้าราชการเข้าไปยืนในนั้นก็ไม่เห็นหน้า ครั้นเมื่อปัจจุบัค
ก็ทางแห่งตรงจึงได้ รื้อเสียยังหาได้ทำเช่นใหม่ไม่ แต่ท่านเสนาบดีที่มา
เฝ้าอยู่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ครั้นภายหลัง
ถึงลงมาเสด็จลงถอยพระประทับที่ปัก ๆ นักเข้า ส้มเต๋เจ้าพระยาบรมมหา
ศรีสุริยวงษ์ ซึ่งเป็นหัวหน้าเสนาบดีอยู่ในเวลานั้น นอนหัวค่ำวันไม่ได้
มาบ้างไม่มาบ้างจนปลาย ๆ ลงมา พอเกิดเด็กธรรมเนียมเสนาบดีเข้าวัง
ก็เดยหายสูญไปด้วยกันทั้งหมด คงมาอยู่แต่ปกติทูลฉลองแด่ข้าราชการ
ที่หมั้น ๆ เฝ้าประจำอยู่ จนตลอดมาถึงแผ่นดินพระจุลจอมเกล้า

กำหนดที่หมายในการเสด็จลงถอยพระประทับ พอเสด็จพระราชดำ
เนินถึงเกย ก็ชักโคมสัญญาขึ้นที่เสาชิง เมื่อโคมขึ้นแล้วจึงประโคม
พิณพาทย์กลองแขกแตรวงทั่วกัน เมื่อเสด็จลงประทับในเรือบัลลังก์
แล้วรออยู่จนเรือตำรวจออกจกจับทุ่ม จึงได้เสด็จพระราชดำเนินออกประทับ
ที่ฐานเรือนบัลลังก์ พระเจ้าลูกเธอที่ทรงพระเยาว์บางองค์ออกประทับด้วย

แต่มีใช้วัดตะครัดบนพระองค์ไว้กับเส้าพนักร้างขวาเป็นที่สมเด็จพระบรมราชเทวี พระราชเทวีประทับจุดเทียนข้างตอนท้ายเรือกระถางข้างซ้าย ธรรมเนียมในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า มีพระเจ้าลูกเธอพระองค์หนึ่งบังต้องพระองค์บ้าง คือกรมหมื่นอับสรุดาเทพเป็นต้น คือนั้นไปเจ้าจอมอย่างานที่เป็นคนโปรดติดเป็ดียนกันอีก ๔ คน ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า แต่แรกเจ้าจอมอย่างานจุด แต่ครั้นเมื่อมีเหตุการณ์ถ้อยความขึ้น ก็เป็ดียนเป็นพระเจ้าน้องนางเธอ พระเจ้าราชวรวัธเธอจุด แล้วก็กลับเป็นเจ้าจอมอย่างานบ้างเป็ดียนไปเป็ดียนมาในแผ่นดินประจุบันนี้ พระเจ้าน้องนางเธอจุดเต็มอดตอดมากงอยู่อย่างเช่นเมื่อในปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้เป็ดียนแปดงอันใด เมื่อจุดเรือกระถางไปถึงเรือดำเภามาเป็นกำหนดจุดดอกไม้ จึงทรงจุดดอกไม้ชันวน เมื่อเรือดอกไม้เห็นดอกไม้ชันวนที่มัดตึงก็ จึงได้จุดดอกไม้ มีพุ่ม กระถางระหาพุ่ม ตะไฉพะเนียงมะพร้าวกรวด พุ่มมะพร้าว แต่มิเรือทหารในจุดดอกไม้ในท่าในท่าชันในไปกว่าจะเสด็จขึ้น ในเรือมัดตึงก็มีดอกไม้หน้าถวายนางทรงจุดต้องตะกุ่ม

อนึ่งในเดือนสิบสองนี้ มีเรือผ้าป่าของหลวงเรียกว่าผ้าป่าบันดาคักกิดันตะ ๘ ลำ ยึดท่นด้ายกลางอยู่ข้างเหนือฟ้า ผ้าป่านี้พระราชทานแต่พระราชอาณัติพระครูหัวเมือง ที่เข้ามาในการฉลองไตรเป็ดียนไปวันตะ ๘ รูป เวลาดอยพระประทับแล้วทรงพระดำเนินโศกแล้วเสด็จขึ้นตดโคมตัญญาเป็นกำหนด

อนึ่งการทอดผ้าป่าวิไลศ ซึ่งเปนของหลวงแต่ก่อนเคยมีมาบ้าง เปนครั้งเป็นคราวแต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผ้าป่า

วัดประทุมวันคติ ๆ กันไปหลายปี พึ่งมาขาดตอนไปตายแผ่นดิน ในการ
ผ้าป่านั้น เสด็จพระราชดำเนินโดย เรือกระบวน อย่างพระราชทาน พระกระสุน
เวทบายพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ในพระอุโบสถ มีเรือกระจาดผ้าป่า
จอดเรียงรายอยู่ในหน้าน้ำพระอุโบสถ มีเครื่องประโคมพิณพาทย์แตรการ
เด่น คือเพลงแตรดาวขับแพนเป็นคันทันในเรือเวทาสวดมนต์ขับ ประ
ทับแตรที่พระที่นั่งทรงธรรมสระหนึ่ง เวลารุ่งเช้าพระสงฆ์รับบิณฑ
บาตเรือในสระ ๓๐ รูป เวทาสรับพระราชทานฉนั้นแล้ว เสด็จพระ
ราชดำเนินกลับ

ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ มีวัดประทุมวันครั้งหนึ่งเป็นการเอิกเกริก
โกดาดใหญ่ ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ แต่งเรือผ้าป่า
ตามแต่ผู้ใดจะแต่งอย่างไร บ้างก็ทำเป็นรูปยักษ์รูปสัตว์ต่าง ๆ บ้างก็
เป็นกระจาดซ้อนกันสามชั้นห้าชั้น ประกวดประชันกันโดยความคิด แล้ว
มีเรือการเด่นต่าง ๆ ถมมอญว่าขับแพนเพลงเสภาว่า พิณพาทย์หลาย
ลำรับ ชักผ้าป่าผ่านหน้าพระที่นั่งซึ่งคนพินาศเป็นกระบวนแห่มีเรือราชวร
มาช่วยแห่ผ้าป่าหลายร้อยลำ ชักผ้าป่าแต่เวทากดางวันจนเวทาค่ำจึง
ได้ถึงประทุมวัน แล้วจอดเรือผ้าป่าเรียงรายอยู่ตามในสระตอนข้างหน้าวัด
วางเรือการเด่นเป็นระยะไปรอบสระ มีเรือราชวรเข้าไปขายของกินต่าง ๆ
ตามแต่ผู้ใดจะไป ในเวทาค่ำวันนั้นเรือราชวรที่ไปคู่ผ้าป่าเต็มแน่นไปทั้ง
สระจนเวทาจวนสว่างจึงได้ทอดผ้าป่า ประทับแตรคันทันแตรสวดมนต์
เจียงพระเหมือนอย่างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผ้าป่า
วัดประทุมวัน คงได้ทอดอยู่ในข้างแรมเดือน ๑๒ เวทานดองไทร
มีแล้วทุกครั้ง ต่อมาเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปประทับอยู่บางปิ่นเนื่อง ๆ

เมือยังไม่ได้สร้างวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ก็ได้มีการผ้าป่าวัดชุมพลนิภา-
 ยาราม มีกระบวนแห่บ้างไม่มีบ้าง แต่ได้จพระราชดำเนิเข้าในกระบวน
 แห่ก็มี เป็นการเปิดเต็ดต้นออกธรรมนิยม เครื่องของไทยทานเป็นของ
 หลวงบ้าง ของกรมพระตำรวจแถมหาเด็กที่ตามได้จพระราชดำเนิจัด
 ถวายช่วยในการพระราชกุศล คนจะต้องตั้งบ้าง ครั้นเมื่อมีวัด
 นิเวศน์ธรรมประวัติก็เพิ่มจำนวนของผ้าป่ามากขึ้นพอทั้งสองวัด เวลา
 มีการฉลองผ้าป่าในสระ มีเรือการเดินต่าง ๆ ตามสมควร แลเรือราษฎร
 ที่อยู่ในหมู่บ้านเหล่านั้น เข้ามาดูการเดินเป็นอันมาก ครั้นเวลาดึกก็
 ชักผ้าป่าไปทอดทั้งสองวัด แต่จพระราชดำเนียบ้าง ไม่ได้ได้ตั้งบ้าง
 มีแต่การทรงบาตรไม่ได้สวดมนต์เดียวพระ ถ้าปีใดได้จพระราชดำเนิ
 พระราชทานพระกระฐินเดือน ๑๑ ก็มีผ้าป่าเดือน ๑๑ ถ้าพระราชทานพระ
 กระฐินเดือน ๑๒ ก็มีผ้าป่าเดือน ๑๒ ถ้าไม่ได้ได้จพระราชดำเนิการผ้าป่า
 นั้นก็เลิก ถ้ามีที่ได้จพระราชดำเนิชนไปเมืองตพบุรีก็มีผ้าป่าวัดมณ
 ชลชนธิ์ เพิ่มชนอีกส่วนหนึ่ง ราษฎรชักผ้าป่าแห่ไปตามลำน้ำคงแค่
 เวลาเช้า ตามแต่พวกใดจะพาไปแห่งใดไม่มีกำหนด ต่อเวลาค่ำจึงได้มา
 จอดเรือที่หน้าแพที่ประทับในท้องพรหมมาศ มีการเดินเตจตุคอกไม้
 เพลิงเป็นการฉลอง จนเวลาคึกจึงได้ชักผ้าป่าไปทอด การทอดผ้าป่า
 ตามวัดต่าง ๆ เช่นนี้ไม่เป็นการมีเสมอ เป็นกรนอกแบบแล้วแต่จะโปรด
 ให้มีแห่งใด ก็มีชนเป็นครั้งเป็นคราว วัดอื่น ๆ ที่ไม่เคยมีผ้าป่า เช่นวัด
 ราชบพิธเป็นคนก็มี จะพรรณาก็จะยียาวไป

ที่ ๕ กาดานูกาด

การพระราชกุศลซึ่งเรียกว่า กาดานูกาดตามเคยเป็นการเกิดขึ้นใน
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพิธีขึ้นกว่าเก่า
ที่เคยมีแต่สังกรานศักรวงหนึ่ง มีเดือนเว้นอยู่ห้าเดือน คือเดือนเจ็ด
เดือนเก้า เดือนอ้าย เดือนยี่ เดือนสาม เดือนนอกนั้นมัตถายการพระ
ราชพิธี ฤๅการพระราชกุศลทุก ๆ เดือน ในเดือนสิบสองนี้กาดานูกาด
ควรจะตกอยู่ในวันแรมค่ำหนึ่งเหมือนเดือนสิบเอ็ด แต่เพราะเวลาเขายัง
คิดเพียงพระสงฆ์ฆตองใคร ซึ่งมันเปลี่ยนกันฉันเป็นสามพวก เป็นพระ
สงฆ์จำนวนมาก จึงได้แยกไปทำเสียในวันแรมสองค่ำคือการฆตองใคร
หนึ่งพระสงฆ์ ซึ่งต้องนิมนต์ดับปรณกาดานูกาด ตามรายองค์พระอัฐิ
ในจำนวนเดือนสิบสองนี้ ก็ใช้พระราชอาคันธานุกรมปเรียญหัวเมือง
ซึ่งต้องแบ่งฉนั้นในวันแรมค่ำหนึ่งนั้นด้วย การพระราชกุศลกาดานูกาดใน
เดือนสิบสองนี้ทำที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ไม่ได้ยกไปพระที่นั่งอนันต
สมาคมตามการฆตองใคร ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไม่โปรดให้เชิญพระบรมอัฐิแด่พระอัฐิ ไปตั้งที่พระที่นั่งอนันต
สมาคมแต่เดิมมา เมื่อคิดการตกแต่งฤๅซ่อมแซมพระที่นั่งอมรินท
รวินิจฉัย ก็ได้ทำที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทบ้าง พระที่นั่งสุทไธสวรรย
บ้าง จำนวนพระบรมอัฐิพระอัฐิซึ่งดับปรณในวันกาดานูกาด
ทั้งปวงเท่ากันทุก ๆ เดือน เว้นไว้แต่สังกรานต์ พระสงฆ์นั้นใช้พระ

อารามซึ่งเป็นที่พระอัฐฐินันได้ทรงปฏิสังขรณ์ถาวรขึ้นใหม่ ถ้าพระ
อัฐฐิไคไม่ได้ทรงปฏิสังขรณ์แต่ทรงสร้างพระอาราม ก็ใช้พระอารามซึ่ง
เป็นที่พระญาติวงศ์อันใกล้ชิดได้ทรงสร้างแต่ทรงปฏิสังขรณ์ ถ้าที่พระ
สังฆมณฑลนั้นเนื่องในพระวงศ์ทางหนึ่งทางใดก็ใช้ได้บ้าง ในการกา
นุกาตอื่นๆ พระสังฆมณฑลก็จะเหมือนกันทุกๆ คราว ไม่ใคร่เปลี่ยนแปลง
แต่ในเดือนดับต้องเปลี่ยนแปลงเป็นหัวเมือง มีพระนามถวายชื่อวัดตาม
ที่ได้จดหมายต่อไปนี้

- ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ วัดสุวรรณดาราราม
- ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วัดไชยฤทธิศร
- ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดศาลาปูน
- ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดเสนาศนาราม
- ๕ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกไปยการิปตี วัดสุวรรณดาราราม
- ๖ กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี วัดพนัญเชิง
- ๗ กรมสมเด็จพระศรีสุทธราชา วัดประมณเจดีย์
- ๘ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ วัดอัมพวันเจติยาราม
- ๙ กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี วัดอัมพวันเจติยาราม
- ๑๐ กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี วัดเสนาศนาราม
- ๑๑ กรมสมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ วัดคงคาราม
- ๑๒ กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ
- ๑๓ สมเด็จพระประจักษ์ศิลปาคมฯ วัดอัมพวันเจติยาราม
- ๑๔ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัด

บรมวงษ์จักรวรรดิ

๓๕ สมเด็จพระเจ้าไอยกาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี วัดเจ้า
คณะใหญ่ในเมืองราชบุรี

๓๖ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครราชกุมารี
กรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์ วัดมหาสมณาราม

๓๗ สมเด็จพระนางเจ้าสุชนากุมารวัชรินทร์พระบรมราชเทวี วัด
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๓๘ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าภรรณาภรณ์เพชรรัตน์ วัด
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๓๙ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย วัดนิเวศน์
ธรรมประวัติ

๔๐ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศรีเพชรกุมารีราชกุมารี วัด
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๔๑ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ วัด
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๔๒ สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์
วัดปรมัยยิกาวาส

๔๓ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี วัดชุมพลนิกายาราม

๔๔ พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคยนารีวัชรินทร์ วัด
นิเวศน์ธรรมประวัติ

๔๕ พระชนกในกรมสมเด็จพระศรีสุทธาโดย วัดศาลาปูน

๔๖ พระชนกใน กรม สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี วัด
กระวีวราราม

๒๗ พระชนนีในกรมสมเด็จพระศรีสุตาโดย วัดคำดาปูน

๒๘ พระชนนีในกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี วัดนิเวศน์ธรรม
ประวัติ

พระพุทธรูปซึ่งตั้งในการภาณุกาณนี้ ใช้พระชนมพรรษาวันในรัช-
กาลที่ ๑ ที่ ๒ เป็นพระพุทธรูปอุ้มบาตร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นด้วยทองคำ แล้วทรงพระราชอุทิศถวายทั้ง ๒ พระ-
องค์ พระห้ามสมุทรสำหรับรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างขึ้นด้วยทองคำ ใน
แผ่นดินปัจจุบันนี้ แล้วทรงพระราชอุทิศถวาย พระพุทธรูปหิรัญค้ำทอง
ประจำรัชกาลที่ ๔ พระพุทธรูปยืนอุ้มบาตรตามพระชนมพรรษาวันกรม
สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระพุทธรูปยืนถวายเนตรตามพระชนม
พรรษาวันกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ทรงหล่อด้วยทองคำใน
รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชอุทิศถวาย พระพุทธรูปสมาธิทรงหล่อด้วย
ทองคำในรัชกาลปัจจุบันนี้ ทรงพระราชอุทิศถวายกรมสมเด็จพระ
เทพศิรินทราบรมราชินี เป็นพระพุทธรูป ๗ องค์ด้วยกัน

เวลาเช้าเสด็จออกพระสงฆ์ฉัน เมื่อทรงประเคนแล้วเจ้าพนักงาน
กรมภูษามาตา จึงได้เชิญพระบรมอัฐิพระอัฐิ ทรงพระราชนางตั้ง
คือพระราชนางองค์หนึ่งพระบรมอัฐิ แดพระอรรคมเหษีแดพระญาติ
วงศ์อันสนิทในรัชกาลนี้รวมกันไป แล้วจึงมีพระเสด็จยังเชิญพระอัฐิ
นอกนั้นต่อไปอีก พระบรมอัฐิพระอัฐิที่ตั้งบนพระที่นั่งแถวครุฑคือ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสี่พระองค์ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
กาธิบดี กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี กรมสมเด็จพระศรีสุทวารักษ์
สมเด็จพระบูรพศิริวงศ์ภาคยมหานาคนารี สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

สมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาศย์   สมเด็จพระศรีสุตาไสย   สมเด็จพระ
 เทพศิรินทรามาศย์   สมเด็จพระเจ้าประทุมบรมไอยิกาเชอ   สมเด็จพระ
 เจ้าไอยิกาเชอกรมหลวงศรีสุนทรเทพ   กรมหลวงเทพวดี   สมเด็จพระ
 เจ้าอนางเชอ   เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี   กรมหลวงวิสุทธิ
 กระษัตริย์   ^{๕๘๕}   ^{๕๘๖}   ^{๕๘๗}   ^{๕๘๘}   ^{๕๘๙}   ^{๕๙๐}   ^{๕๙๑}   ^{๕๙๒}   ^{๕๙๓}   ^{๕๙๔}   ^{๕๙๕}   ^{๕๙๖}   ^{๕๙๗}   ^{๕๙๘}   ^{๕๙๙}   ^{๖๐๐}
 กุมารรัตน์   พระบรมราชเทวี   สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ   เจ้าฟ้าภรรณา
 ภรณ์เพชรรัตน์   เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย   เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตม์ธำรง   เจ้า
 ฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์   ^{๖๐๑}   ^{๖๐๒}   ^{๖๐๓}   ^{๖๐๔}   ^{๖๐๕}   ^{๖๐๖}   ^{๖๐๗}   ^{๖๐๘}   ^{๖๐๙}   ^{๖๑๐}   ^{๖๑๑}   ^{๖๑๒}   ^{๖๑๓}   ^{๖๑๔}   ^{๖๑๕}
 พระบรมราชมาตามหัยิกาเชอ   สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี
 พระอรรคชายาเชอ   พระองค์เจ้าเสาวภาคยนวรัตน์   พระชนกในกรม
 สมเด็จพระศรีสุตาไสย   พระชนกในกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาศย์
 พระชนนีในกรมสมเด็จพระศรีสุตาไสย   พระชนนีในกรมสมเด็จพระเทพ
 ศิรินทรามาศย์   มีเครื่องทองน้อย   ^{๖๑๖}   ^{๖๑๗}   ^{๖๑๘}   ^{๖๑๙}   ^{๖๒๐}   ^{๖๒๑}   ^{๖๒๒}   ^{๖๒๓}   ^{๖๒๔}   ^{๖๒๕}   ^{๖๒๖}   ^{๖๒๗}   ^{๖๒๘}   ^{๖๒๙}   ^{๖๓๐}
 ด้านคว้นออก   ดำหรับทรงนมัสการพระบรมอัฐิที่ดำรง   พระสงฆ์
 แล้วทรงทอดผ้าห่มนอนต้องชัน   มีฉัตรพระนามพระอัฐิที่ดับปรณ
 แล้วถวายไทยธรรมหมากพลูรูปเทียนร่วมรองเท้า   แล้วมีดับปรณอีก
 ๕๐๐ รูป   พระสงฆ์มาฉันขันไปดับปรณในพระราชวังบวร ๕ รูป
 คือกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท   วัดสุวรรณาการาม   กรม
 พระราชวังบวรมหาเสนาบดี   วัดทรงธรรม   กรมพระราชวังบวรมหา
 ศักดิ์พิพัฒน   วัดไพยยนต์พิพัฒน   พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 วัดสมุหประคิษฐ์   กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ   วัดศาลาปูน   แล้วมี

ที่ ๒ การแจกเบี้ยหวัด

การแจกเบี้ยหวัดไม่กำหนดแน่ว่าวันใด แต่คงอยู่ในวันจันทร์ฤๅ
วันพุธข้างแรมเดือนสิบสอง ธรรมเนียมการแจกเบี้ยหวัดนี้ แต่เดิมก็
ไม่มีการมกตอันใด ฟังมีขึ้นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ด้วยทรงพระปรารภเรื่องเจ้านายที่ทรงผนวช แต่ก่อนมาเคยได้เบี้ยหวัด
ตามกรมเหมือนอย่างฝ่ายคฤหีฐ ผู้ซึ่งมารับเบี้ยหวัดแทนเจ้าซึ่งทรงผนวช
นั้น ไม่ได้สักคำสำคัญอันใดมาจากเจ้านายเป็นคำอนุญาตให้รับ เมื่อรับ
ไปแล้วไปนุ่งเสี้ยกมีโดยมาก ไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่ผู้ที่ได้ ครั้นจะ
ว่ากล่าวทวงถามขึ้นก็เป็นการขัดอยู่ด้วยดีกับบาท อักประการหนึ่งการซึ่ง
พระราชทานเบี้ยหวัด นั้นชื่อว่าพระราชทานเงินแต่พระบรมวงษานุวงศ์
ที่ทรงผนวชโดยตรง ๆ พระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรงผนวชทรงพระปฏิบัติ
ตามวินัยโดยเคร่งครัด ก็เป็นที่รังเกียจว่าเงินนั้นเป็นอกปัมัยไม่ควรรับ
พระราชทรัพย์ซึ่งต้องจำหน่ายไปเป็นอันมากนั้น ก็ไม่เป็นประโยชน์แต่พระ
บรมวงษานุวงศ์ซึ่งทรงผนวชโดยมาก พระราชทรัพย์ที่หลวงก็เป็นอันเสีย
เปล่า เพราะพระองค์ได้ทรงผนวชอยู่นาน ได้ทรงทราบการทั้งปวง
เหล่านั้นแล้ว จึงได้ทรงคิดแก้ไขเสียใหม่ทำเป็นคัวทรงพระราชอุทิศ ต่อ
สิ่งซึ่งควรแก่สมณบริโภคตามจำนวนเงินเบี้ยหวัด มีพระราชหัตถ์จดเตาแด
พระราชตัญญูกรมประจำเป็นสำคัญ พระราชทานแต่พระบรมวงษานุวงศ์
ซึ่งได้รับเบี้ยหวัดนั้น มอบให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเปนกัมปัยการกร มารับ

เงินจากเจ้าพนักงานแต่ในท้ายตัวสำคัญนั้น มีพระบรมราชานุญาตว่า
ถ้ากับยักการปฏิบัติไม่บริบูรณ์ตามสมควร ก็ให้มาร้องต่อพระยา
ราชภักดีไต่สวน

การซึ่งจะพระราชทานตัวสำคัญเช่นนี้ ก็เป็นเหตุที่ควรจะต้องให้มี
เวลา ที่พระบรมวงษานุวงศ์ทรงผนวชได้เข้ามาทรงรับข้อพระหัตถ์ อีก
ประการหนึ่งทรงพระราชดำริเห็นว่า พระราชทรัพย์ซึ่งจะจับจ่ายไป
เป็นอันมาก ก็ควรจะเริ่มจำหน่ายในการพระราชกุศล ในพระพุทธศาสนา
ก่อนจ่ายไปแก่ผู้อื่น

อนึ่งก็ควรจะมีการสมโภชให้เป็นมงคลแก่ศิริราชสมบัติ เมื่อทรง
พระราชดำริที่ตั้งแล้ว จึงโปรดให้มีการมงคลในวันแรกแจกเบ็ญหัด
ให้เชิญเฉพาะแต่พระราชวงษานุวงศ์ บันดาที่ทรงผนวชเข้ามารับพระราช
ทานนั้น ดำริบังคับเป็นดำริมหาดวง ต่อขึ้นไปเป็นของเจ้าพนักงานกรมพระ
พระคลังมหาสมบัติหามาคนละดำริบ แต่ให้ตั้งโต๊ะเชิญพระสยาม
เทวาริราชมีเครื่องตั้งเวียงตั้งแร่ทองคำซึ่งเกิดในพระราชอาณาเขตร อัน
ก่อเป็นเขามออย่างย่อม ๆ แดเงินซึ่งจะแจกเบ็ญหัด ทั้งสมุดบาญชี
แดกระดานดำหรับแจกเบ็ญหัด ตั้งบายศรีแก้วทองเงิน พระสงฆ์
แล้วทรงจุดเทียนเครื่องตั้งเวียงเทวดา ไหรวามบูชาเทวดาแล้วอาถัษณ
อ่านคำประกาศกระแด่พระราชดำริที่ตั้งซึ่งกล่าวมาแล้ว แต่มีข้อความ
เดิมพิศดารออกไปอีกข้อหนึ่ง ว่าพระบรมวงษานุวงศ์ซึ่งทรงผนวช
ไม่ได้ช่วยราชการแผ่นดินอันใด ก็ขอที่จะยกเบ็ญหัดเลี้ยงเหมือนข้าราชการ
ที่กราบถวายบังคมตาบวชส่งพรพรมาหนึ่งไปแล้ว แต่ทรง
พระราชดำริเห็นว่าพระบรมวงษานุวงศ์ซึ่งทรงผนวช กันนับว่าเป็นผู้มี

ความชอบอยู่ที่ได้นำให้พระบรมราชวงศ์เป็นญาติในพระพุทธศาสนา ความ
 ในคำประกาศข้อนี้ ข้าพเจ้าไม่ผู้เห็นชอบด้วย เพราะเห็นว่าพระ
 บรมวงษานุวงศ์ซึ่งมิได้ทรงผนวช แต่มิได้ช่วยราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง
 อย่างไรก็ดี แต่ที่ข้าพระพฤติความชั่วให้เป็นที่ดีมีเดี่ยพระเกียรติยศ
 เช่นพระองค์เจ้าต่างของ ก็เห็นแต่สู้บ่สู้กับวัง ก็ยังได้รับพระราชทาน
 เบี้ยหวัดถึง ๕ ชั่ง แลเงินชงชงเดียวเรียกว่าเงินกตางปี ก็ยังคงได้
 ไม่ได้ตทอนอันใด นี่เป็นตัวอย่างว่าไม่เป้นแต่ไม่ได้ช่วยราชการ ข้า
 ประพฤติความชั่วด้วย ที่ไม่ได้ช่วยราชการอยู่เฉย ๆ เปด่า ๆ เช่นเจ้าวังนำ
 มีพระองค์ที่ทรงเป็นคณ ก็มิเป็นอันมาก ถ้าจะเทียบกันในส่วนหม่อม
 เจ้าพระกับหม่อมเจ้าที่เป็นคฤหิฐินเด่า หม่อมเจ้าที่รับราชการมี
 หหลายองค์จริงอยู่ แต่ที่มิได้รับราชการมีโดยมาก ที่สุดจนที่สู้บ่สู้ก็
 ยังได้เบี้ยหวัดอยู่ปีละ ๖ บาท ถ้าจะว่าไม่ได้ช่วยราชการควรตัดเบี้ยหวัด
 แล้ว ต้องนับว่าควรตัดทั้งสิ้น ถ้าจะว่าไปพระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรง
 ผนวช ต้องเข้ามาราชการในการพระราชพิธีต่าง ๆ มากกว่าพระองค์เจ้า
 หม่อมเจ้าที่อยู่เฉย ๆ ไม่ทำอะไรโดยมาก ความชอบนี้ไม่น่าจะยกขึ้น
 ประกาศ แต่ไม่อาจแก้ไข ด้วยเห็นว่าคำข้างต้นเป็นการยกโทษ พระ
 บรมวงษานุวงศ์ซึ่งทรงผนวชอยู่หน่อย ๆ ก็จริง แต่ยกโทษขึ้นเพื่อจะ
 แสดงความชอบที่ได้นำให้พระบรมราชวงศ์เป็นญาติกับพระพุทธศาสนา
 ความยกย่องอันนี้ จะเป็นที่ดีของพระไทยพระบรมวงษานุวงศ์ ทรง ผนวช
 ไม่มีผู้ใดนักกระแวงรังเกียจข้อคณที่กล่าว ยกความชอบเดี่ย บางที่ก็
 จะเป็นที่ดีกกันแห่งของพระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรงผนวช ซึ่งเคยทรงฟัง
 คำประกาศนี้มาแต่ก่อน ว่าข้าพเจ้าไม่นับถือยกย่องความชอบของท่าน

เหมือนอย่างเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่อง อีก
 ประการหนึ่งการใด ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้แล้ว
 ถ้าไม่เป็นการขัดข้องต่อกาดมัยอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าก็ไม่ได้คิดจะเปลี่ยนแปลง
 รื้อถอนอย่างหนึ่งอย่างใดเลย เพราะฉะนั้นจึงได้คงคำประกาศนั้นไว้
 ครั้นจะไม่ว่าไว้ในที่นี้ผู้ซึ่งมักถึงเกิดตรวจตรา ดุร้ายก็จะสงสัยได้ว่าข้าพเจ้า
 เก็บข้อความในคำประกาศนั้นไม่หมด ฤๅถ้าผู้ซึ่งมักก็คริครองจะคิดเห็น
 เหตุซึ่งไม่ควรจะกล่าวในคำประกาศ ซึ่งข้าพเจ้าคิดเห็นก็จะกล่าวคัดค้าน
 ต่าง ๆ จึงกล่าวไว้เพื่อจะให้เห็นว่าคำประกาศข้อนี้ ได้เห็นเหตุแล้วว่ามี
 ทางที่จะคิดได้ แต่ยังเป็นที่ยอมรับของไทยของพระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรง
 ผนวชที่เป็นเจ้าของพระนามอยู่ จึงมิได้ยกเลิกเปลี่ยนแปลง ด้วยการ
 เคยเป็นมาแล้วไม่อยากจะก่อให้เกิดวิวาทตั้งโดยต่าง ๆ ในท้ายประกาศนั้น
 ก็เป็นทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลแก่เทพดาเป็นต้น เมื่ออ่าน
 ประกาศจบแล้ว เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ ทรงรดน้ำ
 พระมหาดังซึ่งทรงเจิมเทวรูปแด่ทองคำเงิน พระราชมณเฑียรน้ำซึ่งเจิม
 ภายหลังแล้ว พระราชทาน ตัวสำคัญ แก่พระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรงผนวชทุก
 พระองค์ แล้วทรงพระดำเนินโดยทบทพระสงฆ์ยะธาตัพพะ แล้วสดุดคาถา
 (ทานัญจะปิยะวาจาจะ) แล้วอธิเรกถวายพระพรตา เมื่อพระไปแล้ว
 จึงได้เริ่มแจกเบญหวัด กับเบี้ยการกของพระบรมวงษานุวงศ์ที่ทรงผนวช
 นำตัวเข้ามารับเงินแจกเสร็จแล้ว จึงได้พระราชทานเบญหวัดพรหมณ์ ไห
 ต่อขึ้นไปจึงถึงทหารในข้างสืบหมู่ตามธรรมเนียม

คำตักเตือนในการเริ่มแจกเบญหวัดนี้ เทียนชนวนซึ่งสำหรับทรง
 จุดเครื่องตั้งเวณนั้น เป็นหน้าที่ของมหาดเล็กไม่ควรจะเหลียวแต่ด่า

อย่างหนึ่งอย่างใดเลย   อนึ่งเงินพระคลังข้างในซึ่งเคยพระราชทานเดิม
 เบยหวัดพระเจ้าบรมวงศ์เธอ   กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ๑๐ ซึ่งเป็น
 นำที่ของมหาดเล็กต้องรับมาจากเก่าแก่นำไปตั้งเจ้าพนักงานคลัง อาตมิกษณ์
 ต้องคอยถวายตัวสำคัญตั้งแต่เวลาที่ทรงเจิมเงินแล้วไป   พระตำหนักโศก
 ต้องทรงวันไม่ได้

ที่ ๗ นิติมณฑล

ธรรมเนียมแต่ก่อนมีมาจนถึงทุกวันนี้ เมื่อเปลี่ยนใหม่ถึงเดือนหก
พนักงานข้างหน้าข้างในบันดาซึ่งรักษาเครื่องราชูประโภค   ตรักษา
ตำแหน่งหน้าที่มีพระทวารแต่ประคองเป็นต้น   ต้องทำการส่มโภชเครื่อง
ราชูประโภคแต่ตำแหน่งซึ่งตนรักษากราวหนึ่ง   ข้างฝ่ายนำแต่ก่อนมาถึง
มีส่วคมนต์เตียงพระด้วยก้ม   แต่ข้างฝ่ายในนั้นแต่เครื่องตั้งเวย
เครื่อง ประโคม แด้ว ร้อย ดอกไม้ เปน คา ข่าย อุบะ มา โดย แว่น ตาม กำดั
มากแต่น้อย   เปนส่วหนึ่งของเจ้าพนักงานทำเองหาได้เกี่ยวข้องเป็นการหลวง
ไม่ ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว   เด็ดจ
เถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเศกในวัน ๕ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำปีกุนทร
ศก จุลศักราช ๑๒๓๓   จึงทรงพระราชดำริที่ว่าวันบรมราชาภิเศกนั้นเป
นมามงคลสมัย   ซึ่งประเทศทั้งปวงที่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองย่อมนับถือ
วันนั้นว่าเป็นวันมหัศจรรย์มงคลกาล   แต่ในกรุงสยามนี้เคยๆ อยู่มาได้มี
การมหัศจรรย์อันใด   ครั้นการบรมราชาภิเศกของพระองค์เฉพาะ
ตรงกับสมัยที่เจ้าพนักงานเคยส่มโภชเครื่องศิริราชูประโภคแต่เดิมมา   ควร
ที่จะมีการส่มโภชพระมหาเสวตฉัตร   ให้เป็นส่วสคัญมงคลแก่ราชสมบัติ
จึงได้ ทรงพระราชดำริห์จัดการพระราชกุศลซึ่งพระราชทานชื่อว่านิติมณฑล
ขึ้น   แต่ข้อความซึ่งจะอธิบายในพระราชดำริห์ให้เข้าใจกันในวัน
ว่า   เป็นการทำบุญวันบรมราชาภิเศก   เป็นการเข้าใจยากของคนใน

เวลานั้น ฤๅจะเป็นข้อทู่เถียงท้วงติงไปว่าเป็นการไม่เคยมี จึงได้ทรงพระ
ราชดำริห์ให้ปรากฏว่า เป็นการสมโภชเครื่องราชูปโภคอย่างเก่าซึ่ง
ไม่มีผู้ใดจะทู่เถียงได้ จนผู้หลักผู้ใหญ่ก็ไม่มีใครทราบดีว่านครมงคล
แปลว่าทำบุญอะไร ยกไว้แต่กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ซึ่งข้าพเจ้ามิ
ได้ฟังรับสั่งท่านเอง แต่สังเกตได้ ในคำฉันท์ที่ถ่อมพระมหาเสด็จนครินทร์ ซึ่ง
รู้ได้ว่าท่านเจ้าพระไทย แด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามหา
กรมสมเด็จพระบวรราชปรมังขล ซึ่งได้ฉันทนากัน

เพราะฉนั้น การพระราชพิธีนครมงคลในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีการสดุดมนต์ในวันเดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
ขึ้น ๑๔ ค่ำวันที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ขึ้น ๑๔ ค่ำสดุดมนต์ ๑๕ ค่ำ
วันที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ขึ้น ๑๕ ค่ำสดุดมนต์แรกค่ำ ๑ วันที่พระที่นั่ง
อนันตสมาคม ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ การพระราชพิธีนคร
มงคลท่านผู้บัญชาการก็ให้คงทำอยู่เดือนหกเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้ทักท้วง
ขึ้นก็ไม่ตลอดไปได้ ด้วยกรมหลวงวงษาธิราชสนิท แด่สมเด็จพระเจ้าพระ
ยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ไม่เห็นด้วย เถียงไปตามทางที่เป็นสมโภชพระ
ที่นั่ง อ้างคำฉันท์ก็ไม่อ่าน ข้าพเจ้าเป็นเด็กมีน้ำหนัคน้อย แต่ก็เป็น
การไม่พอที่จะวิวาทกันด้วยเหตุไม่เป็นเรื่อง จึงได้นั่งระงับเสีย มิได้เห็น
ด้วยแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอองค์เดียว แต่ท่านก็เถียงไม่ชนะฤๅไม่
สู้อยากเถียงเป็นธรรมดา การจึงได้ทำเดือน ๖ เรื่อยมาจนถึงมีรกาเบญจ
ศก เมื่อสร้างตราจุลจอมเกล้าเปลี่ยนได้ด้วยพาโตเป็นทำบุญ ตาม
พระราชบัญญัติวันประชุมตราจุลจอมเกล้า ถิ่นนี้ได้อยู่เพราะเครื่อง
ราชอิสริยยศจุลจอมเกล้า พาให้เป็นที่ยินยอมพร้อมใจกันเปลี่ยนมา

เดือน ๑๒ ได้โดยไม่มีใครทักท้วงว่าอะไร   ถิ่นการที่ได้เลี้ยงกันใน
 มเส่งเอกศกนั้นด้วย   ในปีจอศกเป็นปีแรกทำการฉัตรมงคลในเดือน
 ๑๒ เป็นการเรียบร้อย   เหมือนไม่ได้เคยมีการฉัตรมงคลมาแต่ก่อนเคย
 ที่เดียว   การฉัตรมงคลคงทำตามแบบอย่างซึ่งได้ทำมาในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเต็มตามตำราทุกอย่าง   เพิ่มขึ้น
 แต่อาตมิกษณอ่านคำประกาศยิ่งดังดูในวันแรม ๑๒ ค่ำ   พึ่งเกิดมชน
 เมื่อปีมเมียจัตวาศก ๑๒๔๔   กับการที่ประชุมถวายบังคมพระบรมรูป
 ซึ่งมชนตามกฎหมายตราจุฬจอมเกล้า   ตั้งแต่ปีจอศกมาจนปีมเส่งตรี
 ศกถวายบังคมพระบรมรูปที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์   ต่อถึงปีมเมียจัตวาศก
 จึงได้ย้ายมาพระที่นั่งศิวิไลโดยมหาปราสาท   กับพระที่นั่งซึ่งมีการสมโภช
 นนัยย้ายไปข้าง   คือเวลาต่อมาพระที่นั่งอนันตสมาคมย้ายมาทำที่พระที่
 นั่งอมรินทรวิมลฉนวน   การแต่ก็กลับไปทำที่พระที่นั่งอนันตสมาคมตาม
 เดิม   เวลาต่อมาพระที่นั่งไพศาลทักษิณ   ย้ายมาทำที่พระที่นั่งจักรกรีมหา
 ปราสาท   การที่ย้ายไปย้ายมาเช่นนี้   เป็นแต่ตามเหตุผลตกรังหนึ่งคราว
 หนึ่งแต่ก็คงที่ไปตามเดิม   การพระราชกุศลนั้นดังนี้   คือพระราชคณะ
 พระครูมณีศกยัศวรวันระ ๓๐ รูป   ถวายพระพุทธรูป   เวลาเช้า   ดำริ
 ที่เลี้ยงพระเป็นของหลวงดำริหนึ่ง   นอกนั้นขอแรงพระบรมวงษานุวงษ
 แต่ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานพานทองเป็นต้น   หาดำริคนจะดำริ
 ถวายพระสงฆ์   ในวันแรม ๑๓ ค่ำวันหนึ่ง   แรม ๑๓ ค่ำวันหนึ่ง   วัน
 แรม ๑๒ ค่ำเป็นของพระบรมวงษานุวงษฝ่ายใน   ผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ดำริ
 มีของไทยทานเล็กน้อย   ถวายพระซึ่งได้   ดันดำริด้วย   ที่นั้นมีการ
 ตั้งพระไชยดำริห์แผ่นดินข้าราชการที่พระแท่นเสด็จครัน   ตั้งเครื่องราช

กกุฎรัตนัทแดพระแสงประจำแผ่นดิน มีเครื่องนมัสการทองน้อยทงเวลา
 เย็นเวดาเช้า แด่ตั้งต้นไม้ทองเงิน ๒ คู่ เวดาเช้าตั้งเครื่องสังเวย
 ตั้งบายศรีแถวทองเงินมีแว่นเวียนเทียน เวดาคำได้จัดออกทรงจุดเทียน
 เครื่องนมัสการ แล้วอาถักษณอ่านคำประกาศเป็นกถอนตติต ส้มเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหาเมธา กรมสมเด็จพระบวรราชปรัภักษ์ทรงแต่ง
 แด่ตั้งพระราชดำริห์เรื่องพิชิตตลอดจนถึงกฎหมายตราจุฑาจอมเกล้า ตั้ง
 ปถายขอพรตามธรรมเนียมคำประกาศทั้งปวง แล้วพระสงฆ์จึงได้สดุด
 พระพุทธรูป เวดาเช้าทรงประเคนพระสงฆ์ฉันแล้วถวายเครื่องไทยทาน
 ยะภาลัฬี่สดุดยานแด่การวันศุกร์แล้วจึงถวายอติเรก แต่ในวันกลาง
 คือแรม ๑๒ ค่ำ ซึ่งเป็นวันพระสงฆ์คณะกรรมยุติกนิกายฉันนมน มีตั้ง
 กรอบพระกริ่ง จุฑเทียนดับเทียนในเวดาสวดคาถารัตนสูตรด้วย น้ำปิติน
 ถวายลงในเวดาเย็นวันนั้น แต่วันแรม ๑๓ ค่ำ ๑๓ ค่ำไม่มี พระสงฆ์
 กลับไปแล้วทรงจุดเทียนเครื่องสังเวย ไหบริฐา พราหมณ์อ่านคุศดีคำฉันท์
 ซึ่งกรมสมเด็จพระเจ้าดิศรทรงแต่งจบแล้ว จึงได้จุดแว่นเวียนเทียน
 พระบรมวงษานุวงษเคยมียุบเทียนจุฑาบูชาพระมหาเสวตธรณัทรในเวदानันด้วย
 เวดาเย็นเทียนมีขบไม้ เวียนเทียนแล้วทรงเจิมพระมหาเสวตธรณัทร แด
 เครื่องราชกกุฎรัตนัทแดพระแสงแล้ว พราหมณ์จึงได้รื้อน้ำสังข์จุณเจิม
 ไหบุณเกล้าสมพทีพระมหาเสวตธรณัทรต่อไป เปนเสร็จการส้มโภชเวดา
 หนึ่ง ๆ ทั้ง ๓ วัน

การพิเศศในวันแรมสิบสองค่ำ คือเวดาเช้าต้องโมง เวดาเที่ยง
 เวดาม้าย ๕ โมง ทหารบกทหารเรือยิงสลุดตำบลละ ๓๐๑ นัด แบ่งเป็น ๓
 เวดา เวดาม้าย ๕ โมง พระบรมวงษานุวงษเสด็จข้าราชการประชุมพร้อม

กษัตริย์พระองค์นั้นคัมภีร์มาคม หนึ่งผ้าม่วงสีเงินสวมเสื้อเย็บแบบเข้มขาว
 อดัดตัดขึ้นใน ประดับด้วยเครื่องอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน สวม
 เสื้อครุยขนนก ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานสายสร้อยตราจุลจอมเกล้า สวม
 สายสร้อยด้วย เสด็จพระราชดำเนินออกพระที่นั่งอนันตสมาคม พระ
 บรมวงษานุวงศ์แถมหาดเด็กเฝ้าประจำที่อยู่ก่อน ข้าราชการเดินเข้ามา
 เฝ้าเป็นลำดับแล้วไปประจำตามที่ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 แก่ผู้ซึ่งควรจะได้รับตามกฎหมายแล้ว พระราชทานพรผู้ซึ่งได้รับเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์เก่าใหม่แก่ข้าราชการทั่วกัน แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนิน
 สู่พระที่นั่งคิวาโดยมหาปราสาท ทรงจุดเครื่องนมัสการทองคำตั้งสำรับ
 ถวายบังคมพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสี่พระองค์ เจ้า
 พณิกานประโคนแตรดั่งฆ้องโหม่งที่กลองชนะ สวมเด็จพระบรมโอรสา
 ธิราชทรงจุดเครื่องทองน้อยตั้งเครื่อง พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการ
 การผู้ใหญ่ผู้น้อยจุดเทียนติดที่ราว ถวายบังคมพระบรมรูปต่อไปตามลำดับ
 พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายในแลภรรยาราชการ บันดาที่ได้รับ
 รับพระราชทานกล่องแห็บจุลจอมเกล้า ประชุมที่พระที่นั่งคิวาโดยมหา
 ปราสาทมุขตะวันตก จุดธูปเทียนถวายบังคมพระบรมรูปเหมือนข้างหน้า
 เปนเสร็จการประชุมตามกฎหมายตราจุลจอมเกล้าในวันเดียวกัน

คำกักเคื่อนในการฉัตรมงคล พระสงฆ์ที่จะมาสดมมนต์แด่รับพระ
 ราชทานฉัตร ควรจะใช้ตาดิบครองแฉมาตราบเชิงบาตร ในการบรม
 ราชาภิเศกในปีแรกเบญจศก แต่ถ้าพอจะมาได้ ไม่ควรจะมีติดเป็นอัน
 แหไปเที่ยวสดมมนต์เที่ยวฉัตรเดียวกัน เช่นพระธรรมเจดีย์วัดอรุณ แดพระ
 ธรรมภาณพิณฑวัดประยุรวงษ์ เพราะเป็นการสำคัญคล้ายกับพระ

พิพจน์สั่งจำ พระบรมวงษานุวงษ์แต่ข้าราชการ ถ้าไม่ป่วยไข้มากก็ไม่
ควรจะขาด ในเวลาดวงษานุวงษ์ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพ
นับถือ คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งห้าพระองค์มีละคร ถ้าอยู่
ดี ๆ ก็ควรที่จะมาเวียนเทียนสัสมโภชพระมหาเศวตฉัตร ซึ่งเป็นหน้าที่ของตน
จะต้องพิทักษ์รักษา โดยความซื่อสัตย์ทุกเวลา มหาศ
เด็กอย่าดื่มเทียนชนวนเครื่องทองน้อย ทั้งเวลาเช้าเวลาค่ำแต่เวลาจุดเครื่อง
สังเวกกับทั้งโรคสำคัญ คือพระตำหนักโศก ภูษามาตามักจะไม่ใคร่
จำได้ ในการที่จะเชิญพระครอบครัวมาตั้งในวันสวดมนต์วันแรมสิบ
เอ็ดค่ำ แต่ไม่ใคร่จะคอยเชิญพระครอบครัวซึ่งในเวลาที่พระสงฆ์กลับ
ไปแล้วในวันแรมสิบสองค่ำ แต่ข้าฯจะไม่ไ้เตรียมที่จะเข้ามาตั้งถวาย
ในที่สงฆ์ แต่เจ้าเซ่งผู้สำหรับรับเข้ามาก็เคยโคมทุกปีมิได้ขาดเคย
อนึ่งข้าฯขอว่าผู้หญิงแล้วผู้จึงง่ายเป็นธรรมดาโดยมาก เพราะ
ไม่ใคร่มีผู้ใดที่จะใส่ใจตรวจตราสัก ถือน้ำก็ไม่ใคร่มาว่าไม่ได้อะไรก็
แล้วไป แต่ถวายบังคมพระบรมรูปนี้ ยากได้ก็ต้องอยากได้หีบ
จนตัวนั้น แต่ครั้งได้ไปแล้วก็เก็บจรวานไม่ใคร่มีใครมาถวายบังคมพระ
บรมรูปตามแบบอย่าง

การพระราชพิธีแด่พระราชาผู้ต ในจำนวนเดือนสิบสองเป็นเสร็จสิ้น
เพียงฉัตรมงคลเพียงเท่านั้น

เดือนอ้าย

การพระราชพิธีในเดือนอ้าย ตามที่มากในกฎหมายก็ยืมาว่าได้เรือ
 เสด็จพิธีตรียัมพวาย เช่นได้นับแต่อธิบายในคำนำนั้นว่าเป็นพิธีเดียวกัน
 กับเดือนนี้ แต่การที่เปลี่ยนกันนั้นประสงค์ว่าแต่ตรียัมพวายซึ่งยังเป็นพิธี
 ยังคงทำอยู่ในกรุงเทพ ฯ แต่พิธีได้เรือซึ่งอยู่นาพิธีตรียัมพวายนั้นคงยัง
 เป็นเดือนอ้ายอยู่ พิธีนี้เป็นพิธีได้น้ำตามคำที่กล่าวกันมา พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับตั้งอยู่เนื่อง ๆ เป็นคັນว่าการที่ยกโคมไชย
 ในพิธีจึงเปรียบกันถ้อยกันว่าถ้าโคมยังไม่ได้อัดแล้ว น้ำยังไม่ลด
 นัยหนึ่งว่าถ้าไม่ยกเสาโคมแล้วน้ำจะลด การที่ยกเสาโคมนั้นเป็นเครื่อง
 เหนี่ยววังให้น้ำอยู่เคียงคันทะเข้าให้แก่ทั่วถึงก่อน เป็นพิธีอุปการะแก่การนา
 อยู่ด้วย แต่มักกล่าวไว้ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ถ้าเวลายังไม่ได้ตัดโคมไชย ถึงว่าจะหนาวเท่าหนาวอย่างไร ที่จะสรวม
 ให้น้ำเข้าผ่านไม่ได้ ก็ถือว่าแข่งให้น้ำลด รับตั้งให้ไปวิดน้ำเข้านาทอง
 ดนามหลวง แต่ข้อที่ว่าโคมไชยเป็นท่านบิณฑาน ถึงพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับตั้งว่าเขาว่าเขาว่าอยู่ ก็ไม่เห็นลงในประกาศ
 พระราชพิธีจึงเปรียบ จะเป็นด้วยทรงเห็นข้างเถะหนักฤาอย่างไร แต่
 นับว่า เป็น พิธี ที่กระวน กระวาย ขวนขวาย จะให้น้ำ อยู่ เคียง คันทะ เข้า ให้ นาน
 หน่อยหนึ่ง ส่วนการพระราชพิธีได้เรือนั้นเป็นพิธีข้างจะให้ น้ำลด เร็ว ๆ
 ก็ถึงเดือนอ้ายแต่น้ำยังไม่ลด เม็ดน้ำในรวงแก่ที่ต้นรวงลงเสีย

ในน้ำ ถึงโดยว่าจะค้างอยู่ก็เปนเข้าเมตต์หัดเอียดไป เพราะเกี่ยวไม่ได้
 ด้วยน้ำมาก จึงต้องกระวนกระวายชวนชวนที่จะให้น้ำลด การพชนคง
 จะต้องทำในเดือนอ้าย จะเดือนไปเดือนยี่ก็เปนเวลาดาเกินต้องการไป ตาม
 ในกฎมณเฑียรบาลต่างไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินแดพระอรรคมเหษ์พระเจ้า
 ลูกเธอหลานเธอแดพระสนม แต่งอย่างเต็มยศโบราณดงเรือพระที่นั่ง
 เจ้าพระยามหาเสนาค้ำช่อง มีจดหมายไว้ว่า ครนถึงทำบ้านร่นเสด็จออก
 ยืนทรงพชน ครนถึงประศุไชยทรงดำว คอยข้างจะทำธุระเหต้อเกินมาก
 แต่การททำอย่างนี้ คงจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งมีพระ
 อธิยาไศรยแดพระอาการที่ประพฤติว่องไวเช่นนั้นเป็นปกติพระองค์ เหมือน
 อย่างแผ่นดินพระเพทราชาที่ทรงถือพชนฝั่มมะขามเสมอ ๆ เสด็จออกใน
 การชกพระบรมคัพทรงโบกพชนฝั่มตามครั้งให้ทิ้งทวน ก็คงจะไม่เป็นตำแหน่ง
 สำหรับพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องทรงโบกพชนเช่นนั้นทั่วทุกพระองค์ เป็น
 แต่เฉพาะพระอธิยาไศรยของพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นเป็นเช่นนั้น ซึ่งจะเอา
 มาเรียบเรียงหนึ่งถือในครั้งอื่นคราวอื่น ว่าทรงโบกพชนฝั่มมะขามเช่นนั้น
 ก็เป็นการไม่จริง แต่เป็นการไม่ควรด้วย เหมือนทรงดำวก็คงจะเป็น
 เฉพาะ พระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ใด พระองค์หนึ่งได้เคยทรงทำเช่นนั้นแล้ว
 จดหมายไว้ เหมือนอย่างพระเพทราชาโบกพชนฝั่มมะขาม ที่จะว่าถ้า
 ด้งพระราชพิธีได้เรือแล้วจะต้องทรงดำวก็ ทรงดำวไปเสมอเช่นนั้นไม่ได้ แต่
 พิธีได้เรือนก็เห็นโดยชัดว่าไม่เป็นพิธีที่ทำเสมอ ใช้ว่าแต่ไม่เสมอทุกปี ไม่
 เสมอทุกแผ่นดินด้วย เพราะฉนั้นจึงควรตั้งนิฐานว่า ซึ่งอ้างว่าพระเจ้า
 แผ่นดินทรงเช่นนั้นเป็นการเฉพาะพระองค์ ต้องเข้าใจว่าไม่เป็นพิธีทำทุกปี
 ทำแต่ปีใดจะต้องการที่จะให้น้ำลด พิชนได้ทำที่กรุงเทพ ฯ ครนหนึ่งเมื่อ

ปีเถาะตรีศก ๑๑๙๓ เป็นการทูลแนชัตว่าได้ทำแต่เมื่อปีมเสงดับศก ๑๑๔๗
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ จะได้ทำถ้าไม่ได้ทำ
ไม่มีผู้ใดเล่าให้ฟัง ดังเกิดได้แต่ในคำประกาศเทวดาซึ่งม้อยเป็นจำนวน
ครึ่งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า แต่ฉบับนั้นคงจะเป็นเขียน
คัดลอกใหม่เมื่อปีเถาะตรีศก พอจะดังเกิดจำนวนแต่ลายมือในท้องรัช-
กาลได้ จึงควรเข้าใจว่าการพิชิตคงจะทำในปีมเสงดับศก แผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ครั้งหนึ่ง ในปีเถาะตรีศกแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งหนึ่ง แต่ไม่ได้เรียกว่าพิชิตได้เร็ว
เรียกว่าพิชิตไฉน ครั้นมาถึงแผ่นดินบดินทรเทพยทิม ๑๒๓๓ นานมาก
เกือบจะเท่ากับนานมากมาแต่ก่อนก็ไม่ได้ทำ เป็นอันเลิกสูญกัน บดิน
จะยก แต่รายการ พระราชพิชิตไฉนเมื่อ ปีเถาะตรีศก มาว่าไว้ พอเป็นตัวอย่าง
ด้วยพิชิตคงจะไม่ม้อกต่อไปภายหน้า การที่ทูลแนชัตไปตั้งประชุมกันทั่ว
ท้ายเมืองแขวงเมืองนนทบุรี มีอาตมณัฎฐราชบัณฑิตอ่านคำประกาศ
ตั้งตั้งยาริฐานมถการพระรัตนไตรยแดเทพยดา แดพระเจ้าแผ่นดินซึ่งนับ
เป็นสมมุติเทพยดา แด้อำนาจความสัตย์ซึ่งได้มีความนับถือต่อเทพยดาทาง
สาม คือวิสุทธิเทพยดา อุปปาทิกเทพยดา สมมุติเทพยดา ขอให้หลุด
ลอยลงไปตามความประสงค์ ข้อใจความในคำประกาศม้อยเพียงเท่านี้
แต่พระพุทธรูปซึ่งใช้ในการพระราชพิชิตไฉน ที่ปรากฏในคำประ-
การศ มีชื่อแต่พระไชยพระคันธารราชภู หามพระห้ามสมุทร ไม่ แต่ได้
ทราบจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศวริยาตมกรณ ว่าเมื่อเวลา
ปีเถาะตรีศกนั้นท่านฟังทรงผนวชได้ ๓ พรรษา ทราบว่าเกิดม้อช้อยเถียงกัน
ด้วยเรื่องพระห้ามสมุทร ซึ่งจะเชิญไปไฉน ว่าจะเป็นอย่างที่ยกพระ

หัตถ์เดียวถูกต้องพระหัตถ์เป็นห้ามสมุทร^๕ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตัดสินไว้ว่าถูกต้องพระหัตถ์ เป็นเหตุให้พ่อต้น-
 นิฐานได้ว่าพระดำหริบได้นำตามคำประกาศ^๖ ซึ่งอ้างถึงว่าพระคันธาร-
 ราชวัตถุไม่เข้าเรื่องกันกับที่จะให้น้ำน้อยนั้น ถ้าจะได้ ใช้คงจะได้ ใช้ ใน
 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ด้วยเป็นเวลาแรกที่ทรง
 ดำรงอยู่ข้างจะโปรดปรานมาก การที่เอามาใช้ในการได้นำ ก็คงจะ
 ถือว่าพระพุทธรูปมากมายอย่างนั้น เป็นที่ให้น้ำฝนตกลงมาได้ก็คงจะทำ
 ให้แห้งได้ ด้วยในเวลานั้นคำหริบคำราชันใดก็สูญหาย เป็นแต่ทำไป
 ตามอรรถโนมัตถาเหตุผลที่จะเกณฑ์ให้พระพุทธรูปเจ้าทำพิธี มีเค้าเงื่อนอัน
 ใดก็ยกหยิบเอามา พอเป็นเหตุที่ต้งให้การพระราชพิธีเนื่องในพระพุทธร-
 ุปสำเนา ซึ่งถือว่าเป็นที่ต้งแห่งความสวัสดิมงคลยิ่งใหญ่มากว่าเทพยดา ครั้น
 ตกมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะไปเห็นเค้าเรื่อง
 ที่ทรงมานะขิด พระพุทธรูปเจ้าเสด็จอยู่ในที่น้ำท่วมโดยรอบ ก็ไม่ท่วม
 ถึงพระองค์เป็นเค้ามตติกว่าพระคันธารราชวัตถุ จึงได้เปลี่ยนพระห้ามสมุทร
 การซึ่งใจทยเถียงกันนั้นก็จะไปด้วยไม่เคยใช้มา แต่พอรู้ได้ว่าคงใช้พระ
 ห้ามสมุทรเป็นแน่

แต่การพิธีที่ขนไปทำอย่างไรต่อไป ก็ไม่ได้ดำราชัดเจน เป็นแต่
 ได้ทราบตามคำบอกเล่าว่ามีกระบวนแห่คล้ายเสด็จพระราชดำเนินพระกระษิณ
 ิเชฎพระพุทธรูปมากมายตรงเรือพระที่นั่งมาน้ำ^๗ แล้วมีเรือศรีโสมคยา
 ดำหริบพระสงฆ์ตามมาภายหลัง เรือดำหนึ่งมีพระราชาคณะรูป ๑
 มีถานานั่งสองข้าง กลางต้งเครื่องนมัสการ แต่เวลาที่มาตามทางนั้น
 พระสงฆ์จะสวดคาถาอันใดก็ไม่ได้ความ ได้ทูลถามพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระปวเรศวริยาภรณ์ ก็ไม่ทรงทราบ ด้วยเวลานั้นมิได้ทรงเกี่ยวข้องในการพระราชพิธี การทวงปวงนคอกอยู่ด้วยพระเชษฐพินทั้งสี่ จะหาเข้ามาดูอันใดที่ควรจะใช้ ในการพระราชพิธีก็ไม่เห็นมี บางทีจะเป็นคาถาเก็บเด็กประสมน้อย ทำขึ้นใหม่คล้ายคาถาดวดห่อพระไชย ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตทรงแจกให้สวดในรัชกาลที่ ๔ เป็นคาถาที่มีคำไชยะไชยะน้อย ๆ เห็นว่าจะยกมาจากมหาไชย คาถาได้นานถ้าโดยจะมีวิเศษ ก็คงจะเป็นของทำใหม่คล้ายเช่นนั้น

การซึ่งมีกระบวนเด็จพระราชดำเนิน อย่างพิธีได้เรือครั่งกรงเก่า นั้น ในปีเถาะตรีศกนั้นทราบว่าการพระราชวังบรมมหารัศคิพิลเตพ เด็ดขึ้นไปแทนพระองค์ มีกระบวนเรือดังเรือกันเรือตามเหมือนอย่างกระบวนกระฐิน ไปตั้งกระบวนมาแต่เมืองนนทบุรี ตั้งไปจนถึงปากน้ำเหมือนกัน แต่เชื่อได้แน่ว่าไม่ทรงดำเนน การพระราชพิธีได้เรือฤๅได้นำเก็บความได้เพียงเท่านั้น

ส่วนพิธีเดือนยี่มาในกฎมณเฑียรบาล ซึ่งว่ายกขึ้นมาเดือนยี่ คือพิธีบุษยาศึกอย่างหนึ่ง พิธีเดือนพระโคกนเียงอย่างหนึ่ง ทั้ง ๒ นั้นพิธีไม่ได้ทำที่กรุงเทพ ฯ เลย พิธีบุษยาศึกนั้นถ้าจะเทียบชื่อกับพิธีกะตึกเกยาก็เป็นชื่อพิธีสำหรับเดือนยี่ แต่ครั้งกรุงเก่าจะยกมาทำเดือนยี่ฤๅไม่ยกมาก็ยังว่าแนไม่ได้ ด้วยพิธีกะตึกเกยที่เป็นชื่อพิธีเดือนยี่ต้องยังยกไปเดือนยี่ได้ แต่ถ้าพิธีนี้ยังคงอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คงจะโปรดให้ไปทำเดือนยี่เป็นแน่ ได้พบในจดหมายคำให้การขุนหลวงหาวัดว่าไว้ในเดือนยี่ เพราะฉะนั้นจึงจะต้องยกพิธีบุษยาศึกไปว่าในเดือนยี่ แต่เดือนพระโคกนเียงนั้นคงจะยกมาทำในเดือนยี่แน่

การพระราชพิธีฉดี่ยนพระโคกน^๕น^๕ มีในกฎมณเฑียรบาลว่านำพระ
 โคสุภราชซึ่งแต่งตัวเขาม^๕ทองประดับเนาวรัตน์ มีเครื่องประดับกับ
 คาบหุ้ยด้ายสพายใช้ใหม่ ขนย่นบนแท่นสูง ๒ คอก มีเงินทองแก้วแหวนแด
 แพรพรรณต่าง ๆ กองอยู่ใต้ท้อง ตั้งพานทองรองหน้าคนโทของ พระโค
 นั้นแปรหน้าไปทางทิศอุดร ตั้งกุน^๕าคือกองเพลิงพิธี ตรงหน้าพระโค
 มีบายศรีส้มโภษพระราชครูประจำที่ตม^๕ม ทำพิธีบูชากุน^๕าคดอดคินยังรุ่ง
 พระราชกุมารบ่อนหน้า ครั้นเวดารุ่งเข้ามีกระบวนแห่เสด็จพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงถือดอกบัวทอง พระอรรคมเหษ์ทรงถือดอกบัวเงิน แห่ประทักษิณ
 พระโคสุภราชเฝ้ารอบแล้วมีส้มโภษ^๕เพียงลูกขุน พระราชพิธี^๕ในพระ
 ราชวัง แต่เห็นจะเลิกมาแต่ช้านานทีเดียว จนในคำให้การขุนหลวง
 หาวัด^๕ก^๕ไม่มีปรากฏ พิธีฉดี่ยนพระโค^๕น^๕ เป็นพิธีโบ^๕โค^๕เค^๕ม^๕ที่ จึงไม่ต้องอยู่
 ได้ช้านาน ซึ่งเก็บมาว่า^๕น^๕เพราะในเดือนอ้ายไม่มีพิธีอันใด มีแต่การ
 พระราชกุศด^๕ประจำปี

ที่ ๘ การเลี้ยงขนมเบอง

กำหนดเลี้ยงขนมเบองนี้ ว่าเมื่อพระอาทิตย์ออกสุดทางใต้คกนิจ
 เป็นวันที่หยุด จะกตบขนมเห็นอยู่ในองศา ๘ องศา ๘ ในราชันจนไปถึง
 กำหนดเลี้ยงขนมเบอง ไม่กำหนดแน่ว่าเป็นกี่ค่ำวันใด การเลี้ยงขนม
 เบองนี้ ไม่ได้มีสัตว์คณนคก่อนอย่างเช่นพระราชพิธีอื่นใด กำหนดพระ
 ดั่งมีตั้งแต่เจ้าพระ พระราชาคณะ ๘๐ รูป ฉนั้นในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
 ขนมเบองนั้นเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน ท้าวนางเจ้าจอมมารดา
 เก่าแก่แก่พนักงาน คาดประวาทตั้งเตาตะเภาข้างห้องพระโรง การซึ่ง
 กำหนดเลี้ยงขนมเบองนั้นเป็นอย่างครุศคราวหนึ่ง แต่เฉพาะคองทุกงมี
 มินมากจึงเป็นเวดาทเลี้ยงขนมเบอง แต่การเลี้ยงขนมเบองในแผ่นดิน
 ประจุบันนี้ ไม่ได้ได้ตั้งออกมายุบายบ่แล้ว ค่อนอยู่ข้างจะเป็นการมืด ๆ

ที่ ๙ เทศนามหาชาติ

* * *

มีการพระราชกุศลในเดือนอ้ายนี้่ออย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการประจำปี
 อยู่ แต่เป็นการซึ่งเดือน ๆ มา มีใช้แบบกำหนด คือเทศนามหาชาติ
 เทศนาสำหรับแผ่นดิน เป็นพระราชกุศลดิญดิมมีมาแต่เดิมนั้น ๓๓
 กัณฑ์ ซึ่งมีกำหนดเครื่องกัณฑ์ถวายปกริขารกระฐิน คือผ้าไตรแพ
 เงิน ๓๐ ตำดั่ง ขนมต่าง ๆ ดังเช่นกล่าวมาในเทศนาเดือน ๑๒ นั้น

ธรรมเนียมแต่เดิมเคยเป็นเทศนามหาชาติ ๒ จบ ๒๖ ถิ่นที่ อริยดีจ ๔ ถิ่นที่
 เดือนสิบสอง ๓ ถิ่นที่ รวมเป็นเทศนาวิเสศสำหรับแผ่นดิน ๓๓ ถิ่นที่
 ในรัชกาล ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ในเดือนสิบเอ็ดเดือน ๑๔ คำ ๑๕ คำ มีมหาชาติ
 แรม คำ ๑ มีอริยดีจครบทั้ง ๓๐ ถิ่นที่ เมื่อเทศนาจบแล้วจึงเสด็จลงดวย
 พระประทับ แต่ในรัชกาล ที่ ๓ นั้น ถ้าได้มีพระองค์เจ้าหม่อมเจ้า
 ทรงผนวชเป็นภิกษุแต่ตามเนรมา บัณฑิตมีมหาชาติ บิไดไมโครมีพระ
 องค์เจ้าแต่หม่อมเจ้าทรงผนวช ก็เปลี่ยนเทศนาปฐมมโหรีแบ่งวันละ
 ๑๐ ถิ่นที่ ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 กตางเดือนสิบเอ็ดต้องกับการฉลองพระพุทธรูปพระชนมพรรษา ซึ่ง
 ทรงทำการเดิมขึ้น ในเมื่อรัชกาลที่ ๓ แรมมีพระพุทธรูปประจำพระชนม
 พรวชานัน เคยฉลองในวันเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ด้วยวันเดิมพระชนม
 พรวชาในรัชกาลที่ ๓ นั้น คงตกอยู่ในเดือน ๔ ข้างแรมเดือน ๕ ข้างขึ้น
 พระพุทธรูปหล่อในเดือน ๔ ข้างขึ้นถึงเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ก็ได้ฉลองทุกปี
 ครั้นมาถึงในรัชกาลที่ ๔ วันประสูติเดิมอยู่ในเดือน ๑๑ จึงได้โปรดให้
 เดือนการหล่อพระชนมพรรษามาหล่อในเดือน ๑๐ การฉลองพระชนม
 พรวชา จึงได้มาฉลองในเดือนสิบเอ็ดขึ้น ๑๔ คำ ๑๕ คำ ที่พระที่นั่ง
 อนันตสมาคม เทศนามหาชาติก็ต้องเลื่อนไป มีเทศนาวิเสศเปลี่ยนแทน
 วันละถิ่นที่ การเทศนามหาชาตินั้นคงไปตกอยู่ในเดือน ๑๒ ข้างขึ้นบ้าง
 ข้างแรมบ้าง ไม่กำหนดแน่ แต่มักจะโปรดให้มีแต่จบเดียว แล้วมี
 อริยดีจรวมเป็น ๑๗ ถิ่นที่ ยกมหาชาติ ๑๓ ถิ่นที่นั้นไปเป็นเทศน์วิเสศ
 ในกตางเดือนสิบเอ็ด ๓ ถิ่นที่ ในการเฉลิมพระชนมพรรษา ๔ ถิ่นที่
 ยังคงเหลือเทศน์วิเสศอยู่อีก ๖ ถิ่นที่ ไว้สำหรับรายใช้ไปในการพระ

ราชกุศตต่าง ๆ ไม่ให้ต่ำกว่าจำนวนเดิม ๓๓ ถิ่นที่ ถ้าบางมีเจ้าพระ
เจ้าเณรบ้าง อย่างเช่นมีข้าพเจ้าบวชก็มีมหาชาติ ๒ จบเต็ม ๓๐ ถิ่นที่
บ้าง ถ้าเป็นเช่นนั้นเทศน์วิไลศักดิ์คงเป็นอันเต็มขึ้นอีก ๗ ถิ่นที่ รวม
เป็น ๔๐ ถิ่นที่ แต่ครั้นมาถึงแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวการฉลองพระ
พุทธรูปพระชนมพรรษา ไม่ตกเดือนสิบเช็ดก็จริง แต่ต้องทำบุญวัน
ประสูติ วันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในกลางเดือน
สิบเช็ด จึงเดือนมหาชาติตามเดิมไม่ได้ ยังช้าเดือนสิบสอง เมื่อ
เดือนฉัตรมงคลมาทำในเดือนสิบสอง ก็ทำให้การในเดือนสิบสองมากจน
ไม่มีใครมีเวลาว่าง เทศน์มหาชาติจึงต้องเลื่อนต่อไปเดือนอ้าย ซึ่งเป็น
เดือน ว่าง แต่ถึง กระนั้น ก็ ถูก คราวเสด็จหัวบ้านหัวเมืองเสียไม่ได้ มีเรื่อง
แต่เจ้านายที่ทรงผนวชก็ไม่มีใครมีใครอยู่ถึงเดือนอ้าย จึงไม่ชวนจะให้มั่วด้วย
เพราะถนนเทศน์มหาชาติจึงได้มีบางไม่ได้มีบาง บางก็มี ๒ จบ บางมี
จบเดียว สุดแต่มีเวลาพอสมควรเท่าใด แต่มีจบเดียวโดยมาก

การเทศน์มหาชาติแต่ใน ๓ รัชกาลก่อนนั้น เทศน์พระที่นั่งเสวย
ฉัตร ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยแห่งเดียว ยกไว้แต่มีพระบรมศพ
อยู่บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จึงได้ยกขึ้นไปเทศน์บนพระแท่นมุก
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้น เคยยกไปที่พระที่นั่งอนันตสมาคม แต่แรกข้างในฟัง
ไม่ได้ยิน จึงได้ย้ายเข้าไปมีที่พระที่นั่งทรงธรรมข้างใน ข้าราชการที่
เข้าไปในการเทศน์นั้น เฉพาะแต่เจ้านายเจ้าพนักงานกรมพระตำรวจแ
มหาดเล็ก บนพระที่นั่งทรงธรรมเป็นข้างในฟังทั้งนั้น ครั้นแผ่นดิน
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยกกลับมาเทศน์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยไปตามเดิม เพราะ

แต่ตั้งอยู่ทางนี้ เมื่อพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยต้องซ่อมแซมใหม่ จึงได้
ยกมาเทศน์ที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

การตกแต่งเครื่องบูชาเทศน์นานน แบบที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
หลังพระที่นั่งเสด็จตรนิศรผูกกิ่งไม้ มีดอกไม้ ร้อยห้อยย้อยเป็นพวงผูก
ตามกิ่งไม้ทั่วไป บนพระแท่นถมตั่งพานพุ่มดอกไม้ พานทองต้องชน
ขนาดใหญ่ขนาดเล็กเรียงสองแถว ตระเบระถมตั่งหย้าแพรกเข้าดอกดอก
มณีดวงา แด่พานเครื่องทองน้อยแก้วห้าสำหรับตั่งตะเกียงแก้ว แซก
ตามระหว่างเครื่องทองน้อย ตรงหน้าพระที่นั่งเสด็จตรนิศรออกไป ตั่ง
หมากพนมพานทองมหากระสุนต้องพาน หมากพนมใหญ่พานแว่นฟ้าต้อง
พาน แด่พานนี้เปลี่ยนเป็นโคมเวียน มีต้นไม้เงินทองตั่งรายสองแถว
กระถางต้นไม้ตัดตายคราม โคมพโอมแก้วรายตลอดตั่งสองข้าง หน้า
แถวมีกรงนกคิริบูน ซึ่งติดกับหม้อแก้วแดงปลาทองตั่งมีดช่องกลาง
ปลายแถวตั่งชนเทียนคาถาพน ตามตะเกียงกิ่งที่เส้าแขวนฉากเทศน์ทั้ง
๓๓ ถิ่นท หน้าทองพระโรงมีซุ้มตะเกียง ๔ ซุ้ม มีราชวัตรนิศรขงผูกคั่น
กด้วยคั่นอ้อยคามธรรมเนียม เด่ากันว่าเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นเวลาเดินเครื่องแก้ว กำลังมีราคามากนัก
ในห้องฉากซึ่งเป็นที่ประทับในพระเจดียงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ตั่ง
เครื่องแก้วเป็นเครื่องนมัสการโต๊ะหมู่ แด่เครื่องประดับต่าง ๆ คงาม
ยิ่งนัก เจ้านายข้าราชการฝ่ายในก็มีตระเบระเครื่องบูชาเป็นเครื่องแก้ว
เครื่องทองเครื่องถมประกวดประชันกันเป็นการสนุก็นันนานมาก แต่ใน
ชั้นหลังมานี้ ในพระฉากมีแต่เครื่องนมัสการแก้วโต๊ะประดับกระจกดำรับ
เดียวเท่านั้น แต่เจ้านายข้าราชการฝ่ายในยังมีเครื่องบูชา ชั้นแก่ ๆ จึงใช้

พระบะอย่างเก่า ๆ ขึ้นสาว ๆ ก็เป็นโตะเป็นพาน้อย ๆ ลงไป เด่นแต่ดีดอก
 ไม่ดอกใหญ่ ไม่แข็งแรงเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่ที่เทศน์ที่พระที่นั่งทรง
 ธรรมจัตมาหมู่ตรงหน้าธรรมาคัน มีเครื่องแก้วต่าง ๆ ฝรั่งบ้างจีนบ้างมากกว่า
 ที่เทศน์ทองพระโรง แต่ยกกันไม่เงินทอง ใช้ตั้งคนไม่สักรายออกไป
 ถึงที่ตั้งเครื่องกัณฑ์ ในเทศน์มหาชาติหิวง ได้มีเป็นการใหญ่ ใน
 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เกณฑ์พระบรมวงษา
 นุวงศ์ ข้าราชการทำกระจำดใหญ่บูชากัณฑ์เทศน์นคราวันหนึ่ง มาเมื่อ
 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าบวชเป็นเณรได้
 ถวายเทศน์มกระจำดใหญ่เป็นรูปเรือดำเกา ทำที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 เป็นกัณฑ์เทศน์เฉพาะตัวคนเดียวคราวันหนึ่ง

ธรรมเนียมแต่ดั้งเดิมมหาชาติ กัณฑ์แรกทศพร เจ้ากรมปลัดกรม
 พระตำรวจต้องนำตะเกียงที่ข่มเข้ามถวายทรงจุดข่มตะเกียง ต่อไป
 ไม่ต้องถวายอีก มหาเดกต้องคอยเปลี่ยนเทียนเครื่องนมัสการ ในเวด
 ที่เสด็จไปทรงประเคนเครื่องกัณฑ์ให้แล้วเสร็จ ทันเสด็จกลับมาประทับ
 ทุกครั้ง เวดาทรงจุดเทียนแล้วต้องรับเทียนประจำกัณฑ์ แดเทียน
 คาถาพันทุกคราวัน ไม่มีเวดตายกเว้น นอกนั้นไม่มีการอื่นใดซึ่งจะต้อง
 ขาดเหลือ

เดือนยี่

การพระราชพิธีในเดือนยี่ คงนับพระราชพิธีบุษยาศึกะมาไว้ เพราะเหตุคุณอันได้กล่าวไว้แล้วในเดือนอ้าย ในคำให้การขุนหลวงหาวัด ได้กล่าวไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นประทับบนกองดอกไม้เจ็ดสีแล้ว จำเริญพระนขา พราหมณ์ทั้ง ๘ คนถวายพร แต่ในคำที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมสมเด็จพระบวรราชปักษ์ทรงเล่าให้ฟังนั้น ว่าทำเป็นมณฑปดอกไม้สด พระเจ้าแผ่นดินทรงเครื่องทอดอย่างธรรมมุทธาศึกะ ประทับในมณฑปดอกไม้สดนั้นแล้วธรรมมุทธาศึกะ เมื่อตอบกับกฎมณเฑียรบาลในการพระราชพิธีบุษยาศึกะนี้ ก็ไม่ได้กล่าวพิศดารในที่แห่งใด แต่ไปสมกันกับคำที่กล่าวว่าธรรมมุทธาศึกะอยู่แห่งหนึ่ง ในจำนวนพระราชพิธีมีตำนาน ๑๗ อย่าง มีข้อบุษยาศึกะในจำนวนนั้นด้วย จะหาข้อความให้ละเอียดขึ้นไปกว่านี้ไม่ได้ ด้วยเป็นพระราชพิธีโศกมยานอย่างเชื่อง เหมือนพิธีเจวียนพระโคกินตึงจึงได้สูญเร็ว

ที่ ๑๐ การพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรียปวาย

* * *

การพระราชพิธีตรียัมปวายซึ่งเปลี่ยนมาแต่เดือนอ้าย การพิธีซึ่งกำหนดทำในเดือนอ้าย คงจะเป็นเหตุด้วยนับเปลี่ยนปีเอาต้นฤดูหนาวเป็นปีใหม่ของพราหมณ์ตามเช่นแต่ก่อนเราเคยใช้มา แต่การที่เดือนเป็นเดือน

ห่านจะไว^๕ใจ^๕แจ่ม^๕ต่อเมื่อว่าถึงดังกรณต์^๕ การที่เดือนมาเป็นเดือนยนี้ก็ได้
กล่าวแล้วในคำนำ บัดนี้^๕จะชอก^๕กล่าว^๕ตัด^๕ความ^๕แต่เพียง^๕ตรัย^๕มพวาย^๕ตริ^๕ปวาย^๕น
เป็น^๕พิธี^๕ปี^๕ใหม่^๕ของ^๕พราหมณ์^๕ ตรง^๕กัน^๕กับ^๕พิธี^๕มะ^๕หะ^๕หะ^๕ร่า^๕ของ^๕พวก^๕แขก^๕เจ้า^๕เซ^๕น
นับ^๕เป็น^๕ทำ^๕บุญ^๕ตฤ^๕ศ^๕เบ^๕ดิ^๕ยน^๕ปี^๕ใหม่^๕ จึง^๕เป็น^๕พิธี^๕ใหญ่^๕ของ^๕พราหมณ์^๕

พราหมณ์^๕พวก^๕ซึ่ง^๕ตง^๕อยู่^๕ใน^๕กร^๕ง^๕เท^๕พ^๕ ๑ บัด^๕นี้^๕ ก็^๕เป็น^๕เท^๕ื่อ^๕ก^๕เ^๕า^๕ของ^๕
พราหมณ์^๕ซึ่ง^๕มา^๕แต่^๕ป^๕ระ^๕เท^๕ศ^๕์^๕อ^๕ิน^๕เด^๕ีย^๕ แต่^๕ใน^๕ช^๕ณะ^๕แต่^๕ก^๕่อน^๕เม^๕ื่อ^๕น^๕คร^๕ศ^๕์^๕ร^๕ร^๕ม^๕
ราช^๕เป็น^๕เม^๕ื่อ^๕ใหญ่^๕ข้าง^๕ฝ^๕าย^๕ได้^๕ เร^๕ือ^๕ด^๕ูก^๕คำ^๕ไป^๕มา^๕คำ^๕ขาย^๕อยู่^๕ท^๕ง^๕ด^๕อง^๕ฝ^๕ั^๕ง^๕ห^๕ะ^๕เด^๕
คือ^๕ข้าง^๕ฝ^๕ั^๕ง^๕เขา^๕ถึง^๕เม^๕ื่อ^๕น^๕คร^๕ศ^๕์^๕ร^๕ร^๕ม^๕ราช^๕ ข^๕้าง^๕ฝ^๕ั^๕ง^๕ต^๕วน^๕ต^๕ก^๕เ^๕า^๕ท^๕าง^๕เม^๕ื่อ^๕ง^๕ต^๕ริ^๕ง^๕
พราหมณ์^๕จ^๕ง^๕ได้^๕เ^๕า^๕มา^๕ที่^๕เม^๕ื่อ^๕น^๕คร^๕ศ^๕์^๕ร^๕ร^๕ม^๕ราช^๕มา^๕ก^๕ แ^๕ด^๕ว^๕จ^๕น^๕มา^๕ถึง^๕กร^๕
เท^๕พ^๕ ๑ เป็น^๕การ^๕ส^๕ัด^๕ว^๕ก^๕ด^๕ัก^๕ว^๕่า^๕ที่^๕จะ^๕เ^๕ิน^๕ฝ^๕่าน^๕เซ^๕ต^๕ร^๕แ^๕น^๕พ^๕ม^๕ำ^๕ร^๕าม^๕ัญ^๕ ซึ่ง^๕เป็น^๕บ^๕ั^๕จ^๕า^๕
ม^๕ิ^๕ต^๕ร^๕ของ^๕กร^๕ง^๕เท^๕พ^๕ ๑ ค^๕ง^๕ส^๕ัก^๕ด^๕ท^๕าง^๕อยู่^๕ข^๕้าง^๕ฝ^๕าย^๕เ^๕น^๕ือ^๕ เ^๕า^๕ระ^๕ณ^๕ัน^๕เ^๕ื่อ^๕พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ์^๕
ใน^๕เม^๕ื่อ^๕น^๕คร^๕ศ^๕์^๕ร^๕ร^๕ม^๕ราช^๕ไม่^๕ม^๕ี^๕ด^๕ัน^๕ส^๕ุด^๕จ^๕น^๕ถึง^๕บ^๕ัด^๕นี้^๕ ม^๕ี^๕เท^๕ว^๕ส^๕ถ^๕าน^๕ ม^๕ี^๕เ^๕า^๕ซ^๕ิง^๕ซ^๕ำ^๕
ซึ่ง^๕พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ์^๕ย^๕ง^๕ค^๕ง^๕ทำ^๕พิ^๕ธี^๕ แต่^๕เป็น^๕อย่าง^๕ย^๕่อ^๕ ๑ ตาม^๕มี^๕ตาม^๕เก^๕ิต^๕ เ^๕น^๕พิ^๕ธี^๕
ต^๕ริ^๕ย^๕ม^๕พ^๕ว^๕าย^๕เ^๕า^๕แต่^๕ก^๕ระ^๕ด^๕าน^๕ซ^๕ึ^๕น^๕แ^๕ว^๕น^๕เป็น^๕ส^๕ัง^๕เข^๕ป^๕เ^๕น^๕ด^๕ัน^๕ ที่^๕เ^๕้า^๕มา^๕อยู่^๕ใน^๕กร^๕
เท^๕พ^๕ ๑ ใน^๕ซ^๕ัน^๕ห^๕ด^๕ัง^๕ ๑ น^๕ี้^๕ก^๕มี^๕ด^๕ิ^๕ย^๕มา^๕ก^๕ จ^๕น^๕พ^๕ด^๕ล^๕ำ^๕เ^๕น^๕ย^๕ง^๕เป็น^๕ช^๕า^๕ว^๕น^๕อ^๕อก^๕อยู่^๕ก^๕ั^๕มี^๕
เ^๕น^๕พระ^๕ค^๕รุ^๕ษ^๕เ^๕า^๕จ^๕ริ^๕ย^๕บ^๕ิด^๕า^๕ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕สุ^๕ริ^๕ยา^๕เท^๕เว^๕ศ^๕์^๕เ^๕ด^๕ย^๕ว^๕น^๕เ^๕น^๕ด^๕ัน^๕ ถ^๕ั^๕ท^๕ิ^๕เว^๕ท^๕ม^๕น^๕ด^๕
อัน^๕ใด^๕ก^๕็^๕ไม่^๕ไ^๕คร^๕ไ^๕ด^๕เ^๕ด^๕ก^๕ัน^๕ เป็น^๕แต่^๕เ^๕ื่อ^๕น^๕ ๑ ต^๕ง^๕ไป^๕เ^๕มี^๕เ^๕ื่อ^๕น^๕พระ^๕ด^๕ัง^๕ษ^๕ี^๕ใน^๕กร^๕
เท^๕พ^๕ ๑ แ^๕ด^๕หัว^๕เม^๕ื่อ^๕ง^๕ ช^๕ร^๕อย^๕หัว^๕เม^๕ื่อ^๕ง^๕ข^๕้าง^๕ใด^๕ต^๕ง^๕แต่^๕เม^๕ื่อ^๕น^๕คร^๕ศ^๕์^๕ร^๕ร^๕ม^๕ราช^๕ซ^๕ึ^๕น^๕มา^๕
จะ^๕เป็น^๕เม^๕ื่อ^๕ง^๕ที่^๕มี^๕พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ์^๕ด^๕ิ^๕ย^๕มา^๕ก^๕ จ^๕น^๕เม^๕ื่อ^๕ง^๕เ^๕ื่อ^๕ร^๕บ^๕ู้^๕ก^๕ั^๕ย^๕ง^๕มี^๕บ^๕ำ^๕น^๕พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ์^๕
ต^๕ง^๕ส^๕ิ^๕บ^๕ค^๕ระ^๕ก^๕ด^๕ก^๕ัน^๕มา^๕ซ^๕ำ^๕น^๕า^๕น^๕จ^๕น^๕ถึง^๕เ^๕ด^๕ย^๕ว^๕น

ถ^๕ั^๕ท^๕ิ^๕ของ^๕พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ์^๕ท^๕ัน^๕บ^๕ั^๕ถือ^๕พระ^๕เ^๕น^๕เจ้า^๕ต่าง^๕ ๑ บาง^๕พ^๕ว^๕ก^๕น^๕ับ^๕ถือ^๕พระ^๕
อิ^๕ศ^๕ว^๕ร^๕มา^๕ก^๕กว่า^๕พระ^๕น^๕าร^๕าย^๕น^๕ บาง^๕พ^๕ว^๕ก^๕น^๕ับ^๕ถือ^๕พระ^๕น^๕าร^๕าย^๕น^๕มา^๕ก^๕กว่า^๕พระ^๕อิ^๕ศ^๕ว^๕ร

บางพวกนับถือพรหม บางพวกไม่มีใครพูดถึงพรหม บัดนี้จะว่าแต่เฉพาะ
 พวกพราหมณ์ซึ่งเรียกว่าไทรดาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ทำพระราชพิธีครีมีพวย
 ครีปวยอันเป็นต้นเรื่องที่จดจำแต่พวกเดียว พราหมณ์ไทรดาจารย์
 พวกนี้เป็นพราหมณ์ที่ดำรับใช้การพระราชพิธีในกรุงสยามทั่วไป ตั้งแต่
 การบรมราชาภิเษกเป็นต้น เว้นไว้แต่ที่เกี่ยวของด้วยข้างจึงเป็นพนักงาน
 พราหมณ์พฤติบาศ พราหมณ์ไทรดาจารย์พวกนับถือพระอิศวรว่าเป็น
 ใหญ่กว่าพระนารายณ์ นับถือพระอิศวรคล้ายพระยะโฮวาฤาพระอำหัด
 ที่ฝรั่งแถบเขานับถือกัน พระนารายณ์นั้นเป็นพนักงานสำหรับแต่ที่จะอวดรา
 ตงมาเกิดในมนุษย์โลกย์ ฤาอวดราไปในเทวโลกย์เอง คล้ายกันกับ
 พระเยซูฤาพระมหัศจรรย์ แปลกกันกับพระเยซูแต่ที่อวดราไปแล้วยอมทำร้าย
 แก่ผู้กระทำผิด คล้ายมหัศจรรย์ซึ่งห้ามมนุษย์ทั้งปวงถือศาสนาตามตักขิ
 ของคน ควรจะเห็นได้ว่าศาสนาทั้งสามนี้มีรากง่าวเค้ามูลอันเดียวกัน แต่
 ศาสนาของพราหมณ์เป็นศาสนาเก่ากว่าต้องศาสนา ขรอยคนทั้งปวงจะ
 ถือศาสนาที่มีผู้สร้างโลกย์เช่นนั้นทวักกันอยู่แต่ก่อนแล้ว เพราะความคิดเห็น
 ว่าสิ่งใดจะเป็นขึ้นเองไม่ได้ยอมมีผู้สร้าง การที่มนุษย์ทั้งปวงจะได้รับความ
 ชอบความผิตต้องมีผู้ลงโทษแลผู้ให้บำเหน็จ เมื่อเห็นพร้อมใจกันอยู่อย่าง
 นั้นจึงเรียกผู้มานาจนันว่า คิวะ ฤายะโฮวะ ฤาอำหัด ตามตำแหน่งภาษา
 ก็เพราะศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาเก่า ได้กล่าวถึงพระนารายณ์อันรับใช้
 พระอิศวรลงมาปราบปรามผู้ซึ่งจะทำอันตรายแก่โลกย์หนึ่ง ๆ เมื่อมีผู้คิด
 เห็นเห็นว่าความประพฤติของมนุษย์ทั้งปวงในเวลานั้นไม่ถูกต้อง ก็เข้าใจว่า
 ตัวเป็นพระนารายณ์ผู้รับใช้ของพระอิศวรลงมาตั้งสอน ฤาปราบปรามมนุษย์
 แต่กระบวนที่จะมาทำนั้นก็ตามแต่อภัยไถ่ไคร้ แต่ความดำมารถของผู้ที่

เชื้อตัวว่าอดตารมา ฤๅแกตั้งอ้างว่าตัวอดตารมาด้วยความมุ่งหมายต่อ
 ประโยชน์ซึ่งจะได้ ในที่สุดอันตนเห็นว่าเป็นการดีการชอบนั้น พระเยซู
 ความเย่อหยิ่งยกตนว่าเป็นลูกพระยะโฮวา คือพระอิสวร แต่ไม่มีกำลัง
 ดำรงที่ระปรามปรามมนุษย์ด้วยคำตรารูช ก็ใช้แต่ถ้อยคำตั้งสอนจน
 ถึงอันตรายมาถึงตัวก็ต้องรับอันตรายครั้งไม่ทางเขน พวกศิษย์หาที่ถือว่า
 เป็นการรับบาปแทนมนุษย์ ตามอาการกิริยาซึ่งพระเยซูได้ประพฤติเป็นคน
 ใจอารีมาแต่เดิม ตามความนับถือที่จะคิดเห็นไป ฝ่ายมหัศจรรย์เกิดภายหลัง
 พระเยซู เพราะไม่สู้ชอบใจในคำตั้งสอนของพระเยซู จนคิดจะเปลี่ยน
 แปลงอยู่แต่จนถึงสามารถที่จะเห็นได้ว่า ซึ่งพระเยซูอ้างว่าเป็นลูกพระ
 ยะโฮวานนเป็นการเย่อหยิ่งเกินไปแต่ไม่สู้ว่าเชื่อ ทั้งการที่จะบ่งกนรักษา
 ชีวิตตามทางพระเยซูประพฤติมานั้นก็ไม่เป็นการบ่งกนได้ จึงได้คิดช่อง
 สุ่มกำลังคำตรารูชระปรามปรามด้วยอำนาจ แล้วจึงตั้งสอนภายหลัง อ้าง
 ตัวว่าเป็นแต่ผู้รับใช้ของพระอำห์ตา ให้อำนาจแก่ความคิดลงมาถึงสอน
 มนุษย์ทั้งปวง การซึ่งมนุษย์ทั้งปวงเชื่อถือผู้ซึ่งอ้างว่ารับใช้พระอิสวร
 ฤๅพระยะโฮวาพระอำห์ตาลงมาเช่นนั้น ก็ด้วยอาศัยในคำภักของ
 พรหมณ์ได้กล่าวไว้ว่า พระนารายณ์ได้รับใช้พระอิสวรลงมาเป็นคราว ๆ
 นั้นเอง จนถึงปัจจุบันเดิวนั้นยังไม่สิ้นความคิดเห็นอย่างนี้ ยังมีมะหะดี
 อดตารลงมาตามคำทำนายของมหัศจรรย์ มุ่งหมายจะประกาศแก่มนุษย์ทั้ง
 ปวงว่าเป็นอดตารตามอย่างเก่า แต่เป็นเวดาเคราะห์ร้ายถูกราวที่มนุษย์
 ทั้งปวงเจริญขึ้นด้วยความรู้ ไม่ใคร่มีผู้ใดเชื่อถือ จนเราอาจทำนายได้
 เป็นแน่ว่า สืบไปภายหน้าพระอิสวรคงจะไม่อาจใช้ใครลงมาได้ อีก ถึง
 ลงมาคงจะไม่มีผู้ใดเชื่อถือ

แต่ถึงว่าตำแหน่งทางสามเป็นตำแหน่งเดียวกันก็ดี ข้อความที่ต่งกันอยู่
ก็แต่เหตุผลที่เป็นรากง่าว แต่วิธีที่จะบูชาเส้นสรวงแด่อาการความประพฤติก
ของพระเป็นเจ้านั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงยกเยื้องกันไปตามความประพฤติที่
จะเข้าใจง่ายในประเทศนั้น แต่ตามจำนวนคนในประเทศนั้น ๆ ตกแต่ง
เรียบเรียงขึ้น กับนาคคัมภีร์สร้างโดยยंत्रปวงย่อมกล่าวถึงกิจการซึ่งพระ
เป็นเจ้าได้ทำนั้นแปลกประหลาดต่าง ๆ ตามแต่จะว่าไป ที่ไม่น่าทำไปทำ
ก็มี ที่ควรจะได้เร็วไปทำช้า การที่เห็นว่าน่าจะต้องทำช้าไปทำได้เร็ว ๆ
การที่ไม่พอที่จะวุ่นวายก็วุ่นวายไปได้ต่าง ๆ การที่ไม่พอที่จะเพิกเฉยก็
เพิกเฉย จะยกหยิบเรื่องมาอย่างนี้จะชักให้ยืดยาวหนักไป จะขอย่นย่อ
ข้อความต่งตามความประสงค์ในเหตุที่จะกล่าวบัดนี้ว่า บันดานั่งถือเรื่อง
ใด ๆ ซึ่งเป็นของแต่งไว้แต่โบราณ ผู้แต่งย่อมมีความรู้แต่ชาน้อย ด้วย
ยังไม่มีเวลาที่ใดทดลองสืบสวนเทียบเคียงการเท็จจริงให้ตลอดไป มุ่ง
หมายแต่ความดีอย่างหนึ่ง แล้วแต่งหนังสือเรื่องราวตามชอบใจของตน
ซึ่งคิดเห็นว่าจะเป็นเหตุชักต่อใจคนให้นับถือมากขึ้น แล้วจะได้เชือฟังคำ
สั่งสอนในทางที่ดีซึ่งเป็นที่ยอมรับ มีใช้จะกล่าวมาโดยไม่มีประโยชน์
จึงเห็นว่าเป็นการมีโทษอันใด เมื่อคิดเห็นเช่นนั้นแล้วจะเรียบเรียงหนังสือ
ลงว่ากระไรก็เรียงไปตามชอบใจ ไม่คิดเห็นว่าคุณภาพที่ดีจะมีวิชาความ
รู้มากขึ้นจะคิดคำนึงค่าของตน ฤๅแม้แต่เพียงนึกสงสัยประการใดไม่
ความคิดของคนแต่ก่อนเช่นนั้นก็ใช้ว่าจะเป็นการผิดไปทีเดียว ด้วยเหตุว่า
มนุษย์ทั้งปวงในเวลาหนึ่ง ก็ย่อมมีความรู้ความเห็นน้อยกว่าผู้ที่แต่งหนังสือ
นั้น ต้องเชื่อถือหนังสือนั้นว่าเป็นความจริงความดีสืบต่องานต่อ ๆ มา
ถึงว่าถูกหลานต่อลงมาภายหลังจะนึกสงสัยได้ยั้งแต่ที่ข้าง ก็เป็นความผิด

ใหญ่ที่จะหมิ่นประมาทต่อความประพฤติของพระпенเจ้า แต่ผู้ซึ่งจะไม่คิด
 เลยเพราะเคยนับถือแต่เพียงแต่เกิดมานั้นมีโดยมาก น้อยก็คงต้องสู้มากไม่
 ได้อยู่เป็นธรรมดา เพราะฉนั้นกัมภีร์ตำนานพราหมณ์ฤๅพระยะโฮวาพระ
 อ้าห์ดำ จึงได้มีเรื่องราวแต่โดยคำที่ไม่น่าเชื่อถือในหนทุก ๆ ฉบับ คำซึ่ง
 ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปภายหน้านี้ บางทีจะดูหมิ่นคนอื่น ๆ พระпенเจ้าไป
 บ้าง จึงขอแสดงความประสงค์ไว้เสียแต่เบื้องต้นว่า ข้าพเจ้าไม่ได้คิด
 จะยกข้อทู่หมิ่นว่าพระпенเจ้ามีฤๅไม่ในเรื่องที่จะกล่าวต่อไปนี้ เปนอัน
 ยกเว้นเสียไม่กล่าวถึงในข้อนี้ทีเดียว เพราะใช้การที่จะกล่าวถึงและ
 ทู่หมิ่นกันในเวลานี้ ถ้าจะเป็นคำหมิ่นประมาทบ้างก็ไม่ได้ คิดหมิ่นประมาท
 พระпенเจ้าอันจะมีอยู่จริงฤๅไม่จริงนั้น เปนแต่เห็นประหลาดในถ้อยคำ
 ของผู้ที่แต่งเรื่องราวอันไม่ยุติด้วยเหตุด้วยผล เพราะเปนการด่วงเวลา
 ควรจะใช้ จึงเปนการขบขันไปบ้างเท่านั้น เมื่อท่านท้วงได้จำถ้อยคำ
 ที่กล่าวนี้ไว้แล้วจงอ่านเรื่องราวต่อไปเถิด เมื่อจะว่าด้วยความประพฤติ
 ของพระпенเจ้าทั้งปวง ซึ่งผู้อยู่ในประเทศใดต่างกัมภีร์ พระпенเจ้าก็
 ประพฤติพระองค์เป็นคนซาดินนี้ ดังเช่นกล่าวมาแล้วนั้น พระอิสวรของ
 พราหมณ์ที่อยู่ในกรุงสยามนี้ประพฤติพระองค์เป็นอย่างชาวอินเดีย คือไม่
 เสวียนเนื้อสัตว์ ไพร่เข้าเฝ้าเข้าตอกกด้วยอ้อยมะพร้าวเมื่อกษัตริย์
 ตามที่พวกพราหมณ์ในประเทศอินเดียกินเป็นอาหารอยู่ แต่ถือกันว่าพระ
 อิสวรนั้นเป็นพระคุณ คือเป็นผู้ที่จะส่งเคราะห์เทพตามมนุษย์กษัตริย์มาทั่วไป
 ไม่ผู้ที่ระงโทษแก่ผู้ใด โดยจะต้องทำบ้างก็เป็นการจำเอนโดยเสียไม่ได้
 หดง ๆ ต้ม ๆ เช่นครั้งปราบดาภิเษกเป็นต้น เมื่อแผดงครั้งไปไม่สำเร็จแล้ว
 ก็ไม่คงความเพียรที่จะทำต่อไป มอบธุระให้พระนารายณ์เสียทีเดียว โดย

ว่ามักจะทรงกริ้วโกรธสนมกานต์ที่มีความผิดเล็กน้อยใน การ ปฏิบัติ วัตราก
มีจุดตะเกียงเป็นต้น จะสาปสรรค์ให้ดังมาทนทุกข์ทรมานโดยก้างกริ้ว
ครึ่งหนึ่ง ก็ยังทรงพระเมตตาให้มกำหนดพันโทษ แต่ให้เป็นประโยชน์
แก่การเรื่องอื่น มีให้เป็นเมียหมานเป็นนางวัด แดบอภินิหารพระราม
เป็นต้น เพราะพระอิศวรเต็มไปด้วยความกรุณาไม่เดือดร้อนคนใดๆคนชั่ว
เพราะใครไปต่งพิธีต้องจะขออินใดก็ได้สัมปราภนา จะไปต่งไปชั่วตาม
แต่ตัวผู้ได้ไป เพราะพระไทยคัมภีร์อันใหม่อยู่เป็นนิจดังนี้ จึงได้มีพระ
นามปรากฏว่าพระคุณ

ส่วนพระนารายณ์มีพระอาการตามที่กล่าวไว้ เมื่ออยู่ปรกติเต็ม
ยอมบวรมณอยู่ในกตางตเด้านมเป็นนิจ ต่อเมื่อเวลาใดมีการอันใดซึ่ง
พระอิศวรจะต้องการ รับสั่งให้ให้ไปปราบปรามผู้ซึ่งประทุรร้ายแก่โลกย์
ทั้งปวงจึงได้ปลุกขึ้น เพราะฉะนั้นพระนารายณ์จึงเป็นแต่ผู้ทำลาย ที่สุด
โดยปลุกขึ้นเพื่อการมกคเช่น โสกันต์พระชนกุมาร ก็ทรงขัดเคืองบริภาษ
จนพระเคียรพระชนกุมารหายไป พระอิศวรต้องซ่อมแซมแก้ไขด้วยคี่สะ
ข้าง เพราะเหตุฉะนั้นจึงมีคำกล่าวไว้ว่าพระนารายณ์ยอมไม่ประเสริฐพรอ
สัตว์ดีคิมกคแต่ดักครึ่งหนึ่งเลย ที่สุดจนเครื่องบูชาในเวดาพระราชพิธี
ปวาก็ห้ามมิให้นำมาถวายด้วยกตวิคัม จะแจกให้แก่ผู้ใดมีน้ำก็ไม่ได้
ต้องแจกให้แก่ยาจกฉนิพก แต่ถ้อยกันว่าถ้าวินแรม ๕ คำซึ่งเป็นวันตั้งพระ
นารายณ์นั้นต้องวันพิคัม มักจะเกิดเหตุตื้นพื้นแทงกันชุกชุม (เพราะเดือนมี
คนไม่ใคร่ไปบู) พราหมณ์ทั้งปวงต้องระวังกันเป็นกวดขัน เพราะพระ
นารายณ์เป็นพนักงานแต่ต่างผลาญเช่นนี้ จึงได้มีนามปรากฏว่าพระเดช
เป็นคู่กันกับพระคุณ

ส่วนพระมหาวิฆเนศวร^๕ คือพระขันธกุมารซึ่งพระเคียรเป็นช้าง
 เป็นโอรสพระอิศวรเป็นครุฑ^๖ พราหมณ์ย่อมนับถือโดยฤทธิ์เดชของ
 พระองค์เองบ้าง โดยจะให้ลูกพระไทยพระอิศวรเป็นการตีฟบ้าง จึง
 เป็นพระเป็นเจ้าของอีกองค์หนึ่ง

เทวสถานซึ่งเป็นของสำหรับพระนครจึงทำเป็นสามสถาน สถานหนึ่ง
 พระอิศวร สถานกลางพระมหาวิฆเนศวร อีกสถานหนึ่งพระนารายณ์
 การพระราชพิธีตรียัมพวายแต่ตรีปวาย^๗ นี้ ทำที่เทวสถานทั้งสามนั้น

ความมุ่งหมายของการพิธีตรียัมพวายที่^๘ ทำนั้น ว่าพระอิศวรเป็นเจ้าของ
 ได้ตั้งลงมาเยี่ยมโลก yearly ครั้งหนึ่งกำหนด ๓๐ วัน วันเดือนอ้าย
 ขึ้น ๗ ค่ำเป็นวันได้ตั้งลงมา แรมค่ำ ๓ เป็นวันได้ตั้งกลับ ต่อหนึ่งในวัน
 ค่ำ ๓ พระนารายณ์ได้ตั้งลงมา แรม ๕ ค่ำได้ตั้งกลับ การที่เดือนมา
 เดือนไหนกำหนดขึ้นได้ตั้งลงมาแต่ก่อนก็จะไม่เป็นการยากอันใด ด้วย
 พราหมณ์ย่อมถือตัวว่าเป็นผู้ถือประจักษ์วรรคคล้ายกันกับโป เมื่อไม่
 อ่านเวทเปิดประตูถวายก็ตั้งใจไม่ได้โดย^๙เอง การซึ่งรับรองพระอิศวรนั้น
 ก็จัดการรับรองให้เป็นการสนทนกันครึกครื้นตามเรื่องราวที่กล่าวไว้ คือมี
 เทพดาทั้งหลายมาเฝ้าประชุมพร้อมกัน เป็นคันทว่าพระอาทิตย์พระจันทร์
 พระพรหมพระคงคา ซึ่งพราหมณ์ทำเป็นแผ่นกระดานมาฝังไว้หน้าขมรม
 โดกบาดทั้งสี่มาเด่นเชือกได้ชิงช้าถวาย พระยานาคฤเทพยดาว่ากัน
 เป็นสองอย่างอยู่ ก็มารำเต้นงพันน้ำฤๅสาदनน้ำถวายบันดาในการพระราช
 พิธีตรียัมพวาย ส่วนพระอิศวรนั้นเป็นการครึกครื้นมีผู้คนไปรับแจกเข้า
 คอกเข้าเฝ้าที่เห็นจากสรวงถึงเวียงเป็นสัตว์ดิ้มงคล แต่ส่วนการพระราช
 พิธีตรีปวายของพระนารายณ์นั้นทำเป็นการเงียบ ด้วยพระองค์ไม่โปรดใน

การโซไซเอต์ มีพื้นเป็นโบราณอยู่ตามที่ได้อ่านมาแต่ก่อน ความมุ่ง
หมายของการพระราชพิธีมีความนิยมดังกล่าวมานี้

มีความพิศดารในกฎมณเฑียรบาลแต่เฉพาะว่าด้วยเรื่องตำนาน คือ
สร้างมูรธาภิเศกอย่างเดียว ตั้งท้ายไปว่าด้วยเรื่องถวายอุชุบ ก็เป็น
บรรยายแต่ข้อพนักงานผู้รับ หาได้ความชัดเจนอย่างไรไม่ว่าข้อซึ่งว่า
พิธีตรียัมพวายมีสร้างมูรธาภิเศกด้วยนั้นเป็นการเลื่อนลอย ไม่ได้ยืนยันในท่อน
ถึงในพระราชพิธีทบทวนว่าตำนาน ๓๗ อย่างก็ไม่มีพิธีตรียัมพวาย แต่ถ้าจะ
คิดดูตามเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือได้ยศตำรามาก อย่างเช่นพระ
นารายณ์มหาราช ที่จะไปด้วยทรงรับธรรมเนียมในพระนามว่าเป็นพระเป็นเจ้า
จนคนเห็นปรากฏว่าเป็นลัทธิ ถ้าไปด้วยทรงเด่นวิชาช่างมาอยู่คงกระพัน
ชาติที่เพ็ดเพ็ดไปอย่างไร จนมีจดหมายแห่งหนึ่งได้อ่านไว้โดยคำชัด
เจนว่า สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงนับถือได้ยศตำรามากกว่าพุทธเจ้า
ดังนี้ เมื่อจะเทียบดูเหตุผลซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระราชพงษาวดารที่คนเป็น
อันมากได้อ่านก็จะพอเห็นได้ว่า คำที่กล่าวด้วยเรื่องทรงนับถือได้ยศตำรา
นั้นจะไม่เป็นคำที่กล่าวโดยไม่มีมูลทีเดียวนัก คือได้ทรงสร้างเทวรูปหุ้ม
ด้วยทองคำทรงเครื่องลงยาราชาวงศ์ประดับหัวแหวน ดำหรับตั้งในการพระ
ราชพิธีเป็นหลายองค์ แต่ในการพิธีตรียัมพวายก็เป็นอันปรากฏชัดว่าได้
เสด็จไปส่งพระเป็นเจ้าถึงเทวสถานทุกปีมิได้ขาด จนถึงเวลาที่มิเหตุอัน
เข้าใจว่าพระไครยภูวนาถกิตยวงษ์ คิดจะประทุษร้ายในวันซึ่งเสด็จส่ง
พระเป็นเจ้าแน่ชัดแต่ก็ยังรับสั่งว่าจะทำอย่างไรก็ตามเถิด แต่จะไปส่ง
พระเป็นเจ้าให้ถึงเทวสถานจงได้ มีพยานเจ็ดคำที่เขากล่าวไว้ดังนี้พอ
สนับสนุนได้ว่าพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงนับถือได้ยศตำรา (ถึงไม่ยิ่งกว่า

ตามที่เขากล่าวว่าจะ) มาก ก็ประเพณีพระเจ้าแผ่นดินซึ่งจะทำการบรม
ราชาภิเษก เบื้องหน้าแต่รับพระสุพรรณบัตรแล้วก็ต้องทรงรับตั้งฉัตร
พราหมณ์อันมหाराชวรพิฐ์ประสิทธิ์ ถวายทรงก่อนที่จะรับเครื่องราช
กกุธภัณฑ์ทั้งปวง นับว่าเหมือนบวชเป็นพราหมณ์เต็มเต็มครั้งหนึ่งทุก
พระองค์ ก็ในพิธีตรียัมพวาย^๕ พราหมณ์ทั้งปวงต้องส่นานกายส่นระเกล้า
เพื่อจะรับพระเป็นเจ้าท่อน ถ้าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงรู้ลึกพระองค์ว่าเป็น
พราหมณ์อยู่หน่อย ๆ หนึ่งเช่นนั้นจะสร้างมูรธาภิเษกจริงจึงว่าได้ตอกกระมัง

ในจดหมายคำให้การขุนหลวงหาวัด ที่ทรงนึกเอะ ๆ ไม่ได้ออก
ชื่อพิธีตรียัมพวาย แต่พรรณาถึงเรื่องเสด็จเข้าถ้ำขึงข่า แต่พระยาพด
เทพยซึ่งเข้าของย่นคันเดียว ย่นสองคันถูกรับเป็นคัน ไม่มีข้อความเคยด
ว่าด้วยแห่แห่นฤการพิธีในเทวสถานประการใด แต่การสร้างมูรธาภิเษก
ตามซึ่งกล่าวไว้นี้ไม่ได้ในกรุงรัตนโกสินทร์เลย การที่เป็นอยู่ในประจ
บันนั้นคงดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า แต่ก่อนมาเป็นแต่พิธีพราหมณ์ พระราช
ทานเงินแต่ตั้งช่วยแถมการแห่แห่นตามสมควร แต่ครั้นแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนับว่าพิธีเหมือนพิธีมหะหะหะของ
แขกเจ้าเซ็น แด่วิสาละบูชาในพระพุทธศาสนาเป็นพิธีใหญ่สำหรับพระนคร
อยู่ข้างจะทรงเป็นพระราชธุระมาก จึงได้โปรดให้เพิ่มสิ่งเพิ่มเติมขึ้นด้วย
พระสงฆ์รับพระราชทานฉัตรพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในวัน ๗ คำเวลาเช้า
ซึ่งเป็นวันทอดพระเนตรแห่กลับ แลตั้งออกเลี้ยงพระเสร็จแล้วพอทันเวลา
แห่กลับ พระสงฆ์ฉัตรพร้อมกันทั้ง ๑๕ รูป คือพระราชาคณะ ๓ รูป พระ
พิธีกรรม ๑๒ รูป มีเครื่องไทยทานส่นบ่มรองเท้านักพดรูปไทยน แต่
มีกระจากเข้าเฝ้าเข้าตอกเผือกม่นักด้วยอ้อยมะพร้าวหน้าศาลทราย ถวาย

ให้ต้องกันกับการพิชิต เวลากลางคืนในวชน ๗ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๙ ค่ำ
แบ่งสวดมนต์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามวันละ ๕ รูป พระ
ราชาคณะรูป ๑ พิชัยธรรม ๔ รูปทุกคืน ในชั้นแรกเสด็จพระราชดำเนิน
ออกทุกคืน แต่ภายหลังมาก็จัด ๆ ไป การที่เสด็จออกถนนดูเป็นแทน
เสด็จทอดถ่านซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในกรุงเก่าเสด็จทุกปี ที่หน้าพระพุทธร
ปฐมมากรแก้วมรกต มีพานเข้าคอกมพระว่าอกด้วยอ้อยคังบูชาเหมือนอย่าง
เช่นพราหมณ์ตั้งที่หน้าเทวรูปในเทวดถ่าน ทรงจุดเครื่องนมัสการถวายราช
บังนจิตอ่านคำบูชา แดงพระราชดำริห์ในเบื้องคั่นที่ทรงเห็นว่า การพระ
ราชพิชิตควรจะเนื่องด้วยพระพุทธรศาสดนา แดงจึงได้ว่าสรวเสริญพระพุทธร
คุณถวายเข้าเฝ้าเข้าคอกผลไม้ต่าง ๆ เป็น ๓ ครั้ง มีข้อความต่าง ๆ กัน
ถ้ายอย่างทีพราหมณ์ยกอุบลถวายพระเป็นเจ้า เมื่อจบคำบูชาถวายเข้า
คอกนั้นแดงจึงได้สวดมนต์ต่อไปทั้งสามวัน ครั้นวันแรม ๕ ค่ำเริ่มพระ
ราชพิชิตป่วยกัมพระส่งรับพระราชทานฉิน พระราชาคณะไทย ๑
รามัญ ๑ พระครูปริตไทย ๔ รามัญ ๔ ถวายเครื่องไทยทานเหมือนอย่าง
พระราชพิชิตรับถวาย เวลาค่ำสวดมนต์ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม แต่ไม่มีคำบูชาเจ้อยู่ข้างจะบาบดพิศม์หน่อย ๆ การพิชิตซึ่ง
ที่เกี่ยวในสองพิชิตม้อยเท่า

ในการพระราชพิชิตต้องมีข้าราชการผู้ใดคนหนึ่ง ซึ่งรับที่สมมติว่า
เป็นพระอิสริยยศเป็นเจ้าลงมาเยี่ยมโลกย์ ตามที่พราหมณ์คอยอยู่นั้น
ตำแหน่งผู้ซึ่งรับที่สมมติคน แต่ก่อนเคยคงอยู่ในเจ้าพระยาพดเทพซึ่งเป็น
เกษตราธิบดีผู้เดียว เป็นตำแหน่งเดิมแต่ครั้งกรุงเก่ามาจนตลอดถึงรัชกาล
ที่ ๓ ในกรุงรัตนโกสินทร์จนทางตอนคั่น ครั้นคกมาตอนปลายเจ้าพระยา

พลเทพ (ฉิม) ถึงอัญญกรรมไม่ทรงคงเจ้าพระยาพลเทพต่อไป โปรดให้
 เจ้าพระยานิกรบดินทร์ ซึ่งยังเป็นพระยาราชสุภาวดี ยืนชิงช้าแทนที่หนึ่ง
 ค่อยไปเปิดียนเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ (เลื้อ) ซึ่งยังเป็นพระยาราช
 นิกรเป็นผู้ยืน มีคำเต่าว่ารับสั่งให้ข้าราชการออกมาดูแท้ ครั้นเวลาเสด็จ
 ออกขุนนางรับสั่งถามว่างามอย่างไรบ้าง มีผู้ทูลว่างามเหมือนห่อพระอังคาร
 ค่อยไปเป็นเจ้าพระยาอมราช (ศุข) เมื่อยังเป็นพระยาสूरเสนาได้ ยืนชิงช้า
 แต่ไม่เปิดียนทุกปี ยืนที่หนึ่งแล้วก็ช้า ๆ ไป ค่อยถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงพระราช
 ดำริเห็นว่าเจ้าพระยาพลเทพต้องแห่ทุกปี ปีละต้องครั่งก็เปลี่ยนกันกระ
 บวนแห่ก็กรองกรอย - เป็นการโกโรโตเตไปไม่ครั่งครั้น แต่ก่อนมา
 ท่านเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่อื่น ๆ ยังมีช่องมีครวาทต้องถูกแห่สระ
 ด้หานใหญ่ ครั้นเมื่อเกิดพระราชพิธีคเชนทร์ศัสดานาชนแทนการสระด้หาน
 ท่านเสนาบดีข้าราชการทั้งปวง ก็เป็นอันไม่มีที่จะได้ โอกาสให้แห่
 อันใดให้เป็นเกียรติยศอย่างแต่ก่อน อนึ่งบางทีก็เป็นที่บั่นทอนว่าต้องถูก
 แห่ทุกปี ต้องแจกจ่ายเลี้ยงดูกระบวนเปิด้องเงินทองไปมาก จึงทรง
 พระราชดำริเห็นว่าข้าราชการผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชทานพานทอง เป็น
 ผู้ที่ใด รับยศประโคมกตองชนะมีบโทนแท้ ควรจะให้ใดแห่ให้เต็ม
 เกียรติยศเดียวคนละครั้งหนึ่ง ๆ จึงได้ โปรดให้ข้าราชการ ที่ได้รับพระ
 ราชทานพานทองเปิดียนกันยืนชิงช้าปีละคน บางท่านที่มีคุณพิเศษต่าง ๆ
 ก็พระราชทานเสด็จบ้างกตบบ้างตำพอกโหมดเกยวลงยาบ้าง เป็นการ
 เพิ่มเติมยศชั้นกว่าสามัญ จึงเป็นธรรมเนียมคิดต่อมาจนถึงรัชกาล
 ประจจุบันนี้ ข้าราชการผู้ซึ่งต้องยืนชิงช้านต้องกราบทูลถวายบังคมลา
 เข้าพิธีก่อนนำที่จะไปยืนชิงช้า คนที่เข้ากระบวนเป็นคนจ่ายกำหนดอยู่

ใน ๘๐๐ คือตำราวดรรมเลื้อยคาควัดคดถ้อยหาวยเส้น ๓๖ คาบเขน ๓๐
คาบไถ่ ๓๐ คาบตั้ง ๓๐ คาบสองมือ ๓๐ พร้าแม่กัก ๓๐ คาบขเดย ๓๐
ดรรมทางเกว รื้อ เลื้อย แดงหมวก หนึ่งสำรวัดดรรมเลื้อยอัดคดโพกผ้า ๓๘ คน
บโทน ๓๐๐ เป็นคนในคัวนุ่งตาโองคาคผ้าดาयरื้อ เลื้อยบัสตุแดงบัสตุ
เขี้ยวคพายกระบี่เหล็ก ขุนหมื่น ๒๐๐ เลื้อยอย่างน้อยแพรดี่ต่างๆ นุ่ง
ม่วงโพกแพรขดิบของคพายกระบี่ฝักทองเหลือง ตำรวัดขุนหมื่น ๕๐ นุ่ง
ยกลื้อเข้ฆาบโพกแพรขดิบของคพายกระบี่ฝักเงิน กตองชนะ ๓๐ คู้
ดรรมเลื้อยแดง จำปี ๑ เลื้อยรุดุมบีแดง กั้นคิงแดงนำ ๒ คั้นหัดัง ๒ คั้น
ดรรมเลื้อยมัสฎูทางเกวบุม คนหามเลื้อยงโองไพร่หาม ๑๒ คนทางเกว
บัสตุเลื้อยขาวคาคเกี้ยว คู้เคียง ๘ คน หดวงในกรมท่า ๒ กรมเมือง ๒
กรมวัง ๒ กรมนา ๒ แดงคัวนุ่งสนับเพลา นุ่งยกลื้อเข้ฆาบโพกคาค
อกริมกนดี่ปทนแดง ๑ บังคัวน ๑ ดรรมเลื้อยมัสฎูรื้อทางเกวแดง รื้อ
หัดังขุนหมื่น ๕๐ แดงคัวเป็นอย่างข้างนำ หว่างรื้อทนายของคัวเองคับตะ
๖ คน นุ่งผ้าไหมจั้นเลื้อยเข้ฆาบอัดคด คับที่หนึ่งทีล่องถ้อยคาบกระบี่
คับที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ถ้อยเครื่องยศ ค้อนนั้นไปถ้อยหอกง้าวทวนเป็นคับๆ
ค้อนไปเป็นทนายเลวอีก ๒๐๐ ตามแต่จ้ะมี รื้อนอกถ้อยบัสได้หาวย ๓๐ ถ้อย
ง้าว ๓๐ กระบองหุ้มปดาบ ๓๐ ถ้อยทิว ๑๐๐ ทิวเคยมีมาแต่โบราณไม
เคยขาดเคย ส้มมคิกันว่าเปนงูบั้น แต่ทีจริงคดกลดมดบัตปดิวกังามคี่
อยู่ กระบวนทีเกณฑกำหนดเพียงเท่านี้ แต่ผู้ซึ่งต้องแก้คิตแต่งกระบวน
ตามก่าดังของคัวเอง เพ้มเติมเปนกระบวนนำบ้างกระบวนหัดังบ้าง
ถึง ๒ พัน ๓ พันจนดี่พันคนกัมี

อันมีธรรมเนียมเกิดใหม่ คือใครเป็นผู้ของแท้ได้รับราชการอยู่ในกรมใด ก็ทำทรงเป็นรูปตราตำแหน่งเย็บลงในพนักเสื้อแดงนำไปนำกระบวน เป็นของเกิดขึ้นเมื่อมีทหารแท้ตั้งจากของนำหน้า ก็ตั้งเป็นคำราชาศัพท์มา ตลอดจนถึงกระบวนที่เป็นของเจ้าของหามาเองนั้น ถ้าผู้ใดอยู่ในกรมใดก็มักจะจัดเครื่องแห่นให้เขาเรอเช่นกัน เป็นต้นว่าได้อาการคตถึงก็มีคนถือกระดานแจกเบยหวิด เป็นต้นคตก็มีคนถือสมุด เป็นอาษาหกเหล่าก็มีคนหาบโพดพ้อมเป็นคันไม้มีกำหนดนิยมว่าอย่างไร แต่ถึงท้ายแล้วคงเป็นกิจ ๆ ใ้ฉ่ฉ่างอยู่เป็นธรรมดาทุก ๆ กระบวน

ตัวพระยาผู้ย่นชิงช้าแข่งตัวผู้ฉ่ฉ่างเยียบบับ ตัวผู้ย่นนั้นเรียกว่าบ่าวขุน มีชายห้อยอยู่ข้างเบองหน้า ถัดรวมเสื้อเยียบบับคาดเข็มขัดรัดรวมเสื้อศรยุดำพอกเกยตามบันดาศักดิ์ การแห่ชิงช้านี้เป็นหน้าที่ของกรมเกษตรราธิการ ถ้าจะเรียกว่ากรมนาเป็นต้นหมายแต่จัดกระบวนทั่วไป การชิงช้าที่ย่นชิงช้าตกพนังงานเป็นของกรมนายูนี่ ก็ชวอยจะติดมาจากจรดพระนังคัล ซึ่งเป็นหน้าที่ของกรมนาแท้ การย่นชิงช้านี้ถ้าจะว่าข้างหน้าที่เกิดเคยแล้ว น่าจะเอาเจ้าพระยาบรมราชมากกว่า แต่เห็นจะเป็นมาเพราะง่ายที่ได้เคยแล้วจึงได้รวมอยู่คนเดียว

วันขึ้น ๗ ค่ำเวลาเช้า ตั้งกระบวนแห่แล้วตัวราชบุรณ ไปตามทางถนนรอบกำแพงพระนครเลยดวงถนนบำรุงเมือง ในวันแรกหยุดพักโรงมานพฤ “มาพก” ปลุกไว้ริมเชิงสะพาน นอกเขตกำหนดเขตพรหมณนำกระดานชิงช้าซึ่งสมมติว่าจะไปแขวนมารับพระยา เมื่อพระยามาถึงโรงมานพแล้วก็นำกระดานนั้นกลับคืนไปไว้ในเทวสถานแล้วปล่อยกระดาน ซึ่งแขวนไว้ที่เสาชิงช้าเสร็จแล้วเอาเชือกมัดให้ตั้งติดอยู่

กับเสนาบดี ^๕ สัมมติว่าเอากระดานแผ่นที่เขาไปเก็บไว้ในเขตสถานขึ้นไป
 แหวนแล้วจึงได้รื้อนำสังข์ ^๕ จันทน์เจิมเสร็จแล้ว นำพระยาไปที่ชมรม โรง
 ชมรมนั้นทำเป็นปราโม ^๕ ไม่คาดผ้าขาวเป็นเพดานมีม่านล้อมด้าน กตาง
 ชมรมตรงราวไม้ ^๕ ไม่ห่มผ้าขาวสำหรับนั่งราวหนึ่ง สำหรับฟังราวหนึ่ง
 นำพระยาเข้าไปนั่งราว ^๕ ยกเท้าขาวพาดเข้าซ้ายเท้าซ้ายยืนพน ^๕ มี
 พรหมณียนข้างขวา ๔ คน ข้างซ้ายเกณฑ์หลวงในกรมมหาดไทย ๒ คน
 กรมพระกระดาโหม ๒ คนไปยืน มีพรหมณีนั่งสังข์อยู่เบื้องหน้า ๒ คน
 เมื่อพระยาไปถึงชมรมแล้ว ^๕ ตั้งรูปเทียนไปบูชาพระศรีวิชัยในวิหารวัด
 สุก ^๕ ศันทงเวตาเข้าเย็น เมื่อแต่ก่อนที่ ^๕ ขาพเจ้าไปคอย เห็นตัวพระยาเข้า
 ไปในวัดนมัสการพระถึงวิหารที่เดียวกัน ^๕ เวลานั้น ^๕ มีกตองชนะคันท่าน
 เข้าไปแต่คนนำกลับออกมา แต่ภายหลังนั้น ^๕ ไม่ได้เข้าไปเห็นจะเป็นยอกันตง
 ด้วยเสด็จออกเย็นจะไม่ทันเวลาได้ ^๕ จึงเข้าเป็นต้น จึงได้เคยเดินไปที่เดียว
 นาดิวัน ^๕ ชิงช้ากระดานตะ ๔ คน ๓ กระดาน มีเสนา ^๕ ไม่ไปตายผูก
 ฤกษ์เงินปักไว้ กระดานแรก ๓ คำตั้ง กระดานที่สอง ๑๐ บาท กระ
 ดานที่สาม ๒ คำตั้ง นาดิวัน ^๕ ชิงช้า ^๕ นานแรก ^๕ ชิงช้า ^๕ ไปนั่งถวายบังคมแด
 หนึ่งได้ ^๕ ไปจนชิงช้าโยนแรงจึงได้ ^๕ ชิงช้า ^๕ คนนำคอยคาบเงินที่ผูกไว้บน
 ปลายไม้ ^๕ คนหลังคอยแก้ท้ายให้ตรงเสนา ^๕ ครั้นได้ ^๕ ชิงช้า ^๕ เสร็จตาม
 กระดานแล้ว ^๕ ตั้งกระบวนกลับมาตามถนนบำรุงเมือง ^๕ เดียว ^๕ ดงถนนท้อง
 สันนามไชย เมื่อกระบวนแห่มาลงหน้า ^๕ พัด ^๕ กระบวน ^๕ ทัก ^๕ อาวุธ ^๕ ต้อง
 กตบ ^๕ ปลายอาวุธ ^๕ แต่ก่อนมาก ^๕ ไม่ได้ ^๕ มีเสด็จ ^๕ พระราช ^๕ ดำเนิน ^๕ ออก ^๕ ทอด
 พระเนตร ^๕ เสดย ^๕ พึง ^๕ มี ^๕ ชิง ^๕ ใน ^๕ วิษ ^๕ ษ ^๕ ภา ^๕ ด ^๕ ที่ ๔ เมื่อ ^๕ เสด็จ ^๕ ย ^๕ มา ^๕ ถวาย ^๕ พะ ^๕ ระ ^๕ ท ^๕ หนึ่ง
 สุก ^๕ ไชย ^๕ ส ^๕ วั ^๕ ร ^๕ ย์ ^๕ พระ ^๕ ยา ^๕ ด ^๕ ัง ^๕ จ ^๕ าก ^๕ เสด็จ ^๕ ย ^๕ ิง ^๕ เค ^๕ น ^๕ มา ^๕ จ ^๕ ุน ^๕ ถ ^๕ ึง ^๕ น ^๕ ำ ^๕ พ ^๕ ระ ^๕ ท ^๕ หนึ่ง ^๕ ที่ ^๕ ป ^๕ ื่อ

ก่อนไว้ถวายบังคม พระราชทานผดกัฏปพฤกษ์ ๒๐๐ ผด ถวายบังคม
 อีกครั้งหนึ่ง แล้วเดินไปจนสุดท้ายพระที่นั่งชนเสด็จกลับไปที่ชมรม
 วัน ๘ คำเป็นวันเว้นมีแต่พิชิตพราหมณ์ วัน ๙ คำคงกระบวนแก้ววิเศษ
 บูรณมาคชอยู่หน้าวัดพระเชตุพน เวลาเสด็จออกให้เรียกกระบวนแห่
 เมื่อใดจึงได้เดินกระบวน หยุดถวายบังคมแด่พระราชทานผดกัฏปพฤกษ์
 ๒๐๐ ผด เหมือนอย่างวัน ๗ คำ กระบวนเดินไปเดี่ยวออกถนนบำรุง
 เมืองพักที่โรงชมรมที่หนึ่งข้างควนออกเหมือนวัน ๘ คำ แต่ไม่ต้องพักโรง
 มานพ แต่ไม่ต้องมีกระดานมารับด้วยแขวนอยู่เสร็จแล้ว นาฬิกานี้ได้ซึ่งช้า
 ๓ กระดาน เงินที่ผูกปลายไม้ก็เท่ากันกับวันแรก เมื่อได้ซึ่งช้าแล้วนาฬิกานี้
 ทั้ง ๑๒ คนยกขึ้นที่เรียกขึ้นตำคร มีน้ำเต็มในขันมาตั้งหน้าชมรม ว่าเส่ง
 ตำครน้ำกันครบตามเส่ง แล้วพระยาย้ายไปนั่งชมรมที่ ๒ ที่ ๓ นาฬิกานี้
 ยกขึ้นตามไปว่าเส่งที่หน้าชมรม ตำครน้ำแห่งละตามเส่ง ๆ เป็นเสร็จการ
 แหกดับลงไปตามถนนบำรุงเมืองข้างควนออก เดี่ยวถนนริมกำแพงพระ
 นครไปที่ประชุมหน้าวัดราชบูรณ ในการขึ้นชิงชันมีเงินเบี่ยงของหลวง
 พระราชทานสิบคำตั้ง พระยายืนชิงช้าเคยแจกคู่เคียงคนจะคำตั้งหนึ่ง
 ตัวนายคนจะคำตั้งบางบาทหนึ่งบ้าง นายรองคนจะคำตั้งต้องตั้ง โพร
 แจกคนจะคำตั้งเดิมหน้า ถ้ามีกระบวนมากก็ต้องลงทุนรอนกันมาก ๆ
 ทั้งเงินที่เข้าโรงครัวเลี้ยงแต่เงินแจก แต่ผ้าถุงห่มเครื่องแต่งตัวกระบวน
 เพิ่มเติมบ้าง

ในการได้ชิงชัน เคยมีเจ้านายเสด็จไปทอดพระเนตรเนื่อง ๆ
 เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหมื่นอัมพรตฤตาเทพ
 เสด็จครั้งหนึ่ง เจ้านายฝ่ายในก็ตามไปมากด้วยกัน ในแผ่นดินพระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าลูกเธอเสด็จทุกปีมิได้ขาด เสด็จ
 ไปเล่นกระบวนช้าง บางคราวเวลาเย็นถึงทรงเที่ยวทรงนมกัมม์ แต่ที่
 เปนปกติแฉะเวลาเช้าวัน ทรงยกคาคบพระดีคิขติบของทรงด้วยประแจ
 ข้างเจ้าเคยเป็นผู้ไปอยู่เสมอไม่ขาด ความที่อยากไปคนนั้นก็ใจเต็มเกือบ
 นอนไม่หลับ แต่ความเหินเมื่อเครื่องแต่งตัวนั้นก็เป็นที่สุดที่แล้ว ยังเวลา
 แต่งตัวเช่นนั้น แต่ก่อนไม่ใช้ตัวรวมเสื้อเดินผัดฝุ่นกะเนืองไปบนหลังช้าง
 ถ้าถูกที่หน้าชนขึ้นไปตลอดทางยังจำกลิ่นอายรัชชาติได้อยู่ ถ้าเวลา
 เจ้านายเสด็จเช่นนั้น ไปประทับที่ศาลาวัดสุดท้ายหลังวันออกแห่งประ
 ทุพระวิหาร ที่เป็นพลับพลาเปิดเครื่อง ผู้ซึ่งกำกับไปมักจะมีภัย
 ให้แหวกม่านหลังชมรมให้แต่เห็นตัวพระยา แต่ได้คนที่ไปยืนมุงเป็นกลุ่ม
 ให้แหวกช่อง เมื่อถึงเวลาว่าเสนมักจะให้เยื้องขึ้นมาอยู่ข้าง ๆ ชมรม
 ด้วยศาลาที่อยู่น้อยหลังชมรม ในแผ่นดินประจวบนั้นก็มีลูกเธอไปดูอยู่
 เนิ่ง ๆ เปนกระบวนช้างบ้างรถบ้างวอบ้าง เปนการประจวบไม่ต้องเล่า
 ส่วนการพระราชพิธีพราหมณ์ท่านนี้ ตั้งแต่วันชน ๖ คำ บันดา
 พราหมณ์ทั้งปวงประชุมกันชำระกายผูกพรต คือคาคบเชือกไว้ที่คันแขน
 ข้างหนึ่งเป็นวันจะคงพิธี ตั้งแต่ขึ้นไปต้องกินถั่วไม่กินเนื้อสัตว์แต่ไม่
 อยู่ด้วยภรรยา พราหมณ์ทั้งปวงผูกพรตอยู่สามวัน คือตั้งแต่วันชน ๗
 คำ ๘ คำ ๙ คำ พันนั้นไปก็ออกพรต เว้นไว้แต่พระมหाराชครูพิธีที่เป็น
 ผู้จะทำพิธีต้องผูกพรตไปตลอด ๑๕ วัน แถนอนประจำอยู่ในเทวสถานไม่
 ได้กลับไบบ้าน ครั้นวันชน ๗ คำเวลารุ่งเช้า พระมหाराชครูอ่านเวท
 เปิดประตูเรือนแก้วไกรธาศึกษาโดย เษมพระเปนเจ้าเสด็จลง แล้วจึง
 ได้ไปรับพระยาที่โรมานพตามซึ่งกล่าวมาแต่ก่อน เวลาคำเป็นเวลาทำ

พระราชพิธีเริ่มทำพิธีทูลเกล้าฯ ถวายเงิน และทำกระดุมห้อยคอคนผู้ทูลเกล้าฯ
 สำหรับแกว่งรูปเป่าสังข์บูชาเสร็จแล้ว มีพราหมณ์คู่สวดขึ้นเรียงซ้อนต่อ ๆ
 กัน ๔ คน ยกพานเข้าตอกสวดคนตะบหวรรคนขึ้นหอมหาเวศตัก บรรค
 ต้องคนที่สองสวดเรียกโกธระตัก บรรคตามคนที่สามสวดเรียกธาระตัก
 บรรคคนที่สี่สวดเรียกเวศตัก เมื่อจบทั้ง ๔ คนแล้วจึงว่าพร้อมกันทั้ง ๔
 คนเรียกถอริบาวย ในเวลาว่าถอริบาวยนั้นเป่าสังข์ ว่าตามจบหยุด
 แล้วสวดซ้ำอย่างเดิมอีก ถึงถอริบาวยเป่าสังข์อีก เป่าสังข์ครบสิบ
 สามครั้งเรียกว่ากัณฑ์หนึ่งเป็นจบ ต่อขึ้นไปพระมหาราชครูขึ้นแกว่งรูป
 เทียนกระดิ่งเป่าสังข์บูชาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อจบแล้ววางรูปเทียนถวายแล้ว
 บูชาพานดอกไม้ อ่านเวทถวายดอกไม้รายชื่อพระเป็นเจ้าทั้งปวงจบแล้ว
 คู่สวดทั้ง ๔ คนนั้น ยกอุทุมอย่างเช่นเข้ามาถวายในท้องพระโรงอีกคนตะ
 บหวเป็นกรถวายเข้าตอก แล้วจึงเอาเข้าตอกนั้นแจกคนที่ไปประชุมฟังอยู่
 ในทึบให้กินเป็นสวัสดิมงคลกันเล็กน้อยจรรโลง เป็นเสร็จการในเทว
 สถานใหญ่ แล้วเด็กไปทำที่สถานกลางต่อไปอีก การพิธีที่สถานกลาง
 คือสถานพระมหาวชิษเฐวณันท์เหมือนกันกับสถานใหญ่ คือสถานพระ
 อิศวร แต่สวดต้องมากขึ้นไปเป็นสิบเจ็ดจบจึงจะตักกัณฑ์ แล้วก็มีแจก
 เข้าตอกเหมือนสถานใหญ่ การพิธีทำเหมือน ๆ กันอย่างที่กล่าวมาแล้ว
 ตลอดทั้งสิบคืน ที่หน้าเทวรูปทั้งสองเทวสถานนั้นตั้งโต๊ะกองเข้าตอกมัน
 เผือกมะพร้าวอ่อนกล้วยย้อยสิ่งละมาก ๆ เป็นกองโตทุกคืน

การซึ่งคนพอใจพูดกันชุม ๆ ว่ากระดานลงหลุม ๆ เป็นเครื่องสำหรับ
 ทำให้หนาว ฤๅเขตรของความหนาวอย่างไรก็ไม่เข้าใจชัด เห็นแต่
 ร้องกันว่ากระดานลงหลุมแล้วหนาวนัก บางที่พูดดังโก ๆ ไม่รู้ว่าเขา

หมายเอาเหตุการณ์ใด คือในเดือนยี่หนาวจัตวามีคนบ่นกันว่าหนาว
มักจะมีคนผู้ใหญ่ ๆ ว่านึ่งกระตาดงหลุมเดือนด้ามจะหนาวยิ่งกว่านึ่ง พุด
เป็นจริงเป็นจังไปไม่รู้ว่กระตาดอะไรดงหลุมในเดือนด้าม แต่ที่มีกระตาด
ดงหลุมอยู่เรื่องหนึ่ง ในพิธีนั้นดงเสี้ยแต่ก่อนคำที่ว่านึ่งแล้ว คือเมื่อ
วันขึ้น ๘ ค่ำ เวลาจนวนรุ่งพระมหाराชครูเชิญกระตาดมแผ่น แผ่นหนึ่ง
ยาวดีดกกกว้างดกกหนึ่ง สดักเป็นรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์แผ่นหนึ่ง
เป็นรูปนางพระธรณีแผ่นหนึ่ง เป็นรูปพระคงคาแผ่นหนึ่ง ทาด้ขาว ดมมติ
ว่เป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา ดงมาประชุมเฝ้า
พระอิศวรบุชาในเทวดสถานแล้ว จึงเชิญออกมาที่หลุมขุดไว้ตรงนำชมรม
หลุมนั้นกว้างดกกดีเหลี่ยมดกกดีนั้น ในนั้นปูอิฐวางขดง คือหม้ายคาซึ่ง
พราหมณ์มักจะใช้รองอะไร ๆ ในการพิธีทั้งปวง แล้วมีราวดำหรับพิง
กระตาด เอากระตาดนั้นวางดงในหลุมพิงอยู่กับราว มีชมรมดีเส้า
คาดเพดานกันม่านตายรอบ ข้างนอกมีราวขดง ๔ มุม ปักฉัตรกระตาดผูก
ยอคดด้วยยอคด้อย พระอาทิตย์ พระจันทร์นั้น ดงหลุมที่หนึ่งข้าง
ควันออก นางพระธรณีดงหลุมกลาง พระคงคางดงหลุมสุดท้ายข้าง
ควันตก นำกระตาดนั้นหันมาข้างใต้ตรงชมรมที่พระยานึ่ง การที่เชิญ
กระตาดดงหลุมนี้ ทำแล้วเสร็จในเวลาจนวนรุ่งขึ้นวัน ๘ ค่ำ ซึ่งเป็นวัน
แห่เวลาย่นนั้น แล้วกระตาดนั้นอยู่ที่หลุมด้ามวัน วันขึ้น ๓๒ ค่ำ เวลา
ย่ำรุ่งเชิญกระตาดขึ้นจากหลุมไปเก็บไว้ในเทวดสถานตามเดิม

ในวันเดือนยี่แรมคำหนึ่ง เป็นวันพิธีครียมพวยแด่ครีปวยคอกัน
เวลาเข้าครีปพราหมณ์ประชุมกันที่สถานพระนารายณ์ พระมหाराชครูอ่าน
เวทเปิดทวารเหมือนอย่างเช่นเปิดถวายพระอิศวร เวลาย่นประชุมกันที่

แต่เสด็จหงษ์ใช้พาดนตรง ๆ เสด็จยังเทวรูปเป็นฉัตรซ้อน ๆ ขึ้นไป
 ห้างพระบายชา^๕ทั้งสี่ รอบเสด็จมีราวคิ^๕ติเย็น เทวรูปซึ่งตั้งมานั้นมีรูป
 พระอิศวรพระอุมาพระมหาวิฆเนศวร มีพราหมณ์ถือสังข์^๕เดินนำ ๔ คน
 มีพัดโบกบังสุรย์ พระมหाराชครูแดงตัดหวง^๕ขุนเดินเป็นคู่เคียง^๕นั่งจับ
 ชายหนึ่ง โจงชายหนึ่ง ถือเทียนเล่มใหญ่ ๆ ไปข้างเสด็จพระ เครื่อง
 ห้างเจ็ดชั้น ๒ ห้าง ๔ บังแซก ๒ ค่อนั้นไปเกณฑ์คร^๕ผู้หญิงสาว ๆ
 แต่งเป็นพราหมณ์ถือเทียนเดินแห่^๕ดองแถวอยู่ในร้อยคน ค่อนั้นไปถึงโคม
 บัวตำรวจอีก ๔๐ แล้ว ถึงม้ากรมม้าแต^๕ม้าช^๕เคยศักดิ์ตามแต่จะหาได้อ^๕อยู่
 ภายหลังอีก เดินแห่แต่เทวสถานมาตามถนนบำรุงเมือง เดียวดง
 ถนนสนามไชย ในเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เสด็จออกทุกปีมิได้ขาด โปรดให้ปักพุ่มดอกไม้เพลิงบูชาพระเป็นเจ้า
 ๓๐ พุ่ม พอเสด็จพระมาถึงหน้าพระที่นั่ง บ่ายเสด็จหันหน้าเข้าตรงพระ
 ที่นั่งพราหมณ์เป่าสังข์ โองการถวายไชย ทรงจุดดอกไม้เพลิงแล้วจัด
 เทวรูปในห้องภูษามาดา ซึ่งเป็นเทวรูปสำหรับเข้าพิธี ในพระแท่น
 มณฑลองค์เล็ก ๆ สามองค์ คือพระอิศวร พระอุมา มหาวิฆเนศวร
 ขันบนพานทองสองชั้น มีดอกไม้สดประดับในพานเต็มทั้งสองชั้นกับรูป
 เทียนเครื่องนมัสการ ทรงเจิมแต่ประสุ^๕หว่ายแล้วจุดเทียนนมัสการ ๒ คู่
 เสด็จไปสำหรับบูชาที่เทวสถาน ๒ คู่ แล้วภูษามาดาเชิญเทวรูปไปขึ้น
 เสด็จ^๕กนกตกกำมะตอ ออกประตูเทวพิทักษ์ไปส่งขึ้นเสด็จโถง ที่ตั้ง
 พระเป็นเจ้าแห่งนั้นไปขึ้นหงษ์ด้วย แต่เทวรูปซึ่งสำหรับส่งไปนั้นมี
 เรืองราวที่จะต้องเล่า^๕อยู่หน้า^๕หนึ่ง คือรูปม^๕หาวิฆเนศวรนั้นเป็นของพระ
 บาทสมเด็จพระพุทธเลิศล้า พระราชทานพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว แต่ยังทรงพระเยาว์ ด้วยถือกันว่าถ้าบวชสามเณรแล้ว
ทำให้เจริญด้วยสติมกค แต่ผู้ซึ่งจะรับไปบวชนั้นถ้าไม่ได้รับจากผู้เคย
ปฏิบัติบวชมาแต่ก่อน เขาไปไวก้มไขเจ็บต่าง ๆ จึงต้องมอบกัน
คือ ๆ ไป ครั้นเมื่อข้าพเจ้าอายุได้ ๘ ขวบ ทรงคิดซื้อเจ้ากรรมให้เป็น
หมั้นพินาศวรสุรัสวดี เวลานั้นเห็นรูปเช่นนั้น จึงรับสั่งว่าไหน ๆ
ก็ไปเอาชื่อเขาเลี้ยงท่านมาชื่อแล้ว จะให้พระองค์คนไปสำหรับบูชาเหมือน
อย่างเช่นพระองค์ท่านได้เคยทรงบวชมาแต่ก่อน จึงพระราชทานนำตั้งชื่อ
ทรงเจิมแล้ว มอบพระองค์นั้นพระราชทาน เขาพระองค์นั้นไปขึ้นหงษ์
แทนจนตลอดรัชกาล ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ทำ
บุษบกเล็ก ๆ บุทของคำตั้งเทวรูปนั้นไว้ แล้วจึงได้ใช้บุษบกของคำนั้น
ตั้งบนพานทองสองชั้นอีกทีหนึ่ง สำหรับเชิญไปขึ้นหงษ์ เทวรูปมหาพิช
เนศวร ก็เปลี่ยนเอาองค์ที่ไฉ่พระราชทานนั้น ไปขึ้นหงษ์ตามเดิม

ที่หน้าเทวสถานนั้นหนึ่งโรงหนึ่ง ทั้งวันแรมค่ำหนึ่งแถมวันแรมห้าค่ำ
หนึ่งแถมดอกไม้มงคลนี้ เกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว เป็นการอนุโลมตามพระราชพิธีดุษฎีโยค ที่เข้ามาใน
กฎมณเฑียรบาล ในคำซึ่งว่าที่หน้าพุทธาวาศัตถะระทา ๔ ระทา หน้า ๒ โรง
เมื่อแห่กลับไปถึงเทวสถานแล้วทำพิธีคือไป คือมีเตียงตั้งพระอิศวร
เตียง ๑ ชั้นรองลงมาเรียกว่าภทวิฐทอดขตั้ง โรอยแบ่งอย่างเช่นพระที่
หนึ่งภทวิฐซึ่งสำหรับบรมราชาภิเศก เตียงหนึ่งตั้งเบญจครรรถแล้วตั้ง
ตั้งข้างขวา ถัดตั้งข้างซ้าย ถัดทางเทวสถานตรงที่ตั้งหงษ์ตั้งศิลาบด
อันหนึ่งเรียกว่าพัพโต คือต่างว่าภูเขา ท่านเก่า ๆ ท่านก็พอใจบอกกันว่า
ทำไมจึงไม่ใช่ก้อนหินมาใช้ศิลาบด แต่ก็ไม่เห็นมีใครอาจแก้ไขเพราะ

เคยใช้มาแต่ก่อน พระมหाराชครูทำกระสุทริวิสุทธเจมจันทน์อ่านเวท
 สอดตั้งวางพราหมณ์ ซึ่งเรียกว่าธำมแดแหวนเกาบินแล้ว พราหมณ์
 คู่ตัว ๔ คนตัวบฏ ๑๓ จบกัณห์หนึ่ง เหมือนเช่นอย่างตัวดมาทุกคืน
 พระครูแก่งรูปประน้าอบบฐาเข้าคอกคอกไม้ แล้วคู่ตัวดยกดูบเช่น
 ทุกวัน แต่ในวันนั้นไม่แจกเข้าคอกแก่คนทั้งปวงที่ไป ยกไว้เป็นของส่วน
 ถวายหลวง แล้วพระมหाराชครูอ่านเวทจบหนึ่งชื่อทรงดำร จบต้องชื่อโคร
 พัดแล้วทักษิณบฐาจารย์ รินน้ำเบญจกรรภถงถ้อยถวายรูปเทียนคอกไม้
 บฐาตั้งชกต แล้วอ่านเวทส่วนหงษ์อีกจบหนึ่ง แล้วจึงเชิญพระ
 อิศวรพระอุมาพระมหาพิณเศวร ตรงนำด้วยกตแล้วตั้งแล้วจึงเชิญ
 ชนภัทรบิฐทำดาตบฐาอ่านเวท ชื่อดำรเหลืองจบแล้ว ที่ ๒ ชื่อมาโดย
 ที่ ๓ ชื่อตั้งวาง แล้วจึงเชิญเทวรูปตั้งบนพานทองขาวเดินบฐาประทักษิณ
 ไปรอบที่ตงหงษ์ เมื่อถึงคิตาบดเรียกบัพพโตนัยกเทาชวาก้าวเหยียบขึ้น
 บนคิตาครั้งหนึ่ง แล้วก็เดินเวียนต่อไป เมื่อมาถึงคิตาก้าวเหยียบอีกจน
 ครบสามครั้ง จึงเชิญเทวรูปขึ้นบนบุษบกหงษ์ ในระหว่างนั้นเป่าสังข์
 คตอดจนพระชนหงษ์ แล้วจึงได้หยุดแล้วอ่านเวทบฐาหงษ์ บฐาพระ
 ด้เมรุ แล้วจึงว่าธรรเสริญไกรดาศ เหมือนพระเจ้าแผ่นดินชนภัทร
 บิฐพราหมณ์ก็ว่าธรรเสริญไกรดาศอย่างเดียวกัน แล้วอ่านเวทส่งพระ
 อุมาจบแล้ว อ่านสดุดีแล้วอ่านถ่วงน้ำพิณเศจุตเทียน ๘ เถ่มมีดคอกไม้ตั้ง
 ไว้ ๘ ทิศ อ่านเวทเวียนไปตามทักษิณาวฏทั้ง ๘ ทิศเรียกว่าโครทวาร
 ค่อนไปพราหมณ์ ๒ คนจึงได้ว่าข้ากตอมหงษ์ อย่างเดียวกันก็บักตอม
 ชนพระอยู่เจ้านาย ๓ บท เป่าสังข์ ๓ ถา แล้วอ่านเวทส่งดำรส่งพระเปน
 เจ้าบท ๓ แล้วจึงอ่านเวทปิดทวารคิวาโดยอีกจบ ๑ จึงได้เป็นเสร็จ

การในเวลาคำนวนนั้น
ทุกปีไม่ต่ำกว่านั้น

กว่าจะแล้วเสร็จคงอยู่ใน ๗ ทุ่มๆ ๘ ทุ่มเศษ

การข้า^๕หิง^๕ษ^๕นี้ เป็นธรรมเนียมโบราณ ที่พระเจ้าแผ่นดินเคย
เสด็จไปส่งพระเป็นเจ้าถึงเทวสถาน ตามเช่นที่กล่าวมาแล้ว แต่พระ
เจ้าแผ่นดินในบรมราชวงศ์ปัจจุบัน^๕ ไม่ได้มีการเสด็จพระราชดำเนินส่ง
พระเป็นเจ้าเช่นแต่ก่อนเคย พึ่งมาขึ้น^๕ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนช้างตามอย่างแต่ก่อน
ครั้งหนึ่ง การที่เสด็จส่งพระเป็นเจ้า^๕ มีแบบแผนๆเกือบจะว่าว่าง
หมายติดอยู่ในกรมช้างเข้าใจกันซึมทราบดี แต่เดิกันต่อมาว่าเสด็จ^๕
ทรงช้างพระที่นั่งตะคอก นายตำรวจใหญ่เป็นความพระที่นั่ง^๕ ทรงพระแสง
ของ้าว เครื่องช้างพระที่นั่งใช้เครื่องแถบกลม เพราะเป็นเวลากลางคืน
มีเจ้านายและขุนนางช้างพลายฟังตามเสด็จด้วยหลายช้าง การซึ่งพระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๕ เสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวน
ช้างนั้นก็เป็นการตอ^๕งเด่นตามอย่างเก่า ถ้าจะพูดตามโวหารเดิ^๕ยวัน^๕ ก็
เรียกว่าไอ^๕ไต่^๕ไม่ทรงเห็นเป็นการจำเป็นอย่างใดเป็นแน่ แต่ม^๕ครั้งเดียว^๕ ค^๕่อ
มา^๕ม^๕เสด็จพระราชดำเนินอีกก็^๕เป็นกระบวนพระราชยาน อยู่ข้างเป็นการ
พาพระเจ้าลูกเธอไปทอดพระเนตรมากกว่าส่งพระเป็นเจ้า แต่พระเจ้า
ลูกเธอเสด็จไปทอดพระเนตรนั้น^๕เนื่อง^๕ๆ เกือบจะแทบทุกปี^๕กว่า^๕ไต่^๕
เหมือนอย่างพิธิเจ้าเช่น จนพระมหाराชครูต้องหาของแจกพระเจ้าลูกเธอ
เตรียมไว้เป็นของประจำปี คือชวดปากกว้างอย่างย่อๆ กรอกเข้าเฝ้า
เข้าคอกถูกม^๕ัจฉ^๕ระส่ง^๕เป็นคันแจกให้^๕ทั่ว^๕กัน ถ้าปีใดเจ้านายไม่ได้เสด็จ
ไป ก็ตามเข้ามาถวายถึงในวังพร้อมกับวันถวายอุ^๕บ^๕ ค^๕ด้าย^๕กัน^๕กับ

ของแจกในเวลาไปดูเจ้าเซ็น ค่อมชวดซ่อมแต่เครื่องหวานๆ ต่างๆ
มีเปลือกข่มโอเป็นคัน แปรกันแต่เจ้าเซ็นมีเทียนมัดหน้าพระบัตด้วย
เท่านั้น ในแผ่นดินประจวบนั้นเคยเสด็จครั้งหนึ่งเป็นกระบวนรถ แต่ที่
พระเจ้าลูกเธอไปทุกปีนั้นเลิกไป ด้วยเห็นว่าเป็นเวลาดึกมาก การซึ่ง
เสด็จพระราชดำเนินเก่าใหม่ แต่เจ้านายเสด็จไปนั้นก็เฉพาะวันแรมค่ำ
หนึ่งวันเดียว วันห้าค่ำไม่มีด้วยกติกาศักดิ์มาแต่ก่อน

รุ่งขึ้นวันแรมต้องคำพระมหाराชครู แพรพราหมณ์ทั้งปวงจัดของ
ถวายเข้ามาตั้งในห้องพระโรง มีพาน ๒ ชั้นเข้าตอก ๒ พาน นอกนั้น
มีเข้าเฝ้าถวายมะพร้าวอ่อนน้อยๆ เคยไปจนกระทั่งถึงขนมหลายสิบโต๊ะ
เวลาเสด็จออกพระมหाराชครูถวายน้ำสังข์ พราหมณ์ ๒ คนเป่าสังข์ แล้ว
เจ้ากรมปลัดกรม ๓ คนยกพานเข้าตอกว่าอุบคนละครึ่งครบ ๓ คราวแล้ว
เป็นเสร็จการ การที่ยกอุบนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รับสั่งว่าถ้าเจ้านายที่พระมารดาเป็นเจ้าควรรดน้ำพระเศวตเบญจครรภ แต่
ว่าสตรีเจริญไกรลาศในเวลาเสด็จขึ้นพระอุโบสถ แล้วก็ถวายอุบได้ เมื่อ
ข้าพเจ้าเป็นพระเจ้าลูกเธออยู่ตั้งแต่เด็กมา ถ้าพราหมณ์มายกอุบถวาย
เมื่อใดก็โปรดให้ยกอุบให้ข้าพเจ้าครั้งหนึ่งทุกปีได้ขาด ในปีแรกที่จะ
ยกพระมหाराชครูพิธี (พุ่ม) เป็น ผู้ยกเองไม่ได้คัดคำบรมราชาขัง
ท้ายรับสั่งว่าไม่ถูก ซึ่งเคยยกถวายพระองค์ท่านมาแต่ก่อน เคยคัด
คำบรมราชาขังท้ายออกเสีย แต่นั้นมาก็ยกอุบไม่มีคำบรมราชาตลอด
มาจนข้าพเจ้าเป็นเจ้าแผ่นดิน ครั้นเมื่อถูกขายใหญ่โตขึ้น พระมหา
ราชครูพิธี (พุ่ม) ตายเสีย พระมหाराชครูเดียนเป็นผู้ยกก็ว่าบรม
ราชาเรื่อยไป เห็นจะจำของเก่าไม่ได้ด้วยเด็กวังมาเดียนานเดียนี่รวมๆ

ตกตงเป้นไห่ถักันจนอยบคน เมื่อเวลายกอุบถวายแล้วแจกเงินพระราช
ทานพระมหาราชครู^๕หนึ่ง ๑๐ คำตั้งก็มี ๑๒ คำตั้งก็มี แต่ในเกณ^๕ทนน ๕
คำตั้ง นอกนั้นเป้นรางวัล^๕ใช้ทุนที่เห็นของถวายมาก เจ้ากรมอีกคน
หนึ่ง ๓ คำตั้ง ปัตติกรม ๒ คำตั้ง หดวงสุริยาเทเวศร์คำตั้งถึง พราหมณ์
นอกนั้นททรง^๕รู้จักคุ้นเคย ๔ บาทบ้าง คำตั้งบ้าง บาทหนึ่งบ้าง จนถึงตั้ง
หนึ่ง แล้วโปรดให้ส้มเด็จพระเจ้าตากเรือ^๕ที่รบอุบถ^๕นั้นแจกด้วยคนละ
เล็กตะน้อยอีกส่วนหนึ่ง ค่อนั้นไปพราหมณ์ไปถวายวงษ์นำแต่เจ้านายแ
จนนางทั้งปวง เขาจะแจกบายกันอย่างไรไม่ทราบเลย แต่มี^๕หนึ่งก็จะ
ได้มาก ๆ อยู่

ค่อนนั้นไปก็ทำพิธีถวายในสถานนารายณ์แห่งเดียว เช่นทำมาใน
วันแรมค่ำหนึ่งนั้นทุกวัน ตลอดจนถึงวันแรมห้าค่ำ^๕แห่งพระนารายณ์อีกครั้ง
หนึ่ง กระบวนแห่งปวงก็เหมือนกันกับแห่งพระอิศวร ยกเดี่ยวแต่ตั้ง
หงษ์ ในเด็จพระนตน^๕รูปพระนารายณ์พระลักษมี พระมเหศวรี^๕ แห่ง
ก่อนเวลาเดือนขึ้นเดินมาตามถนนบำรุงเมือง มาตงถนนสนามไชยเหมือน
วันก่อน เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ตั้ง
พระราชดำเนินออกทรงจุดดอกไม้ แด่ตั้งเทวรูปน้อยมีแต่รูปพระนารายณ์
องค์เดียวตงบนพานทองตั้งขึ้น แต่ในแผ่นดินปัจจุบัน^๕นี้ตั้ง^๕ออกบ้างไม่
ได้ตั้ง^๕ออกบ้าง ไม่ได้^๕ออกเป้นพื้น ภูษามาตงก็นำเทวรูปมาถวายทรง
เจิม แด่พระมธุ^๕ห่วยที่พระที่นั่งจักรกรี แล้วเชิญขึ้นตั้ง^๕กันกลดไป
เหมือนอย่างแต่ก่อน การซึ่งทำพิธีในเทวสถานนั้นก็เหมือนกันกับที่สถาน
พระอิศวร แปรกแต่ตัวเทวมถ้อยคำ^๕ก็ของกันไปบ้างเล็กน้อย แต่มี

หนึ่งด้วยเหมือนคราวส่งพระอิศวร
เสร็จลงในวันแรม ๕ ค่ำ^{นี้}

การพระราชพิธีตรีปวายก็เป้นอัน

ของพระราชทานในการพระราชพิธีตรีปวาย ตรีปวาย ต้อง^{นี้}พิน
พระมหาราชครูได้เงินทักษิณบูชาสถานละ ๒ บาททั้ง ๓ สถาน ค่ากุมภ
อีก ๒ สถาน ๆ ตะบาท^{นี้}เอง คู่สัตว์สถานละ ๔ คนได้คนหนึ่งวันตะ^{นี้}เพอง
สถานใหญ่สถานกลางมีพิธี ๑๐ วันเป้นเงินสถานละ ๕ บาท สถาน
นารายณ์ มีพิธี ๕ วันเป้นเงิน ๑๐ ตำ^{นี้}ถึง ของบูชาเทวรูปสถานใหญ่สถาน
กลางสถานละ ๓๐ ตำ^{นี้}ถึง สถานนารายณ์ ๕ ตำ^{นี้}ถึง ตั้ง^{นี้}งหบก ๕๗ ชั่ง
๑๐ ตำ^{นี้}ถึง

อนึ่งในการพิธีตรีปวายตรีปวาย^{นี้}นพราหมณ์ ได้มีการส้มโอมเทวรูป
แต่ทำบุญตามทางพุทธศาสนาด้วย คือวันแรม ๕ ค่ำเดือน ๒ เวดabay
มีสัตว์มนต์^{นี้}ในเทวดสถาน ๓๑ รูป รุ่ง^{นี้}วันแรม ๖ ค่ำเวดabayเข้า^{นี้}เตียงพระ
ที่สัตว์มนต์ ดำ^{นี้}รับที่เตียงพระแต่ไทยทานของพราหมณ์เอง ในเวดabayเข้า
วัน^{นี้}เตียงพระมีราษฎรพาบุตรหลานมา โจน^{นี้}จุกที่เทวดสถาน มีจำนวนคน
โจน^{นี้}จุกตั้งแต่ ๓๕๐ คนเสด็จ^{นี้}ขึ้นไปจน ๓๘๐ คน พระราชครูพิธีได้แจกเงิน
คนตะ^{นี้}เพอง^{นี้}ทนกัน แด^{นี้}แจ้งความว่า^{นี้}จำนวนมาก^{นี้}จนทุกปี ครั้นเวดabay
บายมีเวียนเทียนเทวรูป ของ^{นี้}หดวงมีบายศรี^{นี้}คอง^{นี้}ซ้ายขวา แตร^{นี้}ตั้ง^{นี้}
พิณพาทย์^{นี้}กตอง^{นี้}แขก^{นี้}ไป^{นี้}ประ^{นี้}โคม^{นี้}ใน^{นี้}เวดabayเวียน^{นี้}เทียน^{นี้}ด้วย

ที่ ๑๑ การถวายผ้าจำพรรษา

การพระราชกุศตนั้น เกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาไศรยเหตุที่ทรงพระปราบปรามเรื่องพระบรมอัฐิซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระอารามบ้าง ด้วยพระราชประสงค์จะบำเพ็ญพระราชกุศตเพิ่มเติมให้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ตามเข็ญอย่างผู้ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา แต่โบราณได้ทำมาบ้าง จึงได้เกิดถวายผ้าจำพรรษาวัดอรุณราชวราราม แด่วัดราชโอรดชั้น แด่วัดพระเชตุพนไม่มีด้วยพระมาก เจ้านายในรัชกาลที่ ๑ ก็มีน้อยพระองค์เหลือเกินที่จะกะเกณฑ์ผู้ใด แต่กำหนดที่จะถวายเมื่อใดนั้นไม่แน่ สุดแต่ว่างราชการเวตาใดในเขตจรวรรกต คือตั้งแต่เดือน ๑๒ แรมค่ำหนึ่งไปจนถึงเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำเป็นใช้ได้ทั้งสิ้น การที่ท่านเวตาค่ำก่อนวันที่จะเสด็จพระ พระสงฆ์วัดมณฑลในพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม แต่ไม่ได้เป็นการเสด็จพระราชดำเนิน ครนรุ่งขึ้นจึงเสด็จพระราชดำเนินเสด็จพระ พระสงฆ์นั้นในพระอุโบสถดำรงบริหรง ๒๐ รูป พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เคยเสด็จทรงเสด็จพระ เปนส่วนในพระบวรราชวังที่พระวิหาร ๑๐ รูป ต่อมาว่างวังนาก็ไม่มีส่วนวังนาก็เมื่อวังนาก็เป็นส่วนวังนาค ๑๐ รูป นอกนั้นแต่ก่อนเกณฑ์เจ้านายในรัชกาลที่ ๒ ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ไม่เกณฑ์เจ้านายดำรงอื่น ครั้นเมื่อทำรัชกาลที่ ๔ เจ้านายรัชกาลที่ ๒ บกพร่องไปบ้าง จึงโปรดให้เจ้านายตกเขอบางองค์ที่ทรงพระเจริญแล้วช่วยด้วยบ้าง ครนมาถึงแผ่นดินประจุบันนี้เจ้านาย

ในรัชกาลที่ ๒ ยี่งน้อยดง ก็ต้องเกณฑ์เจ้านายราชวรพงษ์แต่น้องเชอแต
 ราชวรพงษ์เชอเข้าช่วย จนภายหลังมานต้องเป็นอันรับต้องบ่าทางเจ้านายราช
 วรพงษ์แต่น้องเชอ คือราชวรพงษ์ต้องถูกเตียงพระวัดราชโอรสด้วย น้อง
 เชอต้องถูกเตียงพระวัดราชประดิษฐด้วย บ้างต้องถูกเกณฑ์เตียงพระ
 หลาย ๆ องค์ ของหัตถนงเตียงพระแล้วถวายผ้าขาวแปนของดั่งมี ๒๐
 พับ พระที่นั้นถวายดั่งร่มรองเท้าหมากพดรูปเทียนแต่อย่างมั่งกรับนั้นจุเข้า
 ดาวผักปลา จ่ายเงินให้มหาดเล็กนายเวรหุ้มแพร ๔ เหวให้เป็นผู้จัดแปน
 เงินอ่างตะ ๑ บาท ในเย็นวันนั้นสวดมนต์วัดราชโอรส รุ่งขึ้นเตียงพระ
 เหมือนวัดอรุณ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้
 เสด็จพระราชดำเนินเลย แต่ในแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมี พระ
 ดั่งที่ฉันส่วนของหลวงในวัดราชโอรสตกดงแปน ๑๐ รูป ผ้าขาว ๑๐ พับ
 ของไทยทานก็เหมือนวัดอรุณ ส่วนเจ้านายนั้นในสองวัดนั้นท่านเคยดัดบิ
 ปกรณ์พระบรมอัฐิทุกปี แต่ไม่เป็นการมากมายอันใด คือองค์ละ
 ร้อยเฟื้องถวายร้อยดั่งถ้วยชาร้อยห่อ เปนดัดบิปกรณ์สำมัญแต่เฉพาะเจ้า
 นายในแผ่นดินนั้น เจ้านายอื่น ๆ ที่ขอแรงไปช่วยก็ไม่ได้มีผู้ใดทำ การ
 ซึ่งทรงพระราชดำริให้ให้ถวายผ้าจำพรรษาชนแต่แรกนั้น ก็ดัดบิพนมยนิค
 ของเจ้านายฝ่ายในที่ได้แปนเวลาไปเที่ยวคราวหนึ่ง ได้พบปะกันกับเจ้านาย
 ผู้ชายที่เป็นพี่น้องแต่พระญาติวงศ์ที่เป็นผู้ชายมาเฝ้า ถวายเข้าของกันแปน
 ของเรียกของส่วนต่าง ๆ เมื่อกลับมาแล้วก็นำของถวายที่ได้มานั้นชน
 ถวายทุก ๆ พระองค์ แต่ยั้งเล่ากันถึงวันนั้นไปได้นาน ๆ เปนการดัดบิ
 หนึ่งวันวันเวียงมาก แต่ครั้นภายหลังมาช้าทุกปี ๆ เข้าก็จัดซักให้เจ้านาย
 ทรงเกี่ยจคร้านไม่ใคร่เสด็จ แต่การที่เกณฑ์ตำรวจนั้นก็มากขึ้น ๆ ตามลำดับ

ด้วยสิ้นพระชนม์ไปองค์หนึ่งผยองกรับมรฎก ถูกเข้าองค์หนึ่งถึง ๔ ถึง ๕
 ทุรชนก็บกร้องเข้าไปจนเหลือต้นกุ่มนี้ ด้วยผู้ซึ่งเคยมาเข้ามาแห่กัน
 คายหายจากฤๅเบือหน่ายไปด้วยกัน ไฉนหลังมานี้เป็นการผิดเต็มที่
 เห็นว่าการเรื่องถวายผ้าจำพรรษาหน้าที่จะต้องเป็นการผิดแต่โดยนัยไป
 ตามสมัย ด้วยมีตัวอย่างวัดพระเชตุพนที่เคยยกเว้นมาแล้ว ถ้าจะยืน
 อยู่เช่นนี้ต่อไปเจ้าแผ่นดินมากชน ๆ วัดก็คงจะต้องมีทุกองค์ เจ้านายใน
 รัชกาลก่อน ๆ หมดไป ต้องเกณฑ์เจ้านายที่ยังมีอยู่ไปใช้เนื้อแทนก็คงจะ
 ต้องเกณฑ์มากชน จนถึงเจ้านายองค์หนึ่งคงเคยพระเกียรตินิธิรูปฤๅ
 ยี่สิบรูปก็เห็นจะมากเกินไประยะ ถ้าเจ้านายในรัชกาลไหนสิ้นไปแล้วควรจะ
 ยกเว้นวัดนั้นได้ คงไว้แต่ผ้าขาวของหลวงที่เป็นส่วนของสงฆ์ก็เห็นจะดี
 แต่ถ้าจะทำเช่นนั้นเข้า เราจะเห็นว่าทำให้ผิดอธิปไตยธรรมฤๅอย่างไร
 ก็ไม่แน่ใจ แต่เจ้านายคงเห็นด้วยโดยมาก จะเป็นก็แต่ที่อาราม แด
 ในเวदानันตยังไม่ควรที่จะจัดด้วย จึงตกลงเอาเป็นพักไว้ที่

แต่ด้วยราชประดิษฐวัดราชบพิธต้องวัดนี้ เป็นคนตะอย่างกันอยู่กับ
 วัดอรุณวัดราชโอรส วัดราชประดิษฐ์นั้นคิดว่าถาวรณนิยมที่มีตามนัย
 สัมมาสิกในหอดมฺคฺวชิรญาณยังคงอยู่ตราบดี การถวายพระถวายผ้าจำ
 พรรษาคงยังมีอยู่ได้ ไม่เป็นที่สุด ด้วยเหตุว่าส่วนเงินค่าเข้าคึกนำวัดประยุ
 รงษาราม ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พระ
 เจ้าลูกเธอแบ่งเป็น ๔๔ ส่วนตามพระราชประสงค์เดิมนี้ ข้าพเจ้าได้เอา
 มาแบ่งเป็น (๕๘) ส่วนแจกให้แก่เจ้านายที่มีตัวอยู่พอให้ทั่วกัน แต่มิขอ
 บังคับสำหรับที่จะเป็นส่วนแบ่งมันสืบไปภายหน้าไว้ว่า ส่วนซึ่งแบ่งไว้เป็น
 (๕๘) ส่วนนั้นไปแบ่งเป็นส่วนเดิม ๔๔ ส่วนพิเศษ (๑๔) ถ้าเจ้านายซึ่ง

เปนเจ้าของส่วนเดิมสิ้นพระชนม์ ยกส่วนเดิมให้แก่ผู้ซึ่งได้ส่วนพิเศศ ถ้า
 เจ้านายผู้ซึ่งได้รับส่วนเดิมเบียดเบียนส่วนพิเศศแล้ว ๆ ได้แต่ส่วนพิเศศอยู่
 สิ้นพระชนม์ไปให้ยกส่วนพิเศศนั้นเสีย เมื่อต่อไปภายหน้าเหลือแต่ส่วนเดิม
 ๔๔ ส่วนแล้ว จะไม่แจกส่วนให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งซ้ำเป็นสองส่วนตามส่วนต่อไป
 จะเลือกคดียุซึ่งเนื่องในพระราชวงษ์ ๆ ที่เดิมอุปะการะแก่ราชตระกูล
 อันสืบมาแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนผู้รับส่วนให้คง
 อยู่ ๔๔ ส่วนเสมอ ผู้ซึ่งได้รับส่วนทั้ง ๔๔ นั้นนับเป็นสามัญสมาชิกในหอ
 สัมมุตตวิริยาณ พระสงฆ์วัตรราชประดิษฐ์คงไม่มากนักเกินกว่า ๔๘ รูป
 คือเป็นส่วนดำรงหตวง ๕ รูป ส่วนสามัญสมาชิก ๔๔ รูป สมาชิก
 คงต้องเกณฑ์โดยงพระปีเตอร์ครั้งเสมอคนละรูปเท่านั้น จึงเห็นว่าถ้าธรรมเนียม
 ที่แจกเงินค่าเช่าที่ดินวัดประยุรวงษ์ แด่หอสมุดนั้นยังคงอยู่ตราบใด
 การโดยงพระถวายเป็นจำพรรษาวัตรราชประดิษฐ์ยังจะคงอยู่ได้ตราบนาน
 แต่การโดยงพระถวายเป็นจำพรรษา วัตรราชประดิษฐ์ในปัจจุบัน
 ก็มีสวดมนต์คอกันกับวันโดยงพระวัตรราชโอรส รุ่งขึ้นเสด็จโดยงพระ แต่
 พระสงฆ์มีน้อยไม่พอเจ้านายที่มีตัว ก็คงเปนแต่ของหตวงแต่เจ้านายพี่
 นางน้องนางเธอต้องเกณฑ์ แต่ท่านพวกนี้ท่านเล่นกันใหญ่มีของถวาย
 พระองค์ละรูป ดึงทุนดงรอนกันองค์ละมาก ๆ แล้วข้ามระดับปกครอง
 เหมือนอย่างเช่นท่านแต่ก่อน ท่านทำกันมาในสองวันนั้นด้วย ผ้าของ
 สงฆ์ส่วนหตวง ๕ พับ แต่ส่วนวัตรราชบพิตรนั้นเป็นคนละเรื่องคนละอย่าง
 กับสามัญสมาชิก เดิมก็ไม่ได้นำ ครั้นเมื่อเกิดชนกไม่มีสวดมนต์สวด
 พรอันใดไม่เปนราชการแท้ เหตุที่ปรารภมีขึ้นเพราะเวลาเช้า ๆ ออกไป
 เทียวที่สวนสราญรมย์ ในเขตรัจวรगत เกิดคิดพร้อมกันขึ้นอยากจะไป

เทียวที่วัดอย่างหนึ่ง เพราะมีศพตุงเล็กๆ ที่ไม่ได้เผามังทงไว้ในวัดแต่มี
 กระตูกไปฝังไว้ในวัด เป็นโอกาสที่จะหาช่องไปทำบุญเยี่ยมเยียนที่
 ฝังศพฝังกระตูกอีกชนหนึ่งจึงได้ขึ้น แต่ภายหลังได้เจ้พระเจ้าบรม
 วงษ์เธอท่านทรงเห็นเป็นการเกื่อนๆ ไม่เข้าแบบเข้าอย่างไป ท่าน
 ก็ไปเกณฑ์ให้พระสวดมนต์คล้ายๆ กับสามวัด การที่เตียงพระนั้นยังคง
 อยู่ตามเดิม เมื่อตอนแรกๆ ถู้น้อยกว่าพระก็เกณฑ์ให้หาตัวรับ
 เตียงพระคนละองค์ เหลื่อนนเป็นของเจ้านายแต่เจ้าจอมมารคำที่ได้ผด
 ประโยชน์มาก สุดท้ายมีพระมากน้อยเท่าใดก็เกณฑ์ดังไปตามลำดับ
 ครั้นทีหลังตุงมากจนเท่าพระก็เกณฑ์แต่ตุง เมื่อตุงมากไปกว่าพระก็
 เกณฑ์ทองตะคนหนึ่งบ้างสองคนบ้าง รวมกันเป็นสองคนต่อตัวรับก็มี
 คนเดียวก็มี แต่เป็นตัวรับเจ้าของหาไม่ใช้ของหลวงทงตั้งขึ้น เมื่อ
 ฉนั้นตัวเจ้าของตัวรับถวายไทยทานแก่พระสงฆ์ กำหนดให้มีเพียงจิ๋ว
 ฤๅดมงผืนหนึ่ง กับไทยทานเล็กน้อยแต่ก็ไม่พังกั้น หาไทยทานไปคน
 ตะมากๆ เกือบเป็นชนกภูมิผ้าไตรทุกคน คิดดูราคาของที่ซื้อคนหนึ่ง
 อย่างแรงถึงสามชั่ง อย่างต่ำเพียงชั่งหนึ่งทำเช่นนี้มาหลายปี จน
 เมื่อปีกุนนพศกคิดเห็นว่าของซึ่งตุงทุนซื้อมาเป็นราคามาก ส่วนพระสงฆ์
 ผู้ที่ได้รับไปนั้น ที่ชอบแต่ต้องการใช้ก็มี ที่ไม่ชอบใจไม่ต้องการจะ
 ไปเก็บคงทงไว้ ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใดเหมือนอย่างเป็นอย่างไม่มีราคา
 ก็มักจะเอาของนั้นไป เเต่ดังแตกเปื่อยเน่าสิ่งของที่ต้องการใช้ โดยราคาถูก
 ส่วนผู้ที่ตุงทุนนั้นต้องตุงมาก แต่ประโยชน์ผู้ใดได้น้อยไป มี
 ประโยชน์อยู่แต่ผู้ขายของ จึงคิดเห็นว่าเสนาสนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยรายของ
 พระสงฆ์ ก็เป็นเครื่องเกือกถุกแก่ความคู้ของพระสงฆ์ทวงกัน ไม่

เฉพาะหน้า แดพระสงฆ์ปวช้ชด้นก็มี ควรจะยกเงินค่าซื้อของน
 ี้ไว้เป็นของสำหรับปฏิสังขรณ์เสนาสน และสำหรับเป็นคิदानภักตฺรพระสงฆ์
 ปวช้ใช้เป็นต้น จึงได้ทูลปรึกษาพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากรแดพระ
 สงฆ์ในวัดราชบพิธก็เห็นชอบด้วยพร้อมกัน จึงได้จัดการที่เปลี่ยนธรรม-
 เนียมใหม่ในปีกุนนพศก ให้มีแต่สำหรับแต่ผ้ารูปเทียนหมากพดู แล้ว
 ให้เรียรายเจ้าตุ๊กเธอเสมอองค์ละชั่งทวักัน รวมเงินนั้นไว้เป็นของกลาง
 สำหรับวัดเช่นกล่าวมาแล้ว ส่วนผ้าซึ่งถวายเป็นของทั่วไปนั้น คือ
 บันดาเจ้าจอมมารดาตเจ้าจอมอย่างนั้นมีผ้าสบ้างผ้าชุบอบ้าง คน
 หนึ่งตั้งแต่ ๒๐ ผืนตมาจนผืนหนึ่งไปกองกลางโบสถ์แล้ว ว่าค่าถวาย
 ตามธรรมเนียมถวายผ้าอย่างธรรมเนียมิกนิกาย ตามแต่พระสงฆ์จะแบ่ง
 ผ้ากันเอง ส่วนของหลวงพ่อมีแต่เบญหวัด วัดราชประดิษฐถวายส้มเค็ด
 พระพุทธรโฆษาจารย์ วัดราชบพิธถวายพระองค์เจ้าพระอรุณ เป็น
 การนอกธรรมเนียมส่วนพระคดังข้างที่ เมื่อเสร็จการเถียงพระแล้วจึง
 ออกไปทำบุญที่ ๆ ผังศพผังกระดูกวางพวงมาลัยดอกไม้ม ึ่งเก็บ
 จากในส่วนสราญรมย์ทำไปสำหรับที่ทุก ๆ แห่ง ฤๅผู้อื่นใครจะมีไปก็
 ตามเที่ยววางตามชอบใจ แล้วทอดผ้าสดับปกรณ์ของหลวงพ่อขาวพับ
 เท้าจำนวนพระสงฆ์ตามเถรวในวัดนั้น เทียวทอดไว้ตามที่ผังศพผัง
 กระดูกไม้เป็นกำหนดแน่ว่าแห่งใดเท่าใด ส่วนมารดาญาติพี่น้องของศพ
 แดกระดูกนั้น ก็มีของทำบุญไปทอดไว้ที่ ๆ ผังศพที่ผังกระดูกตามแต่ใคร
 จะมีมาน้อยเท่าใด แล้วพระสงฆ์จึงออกมาชักเป็นผ้าบังสุกุล ตาม
 แต่จะแบ่งปันกัน เป็นเสร็จการทำบุญที่วัดราชบพิธ

การซึ่งเก็บเงินค่าของไทยทานรวมเป็นเงินถางนั้น เจ้านายพินาง
 น้อยนางเธอน้อยยาเธอ คิดเห็นชอบด้วยหลายองค์ นึกกันไว้ว่าใน
 ปีชวดตัมภฤชศกนั้น จะออกเงินเรียรายสำหรับวัดราชประดิษฐบ้าง แต่
 คิดกำหนดกันว่า จะคงจำนวนเพียงองค์ละ ๕ ตำดั่ง ด้วยวัดราชบพิตรนั้น
 จะลดจากจำนวนเดิมลงมาจนกว่าไม่ควร จึงคงเป็นองค์ละซ้ง ถึงว่าจะ
 เป็นเงินลดตำดั่งกว่าจำนวนเดิมบ้าง ก็ยังมีส่วนผู้ที่เกิดใหม่เพิ่มขึ้นไซ้
 หน้อ แลผู้ซึ่งถูกเกณฑ์รวมกันเป็นต้องคนต่อตำรับ ก็ต้องแยกกันออกไป
 ไปเป็นคนตระซ้ง เงินไม่ตำกว่าจำนวนราคาสิ่งของ ที่พระสงฆ์ได้อยู่แต่
 ก่อนนัก แต่เพราะลงทุนเดิมไว้แรงเสียแล้วเงินจึงได้ตั้งอยู่ ส่วนวัด
 ราชประดิษฐ์เจ้านายข้างหน้าไม่ได้ถูกจึงคิดเฉลี่ยที่เจ้านายข้างในเคยเสียอยู่
 แบ่งเฉลี่ยออกมาข้างหน้า ก็เห็นว่าจะไม่ตำกว่าแต่ก่อน แต่การซึ่งเรียราย
 เงินสำหรับวัดนั้น ไม่เป็นหน้าที่ของผู้ซึ่งเป็นตามัญธมาชิกของหอสมุด
 ซึ่งมิได้เป็นพระเจ้าลูกเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะ
 ต้องเสีย เป็นแต่จะขอแรงให้เลี้ยงพระอย่างเดียว เมื่อเจ้านายที่เป็น
 พระเจ้าลูกเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหมดไปแล้ว
 เงินส่วนถางนั้นก็ต้องเป็นอันหมดไปด้วยอยู่เอง

ส่วนวัดราชบพิตรนั้น ในเรื่องเงินเรียรายก็เหมือนกันกับวัดราช
 ประดิษฐ์ แต่ไม่เป็นการจำเป็นที่ตามัญธมาชิกในหอสมุดเดียวกัน จะ
 ต้องไปเลี้ยงพระเหมือนอย่างวัดราชประดิษฐ์ ได้คิดไว้ว่าจะหาประโยชน์
 อย่างหนึ่งอย่างใด เป็นส่วนสำหรับให้แก่หอพระสมุด ทำนองเดียวกันกับ
 ตักน้าวัดประยุรวงษ์ ให้มีตามัญธมาชิกขึ้นใหม่อีกพวกหนึ่ง เป็น

การ^๕เกอ^๕กุด^๕แก่^๕หอด^๕มุด^๕ แต่^๕ดำ^๕หับ^๕เตียง^๕พระ^๕วัด^๕ราช^๕บ^๕พ^๕ร^๕ค^๕อ^๕ไป^๕ด้วย^๕ แต่^๕
การ^๕น^๕ย^๕ง^๕หา^๕ดำ^๕เร^๕็จ^๕ค^๕ล^๕อ^๕ด^๕ไป^๕ไม่^๕

คำ^๕ค^๕ก^๕เด^๕อ^๕น^๕ดำ^๕หับ^๕ถว^๕าย^๕ผ้า^๕จำ^๕พ^๕ร^๕ร^๕า^๕ ท^๕ี่^๕ว^๕ัด^๕ค^๕อ^๕ร^๕ุ^๕ณ^๕ว^๕ัด^๕ร^๕า^๕ช^๕ไ^๕อ^๕ร^๕ส^๕
ถ้า^๕เด^๕ด^๕จ^๕ก^๕มี^๕ค^๕ร^๕เ^๕อ^๕ง^๕ดำ^๕หับ^๕ชา^๕ด^๕ค^๕อ^๕ง^๕เว^๕ย^๕ว^๕าย^๕อ^๕ย^๕ ๒ ด^๕ิ่ง^๕ ค^๕็^๕อ^๕พ^๕า^๕น^๕เท^๕ย^๕น^๕ด^๕ะ^๕พ^๕ร^๕
ค^๕ำ^๕ชิ^๕โน^๕ท^๕ก^๕ แต่^๕ท^๕ว^๕ด^๕ร^๕า^๕ช^๕ป^๕ระ^๕ค^๕ิ^๕ษ^๕ฐ^๕า^๕น^๕ม^๕ว^๕เด^๕ศ^๕อ^๕อ^๕ก^๕ไป^๕ ค^๕็^๕อ^๕ม^๕ห^๕า^๕ด^๕เ^๕็ก^๕
ค^๕อ^๕ง^๕ร^๕บ^๕เ^๕จ^๕น^๕เบ^๕ย^๕ห^๕ว^๕ด^๕ ส^๕ม^๕เด^๕จ^๕พ^๕ร^๕ะ^๕พ^๕ุ^๕ท^๕ร^๕โ^๕ฆ^๕า^๕จ^๕า^๕ร^๕ย^๕จ^๕า^๕ก^๕ข^๕ำ^๕ง^๕ไ^๕น^๕อ^๕อ^๕ก^๕ไป^๕ค^๕อ^๕ย^๕
ถว^๕าย^๕ไ^๕น^๕เว^๕ด^๕า^๕เม^๕ื่อ^๕เ^๕ย^๕ง^๕พ^๕ร^๕ะ^๕ด^๕ำ^๕ว^๕ อ^๕า^๕ด^๕ก^๕ษ^๕ณ^๕ค^๕อ^๕ง^๕เข^๕ย^๕น^๕ค^๕ว^๕เ^๕ร^๕ย^๕ม^๕ไ^๕ว^๕ด^๕ว^๕ย^๕
แต่^๕ส^๕่ว^๕น^๕ว^๕ัด^๕ร^๕า^๕ช^๕บ^๕พ^๕ิ^๕ร^๕น^๕เ^๕ป^๕น^๕ก^๕ระ^๕บ^๕ว^๕น^๕ข^๕ำ^๕ง^๕ไ^๕น^๕ อ^๕า^๕ด^๕ก^๕ษ^๕ณ^๕ค^๕อ^๕ง^๕ด^๕ัง^๕ค^๕ว^๕เข^๕ำ^๕มา^๕
ข^๕ำ^๕ง^๕ไ^๕น^๕ น^๕อ^๕ก^๕น^๕น^๕ก^๕ไ^๕ม่^๕ม^๕ำ^๕การ^๕

คนทั้งปวงซึ่งเชื่อนิมนตรเชื่อตาม แลวก็คิดการทุจริตเป็นผลซ้ำคำพลอย
 ให้เกิดการยุ่งยิ่งหยุกหยิกขึ้น เมื่อเห็นว่าเสี่ยงตายได้ นิมนตรก็อยู่ ก็
 ไม่อาจคิดอ่านพอง่านฝ่าฝ่าแดนดินไปได้ จึงได้พอใจเสี่ยงตายให้คนเห็น
 มาก ๆ เป็นการแสดงน้ำใจฟ้าดินแดพระบารมีของพระเจ้าแผ่นดินให้
 เป็นที่เกรงขามแก่คนทั้งปวง แต่ครั้นเมื่อการซ้ำเข้าทุก ๆ ปีก็เหมือนกัน
 เป็นคัมพพิภพตกตายเป็นจืดไปไม่ต้องถามถึง จึงได้เลื่อนชนเป็นโคมตอย
 แต่ในการพิธีเผาเซาน มัจจุหมายในพระราชพงษาวดาร แผ่นดิน พระบรมราชา
 ธิราช ซึ่งเรียกกันตามปรกติของแผ่นดินที่ต่งนำไปก่อนหน้าแผ่นดินประจุบัน
 ว่าพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ (ขออธิบายนอกเรื่องหน่อยหนึ่ง ว่า
 การที่เรียกว่าพระบรมราชาธิราชพระองค์นี้ ว่าพระเจ้าอยู่หัวในพระบรม
 โกศติดมาจนประจุบันนั้น เพราะเป็นพระราชบิดาของเจ้าฟ้าอุทุมพร
 กรมขุนพรพินิจ ที่เรียกกันว่าขุนหลวงหาวัดซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓๒
 แดเจ้าฟ้าเอกทัศน์ ซึ่งเป็นกรมขุนอนุรักษมนตรีพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่ง
 เรียกว่าพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ที่สุดบรมราชวงษนั้น คำที่
 เรียกในพระบรมโกศ เรียกมาแต่แผ่นดินของพระองค์ ที่ออกพระนามก่อน
 แต่อยู่ในราชสมบัติน้อยวัน แลยังทรงพระชนม์อยู่ ไม่ได้เป็นที่ในพระบรม
 โกศแทนพระองค์ก่อน ฉะนั้นบรมโกศจึงได้ติดอยู่ในพระบรมราชาธิราช
 ซึ่งเป็นผู้อยู่ในพระโกศภายหลังใคร ๆ หมด การซึ่งเรียกติดต่อมาถึงที่
 กรุงเทพ ฯ นักด้วยเหตุว่าเจ้านายแต่ข้าราชการก่ตั้งเป็นแต่ขุนนางเก่า เคย
 เรียกติดปากมาแต่กรุงยังไม่เสียแล้ว แลพระเจ้าแผ่นดินซึ่งตั้งพระชนม์
 ภายหลัง ก็เป็นพระองค์ที่ติดซึ่งไม่ได้ทรงพระบรมโกศ เป็นแต่ตั้งหีบ
 ฝังไว้ เมื่อจะถวายพระเพลิงก็ต่อตั้งพอเป็นดังเขปถวายพระเพลิง ถ้า

จะเรียกพระบรมหีบถุพระบรมสูงศักดิ์อยู่ จึงได้ออกพระนามไปเป็น
พระที่นั่งสุริยามรินทร์ ทว่าในแผ่นดินพระพุทธรูปฟ้า แต่ครั้นเมื่อ
ล่วงมาถึงแผ่นดินพระพุทธรูปเถลิงถวัลย์มา พระเจ้าแผ่นดินองค์ใดที่
สวรรคตลงใหม่ ก็เรียกว่าในพระบรมโกศทุกพระองค์ แต่ในพระ
บรมโกศเก่าท่านไม่มีฉายาอื่น ก็คงเรียกในพระบรมโกศอยู่ตามเดิม
แต่ก็จะเข้าใจกันเถาะ ๆ ไป มีผู้ถามข้าพเจ้าว่าทำไมท่านถึงชื่อโกศ
เช่นนั้น ถ้าชื่อแต่ยังมีพระชนม์อยู่ก็ดูเป็นการทักเค็มที่ ก็ต้องอธิบาย
ตามเช่นกล่าวมานี้ ส่วนที่กรุงเทพ ฯ พระเจ้าแผ่นดินเคยไม่โปรดให้เรียก
ในพระบรมโกศมาตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๓ แล้ว ครั้นเรียกพระเจ้าอยู่หัวใน
รัชกาลที่ ๑ ว่าพระพุทธรูปเจ้าหลวงในพระบรมโกศบ้าง แผ่นดินคันบ้าง
เรียกพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ ว่า พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศบ้าง
แผ่นดินกลางบ้าง จึงได้โปรดให้ออกพระนามตามพระนามพระพุท
ธูปมากรในวัดพระศรีรัตนศาสดารามว่า พระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลกย์
พระพุทธรูปเถลิงถวัลย์โดยนัยเดียวกันแล้ว ครั้นพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาล
ที่ ๓ สวรรคต ก็กลับเรียกพระนามเป็นพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ
ขึ้นอีก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรด จึงได้ถวาย
พระนามเสียเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แทนฉายาที่ว่าพระ
ที่นั่งพระที่นั่งนั้น แต่คำประกาศไว้ก็มี ส่วนพระองค์เองก็ทรง
คงพระนามเสียเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อจะกันใน
พระบรมโกศแต่จะกันพระที่นั่งพระที่นั่งนั้นด้วย แต่ครั้นสวรรคตลงก็
ไม่ฟังขึ้นเรียกกันไปทั้งแผ่นดินแผ่นดินทราย เรียกไม่ใช้เรียกเปล่า ๆ ขึ้น
เป็นทักข้าพเจ้าอยู่ด้วย ตามกิริยาแต่เสียงที่เรียกกับทั้งเหตุการณ์เป็นอยู่

ในเวลานั้น ถ้าผู้ใดได้อ่านพระราชพงษาวดารในตอนแผ่นดินพระบรมโกศ
 กับแผ่นดินสุริยยามรินทร์ ก็พอจะคะเนเค้าได้บ้าง แต่ผู้ซึ่งเรียกไม่ได้ คิดจะ
 ทัก เป็นแต่พูดตามเขาไปนั้นมามาก แต่ถึงจะนึกอย่างไรก็ดีข้าพเจ้า
 ไม่ชอบใจในถ้อยคำที่จะเรียกเช่นนั้น ให้้อกรำคานใจ เห็นเป็นเขาทัก
 อยู่ร่ำไป จึงได้ฝันแก๊เดียจนส่งบหายไปได้มานานแล้ว ยังอยู่แต่คนแก่
 คั้นเก่าที่ซ่มซาบไม่รู้หายเพื่อเจอไปบ้างไม่ควรจะถือ บดินจะชอกถ้าว
 ถึงเรื่องความในพระราชพิธีนั้นต่อไป) ในพระราชพงษาวดารแผ่นดินพระ
 บรมโกศนั้นจดหมายไว้ว่า ถึงน่านวดเข้าเดี๋ยจออกไปที่นาหลวงทุ่งหันตรา
 บันทุกเข้าตงในระทะ แล้วให้พระราชวงษานุวงษแดพระต้นมกำนัตฝ่าย
 ในเซ็นเข้าเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง แล้วเอาพจนเข้าทำฉัตรใหญ่ แด
 ยาคูไปถวายพระราชอาคันตามพระอารามหลวงทุกที่มีได้เวน การเซ็น
 เข้าตามท่วงตอกันกับพิธีเผาเข้า ในแผ่นดินพระบรมโกศนั้นเด่นพิธีมาก
 ด้วยเป็นระดูเวทมนต์คาถายู่คงกะพันชาตรีหมอดูกระทำชดงันัก รวบรวม
 ใจความตงว่า การพิธีเผาเข้าเป็นการคู้กันกับพิธีจรดพระนังคัต เพื่อ
 ให้เป็นการสวัสดิมงคลแก่รัญญาหาร ซึ่งเป้นเดี๋ยงสำหรับพระนคร ได้
 ข้อความตามพิธีเผาเข้าแต่เท่านี้

ที่ ๑๒ พิศิควารাত্রี

ส่วนการพิธีของพราหมณ์ ซึ่งเรียกว่าศิวาราตรี ซึ่งเป็นพิธี
 มาแต่โบราณ จะขาดสูญเสียแต่ครั้งใดก็ไม่ปรากฏ ตั้งแต่กรุง
 รัตนโกสินทร์นี้มา ยังไม่เคยทำ พึ่งมาขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหมู่กษัตริย์พระองค์เจ้าว่าไม่ทำปวารณาแต่ไม่ทำอุโบสถ
 ในวันมหาปวารณา เป็นการละเลยข้อสำคัญตามวินัยบัญญัติเสีย ซึ่งจะ
 ได้กล่าวต่อไปในเดือนสิบเอ็ด ส่วนพิธีศิวาราตรีนี้เป็นพิธีดอยบาป
 ของพราหมณ์คล้าย ๆ มหาปวารณา จึงโปรดให้ทำตามธรรมเนียมเดิม
 พิธีทำในวันเดือนสามขึ้น ๑๕ ค่ำ คือเวลาค่ำพระมหाराชครูทำพิธีเริ่ม
 แต่กระสู่ที่ข้อมดุษฎีตามแบบเหมือนพิธีทั้งปวง แล้วเอาเส้าปักเส้า
 เชือกผูกคอกหม้อโยงเส้าทั้งสี่ ภายใต้หม้อตั้งพระคิระดิงค์ เจาะหม้อ
 ให้น้ำหยดลงมาได้ทีละน้อย เขาขึงส้อมไว้ในช่องหม้อที่เจาะนั้นเฉพาะ
 ตรงพระคิระดิงค์ ให้น้ำหยดลงถูกพระคิระดิงค์ทีละน้อย แล้วไหลลง
 มาตามรางซึ่งรองรับพระคิระดิงค์ ซึ่งพราหมณ์ในประเทศอินเดีย ซึ่ง
 ข้าพเจ้าเคยไปเห็นเรียกว่าโยนิ แล้วมีหม้อรองที่ปากรางนั้น เติมน้ำแฉ
 เปดียนหม้อไปจนตลอดรุ่ง เวลาใกล้รุ่งทำพิธีหุงเข้าหม้อหนึ่งในเทวสถาน
 เจือน้ำฝนาดาดนมเนยแด่เครื่องเทศต่าง ๆ สุกแล้วแจกกันกินคนละเล็ก
 คนละน้อยทุกคนทั่วกัน พอได้อรุณก็พากันนั่งอาบน้ำในคลองสระผมด้วย
 น้ำที่รุ่งพระคิระดิงค์ สมที่ววงในเวลาเช่นนั้นเก็บตอไปตามน้ำเรียกว่า

ดอยบาป เป็นเสร็จการพิธีศิวาราตรีในวันเดียวกัน แต่การพิธีนี้ไม่มี
 ของหลวงพระราชทาน เป็นของพราหมณ์ทำเอง เมื่อพิธีเสร็จการ
 ที่ท่านเห็นว่าจะเป็นการขอมมาเดี่ยแค่เดิมแล้ว ในเมืองเบนนารัต คือ
 เมืองพาราณสี ซึ่งข้าพเจ้าเคยไปเห็นเองในที่นี้ เบื้องหน้าแต่เวลาดวง
 อรุณพราหมณ์ทั้งปวงนับด้วยพันคน มีหม้อทองเหลืองคนละใบทูนศีรษะ
 เดินลงไปริมฝั่งแม่น้ำคงคา หนึ่งที่แท่นกอบ้างก้อนศิลาในน้ำบ้าง เอา
 หม้อทองเหลืองตักน้ำขึ้นมาเล็กน้อยแล้วบ้วนปากล้างหน้า เสกอะไรต่อไป
 อีกหน่อยหนึ่ง แล้วโดดลงในน้ำดำศีรษะลงในน้ำสามครั้งแล้ว ควักดิน
 ที่ท่านมาถูกควักแท่นข้าง เวลานั้นจะถูกรับกรรมคาถาอะไรอีกแล้วอาบน้ำ
 ดำหัวหมัดจนน้ำเต็มฝ่ามือแล้ว เอาหม้อทองเหลืองตักน้ำทูนศีรษะเดินมาทัก
 พราหมณ์ ในวัดนั้นมัทไถเทวรูป ตั้งฐานเหมือนปรางค์อย่างโบราณ
 มีมุขยื่นออกมา ที่มุขนั้นพราหมณ์ฤๅษีนั่งตาย ๆ ยืนอยู่มีพวงมาลัย
 ดอกดาวเรืองร้อยล้อมดอกกกอยู่เป็นอันมาก ที่รอบบริเวณเทวสถาน
 นั้นมีพระเบี่ยงค้ายพระระเบี่ยงล้อมรอบ ในระเบี่ยงนั้นมีโคตั้งเท่า ๆ
 ค้ายกับที่เขื่อนนี้ เขามาเดินเชอคัต ถ้ามแห่งใดให้ตายตัว ในถาน
 ตั้งแต่เทวสถานถึงระเบี่ยงรอบนั้นประมาณสัก ๓๐ วาโดยรอบ เต็มไป
 ด้วยศิระตั้งคั่งอยู่บนฐานที่เรียกว่า โยนิ สูงตั้งแต่ ๕ นิ้ว ๖ นิ้วขึ้นไปจน
 ๒ ศอกเล็ก ๒ ศอก หหลายร้อยจนนับไม่ถ้วน ที่อย่างเล็ก ๆ เพียงนิ้ว
 หนึ่งถึงนิ้ว ๕ นิ้วบนฐานบัตรของเทวสถานก็มีโดยรอบ ห่อด้วย
 ทองเหลืองก็มีทำด้วยศิลาที่มี เมื่อคนที่เข้าไปพอลถึงประตูเทวสถาน ท่าน
 ฤๅษีฤๅพราหมณ์ผู้ใหญ่ที่อยู่บนมุขเทวสถานนั้น โยนพวงมาลัยดอก
 ดาวเรืองมาเฉพาะล้อมคอกทุกครั้ง เมื่อข้าพเจ้าไปนั้นไม่รู้ตัวว่าจะเดินกัน

อย่างไร เปนแต่บอกว่าจะเข้าไปดูต้องถอดรองเท้า ชุนนางอังกฤษ
 ที่เปนผู้พาไปนั้น ก็ต้องยอมถอดรองเท้าเข้าไปเหมือนกัน พอได้
 ประตูเข้าไปรู้สึกว่าจะไรหิวถึงมาที่หัว แต่ดูเหมือนมาโดยดกดาวเรือง
 ล้อมคอกอยู่แล้ว ยังไม่รู้ว่ามีมาจากแห่งใด ต่อคนที่ตามเข้าไปภายหลัง
 ได้พบพวกมาโดยนั้นอีกจึงได้เห็นว่าท่านฤๅษีคนนั้นขวางแน่นอย่างเอก ก็
 เร็วฉับ ๆ ไม่ได้ช้าดมือเลย เห็นคนที่เข้าไปก่อน ๆ นั้น เอน้ำในหม้อ
 ทองเหลืองที่ทูนคี่จะโปรดคี่จะดังคี่ แล้วเอาหม้อไปบนเองรองน้ำที่ไหลทาง
 รางแล้วเดินทูนคี่จะกดกับออกมา ในพื้นถานเทวดาถานนั้นเป็นน้ำของเปรอะ
 ไปทั้งสี่น บางคนจึงจะไม่ไหว้ว แต่ที่เข้าไปรดน้ำแล้วกลับนั้นมโดยมาก
 ถามได้ความว่าคี่จะดังคี่ที่มากแน่นเต็มไปเช่นนั้น สุดแต่เกิดมาเป็นพร้าหมัน
 พวกนั้นแล้ว ต้องสร้างคี่จะดังคี่รูปหนึ่ง ๆ ทุกคนสำหรับที่จะรดน้ำ
 สระหัว วัดฤๅษีเทวดาถานเช่นนี้ในเมืองเบนนารีสมีหลายสิบแห่ง มักจะ
 ตั้งอยู่ริม ๆ น้ำกว้างบ้างแคบบ้าง สูงบ้างต่ำบ้าง แต่ท่วงที่คล้าย ๆ กัน
 หนึ่ง ครั้นเมื่อกลับออกมาจากที่นั้นแล้ว เห็นตามทางกำลังหุงเข้า
 เกือบจะทุกแห่ง หุงด้วยหม้อทองเหลืองไปนั้นเอง คนหนึ่งก็หุงหม้อหนึ่ง
 กินคนเดียวไม่ปะปนกับผู้อื่น เรื่องที่อาบน้ำในแม่น้ำนั้น ถึงความหารายา
 เบนนารีสเอง แลส่วนกำหนดก็ต้องดงอาบเหมือนกัน ตัวท่านหารายา
 ได้แต่ให้ข้าพเจ้าฟังเอง ที่จะอาบนั้นใช้เรือชานคี่จะเปนรูปสัตว์ คล้าย
 กับที่รับข้าพเจ้าข้ามฟากไปที่รามนครซึ่งเปนที่วัง แต่ฟังดูตามถ่านเห็น
 จะเปนการหุงกันไว้บ้างดังโรเว้ไม่ทุกวัน ฤๅจะใช้หนคล้ายอชชะมะยาได้
 บ้างอย่างไรไม่ทราบเลย พิศิศาจาราครินคงจะมาจากเรื่องตนเอง ถึง
 เรื่องหุงเข้าก็เป็นอาหารอร่อยของชาวอินเดีย ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยไปกินเคย

ตัวเอง ได้ถามครูชาติที่พระมหาราชครูบอกว่ากั้นไม้ไคร้ดง
 เพราะพรหมณ์พวกนั้นเป็นไทยเสียแล้ว จึงต้องย่อพิธีด้วยความประพฤติก
 แปลกกัน จึงได้ก่ตายเป็นพิธีตามที่คนชั้นใหม่ ๆ เช่นเราเข้าใจว่าเป็นการ
 ต่างว่า ฤาเย่อ ๆ ดังนี้

ที่ ๑๓ การพระราชกุศลมาฆะบูชา

การมาฆะบูชา^๕ แต่เดิมก็ไม่ได้เคยทำมา พึ่งเกิดขึ้นเมื่อแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตามแบบโบราณบัณฑิตย
 ได้นิยมไว้ว่า วันมาฆะบูชา^๖มีพระจันทร์เสวยฤกษ์มาฆะเต็มบริบูรณ์ เป็น
 วันที่พระอรหันต์พุทธสาวก ๑๒๕๐ ได้ประชุมกันพร้อมด้วยองค์สี่ประการ
 เรียกว่าจาตุรงคสันนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาโอวาทปาฏิโมกข์
 ในที่ประชุมพระสงฆ์เป็นการประชุมใหญ่ แต่เป็นการอัศจรรย์ในพระ
 พุทธศาสนา นักปราชญ์ได้^๗ถือเอาเหตุนี้^๘ กอบการตั้งการบูชาพระ
 พุทธเจ้าแด่พระอรหันต์ ๑๒๕๐ พระองค์^๙ ให้เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อม
 ไถ่แด่สังเวช การพระราชกุศล^{๑๐}นั้นเวทนาเข้า พระสงฆ์วัดบวรนิเวศน์^{๑๑}แด่
 วัดราชประดิษฐ์ ๓๐ รูป ฉนในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เวลาค่ำเสด็จออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว พระสงฆ์สวดทำวัตร
 เย็นเหมือนอย่างทั่ววัดแล้ว จึงได้สวดมนต์ต่อไป มีสวดคาถาโอวาท
 ปาฏิโมกข์ด้วย สวดมนต์จบทรงจุดเทียนรายตามราວรอบพระอุโบสถ
 ๑๒๕๐ ถ่ม มีประโคมด้วยอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้มีเทศนาโอวาท
 ปาฏิโมกข์กัณฑ์ ๑ เป็นเทศนาทั้งภาษามคธและภาษาสยาม เครื่องกัณฑ์
 จัวร^{๑๒}เนื้อดินหนึ่ง เงิน ๓ ตำดั่งและขนมต่าง ๆ เทศน์จบพระสงฆ์^{๑๓}ซึ่งสวด
 มนต์รับสัพพตัง ๓๐ รูป การมาฆะบูชา^{๑๔}เป็นเดือนห้ามบ้างเดือนดีบ้าง ตาม
 วิธีปักขคณนาฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่คงอยู่ในเดือนห้ามโดยมาก พระ

บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทุกปีมิได้ขาด แต่ใน
แผ่นดินประจวบนั้นเสด็จออกบ้างไม่ได้ออกบ้าง เพราะมักจะเป็นเวตาประ
ตบกับที่เสด็จประพาศหัวเมืองบ่อย ๆ ถ้าถูกคราวเสด็จพระราชดำเนินไป
ประพาศบางปิ่น ฤๅ พระพุทธบาท พระพุทธฉาย พระประณมเจดีย์ พระแท่น
คางวัง ก็ทรงทำมาฆบูชาในสถานที่นั้น ๆ ซึ่งออกส่วนหนึ่งต่างหากนอก
จากในพระบรมมหาราชวัง

ที่ ๑๔ เลียงพระตรุคัจฉิน

การณเกิดชนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วย
ทรงพระปรารภของซึ่งพวกจีนนำมาถวายในตรุคัจฉิน เป็นของสดสุกรเบ็ด
ไก่พร้อมกันหลาย ๆ คน มาก ๆ จนเหลือเฟือ ก็ควรที่จะให้เป็นไปใน
พระราชกุศล จึงได้โปรดให้มั่งคั่งพระสงฆ์พระภิกษุพระภิกษุวิจิตร
ทั้งสามวัน แต่ไม่มีสวดมนต์ พระสงฆ์วันละ ๓๐ รูปเปลี่ยนทุกวัน ตาม
คณะต่าง คณะเหนือ คณะใต้ โปรดให้พระบรมวงษานุวงศ์ แด่ท้าว
นางข้างในจัดเรือขนมจีนมาจอดหน้าคาน้ำแกง พวกภรรยาข้าราชการ
ผู้ใหญ่ ๆ ที่ทรงรู้จักเคยเข้าแทนจัดเรือขนมจีนมาถวายผลัดเปลี่ยนเวรกัน
ไปทั้งสามวัน ตัวก็มาเฝ้าด้วย แล้วให้ทนายเลื่อกกรมวังคอยรับขนมา
ถวายพระสงฆ์ แล้วจึงได้เลียงข้าราชการต่อไป พระสงฆ์แล้ว
ถวายสวดมนต์หนึ่ง หมากพุดรูปเทียนกับใบชาห่อหนึ่ง แล้ววิธินุโมทนา
ของพระสงฆ์ในการตรุคัจฉิน ไม่เหมือนกันทั้งสามวันแต่ไหนแต่ไรมา ตาม
วันก็มิได้พระพุทธาต่างวันก็ไม่มี แต่เห็นว่าเป็นการพระราชกุศล ตาม
ธรรมเนียมเช่นนี้ โดยจะไม่มิได้พระพุทธาก็ไม่เป็นการขาดเหลืออันใด
ทั้งนี้แต่ไม่มี แต่ในการตรุคัจฉินจ่ายเงินให้ซื้อปลาปล่อยวันละ ๑๐ ตำดั่ง
บันทุกเรือมาจอดอยู่ที่แพดอย เวลาทรงพระดำเนินโหนดก แล้วโปรด
ให้พระเจ้าลูกเธอมาดั่งโปรดที่เรือปลา แล้วดับกลานปล่อยไปน้ำที่หนึ่ง
ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า การที่ทำบุญ

ทรัพย์เงินเพียงหมื่นหมื่นไม่ใช้ของเงิน เป็นแต่สักว่าขอเป็นเงิน ให้ทำกา
 เหลาที่โรงเรี่ยยกเข้ามาถวายพระสังฆแทนหมื่น เป็นของหิวมาชาว
 เครื่องทำ แดวทรงสร้างศาลหึงคาแกงชนทนายพระท่งราชกิจฉินฉิน
 ศาลหนึ่ง ให้เชิญเทวรูปและเห็ดมุกในหอแก้วลงไปตั้ง มีเครื่อง
 ตั้งเวียงตามวัน อาตมิกษณอ่านประกาศเป็นคำกลอนถิติตตามเนื้อความ
 ของคาถายานี้ แดขอพรข้างปลายเป็นการเทวพลให้เข้าเคาอย่างเดิน
 ข้างเงิน ที่พระพุทธรูปก็มีเครื่องเดินอย่างเงินคงเพิ่มเคมเข้าพระด้วย แด
 ให้มีโคผูกต่างบนทุกของถวายครุคเงิน คือแดงอุทิศ ขนหม่ง กระ
 เทียมคอง ถึงโคน้ำคาตทราย ช่ม เป็นต้นวันละ ๓ โคน ถวายพระราชา
 คณะผู้ใหญ่ซึ่งนำฉิน โคนบนทุกของด้วยถนถวายตัวที่โรงเรี่ยมทางเสด็จ
 แต่โคบางตัวกับทุกได้ครึ่งหนึ่งบ้าง ข้อนหนึ่งบ้าง บางตัวกับทุกไม่
 ได้เลย เป็นแต่ผูกต่างมาขึ้นโคม ๆ อยู่ของก็กองอยู่หน้าโคเป็นพัน การ
 ถวายพระท่งราชกิจฉินฉิน เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เสด็จเจ้าอยู่หัว พระสังฆนังข้างควนออก ที่ประทับอยู่ข้างควนตกริม
 น้ำ เพื่อจะได้ทอดพระเนตรทางแม่น้ำได้สะดวก ครั้นแผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า ขรรมนิยมซึ่งจะตั้งที่ประทับต้อง
 อยู่ข้างพระราชวังสำหรับที่จะหนึ่ง่าย ตามแบบเก่าที่เตรียมหนัมากกว่า
 เตรียมตั้ง ซึ่งเคยทรงเยาะเย้ยขรรมนิยมต่าง ๆ มีผู้พระคชาธารให้เป็น
 เงื่อนกระตกเป็นต้น แต่ขรรมนิยมเช่นนั้นลงเป็นแบบแผนใช้มาช้านาน
 แดขรรมนิยมเจ้าของบ้านเจ้าของเรือน ก็คงจะต้องรับแขกอยู่หน้าประตูที่จะ
 เข้าในเรือนหันหน้าออกข้างนอก ผู้ซึ่งมาหาก็คงมาจากภายนอกหัน
 หน้าเข้าข้างใน จึงรับสั่งให้เปลี่ยนพระสังฆ ไปนั่งทางควนตกริม ทอดที่

ประทับทางคว้นออกใช้มาจนตลอดรัชกาล ครั้นถึงแผ่นดินประจวบ^๕ สม
 เด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ท่านเห็นว่า^๕ ซึ่งที่ประทับมาอยู่ข้างใน^๕
 นั้น ไม่เป็นทางที่จะเห็นน้ำเห็นท่าให้เป็นทีสบาย จึงได้ชักอับเปิดยื่นไป
 อย่างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และขอให้ มีเรือขนม
 จันทน์อย่างเก่า ให้ภรรยาของท่านแต่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ จัดขนม
 จันทน์มาถวายแต่มาเฝ้าเหมือนอย่างแต่ก่อน ในการตรุกัจฉน์สมเด็จพระยา
 อยู่ข้างจะเป็นขลุ่ยเห็นต้นกุ่มต้นนานมาก ตัวท่านเองก็อุ้มาเฝ้าพร้อม
 กับขุนนางทั้ง ๓ วันทุก ๆ ปีมิได้ขาดเลย เพราะเป็นการเวลาดำรง
 อารมณ์ท่านด้วย เพราะฉนั้นการเลี้ยงตรุกัจฉน์จึงได้ มีขุนนางผู้หลักผู้
 โหญ่มาพริกกพร้อมแน่นหนาว่าพระราชพิธี ฤๅการพระราชกุศลอื่น ๆ
 แต่เรื่องเกาเหตาเลี้ยงพระนั้น เป็นของที่อันเหลือที่จะอัน, แล้วผู้ทำ
 ก็ล้มตายหายจากกร่อย ๆ ดังก็เคยตายหายไปเอง คงอยู่แต่เรือขนม
 จันทน์ทุกวัน^๕ ที่พระดังชนงนภายหลังมังกักตายเป็นอย่างแผ่นดินพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยครั้นท่านทรงคัตดินธรรม
 เนียมทอดที่ตั้งไว้เป็นแบบอย่างเสียแล้ว ผู้จัดการทางปวงก็ต้องลงหา
 แบบนั้นเป็นหลักฐาน

การตรุกัจฉน์มีในเดือนยี่มา^๕ เดือนสามบ้าง ตามอย่างปฏิทินจีน
 เขาจะคัตดินวันใดเป็นปีใหม่ แต่การภายหลังนั้นเพิ่มเติมขึ้นในพระยาไชย
 ราชเศรษฐี แต่พระยาสวัสดิความดีรู้เดียง^๕ จัดเครื่องโต๊ะอย่างจันท
 ๕๕ คงเลี้ยงเจ้านายปีแรกที่เก่งพุทธรัตนสถาน ครั้นต่อมาก็เป็นอันเลี้ยงที่ท้อง
 พระโรง ในเวลาบ่ายวันเซ่งเหมงนั้นตลอดมาจากทุกวัน^๕

คำตกเตือนในการตรุ่จั้น ในการเลี้ยงพระตรุ่จั้น นอกจาก
 พระตำนิโณทกที่เป็นโรคสำหรับตัวของมหาดเล็ก ก็ยังมีเทียนชนวนที่
 สำหรับพระราชทานพระเจ้าลูกเธอไปจุดเทียนสังเวद्यเทวดา มหาดเล็ก
 ต้องคอยเชิญเสด็จจฤตามเสด็จไปด้วย อนึ่งเมื่อพระราชทานน้ำพระตำ
 นิโณทก ให้พระเจ้าลูกเธอไปปด้อยปลา มหาดเล็กต้องเชิญเสด็จจฤ
 ตามเสด็จลงไปที่พักพลอยระวงษ์รักษาพระเจ้าลูกเธอ ภูษามาตาด้องถวาย
 พระกตดองค่น้อย นอกนั้นก็ไม่วุ่นวายนิดขาดเห็ดอนัก

เดือนสี่

ในกฎมณเฑียรบาลาษฎรว่า เดือนสี่การตั้งพิจารณา
 นิต แต่ครั้นเมื่อครั้งความพิศดารที่นับเป็นรายเดือนไปตายเสียไม่ได้
 ความชัดเจน จะเป็นด้วยเดือนสิบสองเดือนอ้ายมีพิธีหลายอย่าง คือ
 จอเบี่ยงตตรุดตอยโคม ได้เรือ งานแจกดอกไม้ วงมกค ผู้
 ที่เก็บ นมมา เรียบ เรียงเดิมกันว่าจะเรียงเป็นเดือน ๆ ให้ตลอดทั้งสิบสอง
 เดือน ครั้นมีพิธีแซก ๆ เข้ามากเปิดเผยไปว่าเป็นแต่เรียงพิธีทั้งปวง ว่า
 ครั้นมีพวดยา แล้วจึงถึงเดือนพระโคตมพุทธเจ้าทำนายเอาเข้าไม่มี ต่อ
 ไปพิธีเบาะพอก ว่าพิศดารยัดยาวแต่มีครมอย่างถึงจนไม่รู้ว่าจะทำอะไร
 ลงปลายจึงได้เตยบายไปอินทราภิเศกอุ่นไป คงได้ความตลอดออกมา
 นิตหนึ่งแต่ว่าการพระราชพิธีเผด็จศึก คงในปรีชาช่วยพระที่นั่งกลาง
 พระโรง แต่ว่าเพื่อไปด้วยตำแหน่งเฝ้าเห็นจนไม่ได้ความว่าอะไร พุค
 เหมือนรักกันอยู่แล้ว เป็นแต่บอกว่าจะทำที่นั่นหนาทึบหนา แต่การพระ
 ราชพิธีตั้งพิจารณาณนิต ย่อมเป็นการติดต่อกันกับเดือนห้าตั้งแต่ก่อนมา
 แต่ในปัจจุบัน จะแยกเดือนกันให้ขาดก็ยาก จึงเป็นการจำเป็นที่
 จะต้องกล่าวถึงพิธีตั้งพิจารณาณนิต ฤๅตรุนั้นเลยไปจนกระทั่งถึงเดือนห้า
 ก่อนหน้าถึงกราบต่าง

เมื่อว่าเช่นตามทางโบราณ มีพระราชพิธีอันหนึ่งซึ่งติดต่อกันกับ
 ตั้งพิจารณาณนิตเรียกว่า ตดแจตร คำตดแจตรนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า

เป็นรตเจตร คำตณัน เปลี่ยนตัว ร เป็นตัว ด ไป คำแตรน
 เกินไม่เข้าไปอันหนึ่ง ถ้าเปลี่ยนตัว ด เป็นตัว ร อ่านว่ารต ตดไม่
 นำแตรเจตรอันหนึ่งอ่านว่า เจตร คงได้ความว่า รตนน้ำเคื่อนห้า
 ตัวพิช รตเจตรน คงจะเป็นพิชเคิม ที่สืบมาแต่ข้างดาวพุงดำ เพราะ
 ในทุกวันนี้ หัวเมืองดาวพุงดำ เช่นเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เมือง
 ลำพูนเป็นต้น เจ้าเมืองยังต้องตงอาบนำในแม่น้ำเป็นพิชเคื่อนห้า แต่
 เขาไว้ในหม่องกรานค มีอยู่จนทุกวันนี้ จะขอยกเรื่องราวในพิชเมือง
 ดาวไว้ ไม่กล่าวในพิช เพราะผู้ไปเห็นมามีมากด้วยกันจะเรียบเรียงได้
 ดีกว่าข้าพเจ้า ที่กล่าวเดี๋ยวนี้จะขออ้างเพียงว่าพชนเป็นอย่างของดาว
 พุงดำ กับบรรพชาวงษ์เชียงรายคงแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ตงมาเป็น
 เชื้อสายของเงยวฤตดาว จึงได้มีธรรมเนียมติดต่อลงมาจนถึงกรุงเก่า
 แต่จะได้ทำตงมาเพียงแผ่นดินใดก็ไม่ปรากฏ มีเหตุพอที่จะเชื่อได้ว่า
 ในรัชกาลหลังๆ ตงมาที่กรุงเก่าก็ไม่ได้ทำ จดหมายขุนหลวงหาวัดก็ไม่
 ได้พูดถึงเลย

พิชรตเจตรที่เข้ามาในกฎมณเฑียรบาลนั้น ดูเหมือนหนึ่งจะปลุกโรง
 ฤาษอดแพอยู่กลางแม่น้ำ แพนนั้นถ้าจะทำกัศต้ายๆ กับที่ตงสร้าง ข้าง
 ดาวเขาใช้เป็นขุมใบไม้ปักกลางน้ำเพราะน้ำตื้น แต่ของเราน้ำลึกด้วยจะ
 ใช้เป็นแพ ในแพที่สร้างนั้นกันเป็นข้างนำข้างในดูในเวลานั้นเป็นสามส่วน
 ส่วนหนึ่งเป็นข้างนำสำหรับพระสงฆ์แต่เจ้านายขุนนาง ส่วนกลางเป็นที่
 สร้าง ส่วนข้างในเป็นที่สำหรับพระอรรคมเหษีฤา ในจดหมายนั้นเข้าเรียก
 ว่า สมเด็จพระภริยาเจ้าทั้งสอง แด่ถูกเธอหลานเธอ แม่เจ้าพระสนมออก
 เจ้าทั้งปวง ในที่สร้างนั้นมีเรียกว่าไม้พุ่มปักไว้ ไม่นั้นหุ้มผ้าแดง ที่

จะเช่นหักโผในแพตงตรง เปนยศชนสังชนคำด้วย เวลาค่ำตรงนหม
 กำหนดถึงด้ามเวตา เวตาเข้าทรงตายทงดำรับ เวตากวางวันทรงไพรำทง
 ดำรับ เวตาเย็นไม่ปรากฏว่าทรงอันใด เวตาตรงนำเข้าแตกตางวันเสร็จ
 แดวมเดียงลูกขุน เวตาบ้ายมีการมหรศพโหมงครุ่มคุลาคำไม้เด่นแพน
 บ้ายเชือกหนึ่งพุ่งหอกยิงขุน ท้ออกส่งนามนินเปนพดลปตตามณทป
 มีกำหนดยศเปนชน ๆ ว่าพระราชกุมารบนปราสาทด้ามชน พระราชนัดดา
 คุหาตอนเดียว นามินเอกมณทปห้าชน นามินโทมณทปด้ามชน
 นามำพันราชคฤห์ด้ามตอน นาด้ามพันต้องพันหกกฤห์ต้องตอน นา
 พันต้องคฤห์ตอนเดียวมีบงหา นามินคฤห์ตอนเดียว นามแปดร้อย
 หกร้อยเพดานปรำมีริม นามำร้อยสี่ร้อยปรำเปด่า เปนที่เผื่ออย่างออก
 ด้นาม เทือกเบญจนามำพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำขึ้น เพื่อประสงค์จะเปลี่ยนการออกด้นาม
 อย่างโบราณ ครั้นเวตาบ้ายตรงอีกครั้งหนึ่ง บันดาข้าราชการผู้ใหญ่
 ต้องมีผ้าถุงห่มด้ามดำรับดำหรับเปลี่ยนนงอาบน้ำ แต่เวตาเย็นนี้มี
 จดหมายไว้ว่าเสด็จตรงแล้ว ทรงดำอาจเสร็จเสด็จตรงเรือเข้ามา
 ท้าวพระยาลูกขุนนุ่งผ้าตงนำมาทเดียว ในทนั้นจะว่ามตักผ้าแล้วโคตน้ำ
 ถวายคุ่มคัมตามเสด็จมาที่เดียวฤฯ ถวายว่านุ่งผ้าที่ตงน่านมาทงเบี่ยง ๆ
 ก็ไม่ได้ความชัด วิไลยศนโบราณฤฯคนเก่า ๆ ทุกวันก็มี ถ้าจะ
 จดหมายเปนคำหรับดำราชันใด มักจะจดย่อ ๆ ให้ผู้ไปอ่านนั้นไม่มีใคร
 จะเข้าใจต้องไต่ถามด้วยปากอีกทีหนึ่ง เมื่ออ่านไม่เข้าใจต้องถามดังนั้น
 แล้ว ก็มักจะยมแย้มรเริงไปว่าถ้อยคำที่ควักถ้าวเปนถ้อยซึ่ง จนนิด
 หนึ่งก็กนความมาก แต่ผู้ทอ่านหากเปนเด็กเด็กแต่ไม่มีปัญญา ใจเร็วไม่

คิดครองเทียบเคียงจึงไม่เข้าใจ เมื่อเวลาแปลให้ข่มจะกล่าวว่ายๆ
 นิดเดียว ทางที่บอกเป็นไปเป็นพรางให้คิดตัวเอง ถ้าผู้ทักถามนั้น
 ยังไม่เข้าใจก็เอาเป็นเซอร์เซเดียวคน ถ้าผู้ทักถามนั้นดีไปออกเข้าใจก็ไม่
 เป็นความฉลาดของผู้ที่คิดดีไปออก เป็นความกรุณาของท่านผู้ทักถามเจ้า
 คอดีไปให้ถึงได้แล้วหัวเราะดำทึบว่าง่ายนิดเดียวต่อไปใหม่ กินทั้งชา
 วนชาต้อง วิธตั้งต้นของคนโบราณเช่นนี้ ท่านผู้อ่านคงจะได้เคยพบปะ
 บ้างนิดใด จดหมายสำหรับตำราอันใดก็มักจะทำย่อๆ ต่อให้คนปากคน
 หุ่นเช่นนี้โดยมาก เพราะฉะนั้นจะเอาข้อความอันใดในเรื่องรุดเจตรนิกไม่
 มีหลักฐานต่อไปอีก ได้เนื้อความเพียงเท่านี้

มีแนวชอบกลอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏในร่างรับสั่งการพระราชพิธี
 มีสัมพัจฉรฉินท์ แต่ก็เป็นธรรมเนียมที่รวมเด็กไปเสียแล้ว แต่จะเข้า
 เค้าเรื่องรุดเจตรนิกได้บ้างดอกกระมัง ด้วยการพระราชพิธีรุดเจตรนิกได้
 ความความกฎหมายนั้นชัดเจนว่า เป็นการทำก่อนออกสนามใหญ่ คือ
 สระสนาม ฤๅกษेत्रที่วัดสนาม ซึ่งตั้งกรณต์จะมีมาก่อนคเชนทรวัดสนาม
 นั้นมิได้อยู่แล้ว จึงไม่ควรจะคิดเห็นว่า การรุดเจตรนิกจะเป็นรุดหน้า
 พระสงฆ์ในเวลาดังกรณต์ ถ้าจะเป็นในเดือนห้าก็คงเพียงวันชนค้ำหนึ่ง
 เท่านั้นเป็นแน่ เพราะฉะนั้นถ้าจะเทียบกับการที่ได้ทำอยู่ในกรุงเทพฯ
 คราวหนึ่งซึ่งยังปรากฏอยู่ในร่างหมาย จะเข้าเค้าได้ดอกกระมัง คือ
 ในการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ มีกำหนดให้ปลุกโรงที่พระสงฆ์ตั้งหน้า
 มีคุ่มซึ่งเรียกว่านางเต็งไปตั้งหลายใบ มีชนเชิงคู้หนึ่งมีกาดักหน้าบัว
 กระกวดแต่ผ้าชุบสงฆ์พร้อม แล้วให้ภูษามาตารับน้ำอบแบ่งสดไปสำหรับ
 ถวายพระสงฆ์แต่อยู่ข้างชุกระมาก เกินกว่าที่จะเห็นว่าเป็นแต่สำหรับพระ

ราชพิธี เพราะพระสงฆ์ต้องมาสดุดียูณยงค์คำคณียกรัง จะได้พัก
 ผ่อนอาบน้ำได้ คือเกณฑ์ให้มั่งพวงดอกไม้สดไปแขวนที่โรงพระสงฆ์
 นั้นถึงวันตะยี่สิบพวง ดูโรงก็จะไม่เด็กนักจึงได้แขวนดอกไม้มากถึงเพียง
 นั้น เกินกว่าที่จะจัดไว้สำหรับพระสงฆ์เพียงห้ารูป แต่ผู้ซึ่งรวม ๆ
 เสียในชั้นหลัง ๆ ต่อมาเห็นจะเป็นเข้าใจว่าสำหรับพระสงฆ์ห้ารูป ด้วย
 พระแก้วท่านไม่ว่ายอาบหน้ากันโดยมากจะไม่มีผู้ใดไปอาบ จัดไว้
 เกือบ ๆ จึงได้ยกเลิกไป ที่จริงของเดิมเห็นจะจัดสำหรับพระสงฆ์ที่มานั้น
 ในการพระราชพิธีสงฆ์ทั้งหมด ถ้าการที่พระสงฆ์นั้นจะเป็นเรื่องรศเจตร
 เน้นแล้ว ก็คงจะเป็นการย่องตงมากกว่าแต่เดิมหลายย่องมาแล้ว เพราะ
 การที่รศเจตรนั้นอย่างเดิมนั้น อยู่ข้างจะกาหนดเหลือเกินแต่ต้องทำธุระ
 มากวันยังคำไม่ได้หยุดได้หย่อน จึงได้ยกเลิกรวม ๆ ลงมาจนเลยตาย
 ไป เดียวกันถามใครก็ไม่มีความรู้ถึงเรื่องโรงสงฆ์พระนั้นเลย ได้ความ
 ในเรื่องซึ่งจะเกี่ยวข้องกับเรื่องรศเจตร ฤๅตเจตรอยู่เพียงเท่านั้น

แต่ในจดหมายคำให้การขุนหลวงหาวัด มีความแจ่มออกไปกว่านี้
 เป็นธรรมเนียมชั้นหลัง มีว่าถึงครั้งอาฎานาฎียศุตรสร่วมมงคลสมโภช
 พระสมโภชเครื่องแก้วแว่นไปจนถึงทอดเชือกแด่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นการ
 ในเดือนห้าก่อนสงกรานต์ ที่นับว่าเป็นปลายครุศด้วย ในการชั้นหลัง
 นั้นคงจะไม่ผิดกับที่ได้ทำอยู่ในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้นัก

วิธีทำบุญปี่อย่างเช่นทำอยู่ในพิธีตั้งพัจนวนินท์ นี้ เป็นวิธีการบูชา
 ของชาวลังกาเขาทำบุญปี่ใหม่ พร้อมกันจัดเครื่องสักการะบูชาพระ
 รัตนไตรย เป็นการนักษัตฤกษ์ใหญ่ นิมนต์พระสงฆ์มาสดุดีสวดมนต์ วัน
 ที่ตาม จึงได้ประกาศเทวดา แล่ต่วนบุญให้ แก่เทพยดา แด่ยักษ์ นาค กุมภินท์

บันดาอมุขยทั้งปวงตลอดถึงสัตว์ดิรัจฉาน ขอพรให้บ้านเมืองอยู่เย็น
 เปนสุข ทำให้ส่วนบุญทั้งปวงเป็นภาษาดังกา ยังใช้ต่อมาจนถึงการพระ
 ราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ทุกว้น การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ ซึ่งเป็น
 ส่วนหนึ่งในพระพุทธศาสนาแต่มีใช้ทำตามพุทโธวาท เป็นของคนที่ถือ
 พุทธสาส์นามาแต่ก่อน ประกอบการทำขึ้นนับแต่แถบข้างต่างที่ริม ๆ ทเด
 ลีบนในหัวเมืองลาวทางฝ่ายขวานอกควันตก ก็ไม่ได้ความว่าเมืองใด
 ได้ทำการพิธีสำหรับเมืองคล้ายคลึงกันกับการพิธีตรุษนี้ มีที่ปรากฏว่า
 ได้ทำอยู่แต่เมืองนครศรีธรรมราช กับเมืองเขมรอีกสองแห่ง เมืองเขมร
 แต่ก่อนก็เป็นเมืองมหาตงทเด แต่เมืองนครศรีธรรมราช ก็เป็นเมือง
 ทำค้าขายคงได้กล่าวมาแล้วในเดือนนี้ จึงเห็นว่าพนมเฉพาะแต่ทเมือง
 ดังกา ไม่ได้มีมาแต่ประเทศอินเดีย เป็นพิธีเกิดขึ้นใหม่ เมื่อพระ
 พุทธสาส์นาคมาอยู่ในลังกาทวีป บันดาการพระราชพิธีทั้งปวงซึ่งเนื่อง
 ด้วยพระพุทธสาส์นาแล้วพิธีสัมพัจฉรฉินท์ น้อยข้างกาหิต แลดูเหนื่อยมากกว่า
 ทุกพิธี ด้วยเป็นความคิดของคนในชนหลังที่มิมีความรู้แล้ว ความเชื่อ
 ถือพระพุทธโธวาทเลื่อมตง หวาดหวั่นต่อภัยอันตรายกตางชน จึงได้คิด
 อานแก่ไข หันเหียนลงหาการที่ถ้อยเป็นปรกติบ้านเมือง ฝ่ายข้าง
 ประเทศอื่น ๆ คือแถบเรานี้ ที่เป็นเมืองนับถือพระพุทธสาส์นา แด้นิยม
 ยินดีในความรูของชาวลังกา ประกอบด้วยความหวาดหวั่นต่อภัยทั้งปวง
 เมืองใดไปมาถึงกัน ทราบฉบับธรรมเนียมก็เลียนลอกถ่ายแบบมาทำบ้าง
 เพราะพิธีนี้มาทางทเดข้างฝ่ายทิศควันตกข้างใต้ จึงไม่แผ่ชนไปถึงหัว
 เมืองลาวข้างฝ่ายเหนือเหมือนลัทธิพิธีอื่น ๆ แดการที่รับพิธีมาทำนั้นคง
 จะเป็นเมืองนครศรีธรรมราชไว้ก่อน ด้วยเมืองนครศรีธรรมราชนี้

ปรากฏเป็นแน่ชัดว่า เป็นเมืองประเทศราชใหญ่มาช้านาน มีหลักฐาน
 ที่ควรจะอ้างอิงหลายแห่ง มีจากที่ฐานพระในวัดพระมหาธาตุเป็นต้น
 คงจะเป็นใหญ่มาก่อนตั้งกรุงอยุธยาโบราณ เมื่อตั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้น
 แล้วเมืองนครศรีธรรมราชก็ต้องอ่อนน้อม ขึ้นกรุงศรีอยุธยา แต่เห็น
 ยังจะเป็นเจ้าประเทศราชต่อมาช้านาน ด้วยระยะทางคงแต่กรุงออกไปถึง
 เมืองนครศรีธรรมราช ด้วยเรือใบเรือพายก็เป็นทางไกล ถ้าคิดตาม
 กำหนดหนังสือวงศ์ วงษ์ทองหลาย ที่เพนหนังสือสำหรับอ่านกันอยู่ใน
 ไทย ๆ ก็พอสมควรแก่ระยะที่จะเป็นเมืองพ่อตาฤๅถูกเขย ซึ่งเป็นอย่าง
 ไกลที่สุดก็อยู่ในห่างกันสิบห้าวัน พอยกษัตริย์จะชะโมยได้ก็ทางทางสบาย
 ด้อยแล้ว นับว่าเป็นเมืองไกลเกือบสุดห้าฟ้าเขี้ยวจึงต้องเป็นเมืองมี
 อำนาจมาก ที่สำหรับจะปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ แด่เมืองมลายูทั้งปวง
 แต่คงต้องถวายต้นไม้เงินทองกรุงเทพฯ ซึ่งยังมีเชลยศึกติดต่อมาจนทุกวันนี้
 แต่ต้นไม้เงินทองทุกวันนั้นเป็นอย่างเดียว คือต้นไม้ทอง ๖ ต้นหนึ่งกับ
 ตะบาศต้นไม้เงิน ๖ ต้นหนึ่งกับตะบาศ ซึ่งเพนต้นไม้เล็กไปอย่างนั้นเห็นว่าจะ
 เป็นเช่นเมื่อเด็กไม่ให้เป็นประเทศราช แต่ก่อนมาเมืองสงขลาเมืองพัทลุง
 เมืองพังงา เป็นเมืองใหญ่ขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชทั้งสามเมือง เพื่อจะให้
 กำถึงเมืองนครศรีธรรมราชน้อยลง จึงได้คิดเมืองทั้งสามขึ้นมาขึ้นกรุงเทพฯ
 เสีย ต้นไม้เงินทองเมืองนครศรีธรรมราชแต่ก่อนคงเพนต้นไม้หนึ่งกับตะบาศ ๒๔
 บาท เมื่อยกสามเมืองมาขึ้นกรุงเทพฯ เสียแล้ว จึงได้แบ่งออกเป็นสี่ส่วน
 ให้เมืองนครศรีธรรมราชคงทำส่วน ๑ เมืองสงขลาส่วน ๑ เมืองพัทลุงส่วน ๑
 เมืองพังงาส่วน ๑ คงเท่าจำนวนเดิม แต่ครั้นภายหลังเมืองพังงาถูกแยก
 เมืองถลาง เมืองภูเก็ต เมืองตะกั่วป่าออกไป เมืองพังงาร่วงโรยลงเพน

เมืองน้อย จึงได้ยกต้นไม้เงินทองไปให้เมืองตะกั่วป่าทำ หัวเมืองทั้ง
 ดียังส่งต้นไม้เงินทองอยู่จนทุกวันนี้ แต่ต้นไม้เงินทองดีหัวเมืองไหนเป็นต้นไม้
 ไม่ปีละครั้ง ถ้าคิดว่าเมืองนครศรีธรรมราชส่งเมืองเดียวด้ามปีครั้งหนึ่ง
 เหมือนเมืองประเทศราชทุกวันนี้ ก็จะเป็นต้นไม้เงินทองหนักต้นหนึ่งถึง
 ๗๒ บาท เป็นต้นไม้อย่างขนาดใหญ่ทีเดียว เพราะเมืองนครศรีธรรมราช
 เป็นเมืองประเทศราชใหญ่อยู่แต่เดิมดังนี้ คงจะมีพระราชพิธีใหญ่ ๆ ค่าย
 กับที่กรุงจึงได้รบพิชิตมัจฉาณานิพนธ์มาทำ แต่ที่กรุงจะไปรับค้อมากเมื่อ
 ครั้งใดคราวใดไม่ได้ความปรากฏ เชื้อสายของการพิธีในเมืองนครศรี
 ธรรมราชก็ยังมอดค้อมาจนถึงในปัจจุบันนี้ เมื่อข้าพเจ้าไปเมืองนครศรี
 ธรรมราชคราวนี้ ก็ได้ขอให้พระสังฆคัตวาทิสน์พระธานส์อดภาณวารแ
 ภาณยักษ์พังดู ท่านของภาณวารมีเลี้ยงเม็ดพราย ท่านของครุครุมาก
 ขึ้นกว่าท่านของภาณวารในกรุงเทพ ฯ นีมาก นะโมขึ้นคล้าย ๆ ภาณยักษ์
 แต่ภาณยักษ์เองนั้นอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ไม่ได้ ที่กรุงเทพ ฯ เขามาตกแต่งเพิ่ม
 เติมเด่นต้นกุ่มต้นนานกว่ามากแต่คงยังได้เค้าคล้าย ๆ กันทั้งสองอย่าง

การที่มุ่งหมายในเรื่องทำพระราชพิธีตรัสตั้งบิณฑบาตถวายถวาย
 ข้า ๆ ไปตลอดคืนยังรุ่งนี้ ด้วยประสงค์จะให้เป็นการรณรงค์อันตรา
 แก่มนุษย์ทั้งปวงทั่วพระราชอาณาเขตร ตามพระบรมพุทธานุญาต แต่
 ตามที่เข้าใจกันโดยมากว่า ซึ่งพระสังฆคัตวาทิสน์พระธานส์อดภาณพระนั้น
 เป็นการชุกวาคให้ผิดใจใจตัว แล้วยังปันกระหน่ำตำหรับให้ฉิ่ง จน
 ถึงคนแก่คนเฒ่า ต้องหาหมั้นกับปุนคงไว้ ตามช้างที่หัดที่นอนในเข้านเรือน
 ตำหรับผู้ญาติพี่น้องแต่ฝ่ายใดเรือน จะตกใจเป็นเทียวดังปากแตกตั้งข้าง
 หักจะได้หาหมั้นกับปุนหา แล้วยังต้นไม้ผู้ของกินเล็ก ๆ น้อย ๆ มีกระ

บอกเด็ก ๆ กรอกน้ำแขวนกึ่งไม้สูงไว้ที่บันไดเรือน เรียกว่าเข้าผอกระ
 บอกน้ำ สำหรับเจ้าพวกผีที่วิ่งตามถนน จะต้องวิ่งไปวิ่งมาเห็นดเห็นย
 หิวโหยโรยแรง จะได้หยิบกินไปพดาง ห้ามไม่ให้ถ่ายปัสสาวะรดทาง
 ต้อง ด้วยเข้าใจว่าผีนั้นวิ่งจนระมุนอยู่ตามใต้ถุนเรือนช่องจะไปเปียกไปเขี
 บางที่ที่เป็นโคมโบโต ๆ ถึงร้องให้ร้องห่มส่งสารคนนั้นคนหนที่ตัวรักใคร่
 ก็มี การซึ่งว่าขับผีเช่นนั้น ในคัวอาณานิธิสูตรเองก็ไม่ได้ว่า พระ
 สังฆิกไม่ได้ขับควาขับได้ผี ตามความที่คาดคะเนไปมีความจริงอยู่อย่าง
 หนึ่ง แต่ในคำประกาศเทวดาเวลาขับผีซึ่งมิได้นับถือพระพุทธศาสนา
 เปนมิจฉาภิทธิ มิอาจที่จะรักษาพระเจ้าแผ่นดิน แดพระบรมวงษานุวงษ
 ราชวรได้ให้ออกไปเสียนอกขอบเขาจักรวาล ขรอยจะได้ยินคำประกาศ
 อันนี้ ส่อให้เข้าใจภาณยักษ์ภาณพระว่าเป็นขุควาได้ผีดูเข้าใจกันซึมซาบ
 เกือบจะแปลได้ทุกคำตลอดทั้งภาณยักษ์ภาณพระ มงคลนั้นกลตติภิก
 ไปต่าง ๆ ไม่ถูกทั้งชนทั้งตอง คือพวกที่เข้าใจกันซึมซาบว่าวันนี้เป็น
 วันได้ผี ถ้าไม่สวดมงคลแด่ผีลัทธิกระบองเพชรฤาเอาวางไว้ใกล้ ๆ
 ตัว ผีจะวิ่งมาโดนหกดัมหมกุก ฤาจะมาแถบต้นเห็ดออกคาหลอกฤ
 จะทำให้ป่วยไข้อันตรายต่าง ๆ ข้างพวกที่ไม่เชื่อถือในเรื่องผีจึงมีคั้นเด่า
 ก็มักจะอดไม่ได้ อยากจะด่าแคงอดก็อดเก่งอดคนตาว่าตัวเป็นคนไม่
 กตผีไม่เชื่อว่ามีผี ไม่ยอมสวดมงคลพิศมไม่ยอมถือกระบองเพชร
 หัวเราะเยาะเย้ยผู้ซึ่งสวดซึ่งถือไปต่าง ๆ ความคิดทั้งตองอย่าง
 เป็นผิดทั้งสิ้น

การพระราชพิธีตั้งพิจิตรนิท เปนการพิธีประจำปีสำหรับพระนคร
 ทำเพื่อจะให้เปนสวัสดิคิมงคลแก่พระนคร แดพระเจ้าแผ่นดินแดพระบรมวงษา

นุวงศ์ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในตลอดจนราษฎร การที่ทำให้สรวมมวงคตแด
 พิศมรแจกจ่ายกระบองเพชรให้ถือ ก็เพื่อจะให้เป็นที่หมายว่า ผู้นั้น
 ได้เข้าอยู่ในพระราชพิธี ฤๅให้แต่เห็นว่า สิ่งซึ่งเป็นมวงคตอันจะเกิดขึ้น
 ด้วยคุณปริศที่พระสงฆ์วัดนั้น ตั้งอยู่ในตัวผู้นั้นแล้ว เมื่อจะเปรียบดู
 อย่างง่าย ๆ ว่าการบรมราชาภิเศกเฉลิมพระราชมณเฑียร เวลาสวด
 มนต์พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระมหามงคต การโกนจุกดงท่าแต่งงานบ่าว
 สาวเจ้าตัวผู้ซึ่งจะรับสวัสดิมงคล อันพระสงฆ์จะมาเจริญปริศให้เฉพาะ
 ผู้นั้นก็สรวมมวงคต ผู้ที่สรวมมวงคตซึ่งออกขอมาให้นั้นย่อมมีสาย
 ดิญจน์โยง คึงแต่แท่นฤๅมาเคียงที่ซึ่งพระฤๅใช้สายเดียวกับที่พระสงฆ์ถือ
 ผูกโยงติดไว้กับท้ายมวงคต การซึ่งใช้สายดิญจน์ก็ดั่งใช้มวงคตก็ดั่ง เป็น
 เครื่องให้สำใจของผู้นั้นปราณา คือผู้นั้นปราณาสวัสดิมงคลจากที่พระสงฆ์
 เจริญปริศ เมื่อนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญปริศเปล่า ๆ ก็เป็นสวัสดิ
 มงคลอยู่แล้ว แต่ดูไม่เห็นจริงสักอย่างใจจึงได้ทำมวงคตสรวมที่ศีรษะโยง
 สายดิญจน์มาให้ถึงเป็นสายโทรศัพท์ ให้สวัสดิมงคลนั้นแน่นมาทางนั้นเป็น
 เครื่องปลื้มใจอยู่ในใจเจริญความยินดีมาก ในการบรมราชาภิเศกเฉลิม
 พระราชมณเฑียรก็ดั่ง การโกนจุกดงท่าแต่งงานบ่าวสาวก็ดั่ง ก็ไม่ได้
 สวดภาณยักษ์ภาณพระ ไม่ได้อ่านคำประกาศเรื่องขับผีขับดังแต่ไม่ได้
 ยิงปืนเวดาค่า ซึ่งจะเป็เครื่องให้ผีตนตระหนกตกใจ เหตุใดจึงต้องใช้
 มวงคต ก็เหตุด้วยประสงค์จะให้เป็ทางมาของความสวัสดิมงคล แด
 เปนเครื่องปลื้มใจว่าตัวได้รับสวัสดิมงคลอันเกิดจากปริศคุณ เพราะ
 ฉะนั้นจึงต้อง กล่าว ว่าผู้ซึ่งเข้า ใจว่ามวงคตพิศมรกระบองเพชรเป็นเครื่องกันผี
 ที่วิ่งวุ่นวายเป็นเฉพาะในวันนั้นวันเดียวนั้น เป็นการเข้าใจผิดกตลวงมากเกินไป

ข้างฝ่ายผู้ทอดกฐา อดทนอดบั้นญา ไม่ยอมสรวม มงคลพิศมร ถ้อยกระ
 บองเพชรนั้น หมายถึงตัวพนักตัวผู้พนักเชื้อผู้ ถูกแท้ ไม่พนักตัวผู้เชื้อผู้จริง
 ยิ่งอดทนอดกลัดในการที่ทนทงปวงกถิตัวทำได้ ถึงจะพนักตัวก็
 ยังอยู่ในไม่พนักเชื้อ โดยว่าจะไม่เชื้อได้จริง ๆ ก็ยังไม่เป็นคนมีปัญญา
 ตามที่ทออยากจะอดทนอดบั้นประการ คืออดทนอดทนอดทน ไม่เชื้ออด
 บั้นญา ถ้ามีปัญญาจริงย่อมจะคิดเห็นได้ว่าเวลาที่พรรณามาแล้ว คือ
 การเฉลิมพระราชมณเฑียรการ โทนจุกลงท่าแต่งงานบ่าวสาวนั้น เขากลัว
 ผู้ฤาไม่เขาจึงได้สรวมมงคล ถ้ามีปัญญาจริงแล้วจะต้องพิจารณาเห็นว่า
 การซึ่งสรวมมงคลนั้น เพื่อให้ปรากฏว่าตัวเป็นผู้ได้รับตัวดี ในการ
 พระราชพิธีใหญ่สำหรับพระนคร ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ออกพระราชทรัพย์
 ให้ทำมงคลพิศมรกระบองเพชร สำหรับพระราชทานพระบรมวงษานุวงษ
 แด่ข้าราชการทงปวงทั่วไป ไม่ได้ทรงทำโดยทรงตนเค้นเหมือนอย่างผู้ที่
 กตัวผู้กเงินดังได้กล่าวมาแล้ว ถ้าจะเถียงว่าแต่ก่อนท่านจะกตัวกันบ้างดอก
 กระจมิง จะเป็นพูดแก้แทนกันไปก็จะอ้างพยานให้เห็นได้ว่าสวดมนต์วันพระ
 ในท้องพระโรงฤาพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ซึ่งเป็นเวรประจำพระราชวังมาแต่
 โบราณนั้นที่สวดมนต์ตามลำดับอย่างเก่า มีภาณยักษ์ภาณพระเหมือนกัน
 ถ้าเช่นนั้นวันพระใดจะถึงภาณยักษ์ภาณพระ จะมีคัมต้องแจกมงคลให้สรวม
 กันหมดฤา ควรจะต้องคิดเห็นว่า เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงพระมหา
 กรุณาแก่พระบรมวงษานุวงษแต่ข้าราชการทงปวง จะให้ได้รับความ
 สวัสดิมงคลทงกัน จึงแจกมงคลให้สรวมตามบันดาศักดิ์ แต่วิธีทอ
 ว่ามงคลที่สรวมเป็นเครื่องรองรับความสวัสดิมงคลนั้น เป็นตฤธิโบราณ
 เคยถือมาอย่างเดียวกันกับท่าน้ำมนต์ ต้องเอาเทียนคว่ำดวงใหม่ตั้งหยด

ตงเินน้ำเป็นคอกพิกุด ด้วยเศกเปตา ๆ ตูเพนน้ำเคย ๆ ไป ไม่มีไม่
เห็นเพนกันเป็นคั่นสระอกสระใจ เพนธรรมเนียมที่ล่อกันมา มีไชของ
พระเจ้าแผ่นดินชั้นหลัง ๆ กิดขึ้น ไซ้เป็นประเพณีบ้านเมืองทั่วไปตลอด
ถึงผู้ที่จะอะอะอดอวตังไม่ยอมสรวมนมกตนั้น ถ้าจะมีการทำบุญอันใดที่
บ้านก็คงจะยังโยงสายสัญญาให้พระสวดอยู่ทุกแห่งไม่ใช่ฤา การซึ่งพระ
เจ้าแผ่นดินยังพระราชทานมกตอยู่นั้น ก็เหมือนกันกับผู้ทอดอวตังยังใช้
สายสัญญาน้อยนั้นนั้นแหละ เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดเข้ามาในวันพระราชพิธี
สัมพัจฉรฉินท์ ก็ไม่ควรเลยที่จะทำรังเกียจอดคิดฎาบอวยชัยหน้า เหา
มกตไปชยชยาหิวระเยะเย้ยเป็นการอดคิดต่าง ๆ ซึ่งน่าจะเห็นว่าเป็น
การหมิ่นประมาท พระเจ้าแผ่นดิน แดคนทั้งปวงว่า เซอะเซะ รุ่ม ร่ามไป หมด
ฉลาดแต่ตัวคนเดียว การที่เพื่อเจ้ามาด้วยเรื่องมกตนั้น ไซ้ว่าจะคั่นคั่น
โปรดปรานมกตอย่างหนึ่งอย่างใด เว้นแต่เมื่อยังไม่เด็กเล็กก็ยังไม่อยาก
ให้ผู้ใดหมิ่นประมาท แต่ถ้าจะเด็กเมื่อใดก็จะยอมเด็กโดยง่ายไม่เป็นข้อ
ขัดขวางอันใด เพราะเหตุว่ามกตทั้งปวงยอมจะเกิดได้ด้วยกายวาจาใจ
อันตั้งอยู่ในความสุจริต การที่พระสงฆ์มาเจริญปริตพุทธมนต์อันใดจะเป็น
สวัสดิมงคลก็เป็นได้ทางหูทางใจ ไม่ได้มาทางสายสัญญา บัดนี้จะกล่าว
ถึงอาณานาฎิสถูรโดยสังเขป เพื่อให้เป็นเครื่องรับรองกับการที่กล่าว
มาข้างต้นว่ามีได้ชุกवादได้ดังนี้ ความในอาณานาฎิสถูรนั้นว่าทำมหา
ราชทั้งสี่ลงมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า บันดาลส่งอมมนุษย์ทั้งปวง
ที่นบถพระพุทธเจ้าก็มี ที่นบถลอกก็มี เพราะพวกอมมนุษย์เหล่านั้นเกิดยดขัง
บัญญัติที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ละเว้นมีเบญจเวระวิรัตเป็นต้น เพราะ
ฉะนั้นเมื่อสาวกของพระพุทธเจ้าไปอยู่ที่ราวป่าที่เปลี่ยว พวกอมมนุษย์ทั้งปวง

เท่า ๆ กันว่า ยักษ์ฤๅนาคแต่ฤๅษีอะไรซึ่งพอใจจะตั้งไว้กับผู้ใดผู้หนึ่ง
 ซึ่งเป็นผู้มั่งคั่งจนฤๅนาคเป็นทรีก็ แต่หากเป็นคนที่จะเรียกว่ามั่งคั่งจนฤๅนาคเพราะหิราย
 อย่างยิ่งไม่ได้ เช่นกับตัวที่มีในเรื่องนิทานกลอน ๆ ทั้งปวง มั่งคั่งมี
 เต็มมากเหาะเหินเดินอากาศได้ แต่ไม่มีความสุขจนเข้าก็ไม่มีใครได้กิน
 เดินทอกแทกอยู่ในกตางป่า ซึ่งมีผู้อยากจะเป็นอย่างนั้นนั้น ๆ เพราะได้ฆ่า
 พ่อตาเอาลูกสาวเป็นเมีย ก็หาไม่ คำที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่สาวกเช่นนั้น
 ประสงค์เพื่อจะอุดหนุนสาวกซึ่งยังไม่มั่นคงแก่ผล มีความหวาดสั่นค่อ
 ภัยอยู่เป็นนิจ ให้มีความแก้ตัวโดยเชื่อในความศรัทธาของพระพุทธเจ้า
 แล้วออกไปอยู่ในที่สงบบำเพ็ญเพียรให้ได้มั่นคงตามประสงค์ วิสัย
 พระพุทธเจ้าจะตรัสเทศนาสั่งสอนผู้ใดย่อมตัดไปโดยตรงตรง มุ่งหมาย
 แต่ประโยชน์ ไม่ใช่ทางอ้อมค้อมซึ่งเป็นภาระทำให้เสียเวลา ฤๅไม่พอ
 แก่วิสัยของบุคคลจะเชื่อถือได้ เช่นกับจะนั่งแปลอยู่ว่าผู้ไม่มีคอกอย่า
 ให้กตเวทิต่างนี้ จะต้องอธิบายยืดยาวเสียเวลา จึงได้ตัดเสียว่าให้เชื่อ
 พระคุณความรู้ของพระพุทธเจ้าแต่หนทางอันดีของพระธรรม ซึ่งจะนำไป
 ผู้ปฏิบัติตามบันฑิตธรรมวิเศษ แต่ให้เชื่อคุณความปฏิบัติของพระอริย
 สังฆ ซึ่งได้บันฑิตวิชาเต็มตามที่ตามพระพุทธเจ้าตรัสสอนแล้วนั้นใหม่ใจ ก็
 จะไม่มีภัยอันตราย ความมุ่งหมายที่จะต้องการ คือให้สาวกซึ่งเป็น
 บุคคลหายกตเวทิต่างนี้ได้เหมือนกัน แต่เป็นทางตัดได้ง่ายเร็วกว่าที่จะ
 อธิบายแก่ผู้ซึ่งมีปัญญาแต่ความเชื่อยังอ่อน การซึ่งชนภายหลังเข้าใจพระ
 สุตต่าง ๆ เกินกว่าความต้องการไปเช่นนั้น จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้า
 กลายเป็นพิริยตอเศก ๆ เป้า ๆ ไม่ได้โดยมาก

ในเรื่องอาฏานาฏิยสูตรนั้น ถ้าจะพูดตามความเห็นที่คิดเห็นว่าจะ
 เป็นการช่างเถอะ แต่ว่าเห็นว่าจะมาจากชรัคคสูตรเอง แต่ว่าโดย
 ตักกาทฎาถกดี ที่จะไหว้แต่พระพุทธเจ้าโคตมะพระองค์เดียวจะไม่ใคร่
 จะพออ้อมไม่สะใจ อยากให้ท่านมาช่วยกันมาก ๆ หลดยไม่ให้หลดยมือ เช่น
 สัมพุทธะไหว้พระพุทธเจ้าต่งพันต่งหมื่น อาฏานาฏิยสูตรนั้นอยากให้พระ
 พุทธเจ้ามากองค์ออกไปช่วยแรงกันให้มากขึ้น จึงได้แต่งขึ้นใหม่ เก็บ
 ชรัคคสูตรบ้าง มหาสมัยสูตรบ้าง ผสมกันเข้าเป็นอาฏานาฏิยสูตรขึ้น
 ตามความต้องการ ที่ยังไม่สะใจแท้ ถึงเดิมโมเมดัพเพชาด้วย อย่าง
 เช่นสวดมหาพรตสิบสองตำนานก็มี แต่เมื่อจะใดก็เกิดสงสัยตั้งก็ควร
 จะกล่าวได้ว่า ข้อสำคัญทั้งสูตรก็อยู่เพียงคำมนต์การ ถ้าผู้ที่เชื่อถือ
 มันในคุณพระรัตนไตรย มีภัยอันตรายกับชนดั่งตั้งเตือนในใจ ฎาเปน
 แต่ใจอ่อนไปไม่กล้าหาญ เมื่อกล่าวคำมนต์การด้วยความถ้อยมันต่อพระ
 คุณความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คงจะให้ประโยชน์ต่อผู้ซึ่งกล่าวคาถา
 นั้น ให้มีใจมั่นคงไม่หวาดหวั่นต่อภัยอันตราย คงเป็นการมีคุณอยู่บ้าง
 เปนแท้ แต่การที่เอามาเอะอะสวดซ้ำ ๆ ซาก ๆ กันนั้นก็อยู่ข้างจะมากสัก
 หน่อย แต่ว่าที่สวดนั้นเคยเป็นเล่นไป เนื้อความนั้นก็จะเป็นธรรมัญญะ
 แต่ค่อย ๆ มากขึ้นเพลนไปจึงชักให้ความเฟื่อน แต่ถึงอย่างไรก็ดี เปน
 ประเพณีบ้านเมืองที่เคยประเพณีมา เมื่อยังไม่ได้เลิกถอนเสียก็ควร
 จะถือเอาตามสมควรแก่ที่พิจารณาเห็นว่าเปนดีเพียงไร ตามใจของคน ๆ
 แต่ถึงว่าได้ปฏิเสธไว้ในข้างต้นว่า การที่สวดมนต์พิศมรถือ
 กระทบของเพียร ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินกตัญญูจะวิ่งมาโดน
 เปนต้นก็จริง แต่จะปฏิเสธว่าผู้แรกตั้งคำวาทะราชพิธีสัมพัจฉรฉน

ชนไม่เชื่อไม่ได้ ด้วยการที่เตรียมทำทางปวงอยู่ข้างจะขบฉัน มีในคำ
 ประกาศที่กล่าวอ้างถึงขบฉันมีจิตปฏิฐิเป็นหลักอยู่อย่างหนึ่ง ยังเป็น
 ที่จะยิ่งเด่าหมอนกัใช้ ใบหนาดใบตำบั่วตำบกา ซึ่งถือว่าเป็นใบไม้
 ที่ผัดตัว มีถุงเข้าเปลือกเข้าสารเด็ก ๆ ๓๐๘ ถุงสำหรับบันจุในป็นอย่าง
 ฟาดเข้าได้ผัดด้วย ถึงเข้าผกกระบอกหน้าของหตวงก็มี แต่ไปมีที่วัด
 สะเกษไม่ได้ มีในรวโนวัง แต่เข้าผกกระบอกหน้าวัดสะเกษก็ได้เด็กมา
 เลี้ยช้านาน จะเป็นด้วยเข้าใจว่าขบแต่ผัดที่เป็นจิตปฏิฐิ ก็ธรรมดา
 บ้างที่เปนที่ไว้ศพตมมาก ๆ เช่นนี้ คนที่ประพฤติกวักขำเปนมิจฉา
 ติฐิก็คงจะมีโดยมาก ที่ได้ ไปไว้ ไปฝังไปเผาในที่นั้น ผัดมีจิตปฏิฐิ
 เหล่านี้คงจะได้ความดำมาก จึงได้จัดเลี้ยงอาหารไปให้เป็นการให้
 ทาน เพราะธรรมดาผู้ซึ่งมีศรัทธาทำทานฤๅศกตามบุญในไทย ๆ เรา
 มักจะหาช่องทำบุญเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วยเชื่อว่าจะได้กำไรมาก ก็เข้าผก
 กระบอกหน้าไม่ต้องลงทุนรอนอินใด หักแต่กิ่งไม้มาเถา ไม้ไผ่เป
 กระบอกเล็ก ๆ แบ่งเข้าแบ่งปลาที่เหลือกินกรอกตงเล็ก ๆ น้อย ๆ เส
 ผัดอินใดที่จะทั้งเล็กก็เอาแขวนกิ่งไม้ปักให้เป็นทาน ไม่ต้องลงทุน
 ลงทุนอินใด แต่คงจะกลับได้ประโยชน์ในภavnามาก เข้ากระบอก
 หนึ่งบางที่ก็จะได้เปนกระบอกตะเกียบน น้ำกระบอกหนึ่งบางที่ก็จะบันดาล
 ให้พระยาโชฏึกมีความรักใคร่นับถ้อยยอมให้ ใช้ น้ำก็อกเปล่า ๆ สามวัน
 เจ็ดวัน เสผัดเข้าผัดอีกจะทำให้ ได้ผัดขึ้นตะกุดได้ดอกกระมัง เมื่อ
 ไม่ต้องลงทุนอะไรแต่คิดกำไรที่จะได้มากเช่นนี้ ถึงจะไม่สู้เชื่อถือผัด
 อินใดนักก็ทำไว้ดีกว่าไม่ทำ เพราะได้กำไรมากจึงได้ทำตาม ๆ กันไป
 แต่ควรเห็นได้ว่าความคิด ซึ่งจะเห็นญาติพี่น้อง ญาติในเฝ้าในเรือนออกจ้งด้วย

นั้น ไม่เป็นความคิดที่มีในราชการมาแต่ก่อน   ทัตติ^๕ทงหฺตายเหต่าน^๕
 ที่เจือปนเข้ามาในราชการด้วย   ข้าพเจ้าขอปฏิเสธว่าไม่ได้มาทางพระพุทธ
 ศาสนา   ด้วยเหตุว่าอาชฏานาฏียสูตรที่ได้แสดงใจความย่อมานั้น   ถ้า
 เป็นผู้^๕ที่พิจารณา คริครอง อยู่ก็จะสงสัยเสียว่าจะเป็นการช่างเถะอยู่บ้างแล้ว
 นั้นไม่ได้กล่าวถึงการเหต่าน^๕เลย   วิธีที่ถ้อย^๕ต่างกระจุกกระจิกเหต่าน^๕
 จะมีมากตามทัตติ^๕พรพราหมณ์อย่างหนึ่งตามความเข้าใจผิด   ฤกถวัถ^๕น
 เกินไปของคนที่ปวงแต่โบราณจนตกตงเป็นธรรมเนียม   ที่เคยทำที่^๕ทำ
 ไป   เพราะเหตุว่าไปไม่^๕ที่จะเป็นหมอนบินแต่เข้าสารที่จะบัน^๕จุในปีน^๕   ก็
 ต้องส่งไปที่โรงพิธีพราหมณ์เค็กเป่ากันมาก่อน   ไม่ได้เอามาข้ามณฑลใน
 ส่วนพระพุทธศาสนาเหมือนอย่างมกคพิถัมภกรของเพชร^๕   เพราะฉะนั้น
 การที่ปฏิเสธมาแต่ก่อนนั้น   ปฏิเสธข้อหนึ่งว่าคำอาชฏานาฏียสูตรไม่ใช่
 คำพระพุทธเจ้าอนุญาตไว้สำหรับให้^๕ฐแปลตอบผี   อีกข้อหนึ่งว่าที่ให้^๕
 สรรวมมกคพิถัมภกรและกระบองเพชร^๕ ไม่ใช่สำหรับกัถวัถ^๕หลอก   เพราะ
 ปราณาคความสวัสดิมกค   การซึ่งกล่าวแรงไปจนถึงว่าการที่กัถวัถ^๕เป็น
 ผิดนั้น   เป็นความเห็นของข้าพเจ้าเองผู้^๕แต่งหนังสือ   แต่ว่าได้ว่าพระ
 เจ้าแผ่นดินแต่ก่อนคงจะไม่ทรงกัถวัถ^๕ต้นไปเหมือนอย่างคนที่ปวง   กัถวัถ^๕ดั่งเช่น
 กล่าวมา   แต่ที่^๕จะปฏิเสธว่าไม่ทรงเชื่อว่าผีมีอยู่   แดฐ^๕บได้อยุตามทัตติ^๕
 โบราณที่ถ้อย^๕มานั้นปฏิเสธไปไม่ได้   เพราะใคร ๆ ในเวลานั้นก็ย่อมถือ
 เช่นนั้นทั่วหน้ากัน   แต่จะตงเขาเป็นแน่ว่าทรงเชื่อถือแต่^๕กว่าไม่ได้   บางที่
 จะเป็นแต่โบราณเคยทำมาก็ไม่ให้เสียโบราณ   ด้วยคน^๕ทั้งปวงย่อมเชื่อ
 ถืออยู่ด้วยกันโดยมาก   เป็นพระบรมราชาบายอย่างหนึ่ง   ซึ่งจะเป็น
 เครื่องระงับความกระวนกระวายร้อนใจของคนทั้งปวง   ให้เป็นที่เย็นอก

เห็นใจได้อย่างทำที่ไม่เสียหายอันใดมากนัก แต่ได้ประโยชน์ให้เป็นที่เย็น
ใจของคนทั้งปวง อันหาไคร่ในพระราชอาณาเขตรชนกจะมีบ้าง
เหมือนอย่างพระราชพิธีอาพาธพินาศก็คือนำอย่างสัมพัจฉรฉินที่^๕นี้เอง เป็น
แต่เปลี่ยนชื่อ

พระราชพิธีอาพาธพินาศ^๕นี้ จะสืบสาวเอาเหตุผลให้ได้ความว่า
มีมาแต่ก่อนฤๅไม่ก็ไม่ได้ความ ได้พบแต่ร่างหมายพระราชพิธีอาพาธ
พินาศ เมื่อปีมะโรงโทศก ๑๑๘๒ อ้างถึงพระราชพิธีอาพาธพินาศที่ได้ทำ
มาแต่ก่อนเมื่อปีมะแมตรีศกศักราช ๑๑๗๓ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาไลย^๕พระองค์ทรงครองราชย์ แต่ไม่ได้ความว่าคราวแรกนั้น
ทำด้วยเหตุอันใด คราวจุในจดหมายเหตุก็ไม่ได้กล่าวถึงท้ายบุญก็ได้
แทงไว้ แต่การที่ทำขึ้นนั้นคงจะเอาไคร่เหตุที่เกิดโรคร้าย ที่เป็นมาก ๆ
ทั่วกันเช่นไข้ทรพิษ^๕นี้ ฤๅอหิวาตกโรค เพราะเมื่อเทียบเคียงดูกับ
ประเทศอื่นก็เห็นว่าจะเป็นอหิวาตกโรค เพราะในระยนั้นอหิวาตกโรค
เกิดขึ้นที่ประเทศอินเดียก่อนแล้วเป็นรณต่อมา แต่จะตอบให้ตรง
กันกับศักราชเท่านั้นว่าเป็นคราวเป็นใหญ่ก็ไม่ตรง แต่ใช้จับเช่นนี้เป็นขึ้น
ที่แห่งหนึ่งแล้วก็ค่อย ๆ แผ่ไป จะกำหนดเวลาให้ตรงกันเป็นแน่ก็ได้
อยู่เอง อหิวาตกโรคเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย เมื่อปีชานโทศก
จุศศักราช ๑๑๓๒ เป็นคราวแรกแล้วแผ่ไปทั้งประเทศยุโรปแถบประเทศเอเชีย
คงจะมีเข้ามาถึงกรุงสยามนี้ด้วย แต่จะไม่ใหญ่โตมากมายเหมือนปีมะโรง
จึงไม่มีผู้ใดจำผู้ใดได้ การซึ่งเกิดทำพิธีขึ้นนั้นคงจะเป็นด้วยเหตุ
ความตกใจ หวาดหวั่นในการที่เกิดโรคร้ายพิศมัยร้ายแรงเต็มอด้วยพิษมู
ขุ่นใหม่ ๆ แดเป็นมาก ๆ พร้อมกัน เมื่อจะคิดเตาะเตาะหาเหตุผลว่าเกิด

ชนด้วยอันใด ก็ไม่สามารถที่จะทราบได้ ในเวลานั้น ด้วยมิได้เคยทอด
 ทองตั้งเกตุตั้งกามาแต่ก่อน ยาทที่จะกินนั้นเดาก็ต้องเป็นยาเดาขึ้นใหม่
 ทั้งสิ้น กินยากก็จะเป็นการตอไปในตัวคนจึงได้ตายมาก จนตงเห็น
 กันว่าเป็นไม้มียาอันใดจะแก้ไขได้ ความคิดที่เชื่อพระผู้สร้างโลกย์เชื่อผี
 ผู้ดีคือเทวดาเชื่อผีไพร่คือปีศาจ ก็เข้าครอบงำความคิดคนทั้งปวงใน
 เวลานั้นตามแต่ใครจะสนิททางใด พวกที่ถือว่ามีพระผู้สร้างโลกย์ คอย
 ให้บำเหน็จ คอย ลงโทษ ก็ ต้อง ว่า เป็น การ ที่ พระ ผู้ สร้างโลกย์ นั้น ลงโทษ
 พวกที่เชื่อผีก็ต้องว่าผีมาแซก ความคิดคนทั้งปวงก็เลยเป็นความคิด
 อันเดียวกันนั่นเอง ใครจะหิวหยาเหาะใครก็ไม่ได้ ข้างฝ่ายแซกฝ่ายฝรั่ง
 ก็คิดอ่านแก้ไขตามทางที่ตัวคิดเห็น คืออันนอนชอร้องออกแดดไปแก่
 พระпенเจ้า จนถึงเขียนยันต์เขียนไม้กางเขนปิดประตูผีพระเยซู ให้
 ถูกพระไทยพระпенเจ้า ข้างฝ่ายไทยเราออกเชื่อผีมาแต่เดิมแล้ว ก็ตกลง
 กันโทษเอาว่าผีมาแซกเท่ากันเป็นจริงเป็นจังไป ก็ต้องคิดอ่านตีฟ้พวก
 ผันต่าง ๆ ตามแต่ใครจะนึกทำมีเสียกระบานเป็นต้น ส่วนผู้ซึ่งมี
 ใจเชื่อถือในพระรัตนไตรยมากกว่าผีต่างเทวดา แต่ความสับสนหวาดหวั่น
 ต่อภัยอันตรายอันมีมาใกล้ตัวเข้าครอบงำแรงกล้า จนไม่สามารถที่
 จะรักษาน้ำใจให้สงบระงับอยู่โดยพระพุทโธวาท ในทางพิจารณาพระ
 ไตรลักษณ์เป็นต้น ก็คิดเลาะแสวงหาไปกว่าจะหาเหตุผลหนทางอัน
 ใดให้เป็นเครื่องป้องกันอันตรายเหล่านี้ ให้เจอในพระพุทธศาสนาได้
 ก็ความกลัวอันตรายเช่นนี้ ใช่ว่าจะพียงมีขึ้นในชั้นภายหลังนักหาไม่
 ย่อมมีมาแต่ในเวลาดึกดำบรรพ์ที่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ ผู้ซึ่งเคย
 คิดแก้ไขมาแต่ก่อนได้ทำเป็นตัวอย่างไว้ มีมาแล้ว เช่นศาการัตนสูตร

สำหรับอธิฐานบำบัดโรคนัยไข้เจ็บ ด้วยอาไศรยอำนาจคุณพระรัตนไตรย
 เปนต้น มีตัวอย่างมาเมื่อภยันเกิดขึ้นเช่นนั้นแต่ข้ามข้อตั้งได้ชื่อว่า เปน
 ด้วยฝึกไม่มื่ออะไรจะเหมาะยิ่งกว่าอาฏานาฏิยสูตร ซึ่งกล่าวมาว่าสำหรับ
 ปรามปรามพวกกุศมีต่างไม่ให้อำนาจมนุษย์ จึงได้ คิดตั้งพระราษ
 พิชัยให้มื่อศวดอาฏานาฏิยปริต แต่ตั้งชื่อว่าอาพาธพิณาคตามความต้องการ
 ให้เป็นการที่เย็นใจของชนทั้งปวง ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา แต่การ
 พระราษพิชฌนเป็นการคาดคะเนทำขึ้น มิใช่พระพุทธเจ้าได้ตรัสตั้งสอนไว้
 ให้ทำสำหรับแก้ ไข้โรคนัยเช่นนั้น แต่ความเข้าใจที่คนเขาว่า โรคนี้เกิด
 ขึ้นด้วยผี จึงได้ คิดจับได้ผีเป็นการผิดอีกชนหนึ่งด้วย เพราะโรคนี้
 ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยผี เกิดขึ้นด้วยดินฟ้าอากาศ แต่ความประพฤติกิเลสที่
 กิเลสของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีวิญญาณจะจับได้ได้ เพราะฉนั้นการ
 พระราษพิชฌนไม่ได้ มีประโยชน์อันใด คำซึ่งเถาบอกในการพระราษพิช
 ฌนทำนั้น มีเรื่องราวอันเป็นที่พิลึกพิงกัฏวเป็นอันมากเป็นต้นว่า คนที่
 เข้ากระบวนแห่แห่ตามพระพุทธรูป แต่พระสงฆ์เดินไปกลางทางก็ล้มลง
 ซาดใจตาย ที่กลับมาถึงบ้านแล้วจึงตายก็มีมาก แต่ตั้งแต่ตั้งพิชฌน
 โรคนี้ก็ยังกำเริบร้ายแรงหนักขึ้น ด้วยอากาศยังร้อนจัดหนักขึ้นตาม
 ธรรมดาฤดู คนทั้งปวงก็พากันตั้งว่าเพราะการพิชฌนสู้ไม่ได้ ผีมีกำลัง
 กว่ากว่า ตั้งแต่ทำพิชฌนอาพาธพิณาคในปีมะโรงโทศกนั้น ไม่ระงับโรค
 ประจวบนี้ได้ ก็เป็นอันเลิกกันไม่ได้ทำอีกต่อไป คงอยู่แต่พระราษพิช
 ฌนพิณาคตามธรรมเนียม ถึงเมื่อปีระกาเขาคึกในแผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีโรคประจวบนั้นหนามากก็ไม่อาจทำพิช
 ฌนใช้จะเป็นด้วยคิดเห็นว่าความคิดที่จะอาไศรยพระพุทธวจน ซึ่งมาในอาฏา

นาฏยสูตรไม่ต้องกันกับเหตุการณ์ที่เป็นขึ้นดังเช่นกล่าวมา เด็กยกเว้นเสีย
ด้วยไม่เป็นที่ชอบใจคนทั้งปวง คนทั้งปวงถือว่าการทำพิธีนั้น เหมือน
ไปยั่วไปปลุกต่อให้ผี มีความโกรธเคียดเอาชนะมากไป เท่ากับคนชั้นหลัง ๆ คิด
เห็นว่า กิณชนมัจฉาน้ำยาในเวลาที่โรคประจุนขึ้นชุกชุมเหมือนอย่างไป
ผัดไปต่อข้างน้ำมนต์นั้น

การพระราชพิธีอาพาธพินาศที่เคยทำมานั้น ก็คล้ายคลึงกันกับพิธี
ตั้งพัชรฉัตรที่ท่าอยู่ทุกปี เป็นแต่มีเพิ่มเติมขึ้นบ้าง คือเชิญพระพุทธรูป
ปฏิมากรแก้วมรกตมาตั้งเคียงพระมณฑป ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
ด้วย ในวันที่แรม ๑๕ ค่ำเวลาเช้า มีตั้งพระมูรธาภิเษกที่ชาดาข้างตวัน
ออกแห่งพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ซึ่งเวลานั้นเรียกว่าพระที่นั่งจักรพรรดิ
พิมานตลอดไป แล้วแบ่งพระสงฆ์เป็นพวก ๆ มีกระบวนแห่พระพุทธรูปใน
ฝั่งตวันออกกันเป็นตามกระบวน กระบวนที่หนึ่งพระพุทธรูปปฏิมากรแก้ว
มรกตทรงยานมาศ มีรายกระบวนต่อไปดังนี้ ธงนำ ๓ ธงนำริ้ว ๒
ธงฉาน ๒ ธงจีน ๓๐ นุ่งกางเกงแดงเสื้อเสนาภูมิกวหมวกหนัง คู่แห่งสอง
ปักดาเสื้อครุยดำพอกหน้า ๔๐ หัตถ์ ๒๐ เครื่องสูงดำรงหนึ่ง ๓๐ บังสุริย์ ๓
บังแซก ๒ นุ่งกางเกงยกเสื้อมีสัตว์คาดผ้าปัก คู่เคียง ๓๐ เกณฑ์ขุนนางผู้
น้อยตลอดไปถึงถึงหลวงป้อม แตรวง ๓๐ แตรฝรั่ง ๔ สังข์ ๓ เป็น
๑๕ กลองชนะ ๒๐ จ่าปี ๓ จ่ากลอง ๓ ปักทองมตายดำรงหนึ่ง ๒ คน
พิณพาทย์ ๓ วงหามต้องมดัดเป็นคน ๓๒ คน ปืน ๕๐ กางเกงมัดตุ้มแดง
เสื้อดำหมวกขาว ตาบ ๕๐ เสื้อเขียวตะแบงให้ตม้าย หามยานมาศ
ต้องมดัด ๘๐ นุ่งกางเกงมัดตุ้มแดงคาดผ้าตม้าย หามวอพระสงฆ์ ๕ วอ
ต้องมดัด ๔๐ คน ยกบาตรน้ำบาตรทรายอย่างละ ๕ บาตรต้องมดัด ๒๐

คน หนึ่งกางเกงดำดำฏ รวมคนในกระบวนที่หนึ่ง ๔๔๓ คน พระราชา
 คณะชวอตามกระบวนประนมคันไ้ปรยทราย ๕ รูป เดินกระบวนออก
 จากประตูเศศไชยศรี เดียวดงไปออกประตูท่าพระ เดียวจนตามถนน
 ริมกำแพงพระนครข้างนอก จนถึงบ่อมพระสุเมรุทางบ้านพระยาบำเรอ
 ภักดี แต่พระยาบำเรอภักดีครั้งนั้น จะตั้งบ้านเรือนอยู่แห่งใดก็ไม่ได้
 ได้รับความ จะกลับเข้าในพระนครทางประตูใดก็ไม่ปรากฏ พิศราห
 ความในหามานนดูเหมือนว่าเมื่อถึงบ้านพระยาบำเรอภักดีแล้ว เดินตาม
 ถนนตงมาหน้าพระราชวังบวร ศาสดาจารย์ชื่อน้ำพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ไปหยุดที่วัดพระเชตุพน จะกลับเข้าพระราชวังทางใดก็ไม่ได้ความ ตั้ง
 ต้นกันอยู่เพียงเท่านั้น อีกกระบวนหนึ่งเป็นกระบวนพระไชย ก็มี
 กระบวนแห่คล้ายกันกับพระแก้วมรกตคือมีฆ่านำฆานำวิญจกรงจีน คู่แห่
 ถดตงนำ ๓๐ หลัง ๒๐ เครื่องสูงกลองชนะคองท คู่เคียงถดตงเพียง ๖
 คน แตรงอนถดตงเพียง ๖ คน แตรฝรั่งคู่ ๑ ตั้งข ๑ พิณพาทย์ถดตง
 เปน ๒ วง แต่บันทึกขึ้นไปเปน ๖๐ บอก ตามเท่ากัน เสด็จยังพระพุทธรูป
 ว่าใช้เสด็จงาหามสองผดัต ๑๖ คน วอเท่ากัน คนยกบาตรน้ำมาตรทราย
 ก็เท่ากัน รวมคนในกระบวนทั้งสองนี้ ๓๑๗ คน แต่พระสงฆ์ตาม
 มีจำนวนมากขึ้นคือ พระราชาคณะชวอ ๕ รูป พระอันดับ ๑๕ รูป รวม
 เปน ๒๐ รูป เดินออกประตูเศศไชยศรีเหมือนกัน ว่าเดียวดงประตู
 ท่าพระดูเหมือนหนึ่งว่าจะออกไปนอกกำแพง แต่อย่างไรหอดกลับมาก
 เข้าประตูศกัถเห็นไปออกประตูศกัถได้ แล้วเดียวจนถนนท้ายถนน
 เดียวมาทางน้ำพระที่นั่งสุทไธสวรรย์กลับเข้าประตูเศศไชยศรี พิศราห
 ญจำนวนพระสงฆ์มากขึ้น แต่ระยะทางกลับสั้นไปกว่ากระบวนพระแก้ว

มรณภูมิ^๕ที่จะเอาอยู่ได้อย่างไร อีกกระบวนหนึ่งนั้นเป็นกระบวนพระห้าม
 สุมท^๕ เท่ากันเหมือนกับกระบวนพระไชยมาก แต่ยังไม่วันที่แปลก
 ที่เดียว คือมีธงเงินเค็มชน ๓๐ คั่น กลองชนะตดตงเป่น ๑๐ แตรงอนกง
 แต่ ๒ คู่ แตรฝรั่งแตรสังข์เท่ากัน นอกนั้นก็เหมือนกับกระบวนก่อนทั้งตั้ง
 เว้นแต่คนหามวอพระเศียร^๕ไปข้างไหนไม่ทราบไม่เห็นมีบาญชี รวมคน
 ในกระบวนที่ดำม^๕ ๒๙๓ คน มีวอพระสังข์ ๕ วอ พระอันดับ ๑๕ รูป
 กระบวนแห่แดพระสังข์เดินออกจากประตูใต้ไชยศรี ไปโดยวัดศาลา
 ตำบ^๕บาญชีคือที่ตรงศาลาหักเมืองออกมา แล้วลงถนนโรงม้ายคือที่ศาลา
 ยุทธนาธิการเดี๋ยวนั้น แต่เดิมเป็นโรงม้ายก่ายเกะกะกันไปทั้งตั้ง แล้ว
 ไปถนนเด้าชิงช้าถนนรันทนขวาง ที่เรียกถนนรันทนขวางนี้จะเป่นถนน
 อันใดก็ไม่ได้ความ เห็นจะเป็นบำรุงเมืองเพื่องนครนั้นเอง ดูกระบวน
 น้อยข้างต้องเดินมากกว่ากระบวนอื่นหมด ยังอีกกระบวนหนึ่งดำหรับ
 ฟากข้างโน้นเกณฑ์ให้เจ้าดำมกรม คือกรมหมื่นนราเทเวศร์ กรมหมื่น
 นเรศรโยธี กรมหมื่นเสน่บริรักษ์ ซึ่งเป่นพระโอรสกรมพระราชวังหลัง
 เป่นผู้จัดกระบวนเห็นจะเป็นข้าไทยในกรมพระราชวังหลังทั้งตั้ง ด้วย
 ในขณะนั้นกรมพระราชวังหลัง ฟังตั้งพระชนมไม้นัก เจ้าดำมกรม
 ซึ่งเป็นลูกก็เป็นคนมีกำลังแต่อำนาจใหญ่ คงจะรวบรวมผู้คนไว้ได้
 ไม่แตกแต่นว่องไวไปได้มากนัก จ่ายแต่คนถือปืน ๕๐ ถือหอกดาบ ๕๐
 เพิ่มเติมไปให้ จำนวนพระสังข์พระราชอาคัน ๕ อันดับ ๑๔ รวมเป่น ๑๙
 รูป ให้แห่ประนมงค์ในพระราชวังหลัง แดถนนในพระนครฟาก
 ตะวันตก เป่นจำนวนคนที่เข้ากระบวนแห่ทั้งตั้งกระบวนพันร้อยสี่สิบ
 ตามคน พระสังข์ ๖๔ รูป แต่ครั้นเมื่อตรวจดูบาญชีรายเกณฑ์^๕เดี๋ยง

พระเพน ก็ไคมไปอีกใบหนึ่งต่างหาก ว่าพระสงฆ์ฉันที่พระสังฆราช ๘
 ที่พระวันรัต ๗ 'ฉันที่บ่อมตรงวัดสังเกศ ๑๕ ฉันที่วัดระฆัง ๑๕ พระเถื่อน
 สู้ญหายไปไหนก็ไม่เห็นกล่าวถึง การพิทักษ์เมืองแต่ปิดประตูเมือง
 ก็เหมือนพิทักษ์ปัจฉิมณีนทุกวันนี้ เปนแต่มีกำหนดหม้อน้ำมนต์ โรงตะ ๘
 ใบ โรงพิธี ๑๐ แห่งเปนหม้อน้ำมนต์ ๘๐ ใบ บังคับว่าวันแรม ๑๕ คำ
 ให้มาคอยพร้อมที่หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มงคลพิพัฒน์มกระบอง
 เพ็ชรก็ดูใช้น้อยกว่าหมายรับสั่งการพิทักษ์ปัจฉิมณีนในปัจจุบันนี้ แต่มี
 ยันต์กระดาศไทยเดิมชนอก ๓๕๐ แผ่นสำหรับเทียบปิดตามคำหนักในวัง มี
 แผ่นดื่บกบิรุตฺตในหมายว่า ให้ส่งไปที่พระองค์เจ้าพระวัดพระเชตุพน
 คือกรมดมเด็จพระปรมาธิบดี ให้ราชบัณฑิตไปเป็นผู้ตั้ง แล้วส่งมา
 กรังพระแท่นพระทวารมัยด้วยเทียนจันฉ่องรอบพระที่นั่ง แต่คำหนักเจ้านายใน
 พระบรมมหาราชวัง แต่ในท้ายร่างรับสั่งนั้นเนื้อความว่า ให้ทำพระ
 ราชพิธีรับความไข้อย่างมีเมตตาคั่นนี้ แต่ยังเปนแต่ให้พระไชยพระสงฆ์
 ประน้ำไปยทราญในพระราชวังหลวงนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้ยกเสีย การแต่ก่อนจะทำมากกว่านี้ออกอย่างไรไม่ทราบเลย แต่
 หมายพิทักษ์ปัจฉิมณีนทุกวันนี้ใช้หมายกรมวัง พิธีอาพาฬพิณาคันใช้
 หมายกรมเมืองเจ้าพระยายมราชรับพระบรมราชโองการ จะเป็นด้วยมี
 แห่งแต่เกณฑ์ให้ปราบตู่ปราบทางอย่างไร จึงได้กลายเป็นกรมเมืองไป
 การพิธีอาพาฬพิณาคันคงจะไม่มีสืบไปภายหน้า นับว่าเป็นพิธีที่เด็กแก้ว
 จึงมิได้นับเข้าในพระราชพิธีประจำเดือนทั้งปวง
 การพระราชพิธีปัจฉิมณีน ซึ่งทำอยู่ในปัจจุบันเริ่มตั้งนาง
 ค้ายในวันแรม ๑๑ คำ พรหมณีได้เข้าโรงพระราชพิธีแต่วันแรม ๑๓ คำ

แต่ที่จริงนั้นพรหมณ์ไม่ได้ทำพิธีวันแรม ๑๑ ค่ำ คงทำ ๑๒ ค่ำ หมายความว่า
ไปหอดม ๆ อย่างนั้นเอง แต่พิธีพรหมณ์ในการตั้งพิจรณานั้นเป็น
พิธีใหญ่ มีโหมกฤษณ์ พระมหาราชครูว่าแต่ก่อนเคยโหมกฤษณ์ทั้งพิธีของ
เปรียงแต่พิธีตั้งพิจรณานั้น แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รับสั่งให้ตั้งการโหมกฤษณ์ในพิธีของเปรียงเสีย คงอยู่แต่พิธีตั้งพิจรณานั้น
การทำพิธีโหมกฤษณ์เดี๋ยวนี้ คงเป็นมีแต่บรมมหาราชวังเศกเฉลิมพระ
ราชมณเฑียร กับพิธีตั้งพิจรณานั้นประจำปีละครั้ง แต่เมื่อถึงตรงสยาม
มกุฎราชกุมารได้ให้มีโหมกฤษณ์อีกครั้งหนึ่ง โรงพระราชพิธีแต่ก่อน
เคยปลูกที่หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สุดแต่จะทำพิธีอันใดก็ปลูกใหม่
ทุกคราว ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
ให้สร้างโรงพิธีขึ้นเป็นฝาก่ออิฐถือปูน หันตามุมกระเบื้องเคลือบขาวมี
ข้อฟ้าใบระกา พระราชทานชื่อว่าหอเวทวิทยาคมสำหรับทำพิธีไม่ต้องปลูก
ใหม่ ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ย้ายมาจากหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มา
อยู่ที่มุมโรงกระดานเก่าจนทุกวันนี้ การที่จัดโรงพระราชพิธีนั้นสมควร
ไม่ คิดแต่ถึงกันทุกเส้าตามตำราพรหมณ์เรียกว่าพรหมโองการ แล้ว
จึงพาดผ้าไตรทวาร ในหอราชพิธีนั้นมียี่งสามเตียง ตั้งตบเป็นลำดับลง
มาตามแบบที่คงพระของพรหมณ์คล้ายกันทุกพิธี ขึ้นต้นคงพระอิศวร
พระนารายณ์พระมหาพิชัยเศวต แดพระอิศวรทรงโคซึ่งมีพระอุมาทรง
อยู่ด้วย ม้ารองลงมาคงเทวรูปนพเคราะห์ ม้าที่สามคงเบญจครรร
กตรัตน ซึ่งเครื่องสำหรับโหมกฤษณ์นั้นอยู่ที่พระคตในซ้าย เป็นเตา
ทองแดงตั้งในโรงพิธีนั้นด้วย แลมีหม้อกุ่มกตึงเก่าใบ หม้อกุ่มกตึง
หม้อเข้าเราไทย ๆ นั้นเองไม่แปลกประหลาดอันใด การที่ทำนํ้ามนต์ด้วย

หม้อเขาน เป็นแบบมาจากอินเดียแท้ ข้างพราหมณ์ก็ค้อมหม้อของ
 เหลืองซึ่งหุงเข้าแด่คนท้าวใดก็ตามแล้วในเคื่อนต้ม ข้างส่วนพระสงฆ์
 ก็ใช้บาตร ๆ หนักค้อมหม้อเข้าเป็นลัทธิประเทศเดียวกัน เป็นแต่ไม่ใช่หุง
 ไว้สำหรับขอ ตามลัทธิที่ท่านค้นคว้าสำหรับคำรำนกนั้นก็ได้อความว่าเด็ก ๆ
 ขนาดหม้อเข้าใหญ่ ๆ ที่โชนไปเคื่อนนี้ สำหรับรับของที่หอบคองเปน
 คันเหตุ ด้วยอาหารของเรากับประเทศอินเดียห่างไกลกันมาก ซึ่งจะ
 เห็นว่าทำบาตรโตเพราะตะกถาตามน ก็คงจะเป็นบ้างในบางจำพวก
 แต่บาตรที่ท่านใช้กันแต่ก่อนก็ใช้คกหน้าเหมือนกันเช่นกับที่มีเรื่องปรากฏว่า
 พระพุทธเจ้าจะเสด็จนำให้น้ำบาตรไปทรงดก เมื่อบาตรใช้คกหน้าอันเช่นนั้น
 แด่ก็คงใช้ทำนมนต์ด้วยบาตรได้ แต่บาตรนั้นยกถิเสีย ไม่ใช่ทอง
 เหลืองเหมือนอินเดียพราหมณ์ทั้งปวง พราหมณ์ทั้งปวงซึ่งใช้กันอยู่เป็น
 พันเมืองใช้ดินแดเหล็กเป็นภาชนะ ที่พระสงฆ์จำจะต้องมีองค์ละใบเหมือน
 พวกฮินดูต้องมีหม้อเข้าคนละใบ จึงได้ ใช้บาตรทำนมนต์มาจนทุกวันนี้
 หม้อกุ่มกั ๘ ใบนั้นตั้งอยู่กลางใบหนึ่งรอบ ๘ ใบ ในหม้อกุ่มกันั้น
 เงินเพียงหนึ่งทุก ๆ หม้อ พิธีทำทุกวันนี้ กำหนดทำตั้งแต่เวลา ๘ โมง
 การพิธีพราหมณ์ทั้งปวงที่จะทำแล้วมักจะทำกลางคืนดึก ๆ ทุกปี เว้นไว้
 แต่ที่เป็นการจำเป็นจะต้องทำกลางวัน เช่นวันพิธีตรียัมพวายกับตรีปวาย
 ค่อกันเป็นต้น ขรยว่าท่านผู้ค้นคว้าจะเป็นค่างคาวอย่างเอก ถ้าพระ
 มหาราชครูเป็นกาจะได้อความเดือตร้อนหาน้อยไม่ เริ่มทำพิธีอัฐิ
 อัฐิธาตุชำระคัว ตามแบบพิธีทั้งปวง แดบูชา ๘ ทิศอ่านคำหรับ เมื่อ
 จบลงแล้วบูชาพระอิศวรแล้วจึงได้บูชาเบญจครรกาเขานารินลงในถ้อยอ่านคำ
 หรับบูชากรดั่งบูชากุ่มกัแล้ว จึงได้เขาน้ำผสมกันกรอกในกรดในดั่ง

แต่ในหม้อกุ่มทั้ง ๘ หม้อ ๆ กุ่มก็ใบกตางหนเป็นของพระมหाराชครูไป
เก็บน้ำนั้นไว้ถวายในวันทรงเครื่องใหญ่เดวณพริทังปวง อีก ๘ หม้อก็
แจกกันไปตามเจ้ากรมปลัดกรม เป็นน้ำที่ไปเก็บไว้สำหรับถวายแต่เทียว
รดใคร ๆ ค่อนั้นไปก็บูชากุ่มใบไม้ โหมกฤษทที่เรียกว่า ใบไม้ส้มมีค
มีในหมายรับสั่งมากอย่าง ก็ใบรักใบมะม่วงใบตะขบใบยอใบขนุน
ใบมะเคื่อใบเงินใบทองใบเฉียงพร้านางแอใบมะผู้ ใบระงับใบพินู ดึงตะ
๕๐ ใบ มะกรูด ๑๕ ผล ช่มบ้อย ๑๕ ผัก แต่ที่ได้ใช้โหมกฤษทอยู่เดีย
วนี้แต่สามอย่าง คือใบตะขบ ๘๖ ใบทอง ๓๒ ใบมะม่วง ๒๕ ใบตะขบหน
ด้มมคว่าเป็นทีที่หมายแทนฉันทิโรค ๘๖ ประการ ใบทองแทนทวดังส
กรรมกรณ ๓๒ ประการ ใบมะม่วงว่าแทนปัญจวรมหาภัย ๒๕ ประการ
จำนวนใบไม้ก็ไม่ถูกกันกับในหมายจะเป็นคนตะเรื่อง ๆ อย่างไรก็ไม่ทราบ
ใบไม้ที่กล่าวมาข้างต้นจะสำหรับทำพิธีอย่างหนึ่ง แต่พราหมณ์จะคนเดียว
เลยไม่มีตำรา คงจะเป็นเก็บมากองไว้เปล่า ๆ แต่ใบไม้ตามอย่างซึ่ง
กล่าวที่ตังนั้นทำเป็นสามมัด ถ้าในเวลากการบรมราชาภิเศกเจดิมพระ
ราชมณเฑียร พระมหाराชครูนำมาถวายให้ฟาดพระองค์เวดาสวดมนต์เย็น
แต่การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ นี้ไม่ได้นำมาถวาย เป็นแต่ทำไปตามเคย
ที่เตากฤษทนั้นมดินแตมตโครองในนั้น แต่วมเต่าทองตัวหนึ่งหนักสองดั่ง
เพื่อสำหรับวางในกตางกองกฤษท ฟันที่สำหรับจะใช้ โหมกฤษทนั้นใช้
ไม้พุดชยาวดุนตะ ๘ นิ้ว มัดตะ ๘ ดุน วันตะ ๒๐ มัด เมื่ออ่านเวชคิด
เพติงถึงกำหนดแล้วเอาใบไม้ชุบน้ำผึ้งรวงแต่น้ำมนตโหมกฤษท เมื่อโหม
กฤษทเสร็จแล้วก็เป็เสร็จการพระราชพิธีถ้วนวันนั้น แต่ยังไม่ได้อับกฤษท
ก่อนวันเสร็จพระราชพิธีจึงได้อ่านเวชดับกฤษทด้วยน้ำสังข์ ประโยชน์ของ

พราหมณ์ที่ได้ในการพระราชพิธี คือค่าทองสำหรับโหมกุนท์หนึ่ง
 ทองสองดั่งเพื่อง เงินทักษิณบูชา ๖ บาท เงินหม้อกุ่มหม้อตะ
 เพื่องเป็นเงินบาทเพื่อง ผ้าขาวห่อสำหรับผืนหนึ่ง ผ้าพันหม้อกุ่มผืน
 หนึ่ง รองนพวรรคผืนหนึ่ง เบญจครรรผืนหนึ่ง รองอาศนะพระผืนหนึ่ง
 รองอาศนะพราหมณ์ผืนหนึ่ง ผ้าไตรทวาร ๔ ผืน ผ้านุ่งผืนหนึ่ง ผ้าห่ม
 ผืนหนึ่ง หม้อเข้าเชิงกรานสำหรับหุงข้าวบูชาเทวดา หม้อคนนใหญ่สำหรับ
 ใช้น้ำใช้หม้อหนึ่ง หม้อน้ำมดจุ ๑๒ ทนานหม้อหนึ่ง นมเนยเข้า
 เปิดกรองหม้อ ข้าวสารสำหรับหุงบูชาเทวดา มะพร้าวอ่อน ส่วนเงิน
 ที่แบ่งปันกันในพราหมณ์ พระมหाराชครูได้กึ่งคำตั้ง พระครูอริยเจ้าจารย์
 ได้บาทเพื่อง บัดดีสองคน ๆ ตะหนึ่งบาท ชุนหมื่นสี่คน ๆ ตะสองดั่ง
 หมดเงินเจ็ดบาทเพื่อง

ส่วนการพระราชพิธีสงฆ์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นนิจ เว้น
 ไฉแต่มีพระบรมศัพฤฯพระศพออยู่บนนั้น จึงได้ย้ายไปทำที่วัดพระศรีรัตน
 ศาลารามก็มี พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ก็มี พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยข้าง
 พระที่นั่งอนันตสมาคมได้เคยมีสองครั้ง การจัดตั้งพระแท่นพระมณฑปแต่
 ก่อนก็ดูโหรง ๆ พระพุทธรูปก็อยู่ในใช้แต่พระบรมธาตุ พระไชย พระ
 ห้ามสมุทร พระปริยัติธรรม เว้นไว้แต่การอาพาธพินาศจึงเชิญพระแก้ว
 มรกตมาตั้งด้วย พระเศ้านาพระพุทธรูปมณฑปปรากฏอยู่แต่พระเศ้าเบญจ
 ครรรก พระมหาดังขด้าม พระเศ้าประทุมนิมิตของเกล้า หม้อดินกตัมบัว
 พระเศ้าทอง พระเศ้าเงิน นอกนั้นก็เป้นหม้อทองเหลือง บาตรเหล็กแด
 เศ้าทองเหลืองสำหรับบริษัษังมา พระแสงที่ใช้ก็น้อยกว่าเดิยวน
 เพราะพระแสงประจำรัชกาลยังไม่ใช้ คงใช้แต่พระแสงสำหรับแผ่นดิน

คืออัมมวาท จักร ตรี พระแสงหอก พระแสงง้าว ธงกระบี่ขลุ่ยครุฑพาหุ
 พระกันเกราบมัย แด่เครื่องต้น เครื่อง พิไชยสงคราม คงดวยยืนอยู่ เหมือน ทุกวัน
 แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมชนมาก ดู
 เหมือนหนึ่งพระแท่นมณฑลจะเปลี่ยนไปคนละท่ากับแต่ก่อนทีเดียว พระ
 บรมราชาธิราชก็ทรงหัดรูปพระเจดีย์กลมตะทองครอบ แต่ก่อนมา
 การพระราชพิธีเคยเชิญพระแก้วมรกตมาตั้งอยู่ข้างนั้น ทรงเห็นว่าแต่ก่อน
 พระแก้วตั้งอยู่ต่ำจะยกจะรื้อก็ค่อยง่าย แต่ถึงดังนี้ก็เปนของหนักยกไป
 มาน่ากลัวเปนอันตราย ครั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำ
 พระเบญจาทับถมขลุ่ยขึ้นไป แล้วก็ได้เปนอันเลิกไม่ได้เชิญมาเข้าพระ
 ราชนิเวศน์ต่อไป ด้วยจะยกขึ้นลงลำบาก มีแต่สายสัญญาณโยงออกไปจาก
 พระแท่นมณฑลถึงที่ขลุ่ยด้วยทุกครั้ง ในการพระราชพิธีใหญ่ ๆ จึงโปรด
 ให้เชิญพระพุทธรูปนาคออกมาตั้งเป็นประธานในการพระราชพิธี แทน
 พระแก้วมรกต ส่วนพระตำหรับแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวใช้พระนาคเสด็จเรือนแก้วซึ่งได้มาแต่เมืองเวียงจันทน์ พระในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้พระแก้วเชียงแสนเป็นพระของ
 เดิม พระในแผ่นดินปัจจุบันนี้ใช้พระพุทธรูปนาคน้อย แต่การซึ่งตั้ง
 พระแก้วประจำแผ่นดินนี้ไม่เปนสำคัญอีกต่อไป ไม่ได้ตั้งมาแต่แรกถึง
 กวัญราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน โปรดพระองค์ใดถึงได้มาภายหลัง
 ก็คงเพิ่มเติมขึ้น พระที่เป็นสำคัญในการพระราชพิธีนั้นคือพระไชยทัต ๕
 รัชกาล แด่พระไชยเงินองค์น้อยของเดิมในพระพุทธรูปผ้า พระไชย
 เนาวโตน้อยซึ่งสำหรับเสด็จประพาสหัวเมือง พระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง แล้วพระราชทานข้าพเจ้าเมื่อใกล้จะเสด็จ

สวรรคต แดพระเจ้ายี่ของค่านันจุพระบรมราชาตามแต่เมืองดงกาใหม่
 พระห้ามต้มทุทอง พระห้ามต้มทุเงิน พระธรรมด้ามคัมภีร์ พระเต้าตงน
 คือพระเต้าเบญจครรภาใหญ่เบญจครรภน้อย เบญจครรภห้าห้อง พระเต้า
 ประทุมสีดาแดง พระเต้าประทุมยอดเกี้ยว พระเต้าสีดาแดงอักษรสอง
 พระครอบพระกริ่ง พระมหาสังข์ห้า พระมหาสังข์ด้าม พระเต้าห้ากษัตริย์
 พระขันหยกตึงเชิงเทียนทองสำหรับพระราชพิธี พระเต้าประทุมนิมิตร พระ
 เต้าสีดาลดบัว พระเต้าทองขาวขาวที่ พระเต้านพเคราะห์ พระเต้าเทวะ
 บิด พระเต้าไกรดาศ พระมหามงกุฏ พระมหาขรรษา เดิมใช้พระขรรษา
 เดินหิน พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกขอพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นไปตั้งพิธีในพระบวรราชวัง จึงได้ใช้พระขรรษาพระ
 กัดบแทน ครั้นเมื่อได้พระขรรษาเดินหินคืบตงมากก็ไม่เปลี่ยนพระขรรษาพระกัดบ
 คงใช้พระขรรษาพระกัดบไปตามเดิม ถอดพระองค์เครื่องคันทัน ถอดพระ
 องค์พิไชยสงคราม พระมาตาเส้าสูงประดับเพชร พระมาตาเบี่ยง หีบ
 พระเครื่องพิไชยสงคราม ขวดน้ำมันพิไชยสงคราม ตลับพระชำมรงค์
 หีบเทวรูป เทวคาเชิฐหีบพระราชัญจกร แดเชิฐธารพระกรเทวรูป
 ธารพระกรศักดิ์สิทธิ์ พระแสงกนหัน พระแสงศรด้าม พระแสงจักร
 พระแสงตรีเพชร พระแสงปืนนพรัตน์ พระแสงดาบค่าย พระแสงใจเพชร
 พระแสงยี่ปุ่นพันปตาประดับพลอยแดง พระแสงแผด พระแสงทรงเดิม พระ
 แสงผักทองเกลี้ยงประดับเพชร พระขรรค์ไชยศรี พระขรรค์เนาโลหะ พระ
 แห่หางช้างเผือก พระแห่จามรี พระแสงของ้าว พระแสงขอไม้เท้าคร่ำทอง
 ชนักคันทัน พระแสงค้อน พระแสงหอกเพชรรัตน แดพระแสงหอกอื่นนอกด้าม
 องค์ พระแสงง้าว พระแสงทวน พระแสงดาบไล่ให้ ถมตะทองอย่างตะดี

ต่อพระแท่นถึงกัน^๕ถ้อยกันว่า ถ้าผู้ใดได้ตัดเป้นพระบิเณนัยคจรรไ้ เพราะ
 ฉนการเกษาณคเในพิศตรุคจึงไม่ต้องหาฤกษ ถึงจะต้งวันอุบาสน
 วันโลกวินาศ ร่ายแรงประการใดก็ใช้ไ้ทั้งส่น เทยนไชยนั้นพันทวด
 พระเชตุพน เปนพนักงานพระครูลงเครื่องไ้พัน แดงเดชนันคคาม
 คาราวหลวง กำหนดค้ายไ้เทียน ๑๐๘ เล่น สี่ผ้งหนัก ๑๐ ชั่ง ยาว ๓
 สอก ที่ผ้งด้านควนคกท่ายอาศน์ ค้งเตียงโงงดำหรั้พระราชณะ
 นั้ปรกเตียงหนึ่ง ข้างเตียงนั้โยงสายสิญจันตงไปดำหรั้ราชบณคิต
 นั้ภาวนาชั้ประกาศ คดอดควนยังค้ำคั้นยังรุ่ง จนเด้จการพระราชพิช
 ที่เส้ากลางตรงมุกควนคกโยงสายสิญจันออกทงสองข้าง ปด้อยตงข้างเส้า
 กลางนั้สองเล่น ที่เส้ามคตรงรักแร้ข้างละเล่นดำหรั้พระถือสวดมนค
 แต่ส่วสายที่มาข้างรักแร้ควนคกเคียงไค้นนั้เดียวมาตามฉาก จนถึงเส้า
 กลางมุกควนคกดำหรั้โยงมคเจ้าไ้ถกนั้ค แดงสายสิญจันรอบพระ
 ราชมณเฑียรทัวทุกแห่ง แดงสายสิญจันกรองค้วญ้าคารอบกำแพง
 พระราชวง์แลก่ำแพงพระนคร พระสงฆ์ที่สวดมนคนั้มีจำนวน ๖๘ รูป
 เปนพระราชณะผู้ใหญ่เรียกว่ำแม่การ ๘ รูป พระราชณะยกแด
 ฝ้ายวิปัสสนาธุระดำหรั้นั้ปรก ๑๒ รูป พระครูค้วควดในกรมส่มเต้จ
 พระปรมาณชิต ๒ ในกรมพระปวเรศวิยาตงกรณ ๒ สวดธรรมจักรในส่ม
 เต้จพระพุทโฆษาจารย์ที่พระดังฆราช ๒ ในส่มเต้จพระวันรัต ๒ สวดมหา
 สัมมัยสูตร พระพิชั้ธรรม ๔๐ พระพิชั้ธรรมนั้แต่เดิมกั้เปนพระอนุจถือ
 คาถิปั้ตรใบคาตตามธรรมเนียม แต่เมื่อแผ่นดินพระบาทส่มเต้จพระจอม
 เกด้าเจ้าอยู่หัว ในตอนกลาง ๆ แผ่นดินทรงพระราชดำริห์เห้นว่ำ พระ
 พิชั้ธรรมค้องถูกราชการสวดพระราชพิชั้ ในพระราชวง์อยู่เด่มออกคด

ลงไปถึงสวดพระจุลเจดีย์ทุกวันพระ จึงโปรดให้ทำคาถาขับครุฑพาราครีว
ใหม่ทอง ที่นมคาถาขับครุฑพาราครีวพระพิรุณเป็นสี่ตัว คือตั้งแดง
ตั้งเขียวตั้งน้ำเงินตั้งขาว ดำรับหนึ่งใช้ตั้งต่างกันทั้งสี่ พระสงฆ์พิรุณนั้น
จ่ายไว้ตามวัด ให้จัดฝึกซ้อมกันสำหรับรับราชการเป็นเหมือนหนึ่งตำแหน่ง
ถาบัน คือเดิมมีวัดมหาธาตุดำรับ ๑ วัดหงษ์ดำรับ ๑ วัดเชตุพน
ดำรับ ๑ วัดสุทัศน์ดำรับ ๑ วัดโมลีโลกยดำรับ ๑ วัดอรุณดำรับ ๑ วัดราช
บูรณดำรับ ๑ วัดระฆังดำรับ ๑ วัดสกลดำรับ ๑ วัดราชสิทธิดำรับ ๑ ภายหลัง
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีสวดภาณ
ยักษ์เปลี่ยนท่านองเป็นสรภัญญ์ วัดบวรนิเวศน์ขึ้นอีกดำรับ ๑ จึงได้ยก
พระพิรุณวัดโมลีโลกยออกเสียดำรับ ๑ แต่ยังไม่มั่วซึ่งจะสวดภาณพระ
จึงโปรดให้ถามดูตามพระว่า วัดใดจะรับอาษาสวดภาณพระอย่าง
ธรรมเนียมเก่าให้เข้าคู่กันได้บ้าง ครั้นนั้นวัดสุทัศน์รับอาษาสวด วัดสุทัศน์
จึงได้สวดอย่างธรรมเนียมเก่ามาจนทุกวันนี้ พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ข้างจะโปรดมาก ถ้าสวดภาณยักษ์ภาณพระจบที่ ๑
ที่ ๒ จบใดก็ไ้ร้างวัด แล้วได้ขึ้นภาณยักษ์จบแรกเปลี่ยนกันอยู่ใน
ตามวัด คือวัดมหาธาตุ วัดระฆัง วัดหงษ์ จบที่ ๓ ที่ ๔ เป็นวัดบวรนิเวศน์
แล้ววัดสุทัศน์ ทรงฟังอยู่จนถึงจบที่ ๕ บ้างที่ ๖ บ้างทุกปี พระสงฆ์
สวดมนต์ พระราชาคณะ ๒๐ รูปนั่งทางผนังมุขตะวันออกแถวมุขเหนือ
พระครูแถวพระพิรุณนั่งมุขตะวันตกเป็นสี่แถว แถวกลางหันหลังเข้าหากัน
แถวพระราชาคณะมีโรงพิธี ๘ ประตูเมืองแถวพระนคร ๒ ตำบล คำ
ที่ว่าพระนครในหนังสือ ไม่ได้กำหนดกำแพงทกรุงตั้ง แต่ยกเมืองธนบุรีขึ้น
เป็นกรุงเทพมหานคร ก่อกำแพงพระนครต้องปากน้ำ เอาแม่น้ำไว้กลาง

อย่างเมืองพิศณุโลกย์ โอหมบุรี ต่อมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ยกวังข้ามมาอยู่ฝั่งตะวันออก ทรงพระราชดำริเห็นว่า การที่เอาแม่น้ำโขงตั้งเมืองเป็นช่องกว้างใหญ่รักษายาก แต่คงถักเสนา กล่าวว่าเป็นเมืองเอกแต่ไม่ถาวรยืนยาว อีกประการหนึ่งที่ปลายแหลม ฝั่งพระราชนิพนธ์ เป็นที่แม่น้ำอ้อมโอบเป็นคูอยู่เกือบครึ่งหนึ่ง เป็นชัยภูมิอันดี จึงโปรดให้ รื้อกำแพงฝั่งตะวันตกยกมาต่อก่อกำแพงฝั่งตะวันออก โดยรอบ ชูคดของบางตำภูคดของโง่งอ่างเป็นคูพระนครด้านตะวันออก บันจบแม่น้ำทั้งสองข้าง จึงนำที่จะเข้าใจว่าตั้งโรงพิธี ๘ ประตุมือง แต่โรงพิธีกลางเมืองนั้น น่าจะอยู่ฝั่งตะวันออกบนท่งสัน แต่การพระราชพิธี ไม่ได้เปลี่ยนมาตามกำแพงเมือง คงทำเป็นเมืองสองฟากน้ำอยู่อย่างแต่ก่อน โรงพิธีกลางเมืองฟากตะวันออกนี้ คงที่วัดสุทัศน์ ซึ่งถกกันว่าเป็นกลาง เมือง จึงได้ทำเทวสถานแด่พระเชษฐาในท่งนี้ แด่วัดสุทัศน์ ที่จะสร้าง นั้นก็ว่าเป็นศูนย์กลางเมืองจึงได้สร้างวัดขึ้น แต่ที่จริงทำแผนที่ย่างใหม่ เห็นว่าไม่ควรศูนย์กลางเมืองเลย การวัดเส้นเข็มนาฬิกาที่แต่ก่อนนั้นดูไม่มีตรงเลย จนที่สุทัศน์ที่จะก่อสร้างนั้นก็เบี่ยง ๆ บุค ๆ ทุกแห่ง เช่นโรง แดงแดโรงม้าเป็นต้น แต่ที่วัดสุทัศน์ นั้นนับว่าเป็นกลางเมือง เมื่อยังไม่ ได้สร้างวัดสุทัศน์ นั้นก็ต้องปลูกโรง ครั้นเมื่อมีวัดสุทัศน์แล้ว ก็หาใครย ค่าดาววัดสุทัศน์ ได้ เมื่อวัดสุทัศน์ยังไม่ มี พระสังฆวิกรมมหาธาตุมาวัด มนต์ในที่นั้น ๒๐ รูป แต่ครั้นมีวัดสุทัศน์ นั้นก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลง ยังคง พระวิกรมมหาธาตุคงเดินไปวัดมณฑลถึงวัดสุทัศน์ตามเดิม ประตุมืองฝั่ง ตะวันออก ๔ ประตูนั้น ไม่ได้วัดที่ประตู เป็นแต่ชื่อว่าประตูเมือง คง ขุดวัดบนบ่อ ด้านเหนือบ่อพระสุเมรุพระสังฆวัดตั้งเวชวัดมณฑล ๓๐ รูป

ด้านขวานออกเหนือป้อมมหาภาพ พระสงฆ์วัดเกษสวัสดิ์ ๓๐ รูป
 ด้านใต้ป้อมมหาไชย พระสงฆ์วัดราชบูรณสวัสดิ์ ๓๐ รูป ด้านขวาน
 ตกป้อมมหาฤกษ์ พระสงฆ์วัดพระเชตุพนสวัสดิ์ ๓๐ รูป แต่ฝั่งตะวันตก
 นั้นต้องปลูกโรงเพราะไม่มีที่อาไศรย กำหนดให้ปลูกโรงกลางเมือง
 ชอกกว้าง ๖ ศอกยาว ๓ วา ๒ ศอก มีพาไลเด็จยรรอบยกพื้นในประ
 ฐานสูงสี่ศอกคืบ พาไลเด็จยรรอบหนึ่ง เป็นหน้าที่กรมพระนครบาลปลูก
 โรงประตูเมืองอีกสี่โรงนั้น ชอกกว้าง ๕ ศอกยาว ๘ ศอก มีพาไลเด็จยรร
 รอบ ยกพื้นในประฐานสี่ศอกคืบพาไลเด็จยรรอบหนึ่ง โรงทั้งสี่นี้กรมท่า
 โรง ๓ กรมนาโรง ๓ กรมวังโรง ๑ กรมเมืองก็ปลูกอีกโรง ๑ โรงกลาง
 เมืองฝั่งตะวันตกนั้นปลูกที่ถนนอาจารีย์ พระสงฆ์วัดระฆังสวัสดิ์ ๒๐ รูป
 ประตูด้านขวานออกปลูกที่วัดอรุณราชวราราม พระสงฆ์วัดอรุณสวัสดิ์
 ๓๐ รูป ประตูด้านใต้ปลูกที่วัดโมลีโลกย์ พระสงฆ์วัดโมลีโลกย์สวัสด
 มนต์ ๓๐ รูป ประตูด้านตะวันตกปลูกที่ศาลหลวงเก่า พระสงฆ์วัด
 ระฆังสวัสดิ์ ๓๐ รูป ประตูด้านเหนือปลูกที่วัดอมรินทร์ พระสงฆ์
 วัดอมรินทร์สวัสดิ์ ๓๐ รูป เวลายื่นพระสงฆ์สวัสดิ์ ตั้งแต่วัน
 แรม ๑๒ ค่ำ ๑๓ ค่ำ วัน ๑๔ ค่ำสดุดอาฏานาฏิยสูตรคืนยังรุ่ง เมื่อ
 สวดไปถึงกำหนดขึงบันทัดหุ่ยครอบจนขึงบันทัด จึงได้สดุดต่อไปเป็นระยะ
 การเรียงพระกำหนดเกณฑ์เจ้านายเรียงอยู่หกแห่ง คือกลางเมืองทง
 สองฟากประตูเมืองฟากด้านนอก เจ้านายองค์หนึ่งต้องเกณฑ์เรียง
 พระวันหนึ่ง ตามที่ผู้ใดถูกคำบดพระมากพระน้อย ถ้าถูกคำบดพระมากก็
 ต้องเรียงเข้า ๒๐ เพน ๕ รูป ถ้าคำบดพระน้อยก็ต้องเรียงเข้า ๓๐ รูป
 เพน ๕ รูป แต่ทว่าประตูเมืองฟากด้านนอกนั้นเกณฑ์กรมท่ากรมนากรมวัง

กรมเมือง^๕เลี้ยงกรมตะคำบด ต้อง^๕เลี้ยงเข้าเพน ๒ เวลาสามวัน ^๕เลี้ยง
แต่เช้าเวลาเดียววันหนึ่ง พระพุทธรูป^๕ที่คงตามโรงพิทักษ์ปวง ใช้พระ
ห้ามสมุทรแล้วแต่จะหาได้เป็นพนักงานของสังฆการี มีม้าตาดเพดานม้าขาว
สำหรับ^๕คงแถวเทียน เป็นราวเหล็กตามธรรมเนียม^๕คงนำพระสำหรับ
จุดเทียนบูชา^๕ราวหนึ่ง มีบาตรน้ำมนต์^๕ตั้งโรงพิทักษ์ตามเมืองแห่งละ ๒ บาตร
โรงประตูเมือง^๕แห่งละบาตร หม้อคนใหญ่โรงพิทักษ์ตามเมืองแห่งละ ๔
หม้อ โรงประตูเมือง^๕โรงละ ๔ หม้อ

ในการพระราชพิธี^๕สัมพัจฉรฉินันท์ แต่เดิมมาก^๕ไม่มีเจ้านายเกษากันต์
นอกจากพระเจ้าลูกเธอโสภณันต์ ต่อคตกมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมเจ้าहितานเธอข้าง หม่อมเจ้าในกรมซึ่งเป็นททวง
คุณเคยโปรดปรานบ้าง โปรดให้มาเกษากันต์พร้อมกับพระเจ้าลูกเธอ
นับว่าเป็นเกียรติยศใหญ่ ต่อคตกมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้หม่อมเจ้าในวังหลวงเข้ามาโสภณันต์ได้ ในวัง
ทงต้น แต่หม่อมเจ้าวังน่านในกรมซึ่งรับราชการอยู่ในวังหลวง ก็โปรด
ให้มาเกษากันต์ในวังหลวงบ้าง นอก^๕นั้นไปเกษากันต์ในพระราชพิธีใน
พระบรมราชวัง^๕ทงต้น การเกษากันต์^๕ในพิธีวังน่านมาแต่เดิมเป็นครั้งเป็น
คราวไม่เสมอแต่ไม่ทั่วไป เมื่อไม่มีวังนำหม่อมเจ้าวังน่านก็มาสมทบเกษ
ากันต์^๕ทงหลวง กำหนดฟังสดเทศากันต์^๕คงแคว้น^๕คงน่าวางด้ายแต่แรม ๓๓
ค่ำไป ถ้าเป็นพระองค์เจ้าแต่ก่อนมาเคยมีตำรวจนำ ตามแต่เจ้าของจะ
หามา^๕มากบ้างน้อยบ้าง ตัวพระองค์เจ้าทรงเสด็จ^๕จากนั้นพระกตคามอด
มีพราหมณ์โปรยเข้าดอก^๕กุ ๓ โปรยเข้าตำรดอก^๕มดิก^๕กุ ๓ บัณเฑาะ^๕กุ ๓
สังข์^๕กุ ๓ ข้างหลวงตามมาก ๆ หม่อมเจ้าทรงเสด็จ^๕จากนั้นพระกตคามอด

มีพรหมณ์ไปรอยเข้าดอกเข้าสารคน ๓ บัณฑิตเขาคน ๓ สังข์คน ๓ มีแต่
 ข้าหลวงตามไม่มีตำรวจ แต่ในแผ่นดินประจวบนั้นพระเจ้าน้อยยาเธอ พระ
 เจ้าของนางเธอได้กันตรวมกับพิชิตรุกเช่นทวายน้อยพระองค์ คงเป็น
 หม่อมเจ้าเกษากันต์เป็นพล การพระราชพิธีเริ่มสวดมนต์วันแรม ๑๑ ค่ำ
 พระราชาคณะ ๒๐ รูป รุ่งขึ้นวัน ๑๒ ค่ำพระสงฆ์ฉันพร้อมกันทั้ง ๖๘ รูป
 จุกเทียนไชยนั้นมฤกษ ถ้าฤกษ์เข้าจุกก่อนพระฉัน ถ้าฤกษ์ด้ายก็จุกภายหลัง
 ไฟซึ่งจะจุกเทียนไชยนั้นใช้ไฟฟ้าส่องด้วยพระแว่นกรอบดงยาราชาวัด
 เวลาจะต้องไฟมีศาลาลำหรับจะต้องเหมือนกันกับจุกเทียนของเบรียง ได้ยิง
 เพลิงไปจนถึงเวลาที่จุกเทียนไชย เมื่อเวลาจะจุกเทียนไชยนั้นพระเจ้า
 แผ่นดินต้องทรงจุกเทียนทอง ซึ่งตั้งอยู่กลางแจ้ง พระชั้นหยก สำหรับ พระราช พิธี
 ทรงตั้งสัตยาภิธานแล้ว จึงส่งถวายแด่ท่านผู้เป็นประธานในการพระราชพิธี
 แต่ก่อนมาดเป็นหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิตจรจุฑ ตั้งแต่
 การบรมราชาภิเษกมาจนตลอดสิ้นพระชนม์ทุก ๆ พระราชพิธี ค่อมagram
 พระปวงศัวงวิยาตกรณได้ทรงจุกมาจนถึงประจวบนั้น ในเวลาที่จุกเทียน
 ไชยนั้นพระสงฆ์สวดพุทธโรตัพพิณญัตติญาโณบนพระที่นั่งที่ตั่งพิธี พรหมณ์
 เป่าสังข์ ๑ ชับไม้บันฑะคู่ ๑ ประโคมแตรสังข์มอไชยพิณพาทย์ พระ
 สงฆ์ฉันแดกกับแล้วทรงจุกเทียนเครื่องนมัสการพระระบมุก แดเทียนหนึ่งถือ
 เต็ม ๑ พระพิธีกรรมดำรงแรกชนสวดภาณวาร พระราชาคณะหนึ่งปรก
 ราชบัณฑิตชักประจำจนถึงเวลาเพนฉันท ๕ รูป แล้วสวดต่อไปจนถึง
 เวลาเที่ยงเปลี่ยนดำรงใหม่ ผัดกันสวดดำรงตะ ๖ ชั่วโมงทั้งกต่างวัน
 กต่างคืน เวลาค่ำพระสงฆ์สวดมนต์อีกทุกวันนี้ จนถึงวันแรม ๑๔ ค่ำเวลาเช้า

พระองค์เจ้าหม่อมเจ้าที่โสดกนต์ แต่งเครื่องรถออกไปนั่งรายเป็นแถว
 ตรงหน้าพระที่นั่งมณฑลออก ถ้ามากแถวก็ยาวออกไปถึงกลางปราสาท
 แบ่งพระเกษาเสร็จแล้วพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ แล้วทรงพระชำร่วย
 พระมหาวิเชียรบ้าง พระมหาเพชรราชบ้าง แล้วทรงจรดกันไกรกนก
 โปรดให้พระบรมวงษานุวงศ์บางพระองค์ทรงบ้าง เวลานั้นพระสังฆสวด
 ชยันโตบนพระที่นั่ง พราหมณ์เป่าสังข์ ๑ ซับไม้บันฑะกะ ๑ ประโคม
 แตรสังข์ของไชยพิณพาทย์ ที่ตั้งแต่ก่อนนั้นปลูกเป็นร้านชนทริกแล้วพระ
 ที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างตะวันตกเฉียงใต้ เสด็จพระราชดำเนินพระราช
 ทานน้ำทางพระแท่นยังเข้ามาเช่นช้านาน ภายหลังพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดในทางที่เข้าออกทางพระแท่น แต่โปรดให้ทำ
 เขาไกรลาสด้วยศิลาที่ขุดด้านตะวันตกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จึงให้
 เจ้านายโสดกนต์ไปสร้างที่เขาไกรลาส เด็กพระแท่นสร้างเตี้ยที่เดียว ใช้เพดาน
 พระแท่นสร้างดังที่เขาไกรลาส ครั้นภายหลังการที่จับน้ำเปิดน้ำกาหล
 มากนัก เวลาเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปพระราชทานน้ำ ถ้าไม่เปิดน้ำ
 เดี่ยวก่อนก็เปียก จึงได้เกิดที่สร้างชนทริกแล้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตาม
 เดิมแต่ดัดพันเคยดง เป็นที่สำหรับพระราชทานน้ำ ขรรมนิยมแต่เดิมมา
 ถ้าโสดกนต์พระองค์เจ้าจึงได้พระราชทานพระมหาสังข์ตาม ถ้าเป็นแต่หม่อม
 เจ้าก็ใช้แต่หม้อเงินหม้อทองแลพระเต้าสัปดาห์ บัว แต่ครั้นเมื่อหม่อมเจ้า
 เกษากนต์พร้อมกับพระองค์เจ้า ก็พลอยได้พระราชทานพระมหาสังข์ตาม
 ด้วย ก็ตกดงเป็นขรรมนิยม ถึงเกษากนต์แต่หม่อมเจ้าก็คงได้พระราช
 ทานพระมหาสังข์ตามตลอดมา พระเต้าซึ่งพระราชทานอยู่ในบัดนี้ คือ
 พระมหาสังข์ตาม พระเต้าไกรลาส พระเต้าเทวบิต พระเต้าจากฤกษ์

หม้อทองหม้อเงิน พระสังขอุตราวุธของเดิมในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระมหาสังข์ประดับเพชรเป็นที่สุด ถ้าเป็นพระองค์เจ้าเคยพระราชทานพระเศ้าห่ากษัตริย์บ้างก็มี แต่ดูไม่สู้ทั่วไป พระราชทานน้ำแก้ว พระบรมวงษานวงษ์ซึ่งเป็นต่างกรมผู้ใหญ่ แด่ท่านเสนาบดีก็รดต่อไป ในเวลาทรงนมัสการเครื่องประโคมดังเช่นกดาวมาแล้ว แต่พระสังข์ลวดถวายพรพระ เมื่อพระราชทานน้ำแก้วเสด็จขึ้นมาทรงประเคนพระสังข์รับพระราชทานนั้น ในวันนี้ดำรงพระสังข์ขึ้นทางเข้าทางเพน ไม่ได้ใช้เนื้อสัตว์ เป็นเครื่องกระยาบวชใช้ถวญทางดิน เครื่องสังข์เคยพระสยามเทวาธิราชก็เป็นเครื่องกระยาบวชเหมือนกัน ตัทธิที่พระสังข์นั้นบวชมีแต่เฉพาะวันพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์วันเดียว เห็นจะเป็นมาจากตัทธิพรหมณที่ลือตติขินมาแต่ก่อน ถ้าจะทำอะไรให้สังข์ดีก็ไม่มีกินของสดขาว จนไม่รู้ว่ามีมาจากแห่งใด การที่เกิดขึ้นในพระราชพิธีนั้นก็เพื่อจะให้สังข์อย่างเดียวนั้น แต่ในการเลี้ยงพระศรค์ซึ่งนับว่าวัน ๑๔ ค่ำเป็นวันค้นไป มีเขาบริษัทยางเครื่องนมัสการด้วย มีแต่เฉพาะวันแรม ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำเดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่งตามวัน พระสังข์นั้นแล้วประกาศเทวดา ตำแหน่งผู้ประกาศนั้นเป็นที่ของพระพิมลธรรม อย่างเจ้าพระยาพดเทพดำหรับรภนายันซึ่งข้า ถ้าพระพิมลธรรมประกาศได้ก็เป็นพระพิมลธรรมประกาศองค์เดียว แต่พระพิมลธรรมมักจะชราเฒ่าบ้าง เดี๋ยวนี้ไม่เพราะบ้างขัดข้องไป จึงต้องเปลี่ยนให้พระราชาคณะผู้อื่นว่าแทน คำประกาศนั้นไม่ได้อ่านหนังสือเหมือนประกาศทั้งปวง ใช้แต่จำจำได้แต่คำว่าปากเปล่าเพื่อจะมีให้ขาดพลั้ง จึงต้องมีผู้แทนหนังสือตามไปด้วยอีกองค์หนึ่งใช้พระราชาคณะผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ชำนาญหนังสือไทยด้วย

ในคำประกาศเทวดาที่ใช้อยู่ในกรุงเทพ ฯ แต่เดิมมานั้นมาจาก เมือง
ลังกา ภาษาที่ใช้เป็นภาษาลังกาแปลเป็นไทยบ้างไม่ได้แปลบ้าง พระ
นามที่ใช้ในคำประกาศแต่ก่อนใช้พระนามรามาริบัติ แต่จะค้นหานับเดิม
ก็ไม่ได้ พบแต่คำประกาศวงนำศรีพระปิ่นเกล้าฯ คงจะคล้ายคลึงกัน อยู่
ข้างจะเร็วกว่าที่ประกาศอยู่ทุกวันนี้สักหน่อยหนึ่ง ก็ได้ถามเทวดาถึง
รับสั่งแล้วถวายยัง ชวนให้รับสั่ง แดการขับไล่ผีต่างๆ ก็เป็นจริงเป็นจังมากไป
สักหน่อย เป็นต้นทำนองที่ใช้เป็นทำนองเทศน์มหาชาติ ฤๅชดค่านาน
บอกอนาลัมตามแต่จะสนัดว่า แต่ครั้นออกมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเพิ่มเติมแก้ไขเสียมากตัดเป็นตอน ๆ ภาษา
มกร ภาษาไทย ภาษาลังกาแซกสลับกันไปดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า พระ
นามนั้นก็ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่ลง แต่สร้อยพระนามในภาษาลังกายัง
ใช้สร้อยเดิมอยู่มาก พระนามนั้นทรงถือว่าพระนามรามาริบัติเดิมนั้นเป็น
พระนามสำหรับกรุง เหมือนอย่างคำโคลงแข่งน้ำก็คงใช้ได้ ไม่ผิด รับสั่ง
ว่าถ้าใครเป็นเจ้าของแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาจะต้องเป็นรามาริบัติด้วย ถึงใน
สร้อยพระนามใหม่ก็มีรามาริบัติไปด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้นพระนามใน
ภาษาถึงพจนจึงได้คงใช้ปน ๆ กันอยู่กับของเก่าเช่นว่าบรมบพิตรพระมีนทะ
มะหาจุฬาดังกรณะ ประคินทระเทพะมะหามะกุฏะบุรุษะวัตะระราชะระวิวัชะ
วรุตตะมะพังชะ ปริพัทธะวรชะวัตะระราชะนิระโรตตะมะ จาตุรันตะปะระมะ
มหาจักรพัทธะราชิปรัดเตยยะ บุณะรุจจิวัทธิรามิสะเรยยะมเหยยะมหิทธิ
วิทธิเตโชเชยยะ ตรีโลกะเชษฐาธิมะหาพุทฺธางกุเรยยะ จะระธรรมิกะราชา
ธิราชะรามาริปรัดเตยยะมหาธวามินทะ ปะวะระวัตะโกตดินทะมหินทรา
โยททะยามหานะคะรินทะ นุวะระวะเสยยะ เป็นต้น คำประกาศนั้นคง

แปลตามภาษาอยู่ตามเดิม คัดแต่ที่รุงวังามจุจจุออกเดี่ยบบ้าง ที่จะ
คัดออกไม่ได้เป็นท่อนยาวก็คงว่าแต่ภาษาดังกล่าวไม่แปลเป็นไทย เวลา
ประกาศนั้น พระสงฆ์ผู้ประกาศกราบ พระแล้วว่านะโมสาม หนที่ นำพระแท่น
แล้วออกมายืนบนอาสน์ท่ายอาสน์สูงซักกางพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หัน
หน้าไปทิศตะวันตกเริ่มคำประกาศเป็นภาษามคธ ตั้งแต่สุนันตุพิระโสเคนะ
จนจบ กุตติงสังวิระหันทุจาติ แล้วจึงว่าคำแปลเป็นภาษาไทยออกชื่อ
ท้าวมหาราชทั้งสี่ แดเทพยดาหม้ายกับคนขรรพกุมภณทันนาค ขอให้นำ
ประชุมกันในเวทาคำวณัน เพื่อจะอนุโมทนาในส่วนของพระราชกุศลัมพระพุท
ธบูชาเป็นต้น ซึ่งทรงแต่ส่วนของพระราชกุศลให้ แดขอให้ปัดเป่าปัดเป่าถึงที่
ไม่เป็นประโยชน์นำมาซึ่งความศิริสวัสดิ์แก่พระเจ้าแผ่นดิน แดมหาชนอัน
อยู่ในพระราชอาณาเขตร

ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในสยามวงศ์ทรงชนะ แล้วด่อนั้นไปว่าเป็นภาษา
ถึงกานำพระนามเจ้าแผ่นดินตั้งแต่มีนยะปะทินะเป็นต้น แล้วจึงว่าพระ
นามเจ้าแผ่นดินเต็มตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ คือตลอดจนถึงชื่อ
กรุงตงปตยตักทียวิศณุกรรมประสิทธิตามอย่างเก่า แล้วว่าตามภาษา
ถึงกานีกคตทหนึ่งแด่สงพระราชอาณาเขตร แล้วจึงออกชื่อหัวเมืองขึ้น
กรุงเทพ ฯ หัวทุกหัวเมืองมีจำนวนนับรวมยอดข้างท้ายด้วยตามลำดับแปลแล้ว
ออกชื่อกรุงเดิมชื่อ จึงมีคำขอเทพยดาซึ่งรักษาพระราชอาณาเขตรออก
นำมพระกาฬไชยศรี พระเลื้อเมือง พระทรงเมือง พระหลัดเมือง ขอให้
บริบาทรักษาพระเจ้าแผ่นดิน แดพระมหานครขอบเขตรประเทศราชทั้งสี่
ทิศ ให้ปัจจามิตรยาเกรงอย่าให้คิดประทุษร้าย ขอให้พระบรมวงษานุ
วงศ์เสนามาตยราชพิริยโยธาผู้ใหญ่ผู้น้อย จึงมีดัมคัลโมถวรชื่อดัตยจุริค

ค่อยกันตื่นภาตนาณ แดขอออย่าให้มอันตรายมาพ้องพานแก่มนุษย์แต่ด้ว
 จคฺคบททวิบาท ให้อุตโตทกตกตามฤคฺคาต เป็นอุปการะแก่ธัญญาหาร
 บริบูรณ์ทั่วพระราชอาณาเขตร์ เมื่อจบคำประกาศตอนนั้นแล้วพระดังฆ
 ผู้ประกาศหันหน้าไปข้างทิศเหนือ มีสังฆการีต้องคนเข้ามาขึ้นรับคำสั่ง
 จึงตั้งเป็นภาษามคธว่า อัมโมเทวตาหาราหารกะ เป็นต้น สังฆการีรับคำ
 คมิตต์ตามิถันเต แล้วพระดังฆผู้ประกาศจึงตั้งเป็นภาษาสยามให้รับ
 ตั้งฆานัตติ ไปเชิญเทพยดาอันเป็นที่หาชนนับถือทั้งปวงมาประชุมกันใ
 การพระราชพิธี เพื่อจะสดับพุทธภาติคในเวลาดำวั้นนี้ สังฆการีรับว่า
 ด้วๆ พระพุทเจ้าข้า แล้วท่านผู้ประกาศว่าภาษาสิงหพค่อไป ดัง
 แดวิหารฤคฺคตเป็นต้น ถึงอียะยุตตะเยติเป็นจบประกาศเวดาเข้า แดใน
 เวดาที่พระดังฆนั้นแต่อ่านคำประกาศอยู่นั้น เจ้าที่เกษาภันค์แต่งตัวเสร็จแล้ว
 ก็มา นั่งเกาเอียงเป็นลำดับอยู่ ทุ่มซุตว้นออกหันหน้าเข้าหาเตียงพระมณฑ
 เมื่อพระดังฆประกาศเทวดาจบแล้วพระราชทานน้ำพระมหาสังข์โถมะคฺคัม แด
 ทรงเจิมเจ้าที่เกษาภันค์ทุกองค์ แล้วพระดังฆถวายยะธา ในวันนั้นมัตถัพพทรา
 ก่อนอดิเรกเป็นส่วนให้พรแก่เจ้าที่เกษาภันค์ ในการพระราชพิธีในวัน
 ๓๒ คำ ๓๓ คำไม่ต้องมีอนุโมทนาอย่างอื่น นอกจากยะธา ดัฟฟ์ อดิเรก
 ภวะคฺคุดัฟฟ์ เมื่อพระดังฆอดิเรกก็โปรดให้เจ้าที่เกษาภันค์นั้นกลับ พระ
 ราชาคณะ ๒๐ รูปซึ่งนับว่าเป็นสงฆมณฑในการเกษาภันค์นั้น ได้รับกระจาต
 เครื่องบริโภคของแห่งตามธรรมเนียมการโสกันค์ด้วยในวันของคัถะกระจาต
 เวดาบายตงบายศรีแก้วทองเงินที่พระทนต์ อมรินทรวินฉนยเวียนเทียน สัมโภ
 เจ้าที่เกษาภันค์ทรงเสด็จออกทางประตูนามราชกิจ สัมโภแล้วขึ้นมา
 คอยเฝ้าบนพระที่นั่ง พระราชทานน้ำพระมหาสังข์อุตราวัฏฐของเดิมใน

รัชกาลที่ ๑ แดทรงเจิมพระราชทานเงินส้มโอมาทตามแบบ พระองค์เจ้าใน
พระบรมมหาราชวัง ๓ ชั่ง พระองค์เจ้าในพระราชวังบวร ๒ ชั่ง หม่อม
เจ้าในพระบรมมหาราชวังชั่ง ๑ หม่อมเจ้าในพระราชวังบวร ๑๐ ตำตึง แต่
ที่เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ หรือหม่อมเจ้าในพระเจ้า
น้องยาเธอ ก็พระราชทานเงินพระคลังข้างที่เพิ่มเติมอีกบ้าง ไม่เป็นการ
เสมอหน้าทั่วไป

ครั้นเวลาเย็นพดบดงกระบวนแห่พระสงฆ์ แต่นำวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม มีกำหนดกระบวนนำมัทหารในถนนรอบหนึ่ง บางที่ก็มีทหาร
มหาดเล็กทหารเรือมาล้อมทบบ้าง บางที่ก็มีทหารล้อมวังตากปืน
แคตถึงคันเข้ากระบวนด้วย แต่ไม่เป็นการแน่นหนาได้ แต่ม้าเกราะ
ทอง ๓๒ ม้า ขงศ์กค็องยนต์ ๓๐ ปืนแดง ๓๐ คาบต้องมือ ๓๐ คาบ
ไล่หี ๓๐ คาบเขน ๓๐ ทวน ๓๐ ดิ่ง ๓๐ กระบวนแห่ด้านเดิน ๒ แถว
แถวถึงพระแสงปืน พระทรงสัตว์ศักดิ์ พระสุบินบันดาต ขึ้นแคร่ห้ามเป็น
พนักงานกรมแสงกำกับ แต่พระแสงต้ององคินในแผ่นดินประจันไม่ได้แห่
คงแต่มีนมหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบ ดากด้อย เป็นพนักงาน
กรมกองแก้วจินดา แถวถึงแตรวง ๑๐ แตรฝรั่ง ๖ ดั่งขี ๒ แถวจึงถึง
ตั้งฆารี่แต่งสร่วมเลื้อยครุฑดำพอก ชี้เป็นพนักงานชานคำคอบพระสงฆ์
ต่อไปนี้เป็นกระบวนพระสงฆ์ ที่หนึ่งพระวอกรมพระปวเรศวิริยาลงกรณ์
มีคณเขียคาตปีตรนำหน้า ที่ ๒ พระวอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ต่อไปวอ
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมเด็จพระพุทธมาจารย์ ต่อขึ้นไปแคร่พระ
ราชาคณะ ที่เป็นเจ้านายกษัตริย์กตต ที่เป็นพระราชอาคันตุกะกษัตริย์กตต
คาตปีตรนำหน้าทุกองค์ เป็นแคร่ ๗ คู่ชาดคู่อยู่แคร่หนึ่ง เพราะคตินั่งปรก

บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ค่อยขึ้นไปพระกรุ ๘ รูป พระพิรุณ
 ๓๖ รูปเดินถือดาบัตริเป็นคัมภ์ ๆ ตะวี่รูป ๓๓ คัมภ์ ค่อยไปจึงถึงกระบวน
 หัตถ์ คือคนถือกระบอง ๓๐ ถือง้าว ๓๐ คีรี ๓๐ คาบชะเอม ๓๐ การ
 ทัพกระบองแห่งพระนั้น ก็เป็นการย่อมาจากอาพาธพินาศเทือกเดียวกันกับ
 คเชนทร์สุวรรณเป็นการย่อของสระสุวรรณ พอกระบวนแห่งถึงกำแพงแก้ว
 ก็ประโคม พระสงฆ์ชั้นหนึ่งเรียบร้อยแล้วเสด็จออกทรงจุดเครื่องนมัสการ
 ในเวदानันตมณฑปหนึ่งหนึ่งหก ๖ บาท พื้นเต็มด้วย ๆ บิดทองคำเปิด
 บักเชิงเทียนทองคำ ๔ เเชิง เต็มที่หนึ่งทรงจุดเมื่อแรกพระสงฆ์สวดปริต
 พร้อมกันแล้วตั้งโอบนเคียงพระมณฑป เต็มที่สองจุดเมื่อสวดธรรมจักร
 เต็มที่สามจุดเมื่อสวดมหาสมยสูตร เต็มที่สี่จุดเมื่อสวดอาฏานาฏิยสูตร
 ภาณยักษ์จบแรก เทียนทั้งสามเล่มข้างหลังจุดที่เคียงพระสวดทั้งสามเล่ม
 เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้วมีประกาศเทวดาอีกคราวหนึ่ง แต่อาคันตังษ์
 ซึ่งสำหรับพระสงฆ์มีประกาศเทวดาในเวดาคำนโฆมาชาวพมหนึ่งให้พระสงฆ์
 ยืน เมื่อประกาศเทวดาเสร็จแล้ว ทรงประเคนผ้าขาวพับแก่พระสงฆ์
 ประกาศเทวดา ในเวดาคำนพระสงฆ์ยืนหันหน้าข้างเหนือถามตั้งฆกร
 ซึ่งเป็นผู้รับตั้งฆกานต์ไปเชิญเทพยดา ด้วยภาษามครก่อนเริ่มต้นตั้งแต่
 โยโสธัชระบุพพันเห เป็นต้น ตั้งฆกรที่ตอบ อิทาหังกันเอดาคันควาสูโ
 มหิ ท่านผู้ประกาศจึงถามต่อไปว่า อัสเมตตานุโฆเค เป็นต้น ตั้งฆกร
 ตอบ อามะกันเเต จนถึง อัยยัตตะวะจะนะระวะนะยะ เป็นที่สุดแล้วจึง
 ถามเป็นภาษาไทยต่อไปว่า ราชบุรุษซึ่งเราได้ส่งไปเชิญเทพยดานั้นได้
 กลับมาแล้วฤยัง ตั้งฆกรที่รับว่า ได้มายืนอยู่ที่นั่นแล้ว (คำที่ว่ายืนนั้น
 จริง ๆ มิใช่พยยืน เมื่อยืนทอกันแต่เดิมก็ยืนมาแล้ว ทำตามถกิริเทวดา

ที่มาหาพระตั้งแต่เฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นคน มักจะมีเรื่องราวที่วุ่นมากกว่า
 หนึ่งทุกแห่ง) ท่านผู้ประกาศจึงได้ถามว่า ได้อารามหาเทพดาแล้วฤ
 ดังฆการีตอบว่า ได้ไปบวงสรวงยกหนึ่งได้อารามหาแล้ว แดกดับมา
 ในทันทีด้วยความเข้าใจว่า ถ้าเทพดานั้นเป็นลัทธิมาทิจฐิ คงจะไม่ขัด
 อาณาสงฆ์ คงจะมาด้วยยอทิสมานะกาย ในคำประกาศตอนนี้เป็นแปลก
 กว่าของเก่ามาก คนละทางกันทีเดียว ของเก่านั้นเขาตั้งฆการีต้องคนนั้น
 ต่างว่าเป็นเทวดาทีเดียว พระสงฆ์จึงได้ถามถึงรับศีตแล้วฤยังทำอะไร
 ต่าง ๆ เป็นเล่นพื้นกันหน้าหัวเรือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงได้ทรงแก้ไขทั้งมคธภาษาไทย ให้เป็นถากกันอย่างใหม่ดังกล่าวมานี้
 ตูก็ไม่น่าหัวเรือต่อกระซิกอันใด แต่คนที่เข้าใจว่าสมมติว่าตาต้องคนนั้น
 เป็นเทวดาตามอย่างเก่าไม่เอาหูฟังยังหัวเราะเพื่อ ๆ ไปบ้างก็มี ที่หัวเราะ
 เพราะแก้ติดกระดิกกระดักบ้างก็มี ถ้าหัวเราะอย่างหลังแล้วก็ควรอยู่
 แต่ถ้าหัวเราะอย่างก่อนแล้วเป็นเคอะน้ออย่าเพื่อต่อไป เมื่อตั้งฆการีตอบ
 ภาษาไทยแล้ว ผู้ประกาศจึงได้ถามเป็นภาษาดังกาทตามแบบของเดิมคือ
 ไปว่า เทวดา อารามหา วัดคติโยอาอุยยะ สามครั้ง ดังฆการีตอบ
 อวิคินทรี วิคินันนะ สามครั้งเหมือนกัน แล้วจึงถาม เทวอุโย อาอุยยะ
 ดังฆการีตอบ อามาจะเทวอุโย สยัมปวิจาเรนะ พยัคคะลิกิ สามครั้ง
 เหมือนกัน ต่อขึ้นไปผู้ประกาศเทวดาได้ประกาศเทวดาเป็นภาษาไทย
 ตามเนื้อความในคำประกาศเดิมไม่ได้แก้ไข ออกชื่อเทพดาซึ่งมาประชุม
 ในสถานที่นั้น

คือทำวามหาราชทรงสั่งขอให้คงได้ตรงดลัปพระธรรม แดชชอนาภาพ
 พระรัตนไตรยให้สถิตย์ในพระบรมธาตุพระพุทธบุษยรัตนพระไชย พระห้าม

ธรรมพวักท พระแก้วเรือนทอง พระปฎิภกรรม ซึ่งเชิญมาไว้ในการ
 พระราชพิธี ขอให้เป็นศรีสวัสดิ์มงคลแก่กษัตริย์พสกนิกรทั่วพระราชอาณาเขต
 แลขออำนาจทั่วโลกบาดาลทั้งสี่ แลเทพยดาทั้งปวงจงบันดาลให้เครื่อง
 ราชูปโภค คือพระสุพรรณบัฏ พระขรรค์ไชยศรี แลเครื่องนาค
 ธรรมพวากุช หงพระมหามงกุฎ พระมหามงกุฎ นาคของพระองค์เครื่อง
 ธรรมพวากุชพิไชยยุทธขงไชยกระบี่ขลุ่ยขลุ่ยพาท แลพระกนิษฐมัย พระ
 มหาสังข์ พระธำมรงค์ พระราชดัญจกร อัญมณีสถิต น้าพระพุท
 ฆมนต์ บันดาลให้คงไว้ในการพระราชพิธี ให้มีฤทธิ์อำนาจบันดาลมนุษย์
 แลอมมนุษย์ซึ่งเป็นราชบัลลังก์มิตร ให้คิดครั้นคร้ามขามขยาดมาแต่ได้เห็น
 สิ่งของในพระราชพิธี ก็อย่าให้มีจิตคิดประทุษร้ายได้ แลขอให้น้ำ
 ทิพย์วารีมาโปรยปรายในภาชนะที่เต็มด้วยบริศิโตตก เมื่อประปรายค้อง
 ภายผู้ใดก็ให้พ้นสรรพทุกข์โรคภัยทุกประการ เปนจบตอนหนึ่ง ต่อ
 นั้นไปเป็นคำประกาศว่า ถ้าเทพยดาหมู่ใดที่ถือสัตมาทัญจิ จงตั้งได้ตร
 ดงดับพระธรรมอันชื่อว่าพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร แลมหาสมณสูตร
 ในเวลาชั่วฉับนี้ แลจงพิทักษ์รักษาพระบรมราชาธิราช อันมีพระนาม
 ประกาศปกาสติ ออกพระนามเต็มเหมือนอย่างเวลาเช้า แต่ไม่ได้ออกนาม
 กรุง ในคำประกาศพิธีครั้นเรียงลำดับพระบรมวงษานุวงษ์แปลกกว่าที่
 เรียงลำดับในอื่น ๆ ทั้งสิ้น เปนของมีมาแต่โบราณ คือเมื่อลงท้ายพระนาม
 ว่า จุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม แล้วต่อไปว่าทรงองค์พระอัครมเหษีรัตนราช
 นารี แต่ของเดิมเห็นจะเป็นมเหษีซึ่งถือว่าเป็นคำไม่เพราะ แล้วต่อไป
 ว่าสุรางคนิกภักตัญญา พระบรมบุตรีบุตรีพระราชนัดดา ทั้งพระประยูรวงษา
 เลื่อนมาคยราชมนตรีกระวีชาติพิพัฒนามาตยราชโบริต บัณฑิตสมณ

พราหมณ์ประชากรอยู่ทั้งหลาย การที่นับพระนามพระราชวงษานุวงศ์
 ไม่มีแก่กว่าพระเจ้าแผ่นดินเคยเช่นนี้เป็นอย่างเก่าแท้ เช่นมีมาในกฎหมาย
 ตำแหน่งนาพตเรือน ค่อยไปนั้นก็ขอพรให้บริบูรณ์ทุกประการแล้วจึงร้อง
 ความว่า อนึ่งเทวดาหมู่ใดถือมิจนาทิจูฐินอกพระพุทธรูปโอวาท มีอาจ
 รักษาพระบรมราชาธิราช อันมีพระนามประกาศประกาศดีพระบาทบรม
 บพิตร ส้มเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฏ
 บุรุษยรัตนราชรังษี ท้องคพระบรมรัตนราชนารัศมีศรีพระดนม แด
 พระบรมราชบุตรบุตรีนั้นดิดาพระญาติประยูรวงษา เด่นมาดยราชกระวี
 ชีพราหมณ์ชนทั้งหลายแต่ดัดตัวทั้งปวงได้ ใช้ เทวดาหมู่หนึ่งจงเร่งถอยหนี
 ออกไปนอกขอบเขตจักรวาลจงเร็ว ๆ พถัน ๆ อย่าให้ทันพระสงฆ์สด
 อาฆาณายิสู้ศรอันวิเศษ อันทั่วเขตสุวรรณไพศัพมหาราชหากอาราธนา
 แต่สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าไว้ ให้ล่ำทาบจับภูตปีศาจชาติผู้ยักษ์ คน
 ชรพักุมภณทันาคนิกรสัตว์ โดยสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าตรัสบัญชาไว้
 ฉนั้น ความตอนนั้นทศคิตมาดไว้เป็นศิวการ เรื่องขบถของพินมอยู่เพียงเท่านั้น
 ที่เป็นคนเหตุให้เห็นกันเป็นวงษ์ชดุมชดุมตามเช่นเก่า ๆ กันนั้น ค่อนั้นไปตาม
 ที่จดหมายในคำราว่า เป็นคำเรียกเทวดาในกำภูณิตร ให้มาช่วยขบถยักษ์
 มิจนาทิจูฐิ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า เป็นคำ
 เขาตรวจน้ำแผ่นดินบุญเป็นภาษาดังกา ยืดยาวไม่มีคำแปลเป็นไทยชนคัน
 แต่ เมตตะยันติ ไปจนถึง รุจจะติตั้งขัณฑ์ลาคี เป็นจบ การที่ไม่ได้แปลเป็น
 ภาษาไทยนั้น ก็เพราะยืดยาวเสียเวลา พรรณนาชื่อเทวดาต่าง ๆ ที่แผ่นดิน
 บุญนั้นก็เป็นการเหลว ๆ อยู่ จึงได้ยกไว้ใช้แต่ภาษาดังกาพออย่าให้เสีย
 ขรรณเนียมเดิม เป็นเสร็จคำประกาศในเวดาคำเพียงเท่านั้น

เมื่อประกาศเทวดาเสร็จแล้ว ทรงจุดเทียนทองตระบะมุกเทียนดู
 หนึ่งร้อย แล้วทรงทอดผ้าขาว & พับ เฉพาะพระสงฆ์บนพระแท่น
 พระครู & รูป ชันสดุดังนโมรัตนาคม แล้วพระราชทานที่ประกาศ
 เทวดาขึ้นไปบนพระแท่นรัตนาคม พระสงฆ์สดุดีธรรมจกกับปัดคันตุคร
 แต่เดิมสดุดังโยคอย่างตามธรรมเนียม แต่เมื่อถึงแผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งว่าช้านัก ถ้าเสด็จออกดำไป
 หนึ่งยามเสด็จไม่ได้ ยิ่งขึ้นตามกำหนด จึงโปรดให้สดุดีอย่าง
 ธรรมยุติกา พระราชทานที่รัตนาคมนั้นลงมาหนึ่งปรกจนจบ แล้ว
 เสด็จไปทรงจุดเทียนทองอีกเล่มหนึ่งทอดผ้าอีก & พับ พระครูอีก & รูป
 ชันบนพระแท่นคังนโมแล้ว พระราชทานที่หนึ่งปรกขึ้นไปรัตนาคมแล้ว
 กลับลงมาหนึ่งปรก พระครูสดุดมหาสมณสูตร ที่คาถาก็ดสดเป็นดรรชนี
 ถึงมหาสมณสูตรนี้ แต่ก่อนก็สดเป็นตั้งโยคเหมือนกัน เป็ดย่นพร้อม
 กันกับธรรมจักร เปนสดุดอย่างธรรมยุติกา ถึงว่าถาสนาสมเด็จพระ
 ปรมาธิบดี สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมเด็จพระวันรัต จะเป็นพระ
 สงฆ์มหานิกายก็ต้องซ้อมสดุดอย่างธรรมยุติกาให้เป็นการเร็วขึ้น ใน
 ระหว่างนั้น เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนแรกๆ
 เสด็จพระราชดำเนินลงไปพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ แด่ทรงเจิมพระ
 แต่งปั้น มหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบทั้ง ๔ บอก ครั้น
 ภายหลังมา พระราชทานให้ข้าพเจ้าลงไปรดน้ำแด่เจิมทุกปีได้ขาด ทั้ง
 พระทรงสดุดีพระพุทธรูปบนบันไดแด่พระแต่งปั้นหลักที่รดน้ำแด่เจิมด้วย ใน
 แผ่นดินปัจจุบันตำแหน่งนี้ตกอยู่ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ จัน
 พระชนม์ จึงได้ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์

กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จลงไปรดน้ำแด่เจิมพระแสง ต่อมา
 สวดสัมนัยสูตรจบแล้วทรงจุดเทียนทองอีกเล่มหนึ่ง พระสงฆ์ พิธีกรรม
 ดำรับแรกขึ้นพระแท่นชั้นโมลีรัตนาคมน นโมแด่รัตนาคมนของภานยักษ์
 อย่างเร็วอยู่ใน ๒๕ นาที อย่างช้าถึง ๓๐ นาที เมื่อจบรัตนาคมนพระรา
 ชาคณะนั่งปรกขึ้นไปชดค่านานแล้ว กลับมานั่งที่อาสน์ในหมู่ตามเดิม พระ
 ราชาคณะฝ่ายวิมัลลนาคระไปนั่งปรกแทนต่อไป พระสงฆ์สวดภานยักษ์
 เมื่อจบแล้วก็เปลี่ยนกันไปตามลำดับ กำหนดที่ใดยังมีนคราวยกอยู่ใน
 ยามหนึ่งเดชะ ภานยักษ์จบแรกยังมี ๓ ครั้ง ๆ ที่หนึ่งทศายังเวลายัง ครั้น
 สวดไปถึงวิมัลลสีในนคราวยก พระสงฆ์ซึ่งนั่งอยู่ข้างต่างจับสายดีธัญญ์
 สวดคาถาวิมัลลสีจนตลอดจบหนึ่ง ต่อไปไม่ได้สวดอีก ในจบแรกยังมี
 ๒๕ ครั้งที่ต้องทอชราเปตัพพังเรียกกันว่าอุชราใน ยิ่งไปอีกครั้งหนึ่ง
 ที่อุชราเปตัพพังหลังเรียกว่าอุชรานอก ต่อไปตั้งแต่จบที่ต้องภานพระ
 ยิ่งจบจะต้องครวบิน คือทศายังเวลายังครวบินหนึ่ง ที่อุชราในอีกครั้ง
 หนึ่งเป็นสองครั้งตลอดไปทุกจบ สวดตลอดคืนยังรุ่งอยู่ในสิบเอ็ดจบ
 ถ้าเสด็จออกหัวค่ำเป็นสิบต้องจบบ้าง บางที่ยังมีอยู่ใน ๒ ครวบิน
 เป็นธรรมดา แต่ถ้าเป็นสิบต้องจบก็เป็น ๒๕ ครวบิน
 มีทั้งในวันยังอาฏานานี้ แต่เดิมมาใช้ ดังฆกรวัดฆ้อง เมื่อถึง
 กำหนด จะยังใช้ กรม พระ แสงเป็นต้นยังมีบัญญัติญานบนชาดาพระมหาปราสาท
 แล้วทนายบนกรมพระตำรวจ ยิ่งบนคาบตีตายเป็นดับเป็นบัญญัติแล้ว
 จึงได้ ยังต่อ ๆ กัน ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เกิดรักษาพระองค์บนทองปราชญ์ ก็ให้รักษาพระองค์บนทองปราชญ์
 เมื่อเกิดเกณฑ์ หีบดินแดงขึ้น ก็ให้เกณฑ์หีบดินแดงมายังอีกพวกหนึ่ง

ครั้นตกมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทหารมี
 ทองปราชญ์จึงอยู่ตามเดิมพวกหนึ่ง ถอนเกณฑ์หัดบนแดง เอาทหาร
 เกณฑ์หัดอย่างยุโรปยิงแทนอีกพวกหนึ่ง ครั้นเมื่อหัดบนมหาฤกษ์
 มหาไชย มหาจักร มหาปราบ ขึ้นพร้อมกันกับที่ทรงสร้างพระแสงปืน
 นพรคนสำหรับเข้าพิธี ก็ทรงพระแสงปืนนพรคน ซึ่งเป็นปืนอย่างที่เคย
 ว่าโก๊ อย่างเก่าๆ ทรงยิงเองทางช่องพระแกลดที่ ๒ ด้านเหนือมุขตัวนอก
 เป็นสัญญาณให้ยิงปืนมหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบ พระ
 แสงปืนนพรคนนั้นไม่สู้ดีดกนัก จึงได้โปรดให้จัดพระแสงปืนหลักที่
 สำหรับดำนาวเรือพระที่นั่ง ขึ้นมาดั่งที่ชาดำนาวพระมหาปราสาท ทรง
 ช่องพระแกลดที่ถ้าวแล้ว ดำด้ายใหม่เบญจพรรณถักติดกับโกบน ขึ้น
 มาผูกกับพนักพระแกลด เจ้าพนักงานประจุ่มอยู่ข้างล่าง เมื่อเวลาถึง
 กำหนดยิง ก็ทรงกระดุกเขือกยิงพระแสงปืนหลักนั้นเป็นสัญญาณ ซึ่ง
 ให้เป็นส่งองค์ไว้นั้นเพื่อจะดับปลับ เมื่อไม่ดับปลับก็ทรงหึงส่งองค์ ภาย
 หลังมาเมื่อพระแสงปืนพระทรงสวัสดิ์เข้ามาถึง เป็นพระแสงปืนใหญ่บันจุ
 ท้ายซึ่งได้เข้ามาถึงกรุงเทพฯ ในครั้งแรกโปรดยิงนักได้ทรงทอดองค์ที่ประชุม
 วันแต่ที่ด่านเทหาลัยครั้ง ครั้นเมื่อถึงพระราชพิธีก็โปรดให้มาดั่งที่ตรงนำพระ
 แกลดโยงเขือกขึ้นมาทรงกระดุกเป็นสัญญาณ พระแสงปืนหลักทั้ง ๒ องค์นั้น
 คงไว้ด้วย ครั้นมาภายหลังเมื่อปลายๆ แผ่นดินทรงพระสุบินไป ว่ามีปืนอย่าง
 หนึ่งซึ่งเป็นรูปปืนใหญ่แต่ยิงได้หลายๆ นัด มีครกหินเหมือนอย่างปืนที่เคย
 กันว่าโก๊คงไว้ที่หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม มีเจ้านายหลายพระองค์ได้ตั้ง
 เข้ามาเฝ้า ทรงจำได้ว่ากรมขุนวรจักรองค์หนึ่ง ได้ทรงยิงปืนนั้นเป็นสัญญาณ
 รัว จึงมีพระราชหัตถเลขาตั้งออกไปให้ทำตามกระแสพระสุบิน แต่ผู้ทำ

นั้นจะคิดหันให้เป็นอย่างอื่นก็ไม่ได้ ใจ จึงทำเป็นวางบันจุบัสดัตถ์ยาว ๆ
 สอดเข้าไปในช่องข้างท้ายบอกลิ้น เดือนไปที่ตระช่องยังได้ คับตะหนาย ๆ
 นิด เมื่อได้ทอดพระเนตรก็รับสั่งว่าไม่เหมือนที่ทรงพระสุบิน แต่
 ยังได้หยายนดคล้ายคลึงกัน จึงพระราชทานชื่อว่าพระสุบินบันดาด ให้
 ตั้งยังในการพระราชพิธีด้วย ในปีแรก ๆ ทรงเที่ยวหนึ่ง ๆ อยู่ใน ๖ นิต
 ครั้นภายหลังมาพระราชทานให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ยิงเนื่อง ๆ ส่ายด้ามโกน
 โยงขึ้นมาที่พระเกศที่หนึ่ง ไม่ได้รวมอยู่ในพระเกศที่สองซึ่งเป็นที่ประทับ
 พระแสงเป็นอย่างดีเช่นทรงพระสุบินนั้น ภายหลังก็ทรงสั่งมาอีกจนได้ แต่
 พึ่งมาถึงภายหลังไม่ทันจะพระราชทานชื่อ การที่พระบาทสมเด็จพระจอม
 เกศาเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชครูในเรื่องยิงปืนมากนัก ทรงเป็นการแปรงคิด
 ผูกมัดให้คุ้นเคยในการยิงปืน ด้วยเวลาอื่นนอกจากยิงอาชฎานาฏียศุธร
 แล้วไม่ได้ทรงเคย ในเมื่อตอนแรกยังเสด็จอยู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
 เคยทรงพระแสงปืนเล็กทางดีหีบญชรเนื่อง ๆ เอาหม้อเข้ากรอกน้ำเตี้ยแล้ว
 ขึ้นไปแขวนไว้บนต้นไม้ตามที่คงแต่ที่โรงหมอ ทรงยิงหม้อเข้า
 พืนตรงหนึ่งกระสุนปืนเข้าไปตกถึงพระที่นั่งวงจันทร์ ซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็น
 พระที่นั่งอศิศราฐานุสรณ์ทุกวันนี้ ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
 เสด็จอยู่ก็เป็นที่พักพระไทย เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปพระราชทานทองคำ
 ส้มโกลีหนึ่ง แต่นั้นมาก็ไม่ได้ทรงพระแสงปืนอีกเลย นอกจากเวลา
 พิธี ถ้าจะคิดดินพระแสงองค์ใดต้องก่อไว้การพิธีทุกครั้ง แต่ถ้าจะคิด
 กระสุนทองแล้วก็ไปตองที่ประทุมวันฤๅที่ดานเท ที่ประทุมวันนั้นภายหลัง
 ก็เป็นอันเลิกไป เมื่อกระสุนไปถูกกระบือที่คนจูงมากกระบือล้มแต่คนไม่
 เป็นอันคราย แต่นั้นมาก็ยังมีอยู่ที่ดานเทแห่งเดียว คือเมื่อพระแสงใหม่มี

มาจึงได้ต้องเป็นการนาน ๆ มีที่หนึ่ง เพราะฉนั้นเมื่อถึงการพระราชพิธี
 ครุกันแล้วจึงได้ทรงยิงปืนเป็นการฝึกซ้อมให้ชำนาญทุกปีมิได้ขาด เมื่อมี
 ทหารผู้หนึ่งอยู่แต่ก่อน ก็เคยโปรดให้มายิงที่ซาดาช้างพระที่นั่งวิมาน
 รัชยาพร้อมกันคราวนั้นข้างนำมาเข้ามาหลายปี ถ้าเวลาดังแต่ยิงปืนยก
 แรกไปแล้ว ไม่ใคร่จะได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับทางเจ้านาย
 ชุนนาง ประทับอยู่ที่ตรงพระแสด ครัดกับกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์อยู่
 จน ๗ ท่ม ๘ ท่มจึงได้เสด็จขึ้นทุกปี ถึงทหารก็เหมือนแต่ก่อนมา ไม่
 ได้เคยฝึกซ้อมติดดินในที่อื่น ต้องผิดเปลี่ยนแปลงกันเข้ามาชิงอาชญา เป็น
 การหัดติดดิน ตลอดจนถึงทหารมหาดเล็กในแผ่นดินประจุบันก็ยังถือว่า
 เป็นการฝึกหัดเช่นนั้นเหมือนกัน แต่พระแสงปืนที่สำหรับยิงเป็นสัญญาณ
 เดิม คงใช้สัญญาณระฆังตามเดิม จำนวนแต่ด่าบด่าดับที่ยิงนั้นดัง
 จะว่าต่อไปนี้

ฝั่งขวานอก คือในพระบรมมหาราชวังชั้นกลาง ที่ซาดาน้ำพระ
 ที่นั่งคู่สี่คนหาปราสาท ทหารมหาดเล็ก ๓๐ คนยิงปืนอินฟันทว ๓ ทหาร
 รัชยาพระองค์ ๓๐ คน ทหารแคตตดิงคัน ๓๐ คน ยิงปืนสามแห่ม ๕
 ๒ พวก กรมกองแก้วจินดาเจ้ากรมปลัดกรมขุนหมื่น ๓๕ คน ยิงปืน
 มหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบ พวกหนึ่งเป็นสัญญาณใน

กรมทหารปืนใหญ่ ยิงปืนทองพื้นดินบัต ๒ บอก ยิงที่หน้าประตู
 วิเศษไชยศรีเป็นสัญญาณนอก

กรมทวนทองซ้ายขวา กรมเชนทองซ้ายขวา คู่มุขทองอย่าง
 ไตร ๒ บอก ยิงที่ประตูมณีนพรัตน์

กรมอาสารองซ้ายขวา ปืนทองฝรั่งเบ็ดหมวก ๒ บอก ยิงที่ถนน
หน้าศาลพระหัดถเมือง

กรมฝัฟายคู้ชักซ้ายขวา ปืนทองรางแท่น ๒ บอก ยิงที่ถนนหน้าศาล
พระเสื้อเมืองพระทรงเมือง

กรมล้อมพระราชวัง คู่มปืนเหล็กหามถื่น ๑๒ บอก ปืนคาบศิลา
๕ บอก ยิงบนป้อมรอบพระบรมมหาราชวัง ๑๒ ป้อม

กรมตำรวจแดดพันทหารใน คู่มปืนหามถื่น ๑๘ บอก ยิงบนเขื่อน
เพชรกำแพงวัง ๑๐ ตำบล คือ

กรมทหารในซ้ายขวา ยิงที่เขื่อนหน้าโรงทานบอก ๓ เขื่อนตรงท่า
กระแซ ๓ บอก

กรมพลพันซ้าย ยิงที่เขื่อนด้านวัดพระเชตุพน

กรมพลพันขวา ยิงที่เขื่อนโรงไหม

กรมตำรวจถ่มซ้าย ยิงที่เขื่อนริมอุโมงค์

กรมตำรวจถ่มขวา ยิงที่เขื่อนบันไดทรงวัดพระเชตุพน

กรมพระตำรวจนอกซ้าย ยิงที่เขื่อนเหนือแด่ใต้พระที่นั่งสุทไธสวรรย์

ปราสาท

กรมพระตำรวจนอกขวา ยิงที่เขื่อนบันไดริมป้อมสัญญาใจวง

กรมพระตำรวจในซ้าย ยิงที่เขื่อนท้ายพระที่นั่งสุทไธสวรรย์

กรมพระตำรวจใหญ่ขวา ยิงที่เขื่อนริมป้อมสัญญาใจวง พวกที่ว่า
มานบนแห่งละ ๒ บอกทั้งต้น

กรมกองแก้วจินดา ปืนทองมะนิดา ๒ บอก ยิงบนป้อมเหนือป้อม
ใต้พระที่นั่งสุทไธสวรรย์

กรมรักษาพระองค์ซ้ายขวา ปั้นทองวางแท่น ๒ บอก ยิงที่บ้อม
พรหมอำนวยการคิดป บ้อมอินทรอำนวยการ

กรมเรือดงทหารใน ปั้นทองอย่างไทร ๒ บอก ยิงที่หน้าประตูศรี
สุนทร ๑

กรมพระตำรวจนอกซ้าย ยิงที่ท่าพระ ๑ นำวัดมหาธาตุ ๑ ยิงที่ประ
ตูนพระราชวังบวร ๑

กรมพระตำรวจใหญ่ขวา ยิงที่ท่าช้างพระราชวังบวร ๑ ประตูใหญ่
หน้าบ้านเจ้าพระยามหาโยธา ๑

กรมเกณฑ์อย่างฝรั่งซ้าย ยิงที่ประตูใหญ่นำวังกรมหมื่นกระษัตริย์
ศรีศักดิเดช ๑

กรมพระตำรวจใหญ่ซ้าย ยิงที่หน้าบ้านพระยานาวานุโยค ๑ มุมบ้าน
เจ้าพระยาขรรพมา คือประตูใหญ่ริมบ้านพระยานรรัตน ๑ ประตูใหญ่
วัดบวรนิเวศน์ ๑

กรมพระตำรวจในขวา ยิงที่ประตูใหญ่วัดรังษีสุทธาวาส ๑ ประตู
ใหญ่บ้อมมหากาฬ ๑

กรมพระตำรวจในซ้าย ยิงที่ประตูหน้าวัดเทพธิดา ๑ ประตูเหนือ
บ้อมหมื่นทอง ๑

กรมพระตำรวจต้นขวา ยิงที่หน้าประตูตำราญราชภูณนบำรุง
เมือง ๑ ประตูถนนเจริญกรุง ๑

กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งขวา ยิงที่ประตูนำวังกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์
คือวังบูรพาภิรมย์เดียน

กรมพระตำรวจต้นมซ้าย ยิงที่ประตูสะพานหิน ๑ ประตูใหญ่
วัดราชบูรณ ๑

กรมพระตำรวจนอกขวา ยิงที่ประตูวัดพระเชตุพน ๑ ประตูท่าเรือ
ข้างศาลต่างประเทศ ๑ ปืนหามแด่นแห่งละ ๒ บอกทั้งต้น

ฝั่งควนคกกรมอาษาวิเสศซ้าย ยิงที่บ่อนวิไชยประสิทธิ์ตำบล ๑

กรมอาษาใหม่กรมท่าขวา ยิงที่ถนนวัดโมโตโลกย์ตำบล ๑

กรมอาษาใหม่กรมวังซ้าย ยิงที่ถนนวัดอมรินทร์ตำบล ๑

กรมอาษาใหม่กรมวังขวา ยิงที่ถนนวังกรมหมื่นเทวานุรักษ์ตำบล ๑

กรมเรือกันซ้ายขวา ยิงที่ถนนอาจรรย์ตำบล ๑ ปืนหามแด่นแห่ง
ละ ๒ บอกเหมือนกัน

รวมตำบลซึ่งยิงปืนฝั่งควนออก สัญญาใน ๑ สัญญานอก ๑
ประตูวัง ๒ บ่อนหม่วง ๑๖ เชื้อนเพชร ๑๐ ถนนใหญ่ ๒ ประตูใหญ่
รอบพระนคร ๒๐ รวม ๒๕ ตำบล ฝั่งควนคกบ่อน ๑ ถนน ๔ รวม ๕
ตำบล รวม ๕๗ ตำบล

จำนวนปืนที่จ่ายไปยิง ปืนอินฟัน ๓๐ ปืนสามแหม ๖๐ ปืนคาบ
ดิดา ๕ ปืนทองมหาฤกษ์มหาไชยมหาจักรกรมหาปราบ ๔ ปืนพื้นดินบีด
สัญญาออก ๒ ปืนอย่างไทร ๔ ปืนฝรั่งเบ็ดหมวก ๒ ปืนทองมนิดา ๒ ปืน
ทองรางแท่น ๒ ปืนหามแด่น ๘๐ บอก รวมปืนเล็ก ๘๕ ปืนใหญ่ ๘๖

รวม ๑๘๑ บอก กำหนดก็ยังปืนนั้น ยิงปืนมหาฤกษ์มหาไชยมหาจักรกรมหา
ปราบก่อนแล้วจึงยิงปืนดับ เมื่อยิงปืนดับแล้วจึงยิงปืนสัญญาออกที่ประตู
วิเสศไชยศรี แล้วปืนบ่อนเชื้อนเพชรยิงไปเป็นลำดับประทักษิณรอบพระ
ราชวังแดพระนคร

อนึ่งเมื่อเวลาถึงป็นั้น มีกรมพระตำรวจกับกรมต่าง ๆ ซึ่งจะว่า
ต่อไปเป็นกองตรวจตำบลที่ยังขึ้นตามประตูเมืองฝั่งตะวันออก ๔ กอง ฝั่ง
ตะวันตก ๓ กอง คือพระยามหามุนี พระยาราชโยธาเทพไปตรวจ
แต่ประตูใหญ่ต่างประเทศถึงประตูตำราญราชภู ๖ ตำบล พระยามหา
เทพ หลวงราชมานูไปตรวจแต่ประตูเหนือป้อม หมูทวดง ถึงหน้าวัดรังษี ๔
ตำบล พระอินทรเทพ หลวงสุรินทรเดช ตรวจแต่หน้าวัดบวรนิเวศน์ถึงมุม
บ้านเจ้าพระยาบรมมาชิกรณ ๕ ตำบล พระพิเรนทรเทพ หลวงเสนาภิมุข
ตรวจแต่ท่าช้างพระราชวังบวร ถึงท่าพระน้ำประตูศรีสุนทร ๕ ตำบล
พระพรหมบริรักษ์ พระสุริยภักดี ไปตรวจฝั่งตะวันตกทั้ง ๕ แห่ง

การตรวจมณฑลธรรมเนียมแต่เดิม เจ้านายข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่าย
ในต้องตรวจมณฑลทั้งสามวัน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวเวลาค่ำวัน ๑๑ ค่ำ ๑๒ ค่ำ ๑๓ ค่ำ ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินพระ
ที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเลย ถึงจะมีการเสด็จพระเจ้านครเขตกก็ไม่ได้เสด็จ
แต่เวลาเช้าวันเสด็จทุกวันไม่ได้ขาด ด้วยการถวายตั้งฆทานแด่เพียงพระ
ในเวลานั้นถือว่าเป็นการสำคัญพระราชกุศลมาก แต่ถึงไม่ได้เสด็จพระราช
ดำเนินอย่างนั้น เจ้าพนักงานก็ตั้งฆะอบพระมหามงคล แต่ที่ทรงพระ
ภักดีตามแบบทั้งวัน ๑๒ ค่ำ ๑๓ ค่ำ ส่วนเจ้านายแลข้าราชการซึ่งจะ
เข้าไปเฝ้าในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ก็ต้องตรวจมณฑลทั้งสองคืน
ต่อเวลาค่ำวันแรม ๑๔ ค่ำจึงได้เสด็จพระราชดำเนิน ถ้าเจ้านายแลข้าราชการ
ตรวจมณฑลตั้งแต่เวลาเสด็จออกไป แต่ที่ทรงเองนั้นต่อเวลาสด
สมัยธรรมจักรจบแล้ว พอถวายบังคมจึงได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นใน
ม่านประทับ ราชอาคันตุรง พระภักดี ทรง พระมหามงคล ซึ่งโยงสาย ดิญจัน

ประทับอยู่จนภณยักษ์จับแรกจับทรงพระมหามงคค์ผู้ดีแล้ว เด็จพระ
 ราชดำเนินกลับ - ไม่ได้ทรงฟังภณยักษ์จับต้องต่อไป ครั้นมาในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เด็จพระราชดำเนินออกทรงเข้า
 ทรงเย็นไม่ได้ขาดเคย แต่เจ้านายข้าราชการซึ่งเฝ้าในวัน ๑๒ คำ ๓๓ คำ
 โปรดให้ยกเด็กเล็กไม่ต้องสรววมงคล พระมหามงคค์ซึ่งตั้งไว้ในพระ
 ราชทานสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอบ้าง พระเจ้าลูกเธอบ้างทุกวัน แต่
 พระเจ้าลูกเธอซึ่งทรงพระเยาว์อยู่นั้น อยู่ข้างจะคืนทรงมงคลกันจึงมาก
 ที่ใดทรงวันเดียวไม่สระพระไทยบ่นออกแอดกันไปต่าง ๆ จึงโปรดให้มงคล
 มาสรวมพระราชทานวันละสองพานแว่นฟ้าทั้งสามคืน การททรงมงคลนี้
 ก็มีมาจนเจ้านายเล็ก ๆ ทุกวันนั้น คนเห่ก็จะทิ้งหนกทิ้งหนาเพราะอยาก
 ได้กันดีเป็นเบื่องาน เห็นเจ้านายเข้ามาฟังสรวดแต่เข้ามาเกะกะกันคนเฝ้า
 เข้ามาน้ำให้อยากใจเกินไปไม่หาย เป็นเช่นนี้โดยมาก ได้สรววมงคล
 เขาก็คุยค้อยสบายวางหน้าวางตาเป็นเจ้าโลกันต์ ถ้าถึงวันยิงอาชานาได้
 ถักรบของเพชรเข้าด้วยยิงคมคายขบขันจนมาก ถึงจะหาชวนให้หวิด ๆ
 เท่าไรก็ทนได้ ไม่เป็นไร ใครอยากดูให้เห็นจริงคอยดูพิธีตรศบนั้นก็ได้
 การทรงพระมหามงคค์ในวัน ๑๔ ค่ำนั้น เมื่อเวลาภณยักษ์ขึ้นเสด็จขึ้น
 ข้างในทรงพระมหามงคค์ แต่ทรงเศ็ดเล็กที่ยังด้ายดิญจน์ พระมหา
 มงคค์ผู้ดีก็ทรงสรวมพระกรออกไปด้วย บางทีก็พระราชทานผู้ใดหนึ่ง
 ซึ่งยังไม่ได้พระราชทานในสองวันด่วงมาแล้ว บางทีก็ไม่ได้พระราชทาน
 ทรงอยู่เพียงยิงปืนครั้งแรกแล้วก็เปิดองด้วยประทับอยู่นาน เวลาจะเสด็จ
 กลับทรงสรวมพระกรทั้งสองข้างไม่ได้ทรงกลับมา กระบองเพชรแต่พิศมร
 จำในเวตาภณยักษ์เป็นหน้าที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทรงจำมาแต่เดิม

ถึงเวลาที่สุดจึงขึ้นไปทูลพระแท่นกับเจ้าพนักงานหยิบถุงออกมา แล้ว
ถวายกระบองเพชรทรงซึ่งจากฤคคาถา อริโยตุโมมัมโค เป็นคัน ซึ่ง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานให้จากใหม่แปลก
กันกับกระบองเพชรตามัญซึ่งจากฤคพิเพเทวามีดำเจระเป็นคัน แล้วจึง
ได้นำไปทูลทูลเหนือธงข้างในแดแจกเจ้านายข้าราชการฝ่ายหน้า แต่คำที่
เรียกว่าแจกนั้นเป็นแต่ตั้งกว่าแจก นานี้จะเรียกว่าแย่งมากกว่า แต่เวลา
จ่ายแล้วเลี้ยงดังเฮอดัน แล้วกระหมกกันดังกรอกแกรก ๆ จนเกือบไม่ได้
ยินภานยักษ์ ถ้าโยนตงไปตกตงหมกกันคักคักหนึ่งคองจะแย่งกันเหมือน
แย่งคัวเปนน

ในวันนี้อาฏานานเป็นประเพณีมาแต่เดิม เจ้านายแต่ข้าราชการ
ต้องเข้ามาประชุมเฝ้าทูลตองของขุดพระบาททงใหญ่ผู้น้อย ไม่ใคร่มีใคร
ค่อยเว้นว่างด้วยเป็นพระราชพิธีซึ่งจะให้เปนนมกตทวกัน แต่เป็นเวตา
ยังบ่นกตางคั่นชอนจะอยู่ข้างชบชน ถึงชนเด้นาบทนอนหัวค้ำกยังคองรักษา
แบบอย่างเดิมอยู่ไม่มีใครจะขาดเหมือนการพระราชพิธีอื่น ๆ

วันแรม ๑๕ ค่ำตั้งแต่เวตารุ่งไปพระสงฆ์ทวดคณิกษย์หยุดแล้ว ชน
สวดแผ่เมตตาพรหมวิหารจนเวลาที่สุดออกเลี้ยงพระ เมื่อเลี้ยงพระเสร็จ
แล้วทรงจุดเทียนดังครอบพระกริ่งถวายกรมพระปวเรศวริยาดงกรณ ช่าว
ที่ยกหมอนามนคตองเหตุตองคังรายตามหน้าพระราชคณะ แล้วสวดทำ
นามนคตงนโม นคติเม ยงกัญจิ รัตตงโตเก แล้วจึงสวดคาถา
รัตนสูตร แด่ก่อนสวดเจ้าพระพุทมาจารย์ ภายหลังสวดเจ้าพระพุทโธมา
จารย์ คับเทียนไชยด้วยใบพลู เมื่อถึงปลายคาถารัตนสูตร แล้วสวด
สัพพโรควินมุตโต ตงท่ายะเถาที่โปะนิพพุโต เป็นเสร็จการทำน้ำ

มนต์ พระสงฆ์ซึ่งเข้าพระราชพิธีทบทพระมหาปราชาศาตถกติกาดังเมือง
 แด่ประตูเมืองได้ผ้าตบของศัสตราภัณฑ์ การอนุโมทนาวรรณมัสสัพพุทธา
 ภายหลังอธิการีก่อวันหนึ่ง เป็นส่วนในพระเจ้าแผ่นดิน พระสงฆ์ไปแล้ว
 พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ แด่ทรงเจิมพระบรมวงษาของซึ่งทรง
 แค้นน้ำใช้น้ำพระพุทธรูปในครอบพระกริ่ง ที่เหลืออยู่อีกมากน้อยเท่าใด
 ภาษามาตนาเข้ามาตบถวายในที่สงฆ์ข้างใน เทียนไชยซึ่งดับแล้วเหลือ
 อยู่ณสิ่งพนักงานพระศรีหุ่ดสิ่งดีพระโอรส ในเวลาดังนั้นพระสงฆ์ที่เข้า
 ในพระราชพิธีนกดไปแล้ว ต้องเกี่ยวพระนามนกำหนดตามหมาย
 รับตั้งของเดิมว่า ประณามไปรยทรายเข้าในพระบรมมหาราชวัง พระสงฆ์
 ๑๐ รูป บาตรน้ำ ๘ บาตรทราย ๒ ชาวที่ใหญ่รับบาตร รอบพระบรมมหา
 ราชวังชนกต่าง พระสงฆ์ ๑๐ รูป บาตรน้ำ ๘ บาตรทราย ๒ เหมือน
 กันเป็นแห่ง ๑ ในโรงพิธีฝังศพวันออก พระสงฆ์วัดสุทัศน์ ๓๒ รูป หม้อ
 น้ำ ๑๐ บาตรทราย ๒ ประเด่วัดสุทัศน์มาถึงถนนตีเหล็ก คือแยกถนนบำรุง
 เมือง ถนนเพื่องนครแล้วแยกไปข้างเหนือ ๖ รูป ข้างใต้ ๖ รูป จนถึง
 บัอมสุคตถนนเพื่องนครทั้งสองข้างแห่งหนึ่ง พระสงฆ์ โรงพิธีบัอมพระสุเมรุ
 ๖ รูป หม้อน้ำ ๕ บาตรทราย ๓ ประไปจนถึงบัอมมหาภาพแห่ง ๑
 พระสงฆ์ที่โรงพิธีบัอมมหาภาพ ๖ รูป มีหม้อน้ำบาตรทรายเท่ากันกับ
 ที่บัอมพระสุเมรุ ประไปถึงบัอมมหาไชยแห่งหนึ่ง พระสงฆ์ที่โรงพิธี
 บัอมมหาไชย ๖ รูป ประไปถึงบัอมมหาฤกษ์แห่ง ๑ พระสงฆ์ที่โรงพิธี
 ที่บัอมมหาฤกษ์ ๖ รูป ประไปถึงบัอมพระสุเมรุแห่ง ๑ รวม ๕ แห่ง
 ผู้ถือบาตรน้ำบาตรทรายกรมพระนครบาล ในฝังศพวันตก พระสงฆ์ที่โรง
 พิธีวัดโมลีโลกย์ ๖ รูป ประไปถึงศาลหลวงเก่าแห่ง ๑ พระสงฆ์ที่โรง

พิธีศาลหลวงเก่า ๒ รูป ประไปถึงโรงพิธีวัดอรุณแห่ง ๑ พระสงฆ์ที่
 โรงพิธีวัดอรุณ ๒ รูป ประไปถึงโรงพิธีถนนอาจารย์แห่ง ๑ พระสงฆ์
 ที่โรงพิธีถนนอาจารย์ ๒ รูป ประไปถึงวัดอมรินทร์แห่ง ๑ พระสงฆ์
 วัดอมรินทร์ ๒ รูป ประรอบพระราชวังหลังแห่ง ๑ รวม ๕ แห่ง หม้อ
 น้ำบาตรทรายก็เท่ากับโรงพิธีประตูเมืองฝั่งตะวันออก แดเป็นธุระกรมพระ
 นครบาลรับหม้อน้ำบาตรทรายด้วยเหมือนกัน แต่การที่ประทำน้ำมนต์
 นอกพระราชวังนี้ จะเดิกเดี่ยวแต่เมื่อกครั้งใดก็ไม่ทราบ ฤ็จะเปนแต่รวม ฤ็
 กันไปเอง แต่หมายยังคงซึ่งแต่อยู่ตามเดิม ที่ประอยู่ทุกวันนี้แต่ใน
 พระบรมมหาราชวัง พระราชาคณะ ๔ รูป บาตรน้ำ ๒ บาตรทราย ๒
 ชนประบนพระราชมนต์ยกรทุกแห่งตลอดจนที่พระบรมม ในเวลายื่น
 เจ้าพนักงานเวียนเทียนพระแท่นมณฑลตม โภษะพระพุทธรูป แดเครื่องราช
 ประโยคเปนเสร็จการพระราชพิธี

แต่ในส่วนนครนั้นมีการพระราชกุศลประจำปี คือมีการทรงบาตร
 พระสงฆ์มากขึ้นกว่าปรกติอย่างเทศกาลแต่ม้าอบที่เรียกกันว่าแบ่งสด แต่
 เปนคำที่เรียกกันอย่างโบราณ ทุกวันนี้ไม่มีใครเรียก ดูก็น่าอาย
 เหมือนกับจะหอมเย็น ฤ็ แต่สันนิฐานว่าเป็นอย่างดีฤ็อย่างเดดหายไม่ถูก
 ต้องสืบถามจึงได้ความว่าแบ่งสดนั้น คือม้าอบที่อบด้วยตะคันอย่างเช่น
 ไชยกันอยู่ธรรมดาตนเอง ปรงก็ปรงด้วยแบ่งร่ำแต่เจือน้ำดอกไม้นี้สดลงไป
 เพื่อจะให้หอมเย็นฤ็จะให้เบ็ดื่องน้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่คงใช้เป็นน้ำ
 อบอย่างเดด แต่ก่อนมาพนักงานในพระบรมมหาราชวัง มีคนหนึ่ง
 เรียกว่าพนักงานแบ่งสด อยู่ในบาญชีต่อท้ายพนักงานพระสุคนธ์ พระ
 สุคนธ์นั้นเป็นม้าอบอย่างดี แบ่งสดเป็นม้าอบอย่างเดด น้ำที่ของ

พนักงานแบ่งสด มีอยู่สองอย่างเท่านั้น คือทำน้ำอบสำหรับส่งพระ
 ศรัทธาโพธิ์ในเวลาตรุษคราวหนึ่ง ส่งกรณาค์คราวหนึ่ง ทำน้ำอบที่
 สำหรับพระราชทานรดเจ้านาย ข้าราชการ ในเวลาส่งกรณาค์อย่างหนึ่ง
 นอกนั้นไม่มีธุระอันใด ตัวพนักงานมีมาแต่เดิม ก็ปล่อยให้ชอยู่ไปจน
 สิ้นชีวิต ครั้นเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็โปรดให้เด็กเลี้ยง แต่แผ่นดินพระ
 บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การแบ่งสดตกอยู่ในพนักงานพระสุคนธ์
 เป็นผู้ทำ เมื่อเวลาเข้าทรงบาตรแล้ว เคยกรอกขวดคอปดั่งขนาด
 ใหญ่ ๕ ขวด ผ้านั่งมณู ๕ ผืน รองพานทอง หม้อน้ำเงิน ๕ หม้อ มา
 ถวายตัวที่ทองพระโรงทุกวัน กำหนดมากน้อยเท่าใดนั้นจะเป็นตาม
 จำนวนพระศรัทธาโพธิ์ซึ่งทรงนับถือ คือวันที่หนึ่งไปส่งพระพุทธรูป
 แดพระศรัทธาโพธิ์วัดพระเชตุพนแห่ง ๑ วัดมหาธาตุ ซึ่งเรียกว่าวัด
 พระศรีสรรเพชญ์ตามเดิมแห่ง ๑ วันที่สองวัดอรุณราชวรารามแห่ง ๑
 วัดสุทัศน์เทพวรารามแห่ง ๑ วันที่สาม วัดบรมนิวาสแห่ง ๑ วัดเกษ
 แห่ง ๑ วัดบวรนิเวศน์วิหารแห่ง ๑

หนึ่งในตรุษสามวัน มตังศาลาฉ้อทาน ๕ ค่ำบด คือนำวัดบวรนิเวศน์
 ค่ำบด ๑ นำวัดมหาธาตุ ซึ่งยังคงเรียกอย่างเก่าว่า นำวัดพระศรี
 สรรเพชญ์ค่ำบด ๑ วัดสุทัศน์เทพวรารามค่ำบด ๑ วัดพระเชตุพนค่ำบด ๑
 วัดอรุณราชวรารามค่ำบด ๑ แต่เดิมว่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีที่นำวัดราชโอรสด้วย จะเป็นเล็กที่นำวัดราชโอรส
 มาวัดบวรนิเวศน์ฤๅประการใดไม่ทราบ มีโรงปลูกขึ้นใหม่ทุกแห่ง วิเศษ
 ห้าโรง เป็นผู้ทำครัวแต่เป็นผู้เลี้ยง แต่มีผู้กำกับ คือ กรมเสด็จ
 มหาดไทย กระต่าไหม ชาววังตัวดี ชาวคลัง สรรพากร มหาดเล็ก

วจนออกซ้ายขวา จ่ายเข้าด้ารโรงหนึ่งเข้าชาววันตะ ๕ ถึง เข้าแดงวัน
 ตะ ๓๐ ถึง ทำโรงเปนเข้าชาววันตะ ๒๕ ถึง เข้าแดงวันตะ ๕๐ ถึง
 ตามวันเปนเข้าชาว ๗๕ ถึง เข้าแดง ๑๕๐ ถึง แต่ลั่ววนทชอกกับเขานัน
 เมื่อถึงกำหนดตรุศ์แดงกรณศ์แดง ทำวอินทรีสุริยาก้นำเงิน ๑๐ ชั่งมา
 ถวายทรงจบพระหัตถ์ แล้วจึงไปจ่ายให้แก่นายวิเสศทั้ง ๕ โรง แต่มิใน
 หมายเกณฑ์ให้กรมแดงจัดมัตโกน แตะไกรไปประจำอยู่ที่โรงทานทั้ง
 ๕ ค่ำบด สำหรับราชธุระจะได้คึดมม ดูการที่จัดนั้นจะเป็นการสนุกน
 อย่างค่าตาฉ้อทานพระเวสสันดรอย่างเก่า ๆ จะให้มืพรักพร้อมทุกอย่าง
 แต่การเลี้ยงทงปวงนั้นไม่ต้องตั้งใส่ยเคยคงเปนอย่างสูงเปนแน่ ของ
 อาหารอย่างสูงเช่นนี้ต้องใช้ทองเหล็กจึงจะพอรับรอง แต่มืทพิเสศอยู่
 อย่างหนึ่ง คือเจ้านายขุนนางมักจะได้รับล่ำวที่ท้าวอินทรีสุริยา ไป
 เทียวแจกลงถึงวงถึงค้ำหนัก ถ้าเปนของเช่นนั้นแล้วอยู่ข้างจะทำพอใช้ แต่
 เจ้านายที่ในวงนั้น บางแห่งก็เข้าใจกันว่าของที่ท้าวอินทรีสุริยาไปให้นั้น
 เปนให้ล่ำวรับทำบุญ นำไปถวายพระสงฆ์เสียก็มี ที่จะเสวยเองนั้นมื
 น้อย ข้าหลวงกินนหม่มาก แต่ที่แทนนั้นล่ำวรับจะได้มาดงในวิโปค
 หางว่าวถวายพระราชกุศด ซึ่งกรมวังล่ำวรับมาตะโกนตรงหน้าพระที่นั่ง
 อย่างปลาปลต้อย อ้างได้ว่าบรมวงษานุวงษ์เสวยเท่านั้นองค์ ข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ผู้น้อยเท่านั้น พระสงฆ์แตราชธุระเท่านั้น หางว่าวถวายพระ
 ราชกุศดนั้นจะเหมือนกันทุกปีฤาแปลงกันก็แดงอยู่ เพราะไม่ว่าใครจะได้
 ฟังแ่ว ๆ บ้างก็ไม่จำด้วยรู้ว่าเป็นการช่างเถอะโดยมาก ได้ข้อจำนวน
 หางว่าวที่กรมวังมาเก็บยอดบาญชี ดงไว้เปนคัวอย่างมีหนึ่งมีจำนวน
 คึงนี้ โรงทานทั้ง ๕ โรงมีคนกินเลี้ยง ๓ วัน พระสงฆ์ ๔๓๒ ตามเถร ๒๗๓

ข้าราชการ ๒๔๑ ราษฎรชายหญิง ๓๓๓ นักโทษ ๒๒๕ รวม ๑๔๙๙ คน
 จำนวนตำรวจที่เลี้ยง ตำรวจเอก ๓๑๓ ตำรวจโท ๒๕๘ ตำรวจตรี ๓๑๒
 รวม ๘๘๓ ตำรวจ

กาลานูกาถ

การพระราชกุศตกาลานูกาถ ที่เรียงลงในเรื่องพิชิตสิบสองเดือน
แต่ก่อนว่าเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งต้น ยก
ไว้แต่สงครามนั้นเป็นการผิดไป บัดนี้ได้อความมาว่ากาลานูกาถ ทำ
พระราชพิธีตรุษพระราชพิธีสารท เข้าพรรษาออกพรรษา แต่ทำนถของ
ไทรยบั้นเป็นของมีมาแต่เดิม ทำยวิสาขบูชาเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ก็กาลานูกาถทำพระราชพิธีตรุษ ได้ทำ
ในวันเดือน ๕ ขึ้นค่ำหนึ่ง ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีพิธีการพระราช
กุศตทั้งปวง เหมือนเช่นใดก่ดมาแต่ในการกาลานูกาถทำนถของไทรย
แต่พระสงฆ์ใช้พระสงฆ์ กรุงเทพฯ สดับปกรณ์ ใช้ผ้าสบงผืนหนึ่ง หมา
กพุทธบาทยืนร่มรองเท้า จำนวนพระสงฆ์รายวัดประจำพระอารามซึ่งสดับปกรณ์
นั้น เห็นว่าความในเดือนนั้นมากแล้ว จะว่าก็จะยาวหนักไป การสดับ
ปกรณ์กาลานูกาถเดือน ๖ มีจำนวนพระเหมือนกัน จึงจะขอต่อไปได้ว่า
เดือน ๖ ต่อไป

ในการพระราชพิธีเดือนสี่กับเดือนห้านี้คิดเนื่องกัน เพราะตัวนัก
ขัตติยราช ที่เรียกว่าตรุษเองนั้นก็คาบปี คือวันแรมสิบสี่ค่ำห้าค่ำขึ้นค่ำ
หนึ่งเดียวแล้วการจึงต้องคิดเนื่องพัวพันกันไป ครั้นจะคิดเอาสงครามค
เป็นเดือนห้า ก่อนสงครามเป็นเดือนสี่ ตามความจริงซึ่งเป็นอยู่ดังนี้
คือถือนาในเดือนห้าก็เรียกว่าถือนาพระราชพิธีตรุษเป็นต้น ก็จะต้องว่า

ตลอดจนคนเซ่นสรวงสัตว์นานซึ่งเป็นค่านี้นั้น จะชักให้ ยึดยาวเหิงเงิงมาก
แล้วจะต้องฝันชื่อเดือนอยู่ ครั้นจะคิดเอาแรม ๑๕ คำ แดชนคำหนึ่งให้ขาด
เป็นรายเดือนไป การพระราชกุดในกระบวนตรุษก็ขนานบาศกเดียวกัน
จึงได้ขอแบ่งการวันใดซึ่งเห็นว่าควรจะว่า ในเดือนนี้เสียให้เสร็จทีเดียวเช่นกา
ดานุกาต เพราะเป็นของค่อพระราชพิธีดีมีพัจฉาวันทั้งที่จะว่าเสีย ที่เป็น
เรื่องยึดยาวคงแต่การบิใหม่เป็นต้น ขอคิดไปไว้เดือนห้า

การที่ควรจะตกเดือนนั้น ที่เป็นข้อสำคัญยิ่งใหญ่มากจะว่าไม่ใคร่
จะมีบิที่พร้อมเพรียงได้นั้น คือวันแรม ๑๒ คำ เวลามาเข้าจุดเทียนไชย
ถ้าไม่ทรงพระประศวรฤาไม่มีที่เสด็จพระราชดำเนินแห่งใด จะเสด็จพระ
ราชดำเนิน ในการพระราชพิธีนั้นไม่ได้ขาดเลย แต่ก่อนมามาหาเด็ก
มักจะโรโรไม่ใคร่มีใครมา จะเรียกโคมไฟฟ้าซึ่งจะสำหรับจุดชนวนเทียน
ไชยไม่ใคร่จะได้ วังกันตังตังตังเปล่าไป ขอให้จำไว้ว่าวันนั้นแล้วเป็น
โคมไฟฟ้าขาดไม่ได้ แดวัน ๑๕ คำ เป็นหน้าที่ของมหาเด็ก ซึ่งจะต้อง
ถวายเทียนทอง ๔ เล่ม แดโคมไฟฟ้าด้วยเหมือนกัน นำที่กรมภาษามา
ก็มีหลายแห่ง แต่อยู่ข้างจะดีไม่สู้จะขาดนัก คือในวัน ๑๔ คำนั้น ต้อง
เชิญพระมหาสังฆคฤหบดีมาตั้งไว้ ททททกราบ เมื่อเจ้าเทศาภิบาล
แล้ว ต้องเชิญพระมหาสังฆคฤหบดีไปพระราชทานที่ตรงอีกครั้งหนึ่ง เมื่อตรง
แล้วต้องเชิญพระมหาสังฆคฤหบดีมาตั้งไว้ ทททททททททท ต้องมีโคมคุม
ด้วย แต่โคมคุมนี้ภาษามาจาก่อนอยู่ข้างจะเคอะเหลื่อที่จะเคอะ ถ้าได้
จะเก็บไปอ่อนก็อ่อนจนเป็นดีแดงพิบไปพิบมา ถ้าได้จะแก้ก็เป็นเขี้ยวแข
กราก ถ้าได้จะโตก็โตจนกว้างเกือบหัวกึ่ง ถ้าได้จะเล็กก็จนพอผดิ
ออกมาเป็นสามใบ เกิดมาเป็นภาษามาจาก่อนเก็บโคมคุมเป็นอันอย่าง

ยังเป็นนิจันันตร์ ไม่ได้เคยเหมาะแต่สักครั้งเดียว ควรจะไปขอทาน
 พรหมณเฑาะไปเรียนตำราเก็บใบมดุมมาเสียให้ได้จะดีขึ้น เมื่อพระราช
 ทานน้ำเจ้า ซึ่งชนมาเฝ้าบนพระมหาปราสาทแล้ว ต้องเก็บพระมหา
 ดั่งชี แดพระมหาจ้ามรงค์ ชนคงที่เดิม เวลาค่ำเมื่อสวดธรรมจักรแด่มัย
 ต้องเชิญพระมหาสังข์ถวายสำหรับทรงรดน้ำแดเจิมบัน วัน ๑๕ ค่ำเวลา
 เข้าต้องเชิญครอบพระกริ่งลงมาคังไว ทักทรงกราบ แดเชิญฤๅคอยรับ
 พระมหาสังข์ซึ่งพระราชทานน้ำพระบรมวงษานุวงษ์แล้วชนคงไว้ที่ ถ้า
 ไม่ได้เด็ดจพระราชดำเนินออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ต้องเชิญพระ
 ครอบพระกริ่งถวายพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาดงกรณ์
 ทรงดับเทียน ในเวลาดับเทียนไซ้แล้ว เชิญพระครอบแดพระมหาสังข์
 มาคอยถวายที่ท้องพระโรง พระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท

ในวัน ๑๔ ค่ำเวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนินออกทอดพระเนตรแห่งพระ
 ข้าราชการตำรวจมหาดเล็กต้องสรววมงคลแด่เวลาเย็น แต่พระบรมวงษา
 นุวงษ์ไปสรวมต่อเสด็จขึ้นไปเฝ้าบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท การ
 อื่น ๆ อันใดไม่มีใครจะมีขาดนัก ถึงพระเตาขึ้นโชนทกที่พระมหาปราสาทนี้
 มหาดเล็กอยู่ข้างจะดีกว่าทุกแห่ง เพราะมิใช่เวลาแต่งตัว ถ้าถูกเสื่อ
 • เยียบบับแล้วจะอยู่ข้างอุ่น ๆ เสมอไป เพราะมีม้วนม้วนนอกเหนือ ๆ
 จึงได้เผดอ

ตะเยียดในทันทีจะชักให้ยาวความไป เพราะเปนเหตุที่เพียงแต่ยกมา
เปรียบ เมื่อมีโอกาสอื่นซึ่งสมควรจะอธิบายข้อความนั้นให้แจ่มแจ้ง
จึงจะอธิบายภายหลัง คงต้องการในทันทีแต่เพียงว่าการพระราชพิธีซึ่ง
เจือปนเปนการพระราชกุศล ฟังจะมานั่งชุมนุมกันเมื่อเปิดย่นบรมราชวงษ์
ซึ่งร่ายแล้วโดยมาก เพราะฉะนั้นในกฎมณเฑียรบาล จึงหาได้กล่าว
การพระราชกุศลในเดือนห้านี้ไม่ ส่วนจดหมายขุนหอดวงหาวัดซึ่งมีได้กล่าว
ถึงการสระต้นาน ฤๅคเสนทรศัสดานนั้นเดา ก็เป็นด้วยหนังสือนี้กล่าว
ถึงปัจจุบันกาล ในเวลาอายุของท่านผู้แต่งการพระราชพิธีสระต้นาน ในชั้น
หลังลงมาตลอดจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เกือบจะมีแผ่นดินตะครีค้าย ๆ
กับถึกกับดินส่วนดินนา ที่จะได้ใช้ต้องไม่มี ๆ แต่เว้นว่างไปไม่แท้ การ
คเสนทรศัสดานซึ่งกำหนดอยู่ปรกติทุกวันนี้ เป็นการเกิดขึ้นใหม่ในรัชกาล
ที่ดี เพราะฉะนั้นถ้าที่ขุนหอดวงหาวัดจะได้เคยเห็นสระต้นานฤๅเห็นแต่
จำไม่ได้เลย แต่ถือว่าไม่เป็นพระราชพิธีประจำเดือน จึงได้ยกเลิกได้
กล่าว ๆ ถึงแต่การพระราชกุศลสงกรานต์ ซึ่งเป็นการใหม่ทำอยู่ในเวลานั้น
แต่การถือน้ำพระพิพัฒน์จากมุกต์ต่างทั้งต้องแห่ง แต่ในกฎมณ
เฑียรบาลหาได้กล่าวไว้ในพิธีประจำเดือนไม่ เห็นจะเป็นเพราะมีหนังสือ
ต้องครวหาเหมือนกันจึงยกไปไว้เปนเอกเทศต่างหาก แต่ข้อความที่มี
อยู่นั้นก็เห็นว่าแต่เพียงกำหนดตำแหน่งถือน้ำฝ่ายในฤๅในราชตระกูล คือว่า
“พระภรรยาเจ้าทั้งสี่ พระราชกุมารพระราชনীติฯ ถวายบังคมถือน้ำ
ในหอพระ ถ้วนหน้าในมังคลาภิเศก” ดูเปนว่าด้วยพระของกรมวัง
เป็นการในพระราชมณเฑียรอย่างเดียว แต่ส่วนจดหมายขุนหอดวงหาวัด
นี้ยกข้อความเรื่องถือน้ำไปว่านอกพระราชพิธี มีคำสรุปความคล้ายคลึง

กับที่ได้ยินเล่ากันมาบ้าง แต่พิศดารมันเผื่อเหตุเกินจนจับได้ชัดเสียแล้ว
 ว่าผู้แซกแซมความแค้นใหม่ ด้วยเหตุว่าพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนหา
 ได้สั่งตั้งพระราชดำเนิน ออกให้ข้าราชการ ถวายบังคม ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
 ถึงวัดไม่ พึ่งจะมากเกิดธรรมเนียมขึ้นในรัชกาลที่ดี ก็เหตุใดในคำ
 ให้การขุนหลวงหาวัด จึงได้เล่าเหมือนหนึ่งเกิดในรัชกาลที่ดีในกรุง
 รัตนโกสินทร์จนแต่งตัวแต่งคน แต่มิได้ตั้งโดยกระบวนการพยุหยาตราว่า
 วยมากไป ซึ่งมิได้เคยมีมาแต่ก่อนเลยดังนี้ก็เห็นว่าเป็นอันเชื่อไม่ได้
 ในตอนนี้ พึ่งมีปรากฏในฉบับที่พิมพ์ฉบับเดียว ส่วนเรื่องที่เรียงกวีกับ
 ขุนหลวงหาวัด ถ้าของเดิมขุนหลวงหาวัดได้กล่าวไว้ถึงเรื่องจริง
 เมื่อเราได้อ่านทราบความก็จะเป็นที่พอใจเหมือนหนึ่งทองคำเนอรวิสุทธิ ซึ่ง
 เกิดจากตำบลบางตะพาน เพราะท่านเป็นเจ้าของแผ่นดินเอง ท่านกล่าวเอง
 ก็ย่อมจะไม่มีผิดพลาดเคลื่อนเลย แต่เมื่อมีผู้ส่งทองให้ดูบอกว่าทองบาง
 ตะพานแต่มีธาตุอื่น ๆ เจือปนมากจนเป็นทองเนื้อดำ ถึงว่าจะมีทองบาง
 ตะพานเจืออยู่บ้างจริงจะรับได้ถือว่าทองทั้งก่อนนั้นเป็นทองบางตะพาน ผู้
 ซึ่งทำลายของแท้ ให้ปนด้วยของไม่แท้เสียเช่นนั้น ก็เหมือนหนึ่งปน
 ดักรัพย์สมบัติของเราทั้งมวล ซึ่งควรจะได้รับแล้วเอาสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์
 ลงเจือปนเสียจนขาดประโยชน์ไป เป็นที่น่าเสียดายยิ่งนักไม่ควรเลยที่ผู้
 ใดซึ่งรู้ ตักตวงว่าเป็นผู้รักหนังสือจะประพฤติดังนี้ หนังสือจะเคลื่อน
 คลาศมาจากแห่งใดก็หาทราบไม่ แต่คงเป็นของไม่บริสุทธิ์ซึ่งเห็นได้ถนัด
 บัดนี้ขอแยกข้อความออกว่าตามลำดับ ซึ่งได้เรียงมาตามอย่างแต่
 ก่อนนั้น แยกข้อความพิศดารของการเก่าใหม่ไว้เป็นหมวด ๆ ตามราย
 ของการพระราชพิธีและการพระราชกุศลอื่น ๆ การในเดือนห้าเริ่มต้น

ที่ ๑๖ การสังเวทเวทดา สมโภชเครื่อง เติงไต่ระปีใหม่

การสมโภชเครื่องในท้ายพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ เปมธรรมเนียม
มีมาแต่เดิม แต่ครั้นเมื่อถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริห์เสาะหาแบบอย่าง การพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งมีในกฎมณ
เตียรบาล มาประกอบกับธรรมเนียมใหม่ๆ แล้วตั้งขึ้นเป็นแบบอย่าง
ย่อๆ ค่อมามีหลายอย่าง แต่ในการเรื่องเติงไต่ระนี้ เกิดขึ้นด้วยการ
สมโภชเติงไต่ระกฐน มีในพระราชพิธีเก่าๆ หลายแห่ง มีการบรมราชา
ภิเศกเป็นต้น ทรงเห็นว่าตรงกันกับเรื่องเติงไต่ระอย่างฝรั่ง ก็ดูเป็น
การน่าเด่นอยู่ เพราะได้ทั้งการเก่าการใหม่ เป็นเหตุให้เกิดความสมัคร
สมัคพร้อมมูลกัน จึงได้ทรงตั้งแบบขึ้นในวันขึ้นค่ำหนึ่งเดือนห้า
เวลาเช้ามีการพระราชกุศลสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ ยกไปทำที่พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย เวลาค่ำว่างอยู่ จึงให้เชิญพระสยามเทวาธิราช ซึ่ง
ตั้งอยู่ในพระราชพิธีแล้วนั้น ออกมาคตทบทวนบทมุขเด็จ พระที่นั่งดุสิต
มหาปราสาทแต่ให้เชิญเจ้าหัวมุขกับทงเทวรูปที่ห่อแก้วมาคตด้วย คต
เครื่องสังเวทไต่ระจันเรียงคิตๆ กันสามไต่ระ ที่พื้นชานามุขเด็จ คต
พระแท่นเป็นราชอาสน์ตรงอัมรินทร์ข้างตะวันออกมุขเหนือ แล้วกันฝา
เพ็ญเต็มหน้าทิมคตเป็นฉากโรงดกร กันรอบทิมคตเป็นในโรง มีดกร
หวดงเด่นเรื่องต่างๆ คือจับคนมีพระนางออกจุกเตียนแล้วว่าคอกไม้เงิน
ทอง พระสองครวหนึ่ง นางสองครวหนึ่ง คอไปเป็นจับถึงหัวค้ำเป็น

อย่างที่เด่นชัดเสมอทุกปี   ค่อนไปบางที่เป็นพระรามเข้าสวนพิราบบ้าง
 เป็นนันทกุ่มบ้าง   เรื่องสั้น ๆ คล้าย ๆ เรื่องเม็กโรง   เปลี่ยนกันไปเป็นนี้ ๆ
 เด่นกตางแจ้   ตัวให้ ตั้งโต๊ะเตียงเครื่องต้นกับพระเจ้าตากเธอ   ตั้งบน
 พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์   เจ้านายโต๊ะหนึ่ง   ข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นเสนาบดี
 โต๊ะหนึ่ง   ชั้นพระยาแฉะพระคณาธิบดีโต๊ะหนึ่ง   หอวงโต๊ะหนึ่ง   ชุนโต๊ะ
 หนึ่ง   แต่โต๊ะฝรั่งนั้นไม่แน่   เดิมก็มีโต๊ะเดี่ยวเป็นโต๊ะยาวกว่าทั้งปวงตั้ง
 ริมโรงละคร   คู่ก็เรียบร้อยกันมาได้หลายปี   ภายหลังเกิดเหตุขึ้นทมิฬกษัตริย์
 ลือต่อกัน   ว่าต้องนั่งโต๊ะเจอบนกับคนเดว ๆ พาหนักกลับไปเสียไม่ยอมนั่ง
 จึงได้แยกใหม่เป็นสองโต๊ะ   โต๊ะหนึ่งเป็นสำหรับกษัตริย์   โต๊ะหนึ่งสำหรับ
 พ่อค้ำมิดชันนารีบาดหลวง   พวกพ่อค้าก็เกิดอาวตาทันขึ้นอีก   ว่าตัว
 เคยหนึ่งได้กับกษัตริย์ทำไมจึงต้องแยกย้ายกัน   กลับไปเสียบ้างคงอยู่บ้าง
 ข้างฝ่ายกษัตริย์กับกษัตริย์เองก็เกิดรังเกียจว่า   เป็นกษัตริย์ดิลิปโตมาติกกษัตริย์
 พ่อค้า   บางคนก็ยอมนั่งบางคนก็ไม่ยอมนั่ง   ภายหลังแยกออกไปอีก
 เป็นสี่โต๊ะห้าโต๊ะ   ก็วุ่นวายกันอยู่เรื่อยมาไม่เป็นที่สุดดังได้   ด้วยการที่เชญ
 นั้นไม่ได้เชญเฉพาะว่าตัวผู้หนึ่งผู้ใด   บอกไปตามกษัตริย์ทุก ๆ กษัตริย์ตาม
 แต่จะพาใครมาก็มากันหมด ๆ เมืองทุกคราว   แต่คำที่ว่าหมดเมืองนี้
 หน้อยจะเข้าใจกันอย่างมากไป   หมดที่มิใช่ในเมืองไทยประมาณสักหกสิบ
 คนเท่านั้น   แต่ว่าทันทันเหลือเกินไม่ได้หยุคหย่อนเลย   คงเรียบร้อยคืออยู่
 แต่พวกมิดชันนารีกับพวกบาดหลวง   จึงต้องตกลงเป็นอันเลิกเสียด้วย
 ความว่าคานก่อนต้นรัชกาลหลายปี   คงเลี้ยงแต่เจ้านายขุนนางข้าราชการ
 เครื่องโต๊ะที่เลี้ยงหนักเป็นอย่างเก่า ๆ   กับเข้าไทยบ้างจีนบ้างฝรั่งบ้าง
 ทั้งหวานทั้งคาวคงพร้อมกันเต็มบนโต๊ะ   มีมัดซ่อมช้อนตะเกียบตำรับเดียว

ดูก็เป็นการอย่างเมื่อ ๆ กันอยู่ไม่สู้สนุกสนานอันใด เวลาเมื่อทรงจุดเทียน
 ดังเวลาดังทรงเจิมเครื่องที่พระแท่นแดเจิมเทวรูปด้วย เสด็จขึ้นอยู่हांทุ่ม
 ฤๅต้องยาม ครั้นเมื่อแผ่นดินประจวบนั้นในปีแรกพระบรมศพอยู่บนพระ
 มหาปราสาท การพระราชพิธีย้ายไปทำพระที่นั่งอนันตสมาคม ท่านผู้
 เป็นประธานในราชการเวลานั้น ต่างคนต่างเมื่อเตียงโต๊ะต้องอดตาหลับ
 ขับตานอนก่อกตงพร้อมใจกันขอให้เด็กเถย การเถยโต๊ะใหญ่ตามซึ่ง
 เกิดขึ้นในรัชกาลที่ดี จึงได้เป็นอันเลิกสูญไปแต่บัดนั้นมา

ครั้นต่อมาภายหลัง เมื่อใช้ธรรมเนียมฝรั่งซุกซมขึ้น มีการเถย
 โต๊ะในวังเนื่อง ๆ จนถึงปัจจุบัค ๑๒๓๖ เมื่อย้ายมาอยู่พระที่นั่งนั้น จึงได้
 เกิดการเถยบ่ใหม่ขึ้นเป็นคราวแรก แต่เถยเฉพาะพระบรมวงษานุวงษ
 ประมาณหกสิบพระองค์ตลอดมา เว้นไว้แต่บ่โตซึ่งมีเหตุการณ์ขัดข้องก็
 เดือนไปเป็นสงักรานค้บ้าง ยกเถยที่เดียวบ้าง บางบ่ก็มีแต่งพระองค์
 ต่าง ๆ ตามซึ่งเรียกอย่างฝรั่งว่า แฟนค้เดรสดี Fancy dress. บางบ่ก็
 แต่งพระองค์ตามธรรมเนียม แต่มีการเดินต่าง ๆ คือเวลาเถยโต๊ะแล้ว
 เป็นอย่างเด่นโยนน้ำบ้าง เดินกตบ้าง เดินเทยเค็วบ้าง มีแพรชายของ
 ครั้นหนึ่งเมื่อปีกุนนพศก ๑๒๔๘ มีดกรที่นำพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทใน
 เวลาค่ำด้วยทุกคราว แต่ในเวลาทีเถยบ่ใหม่นั้น มีนตากของพระราชทาน
 พระบรมวงษานุวงษที่มานั่งโต๊ะด้วยทุก ๆ พระองค์ แต่มีขนมพระราชทาน
 เจ้านายข้าราชการในหมู่กรมต่าง ๆ หลายแห่ง การบางบ่ก็ตั้งนุกนค้
 ครั้นมาบางบ่ก็ไม่ตั้งนุกนค้กรั้น บางบ่ก็ประชุมกันอยู่จนเวดาร์ุ่งเข้า
 บางบ่ก็เลิกไปในเวดาคึก

อนึ่งการตั้งเวรเวรดา ซึ่งเคยมีที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแต่ก่อน
 นั้น ก็โปรดให้มตามเคยแต่ย้ายไปทำเวรดาเข้า ที่พระที่นั่งทรงธรรม
 ในพระบรมมหาราชวัง มีเครื่องตั้งเวรแดดครหดวงซึ่งยังเหลืออยู่ ออก
 มาจุดเทียนคู่หนึ่ง แล้วต่อไปก็หาตกรผู้มบัณฑิตกดีมาเดิน จนตอด
 เวรดาตางวัน พอต่อกันกับการเียงเวรดาตางคืน การปี่ใหม่เป่นเสร็จ
 กันในวันเดียวกัน

เดือนห้า

ที่ ๑๗ การพระราชพิธีศรีสัจปานกาล

คือถอนาพระพิพทม์ลง

เป็นพระราชพิธีใหญ่สำหรับแผ่นดินมีสืบมาแต่โบราณ ไม่มีเวลา
เว้นว่าง มีคำอ้างถึงว่าเป็นพิธีระบับยุคเชษฐของบ้านเมือง กำหนดมี
ปีละต้องครั้ง คือในเดือนห้าขึ้นสามค่ำครั้งหนึ่ง เดือนสิบแรมสิบสาม
ค่ำครั้งหนึ่ง

เมื่อจะคิดหาต้นเหตุการถอนให้ ได้ความว่า เหตุใดเมื่อให้คนอ่าน
คำสาบแช่งแล้วจึงต้องให้ คมข่าชำระพระแสงด้วยอีกเล่ม ก็เห็นว่า
ดทริทไชน่าดังอาวรุเป็นน้ำสาบแช่ง ต้นแรกที่จะเกิดขึ้นด้วยการทหาร
เป็นวิธีของชาติไทย ถูกษัตริย์ ทนบว่าเป้นชาติทหารในจำพวกที่หนึ่งของ
ชาติซึ่งแบ่งกันอยู่ในประเทศอินเดีย ถ้ายกกันกับไนต์ knight ของ
อังกฤษ ถาสุ่มไรของยี่ปุ่น ชาติขัตติยเป็นชาติที่ไม่ได้หากินด้วยการค้าขาย
ไถหว่านปลูกเพาะ ถารับไทยทานจากผู้ใดผู้หนึ่งให้ ย่อมหาเลี้ยงชีวิต
ด้วยคมอาวรุ แต่มีใช้เป็นผู้ร้ายเที่ยวลอบดักทำโจรกรรม ใช้ปราบ
ปรามโดยตรงซึ่งหน้าให้ตกอยู่ในอำนาจ แล้วแต่ได้ทรัพย์สมบัติโดยผู้ซึ่ง
กตัญเกรงกำลังอำนาจยกยอให้ แต่การที่ประพฤติเช่นนั้น เมื่อว่าโดย
อย่างยิ่งแล้วก็อยู่ในเป็นผู้ร้ายนั่นเอง แต่เป็นผู้ร้ายที่มีความดีด้วย แต่คิด
แบ่งการที่ตัวประพฤติ (ถึงแม้ว่าไม่เป้นกรรมแท้ของโลกย์) ออกเป้นสอง

ภาค ภาคหนึ่งถือว่าการซึ่งตนจะกระทำเช่นนั้นไม่เป็นการผิดกรรม ภาค
 หนึ่งถ้าตนจะกระทำเช่นนั้นเป็นการผิดกรรม คำว่ากรรมในทณเป็นกรรม
 ของชาติขัตติย มิใช่กรรมของโลกย์ เมื่อว่าเท่านั้นจะยังเข้าใจยาก จะ
 ต้องยกตัวอย่างให้เห็นหน่อยหนึ่ง ว่าตามถัทธิความประพฤติของชาติ
 ขัตติยโบราณ คือเหมือนหนึ่งว่าผู้มีอำนาจเป็นชาติขัตติยได้ปกครอง

แผ่นดิน ทราบว่าลูกสาวของขัตติยเมืองอื่นมียู่สมควรแก่ตน ๆ ยังไม่
 คู่ซึ่งจะได้อภิเษก เมื่อไปส่งขอบิดามารดาของหญิงนั้นไม่ยอมให้ ขัตติย
 ผู้ที่ไปส่งขอถือว่าการที่ตัวคิดนั้นเป็นการชอบธรรม ด้วยใช้ว่าจะเอามาทำ
 อันตรายอย่างหนึ่งอย่างใด ประสงค์จะมายกย่องให้เป็นใหญ่โต บิดา
 มารดาของหญิงที่ไม่ยอมให้หนักหนาประมาณต่อผู้ซึ่งไปส่งขอ เป็นการ
 ประพฤติผิดกรรมประเพณี เพราะไม่รักษากิริยาอันดีต่อกัน ผู้ซึ่งไป
 ส่งขอสามารถที่จะประกาศแก้แค้นของตัว ว่าการซึ่งตัวประพฤตินั้นเป็น
 การชอบธรรม แต่บิดามารดาของหญิงประพฤติไม่ชอบธรรม จะต้อง
 ยกไปรบชิงเอานางนั้นให้จงได้ แล้วก็ยกกองทัพไปทำลายบ้านเมืองนั้น
 เสียได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการผิดกรรม ถ้าเมื่ออยู่ดี ๆ เชื่อตัวว่ามีวิชาความ
 รู้กำลังวังชาแข็งแรง ยกไปชวนพระราชที่เป้นชาติขัตติยอื่นซึ่งเสมอ ๆ
 กัน ให้มาต่อสู้ตองฝีมือกัน เมื่อผู้ใดแพ้บ้านเมืองก็เป็นดินพินนี้ ก็ถือว่า
 การซึ่งขัตติยผู้ไปชวนนั้นไม่ได้ประพฤติผิดกรรมเหมือนกัน

ถ้าขัตติยนั้นไปพบลูกสาวชาวบ้านซึ่งเป็นชาติต่ำมีกำลังน้อย ไม่
 สามารถที่จะต่อสู้ นุดจึงมาด้วยอำนาจแก้แค้นพวกมาก ถ้าเห็นคน
 ยากไร้เดินอยู่ตามถนน เอาศาสตราอาวุธประหารให้ถึงแก่ความตายถ้า
 ฆ่าง่าย ๆ ขัตติยผู้ซึ่งประพฤติการทั้งสองอย่างนี้เป็นประพฤติผิดกรรม

การยุติธรรมแต่ไม่เป็ยุติธรรม   ฤๅต้องด้วยธรรมแต่ไม่ต้องด้วยธรรม
ของพวกชาติยิวนั้นเป็นดังนี้   จึงกล่าวว่ามิใช่ยุติธรรมของโดยยี่

เมื่อชาติยิวยังปวงประพฤติกในการซึ่งถือว่าเป็นธรรมแต่ใช้ธรรมอยู่เช่นนี้
ผู้ใดมีวิชาชำนาญในการใช้ศาสตราวุธแล้วพวกพ้องมาก   พวกพ้องเหล่านี้
ก็ย่อมถือการชำนาญในศาสตราวุธเป็นที่ตั้ง   ปราบปรามชาติยิวยัง
ปวงให้ตกอยู่ในใต้อำนาจได้มาก   คนทั้งปวงก็ยอมเป็นที่หวาดหวั่นกลัว
เกรง   จึงยกขึ้นให้เป็นพระราชอำนาจที่จะได้ดูแลบังคับผิดแผกชอบในบ้าน
เมือง   แล้วแบ่งสรรปันส่วนทรัพย์สินสมบัติอันคนหาได้ ให้เป็นเครื่องเลี้ยง
อุดหนุนแก่ชาติยิวยุเป็นพระราชทาน   คอยเหตว่าชาติยิวยุเป็นผู้ถือหลักวิชาหา
เลี้ยงชีวิตด้วยคมอาวุธเช่นนี้   จึงเป็นทคนทั้งปวงยำเกรงมากกว่าตระกูล
อื่น ๆ   คนทั้งปวงจึงมักจะเลือกตระกูลชาติยิวยุเป็นพระราช   ด้วยความ
เต็มใจฤๅความจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง   มากกว่าที่จะเลือกตระกูลอื่น ๆ
มีชาติพราหมณ์เป็นต้นขึ้นเป็นพระราช   จนภายหลังมากำซึ่งว่าชาติยิ
ยิวยุ   ในประเทศเรามักจะเข้าใจกันว่าเป็นเชื้อแห่งพระราช   ฤๅพระ
เจ้าแผ่นดิน   แต่ที่แท้เป็นเชื้อแห่งชาติตระกูลของคนพวกหนึ่ง   มิใช่เป็น
เชื้อของพระราชเลย   เป็นเพราะเหตุที่ชาติตระกูลนี้ได้เป็นพระราชา
มากกว่าชาติอื่นตระกูลอื่น   แล้วเป็นพระราชาสืบตระกูลต่อ ๆ กันไป   ก็ยัง
คงเป็นชาติยิวยุอยู่ทุกชั่วทุกชน   คำที่เรียกพระราชาที่เรียกชาติยิ
ยิวยุไปเท่านั้น

ก็เมื่อชาติยิวยุถือว่าคุณอาวุธเป็นทางหาเงินเช่นนี้แล้ว   ก็เป็นการ
จำเป็นที่จะเล่าแสดงหาศาสตราวุธที่เป็นอย่างดีวิเศษ   สำหรับตัวที่จะได้
ใช้ให้ต้องแคล้วคลาดประสังค์   อาวุธนั้นยอมเป็นที่รักยิ่งกว่าทรัพย์สิน

อื่น ๆ มีไม่วางห่างกายเลยเป็นต้น แต่เมื่อถืออาวรุณ^๕ไปทำยุทธสงคราม
กับผู้ใดได้ชัยชนะ ก็ย่อมถือว่าอาวรุณ^๕เป็นของดีมีคุณวิเศษ เมื่อมี
เหตุการณ์ใดซึ่งควรจะประกอบให้เห็นได้เป็นอัจฉรย์ ก็พาให้เห็นได้ว่า
อาวรุณ^๕นั้นมีสิ่งซึ่งถึงรักษา เป็นเครื่องช่วยกำจัดศัตรูที่จะประหัตประหารแก่
ศัตรู เมื่อมีผู้ใดมาอ่อนน้อมยินยอมอยู่ในใต้อำนาจ จึงได้เอาอาวรุณ^๕
ต่างนำให้กินเป็นคูกับคำสาบด เพราะเชื่อว่าอาวรุณ^๕นั้นสามารถที่จะดง
โทษแก่ผู้ซึ่งคิดประทุษร้ายตนอย่างหนึ่ง เพราะรักเกือบจะเต็มอกด้วยตนเอง
แหวงอยู่ใกล้ ๆ ตัวที่จะหยิบง่ายกว่าสิ่งอื่น จึงได้หยิบอาวรุณ^๕นออกให้
ผู้ซึ่งมายินยอมอยู่ในใต้อำนาจทำด้วยดี การซึ่งทำด้วยดีกันเช่นนี้ ในชั้นแรก
คงจะได้ทำด้วยดีกันในเวลาอยู่ที่สนามรบ มากกว่าเวลาที่อยู่ในบ้านเมือง
โดยปรกติ เมื่อใช้ดังเป็นตัวอย่างครั้งหนึ่งแล้วก็ใช้ต่อ ๆ ไป จึงเห็นว่า
การซึ่งถือนำด้วยอาวรุณ^๕คงจะเกิดขึ้นด้วยชาติชาติเป็นต้น ถ้าพราหมณ์
เป็นพระราชบางที่จะถือนำด้วยคัมภีร์เวทได้บ้างดอกระมัง

แต่ยังมีเรื่องประกอบอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในคำประกาศคเชนทรวัด
ถ่าน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปภายหน้า ว่าด้วยนำต่างพระแสงขรรค์ซึ่งที่ชาว
นับว่าผู้ใดกินนั้นได้รับความสวัสดิมงคลคด้ายน้ำมนต์ ซึ่งถือนั้นเห็นจะ
เป็นเกิดภายหลังเหตุที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว เพราะฉนั้นการถือนำจึงต้อง
ใช้พระแสงขรรค์ให้บริโภาคด้วย เป็นแบบมาแต่โบราณ

ครั้นเมื่อประเพณีการถือนำ ต้องการที่จะใช้ขึ้นในประเทศอื่น ๆ
ซึ่งอยู่ใกล้เคียงประเทศอินเดีย วัฒนธรรมนิยมอินเดียมาใช้เป็นประเพณี
บ้านเมือง ฤาบางเมืองก็มีเรื่องกล่าวว่า พวกชาติซึ่งได้เป็นพระราช
ในประเทศอินเดียนี้ ด้วยหลบหลีกข้าศึกศัตรูมาสร้างพระนครใหม่บ้าง

ด้วยคิดอ่านเผื่ออาณาเขตรอกออกมาตั้งอยู่นอกประเทศอินเดียบ้าง ก็ยกเอา
แบบอย่างถือน้ำด้วยอาวุธนั้นมาตั้งลงในประเทศที่ใกล้เคียงแผ่นดินเดิม เมื่อ
ต่อมาถึงผู้มัญญวาทนาจะตั้งคนขึ้นเป็นใหญ่ในแผ่นดิน โดยจะไม่ได้เป็น
ชาติเดียวแต่ตระกูลมาแต่ประเทศอินเดีย เมื่อมีอำนาจเป็นพระราชปกครอง
ครองแผ่นดินขึ้น คนทั้งปวงก็ยอมดมตระกุดนั้นว่าเป็นชาติเดียวตระกูล
จึงได้ประพฤติตามชาติเดียวประเพณี คือใช้อาวุธเป็นเครื่องตั้งน้ำให้คน
บริโภคแสดงความซื่อสัตย์สุจริต จัทธิแสดงความดีดุษณห์กันแต่ใน
ประเทศทั้งปวง ซึ่งถือว่าพระราชกับราชตระกูลเป็นชาติเดียวไม่ตลอดทั่วไป
ในประเทศอื่น เช่นเมืองจันทราเมืองแขกอื่น ๆ ซึ่งถือสาส์นามหัตเป็นต้น
การถือน้ำทอมอยู่ในกรุงเทพ ฯ นั้นหาอย่าง คือถือน้ำแรกพระเจ้า
แผ่นดินได้รับราชสมบัติอย่างหนึ่ง ถือน้ำปรกติ ผู้ที่ได้รับราชการอยู่แล้ว
ต้องถือน้ำบดต้องครองอย่างหนึ่ง ผู้ซึ่งมาแต่เมืองประจามิตรเข้ามาสู่พระ
บรมโพธิ์สมภารอย่างหนึ่ง ถ้ามอย่างนี้เป็นถือน้ำอย่างเก่า ยังทหาร
ซึ่งเป็นผู้ถือน้ำอยู่เดิม ต้องถือน้ำทุกเดือนพวกหนึ่ง ผู้ซึ่งเป็น
ปลุกราชการต้องถือน้ำพิเศษ ในเวลาแรกเข้ารับตำแหน่งอีกพวกหนึ่ง
ในต้องพวกนี้เป็นถือน้ำเกิดขึ้นใหม่ ในการถือน้ำของพวกที่ ๑ ที่ ๓ ที่ ๕
ไม่มีกำหนดว่าเมื่อใดแต่เหตุการนั้น ๆ แต่ต้องอ่านคำสาบาตตลอด
ทวนหาไม่มียกเว้น แต่ถือน้ำอย่างที่ ๒ นั้น พระบรมวงษานุวงษซึ่ง
เป็นท้าววังพระราชหฤไทยแล้ว ไม่ต้องอ่านคำสาบาต เป็นแต่ดื่มน้ำ
พระพิพัฒ์ดัจจา การถือน้ำทั้งสามอย่าง คือที่ ๑ ที่ ๓ ที่ ๕ นั้นนับว่า
เป็นการจร แต่ถือน้ำอย่างที่ ๒ ที่ ๔ นั้นเป็นการประจำปี ซึ่งจะนับเข้า
ในหมวดพระราชพิธี ๑๒ เดือน อันเป็นเรื่องที่จะกล่าวอยู่นั้น กำหนดที่

ถือน้ำอย่างที่ ๒ ซึ่งเป็นการประจำปีจะต้องควรวิน พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในวิธีอธิบาย
 น้ำพระพิพัฒน์เกล้า ซึ่งได้ลงในหนังสือพิมพ์ขริฎาณวิเศษเล่ม ๒ หน้า ๑๕๘
 หน้า ๑๖๗ มีเนื้อความพิสดารอยู่แล้ว จะย่อแต่ใจความมากคำไว้ในที่
 นี้เป็นสังเขป เพื่อให้ผู้ซึ่งไม่อยากจะต้องชวนชวยค้นหาหนังสือขริฎาณ
 เก้ามาอ่านได้ทราบเค้าความ ว่ากำหนดถือน้ำแต่ก่อนนั้นเคยใช้กำหนดใน
 ท้ายพระราชพิธีสารทศกึ่งหนึ่ง ท้ายพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ครึ่งหนึ่ง ใช้
 น้ำมนต์ซึ่งตั้งในการพระราชพิธีนั้น ทำน้ำพระพิพัฒน์เกล้า การพระราชพิธี
 สารทเริ่มแต่วันเดือน ๓๐ แรม ๑๓ ค่ำ ไปเสร็จลงในวันเดือน ๓๐ แรม ๑๕
 ค่ำเวลาเช้า การถือน้ำสารทคงอยู่ในวันเดือน ๓๐ แรม ๑๕ ค่ำ ฤกษ์เดือน
 ๓๑ ขึ้นค่ำหนึ่ง การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์เริ่มแต่วันเดือนสี่แรมสิบเอ็ด
 ค่ำ ไปเสร็จลงในวันเดือน ๕ แรม ๑๕ ค่ำเวลาเช้า คงถือในวันเดือน ๕
 แรม ๑๕ ค่ำ ฤกษ์เดือน ๕ ขึ้นค่ำหนึ่ง ว่าเป็นธรรมเนียมเดิมมาดังนี้ แต่
 เพราะเหตุที่เดือน ๕ ต้องกับนักษัตรฤกษ์ศรุต เป็นเวลาที่คนทั้งปวงงดการ
 นักษัตรฤกษ์ต่าง ๆ มีแต่เนบเบยเป็นต้น แดคนเมามายตามถนัดชุกชุมต้องตั้ง
 กองตาดตระเวนรักษาโจรผู้ร้าย ต่างคนต่างไม่เต็มใจจะมาถือน้ำในท้าย
 พระราชพิธีตามกำหนดเดิม จึงได้คิดเลื่อนกำหนดเสีย ซึ่งเลื่อนกำหนด
 ไปจนถึงวันเดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำปีใหม่นั้น เพราะตั้งแต่วันแรม ๑๓ ค่ำมา
 ถือว่าเป็นวันจ่ายศรุต วันแรม ๑๔ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ ขึ้นค่ำหนึ่งเป็นวัน
 ศรุต วันขึ้น ๒ ค่ำเป็นวันสังศรุต เมื่อตั้งวันขึ้น ๓ ค่ำเป็นวันถือน้ำ ก็เป็น
 อันพ้นเขตศรุต ซึ่งถือน้ำให้ถึงเถวเข้าไปในปีใหม่นั้น ถือว่ายังไม่
 เป็นปีใหม่ เพราะยังมิได้ได้ถึงคกเปลี่ยนศักราชใหม่ คงนับเป็นถือน้ำ

มีหลัง เมื่อถอนาครุศเดือนวันไปเช่นนี้แล้ว จึงมีผู้คิดเดือนถอนาครุศ
เข้ามาเสียก่อนพระราชพิธี ให้ตกอยู่ในวันเดือน ๓๐ แรม ๓๓ ค่ำ ด้วย
จะให้เป็นที่ตั้งเก่าย ว่าเมื่อถอนาครุศเป็นวันใด คือวันอาทิตย์ฤ
วันจันทร์ ถอนาครุศในปีนั้นก็คงเป็นวันอาทิตย์ฤวันจันทร์ตรงกัน ทว่า
ดังนี้ของเข้าใจว่าถอนาครุศเป็นคราวแรก ถอนาครุศเป็นคราวหลัง คือ
เหมือนอย่างถอนาจำนวนปีชวดดัมฤทธิศก เมื่อถอนาครุศเป็นวัน ๔
เดือน ๓๐ แรม ๓๓ ค่ำ ถอนาครุศในปีนั้นยังเป็นดัมฤทธิศก ซึ่งนับว่าเป็น
ถอนาจำนวนปีชวดดัมฤทธิศก ก็คงตกในวัน ๔ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ
เป็นวัน ๔ ต่อวัน ๔ ตรงกันดังนี้

แต่ส่วนถอนาที่ ๔ ซึ่งเป็นส่วนถอนาประจำเดือนของทหารนั้น ใช้วัน
ขึ้น ๓ ค่ำทุก ๆ เดือนไม่ได้เปลี่ยนแปลง ซึ่งกำหนดเอาวันขึ้น ๓ ค่ำนั้น
ก็เพราะเหตุที่ทหารเปลี่ยนกันเข้ามารับราชการเป็นเดือน ๆ กำหนดเข้าวัน
ขึ้น ๓ ค่ำหนึ่งไปจนวันขึ้น ๓ ค่ำเป็นกำหนด ถ้าพ้นวัน ๓ ค่ำไปทหารไม่มาเข้า
เวรเป็นกำหนดเกาะเหมือนกันกับเดโชไพร่หลวงจ่ายเดือนทั้งปวง แต่ที่ต้อง
ทำน้ำพระพิพัฒน์สัจจาสำหรับทหารต่างหากอยู่เพียงสิบเดือน ในเดือนห้า
กับเดือนสิบ ทหารคงถอนา พร้อมด้วยพระราชพิธี ประจำปี เหมือนข้าราชการ
ทั้งปวง การถอนาประจำเดือนเป็นการย่อ ๆ ลงกว่าถอนาครุศ แต่ครุศ
จะได้ก่อดำภายหลัง

การพระราชพิธีถอนาครุศแต่ครุศที่จัดเป็นแบบอย่าง ก็เหมือนกันทั้ง
สองคราว แต่มีเหตุการณ์อื่น ๆ มาบรรจบร่วมเข้าในเดือนห้า ก็ทำให้เห็น
ว่าดเหมือนถอนาครุศจะเป็นใหญ่กว่าถอนาครุศ การซึ่งเป็นเหตุมาบรรจบ
เข้านั้น คือเรื่องส้มโอรพระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษาอย่างหนึ่ง การ

เสด็จพระราชดำเนินวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นกระบวนพยุหยาตรา
 อย่างหนึ่ง เรื่องสมโภชพระพุทธรูปพระชนมพรรษานี้ ก็เพราะเป็นวัน
 ไกลกับวันเฉลิมพระชนมพรรษา ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ซึ่งได้ทรงสร้างพระนั้นเป็นครั้งแรก จึงได้ตั้งการสมโภชไว้ในวันถือน้ำ
 ก็เคยติดต่อกันมาแต่ยุคก่อน ส่วนการที่เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวน
 พยุหยาตรา นั้น พึ่งเกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ในขณะที่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ในพระบรมมหา
 ราชวังยังไม่มีถือน้ำ ฤกษ์แล้วแต่คืนกันไปไม่ได้แก้ไข ถ้าเวลาฝนตก
 ลงมาหน้าฝนย่อมจะชงนองทั่วไป ถึงกับหนึ่งคืบเศษ วันหนึ่งสองวันจึงได้
 แห้ง แต่การถือน้ำสารทมิฬจะถูกเวลาฝนตก เมื่อเสด็จพระราชดำเนินโดย
 กระบวนพยุหยาตราเป็นกระบวนเดินช้า ก็มักจะถูกฝนตกทางแต่ต้องดู
 น้ำ ไม่เป็นทั้งดงามแต่ทำให้เครื่องอาบนียกฝน จึงได้ยกเลิกเสด็จ
 พยุหยาตราในถือน้ำสารทเดือน คงใช้อยู่แต่ถือน้ำตรุษซึ่งเป็นเวลาแต่ง
 แต่ถึงดังนี้ที่ไม่เป็นการประจำเสมอทุกปีนัก ต่อปีใดที่มีแขกเมือง
 ประเทศราชฤๅต่างประเทศมาอยู่ในพระนคร จึงได้เสด็จเป็นกระบวน
 พยุหยาตรา แต่อยู่ในกองเป่นปีที่พยุหยาตรามากกว่าที่ไม่ได้พยุหยาตรา
 ไม่เหมือนอย่างแผ่นดินปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้นการตกแต่งตัวข้าราชการที่
 ต้องเข้ากระบวนเสด็จพระราชดำเนิน ก็ต้องตกแต่งมากกว่าถือน้ำสารท
 จึงเห็นถือน้ำตรุษเป็นการครึกครื้นใหญ่กว่าถือน้ำสารท

การถือน้ำครั่งกรุงเก่า ซึ่งได้ความตามคำเล่าสืบมา ก็ว่าเหมือนกัน
 กับที่กรุงรัตนโกสินทร์ เช่นแบบอย่างในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ แปรก
 แต่ข้าราชการถือน้ำที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ แล้วย้ายไปที่วิหารพระวัดมณฑล

บพิตร เมื่อถือน้ำแกว้มดกไม่รูปเทียนเข้าไปถวายบังคมพระเชษฐูปิตร
ซึ่งเป็นพระรูปพระเจ้าอยู่หัว คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ซึ่งได้สร้าง
กรุงทวารวดีศรีอยุธยา แล้วจึงได้เข้าไปถวายบังคมพระเจ้าแผ่นดิน
พร้อมกัน แต่พระราชวงษานุวงษนั้นไม่ได้เสด็จไปถือน้ำวัด ดังกฎ
มณเฑียรบาลซึ่งได้ยกมากล่าวไว้ข้างต้นแล้วนั้น ครั้นในกรุงรัตนโกสินทร์
นี้ ข้าราชการก็ไปพร้อมกันถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
แล้วมีรูปเทียนมาถวายบังคมพระบรมอัฐิในรัชกาลที่ ๑

โปรดให้ถวายบังคมพระอัฐิ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกไปยกราชบัลลังก์
แทนพระเชษฐูปิตร ในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็ถวายบังคมพระบรมอัฐิ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตลงไปโดยลำดับนั้นด้วย แล้วจึง
พร้อมกันเฝ้ากราบถวายบังคม พระเจ้าแผ่นดินในท้องพระโรงเหมือนอย่างแต่
ก่อน แต่พระราชวงษานุวงษซึ่งแต่กรมพระราชวังเป็นต้นลงไป เจ้า
พนักงานนำน้ำมาถวายให้เสวยในท้องพระโรงนำพระที่นั่งเวลาที่เสด็จออกขำ
ราชการถวายบังคม

ครั้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อประชุม
พร้อมกันเชิญเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นเวลาทรงผนวช เสด็จ
พระราชดำเนินมาประทับอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระ
บรมวงษานุวงษและข้าราชการทำสัตยาณัติถวายครั้งแรก ก็ต้องทำที่
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไม่ได้มาทำที่พระที่นั่งอมรินทรวิน
ิจฉัย เหมือนอย่างเมื่อเปลี่ยนรัชกาลที่ ๑ เป็นที่ ๒ รัชกาลที่ ๒
เป็นที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ เป็นที่ ๕ จึงทรงพระราชดำริห์ว่า การที่ประชุม
พร้อมกันทำสัตยาณัติ ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาเฉพาะพระภักตร์พระมหา

มณีนรีตนปฎิมากร แดพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระพุทธรูปเลิศล้ำ
 นภาโดย ซึ่งเป็นพระนดองพระองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
 พระบรมชนกนาถทรงต้องพระองค์นี้ ดูเป็นการดัดจริตมิดดัดแถม
 เปรียงกัน ดิฉันว่าที่แยกย้ายกันอย่างแต่ก่อน จึงได้เสด็จพระราชดำเนิน
 ออกวัดพระศรีรัตนศาสดารามในเวลาถือน้ำค่ำ ๗ มา ด้วยอ้างว่าเป็น
 เหตุที่ทรงเคารพต่อพระมหามณีนรีตนปฎิมากร แดพระพุทธรูปนดอง
 พระองค์ทรงต้องพระองค์นี้ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินออกวัดถึง
 การเพิ่มเติมต่าง ๆ แต่เปลี่ยนแปลงการเก่าก็เกิดขึ้นหลายอย่างดังที่เคยเป็นอยู่
 ในปัจจุบันนี้

บัดนี้จะกล่าวด้วยเรื่องพระพุทธรูป อันเนื่องในการพระราชพิธีศรี
 สัจจานกาด ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจานโดยย่อ พอให้เป็นเครื่องประกอบ
 ทราบเรื่องราวตลอดไป คือเริ่มต้นแต่พระมหามณีนรีตนปฎิมากรแก้ว
 มรกตซึ่งมีตำนานเรื่องราวที่ยาว ที่ควรเชื่อได้ว่าเป็นพระพุทธรูปปฏิมากร
 ของโบราณ เป็นที่นับถือของมหาชนทั้งปวงเป็นอันมากนับด้วยพันปีดัง
 มา พระพุทธรูปปฏิมากรพระองค์นี้ได้ตกไปอยู่ในประเทศต่าง ๆ หลายแห่ง
 แต่มาได้เคยมาอยู่ในกรุงเทพมหานครศรีอยุธยาโบราณนั้นเคย ต่อพระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสด็จขึ้นไปปราบปรามเมืองเวียงจันทน์
 ได้ ไซยชนะเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรพระองค์นี้ลงมา เจ้ากรุงธนบุรีซึ่งเป็น
 ใหญ่ในเวลานั้น ก็ผอินเกิดวิตถลภัยจริตคลั่งคลุ้มไป จนทั้งปวงพากัน
 เชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ให้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราช
 สมบัติ ปราบปรามยุคเชิญทั้งปวงส่งมอบเรียบร้อย ประดิษฐานพระนคร
 ขึ้นใหม่ ทรงพระราชดำริเห็นว่าพระมหามณีนรีตนปฎิมากรองค์นี้เป็นศิริ

แก่พระองค์แด่พระนคร จึงได้ขนานนามกรุงใหม่ว่ากรุงรัตนโกสินทร์มหินทรา
ยุทธยา เพราะเป็นที่ประดิษฐานแท่นที่เก็บพระมหามณีนรัตนปฏิมากร
พระองค์นี้ เพราะเหตุฉนั้นการพระราชพิธีอันใดซึ่งเป็นการใหญ่ ก็ควร
จะทำในสถานที่เฉพาะพระภักตร์พระมหามณีนรัตนปฏิมากรนั้นประการหนึ่ง

อนึ่งเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
ปรารภถึงพระราชพงษาวดารซึ่งมีปรากฏมาว่า สมเด็จพระรามาธิบดี ๒
ทรงห่อพระศรีธรรมเพชรมหึ่ด้วยทองคำสูงแต่พระบาทถึงยอดพระรัศมี ๘ วา
ทองที่ห่อหนักห้าหมื่นสามพันซั่ง ทองคำหุ้มหนัก ๒๘๖ ซั่ง แด่พระเจ้า
แผ่นดินภายหลังก็ได้ทรงห่อพระรูปสมเด็จพระรามาธิบดี ๑ คือพระเจ้า
อยู่ทองซึ่งเป็นปฐมบรมราชาธิราชผู้สร้างกรุงขึ้นไว้เป็นที่นมัสการ ด้วย
อาไศรยปรารภเหตุดังอย่างนี้ จึงทรงพระราชศรัทธาจะสร้างพระพุทธรูป
ใหญ่หุ้มด้วยทองคำให้เป็นพระราชกุศลใหญ่ แด่พระเกียรติยศบ้าง
แต่มีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นพระฉลองพระองค์ ของพระบาท สมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย แทน
พระเชษฐบิดรที่ทรงเก้านั้นด้วย จึงได้ทรงปลุกเสกด้วยพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่เมื่อยังทรงผนวชอยู่ ในขณะนั้นเป็นเวลาที่เกิด
กระแสวนสืบกันจะให้ ได้คิดว่าพระพุทธรูปเจ้าสูงเท่าใดเป็นแน่ ไปตกลงกัน
อยู่ว่าอยู่ในราวหกศอกข้างไม้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถวายพระพรด้วยเรื่องนั้น จนทรงเห็นชอบตกลงเป็นตักส่วนพระพุทธรูปนั้น
ให้ย่อมลง แด่เพราะเพื่อที่จะแบ่งให้เป็นสององค์ชนทวย่อมลงนั้น จะตก
แต่ข้างหนึ่งคางคักว่าใหญ่โตเหมือนอย่างแต่ก่อน จึงได้ทรงสร้างพระพุท
ธรูปทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราชสองพระองค์ หุ้มด้วยทองคำเครื่องกัน

ประดับด้วยเนาวรัตน์ เป็นฝีมือช่างอย่างวิจิตรประณีตยิ่งนัก น้ำหนัก
ทองคำซึ่งหุ้มพระองค์ แดเครื่องทรงพระพุทธรูปทองสองพระองค์ หนัก
ถึงพระองค์ละหกสิบสามชั่งห้าปอนด์ แต่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
ในพระเมาต์ทองสองพระองค์ แดเพราะเหตุซึ่งไม่โปรดคำที่คนเรียกนาม
แผ่นดินว่า แผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศ แดพระพุทธเจ้า
อยู่หัวในพระบรมโกศอย่างหนึ่ง ฤๅเรียกว่าแผ่นดินคันแผ่นดินกลางอย่างหนึ่ง
จึงได้ทรงขนานพระนามถวายพระพุทธรูปองค์ข้างเหนือว่า พระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชจักร-
พรรดินารอบพิตร องค์ข้างใต้ถวายพระนามว่าพระพุทธเลิศหล้าสุทดาโดย
ซึ่งภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลงเป็นภาโดย
ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถบรมมหาราชบริพิตร์ แดประ
ภาศให้ออกนามแผ่นดินรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ตามพระนามแห่งพระพุทธรูปทอง
สองพระองค์สืบมา ด้วยเหตุผลซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงพระราชดำริให้มีการซึ่งจะสร้างพระพุทธรูป ๒ พระองค์ขึ้น เพื่อ
จะเทียบอย่างพระเชษฐาธิราชกรุงเก่า จึงเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นการสมควร ซึ่งจะเสด็จพระ
ราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธรูปทองสองพระองค์ ในวันพระราชพิธี
ศรีวิชัยปณทก ให้พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการได้กราบถวายบังคม
อย่างพระเชษฐาธิราชตามพระราชดำริเห็นสมควร

หนึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ
ถึงเรื่องสร้างพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ ซึ่งมีปรากฏมาในพระราชนิพนธ์
พงษาวดาร ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงสร้างขึ้นนั้น ทรงเห็นว่า

เปนตัวร่างรูปสัตว์รูปสิ่งใดเหมือนท่าเครื่องเล่นอยู่ ไม่เป็นที่ชักชวนความเต็ม
 ได้ยินดี จึงทรงพระราชดำริหึยกอย่างใหม่ ให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิต
 ทรงตรวจพระอริยาบถของพระพุทธรเจ้า ซึ่งมีปรากฏมาในพระคัมภีร์ต่าง ๆ
 จะมีตักก้อย่างกี่ปาง ในเวลานั้นตรวจกันได้อวามี ๓๗ ปาง เปนเวลาที่
 แร่ทองแดงเมืองจันทกเกิดขึ้นใหม่ จึงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปปางต่าง ๆ
 ขึ้นไว้ ๓๗ ปาง เมื่อแล้วเสร็จก็ตั้งไว้ที่หอพระบริติ ภายหลังมาทรงพระ
 ราชศรัทธาสร้างพระพุทธรูปด้วยเงินเปนน้ำหนักองค์ละซังห้าตำดั่ง เท่า
 พระชนมพรรษาปีละองค์ ทรงสร้างถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโดยย์ แดพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยด้วยทั้งต้องพระ
 องค์ พระพุทธรูปนั้นก่เปนขนาดเดียวกันกับที่ทรงหล่อพระปางต่าง ๆ ไว้แต่
 ก่อนทั้งสามตำรับ เปดียนแต่พระอาการเปนปางต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๑ นั้น
 เปนพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรพระหัตถ์ห้อย ในรัชกาลที่ ๒ เปนพระพุทธร
 รูปมารวิชัย ในรัชกาลปัจจุบัน (คือรัชกาลที่ ๓ นั้น) เปนพระพุทธรูป
 นั่งขัดสมาธิพระหัตถ์ขวาซ้อนพระหัตถ์ซ้าย แดพระพุทธรูปทั้งสามตำรับ
 มีพลัดเค้เพิ่มเติมขึ้นคือมีฉัตรเงินก่าให้ด่ทองจำหลักปรุตามชนกน เท่า
 จำนวนที่ได้เสด็จดำรงศิริราชสมบัติ นอกนั้นซึ่งเท่าจำนวนพระชนมพรรษา
 เมื่อยังไม่ได้เสด็จดำรงราชสมบัตินั้นไม่มีฉัตรกน พระพุทธรูปทั้งสามตำรับ
 ตำรับที่ ๑ ที่ ๒ ตั้งไว้ในช่องกระฉากหอพระบรมอัฐิ แต่ตำรับที่ ๓ ตั้ง
 ไว้ในหอพระเจ้าเป็นที่ทรงนมัสการเข้าเฝ้าเปนนิจ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔
 ก็ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยในพระราชดำริเดิมนี้ จึงได้ทรงสร้าง
 พระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษา มีอาการนั่งขัดสมาธิเพชรพระหัตถ์ขวา
 ซ้อนพระหัตถ์ซ้าย แปลกกับปางเดิมไปอีกอย่างหนึ่ง แดเปลี่ยนลักษณะ

อาการส่วนดีตามพระราชประสงค์ แลฐานันท์ทำเป็นกดัมบัคว่าบัว
 หงายอย่างโบราณ ไม่เป็นฐานพระพิมพ์อย่างแต่ก่อน มีเดชหมาย
 ๑. ๒. ๓. ๔. ไปตามลำดับพระชนมพรรษาทุกพระองค์ แลพระตำรับที่ตาม
 นนักษัตรไปไว้ ทหพระบรมอัฐิ พระตำรับที่ ๕ นี้ ตั้งแทนทกนในหอพระ
 เจ้าต่อไป ครั้นมาถึงในรัชกาลปัตยุบันนี้ ปางพระซึ่งได้ทรงหล่อไว้แต่
 ก่อน ๓๗ ปาง เป็น ๓๘ ทั้งพระชนมพรรษาในรัชกาลที่ ๔ ก็ยังไม่สิ้น
 มีระฤกได้ขึ้นใหม่ซึ่งได้ละทิ้งไว้เสียอีกบ้าง เมื่อจะสร้างพระชนมพรรษา
 ตามแบบที่เคยทำมา จึงได้ตกลงเลือกพระคันธารราชฐ์เป็นพระพุทธรูป
 ประจำพระชนมพรรษาในรัชกาลปัตยุบันนี้ ทรวดทรงตั้งฐานคล้ายคดั่ง
 กันกับพระชนมพรรษาในรัชกาลที่ ๔ แลดกบังเล็กน้อย แลภายหลัง
 ตั้งฉาฎีกวางขึ้นตามกาลเวลาที่ใช้ เมื่อถึงรัชกาลปัตยุบันนี้ พระพุทธรูป
 ลำหรับพระชนมพรรษาตำรับที่ ๕ ก็ย้ายไปอยู่พระที่นั่งบรมพิมาน ซึ่ง
 เป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิ ตำรับที่ ๕ ตั้งในหอพระเจ้าแทนที่สืบมา
 แลตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการ
 สัมโภชพระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษานี้ ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณพร้อม
 กับการพระราชพิธีศรีสังฆทานกาลเดือน ๕ ก็ยังคงเป็นแบบสืบมาจนถึง
 ประจุบัน เพราะฉนั้นพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษานี้จึงได้เป็นอัน
 เกยวของด้วยพระราชพิธีอันอย่างหนึ่ง ส่วนพระพุทธรูปปางต่าง ๆ
 ทั้ง ๓๗ อย่างซึ่งอยู่หอพระปริตนั้น พระราชดำริให้เดิมของพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงประการใดก็หาทราบไม่ แต่พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้เห็นว่าเป็นเค้าเงื่อน
 ขอบกลอยู่ จึงโปรดให้หล่อเป็นฐานเคียงเดิมขึ้นอีกชั้นหนึ่ง แล้วให้

กาไหลทองคำทั้ง ๓๗ ปาง เมื่อเสร็จแล้วจึงได้โปรดให้จำคุก ทรง
 พระราชอุทิศแด่พระเจ้าแผ่นดินในกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณ แด่กรุงธน
 บุรี ๓๔ องค์ ในกรุงรัตนโกสินทร์ตามพระองค์ คือ ๑ พระพุทธปฏิมากร
 ทรงนั่งกอดพระหัตถ์เรียกเอหิภิกขุ ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระ
 รามาธิบดี ๑ (อุทอง) ๒ พระพุทธปฏิมากรทรงนั่งพระหัตถ์ปักพระเพลา
 ทรงตั้งดำรงชราธรรม ในคำจารึกนั้นว่าทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระเจ้า
 พุทธิเดช นัยหนึ่งความหาเดช ซึ่งทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราช
 ที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ๓ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งมีนาค
 ปรง ทรงพระราชอุทิศเฉพาะเจ้าทองจันทร์ นัยหนึ่งว่าเจ้าทองตัน
 ๔ พระพุทธปฏิมากร ทรงนั่งยกพระหัตถ์ขวาเศียรพระเกษ ทรงพระราช
 อุทิศถวายสมเด็จพระรามศักรที่ ๑ ๕ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรง
 นั่งไขว่พระหัตถ์ขบพระงกกระดี่ ทรงพระราชอุทิศเฉพาะต่อพระเจ้าราม
 (พระยาราม) ๖ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งรับผดมะม่วง ทรง
 พระราชอุทิศถวายสมเด็จพระมหานครินทราชาธิราช (อินทราชาที่ ๑) ๗ พระ
 พุทธปฏิมากรทรงนั่งท่าภคคฤจ ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระเจ้าด้าม
 พระยา ซึ่งทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเป็นที่สุด ๘ พระพุท
 ธิมากร มีอาการทรงนั่งพระหัตถ์เดียว แด่ดงเขตกัศฐาน พระอรุณ
 ด้วงพระอรุณด้าวิภา ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 ๘ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งยกพระหัตถ์อธิฐานบาตร ทรงพระ
 ราชอุทิศถวายสมเด็จพระอินทราชาธิราช (ที่ ๒) ๑๐ พระพุทธปฏิมากรทรง
 นั่งยกพระหัตถ์ขวาห้ามมาร ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระรามธิบดี
 ที่ต้อง ๑๑ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งรับน้ำด้วยบาตร ทรงพระ

ราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชามหาเทพธางกูร ๑๒ พระพุทธปฏิมากร
 มีอาการทรงนั่งฉ้นมรุตปายาศ ทรงพระราชนิเทศเฉพาะพระรัชชราชกุมาร
 ๑๓ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งฉ้นมรุตปายาศ ทรงพระราชนิเทศถวาย
 สมเด็จพระไชยราชาธิราช ๑๔ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งยกพระ
 หัตถ์ขวาปดงพระชนม์ ทรงพระราชนิเทศเฉพาะต่อพระยอดฟ้า ๑๕ พระ
 พุทธปฏิมากร นั่งยกพระหัตถ์ซ้ายด้าแดงโอฬารกนิมิตร ทรงพระราชนิเทศ
 ถวายพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ๑๖ พระพุทธปฏิมากร มีอาการ
 ทรงนั่งชันเขม ทรงพระราชนิเทศเฉพาะต่อพระมหินทราธิราช ๑๗ พระพุท
 ธิปฏิมากร ทรงยืนฉ้นพระองค์ทรงดัดด้วยอาการนาควาโลก ทรงพระราชนิเทศ
 ถวายสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (เป็นพระนามเดิมพระนามราชาธิราช
 คือ สรรเพชที่ ๑) ๑๘ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนยกพระหัตถ์
 ต้องห้ามสมุทร ทรงพระราชนิเทศถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (สรรเพช
 ที่ ๒) ๑๙ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนประสาธน์หัตถ์ต้อง ถวาย
 พระเนตร ทรงพระราชนิเทศถวายสมเด็จพระเอกาทศธรรมหาราช (สรรเพช
 ที่ ๓) ๒๐ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนยกพระหัตถ์ซ้ายห้ามแก่น
 จันทน์ ทรงพระราชนิเทศเฉพาะต่อพระศรีเสาวภาคย์ (สรรเพชที่ ๔)
 ๒๑ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งห้อยพระบาทบนเรือนาน ทรงพระ
 ราชนิเทศถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงธรรม (บรมไตรโลกนาถ
 ที่ ๒ หรือบรมราชาที่ ๑) ๒๒ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งห้อย
 พระบาท แดพระหัตถ์ขวารับช้างป่าเดดัย ทรงพระราชนิเทศเฉพาะต่อพระ
 เสด็จราชาธิราช (บรมราชาที่ ๒) ๒๓ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งห้อย
 พระบาท พระหัตถ์ต้องรับมรุตปายาศ ทรงพระราชนิเทศเฉพาะต่อพระ

อาทิตยวงษ์ ๒๔ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงนั่งตอยถาด ทรงพระ
 ราชอุทิศถวายสมเด็จพระรามาธิบดีปราสาททอง (ธรรมเพ็ชรที่ ๕) ๒๕ พระ
 พุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนบนพระหัตถ์ถวรับกำภู้าคา ทรงพระราช
 อุทิศเฉพาะต่อเจ้าฟ้าไชย (ธรรมเพ็ชรที่ ๖) ๒๖ พระพุทธปฏิมากร มี
 อาการทรงยืนยกพระหัตถ์ทั้งสองประทับพระอุระรำพึงพระธรรม ทรงพระ
 ราชอุทิศเฉพาะต่อพระศรีสุธรรมราชา (ธรรมเพ็ชรที่ ๗) ๒๗ พระพุทธ
 ปฏิมากร มีอาการทรงยืนยกพระบาทซ้ายพระหัตถ์ทั้งสองประทับพระเพลา
 จงกรม ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาเอกราชสุริยราช
 (รามาริบัติที่ ๓) ๒๘ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนห้อยพระหัตถ์ขวา
 ทัพพระหัตถ์ซ้ายถือธารพระกรปลงพระกรรมฐาน ทรงพระราชอุทิศเฉพาะต่อ
 พระราชาธิบดี (พระมหาบุรุษเพทราชา) ๒๙ พระพุทธปฏิมากร มีอาการ
 ทรงยืนยกพระหัตถ์ขวาอุบลพระกายตั้งหน้า ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระ
 สุริเยนทราธิบดี (ธรรมเพ็ชรที่ ๘ พระพุทธเจ้าเสือ) ๓๐ พระพุทธปฏิมากร
 มีอาการทรงยืนอุ้มบาตรด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระ
 พระภูมินทรมหाराชา (ธรรมเพ็ชรที่ ๙ ท้ายสระ) ๓๑ พระพุทธปฏิมากร
 มีอาการทรงยืนเหยียบรอยพระพุทธบาท ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระ
 พระบรมมหาราชาริราชที่ด้าม (บรมโกษ) ๓๒ พระพุทธปฏิมากร มี
 อาการทรงยืนกางพระหัตถ์ทั้งสองเปิดโลกย์ ทรงพระราชอุทิศถวาย
 สมเด็จพระอุทุมพรมหากษัตริย์ (บรมราชาธิราชที่ ๕) (เจ้าฟ้าดอก
 มะเดื่อ) ๓๓ พระพุทธปฏิมากร มีอาการทรงยืนนิตา ห้อยพระ
 หัตถ์ซ้าย ยกพระบาทซ้าย ทรงพระราชอุทิศเฉพาะต่อพระบรมเอกทัต
 อนุรักษมนตรีราช (บรมราชาที่ ๓ สุริยามรินทร์) ๓๔ พระพุทธปฏิมากร

มีอากรทรงนั่งพระหัตถ์ทั้งสองประทับพระอุระท่าทุกกระเบียด ทรงพระราชอุทิศเฉพาะต่อเจ้ากรุงธนบุรี (บรมราชาที่ ๔ ขุนหวดงคาก)

พระพุทธรูปทรง ๓๔ พระองค์นี้ไม่มีผิด แต่พระพุทธรูปยังอีก ๓ ปาง ซึ่งตรงกับพระพุทธรูป พระชนมพรรษาทั้งสามรัชกาลดังต่อไปนี้ แดงนโปเรตให้ มีผิดเพิ่มเติมขึ้น แล้วจากทรงพระราชอุทิศทั้งสามพระองค์ แต่พระนามซึ่งจากในฐานพระหนุใช้ตามพระนามซึ่งทรงขนานถวายใหม่ สำหรับจากถกต้องตั้งาซึ่งบรรจุพระบรมอัฐิ ในพระบรมโกศซึ่งทรงสร้างขึ้นใหม่ เพื่อจะให้เป็เครื่องป้องกันมิให้พระบรมอัฐิอันครหาไป ด้วยต้องนำอบซึ่งตั้งไว้ในเวดางกรณค้อยอยู่เสมอทุกปีเป็นต้น พระนามซึ่งจากนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ จากถวาทรงพระราชอุทิศถวายฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระปรมิราช มหาจักรีบรมนาถ นครสวรรค์มงคลวงษ์ ปฐมพงษาชिरราชมาธิบดินทร สยามพิชิตินทรโศมบรมบพิตร

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย จากถวาทรงพระราชอุทิศ ถวายฉลอง พระเดช พระคุณ พระบาท สมเด็จพระบรมราช พงษ์ เชนฐมเหศวรสุนทร ไครเสวครคชาดิศรมหาอำมรินทร์ สยามรัชนิทรวโรคมบรมจักรพรรดิราช พิลาศธาดาราชาริราช บรมนารถบพิตร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จากถวาทรงพระราชอุทิศ ถวายฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระปรมาชิวิรเสฐ มหาเจษฎาธิบดินทร สยามินทรวโรคม บรมธรรมิกมหาราชาริราช บรมนารถบพิตร

เดือนห้า

พระพุทธรูปทั้งปวงนี้ เมื่อทำเสร็จแล้ว โปรดให้เชิญเข้าไปตั้งไว้ใน
พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งชั้น แต่แบ่งเป็นสองพวก ๆ
กรุงเก่า แดกรุ่นชนนคงโต๊ะจีน อยู่หน้าตึบบ้างฉากข้างเหนือ แต่อีก ๓
องค์นั้นคงโต๊ะจีนอยู่หน้าตึบบ้างฉากข้างใต้ ต่อเมื่อใกล้จะเสด็จสวรรคต
จึงโปรดให้สร้างหอยพระชั้นที่กำแพงแก้ว หลังพระอุโบสถสองหอ หลัง
ข้างเหนือเป็นที่ไว้พระพุทธรูป ๓๔ องค์ ผนังเขียนเรื่องพระราชพงษาวดาร
กรุงทวารวดี หลังบานหน้าต่างมีพระราชพงษาวดารย่อ บอกเรื่องเขียน
พระราชทานนามว่าหอราชกรมานุสรณ์ หลังข้างใต้ไว้พระพุทธรูปล้อมองค์
ผนังเขียนเรื่องพระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ หลังบานมีพระราช
พงษาวดารย่อบอกเรื่องเขียนเหมือนกัน พระราชทานนามว่าหอราช
พงษานุสรณ์ ครั้นในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ก็ได้สร้างพระพุทธรูป ขนาด
เดียวกันกับล้อมองค์ก่อนนั้น มีพระอาการเหมือนอย่างพระพุทธรูปประจำ
พระชนมพรรษาในรัชกาลที่ ๔ เพิ่มชนอีกองค์หนึ่งเป็น ๔ องค์ แดพระ
พุทธรูปทั้ง ๓๘ พระองค์นี้ เมื่อการพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ฯ ก็มี
รูปเทียนดอกไม้เครื่องนมัสการทรงบูชา ตามส่วนของพระด้วยทั้งสอง
คราว จึงเป็นพระพุทธรูปซึ่งเกี่ยวข้องในการพระราชพิธีอย่างหนึ่ง
ในการจัดที่ถือน้ำอันเนื่องด้วยสมโภชพระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษา
ฝ่ายในนั้น ได้ทำที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณแต่เดิมมา เมื่อซ่อมแซมพระ

อีกดีด้ารับใช้ดอกไม้แห้ง บายศรีที่สำหรับเวียนเทียนไม่ได้ตั้งตรงนำมบูชา
 พระพุทธรูป ใช้ตั้งที่หน้าพระสยามเทวาธิราช ที่หน้าคันทน์ไม้โตะจันทน์
 โตะของเดิมตั้งอยู่ตรงกลางโตะหนึ่ง จัดไว้เป็นที่สำหรับตั้งพระแสง มี
 โตะมาเทียบอีกข้างละโตะ ข้างเหนือจัดไว้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปไชยวัฒน์
 แดพระสุพรรณบัตร ข้างใต้เชิญพระสยามเทวาธิราชลงมาจากวิมานตั้ง
 ไว้แต่ในเวดากดางคันทน์ชั้นสองคำ ในบุษบกทั้งห้าอัน แต่เดิมก็ตั้งแด่พระ
 พุทธรูปเท้าพระชนมพรรษาปี ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระพุทธรูปพระชนมพรรษาวิน ทรงพระราชอุทิศ
 ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เลิศหล้านภาลัยขึ้น จึงโปรดให้เชิญมาตั้งอยู่ตรงกลางบุษบก พระ
 พุทธรูปพระชนมพรรษาประจำปีตั้งรายล้อมรอบ ส่วนตำรับที่ตำหนนให้
 เชิญพระพุทธรูปห้ามสมุทร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 สร้างมาตั้ง แต่เชิงไปไม่ได้ขนาดกัน ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ จึงได้
 สร้างถวายใหม่องค์หนึ่งได้ขนาดกัน ตำรับที่ต้นโปรดให้เชิญพระพุท
 ธธิ์ขึ้นมายัง กัดติดต่อมาจนแผ่นดินปัจจุบันนี้ ตำรับที่หักตั้งพระ
 ชนม์พรรษาวินซึ่งทรงหล่อขึ้นใหม่ เป็นเรื่องเดียวกันทั้งห้าตำรับ ใน
 เวดากัน เจ้านายฝ่ายใน มีดอกไม้รูป เทียนขึ้นมา นมัสการพระพุทธรูปพร้อม
 กัน เวดาก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนินออกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เสด็จทรงนมัสการก่อน มีดอกไม้สำหรับโปรยปรายบนบุษบกแด่สุหร่ายน้ำ
 หอมประพรม เมื่อเสด็จออกแถวทางนางผู้ใหญ่จุดแว่นเวียนเทียน
 สัมโภชพระชนมพรรษา แดพระสยามเทวาธิราชด้วย

ส่วนการทูลวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใช้ธรรมาคัน คีตาซึ่งตั้งอยู่
 สำหรับพระอุโบสถ เป็นพระแท่นมณฑลตั้งพระพุทธรูปไชยวัฒน์เงินรัช
 กาลที่ ๓ องค์หนึ่ง พระไชยแผ่นดินประจุน้องค์หนึ่ง พระไชยเนาโหด
 น้อยสำหรับนำเสด็จพระราชดำเนินองค์หนึ่ง พระปริยัติธรรมตามพระ
 คัมภีร์ แด่พระรูปพระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ พระพรหม พระ
 แสงศรีสาม พระแสงหอกเพชรรัตนหนึ่ง พาดบันไดแก้วเทวรูปเชิญพระ
 ขรรค์ธารพระกรข้างหนึ่ง ที่เคยเชิญหีบพระราชตัญจกร เปดียนให้เชิญ
 หีบตั้งพระสุพรรณบัฏข้างหนึ่ง พระแสงต่าง ๆ ซึ่งสำหรับจะทำนํ้า
 บรรจุในหีบมุก ตั้งอยู่น่าโต๊ะหมู่พระพุทธรูปมีพระฉันทยกเทียนสำหรับ
 พระราชพิธี แด่พระถ้อยโมราจนวนรกกอบทองคำประดับเพชรเครื่องคั้น
 ตำรับหนึ่ง ริมฐานพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกย์ มีม้าเทวดาทองเหลืองตั้ง
 หมอนำเงินสิบสองหมื่น ขันตำกรตั้งข้างล่างสองชั้น โยงสายดิญจนถึงกัน
 ตลอด การสวดมนต์ถือน้ำแต่ก่อนใช้พระสังข์น้อย ครั้นมาถึงแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระราชดำริห์หาฤกษ์ทรง
 พระราชอุทิศพระพุทธรูปประจำแผ่นดิน ๓๗ ปางนั้นแล้ว จึงให้เพิ่มพระ
 สังข์สวดมนต์ ขนเป็น ๓๗ รูป ครั้นถึงในรัชกาลประจุนั้นเพิ่มขนอีกรูป ๑
 เป็น ๓๘ ใช้เจ้าพระพระราชาคณะผู้ใหญ่ แด่พระราชาคณะที่เป็นเปรียญ
 หกชั้น เครื่องประโคมในพระราชพิธี ใช้พิณพาทย์ทั้งข้างหน้าข้างใน
 แต่ไม่มีมโหรี เมื่อเสด็จออกทรงศีตแล้วอาตมยณอ่านคำประกาศ เริ่ม
 ความรัตนพิมพวงษ์ย่อ แด่กระแด้พระราชดำริห์ ในพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงวินิจฉัยในฝีมือช่าง ซึ่งสร้างพระมหามณี
 รัตนปฏิมากรพระองค์นั้นแล้ว จึงสรรเสริญพระคุณของพระมหามณีนรัตน

ปฐมิกกว่าเป็นเครื่องคุ้มกันอันตรายต่าง ๆ ดำเนินข้อความเป็นจดหมาย
 เหตุย่อในการแผ่นดินซึ่งได้เกิดขึ้น จำเดิมตั้งแต่พระมหามณเฑียรนปฐมิก
 ลงมาประดิษฐานอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วด้วยพระเดชพระคุณพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหว่าพระองค์ ทรงปลายเป็นคำดักเตือนข้าราชการ
 ทั้งปวง ให้ทำราชการโดยซื่อสัตย์สุจริต แล้วอธิฐานขอพรเทพยดาตาม
 ขรรณเนียมคำประกาศทั้งปวง เมื่อจบคำประกาศแล้วพระสงฆ์จึงได้สวด
 มนต์ ใช้มหाराชปริตสืบต้องตำนานเป็นแบบมา เมื่อสวดมนต์จบ
 แล้ว พระราหมณ์อ่านคฤศฎ์คำฉันท์ เป็นคำสรรเสริญพระแก้วแลสรรเสริญ
 พระเกียรติ แลอธิฐานตามการพระราชพิธี เมื่อเสร็จการคฤศฎ์คำฉันท์
 แล้ว ราชบัณฑิตจึงได้ทำอธิฐานนำพระพิพัฒน์สัจจาต่อไป เป็นเสร็จ
 การในเวลาค่ำ

รุ่งขึ้นเวลาเช้า แต่ก่อนมีการเฝ้าพระสงฆ์ในพระอุโบสถ เด็จ
 พระราชดำเนินออกทรงปฏิบัติพระสงฆ์ก่อน แล้วจึงได้ทำนำพระพิพัฒน์สัจ
 จา ครั้นภายหลังมา การที่ยกสำรับเฝ้าพระสงฆ์ก็จะยกเบื่อนเประที่
 ซึ่งข้าราชการจะเข้ามาเฝ้าพระวาทาน้ำ แต่เป็นการดับต้นนอนระหม่านด้วย
 ข้าราชการอยู่นำพระอุโบสถมาก จึงได้ตกลงกันให้ย้ายไปเฝ้าพระเฝ้า
 ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เมื่อเสร็จออกเมื่อใดพระราหมณ์ก็เข้ามาอ่านโอ
 การแห่งหน้าทีเดียว

โอการแห่งหน้าเรียกว่าโคตง เขียนเป็นหนังสือพระราหมณ์ แต่
 เมื่อตรวจดูจะกำหนดเค้าว่าเป็นโคตงอย่างไรก็ได้สันนิษฐานได้ เค้า ๆ บ้าง
 แต่วก่เถื่อนไป แต่เนื้อความนั้นเป็นภาษาไทย ถ้อยคำที่ใช้ถกซึ่งที่ไม่เข้าใจ
 บ้างก็มี ตามคำบอกเล่าว่าเป็นของเกิดขึ้นในแผ่นดินพระนารายณ์มหाराช

แต่ข้าพเจ้ามีความสงสัยว่าจะช้ากว่านั้น ด้วยถ้อยคำในนั้นไม่คล้าย
 คติกับพระราชนิพนธ์ เช่นสมมุติโฆษคำฉันท์ที่ญาพระลอติดิดซึ่งว่าเกิดใน
 รัชกาลนั้นเลย ถ้าจะเอาโดยพระนามซึ่งว่าเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีก็น่า
 จะเป็นรามาริบัติที่ ๑ ฤๅที่ ๒ มากกว่ารามาริบัติที่ ๓ คือพระนารายณ์ แต่
 ถ้อยคำในโคลงนั้นไม่ต้องสงสัยเลยเถยว่า คงจะตกห่อ้นแต่ผิดเพี้ยนเดียว
 เป็นอันมาก ถ้อยคำนั้นก็ดึกซึ้งจนฟัง ถ้าไม่ได้ใจก็เกือบจะเป็นเศกคาถา
 ภาษาอื่นได้ เรื่องที่ว่ำนั้นสรรเสริญพระนารายณ์ก่อน แล้วสรรเสริญพระ
 อิศวร แล้วสรรเสริญพระพรหม ความต่อไปจึงเดินเรื่องสร้างโลกย์
 แล้วสรรเสริญพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน แซ่ผู้ซึ่งทรมาศึกคิดร้าย ให้
 พรผู้ซึ่งคงอยู่ในความสัตย์สุจริตจงรักภักดี เป็นจบความกัน พิศราห์
 ดุในคำโคลงแข่งน้ำนั้น ไม่มีเจือปนพระพุทธรูปแต่อย่างใด เป็นของไสย
 สาตราแท้ จนน่าสงสัยว่าจะมิใช่เกิดขึ้นในครั้งพระรามาธิบดีที่ ๑ เข้าไป
 อีก น่ากลัวจะเป็นแปลตลกคิดต่อ ๆ กันมาจากเมืองที่ถือไสยสาตรา ไม่ได้
 ถือพระพุทธรูปแต่โบราณ แต่การซึ่งชูปพระแสงศร้ามองคิน ฟัง
 เกิดขึ้นใหม่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทราบ
 ความจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามหาดา กรมสมเด็จพระ
 บำราบปรบักันย์ ว่าเมื่อปีฉลูเบญจศกจุลศักราช ๑๒๓๕ พระยาจุฬาราช
 มนตรี (นาม) นำถวายเทศมาถวายตามอัน เปนที่ต้องพระราช
 หฤทัยว่างดงามดี จึงทรงพระราชดำริห์ว่าจะทำอะไร ครั้นจะทำเป็นซาร
 พระกรก็ม้อยแล้ว แต่มากหลายของคั่นก แต่ทรงพระราชดำริห์อยู่หลาย
 วัน ภายหลังจึงดำริห์ว่ากรุงเทพ ฯ นี้ก็อ้างชื่อว่าศรีอยุธยา เปนเมือง
 นารายณ์อดิศาร พระนามซึ่งใช้แข่งน้ำอยู่ ก็ใช้นามรามาริบัติเป็นการยุติ

ดงกันอยู่แล้ว ควรจะสร้างพระแสงศรีษณ์ไว้สำหรับใช้ในการพระราชพิธี
 ถือน้ำจะได้อะไรเรื่องกัน จึงโปรดให้กรมหมื่นอดงกฏกิจปรีชา เสด็จ
 รูปพระแสงศรีษณ์ประกอบกับด้ามหวายเทศที่พระยาจุฬาลงกรณ์ ครั้นตก
 อย่างแล้ว จึงให้หาฤกษ์ตามตำราพิชัยสงครามตั้งโรงพระราชพิธีในโรง
 แดง รวมเหล่าภคินีอันเป็นพระแสงศรีษณ์องค์ ในขณะเมื่อ
 นั้นมีพระโคมไตรดั่งขัณฑพัทลย์ของไชยคตอดจนแล้ว ภายหลังจึงโปรด
 ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ปันเทพรูปพระพรหมทรงหงษ์ พระ
 นารายณ์ทรงครุฑ พระอิศวรทรงโค ให้ทำพิธีพราหมณ์ให้ต่อทั้งสมเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอ แล้วติดกริ่งที่ด้ามพระแสงศรีษณ์องค์ แล้วจึง
 ให้ชุดเล็กฝั่งทองที่บึงพระแสง เป็นตัวอักษรพราหมณ์พระราชทานชื่อ
 พระแสง องค์หนึ่งชื่อพรหมมาศ องค์หนึ่งประติยวาท องค์หนึ่งอศนิวาท
 ปลาดำถักถักด้วยดวดทองคำผูกขนนกหว่า เมื่อถึงเดือนสิบข้างขึ้น
 จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เสด็จขึ้นไปตั้งพิธีบูชาพระแสงที่
 ทเลขุบศรีเมืองตพบุรี ตั้งโรงพระราชพิธีมีพระสงฆ์สดภาณวาร เมื่อ
 เวลาบูชาพระแสงศรีษณ์พระฤกษ์พระโคมไตรดั่งขัณฑพัทลย์ของไชยคตอดจนใหญ่
 ๔ ทิศ แดงขึ้นเด็กจนคตอดเวลาบูชาพระแสง แล้วเวียนเทียนนมัส
 ตั้งกระบวนแห่ไปที่ศาลาวัดขึ้น ค่อยคีตาศรนาเรย์นบรจุในบ้องมัยนัค
 พรหมโองการ อิศวรโองการ นารายณ์โองการ ห่อด้ามบรจุทั้งสาม
 องค์ แล้วตั้งขบวนแห่กลับดงเรือตีฆ้องมโหรี ๗ วันการพระราชพิธีถือ
 น้ำด่างทในมีฉลุเบญจศกนั้น การบูชาพระแสงศรีษณ์เป็นหน้าที่ของพระมหา
 ราชครูพิธี ผู้อ่านโองการแข่งน้ำ เมื่อเวลาจะอ่านเชิญพระขันหยกมีรูป
 นารายณ์ทรงครุฑอยู่ในกตางชัน เชิญพระแสงศรีษณ์ประนมมือว่าคำสรรเสริญ

พระนารายณ์ จบแล้วขับพระแสงศรตามครั่ง แล้วจึงรับพระแสงองค์หนึ่งมา
 ทำค่อไปจนครบทั้งสามองค์ แล้วประนมมือแปล่าว่าไปจนตลอด เมื่อจบ
 แล้วพระอาทิตย์ขึ้นจึงได้อ่านคำสาบดั่งน้ำ ในคำประกาศนั้นเชิญเทพยดา
 ทั้งปวงมาประชุมในที่มหาสมยต์โมถรรณอุดม ที่พระบรมวงษานุวงษ์แต่
 ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือนกรมฝ่ายหน้าฝ่ายในหัวเมือง
 เอกโทศรีจัตวา บัณฑิตฝ่ายเหนือแต่เจ้าประเทศราช แต่ถ้วนชั้นชนมียศ
 จะกระทำด้วยนฤตย์ถวาย ออกพระนามเต็ม แล้วจึงสรรเสริญพระเดช
 พระคุณที่ได้แก่ชนทั้งปวง อธิฐานน้ำพระพิพัฒน์ขอให้มฤตธำนาจอจจา
 จะให้เป็นไปตามคำสาบดั่งน้ำ แล้วจึงแข่งผู้ซึ่งคิดคดทรยศไม่ซื่อตรง
 ให้พญผู้ซึ่งตั้งอยู่ในความกระตัญญูสุจริต เมื่อจบคำประกาศแล้วเจ้า
 กรมพราหมณ์พฤฒินาถ จึงได้รับพระแสงจากเจ้าพนักงานกรมแสงมี
 ผ้าขาวรองมือเชิญพระแสงออกจากฝัก ขุนน้ำในหม้อเงินถนันทนคร
 ทุกหม้อทุกชั้น พระแสงซึ่งใช้ขุนน้ำอยู่ในปัจจุบันนี้ คือพระขรรค์
 ไชยศรี พระแสงหอกเพชรรัตน์ พระแสงดาบค่าย พระแสงดาบใจเพชร
 พระแสงเวียดทั้งนี้เป็นพระแสงในรัชกาลที่ ๑ พระแสงยี่ปุ่นพันปดาประดับ
 พดอยเป็นพระแสงในรัชกาลที่ ๒ พระแสงแฝดพระแสงขรรค์เนาโตห เป็น
 พระแสงในรัชกาลที่ ๓ พระแสงทรงเคียวฝักประดับมุก พระแสงศรีเพชร
 ขารพระกรเทวรูป ขารพระกรศักดิ์สิทธิ์ พระแสงกนกหยัน พระแสงบัน
 นพรัตน์ เป็นพระแสงในรัชกาลที่ ๔ พระแสงฝักทองเกลี้ยงเครื่องประดับ
 เพชร เป็นพระแสงทรงเคียวในแผ่นดินปัจจุบันนี้ จัดเป็นลำดับกันตามสม-
 ภาร เมื่อขณะพราหมณ์เท่งน้ำอยู่นั้น พระสงฆ์สดกบาลาตัจจังเวระมะคา
 วาจาเป็นต้น ประโคมไตรสังข์พินพาทย์ฆ้องไชยจนตลอดคอกว่าจะทำน้ำแล้ว

ฝ่ายพระบรมวงษานุวงษนั้น ตั้งแต่ได้แจ้งพระราชดำเนิรออกกันไปเฝ้าอยู่
 บนพระอุโบสถ แต่ข้าราชการอยู่หน้าพระอุโบสถ มีกำหนดเวลาเมื่อออกจะ
 อ่านคำประกาศจบแล้ว ข้าราชการจึงขึ้นไปอ่านคำสาบาน คำสาบาน
 นั้นเป็นคำสาบานย่อ รูปเดียวกันกับที่ออกก่อนอ่าน เป็นแต่คัดความให้สั้น
 ดลง เมื่อจบพระแสงเสร็จแล้วพระมหาราชครูพิธีแบ่งน้ำที่ขบพระแสงศรัทลงใน
 พระถ้อยไมราเครื่องต้น เจิกบน้ำพระราชพิธีพราหมณ์ซึ่งอมมกดินหอม
 แล้วเจากรมพฤติมาศจึงได้รับพระขันหยกไปเทเจิบนในหม้อเงินแด่ขันตำคร
 ธรรมเนียมเดิมมาพระเจ้าแผ่นดินก็ไม่ได้ด้วยน้ำพระราชพิธี พึงมาเกิด
 ขันในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทรงถองนา
 ข้าราชการพระแสงศรัทเป็นสัตว์ดีมงคลอย่างหนึ่ง เพื่จะแสดงพระราชฤไทย
 เมตตากฤณาโดยเที่ยงธรรม ซึ่งได้ทรงปฏิบัตอิฐฐานในพระราชฤไทย
 เป็นนิจ ให้พระบรมวงษานุวงษและข้าราชการทงปวงได้ทราบ เป็นที่ชื่นชม
 ยินดีทอหน้า จึงโปรดให้พระมหาราชครูพิธีนำน้ำซึ่งตรงเทวรูป แดพระ
 แสงศรัทมาถวายด้วยก่อน แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ เมื่อแรก ๆ ท่านผู้บัญชา
 การในพระราชพิธีทงปวงก็ได้ยกเด็กนำถวายพระเจ้าแผ่นดินด้วยเลย จะ
 เป็นด้วยคติตื้นกันประการใด ก็เกรงใจว่าไม่ได้รับตั้งเรียกก็ไม่ทราบเคย
 ภายหลังมาเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นอย่างไว้
 แล้ว เมื่อยกเด็กเลยโดยมิได้ปรากฏเหตุการอย่างไร ก็ดูเหมือน
 หนึ่งไม่ตั้งใจที่จะรักษาความสุจริตกระดากกระเดื่องอย่างไรอยู่ จึงได้
 ตั้งใหม่ วนตามแบบเดิม ตั้งแต่บรมราชาภิเศกครั้งหลังมา เมื่อ
 พระเจ้าแผ่นดินด้วยแล้วจึงได้เจกนาข้าราชการในหม้อเงินทงปวง แต่
 พระบรมวงษานุวงษและข้าราชการให้รับพระราชทานต่อไป ถ้ามองนา

เจ้ากรมพดุมิบัติเป็นผู้นำไปถวาย ไซ้ชั้นตรงพระภักตร์ตรงยาราชาวดี
 มั่นพรคันในกองตางชั้น แต่คงไซ้หน้าในหม้อเงินเหมือนพระบรมวงษานุวงษ์
 ทรงปวง ชั้นซึ่งสำหรับพระบรมวงษานุวงษ์เสวยนั้นเป็นชั้นตงยาเชิงชาย
 สำหรับข้าราชการชั้นของชั้นถม ถ้วยที่สำหรับตวงเป็นถ้วยทองคำให้
 ทองบ้างต้มฤทธิ์บ้างจากฤคคาถาเป็นอักษรขอมว่า ตัจจังเวอะมะตา
 วาจาเป็นต้น

ผู้กำกับถือน้ำแดงเกล้าในพระอุโบสถนั้น คือพรหมณ์ พดุมิบัติ
 พรหมณ์โหรดาจารย์ชั้นมพตเรือน แดพระยาผู้กำกับถือน้ำในกรมพระ
 กระตาดโหมคนหนึ่ง ในกรมมหาดไทยคนหนึ่ง พระบรมวงษานุวงษ์เสวยน้ำ
 ฟากพระอุโบสถข้างใต้ตรงที่ประทับ พระบรมวงษ์เธอพระวรวงษ์เธอซึ่ง
 เสด็จอยู่หน้าพระอุโบสถชั้นประทูกตาง แต่มาเสวยน้ำข้างใต้ ส่วนหม่อม
 เจ้านั้น แต่เดิมไม่ได้ขึ้นไปถือน้ำบนพระอุโบสถ ภายหลังทรงพระราช
 คำริห์ว่า ก็นับว่าเป็นหลานเธอของพระเจ้าแผ่นดิน มีศักดิ์นาสูง ส่วนข้าราชการ
 ผู้น้อย ที่คำศักดิ์นากว่าขึ้นไปถือน้ำบนพระอุโบสถได้ จึง
 โปรดให้ขึ้นไปถือน้ำบนพระอุโบสถในตองต้ามบั้น แต่แยกออกไปอีกสาย
 หนึ่งคือชั้นทางประตูข้างใต้ กลับตงทางประตูข้างใต้ ข้าราชการชั้นประทู
 เหนือ ถือน้ำฟากพระอุโบสถข้างเหนือกลับตงประทูกตาง จางวางหัว
 หมันนายเวรมหาดเล็กชั้นประทูกตาง แต่ไปถือน้ำข้างเหนือแถวกลับ
 ตงประทูกตาง ในขณะที่เมื่อข้าราชการตงมือนถือน้ำนั้น ทรงพระคำ
 นิโนทกพระสงฆ์ยะธา เมื่อพระสงฆ์กลับตงมือนถือน้ำข้าราชการที่มาถือน้ำ
 ให้ออกไปอยู่ข้างจะเป็นการกันดารกันทุกปี แต่ก่อนมาเมื่อข้าราชการถือน้ำ
 หมดแล้ว เจ้ากรมปลัดกรมกองมอญขึ้นมาอ่านคำสาบาตเป็นภาษารามัญหน้า

พระทนต์ ค่อยอ่านคำสาบาตจบแล้วจึงได้เสด็จขึ้น แต่ครั้นมาถึงใน
 แผ่นดินประจวบนั้น ที่หลังๆ มานั่งคอยอยู่ก็หายไป ถามก็ว่ามี แต่อย่างไรจึง
 รวมๆ ไปอยู่ต่อเวลาเสด็จขึ้นแล้วก็ไม่ทราบ เวลาเมื่อข้าราชการถือน้ำเสด็จ
 แล้วเสด็จขึ้นทางข้างใน เพื่อจะให้ท้าวนางแลกรรยาข้าราชการที่มากอง
 ข้างในได้เฝ้า มหาเด็กริษิยาพระแสงตามเสด็จพระราชดำเนินทางข้างใน
 ด้วยกำหนดผู้ มีบันดาศักดิ์ฝ่ายในได้ ถือนาน ว่ากรรยาข้าราชการที่
 ศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ขึ้นไปต้องมาถือน้ำ ท้าวนางนั้นแต่เดิมมากไปถือน้ำวัด
 พระศรีรัตนสดาศารามทางขึ้น แต่ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ยกเว้นท้าวนางที่เป็นเจ้าจอมมารดา ไม่ให้
 ต้องออกไปถือน้ำวัดพระศรีรัตนสดาศาราม แต่ข้างในต่างวังคือห้ามเจ้า
 นายที่ไต่รับพระราชทานเบี้ยหวัด แลบุตรหลานเสนาบดีซึ่งได้รับพระราชทาน
 เบี้ยหวัด แลกรรยาข้าราชการซึ่งผู้ตายแต่ยังคงได้รับพระราชทานเบี้ย
 หวัดอยู่ ก็โปรดให้เข้ามาถือน้ำข้างใน กรรยาข้าราชการที่ถือน้ำ
 นั้นมีพรหมมณอันโคตงแห่งน้ำ อาตักษณอ่านคำสาบาตอีกเทวดหนึ่ง
 เมื่อเสด็จขึ้นแล้ว เมื่ออ่านคำสาบาตจบแล้ว ขึ้นทางว่ามอบกรรยาชื่อ
 คิว ถ้าสิ่งกีดอย่างฝรั่งที่ใช้ได้ตงกันแก่ท้าวนางผู้กำกับ แล้วจึงไต่รับ
 พระราชทานน้ำ แต่ทางว่านั่นตกตงเป็นรู้จักกันเสียโดยมาก ท้าว
 นางก็หุดมๆ ไปไม่เข้มวงดูเหมือนอย่างแต่ก่อน ท้าวนางจึงหุดมหนึ่งเรียง
 ตามผนังด้านใต้ ท้าวนางวังน่านึ่งเรียงตามฐานพระดานเหนือ กรรยา
 ท่านเสนาบดี นึ่งต่อท้าวนางวังหุดม ต่อไปจึงเป็นกรรยาข้าราชการ
 ที่มีบันดาศักดิ์สูงๆ กรรยาข้าราชการผู้น้อยนั่งทมิฬหลังพระอุโบสถ
 กรรยาพวกมอญนั่งตามเจดียงพระระเบียง ตั้งแต่เคยพบประจวบจนมาจน

ตลอดถึงประทุพม์พระอุโบสถ แต่ก่อนหนึ่งรายเค็มตลอด แต่เดี๋ยวนี้กว้าง
 ไรไปมาก ทางเสด็จพระราชดำเนินตามพระระเบียง คงแต่ประตู
 ฉนวนเดียวมาออกประตูด้านควนคอก ถ้ากระบวนพยุหยาตราเสด็จ
 พระราชดำเนินออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ประทับเปิดเครื่องคำตาเรือน
 หนึ่งคือ ขากลับประทับพลับพลาเปิดเครื่องที่ข้างประตูพระระเบียงข้าง
 ควนคอก เสด็จกลับประทับเกยพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ กระบวนเสด็จ
 พระราชดำเนินแห่คล้ายเหมือนพยุหยาตรากระฐิน แต่ตำรวจมหาดเล็ก
 หนึ่งทองขาวเชิงกรวย ทรงเครื่องขาวฉลองพระองค์ครุยกรองทอง ทรง
 พระมหามงกุฎมหาเศวตฉัตร แต่ไม่มีทรงโปรยเงินอย่างเช่นพยุหยาตรากระฐิน
 การแต่งตัวถือนามกำหนด ถ้าผู้ใดจะไปถอนน้ำรดจึงต้องงูงขาว ถ้าไม่
 ได้ ไปถอนน้ำรดก็ไม่ต้องงูง คือพระบรมวงษานุวงษ์แต่ก่อนถอนน้ำในทอง
 พระโรง ก็ทรงผ้าด้ายอย่างแตกาดทรงตักดีตามธรรมเนียม ข้าราชการ
 การที่ไปถอนน้ำรดต้องงูงขาว แต่ครั้นเมื่อจะกลับเข้ามาถวายบังคมใน
 ทองพระโรง ก็ต้องปักตามธรรมเนียม พระบรมวงษานุวงษ์
 แลข้าราชการบนดาทถอนน้ำข้างในไม่ต้องงูงขาวทั้งสิ้น ส่วนท้าวนาง
 แลภรรยาข้าราชการตลอดจนเจ้าทนายเรือนโสดน ที่ออกไปถอนน้ำรดพระ
 ศรัทธิน้ำดีดรามต้องงูงขาว เมื่อแรก ๆ เสด็จพระราชดำเนินออกถือน้ำ
 รดพระแก้ว เจ้านายทรงผ้าด้ายพันขาวเขียนทองบ้าง ด้ายเปล่าบ้าง
 ยกทองขาวเชิงชายบ้าง ฉลองพระองค์ กระบอกผ้าขาวตามธรรมเนียม
 คาดฉลองพระองค์ครุย ภายหลังมาจะราวปีระกาตรีศักราชปัจจุบัน
 คก จึงโปรดให้เจ้านายต่างกรมทรงฉลองพระองค์ผ้าปักทองแต่งเย็บ
 เป็นรูปเลื้อยกระบอก ใช้มาจนตลอดรัชกาลที่ ๔ แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้

ตอนแรก ๆ ตั้งแต่ประกาศเบญจศกแล้วมาจึงได้เปลี่ยนเป็นเยยรมัชชาว ข้า
 ราชการนั้นต้องปักท้องชาวเขิงกรวย ถั่วรวมเลื้อยผาชาวคาคเคือครุยเล่ม
 มาจนประจวบนั้น เป็นแต่เปลี่ยนรูปเลื้อยไปตามกาตเวดา เจ้านาย
 ต่างกรมทรงพระวอ พระองค์เจ้าทรงเสด็จยง ที่ได้รับพระราชทาน
 พระแสงแด่เครื่องยศก็มาเต็มตามยศ ทำนองข้างในนั่งผ้าม่วงพันชาว
 จับ ห่มแพรชนใน ห่มผ้าปักทองแต่งชนนอก มีหีบทองหีบ
 ถมเครื่องยศพร้อมทั้งกาน้ำแดงกระโถน ออกไปตั้งตรงหน้าที่นั่งในพระ
 อุโบสถด้วย ภรรยาท่านเสนาบดีบางคนก็ได้รับพระราชทานเครื่องยศ
 หีบทองเด็ก กากกระโถน แต่ผ้าปักทองแต่ง ก็แต่งตามยศที่ได้พระราช
 ทานตั้งเรียงต่อทำนองไป ภรรยาข้าราชการทูลถือนานแต่ก่อนเด่ากันว่า
 เป็นการประกวดประชันกันยิ่งนัก ตัวผู้ที่เป็นภรรยาถือน้ำตองนั่งชาวห่มชาว
 แต่แต่งภรณาน้อยที่มากตามห่มดีสัตว์ ถือน้ำเครื่องใช้สอยต่าง ๆ กระบวน
 ละครมาก ๆ

ว่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งไม่ได้เสด็จ
 ออกวัดถนนพวงมหาดเล็กคอยดูที่ประตูข้างริมถนนแน่น ๆ กันไป ภายหลัง
 มากก็กร่อย ๆ ลง ต่อเดือนเอะอะกันขึ้นจึงได้แน่นหนาขึ้นเป็นคราว ๆ เจ้า
 ประเทศราชหัวเมืองต่าง แต่เจ้าเขมรซึ่งเข้ามาฟังพระบรมโฑธิสมภารอยู่
 ในกรุงเทพฯ ถือน้ำในพระอุโบสถพร้อมด้วยข้าราชการทั้งปวง แต่เมือง
 แยกประเทศราชถือน้ำตามลำดับตามลำดับตามลำดับ ภายหลังย้ายมาที่
 มิวเซียม พวกฝรั่งเขารัดมีบาดหลวงมานั่งให้ถือน้ำ เดิมถือน้ำอยู่ที่ศาลกรมวัง
 ซึ่งเป็นตึกทหารมหาดเล็กเดียน ทำตามอย่างฝรั่ง คำสาบาตก็เปลี่ยน
 แปลงไปตามที่นับถือน้ำของแยกทั้งฝรั่ง ข้าราชการผู้น้อยแดนขุนหมื่นที่ได้รับพระ

ราชทานเบี้ยหวัดก่อนนำพระอุโบสถไปอันมาก แต่ก็มีเวรอยู่ในพระ
บรมมหาราชวังรับนำมาถือที่ห้องที่คตงก็มีบาง การถือในชั้นหลัง ๆ
นั้น เมื่อต้องคราวที่ทรงพระประสูติจะได้จ้อออกวัดพระศรีรัตนศาสดา
รามไม่ได้ ก็แต่ข้าราชการไปถือที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้ว
เข้ามาถวายบังคมในท้องพระโรง พระบรมวงษานุวงษมาด้วยน้ำใน
ท้องพระโรง ทรงเครื่องดีตามปรกติเหมือนอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน

การถวายบังคมพระบรมอัฐิซึ่งมีในหมายเดิมนั้นว่า เมื่อเปิด
พระเกตุหอบพระประโคมแต่ตั้งขังตองชนะครั้งหนึ่ง ให้ข้าราชการจุ
รูปเทียนกราบถวายบังคมแล้วหมอบเฝ้าอยู่ครั้งหนึ่ง ประโคมอีกครั้งหนึ่ง
เปิดพระเกตุว่าเปนแต่เช้า ถวายบังคมอีกครั้งหนึ่งจึงให้กลับออกมา แต่ที่
ใช้อยู่ทุกวันนี้ไม่ได้เป็นดังเช่นหมายนั้น เปนด้วยที่คับแคบแคบด้าน
กำหนดตองชนะก็ไม่ถูกจึงห่ออย่างเก่า เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อพระเกตุเปิดจึงได้ประโคม เมื่อเสด็จถึง
พระที่นั่งสนามจันทร์แล้ว จึงรับสั่งให้พระเจ้าลูกเธอขึ้นไปบอกให้
พนักงานหอบพระเปิดพระเกตุ ถ้าใครถูกเปนผู้เข้าไปบอกให้เปิดพระเกตุ
แล้วเปนเคราะห์ร้ายอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าเคยถูกเกือบจะไม่ขาดสักคราวหนึ่ง
แต่เป็นผู้เร่งที่ ๒ ที่ ๓ ดีกว่าเป็นผู้ไปที่ ๑ ถ้าเป็นผู้ไปที่ ๑ มักจะถูก
กว่าไปเชือนเชื่อยด้วย ความลำบากในการที่จะไปบอกนั้น คือเวลา
ถือนาเช่นนี้ ถ้ามีพยุหยาตราถึงต้องถึงพร้อมแถวพร้อมนวม ถ้าไม่มี
พยุหยาตราถึงเพียงด้อยประเจมนัสดารพัดจะหนักไปหมดทั้งตัว พอเข้า
พระทวารไปก็ต้องคตางตั้งแต่พระทวารจนถึงหอบพระ เมื่อขึ้นไปถึง
หอบพระแล้วจะต้องไปส่งภาษากับขุนนายเฝ้าหอบพระ แล่นที่จะเข้าไป

ยากไถ่แล้วไถ่เต่ากว่าจะถูกลงได้ ถ้าถูกร่วงหล่นหายทอดหนักเข้าต้องไป
กระซางเปิดเอาเองก็มี กว่าจะเปิดได้ต้องทรงคอยอยู่ในไม่ต่ำกว่าสิบมินิต
แต่ในประจจุบันกำหนดสัญญากันเสียใหม่ว่า เมื่อพระราชยานประทับ
เกยก็ให้ประโคม เมื่อพนักงานได้ขึ้นเคียงประโคมก็ให้เปิดพระแกลที่เดียว
ค้อยรวดเร็วสดวกคชชน แต่เมื่อว่าตามตำราแล้วก็อยู่ข้างจะผิดทำอยู่
หน่อยหนึ่ง ที่ต้องเปิดพระแกลค้อยอยู่สักครู่หนึ่งจึงได้จุดเทียนเครื่อง
นมัสการ เวลาซึ่งจะถวายบังคมพระบรมอัฐิในครั้งรวมเศียร
ยังคงทำตามแบบอยู่แต่พระเจ้าแผ่นดิน คือเมื่อทรงฉลองพระองค์แล้ว
เสด็จขึ้นไปบนพระที่นั่งตั้งนามจันทร์ถวายบังคมตามครั้ง ทรงจุดเทียน
เครื่องนมัสการแล้ว ถวายบังคมอีกเฝ้าอยู่ครู่หนึ่ง จึงถวายบังคมอีก
ครั้งหนึ่งแล้วจึงเสด็จขึ้นพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เปิดเครื่องทรง
เครื่องดีตามธรรมเนียม ด้วยเป็นการมิใช่อื่นหาผิดตามซึ่งกล่าวมาแล้ว
เจ้านายข้าราชการจึงได้เข้ามาจุฑาบทเทียน ถวายบังคมตามครั้งแล้ว
ถอยออกไป เมื่อหมดคนทกราบถวายบังคมเมื่อใดก็มีพระแกลหยุด
ประโคมเมื่อนั้น

การต้อนรับในแต่ก่อน ๆ มามีกำหนดรับหน้าทิววัดพระศรีรัตนศาสดา
รามเข้ามาหาหม้อ ตั้งที่ของพระโรงหน้า เวลาเสด็จขึ้นเสวยกลางวันแล้ว
เสด็จออกประทับที่ช่องพระที่นั่งไพศาลทักษิณ พนักงานพระสุมุดอ่าน
คำสาปขาด เนื้อความก็เหมือนกับที่อาลักษณ์อ่านที่วัดพระศรีรัตนศาสดา
ราม ต่างแต่อาการความประพฤติ คือเช่นเอาใจไปเผื่อแก่ไทต่างด้าว
ท้าวต่างแดน เปดียนเป็นเอาใจไปเผื่อแก่พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการ
ฝ่ายหน้าเป็นต้น แล้วเจ้านายและข้าราชการฝ่ายในรับพระราชทานหน้า

พระที่นั่ง เจ้านายประทับที่หน้าเส้าห้องพระโรงน่า ข้างตะวันตกตอน
 ข้างเหนือตลอดเข้าไปจนในเด็จยัง ตอนข้างใต้หัวนางเจ้าจอมมารดา
 เก่าแก่ เดียงด้านตะวันออก หม่อมเจ้าต่างวัง แต่เจ้าจอมอยู่งาน
 น้อยบนพระที่นั่งไพศาลทักษิณบ้าง อยู่บนพระมหลาณแต่ยบบ้าง
 ค่อยถึงเวดาร์บพระราชทานน้ำจิงได้ดังไปที่ห้องพระโรง ครั้นมาในแผ่น
 ดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดเพิ่มเติมใหม่ คือมีโต๊ะ
 ดำไม้โตะเช่นใดกล่าวมาแต่ เมื่อเสด็จขึ้นพระที่นั่งไพศาลแล้วจิงให้เรียก
 เจ้าพนักงานเชิญพระไชย พระสุพรรณบัตร พระแสงเข้ามาตั้ง ทรงนมัสการ
 พระพุทธรูปพระชนมพรรษาเหมือนเวดาค่ำแล้ว จิงได้ทรงเครื่องนมัสการ
 พระไชยแต่เทวรูป ที่ซึ่งอ่านคำสาบาदनมีเครื่องบูชาแล้วสำหรับหนึ่งตง
 แล้วโปรดให้อ่านโองการแข่งน้ำอย่างพราหมณ์อ่าน แต่ต้องเด็กผู้ชาย
 เปนตระกูลพราหมณ์ให้เป็นผู้อ่าน ท้าวหนุมอนซึ่งเป็นบุตรเจ้าพระยาอภัย
 ภูธร เปนพนักงานพระสมุคอยู่ในเวदानเป็นเชอพราหมณ์ จิงได้โปรด
 ให้เป็นผู้อ่านตลอดมา ครั้นในแผ่นดินประจุบันท้าวหนุมอนถึงแก่กรรม
 จิงโปรดให้ท้าวสมศักดิ์บุตรเจ้าพระยาภูธราภัย ซึ่งเป็นตระกูลเดียวกัน
 อ่านสืบต่อมา ผู้ซึ่งอ่านโองการแข่งน้ำแต่คำประกาศนี้ หนึ่งชาวห่มขาว
 แดพระราชทานให้ห่มผ้าปักทองแดงด้วย ที่หนึ่งพระบรมวงษานุวงศ์แต่
 ข้าราชการเปลี่ยนไปไม่เหมือนอย่างแต่ก่อน คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 พระเจ้าราชวรวงษ์เธอ พระเจ้าฟ้างเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ หนึ่งรายวิม
 ช้องกบพระที่นั่งไพศาลทักษิณตลอดไปจนถึงหอพระเจ้า แล้วเจ้านาย
 วังหน้าคอด้านสกัดหุ้มทองเดยวมาจนริมผนังด้านเหนือ สมเด็จพระนางแด
 พระเจ้าลูกเธอ ประทับรายตั้งแต่ช่องกบกลงไปตามริมช่องกบตลอดจน

ถึงที่สุด เป็นพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ
 แต่ในเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราชวรยศต่อไป
 จนถึงหอพระอัฐิ ริมผนังข้างเหนือเป็นที่สำหรับเจ้าคุณท้าวนางผู้กำกับ
 ถือนาง ขานพักสองข้างเป็นที่หม่อมเจ้า ที่ทองพระโรงเด็จยงด้าน
 ควันตก เป็นที่เจ้าคุณราชันภูมิตถรกรรยาข้าราชการผู้ใหญ่หนึ่ง คอน
 ข้างเหนือคอนข้างใต้เป็นที่เจ้าจอมอยู่นางหนึ่ง เเด็จยงด้านควันออกคอนข้าง
 ใต้เป็นที่เจ้าจอมมารดาเก่าข้างในต่างวัง ข้างเหนือเป็นที่มโหรีตครนึ่ง
 เจ้าจอมมารดาในพระราชมังคลาภิเษก แต่มารดาหม่อมเจ้านั่งที่เก่งแฉดธาตา
 ด้านควันตก เมื่ออ่านคำสาบาตจบแล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นทรงจุด
 เทียนเครื่องนมัสการทองน้อยในหอพระบรมอัฐิอีกครั้งหนึ่ง เจ้านาย
 ก็มกราเทยขึ้นไปถวายบังคมพระบรมอัฐิเหมือนกัน ข้าราชการ
 อยู่น้อยโสดนจำถือนาคำสา

การถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาหัวเมือง บันดาหัวเมืองทั้งปวงต้องถือน้ำ
 พระพิพัฒน์สัจจาเหมือนกันในกรุงเทพ ฯ กำหนดควันถือนานนตรงตาม
 กรุงเทพ ฯ น้อยมาก ที่ยกเยี่ยงไปบางนั้นด้วยเหตุต้องประการ คือที่
 คงถือน้อยแก่ ท้ายพิศตรุศ์ ท้ายพิศดารท น้อย่างหนึ่ง เป็นเมืองใหญ่
 หนึ่งเมืองขึ้นหลาย ๆ เมือง เจ้าเมืองกรมการในเมืองขึ้นเหล่านั้นต้อง
 เข้ามาถือน้ำในเมืองใหญ่ทั้งนั้น บางเมืองที่มาถือน้ำต้องวิ่งรอกกันไปกำหนด
 วันนักเขื่อนออกไป แล้วก็เลยคงเป็นแบบเขื่อนวันอยู่เช่นนั้น อาดูรซึ่ง
 ใช้ทำนํ้าใช้กระบี่พระราชทานสำหรับยศเจ้าเมือง วัดที่ถือน้ำวัดใดวัด
 หนึ่งซึ่งเป็นวัดสำคัญในเมืองนั้น ถ้าเป็นวัดหลวง ต่อมาถึงในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระนครวัดพระราชมังคลาภิเษก

เกษมชน ก็โปรดให้ย้ายเข้าไปถือน้ำในพระราชวังนั้น ๆ แต่การที่สวดมนต์เตยพระนั้นไม่เหมือนกันทุกเมือง บางเมืองก็ทำมากบ้าง เช่นเมืองดังขลา ถึงสวดมนต์ด้ามวัน บางเมืองก็ทำน้อย ในหัวเมืองบันดาที่เป็นไทย เรียกตามคำเก่าว่าเมืองน้ำพระพิพัฒน์ดีจา เมืองนอกนั้นไม่เรียกว่าเมืองน้ำพระพิพัฒน์ดีจา การแต่เดิมมาจะอย่างไรยังไม่ทราบแน่ชัด แต่ในประจุบันนี้ ถึงเมืองดาวเมืองแขก ก็ถือน้ำพระพิพัฒน์ดีจาเกือบจะทั่วกัน เช่นในเมืองแขก เมืองกัตตันัน เป็นทำการใหญ่กว่าทุกเมือง มีพระสงฆ์ไทยสวดมนต์ถึงด้ามวัน ที่ห้อง ๆ อย่างเช่นเมืองตานี เมื่อถึงวันกำหนดถือน้ำก็พากันเอาน้ำไปทวด พระสงฆ์สวดพาหุงเสียบหนึ่งแถวก็ถือน้ำกันมี การซึ่งแบ่งเมืองเป็นเมืองถือน้ำพระพิพัฒน์ดีจา แต่ไม่ใช่เมืองน้ำพระพิพัฒน์ดีจาทีเดียวไม่น่าจะแบ่งเลย

อนึ่งข้าราชการท่งปวง บันดาซึ่งไปราชการตามหัวเมือง เมื่อถึงกำหนดถือน้ำพระพิพัฒน์ดีจาที่เมืองใด ก็ต้องไปพร้อมด้วยเจ้าเมือง กรมการถือน้ำในเมืองนั้น ด้วยการพระราชพิธีถือน้ำเป็นแบบอย่างอันเดียวกันตลอดพระราชอาณาเขต เป็นพิธีที่มีกฎหมายบังคับเช่นมีในกฎหมายเตยรบาคเป็นต้น วางโทษไว้ว่าผู้ใดขาดถือน้ำพระพิพัฒน์ดีจาโทษถึงตาย เว้นไว้แต่ป่วยไข้ ถ้าเป็นพระบรมวงษานุวงศ์ข้าราชการที่สำคัญ เจ้าพนักงานก็ต้องนำน้ำไปให้รับพระราชทานที่วังแต่ที่บ้าน ต้องมีของแจกจ่ายเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่นำน้ำไป ที่สุดจนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรไม่ได้เสด็จมาถือน้ำได้หลายปี เจ้าพนักงานนำน้ำขึ้นไปถวาย ก็ต้องพระราชทานเสื้อผ้าเป็นรางวัลดะมาก ๆ ทุกคราว แต่ซึ่งเป็นแบบใหม่มีในหมายรับสั่งนั้น ว่าถ้าขุนหมื่นในเบญ

หวัดผู้ใดขาดถือน้ำให้เอาตัวตั้งเป็นไพร่หลวง แต่ข้อห้ามจุกจิกซึ่งยกเว้น
เสียแล้ว ซึ่งมีมาในกฎหมายแต่โบราณ คือ “ห้ามถือ (คือสวม) แหวน
นาก แหวนทอง แดกนินเข้ากินปลากินนํ้ายา แต่เข้ายาก่อนนำพระพิพัฒน์
ถ้ากินนำพระพิพัฒน์จากหนึ่ง แดกนินให้แก่กันกิน กินแล้วดื่มได้ ได้ผม เหลือ
นํ้าต่าง (คือเหล้า) โขษเท่านั้นในระหว่างขบถ” การซึ่งห้ามเช่นนั้น ห้าม
ไม่ให้กินอยู่นานไหน ก็จะเป็นด้วยถือน้ำแต่ก่อนเวลาเช้า ครั้นเมื่อนา
สาย ๆ ลงมา ข้อห้ามปรามอันนี้เป็นอันเลิก แต่ซึ่งกินน้ำแล้วรดดีดะ
นั้นยังเป็นประเพณีที่ประพฤติเกือบจะทั่วกัน เป็นการแสดงความเคารพ
ไม่มีผู้ใดซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ถ้าผู้รับแบบอย่างจะได้ยกเว้นเสียเลย มีบ้างแต่
คนที่เป็เด็กหูลูก ๆ หลีก ๆ ถ้าผู้ใหญ่ที่เถื่อน ๆ กินแล้วก็ไป มีน้อยตัว
ทีเดียว เป็นจบเรื่องการพระราชพิธีครั้งจุฬาราชธานถือน้ำพระพิพัฒน์จุฬา
ประจำปีเท่านั้น เดือน ๑๐ ก็เหมือนกันกับเดือน ๕ นี้ ยกเสียแต่ไม่มีตั้ง
พระพุทธรูปพระชนมพรรษาที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณเท่านั้น ในเดือน ๑๐
จะไม่ต้องกล่าวถึงการพระราชพิธีถือน้ำต่อไป

คำตักเตือนในการถือน้ำนี้ เมื่อแต่ก่อนมาก็ไม่ใครจะมีอะไรขาด
เหลือในหน้าที่นอกจากมหาดเล็ก จำเดิมตั้งแต่เครื่องโต๊ะศพผู้ตกมาอยู่ที่
เด็กชาอย่างหนึ่ง ย้ายถือน้ำข้างในมาพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ย้าย
ถวายบังคมพระบรมอัฐิไปพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อกลับไปที่
นั่งอมรินทร์ใหม่ ก็เลอะใหญ่เต็มกันหมดไม่มีใครทำอะไรได้เลย โต๊ะที่
เคยตั้งหน้าคู่พระสยามดามโต๊ะ เมื่อเดือน ๑๐ ก็ตั้งทงสามโต๊ะ แต่เอา
เทวดาไว้กต่าง พระพุทธรูปอยู่วันตก พระแสงอยู่วันออก เป็นการ
เชิดของภูษามาตา ของกรมแสงของเด็กชา ครั้นเดือน ๕ นี้ เด็กชาเด็ก

โตะสองข้างเดียว ตั้งแต่โตะกลางโตะเดียว เอามาตั้งจะให้ไปประชันกัน
 ขนบนนั้น ทั้งพระแต่งแฉพระพุทธรูป แฉพระสุพรรณบัฏตรวดเทวดา ครั้น
 ต่อว่ากรรมหมิ่นประจักษ์เข้าใจดีใหม่ ตกตงเป็นเทวดาไปอยู่กลางอีก
 เหมือนเมื่อบอกตายนั้น ต้องชนรอกันเวรเวลายในเวลายจะถือนานนั้น ขอให้
 ท่องไว้เสียให้จำได้ พระพุทธรูป พระสุพรรณบัฏตรวดวันออก พระแต่ง
 กลาง เทวดาคว้นตก อนึ่งเทียนทองที่กลางชั้นหยกดำหับพระราชพิธีนั้น
 ไม่มีเหตุอันใดที่จะยกเว้น เทียนเครื่องนมัสการนมเทียนพานตามเคยพาน
 หนึ่ง เทียนมัตถบูชาพระ ๓๘ ปางอีกพานหนึ่ง คงจะทรงจุดเป็นแน่อย่า
 นึกว่าเผื่อจะไม่ทรงบ้าง อนึ่งพวงมาลัยเบียดำพวง ที่มีออกไปนั้น คือ
 แขนงที่ครอบแก้วนำพระสัมพุทธพรรณีพวงหนึ่ง พระพุทธรูปพวง
 หนึ่ง พระพุทธรูปเศียรพวงหนึ่ง อนึ่งขอเตือนไว้อีกอย่างหนึ่ง ในเวลาย
 นี้ก็ไม่สำคัญวันใด แต่เคยมีมาครั้งหนึ่ง คือพระอัฐิ สัมเด็จพระปฐมบรม
 มหาไปยภริยาคือ เมื่อไปถวายบังคมที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หาได้
 เชิญไปไม่ว่าเป็นการไม่สมควรแท้ ท่านได้เคยรับข้าราชการถวายบังคม
 มากกว่าต้องร้อยคราวถือนำมาแล้ว ฟังจะมาขาดครั้งเดียวเท่านั้น ถ้าต่อ
 ไปจะมี ที่เชิญพระบรมอัฐิไป ถวายบังคมในพระราชพิธี ถือนำแห่งใดขออย่า
 ให้ ตมเป็นอันขาด

การถือนำประจำเดือนของทหาร ซึ่งได้กล่าวมาด้วยกำหนดวันว่า
 เคยพร้อมกันถือนำในวันขึ้นสามค่ำเดือนใหม่แล้วนั้น ไม่เป็นการพระราชพิธี
 มีพระสงฆ์สวดมนต์ เป็นแต่เมื่อถึงกำหนดวันนั้น กรมราชบัณฑิตเชิญ
 พระไชยเงินของคณอยในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งสำหรับใช้ในการพระราชพิธีอย่าง
 กลาง ๆ มีคเชนทร์ศวดนานเป็นคั่น กับพระธรรมไปตั้งที่ธรรมาคันนุก

กรมแต่งหอกดาบ เข็มพระแสงรูปอย่าง คามค่ายตามองค์^๕ ขันพานทองสองชั้น^๕
 ไปดั่ง^๕ ตั้งขการันิมันต์พระสงฆ์ ๕ รูปตามแต่จะได้มานั่ง อาตักษณ
 อานคำสาบาตจบแล้วพราหมณ์เขมูพระแสงขบน้ำ พระสงฆ์สวดคาถา
 ดัจจิงเว อะมะตา วาจา ฤทธะยันโต^๕ เปนพน^๕ แล้วควนายชนไปรับพระ
 ราชทานน้ำบนพระอุโบสถ แล้วมาเรียกให้ทหารเข้าแถวที่หน้าพระอุโบสถ
 นายอานคำสาบาตจบแล้วควทหารจึงได้^๕ ถอนน้ำ^๕ บันดาผู้ซึ่งประจำการใน
 พระบรมมหาราชวัง เช่นนายประศุเปน^๕ คน^๕ ก็ต้องถอนาเคอนด้วยทงดิน^๕
 ผู้กำกับถอนา^๕ สักกรม คือมหาดไทย กระตาโหม ชาววัง มหาดเล็ก นาย
 ทหารต้องยืนห่างว่าวแก่ผู้กำกับ^๕ เปนการตรวจคนที่ได้มาเข้าเคอนรับ
 ราชการครบฤ^๕ ไม่ครบด้วยอีกชนหนึ่ง^๕ เมื่อทหารถอนาแล้วหันหน้าเข้ามา
 ในพระบรมมหาราชวัง ทำอาวูรค่านับเป้า^๕ แตรแล้วเปนเสร็จการ แต่การ
 ถอนาเคอนเช่นนี้ เคยวนได้เล็กเล็กไม่ได้ใช้แล้ว เปดียนไปเปนธรรมเนียม
 ควทหารที่เข้ารับราชการใหม่^๕ แตนายทหารซึ่งจะได้รับตำแหน่งใหม่ต้อง
 ถอนาทุกครั้ง ที่ได้เปดียนตำแหน่งนั้น^๕ แต่ถอนาเช่นนั้น^๕ เปนถอนาจร มิใช่
 การพระราชพิธีประจำเคอน^๕ ซึ่งได้กล่าวอยู่ในคนี้

ที่ ๑๘๘ คเชนทรีศิวสถาน

การพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือก เป็นพิธีของพราหมณ์พฤติมาศ ได้ทำในเดือน ๕ ครั้งหนึ่งเดือน ๑๐ ครั้งหนึ่ง เป็นกระบวนเรื่องคชกรรม การของหมอช้าง ว่าทำเพื่อให้เจริญศิริสวัสดิมงคลแก่ช้าง ซึ่งเป็นราชพาหนะแต่เป็นกำลังแผ่นดิน แต่มาบัดนี้ยัดจันไรในผู้ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่ในการช้างทั้งปวงด้วย แต่การพระราชพิธีนี้ เฉพาะเหมาะกับคราวที่ควรประกอบพิธีอื่น ๆ หาดยอย่าง คือเป็นต้นว่าเมื่อทำการจะให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ช้างมากก็ต้องรดน้ำมนต์ช้างมา เมื่อจะเอาไปรดเทศา ๆ กับโรงเช่นนั้นก็ดูไม่เป็นประโยชน์อันใด แต่ผู้รดจะเห็นจเห็นน้อยกว่าจะท่วจึงเห็นว่าถ้าปลูกเกษมแล้วจัดให้ช้างมาเดินมาเป็นกระบวน พราหมณ์แลราชบัณฑิตซึ่งเป็นผู้จะประณามคนงคอยอยู่บนเกย เมื่อกระบวนมาถึงก็ประพรมไปจนตลอดกระบวนง่ายกว่า ทั้งจะได้ทอดพระเนตรตรวจตราชมเชยราชพาหนะทั้งปวงก็ต้องครั้งด้วย อนึ่งธรรมเนียมพราหมณ์มหายานใหญ่ ก็ต้องเตรียมให้พรักพร้อมด้วยเครื่องสัตว์สดาตราบาสุ แด่พดทวารให้พร้อมมุดอยู่ เมื่อมีราชการศึกสงครามอันใด ก็จะได้จับจ่ายกะเกณฑ์ไปโดยง่ายโดยเร็ว เป็นการตรวจตราเครื่องสดาตราบาสุ แด่ไพร่พลอย่างวิจิตรคราวหนึ่ง อนึ่งตามแบบอย่างแต่เดิม ซึ่งมีมาในเรื่องนพมาศเป็นต้น จนถึงในกฎหมายเทียบขนาดความก็ตงกัน ว่าในการพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกแต่ต้นนานาใหญ่ เป็นเวลาที่ประชุมท้าวพระยาข้าราชการทั้งในกรุงแหวเมือง เอกโท ตรี จัตวา ทั้งเจ้าประเทศราชเข้ามาเฝ้า กำหนดถวายดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ เป็นการ

ประชุมใหญ่ครั้งหนึ่ง เวदानันท์ควรที่จะประชุมพดโยธาทวยหาญทั้งปวง
ให้พร้อมพร้อมเป็นการป้องกันพระนครด้วย แต่คงพระเดชานุภาพให้หัว
เมืองประเทศราชทั้งปวง เป็นที่เชิดขามยำเกรงพระบารมีด้วย เพราะ
ฉันทนาการศานนาใหญ่ จึงได้มีทั้งกรุงศรีไชโยแตกกรุงทวารวดี มิได้เว้น
ว่างเหมือนอย่างพิชิตัมพจักรินนี้ ที่มีอภินิหารบ้างไม่ได้บ้าง

จิรชอกสันตมา ซึ่งมีมาในหนังสือพนมคั่นนี้ ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรง
เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เสด็จออกมุขเด็จพระที่นั่งอินทราภิเศก พระศรี
มะโหสถซึ่งเป็นปโรหิตใหญ่ขึ้นหนึ่งเห็นต้องอันหันด้วยเงิน ทูลเบิกท้าว
พระยาแลรับสนองพระโอรสผู้ครัดปราไธสตามนัดแล้วเสด็จขึ้น ต่อขึ้นไป
มีการพร้อมรำแต่เพียงท้าวพระยาทั้งปวง ในการประชุมนี้ข้างในร้อยคอกไม้
เป็นรูปต่าง ๆ บรรจงเลี้ยงหมากถวายให้พระราชทานลูกขุนทั้งปวง ต่อรุ่ง
ขึ้นพร้าหมณจึงได้คงพระราชพิธีบูชาขนิษฐาไชยบาล ที่สถานพระเทวกรรม
บันดาพระหัตถ์ในกรมข้างกรมม้าโปรยเข้าคอกคอกไม้ รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง
จึงได้เสด็จออกพระที่นั่งไชยชุมพล พร้อมด้วยพระอรรคชายาพระบรม
วงษานางวิมลนันทนันทนา ส่วนข้าเฝ้าทั้งปวงนั้นนั่งบนร้านม้าห้าชั้น เป็น
หลั่นตดตามผู้ใหญ่ผู้น้อย ภรรยาข้าราชการนั่งตามระหวางช่องตี่มา
นำพระกาดคำดหอง ราษฎรทั้งปวงมากอยดูกระบวนในรางเรียงทอง
ตี่นาม ได้เวลาสมควรจึงให้เดินกระบวน กระบวนข้างก่อนแล้วจึงถึง
กระบวนม้า เดินตี่นานหนึ่งสัปดาห์ วันแรมเดินพระยาข้างแตรระวางคัน
วันที่สองเดินช้างม้าระวางวิเศษ วันที่สามเดินช้างม้าระวางเพรียว เวลา
เมื่อแห่แล้วมีการมหรสพขบร้อง เวลาค่ำมีหนังจุกคอกไม้เพดถึงตี่มโฆษพระ
เทวกรรม ตามเรื่องตี่กล่าวมานี้ การที่เสด็จออกพระที่นั่งอินทราภิเศก

คือต้องทนกับเรื่องทอลนาแควถวายบังคมล้มโกฐเตียงลูกขุน การพระราชพิธีในเวลาดังคนอีกคนหนึ่งนั้น ก็คือทอดเชือกตามเชือก ให้ช้างมาถ้ำวันนั้นกันอย่างแบบธรรมดา ตามที่วานนี้ดูเหมือนทศุโขไทยจะมีทุกปีไปไม่มีเวลาขาด

ส่วนข้อความที่ได้จากกฎมณเฑียรบาล ดูยังเข้าใจยากไปกว่าหนังสือเรื่องนพมาศ เห็นจะเป็นด้วยภาษาที่জনจะเจ้อำเงยงเป็นไทยเห็นมาก หนังสือนพมาศเป็นภาษาไทยได้ เมื่อพระนครลงมาตั้งอยู่ข้างใต้ ถ้อยคำที่พูดจากันภายหลังก็กลายเป็นสำนวนไทยได้ไป กฎมณเฑียรบาลซึ่งเป็นของไทยเห็นอย่างนี้ ถึงแม้ว่าภายหลังหนังสือนพมาศซึ่งเป็นของไทยได้แต่งก็ดี ยังต้องเป็นที่เข้าใจยากกว่าหนังสือนพมาศซึ่งแต่งไว้ก่อนแล้ว เพราะเปลี่ยนสำนวนที่พูดไปตามภูมิประเทศ ในกฎมณเฑียรบาลนั้นลงกำหนดไว้ว่าเดือนห้าชนห้าคำออกสำนามใหญ่ ซึ่งบอกกำหนดว่าชนห้าคำนี้ ดูยังคลาดกันอยู่กับวันที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ แต่ถ้าเป็นธรรมดาแห่งสำวันแล้ว ก็คงต้องเกี่ยวถึงวันห้าคำอยู่เอง ข้อความที่ว่าไว้สั้น ๆ ราว ๆ ดูง่ายอันไปย่อนมา ดังเกิดดูก็จะเป็นเรื่องปนกันแต่ผู้ทักคิดออกข้อ ๆ กันมาไม่เข้าใจเนื้อความก็ตงปนกันเดะไป เห็นจะเป็นแต่ใจออกถวายบังคมเตียงลูกขุนเดียนครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้ออกสำนามแห่งสำวันอีกสำวันอย่างเช่นพระร่วง การที่แต่ใจออกถวายบังคมเตียงลูกขุนนั้น ว่าในพระบัญญัติซึ่งหัดงฉัตรเกาชนเจ็ดชนหาชนตามชนต้องชน ชน ๑ ที่ประทับล้มเด็จพระพุทธรเจ้าอยู่เดียงฝ่ายซ้าย ที่ว่านเห็นจะเป็นฝ่ายซ้ายที่ประทับ คือถ้าเป็นมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทคงจะอยู่ตรงโรงถ่ายรูปกระจกออกมาได้แนวกับมุขเด็จ ส่วนสมเด็จพระ

อุปราชแต่เจ้านายอื่น ๆ ไปมีพิบัติพาดำเนินเข้าหาติดตาม แต่ติดตามนี้ไม่
ปรากฏว่าคัดฤาไม่คัดอย่างไร บางทีจะเป็นโรยว ๗ สองหลัง เช่น
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำไว้ที่พระที่นั่งวิมานรักษา
ที่วังจันทร์เกษมกว่าเตียงอย่างเก่า ฤาที่วังหน้าเมื่อยังไม่มีท้องพระโรง
ที่เรียกพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ก็มีทิมมทรวงษ์เป็นที่เฝ้า เพราะธรรมเนียม
พระราชวังแต่ก่อนไม่มีท้องพระโรงอย่างเช่นพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อ
ภายหลังมีพระที่นั่งทรงปืนขึ้นแทนท้องพระโรง ก็เป็นพระที่นั่งตั้งดอยออก
มาต่างหาก เหมือนพระที่นั่งศิวโมกษไว้ในวังหน้า ทิมที่เฝ้าคงจะเป็น
สองหลังซ้ายขวา มีระหว่างเป็นที่แจ้งอยู่กลางแต่คงจะไม่ยกพื้นสูงเหมือน
อย่างติดตามคัดที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้วย จึงได้กำหนดว่า
ที่ประทับสมเด็จพระอุปราชสององค์ มีหลังคาม่านพนักอินทรี
พระราชกุมารภินเมืองสูงคอกหนึ่ง มีหลังคาตดตงมาอีกชั้นหนึ่ง พระ
ราชกุมารพระเยาวราชเตียงสูงคอกหนึ่ง แต่พระราชนัดดาออกชื่อไว้แต่ไม่
ได้ความว่าอย่างไรไปว่าแต่หน้าหลังเคย ๆ ฤาจะด้อม ๆ กันอยู่เท่านั้น
ตรงหน้าพระที่นั่งคงเตียงสำหรับพระอัครกษัตริย์หนึ่งส่วนของพระโอรส สูง
สิบคอก ต่อหนึ่งลงไปจึงมีผู้นั่งต่ออัครกษัตริย์ไปอีก ไม่ได้ความว่าจะ
เป็นปลัดitudตองฤาใคร วิธีซึ่งใช้อัครกษัตริย์ของพระโอรสนี้ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสียนมาใช้ ในการพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษก ให้อัครกษัตริย์ทุกเบิกแตรรับพระบรมราชโองการคราวแรกใน
เวลาดังนี้ออกท้องพระโรงแต่ไม่ต้องนั่งเตียง ถ้าเสด็จออกมธุเด็จพระ
มหาปราสาท ไม่นั่งเตียงก็เห็นจะเต็มตะโกน การที่เสด็จออกตามที่ว่า
มานี้ ก็เห็นจะเป็นออกเฝ้าถวายบังคมเตียงดูขุน ส่วนการออกตาม

ก็มีเค้าให้เห็นได้ชัด เช่นมีขุนหาญทั้งสิบข้างยืนที่แผ่นดิน เป็นอย่างให้
 ด้ระดำน ครั้นจะแปลฤพิจารณาข้อความในกฎมณเฑียรบาลดงให้ชัด
 แจ้ง ก็จะต้องเวลาแต่ผิด ๆ ถูก ๆ เพราะรว ๆ รวง ๆ เป็นโคตงจันที่เดียว

ส่วนในจดหมายขุนหลวงหาญ ในเดือนห้านักไม่ได้พูดถึงด้ระดำน
 เช่นได้กล่าวมาแล้ว ไปพูดถึงเอาคือเดือนสิบซึ่งไม่มีเรื่องอื่นจะว่า พูด
 ย่อ ๆ แต่ว่า เดือนสิบจึงว่าขอแสร้งทอดเชือกตามเชือก ดำนข้างต้น
 ม้าต้น เห็นว่าในคอนหงันจะเด็กเสียไม่ได้แห่แห่นอนใดแต่ทั้งต้องควา
 เพราะฉนั้นธรรมเนียมที่กรุงรัตนโกสินทร์ จึงยังได้ตามแบบกรุงเก่าใน
 ท่อนปลายสิบมา คือมีพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกทั้งสองควา
 แต่ไม่มีการออกสำม เว้นไว้แต่บาง ๆ ผ่านคืนหนึ่งจึงได้มีเสียควาหนึ่ง
 เพื่อให้เป็นพระเกียรติยศ ฤให้เป็นการตักเตือนแบบกันควาหนึ่ง การ
 ซึ่งเด็กออกสำมให้ด้ระดำนเดียน ก็ด้วยตำราที่แรกดงชนประดงค์
 การอย่างหนึ่ง ครันต่อมาการกตายเป็นเป็นอย่างหนึ่ง แรกคิดนั้นเห็นเป็น
 ประโยชน์ แต่ครันเมื่อการเคล่อนคตายเป็นเสียก็กลับเป็นโทษ คือเมื่อ
 พิศาระหัดการให้ด้ระดำนในครั้ง ๓๒๐๐ ปีต่อมาแล้ว ในครั้งพระร่วง
 เมืองสุโขทัยนั้น เดินข้างเดินม้าเปลี่ยนกันทั้งสามวันเช่นกล่าวมาแล้ว
 ซึ่งเดินเช่นนั้นเพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าข้างม้าพาหนะมีมาก ถ้าจะ
 เดินวันเดียวให้หมดก็จะต้องเปลืองเวลามาก ฤอยากเล่นให้เป็นสามวัน
 ตามธรรมเนียมไทย ๆ ชอบสามชอบห้าชอบเจ็ด ก็ยังคงจะมีข้างม้ามาก
 จึงได้แบ่งออกเป็นกระบวนได้สามกระบวนไม่ซ้ำกัน ตำราอาวรุทที่จะใช้
 แห่ก็ต้องใช้มากเป็นการเตรียมไพร่พลให้พร้อมพร้อมอยู่เสมอ มีหนึ่ง
 ได้วิธีว่าใหญ่ถวายเป็นเสียสองครั้ง พาหนะไพร่พลจะทรุดโทรมเสื่อมถอย

ไปอย่างไร ฤๅบริบูรณ์ได้อยู่ก็ได้ทอดพระเนตรตรวจตราทุกปี บรรดา
 คนทั้งปวงซึ่งได้เห็นก้างพิศพาทหาร แดพาหนของพระเจ้าแผ่นดินพระกัฬร้อม
 บริบูรณ์อยู่ ก็เป็นที่ยำเกรงไม่ก่อเหตุการณ์อันใดขึ้นได้ จึงมีคำกล่าวมา
 แต่โบราณว่า พระราชพิธีเป็นพิธีสำหรับทำให้ประชุมชนทั้งปวงมีใจ
 สวมักคิดรักพระเจ้าแผ่นดิน แต่เป็นมงคลแก่ราชพาหน เป็นที่เกรง
 ขามแก่ข้าศึกศัตรู การก็เป็นจริงเช่นนั้น แต่ซึ่งกตบเป็นโทษไปจนต้อง
 เด็กเสียนเพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าช้างม้าพาหนที่มีอยู่ในกรุงไม่พอที่
 จะเข้ากระบวนแห่ อย่างว่าแต่ตามผลดีโดย แต่ผลดีเดียวเต็มขบวน
 ด้ระดำนที่เคยมามีมาแต่ก่อนก็ต้องเอาช้างหัวเมืองเข้ามา นั่นก็เป็นความ
 ลำบากเกิดขึ้นเพราะจะเดินพิธีอย่างหนึ่งแล้ว สำนคราอาวูที่จะใช้ใน
 กระบวนแห่ก็มีไม่พอ จะทำอาวูเครื่องเหล็กขึ้นก็ไม่เป็นที่ไวใจนักฤ
 ภาคาจะแพงมาก ต้องทำอาวูไม้ อาวูไม้นั้นก็ไม่มีประโยชน์อันใด
 นอกจากที่จะก่อให้เกิดให้นางม ๆ ก็เป็นอันช่วยการเปิดตงเงินเปล่ายัง
 กว่าทำเครื่องดนตรี ที่ยังได้เดินหากินอยู่ได้เสมอ เครื่องอาวูเหล็กเข้า
 กระบวนแห่พียงมาขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่ง
 ทรงพระราชดำริเห็นว่า ทำเครื่องอาวูไม้เป็นการช่วยการเช่นกล่าว
 มาอัน ส่วนคนที่จะใช้ ในกระบวนแห่นั้นแต่ แต่โบราณมาเขาจะใช้คน
 ที่เป็นหม่ทหารซึ่งประจำรักษาพระนคร แดรตมทหารนอกจากเวรประจำ
 มาให้เข้ากระบวนทัพ ก็คือเครื่องสำคราอาวูเป็นการฝึกหัดใหญ่ปีละ
 สองครั้ง เมื่อใดเข้ากระบวนฝึกหัดอยู่ทุกปี ก็คงจะเรียบร้อยคตอง
 แดถ่วงกว่าที่ทอดทิ้งไม่ได้ฝึกหัด แดเวทาบายที่เค็ดจจนแวดกั่มมวยปล้า
 กระบี่กระบองต่อไป เป็นการฝึกหัดสำคราอาวูในการทหารแท้ทั้งนั้น

ตกมาภายหลังเมื่อสิ้นการศึกสงครามแล้ว ทหารประจำเมืองก็เอาธงไว้
 เปนพดเรือนเดียว ไม่ได้เคยถูกต้องสาตราอาวุธ ไม่ได้เคยเข้ากระบวน
 ทัพ เอาการจัดเข้ากระบวนก็เป็นการกระว่องกระแว้งรุงรัง คนจ่ายเดือน
 ประจำพระนครไม่พอ ต้องเกณฑ์เอาคนนอกเดือนเข้ามาแทนทหารระดม
 อย่างแต่ก่อน มาบ้างไม่มาบ้าง คนไหนไม่พอเดินไปพอพื้นน้ำพัดพา
 แล้ว ก็ต้องกลับมาเดินกระบวนหลังต่อไปใหม่ ก็ไม่เป็นประโยชน์
 อันใดในการที่จะตรวจตราผู้คน แต่ไม่เป็นพระเกียรติยศที่จะเป็นที่เกรง
 ขามอันใด เพราะใคร ๆ ก็เห็นว่ากระบวนนำดวงมาเปนกระบวนหลัง
 กับเดียวพระเกียรติยศไป ส่วนขุนนางผู้ที่ต้องแทนนั้นเก่า แต่ก่อนตัว
 เสนาบดีจุฬศุภมณีนครทั้งปวง ตัวแต่เปนแม่ทัพชำนาญในการ
 ช้างเข้ามา ทิ้งมาว่าไพร่ล้มกำลังที่ได้เคยไปการศึกสงคราม เมื่อมา
 เข้ากระบวนเดินหน้านักไม่เป็นการเดือดร้อนอันใด ภายหลังมาขุนนางไม่
 ขำชำนาญในการทัพศึก ประพฤติตัวเปนพดเรือนไปหมด จะถูกข
 คอข้างเข้าก็กลัวจะงกจะเงิน จะไปชี้เฉย ๆ ไม่ฝึกหัดก็กลัว จะฝึกหัด
 ก็อาย ว่าเป็นผู้ใหญ่แล้วต้องฝึกหัด บ่าวไพร่ล้มกำลังก็เอามาใช้สอย
 อยู่ในบ้านบ้างเก็บเอาเงินบ้าง จะเรียกหาเป็นการจริงก็ไม่ใคร่จะได้
 แต่ประกวดประชันกันไปจนเกินกว่าที่มีกำลังจริง ๆ ต้องเที่ยวหยิบยืม
 บ่าวไพร่ผู้อื่น กระบวนนำต้องกลับมาตามกระบวนหลัง เมื่อเอาคน
 ของผู้อื่นมาใช้เช่นนั้น ก็ต้องแจกจ่ายให้ปันเบ็ดทองเงินเบ็ดทองผ้าเข้าไป
 อีก ขุนนางก็พากันเบือหน่าย เห็นเปนบ่อแห่งความฉิบหายเกิดขึ้น
 การตรวจตราจึงได้ต้องเปนอันเลิก คงได้มีอยู่แผ่นดินตะกรงพอเปนพิช
 ญาเป็นพระเกียรติยศ แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า

อยู่หัวก็ไม่ได้มีสระสนาม อันที่แทนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวโปรดในการพระราชพิธีอย่างเก่า ๆ มาก ได้ทรงลงหลายอย่าง
จนถึงที่ไปตั้งพระผู้เป็นเจ้าที่เทเวศสถานเป็นกระบวนช้างเป็นต้น แต่ทรงพระ
ปรารภไม่สำเร็จอยู่สองเรื่อง คือเรื่องพิธีอาถรรพณ์คำพยากรณ์หายเสีย
กำลังจะคิดจัดการใหม่ก็พอสวรรคตเสีย เรื่องหนึ่งสระสนามใหญ่ทรง
อยู่เสมอไม่ขาด ว่าถ้าได้ช้างเผือกใหม่จะมีสระสนาม แต่ครั้นเมื่อทรง
พระปรารภกับสมเด็จพระเจ้าพระยาเมื่อไร ท่านก็ออกแอบคิดเมื่อไปทุกครั้ง
เรื่องช้างเป็นต้น จนตกตงเป็นจะให้รู้เสียถึงยังบันฑูบ ๆ คับ ๆ อยู่
ฉะฉินช้างเผือกก็ไม่ได้มา เป็นอันเลิกกันไป

เมื่อว่าที่ทำการพระราชพิธีทวงปวง ถ้าเป็นพิธีเก่าแท้ก็จะมีเหตุที่
เป็นการมีคุณจริงอยู่ในพระราชพิธีนั้น แต่เมื่อการรวม ๆ ตงมา ก็กลายเป็น
เป็นแต่การทำไปตามเคยเพื่อสวัสดิคิมงคล จนเป็นการที่เรียกกันว่าพิธี
สังเขปฤๅต่างว่า เคยขาดประโยชน์ที่ได้จากความคิดเดิมนี้ไป ความ
คิดเรื่องสวัสดิคิมงคลนั้นมักจะเผดไปถือเอาสิ่งที่ไม่มีความ
มาเห็นได้ว่าเป็นมงคล เหมือนกับถั่วจันไรที่ไม่มีศัพย์ขอยกออกมา
เห็นได้ว่าเป็นจันไร ไม่เลือกค้นหาสิ่งที่เป็นจริง ถึงมีอยู่ในอาการที่ประ
พดิกก็ไม่ใคร่จะรู้ลึก ไปถือสิ่งที่ไม่ใช่ความจริงว่าเป็นความจริงเสียโดย
มาก เหมือนอย่างเช่นเขาในไต้ถุนถือว่าเป็นจันไร ก็ถ้าเป็นเรือนฝากระ
ดาน ฤๅเรือนฝากระแจะอ่อนอย่างไทย ๆ ปดุกอยู่กับที่เป็นพื้นโคลนฉา
ฉะ คนอยู่บนเรือนถ่ายอุจจาระมีดังสระ แดกवादขะฝุ่นฝอยทั้งตง
มาที่ไต้ถุนเรือน ผู้ใดเข้าไปในไต้ถุนเรือนเช่นนั้น ก็คงพบแต่สิ่งซึ่งโส
โครกเบือนเประไปทงดิน นับว่าเป็นจันไร มีใช่จันไรเพราะอยู่ภายใต้

ทอดเชือกตามเชือก

บางคนจะได้อะไรถึงการพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือก ซึ่งมีทำอยู่
 เสมอมาได้เนิ่นนาน ถึงไม่ได้ให้ตั้งรณานกเขนทศวันทอย่างเก่าอย่าง
 ใหม่ พิธีทอดเชือกตามเชือกนั้นก็ยังทำเสมออยู่ เมื่อพิเคราะห์หัดคำว่าทอด
 เชือกอย่างหนึ่ง ตามเชือกอย่างหนึ่งนั้นจะแปลว่าอะไร วิธีที่เรียกว่าทอด
 เชือกนั้น คือเชือกบาศที่สำหรับคล้องช้างเป็นขด ๆ อยู่ จับชนทงขด
 แยกออกเป็นสองส่วนคางไว้ เรียกว่าทอดเชือก เชือกที่คางไว้นั้นกับ
 พับตวงเป็นขด ๆ ตามธรรมเนียมเรียกว่าตามเชือก บางทีคำว่าทอด
 เชือกนั้นจะตรงกันกับว่าคลี่เชือก ตามเชือกนั้นจะตรงกันกับว่าขดเชือก
 ดูเหมือนหนึ่งจะเป็นพิธีที่ทรงกำหนดตรวจเชือกบาศ หักเดือนครึ่งหนึ่งก่อนที่จะ
 ไปทำการ คลี่ออกดูเมื่อขำรดเสียหายอันใด ก็จะได้ซ่อมแซมแก้ไข
 เมื่อค้อยกขดเข้าไว้อย่างเดิม แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีผู้ใดที่จะคิดเห็นเช่นนั้น
 เพราะเหตุว่าผู้ที่จะคลี่เชือกออกดูนั้น เชือกเดียวแล้วเชือกค้อยกก็เอาออก
 คาง ๆ ไว้พอเป็นสังเขป ไม่ได้บอกเสียก่อนว่า “ไม่ต้องตรวจคอกหนา
 เชือกค้อยก ทำเท่านั้นพอ” ถูกศิษย์ดูถูกหาที่เห็นค้อยก ๆ มา ก็เข้าใจผิด
 ว่าเป็นการที่ทำได้ง่าย ๆ นั้นเป็นเค็มคาวแล้ว เมื่อนักแปลไม่ออกว่า
 ทำเช่นนั้น ประสงค์จะเอาประโยชน์อย่างไร ก็ต้องไหลไปตามทางที่เป็น
 ประโยชน์อันไม่มีรูป คือว่าเป็นสวัสดิคิมกตเท่านั้น สวัสดิคิมกตจะมา
 ด้วยอะไรดีนักไม่ออก แต่ไม่ต้องนึกเพราะผู้ใหญ่ว่าน่าว่า “การที่มีวิธี

บุชาไปรยเข้าคอกำพิดชาอันใดต่อไปนั้น ก็เป็อยู่ในเรื่องบุชาครูให้วั
การพระราชพิธี ได้ลงมือทำการทอดเชือกในวันเดือนห้าแรมสามค่ำเว
กลางคืน ตามเชือกในวันแรมสี่ค่ำเวลาเช้าครึ่งหนึ่ง ในเดือน ๑๓ ช
๔ ค่ำ เวลาค่ำทอดเชือก ชน ๕ ค่ำเวลาเช้าตามเชือกอีกครึ่งหนึ่ง การ
พระราชพิธีทั้งต้องควาน ในกรุงรัตนโกสินทร์ทำที่หอเชือก ไม่ได้ไปทำ
ที่พระสถานเหมือนอย่างเช่นว่ามาในเรื่องนพมาศ ขวอยที่ทรงเก้ายกจะ
ทำที่หอเชือกเหมือนกันเช่นนี้ แต่หอเชือกที่กรุงเทพ ฯ ซึ่งตั้งอยู่ที่สนาม
หลวงตรงหน้าวังส้มเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เป็ที่ที่เรียกเหมือนกันดัง
อยู่ในกลางกองฝุ่นฝอย จึงเป็ที่ไม่สมควรที่พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จเข้า
ในพระราชพิธีนั้นด้วย ก็เคยยกมาทำที่อื่นได้ ได้เคยยกมาหลายครั้งเหมือน
อย่างในแผ่นดินปัจจุบันนี้ เมื่อข้าพเจ้าฝึกหัดข้างให้วัครู ก็ได้ยก
มาทำที่โรงตรวดพระศรีรัตนดาศดาราม แต่ถึงว่าเมื่อทำพิธีอยู่ที่โรงเชือก
แต่ก่อนมา ก็ว่ามีเจ้านายเสด็จไปมิได้ขาด จนในร่างรับตั้งทุกวันนี้ยัง
มีว่าให้จัดอาคัน พระเจ้าพี่ยาเธอธ้องยาเธอที่จะเสด็จไปเข้าพระราชพิธี
ไปทอดทั้งต้องเวลาอย่าให้ขาดได้ การที่เจ้านายเสด็จนั้น พี่งจะมาเด็กไม่
ได้เสด็จในชั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอหลัง ๆ แดพระเจ้าราชวรวงษ์เธอ เพราะ
ไม่ได้ฝึกหัดวิชาข้างม้าเหมือนอย่างแต่ก่อนตามคำที่เล่าว่า เมื่อในแผ่นดินพระ
บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ แดแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย พระเจ้าลูกเธอต้องฝึกหัดทรงช้างให้ชำนาญทุกองค์
จนถึงฝึกทรงม้าทั้งหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในเวลาเย็น ๆ ทุกวันมิได้ขาด
เจ้านายซึ่งทรงฝึกหัดวิชาข้างเหล่านี้ ต้องเข้าพระราชพิธีทั้งสิ้น ข้าราชการ
การซึ่งจะต้องชียงยืนสนานปัสไคจะมีระยะสนาน ก็ต้องเข้าพระราชพิธีในวัน

แรมสามค่ำเวลาดวงตางคืน ไม่ว่าผู้ใดเคยให้วักครูแต่ฎายังไม่ได้ ให้วักครู
คงต้องไปเข้าพระราชพิธีทั้งสิ้น ถัทธิหมอล้างอย่างไทยถือเสนีย์จรรไร
จันนี้ มีวิธีหลายอย่างซึ่งถือว่าการอุปมงคลที่ผู้ซึ่งเชื่อว่า ครอบ
หมอมอญไม่ถือเช่นหลวงศกคักคิดเดียนเนตน ในการพระราชพิธีนั้นหลวง
แหนอย่างยัง ห้ามมิให้ผู้หญิงเข้าไปในโรงพิธีเป็นอันขาด แต่ไม่ให้คน
ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องในการพระราชพิธีเข้าไปในโรงพิธี ด้วยกลัวว่าจะไปเตียน
วิธีทำทางออกมาทำเด่น ถือกันว่าทำให้เสียจริตได้ ดูก็อยู่ข้างจะจริง
เช่นว่าพัตธาถ้านั่งอยู่ดี ๆ ใครตูกขึ้นว่ากั๊บบ้าแน่ ถ้าจะตั้งพระราชพิธีแห่งใด
ก็มีมานผ้ากนวงรอบจนมีพาทย์ราดตะโพนก็มิให้เข้าไปอยู่ในโรงพิธี ใช้
ตะโพนบอกนำพาทย์ออกมาข้างนอก แต่เมื่อว่าตามจริงแล้ว พระราชพิธี
อยู่ข้างจะนำคุณสูงนักน้อย การในโรงพิธีนั้นคงเคยเทวรูปแต่ตั้งกรดสังข์
เป็นกระไดสามคน ตามแบบพิธีพราหมณ์ทั้งปวงเช่นกล่าวมาแล้ว เคย
เพดานชั้นคันทรูปพระอิศวรพระนารายณ์มหาวิฆเนศวร เคยตดตงมาตง
กรดสังข์เบญจครรภที่หน้าเทวรูป คงเคยวางเชือกบาศ์ที่บิตทองสาม
เคย เชือกบาศ์บิตเงินเคยหนึ่ง มีเครื่องกระยาบวชที่หน้าเคยนั้นทั้งสี่ ตรง
หน้าเคยเชือกบาศ์ทั้งสี่ออกมา มีอีกเคยหนึ่งวางเครื่องข้างชนกชอเชือก
ว่าพัตธา ตรงหน้าเคยนั้นออกมามีบายศรีแว่นเวียนเทียน เวดาคำโหร
คองหาฤกษ์เวลาที่จะลงมือทำพิธีทุกครั้ง เริ่มแต่กระสุทธ อัดตะมะสุทธ
บูชาเบญจครรภ บูชากรตบูชาสังข์ตามแบบแล้ว จนถึงตรงหน้าพระประโคน
พิณพาทย์ เชิญพระชนกัทธิบิฐ จุกแว่นเวียนเทียนสามโกษเจิมพระเทวะ
รูปแล้วจึงได้รตน้าสังข์ บันดาลซึ่งไปประชุมอยู่ในโรงพิธีนั้น แล้วอ่าน
เวทพรมน้ำเชือกบาศ์ เวदानันประโคนพิณพาทย์สาธุการถึงเจ็ดดา แล้ว

ศัสด์พระครูพยุฒธิปาตแดเจ้ากรมปลัดกรม กรมข้างเข้าประจำนำเคียงเชือก
 คุกเข้ายกเชือกบาศ์ขึ้นทางไว้เป็นทอดเชือก ต่อขึ้นไปให้นายท้ายข้างคน
 หนึ่งมาหมอบที่กึ่งทางโรง พระครูพยุฒธิปาตซึ่งเปนมอเถ่าจึงเอาชันกมา
 วางคร่อมหลัง เอาด้ามขอสอดในพรมชนกปลายด้ามขอขึ้นข้างบน
 นายท้ายข้างที่หมอบนั้นมอถ้อยขึ้นขอไว้ จึงให้พราหมณ์พยุฒธิปาตต้องคน
 อ่าณคุงูตั้งเวยอย่างเกาที่ชันว่า อัญชยมบังคมภูวดระเพนคั้นจบดาหนึ่ง
 เป่าดังซ ในเวลาเมื่ออ่าณคุงูจบเป่าดังซนั้น บันดาผู้ซึ่งประทุมในที่นั้น
 ไปรยเข้าคอกคอกไม้อย่างเช่นให้ว้ครูดคร เข้าคอกคอกไม้นั้นมพานทอง
 ต้องพาน พานเงินต้องพาน พานทองนั้นเปนของสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงไปรย พานเงินเปนของข้าราชการ ว่าเป็นธรรมเนียมมีมาแต่ครั้ง
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะท่านเสด็จเสมอไม่ขาด ถึง
 ว่าพระเจ้าแผ่นดินแดพระบรมวงษานุวงษจะไม่เสด็จ ก็ยังมีพานเข้าคอก
 คอกไม้ทองคู้หนึ่ง เงินคู้หนึ่งอยู่ตงนเสมอไม่ได้ขาดจนทุกวันนี้ ครั้น
 คุงูตั้งเวยจบตามดาแล้ว จึงด่มมตเจ้ากรมปลัดกรม กรมข้างคนใด
 คนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนรำพิชชาเปนครตองแคล้วชำนชำนานูว่าเปนพระนารายณ์
 เมื่อแปลงพระภักตรเปนช้าง ตงมาสอนวิชาชกรรมให้แก่คนสี่คน
 เมื่อไปปราบข้างเอกทิศแล้วมานั้น เมื่อแรกตงมอว่า พินพาทยทำเพลง
 คุกพาทยรวี กราบด้ามครั้ง กราบน้อยอยู่ข้างกระดุกกระดิกมาก ไม่ใช่
 กราบธรรมดา เข้าเพลงพินพาทย แล้วจึงนั่งท่าเรียกว่าพุทธร
 พินพาทยคเพลงกระบองกัน เมื่อเสร็จแล้วรวีกราบอีกด้ามครั้ง แล้ว
 จึงตงขึ้นยืนว่าต้องแว่น พินพาทยทำเพลงบาศ์สถุณี่ ต้องแว่นครบ
 ด้ามคราวแล้วชูดตงหนึ่ง รวีกราบอีกเปนคราวที่ด้าม แล้วจึงไปนั่งคุกเข้า

ข้างหนึ่งข้างมา ยกมือขึ้นบนศีรษะเอนตัวเข้าไปที่เชือกบาศ เรียก
ว่าไหว้ครุ พิณพาทย์ทำเพลงเหาะเสร็จแล้ว วัฏกราบอีกเป็นครั้งที่
ค่อนนี้ไปพิณพาทย์ทำเพลงซุบว่าต้องแว่น แล้วแสดงกัณฑ์จบขอพวยชนยนิ
แสดงพวยตามวิธีเพลง จะว่าให้เข้าใจนอกจากที่เห็นไม่ได้ เมื่อเสร็จ
แล้วคุกพาทย์วัฏกราบอีกเป็นครั้งที่ห้า ค่อนไปพิณพาทย์เปลี่ยนเป็นรุกรัน
เดินต้องแว่นแสดงออกแสดงอีก เปลี่ยนขอจับเชือกบาศใหม่ ว่าทำซัดบาศ
เหวี่ยงเชือกให้พันตัวไปข้างหนึ่งล้อมรอบ แล้วคลายออกเหวี่ยงให้พัน
ข้างหนึ่งอีกล้อมรอบแล้วให้คลายออก เป็นเสร็จการ ลงนั่งคุกพาทย์
วัฏกราบอีกครั้งหนึ่ง เป็นอันวิธว่าพิชชา เมื่อเวลาทว่าเชือกบาศนั้น
มีนายท่ายข้างอีกคนหนึ่งนั่งจับสายกระแซง คือท่ายเชือกบาศ สัมมคว่า
เป็นความข้งอยู่จนตลอดเวลารำ การที่ทว่าพิชชา ถือว่าถ้าผู้ใดได้
เห็นเป็นดินแดนียศจรรไร พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ๆ ที่ทรงข้านิข้านาญใน
การข้างเช่นพระนารายณ์มหาราช พระมหาบุรุษเพทราชาเป็นต้น เด็ดจ
ชนพระพุทธรูปทกทรงว่าพิชชาเห็นอกระพองข้างต้น ถวายพระพุทธรูป
ทุกครั้ง เป็นเสร็จการพระราชพิธีในเวลาค่ำ

การพระราชพิธีตามเชือก ในวันขึ้นดีค่ำเวลาเช้าก็เหมือนกันกับ
เวลาค่ำ แปลกแต่พับเชือกบาศที่ทางไวนั้นเรียกว่าตามเชือก แต่ไม่ได้
มีการเสด็จฯผู้ใดไปประชุมดังเช่นเวลาค่ำ แต่เดิมมาในการพระราช
พิธีนี้เงินที่พราหมณ์จะได้ค่าตั้งเดี๋ยวนั้นได้นั้นได้แต่ผ้าขาวที่รองอาสน์
เทวรูป แลรองเชือกของบูชาต่าง ๆ

เห่สระสนานใหญ่

การเห่สระสนานใหญ่ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ไม่ได้แบบอย่างไว้ว่าอย่างไร
พบแต่เห่สระสนานในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีชานโทศก ๑๓๘๒ เดือนแรม ๓ วัน
คือวันขึ้น ๕ ค่ำ ๕ ค่ำ ๖ ค่ำ ตั้งกระบวนหน้าวัดชนะสงคราม ผ่าน
หน้าพระราชวังบวรตมาทางถนนท้องสนามไชย กระบวนในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒
ก็คงเหมือนกันกับครั้งนั้น จะแปลก็แต่กระบวนพระยาช้างพระยาม้า
ตามกาดตามตลาดกับเล่นบดที่ไม่ชวาก็คงจะชว้าง วิวกระบวนนั้นดังนี้
คำจริงถืองให้ชายออกหน้า มีตำรวจคนหนึ่ง คำนับเป็น
กระบวนพระยาช้าง กระบวนที่ ๑ พระยาช้าง พระเทพกุญชร ชงด้าน
ซ้ายคู้หนึ่ง ชงมังกรห้าคู้ หนุนหางไก่ ๒๐ ตำรวจคน ๑ ชงมังกรคันคู้หนึ่ง
ทวน ๒๕ คู้ ตำรวจทวน ๑ แฉ่วแซ่หว่าย ๓๐ คู้ กระบองถั่ง ๕ คู้ เดิน
ซ้ายนอก ซ้ายในชงฉาน ๒ คู้ กตองชนะ ๓๐ คู้ จำปี ๑ จำทอง ๑
ตำรวจกตอง ๑ แตรทอง ๖ คู้ แตรฝรั่ง ๔ คู้ สังข์ ๑ ตำรวจแตร ๑
ตำรวจกรมช้าง ๑ ช้างพังนำ ๑ ตัวพระยาช้างพระเทพกุญชรนั้นม้าย
คนถือกันดีดาน คนถือซ้ายแปดคน กระฉิ่งเกตุ ๔ แซ่หางม้า ๑
ถือเครื่องยศ ๖ คน ถือกลวโยโตะ ๑ อ้อยโตะ ๑ มะพร้าวโตะ ๑
หญ้าโตะ ๑ หมอน้ำสองหมอน ใช้เครื่องเงินทองนั้น คำนับไปข้าง
พังผูกเกณฑ์ตะพัด คือเครื่องที่สำหรับหัดช้างให้เดินสี่เท้าเรียบข้าง
หนึ่ง ข้างพังตามคู้ ๑ ข้างพังทูนปากเป็นข้างเชือกคู้ ๑ คำนับไป

กระทบพระบรมฉัตรคัน^๑ ดดงกว่าพระเทพกฤษณ^๒ คือมีธงดำมชาย
 คู่ ๑ ตำรวัดธง ๑ ธงมังกร ๕ คู่ ธนหางไก่ ๑๕ คู่ ตำรวัดธนู ๑
 ธงมังกรคันคู่ ๑ ทวน ๒๐ คู่ ตำรวัดทวน ๑ แห้วว ๘ คู่ กระบอง
 กัด ๕ คู่ ด้ายนอก ด้ายในธงฉานคู่ ๑ กตองชนะ ๕ คู่ จำปี ๑
 จำกตอง ๑ ตำรวัดกตอง ๑ แตรงอน ๔ คู่ แตรฝรั่ง ๒ คู่ ดั้งขลุ่ย ๑
 ตำรวัดแตร ๑ ตำรวัดกรมช้าง ๑ ช้างพังนำ ๑ คนถือซ้าย ๘ กระดิ่ง
 เกิด ๔ แห้วหางม้าคู่ ๑ เครื่องยศ ๖ ช้างพังผูกเครื่องเกณฑ์ตะพัด ๑
 พังตามคู่ ๑ ช้างเชือกทหน้าคู่ ๑ กระบวนที่ ๓ พระบรมคชลักษณะ
 เหมือนกันกับกระบวนที่ ๒ กระบวนที่ ๔ พระบรมอัยรา ดดชูง
 คง ๑๐ คู่ ทวน ๑๕ คู่ กตองชนะ ๕ คู่ มีแต่จำปีไม่มีแตรดั่ง
 กระบวนที่ ๕ พระบรมนาเคนทร เหมือนกันกับกระบวนที่ ๔ กระบวน
 ที่ ๖ พลายไอยราพด ดดธงมังกรดคงแต่ดำมคู่ แห้ววคงแต่ ๖ คู่
 กระบองกตองคงแต่ ๔ คู่ ไม่มีกตองชนะ ช้างพังนำ ๑ กระดิ่งเกิดคู่ ๑
 พลายไอยราพดเป็นช้างดั่ง มีกตองช้างถือเต้า มีแห้วหางม้าแต่เครื่องยศตาม
 พังผูกเครื่องเกณฑ์ตะพัดตาม ๑ กระบวนที่ ๗ เจ้าพระยาปราบไถรจักร
 กระบวนที่ ๘ พลายมณีนกักร กระบวนที่ ๙ พลายอัมรินทร์พงษ์ ในกระบวนที่ ๗
 ที่ ๘ ที่ ๙ เหมือนกันกับกระบวนที่ ๖ เป็นช้างดั่งทงดี่ กระบวนที่ ๑๐ พลาย
 ไชยนาเคนทร ธงมังกรคู่ ๑ ธนู ๑๐ คู่ ธงมังกรคันคู่ ๑ ทวน ๑๐ คู่
 ตำรวัด ๑ กระบวนที่ ๑๑ พลายมงคลรัตนาคัน กระบวนที่ ๑๒ พลายแด่น
 พดพ่าย กระบวนที่ ๑๓ พลายคีตปนารายณ์ กระบวนที่ ๑๔ พลายสถกฤทธิ
 กระบวนที่ ๑๕ พลายเอกราวุธ กระบวนที่ ๑๖ พลายประกายมาศ กระบวน
 ที่ ๑๗ พลายศัรพระภาด กระบวนเหล่านี้เหมือน ๆ กันกับที่ ๑๐ ตัวข้างแต่

อย่างพระยาช้าง หมอความซึ่งพระยาช้าง หนึ่งต้องบักตายคาคราดตะคด
 ด้รวมเสียครุฑดำพอก ถ้าพระยาช้างพลายใช้ด้หมพู่ พระยาช้างพังใช้ด้ขาว
 ค่อนันไปเป็นกระบวนพระยาเพทราชา บิโตนัดดาบดำมดืบคู่ คัวพระยา
 เพทราชาซึ่งยังมีดืบประทนกัน ทนายขัดดาบวิหถึง ๒๐ คู่ ทนายตาม
 แวดระยดืบคนห้าแถวแป้นร้อยคน ค่อนันไปถืออาวุธต่าง ๆ เดินเป็นดี่ด้าย
 ดด้ายะดี่ดืบคน รวมคนในกระบวนพระยาเพทราชา ๒๐๐ คน กระบวน
 พระยากำแพง บิโตน ๒๕ คู่ ทนายขัดดาบตามหลัง ๑๕ คู่ ทนายตาม
 แวดระ ๑๖ คน ๕ แถว ๘๐ คน อาวุธต่าง ๆ ตามหลัง ๔ แถว ๆ ละ ๓๕
 คน รวมกระบวนนี้ ๑๗๐ คน ที่ ๓ กระบวนพระยาพระภุชณรักษ์ บิโตน
 ขัดดาบนำ ๒๐ คู่ ทนายขัดดาบตาม ๑๒ คู่ ทนายตามแวดระ ๑๒ คน ๕
 แถว ๖๐ คน อาวุธต่าง ๆ ดี่ด้าย ๆ ละ ๒๘ รวม ๑๑๖ คน ค่อนันไป
 กระบวนเจ้าพระยามหาเสนา บิโตน ๖๐ คู่ กระดิ่ง ๔ เจ้าพระยามหา
 เสนาซึ่งเสดียงแปดง คนหาม ๘ มั้งควัน ทนายขัดดาบข้างหลัง ๔๐
 ทนายตามแวดระ ๔๐ ๕ แถว ๒๐๐ คน อาวุธตาม ๔ แถว ๆ ละ ๘๐
 คน รวมกระบวนนี้ ๓๒๐ คน กระบวนเจ้าพระยาขรรฆา เจ้าพระยา
 ยมราช เจ้าพระยามหาโยธา เป็นกระบวนเสดียงแปดงเหมือนกันทั้งด้าม
 กระบวน มีบิโตน ๕๐ คู่ ทนายขัดดาบ ๓๒ คู่ ทนายตามแวดระ ๓๒
 ห้าแถว ๑๖๐ คน อาวุธต่าง ๆ ตาม ๔ แถว ๆ ละ ๖๘ รวมเป็นกระบวน
 ละ ๒๗๖ คน ขุนนางที่ไปเสดียงนั้รวมเสียครุฑดำพอก แต่ท้เป็น
 กระบวนข้างไม่ได้รวม ค่อกระบวนเสดียงนั้ไปเป็นกระบวนข้าง ที่ ๑
 เจ้าพระยาบดินทรเดชา กระบวนเท่ากันกับเจ้าพระยามหาเสนา มีดืบปทน
 มั้งควัน กระดิ่งเหมือนกัน กระบวนที่ ๒ เจ้าพระยาพระคตัง เท่าเจ้าพระยา

บดินทรเดชา กระบวนที่ ๓ พระยาศรีพิพัฒน์ ที่ ๔ พระยาราชสุภาวดี ที่ ๕
 พระยาจำแลนยากร เท่าเจ้าพระยาธรรมยา กระบวนที่ ๖ พระยาสุรเสนา
 บโทน ๔๐ คู่ ทนายขัตติยาบ ๒๗ คู่ ทนายตามแถวละ ๒๖ คน ๕ แถว
 ๑๓๐ อาวุธตามแถวละ ๕๕ คนดีแถว รวม ๒๓๖ คน กระบวนที่ ๗ พระยา
 มหาอำมาตย์ กระบวนที่ ๘ พระยาท้ายน้ำ กระบวนที่ ๙ พระยาดีหราเขต
 กระบวนที่ ๑๐ พระยาเพชรพิไชย กระบวนที่ ๑๑ พระพงษ์อมรินทร์ กระบวน
 ที่ ๑๒ พระยาราชมนตรี กระบวนที่ ๑๓ พระยาเกษตรรักษา กระบวนที่
 ๑๔ พระยาพิไชยบริพัตร กระบวนที่ ๑๕ พระยาไกรโกษา กระบวนที่ ๑๖
 พระยานครเขื่อนขันธ์ กระบวนที่ ๑๗ พระยาศรีสุรไกร กระบวนที่ ๑๘ พระยา
 ไชยกิจราชเศรษฐี กระบวนเท่ากันกับพระยาสุรเสนา เมื่อกระบวนแห่เหล่านี้นำ
 มาถึงหน้าพลับพลา ขุนนางผู้ซึ่งถวายบังคม แล้วเสด็จเข้าไปยืนเรียง
 ประจำอยู่นำพลับพลา แล้วโปรดให้เรียกขานนามนั้นมาผัดพาต่อแพนอยู่
 ในท่ามกลางข้าง ผู้ซึ่งขานนามนั้นใช้เจ้ากรมปลัดกรมในกรมข้าง มี
 พระยาราชวงเมืองเป็นต้น ต่อผัดพาต่อแพนแล้วจึงได้เดินกระบวนโคกระบือ
 ม้ารถต่อไป กระบวนโคข่งเดียวมีหน้ากระบวน ๑ นำวัวคู่หนึ่ง ประตัก ๑๐
 คู่ ตะพัด ๑๐ คู่ พิณพาทย์คี่สามหามสี่หว่านไว้ดไว้รับหนึ่ง คนจูงโค ๆ
 ละ ๔ โค ๕ ตัว ๒๐ คน กระบวนกระบือก็เท่ากัน กระบวนม้าข่งห้าชาย
 นำกระบวน ๑ ขงสามชายนำวัว ๒ ขงตะขาบ ๑๐ คู่ ตำรวัดขง ๑
 ขน ๑๐ ตำรวัดขน ๑ ขงตะขาบคันคู่ ๑ ทวน ๒๐ ตำรวัดทวน ๑ ขง
 ตะขาบคันคู่ ๑ แซ่หว่าน ๔ คู่ ขงตะขาบคันคู่ ๑ กระบองกั้งคู่หนึ่ง
 ด้ายในปีกทองมลายู ๑๘ คนตำรับ ๑ กตองชนะห้าคู่ กระฉิ่งเกตุคู่หนึ่ง
 ขุนหมื่นกรมม้านำหน้า ๑ ม้าคันคนจูง ๔ ตำรวัดกรมม้า ๑ ถ้อยเครื่อง

ยศ ๒ เจ้ากรมปลัดกรมกรมม้าขี่ม้าตามคู่ ๑ กระบวนม้าอีก ๑๙ กระบวน
 มีธงตะขาบคู่ ๑ แซ่หว่าย ๔ คู่ แล้วธงตะขาบคนอีกคู่หนึ่ง กระบองกึ่ง
 สองคู่ กระฉิ่งเกตุคู่หนึ่ง ขุนหมื่นม้านำ ๑ ม้าตาม ๒ จูงม้านั้น ๔
 ตำรวจ ๑ เครื่องยศ ๒ เหมือนกันทุก ๆ กระบวนทั้ง ๑๙ แล้วถึงพินพาทย์
 จิ้นคั้น ๑๔ คน ค่อนั้นไปเป็นกระบวนขุนนางขีม้า ที่ ๑ พระยาศรีสุริยพาห
 บโทนขัดดาบสองแถว ๓๐ คู่ ทนายขัดดาบตามหลัง ๒๐ คู่ ทนายตาม ๕
 แถว ๆ ละ ๒๐ คน อาวุธต่าง ๆ สีแถว ๆ ละ ๔๐ คน เปน ๑๖๐ คน
 กระบวนที่ ๒ พระยาเทพวรขุ่น กระบวนที่ ๓ พระยาราชนิภูต กระบวน
 ที่ ๔ พระยาพิไชยสงคราม กระบวนที่ ๕ พระยารามกำแหง กระบวน
 ที่ ๖ พระยาราชโยธา กระบวนที่ ๗ พระยาเสนาภุมเบศร์ กระบวนที่ ๘
 พระยานครแก้วไชย กระบวนที่ ๙ พระยาอภัยสงคราม กระบวนที่ ๑๐
 พระยาราชวงษ์ธรร มีกระบวนเท่า ๆ กันกับพระยาศรีสุริยพาห รวมแล้ว
 เข้มขาบกันดับปทนต์นั้น ค่อนั้นไปกระบวนรถอีกสาม กระบวนที่ ๑
 พระยาจุฬาราชมนตรีขจรถึงม้าคู่กันดับปทนต์ มีคนจูงม้าจักร ๒ แยก
 วรเทศแทนบโทนนำ ๓๐ คน ตามเท่ากันกับขุนนางขีม้า ที่ ๒ พระยา
 ศรีราชอากร ขจรจันเรียกว่ารถเกยวคนจูง ๒ กันดับปทนต์ ๑ บโทน
 ใช้จิ้น ๔๐ คู่ ทนายขัดดาบตามหลัง ๒๗ คู่ ทนายตาม ๕ แถว ๆ ละ ๒๐
 คน อาวุธต่าง ๆ สีแถว ๆ ละ ๕๔ คน เปนคน ๒๑๖ คน ที่ ๓ พระยา
 วิเศษสงคราม ขจรฝรังตั้งต่อเทียมม้าม้าคู่ คนจูง ๒ กันดับปทนต์ ๑ ฝรัง
 แทนบโทนหน้า ๓๐ คู่ กระบวนตามเหมือนพระยาจุฬาราชมนตรี
 กระบวนม้ากระบวนรถไม่ได้ย่นนำทนต์ เมื่อผ่านพ้นไปแล้วจึงให้เรียก
 ม้าหือ ม้าหือนั้นกำหนดว่า ๓๒๐ ม้า แต่จะเป็นม้าต่างหากฤม้าม้าในกระบวน

ที่เดินแห่แถวถัดมาหื้อ
ประกันไม่ได้

แถวหน้าถัดมาอีกเด้านั้นไม่ทราบเคยรับ

การแห่สระสนามใหญ่เช่นนี้ ไม่ได้แห่เวลาเย็นเหมือนคนเซนต์วีกัดสนาม
ใช้แห่แค่เวลาเช้ากว่าจะสิ้นกระบวนเสร็จขึ้นเกือบตกบ่าย เวลาเสร็จขึ้น
แถวข้าราชการที่ต้องแห่สระสนาม ยืนข้างอยู่น่าพดด้วงนั้น ดงจากข้างมา
รับพระราชทานเลี้ยงที่ที่พัก แล้วมีมวมีกระบี่กระบองไปจนเวลาเย็น
เสนาบดีเป็นผู้ตรวจวัด ต่อเวลาเย็นเด็กการเต้นทั้งปวงแล้วจึงได้กลับ
ไปบ้าน ตามที่เล่ากันมาว่าในเวลาแห่สระสนามนั้น คนดูเป็นผู้ชายน้อย
ด้วยต้องเข้ากระบวนเสียโดยมาก เวลาแต่ก่อนนั้นคนในกรุงเทพฯ ก็ยังไม่
มากเหมือนอย่างทุกวันนี้ คุณจงบางคาไปได้บ้างจริง อาวุธเครื่องแห่
ในรัชกาลที่สามนี้ ที่ทำเป็นอาวุธเหล็กจริงซันนั้น เมื่อเสร็จการสระสนาม
แล้วพระราชทานเงินหลวงให้ตามราคา รวบรวมมาได้ ในครั้งสรรพยุทธ
คงยังได้ใช้ราชการให้แห่มาจนทุกวันนี้ เพราะการสระสนามต้องลงทุน
รอนมาก แต่เป็นการเดินพิธีเช่นนี้ จึงได้มีแต่แผ่นดินตะกรัง ภายหลังถึงมา
ในสองรัชกาลนี้ก็ไม่ได้มี

คเชนทร์ศัสดานาน

เรื่องคเชนทร์ศัสดานานนี้ พึ่งมีขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้นเหตุอันมีเป็นสองเรื่องเรื่องหนึ่งคือในหนังสือ นพมาศ ซึ่งกล่าวว่าแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอรุณมหาราชกรุงศรีอยุธยาได้มี การแห่ศานช้างคันม้าคันปีตะกรัง ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว แดการพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกที่ยังคงมีอยู่เป็นพิธีพราหมณ์ ไม่มีการอันใด ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสักการะ ก็การพระราชพิธีอันใดซึ่งเป็นพิธีประจำ พระนคร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมให้เกี่ยว ในพระพุทธรูปสักการะอีกหลายอย่าง การพระราชพิธีนี้ อยู่ข้างจะเป็นของเหมาะที่อ้างอิงตัวอย่างว่าเป็นการพิธีมงคลมาแต่โบราณ จึง ได้ทรงเทียบเคียงการเก่ามาตั้งเป็นแบบฉบับขึ้น ข้อซึ่งนับว่าเป็นการเนื่อง ในพระพุทธรูปสักการะนี้ คือได้มาจากที่ชาวชวาถูก ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัส ยกเรื่องมาเป็นตัวอย่างเพื่อจะระวังความแตกร้างกันในหมู่พระสงฆ์ มี เนื้อความตามนิทานชาดกนั้นว่า ในปางก่อน มีพระมหากษัตริย์องค์ หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าพรหมบาท ผ่านสมบัติในเมืองพาราณสี เป็น พระราชทานนครใหญ่ มีกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้า ที่ศัติโกตถผ่านสมบัติในโกตถราฐ มีเขตรแดนใกล้กับเมืองพาราณสี ด้วย จารีตของชาติซึ่งถือว่ากาที่ไปปราบปรามกษัตริย์ผู้อื่น ถึงแม้ว่าไม่ มีเหตุอันใดพอที่จะยกขึ้นกล่าว นอกจากที่ไม่ได้อ่อนน้อมยอมอยู่ในใต้ อำนาจ ไม่เป็นการผิดกรรมนั้น พระเจ้าพรหมบาทได้ตระเตรียมกอง

ทัพพร้อมจะไปตีเมืองโกสธราชู พระเจ้าที่ซัดโกสธราชูชาวคึก เห็น
 ว่ากำลังน้อยจะต่อสู้มิได้ ก็พาพระมเหสีหนีออกจากพระนครก่อนกองทัพ
 ยังไม่มาถึง แปรเพศเป็นบริพาสกเข้าเฝ้าไพร่ข้างหม้อยู่ในเขตรแดน
 เมืองพาราณสี ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตยกกองทัพไปถึงเมืองโกสธราชู
 ไม่มีผู้ใดต่อสู้ ก็เก็บทรัพย์สมบัติ กวาดครอบครองกลับคืนพระนคร พระ
 เจ้าที่ซัดโกสธกับพระมเหสีหาไพร่อยู่กับนายช่างหม้อ ไม่นานพระมเหสีก็
 ทรงพระครรภ์ ด้วยอำนาจพระราชโอรสซึ่งปฏิสนธิในครรภ์ มีบุญ
 สัมภารใหญ่ จึงบันดาลให้พระมเหสีปรากฏจะใคร่ดูจตุรงคเสนาดีเหล่า
 อันมีอาวุธพร้อมอย่างในยุทธภูมิ แด่อยากจะดื่มน้ำดังพระแสงทรง
 ของพระเจ้าแผ่นดิน จึงทูลแก่พระราชดำริ พระเจ้าที่ซัดโกสธก็ขัด
 ข้องในพระหฤทัย ด้วยสันดานาญเสียแล้ว จึงไปแจ้งความแก่พรหมณ
 ปโรหิตซึ่งเป็นที่ไว้วางใจ พรหมณปโรหิตนั้นชำนาญในการสังเกตนิมิตร
 เข้าใจว่าพระราชโอรสนั้นจะมีบุญญาธิการ จึงรับธุระมาทูลพระเจ้าพรหมทัต
 ขอให้ประชุมพลจตุรงค์ แด่ให้ชำระพระแสงเพื่อให้เป็นศิริมงคลแก่พระนคร
 พระเจ้าพรหมทัตก็โปรดให้จัดการตามคำปโรหิตกราบทูล พระราชเทวี
 พระเจ้าที่ซัดโกสธ ก็ได้เห็นพลจตุรงคเสนาแ่ได้ดื่มน้ำดังพระแสง
 ดังความปรารถนา อยู่มาไม่นานพระราชเทวีก็ประสูติพระราชโอรสประกอบ
 ด้วยชัยฤกษ์ดกชนสมบัติ จึงขนานนามว่าทูลกุมาร ครั้นเจริญชนแล้ว
 พระบิดามารดาได้ไว้พระหฤทัยด้วยหาไพร่อยู่ในเมืองปัจจามิตร ถ้ามี
 ผู้รู้เหตุผลไทยมาถึง ก็จะพลอยพาให้พระโอรสถึงความพินาศด้วย จึง
 ได้พาทูลกุมารไปฝากนายหัตถาจารย์ไว้ นายหัตถาจารย์ก็บำรุงพระราช
 กุมารจนเจริญวัย การที่พระเจ้าที่ซัดโกสธมาหาไพร่อยู่ในเมืองพาราณสี

นั้นไม่มีคน มีผู้กราบทูลพระเจ้าพรหมทัต ๆ จึงสั่งให้พนักงานฆ่าโจรไป
จับพระเจ้าที่ซัดโกธต์แดพระมเหสีผู้กลับมาจะพาไปยังที่ตำราเร็จโทษ เมื่อ
ที่ฆาตุกุมารได้ทราบเหตุก็รีบคิดตามมาพบพระบิดามารดาที่กต่างทาง เมื่อ
พระเจ้าที่ซัดโกธต์เห็นโอรส ก็ทำเพิกเฉยเสียเหมือนไม่รู้จักแล้วตรัสเปรย ๆ
ไปว่า ที่ฆาตุเอ๋ยเจ้าอย่าเห็นแก่การขึ้น แดอย่าเห็นแก่การยาว เวร
ไม่ระบับด้วยเวร เวรย่อมส่งบระบับไปด้วยไม่มีเวร ฝ่ายเจ้าพนักงานฆ่า
โจรไม่ทันดังเกิดเนื้อความนั้น ก็เข้าใจเสียว่าพระเจ้าที่ซัดโกธต์ตรัสเพื่อ
ไปด้วยความกลัวไทยเปนอย่างพิสดารจิต แต่ที่ฆาตุกุมารรู้ว่าพระบิดาให้
โอวาท ก็กำหนดจำไว้นั่นคง ฝ่ายพวกพนักงานฆ่าโจร ก็พา
ต้องกษัตริย์ไปประหารด้วยอาวุธ บันเปนท่อน ๆ ไว้ในทิศสี่ตามธรรมเนียมฆ่าโจร เมื่อพวกฆ่าโจรตำราเร็จโทษต้องกษัตริย์เสร็จแล้ว ที่
ฆาตุกุมารจึงเก็บคอกไม้ ไปบูชาบนอบประทักษิณพระศพเสร็จแล้ว ให้
สืบนนแก่พวกพนักงานฆ่าโจร ให้ช่วยเก็บศพพระบิดามารดาเผาเสียแล้ว
ก็เอาไศรยอยู่กับนายหัตถาจารย์ต่อมาจนเจริญใหญ่ นายหัตถาจารย์
จึงได้นำเข้าไปถวายตัวให้ทำราชการในพระเจ้าพรหมทัต ด้วยบุญญา
ภินิหารของที่ฆาตุกุมาร บันคาดให้พระเจ้าพรหมทัตโปรดปรานใช้สอย
อย่างสนิทชิดชอบพระอุชยาไศรยทุกประการ

ครั้งหนึ่งพระเจ้าพรหมทัต เสด็จไปประพาศป่าโปรดให้ที่ฆาตุกุมาร
เปนตำรวจ ที่ฆาตุกุมารขับรถพระที่นั่งไปโดยเร็ว จนกระบวนดำหมด
ตามเสด็จไม่ทัน เมื่อไปในราวป่าถึงต้นไทรใหญ่ร่มชิต พระเจ้า
พรหมทัตจึงสั่งให้หยุดรถประทับพักเหนื่อยอยู่ได้ร่มไทร โปรดให้ที่ฆาตุ
นั่งลง แล้วเอนพระเศียรพาดคอกที่ฆาตุกุมารประชมหลับไป ฝ่าย

ที่ชาดุกุมารคิดว่า พระเจ้าพรหม^๕ทนต์นามตามราเรา^๕เดีย ครั้นเป็น
 ช่งที่เราจะตอบแทนได้^๕แล้ว เราจะประหารชีวิตพระเจ้าพรหม^๕ทนต์
 บ้าง คิดแล้วเออ^๕ไม่ชักพระแสงออกจากฝักจะฟันพระเจ้าพรหม^๕ทนต์
 แล้วได้สติคิดถึงโอวาทของพระบิดาว่าเราไม่รบด้วยเรา^๕ เวรย่อมสงบ
 รบไปด้วยไม่^๕เรา เราจะต้องละเมิดคำสอนของบิดานี้^๕ไม่ควร คิด
 แล้วสอดพระแสงเข้าไว้ในฝักดังเก่า แล้วกลับคิดอีกว่าเมื่อไรเราจะได้^๕
 ช่งอย่าง^๕เราจะตอบแทน^๕เดียให้ทันท่วงที^๕ดีกว่า จึงชักพระแสงออกจาก
 ฝักจะประหารพระเจ้าพรหม^๕ทนต์อีก แล้วมี^๕สัตว์รูกถึงโอวาทพระบิดา^๕ยังได้
 ได้^๕อีก สอดพระแสงเข้าไว้ในฝักดังเก่า แต่ทำ^๕คัง^๕น้อย^๕หลาย^๕ครั้ง
 จนพระเจ้าพรหม^๕ทนต์ประชม^๕คน^๕นคร^๕สถิตตาม^๕ที่^๕ชาดู^๕จึง^๕กราบ^๕ทูล^๕ว่า ถ้าพระ
 องค์^๕ไม่^๕ถือ^๕โทษ^๕โปรด^๕ให้^๕ชีวิต^๕ข้าพเจ้า^๕แล้ว ข้าพเจ้า^๕จึง^๕จะ^๕กราบ^๕ทูล^๕ความ
 เรื่อง^๕นี้ พระเจ้าพรหม^๕ทนต์^๕ก็^๕ทรง^๕อนุญาต^๕ประทาน^๕ความ^๕ดี^๕แก่^๕ที่^๕ชาดู^๕กุมาร
 ที่^๕ชาดู^๕กุมาร^๕ก็^๕ถวาย^๕สัตย์^๕แก่^๕พระเจ้าพรหม^๕ทนต์ ว่า^๕จะ^๕ไม่^๕ประทุษ^๕รู^๕ร้าย^๕กัน^๕แล้ว
 จึง^๕ได้^๕เล่า^๕เหตุ^๕ถวาย^๕ตาม^๕ที่^๕เป็น^๕น^๕ทุก^๕ประการ พระเจ้าพรหม^๕ทนต์^๕ก็^๕ได้^๕มี^๕
 พระ^๕ฤ^๕ไทย^๕วัง^๕เกีย^๕จ โปรด^๕ให้^๕อภัย^๕แก่^๕ที่^๕ชาดู^๕ให้^๕รับ^๕ราช^๕รถ^๕กับ^๕คัน^๕ยัง^๕พระ
 นคร^๕ แต่^๕นั้น^๕มา^๕พระเจ้าพรหม^๕ทนต์^๕ก็^๕โปรด^๕ปราน^๕ที่^๕ชาดู^๕กุมาร^๕ยัง^๕ขึ้น^๕ ขุน^๕เตียง^๕ให้^๕
 มียศ^๕ศักดิ์^๕สูง^๕मार^๕ค^๕้าย^๕กับ^๕ทูก^๕หลวง^๕เอก อยู่^๕ไม่^๕นาน^๕นัก^๕ก็^๕โปรด^๕ให้^๕ที่^๕ชาดู^๕
 ไป^๕ครอง^๕โก^๕ธ^๕ชนบท ซึ่ง^๕เป็น^๕ที่^๕เดิม^๕ของ^๕บิดา ครั้น^๕อยู่^๕นาน^๕มา^๕พระเจ้า
 พรหม^๕ทนต์^๕สวรรค^๕ต^๕ไม่^๕มี^๕พระ^๕ราช^๕โอรส ที่^๕ชาดู^๕กุมาร^๕ก็^๕ได้^๕รับ^๕ราช^๕สมบัติ^๕
 ใน^๕เมือง^๕พารา^๕ณ^๕ตี ดำ^๕รง^๕พิภพ^๕ทั้ง^๕สอง^๕พระ^๕นคร เป็น^๕พระ^๕เจ้า^๕แผ่นดิน^๕สืบ^๕วงศ์^๕
 ภาย^๕ตรี^๕ย^๕ต่อไป มี^๕ข้อความ^๕ใน^๕ที่^๕ชาดู^๕ชา^๕ฏ^๕ก^๕ดังนี้ จึง^๕ถือ^๕ว่า^๕การ^๕ซึ่ง^๕ประ^๕ชุม^๕
 จ^๕ตุ^๕รง^๕ค^๕เ^๕น^๕า^๕ตี^๕หุ^๕ แต่^๕ชำระ^๕พระ^๕ช^๕รรค^๕เป็น^๕การ^๕ส^๕ว^๕ดี^๕ค^๕ิม^๕ง^๕ค^๕ด^๕ให้^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕ความ

๑. ดัศยัณเตรัมเบรแต่โบราณมา เป็นพระราชพิธีเนื่องกันทั้งถือนาพระพิพัฒน์
 ๒. ด้จจา แดการพระราชพิธีนี้ เรียกชื่อติดกันว่าขรรคโชนพิธีศรีวัดจจา
 ๓. ปานกาด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเพิ่มเติม
 ๔. การพระราชกุศลขึ้นเป็นพิธีสงฆ์ ตั้งที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
 ๕. ซึ่งเป็นที่ทอดพระเนตรกระบวนแห่ พระแท่นมณฑลที่ใช้ในการพระ
 ๖. ราชพิธี ใช้เครื่องข้างเครื่องม้าตงแทน คือตงม้าทองใหญ่เรียง
 ๗. คิด ๆ กันไปตามม้า ข้างเหนือตงพระที่นั่งกาญจนดิษฐ์ที่สำหรับทรงพระ
 ๘. ไชยนาเล่ด้จ พระที่นั่งในการพระราชพิธีนี้ใช้พระไชยเงินของคณน้อย ของ
 ๙. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ซึ่งเคยใช้อยู่ในการข้าง ๆ
 ๑๐. เป็นอันมาก แดพระไชยเนาโตน้อยมีหมอน้ำส้มฤทธิคิดเทียนเล่มหนึ่ง
 ๑๑. ตงไปหนึ่ง หีบเครื่องพิไชยสงคราม ๒ หีบ ใต้กับวางเครื่องข้างชนิก
 ๑๒. คัน หลังพระที่นั่งกาญจนดิษฐ์นั้นผูกกราบนั้นได้แก้วพาดพระแสงขอ คือ
 ๑๓. พระแสงเจ้าพระยาแสนพลพ่าย พระแสงขอเกราะ พระแสงขอหอก พระ
 ๑๔. แสงขอธารพระกร พระแสงของ้าวดับเพลิง พระแสงขอต่าง ๆ น้อย่างละ
 ๑๕. องค์หนึ่งบางต่ององค์บาง รวมด้วยกันเป็นพระแสงขอ ๑๑ องค์ มีม้า
 ๑๖. กตางตงพระคชาธารปักบวรเสวตรฉัตร ๗ ชั้น ประดับด้วยเครื่องพระ
 ๑๗. คชาธาร คือธงนารายณ์ต่องข้าง แดตรงกตางเป็นต้ามรงด้วยกันมีราว
 ๑๘. พาดพระแสงต่องข้าง คือพระแสงทวนคู่ ๑ พระแสงตรีด้ามยาวคู่ ๑
 ๑๙. พระแสงง้าวคู่ ๑ พระแสงหอกซัดคู่ ๑ แพนหางนกยูงคู่ ๑ พระแสง
 ๒๐. ซึ่งตงพระราชพิธีถือนาแลวเชิญไปตงบนพระคชาธาร คือพระแสงศรีถ้วม
 ๒๑. พระขรรค์ไชยศรี พระขรรค์เนาโถ พระแสงเวียด พระแสงพันปลาผัก
 ๒๒. ประดับพลอยแดง พระแสงทรงเดิมมีกมุก พระแสงผักทองเกดียง เครื่อง

แดน พลายเดืบครบ แดช้างวิเศศพลายพิงอยู่ในกรุง อีกข้างค่อข้าง
 เถอนพลายพิงทงปวงที่อยู่กรุงเก่า แดกองนอกหัวเมือง มากกว่าช่อ
 ม้ารวงบนด้าที่ม้อย จนคตอดถึงม้าเกราะทองซ้ายขวาฆ่าแข่งนอกซ้าย
 ขวา แดจึงได้ว้างถึงเรื่องนิทานที่มาในชั้นชกวิไชย คือที่ฆาตุฆาฏิกโดย
 ย่อคังได้ก่ถ้าวพิศดารมาข้างคั่นแฉ่น ถงท้ายก็เป้นคำขอพรตามแบบ
 ประกาศทงปวง แดกบังเด็กน้อยตามเหตุผลของพระราชนิธิ แด
 พระสงฆ์จึงได้ลวดมนต์ รุ่งขึ้นเวลาเช้าพระสงฆ์รับพระราชทานนั้น ที่หน้า
 พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปากประว ปะราตะสามห้องดีปะราเรียงทงกันเป้นระยะ
 เป้นที่จตุรงคเสนาดีหม่มายัน วิชจัดเสนาในเรื่องจตุรงคดีหม่ม จิต
 ตามแบบซึ่งมีมาในวิไชย ที่ว่าพระสงฆ์ดีกระบวนเสนาต้องอาบตีปาจิตคัย
 มีคำอธิบายว่าเสนาหนค้อย่างไร จึงได้แจ้งแจ้งวิชจัดทการเข้ากองเป้น
 ทพิข้าง ทพิม้า ทพิรถ ทพิพลเดินเท้า ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีก็ได้
 ทรงยกมาว่าไว้ในหนังสือนครกัณฑ์เอกแห่งหนึ่ง เป้นวิชจัดทการเป้นหมู่
 เช่นกับเชกชั้น แดรวมเป้นกัมปน์เป้นเรยเมนต์ เป้นแบ็ดตะเดียน
 ษนไปตามลำดับ แดคำราทคนได้กัณห์ คงจะไม่พอดคอดคัจะรู้ได้ทว
 ถึงว่าวิชจัดทการอย่างโบราณนั้น เขาจัดหมวดจิตกองกันอย่างไร เพราะ
 ไม่ประสงค์ที่จะว่าให้เป็นคำราทการ ประสงค์แต่จะว่า ๆ เมื่อภิกษุ
 กองทการเช่นนั้นเท่านั้น นับว่าเป็นกระบวนเสนาต้องอาบตีปาจิตคัย
 เหมือนกับกำหนดว่าภิกษุถือเอาทรัพย์สินที่เจ้าของไม่ให้ คังแต่ห้ามลัก
 ฤาต้องตั้งเพื่องขึ้นไปเป้นตอถอนินาทานปาราศิก แต่ฝ่ายเราที่ต้อง
 การจะยกมาจัดเอาอย่างบางนั้น ด้วยความประสงค์ที่จะให้เหมือนกับ

จตุรงคเสนาที่พระมเหสีพระเจ้าทศโกศล ได้เห็นน้อยอย่างหนึ่ง แด
 เป็นการพระราชพิธีอยู่ ถ้าเข้ามาดื่มน้ำอยู่ข้างคเป็นมณฑปมากจน
 จังจค้อย่างย่อ ๆ เพียงเชกชั้นหนึ่ง ตามที่มปรการฐิตเจเน แต่ที่แท้
 พระมเหสีพระเจ้าทศโกศลคงจะได้รู้วโใหญ่ คงจะไม่ใช้ค้อย่อ ๆ เช่น
 เป็นแน่ ถ้าเรามีวโใหญ่ ประชุมทหารหมู่ใหญ่ได้เมื่อใด จะนับว่า
 เป็นตัวดีดิมกคดียิ่งกว่าจตุรงคเสนานี้ได้เป็นแน่ จตุรงคเสนาที่จัดมาขึ้น
 ในเวลาเช้าตีหนึ่ง คือประวาทหนึ่ง พดช้างดำช้างผูกดับประคัมเขน
 มีหมอกควาญประจำ บนด้นประคัมมีทหารบนนกด้นหนึ่งข้างละต้องคน
 พดล้อมเชิงถือดาบสองมือประจำเท้าช้าง เท้าต้องคนเป็นแปดคน
 ประวาท ๒ พดม้าดำม้า นายทหารม้าขี่ตามคน พดล้อมเชิงถืออาวุธ
 ต้องคน เครื่องม้าผูกแพนหางนกยูง ประวาท ๓ พดรถดำมรถ รถ
 นั้นเป็นรูปเกวียนหาเชียว ๆ มีเพดาน เต็มโคผูกเครื่องอาวุธต่าง ๆ มี
 เส่นารถคนหนึ่ง ตำรถคันหนึ่ง คันล้อมรถถือดาบเขนรถดัดคัน
 ประวาท ๔ พดเดินเท้าตามพวก ๆ ละ ๑๒ คน พวกหนึ่งถือดาบชะเเคย
 พวกหนึ่งถือทวน พวกหนึ่งถือศรี รวมทั้งสี่ประวาท เป็นคน ๘๓ คน
 นับเป็นกัมปหนึ่ง เมื่อใช้ทั้งสี่อย่างปนกัน ฤ็เป็นอย่างละเชกชั้น
 ในหมู่ทหารพวกหนึ่ง ๆ เมื่อเวลาเที่ยงพระสงฆ์แล้วเคยโปรดให้กระบวน
 เส่นาทางตีหมื่นเดินไปเดินมาตามถนนนำพระที่นั่งสู่ไรศวัวย เมื่อเสด็จ
 ขึ้นแล้ว พระพฤคมีาศิเชนหม้อดัมฤทธิซึ่งคงอยู่ในพระราชพิธี ลงมา
 อ่านเวทพระอุเทน เป่าสังข์ถึงเจ็ดตา แล้วเชิญพระแสงซึ่งไปตั้งในพระ
 ราชพิธีนั้น ลงชูปในหม้อน้ำในหม้อน้ำสำหรับตั้งข้างใน ถวายพระอรรค
 มเหสีแดพระต้นมก้านัด แล้วถวายพระราชนทาน แก่ภายหลังมานี้ดู

รวม ๆ กันไปอย่างไรไม่ทราบ ด้วยตัวที่ถือกันว่ามรรค กิณนํมัต
 แล้วถูกตักมึนมาก อื่นๆหนึ่งที่เพื่อกันไปว่า เป็นน้ำค้างดำตราอาวสุ
 จะเข้าไปบาดถูบาดเค้า ๆ เป็นตุกของท่านไม่ต้องถือน้ำ ดูบ ๆ อิบ ๆ
 กันอยู่อย่างไรไม่เข้าใจชัด อยู่ในเปล้าเวลาถือน้ำใครมีมรรคก็ไม่
 ไปถือน้ำโดยมาก จนคนนอกวงพดอยถือด้วยก็มีชุม ส่วนคนในวงที่
 เป็นคนดี ๆ ไม่เชื่อถือคำร่ำนี้ เวลามิครรภ้อน ๆ ไปถือน้ำ ก็ไม่มี
 ผู้ใดเป็นอันตรายอย่างไร เว้นไว้แต่เวลาที่มิครรภ้อแก่ ไม่งามที่จะเข้า
 ประชุมจึงได้งดเว้นก็มีอยู่บ้าง อื่นๆหนึ่งฟังได้ทราบมา ว่ามีผู้ถือกันว่า
 ทารกที่เกิดมาในครรภ์นั้นเป็นสัตว์ไม่มีบาป ถ้ามารดามาถือน้ำมีใจทุจริต
 กิดประทุษร้ายอย่างหนึ่งอย่างใด ก็จะทำให้ทารกที่อยู่ในครรภ์ซึ่ง
 เป็นสัตว์ไม่มีบาปนั้นพดอยเป็นอันตรายด้วย ความคิดอันนี้เป็นการผิดมาก
 ไปยิ่งกว่าที่ใดกล่าวมาแล้วข้างต้นต้องอย่างๆตามอย่าง คือข้อซึ่งว่า
 มรรคอยู่กิณนํมัตก็ทำให้ถูกตัก ที่ถือเช่นนั้นไม่ดีกว่านํมัตอันใด
 นำพระพุทธรูปกับว่าเป็นนํมัต ซึ่งพระสงฆ์ได้สวดปริตแล้วอย่างหนึ่ง
 เหมือนกันจึงถือด้วย เหตุที่ถือกันเช่นนี้จะเกิดขึ้นด้วยน้ำเต้าละ ที่
 เวลาคลอดถูกขัดข้องไม่สะดวก ก็มักจะมีผู้ให้ผู้น้อยๆถามดหมอเค้นน้ำ
 เต้าละให้กิน คาลาที่เค้นน้ำเต้าละนั้นมักจะเป็น ยะโตหังระคินิอะริยาเย
 ชาติยาชาโต เป็นต้น ถ้ามีคาลาที่ปนเป็นภาษาไทยแต่งอย่างมคธซับซ้อน
 ต่าง ๆ ตามตัวที่เค้นออกมา ก็สวดปริตทั้งปวง เช่นสิบสองตำนาน
 เจ็ดตำนานก็คงมีบทว่า ยะโตหังระคินิ ด้วย กตวจะไม่รังวไปช่วย
 ผลักช่วยรูนออกมาเสียแต่ยังไม่ถึงกำหนด ก็เขาเถิดว่าเป็นคนชั่วเขาก็
 เชื้อไป อีกอย่างหนึ่งซึ่งกล่าวว่า เป็นน้ำดำตราอาวสุจะไปบาดเด็กในท้องนั้น

ก็เป็นการถอยบถถอยด้วยความขลาด ให้เสียได้ไป ดูกี่ไม่กระไรนัก
 การที่ถอยว่าเป็นลูกเป็นเต้าของท่านไม่ต้องถอยนั้น ก็เป็นอย่างซึมซาบ
 เซอะเซะเหลวเตอะไป เพราะเจ้านายลูกเธอเขาก็ต้องถอยไปด้วยกันทั้งต้น
 ดูกี่เป็นเซอะเซะไปเสียไม่สู้กระไรนัก แต่ข้อซึ่งกลัวว่ามารดาจะมีใจทุจริต
 จะพาให้ทารกซึ่งเป็นสัตว์ไม่มีบาปพลอยเป็นอันตรายด้วย จึงไม่ถอย
 เป็นการท้าววิทยกรรมแก้ไขให้ถึกเถียงนั้นเป็นการโกงมาก แต่โกงก็ไม่
 รอดตัวด้วย ใครผู้ใดจะเป็นประกันได้ ว่าคำสาบแช่งน้ำพระพิพัฒน์
 ได้ถวายสัตย์แต่เดิมไว้แล้วหกเดือนถ้วนมานั้น จะจัดตั้งพิศม์ส่งลงในหกเดือน
 เป็นแน่แท้ ฤๅจะมีผู้ใดมารับประกันว่าให้คิดการทุจริต อย่างไร
 อย่างไรก็คิดไปเกิด แต่ให้เวรคัมภีร์พระพิพัฒน์เดี่ยวคราวหนึ่ง แล้วจะไม่
 อันตรายอันใดเลย ก็ถ้าหากอันตรายที่คัมภีร์พระพิพัฒน์ในเวตามัครภ
 ษณ์นั้น จะทำอันตรายแก่ตัวมารดาซึ่งมีใจทุจริตได้ น้ำพระพิพัฒน์
 แต่ก่อน ๆ ก็คงจะตามมาทำอันตรายได้เหมือนกัน จึงเห็นว่าการถอย
 อย่างชนหินงั้นไซ้ ไม่ได้ ถ้าพูดออกก็เห็นเป็นการโกงไม่งามเลย มด
 อยู่ทำเดี๋ยวแต่เพียงว่าเวตามัครภักดิ์ไม่สมควรจะเข้าไปประชุม มีความ
 อับอายเป็นต้นทกว่าอย่างอื่นหมด

ก็แต่หน้าที่ทำในพระราชพิธีคเชนทรศักดิ์นาน ซึ่งไม่มีผู้บริโภคน
 จะเข้ามาแต่ครั้งไรก็ไม่ทราบ คงจะเป็นด้วยเหตุที่ถนัดถใจเล็กน้อยเหล่านี้
 นั้นเอง ยังคงอยู่แต่ถ้าพระอรรคมเหสี พระราชเทวี ฤๅเจ้าจอมอยู่งาน
 คนใดมีครรภ์ ก็ออกไปที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ดูกุรุงคณเภาแตรับ
 นำด้วย ซึ่งพราหมณ์พฤติบาตมารดาให้ เป็นธรรมเนียมสืบมาจน
 ทุกวันนี้ เป็นเสร็จการในเวตาเข้า

เดินค่อ ๆ กันมาเปด่า ๆ โดยมาก   ค่อนั้นไปเปนกระบวนช้างอย่างโท
เครื่องแฮ่ก่ด้าย ๆ กันกับกระบวนก่อน   เปนแต่ตดน้อยตงบ้าง
ใช้กตองชนะเขี้ยว ยกแตรตั้งเจ้ากตองคงแต่จำปีประโคนมอย่างที่เรียกว่า
ดีไม้   กระบวนโทนั้นก็เกณฑ์เปนรายตัวข้างอีก   แต่ก็มีกระบวนเดียว
เดินค่อ ๆ กันทุกครั้ง   ถัดนั้นจึงถึงพระที่นั่งตะค่อ   ถ้านำแต่คือเดือน ๕ ผู้
เครื่องแถบกุณ   นำฝนคือเดือน ๑๐ ผู้เครื่องลูกพุดแถบกลม   ผู้
พนาศน์พระที่นั่งทั้งสองคราว   ค่อนั้นไปเปนกระบวนพระราชวังบวร มีช้าง
พังดีประหาด   ซึ่งพระราชทานไปแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า
อยู่หัวข้างหนึ่ง   แต่งกระบวนอย่างโท   ช้างพดายอีกข้างหนึ่ง   ผู้พระ
คชาธารปักแถวครุฑตราหน้าชั้นมีขนพ่นแพนกลางข้าง   เปนต้นกระบวนช้าง
ค่อนั้นไปกระบวนม้า   มีธงห้าชายนำกระบวน ๑   ธงดำมีชายนำรั้ว ๑
ธงตะขาบ ๑๐ คู่   ธงหางไก่ ๑๐ คู่   ธงตะขาบคันทอง ๑๐ คู่   มีปักทอง
มลายูเดินหว่างรั้ว   กตอง ๔ ปี ๒ ฉาบ ๔   กตองชนะ ๕   คู่มีแต่จำปี
กระบวนกตอง ๕ คู่   ทหารม้าเกราะทอง ๒๔   เดินสองแถว   ตัวนายกรมม้า
สวมเสื้อเย็บแบบโพกศีรษะทับทองนำคู่ ๑   แล้วจึงถึงม้าพระที่นั่งคนจูง ๔
กระดิ่งสอง   เครื่องยศ ๒   แซ่ ๑   ม้าที่ใช้เดินอยู่ใน ๖   ม้าเป็นกำหนด   ม้า
พระที่นั่งตัวหนึ่ง   มีเจ้ากรมปลัดกรมกรมม้าขึ้นนำคู่ ๑   ทุกม้า   แต่ไม่
มีกระบวนขนแหวน   แยกเปนกระบวนกระบวนใช้เดินค่อ ๆ กัน   มีแต่
กระดิ่งเกิดเครื่องยศคัน   ค่อนั้นไปเปนกระบวนม้าวังนำสองม้า   ปลาย
กระบวนพินพาทยจีนดำรับหนึ่ง   ต้นกระบวนม้าแล้วถึงกระบวนโค   ธงเสื้อ
ปักนำกระบวน ๑   นำรั้ว ๒   ประตก ๑๐ คู่   ธงเสื้อปักคันคู่ ๑   ตะพด ๑๐ คู่
กตองแซกหว่างกระบวนดำรับหนึ่ง   จึงถึงโค ๖   โค   คนจูงโคตะ ๔   ต้น

กระบวนโคแล้ว กระบวนกระบือเหมือนกันกับกระบวนโคแต่มีจะควม
 เป็นกระบวนเดียวกันโดยมาก ค่อนั้นไปเป็นกระบวนวันแตรเทียมโค
 เหมือนอย่างที่มาขึ้นนำพดด้พบดาเวตาเข้าสามวันแตร ค่อไปจึงเป็นรถพระ
 ทิ้งทรงที่นั่งรองซึ่งใช้อยู่เป็นปรกติ ค่อไปเป็นกระบวนทหารปืนใหญ่ตาม
 บอกมีธงชดู่ยกทอง หมดทหารปืนใหญ่แล้ว ถึงทหารปืนเล็กมีแถว
 ทหาร ๒๐๐ กระบวนเหล่านั้เดินลงไปถึงท้ายบ่อมณั้ปรากฏ มีเกยข้างถนน
 ต้องเกย เกยข้างคว้นออกกราชบัณฑิตคอยประน้าพระพุทธรมนต์ เกย
 ข้างคว้นคักพราหมณั้ต้องคนคอยรดน้ำดังขั้ กระบวนทงปวงเดินเดี่ยว
 ทางถนนท้ายฉนม แต่ทหารปืนเล็กเดินเวียนกลับเข้าไปในสนาม มา
 ขึ้นรายน้าพดด้พบดา เมื่อเดินกระบวนสิ้นแล้ว ถ้าเป็นเดือน ๕ แต่ก่อนเคยมี
 ผัดพาฟ มักประว้าต้องข้างคนออกผัดพาฟบ้าง ชั้มาต่อแพนบ้าง บาง
 บั้ก็มีข้างหนึ่ง บางบั้้ก็ต้องข้าง แต่ก่อน ๆ มีทรงโปรยทานเวदानั้
 ด้วย ใช้ทรงโปรยด้วยไม้ทวนคว้นออกไปถึงกลางสนาม คนเข้ามามี
 แย่งกันในเวลาผัดข้างคูนข้างไม่กัด้เกรงกันเคย จนไปมีเหตุช่นครั้ง
 หนึ่งก้าถึงคนเข้าไ้แย่งทานอยู่ ครังนั้นพระบรมโอยเรศก้าถึงคดงมันจัต
 เห็นคนกตุ้ม ๆ อยู่กัด้วงผ่าเข้าไปในกลางคน คนกัด้่างคนต่างวงั้หนีไป
 แต่คนหนึ่งนั้ก้าถึงคว้ามะนาวอยู่ด้มกตาไป พระบรมโอยเรศคดงเข้า
 เขี้ยบคั้สะแบกกับที่ แต่คนมากั้ไม่ได้ทรงโปรยทานในเวลาผัดข้างค่อไป
 อีก เมื่อข้างนามนกลับแล้ว จึงถึงม้าห้อ ม้าหอนั้ไขมาข้งเข้ากระบวน
 ทงดินยกล่เดียวแต่ม้าพระทง มีจำนวนกำหนดว่า ๕๐ แต่ม้าในกระบวน
 กั้ไม่ครบ ๕๐ เมื่อห่อไปถึงท้ายพระทงสุทไ้สรวีแล้ว ก็เดินจูงม้า
 กลับมาทางห้างวิศัลยุ มาห่อน้าพดด้พบดาอีกจนครบจำนวน ๕๐ เป็น

การเที่ยวกวาดเอิกเกริกสนุกสนานกันมากทั้งผดขางแต่ม้าห้อ แต่
เดือน ๓๐ เป็นฤดูฝน ดันามเป็นหลุมเป็นโคลนไม่ได้ มีผดขาง ม้าห้อ
นั้นบางบกได้หอบางบกไม่ได้ห้อ ครั้นวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๑
ขึ้น ๖ ค่ำ เจ้าพนักงานจัดบายศรีไปตั้งส้มโองเวียนเทียนพระยาขาง
แลขางวิเศษขางพระที่นั่งมาพระที่นั่งทุกโรง เป็นเสร็จการพระราชพิธี
ศุภชริศวัน

คำตกเดือนสำหรับการพระราชพิธีนี้ แต่ก่อน ๆ มาเคยเสด็จพระราช
ดำเนินออกพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ทุก ๆ คราวมิได้ขาด แต่ในรัชกาล
ปัจจุบันนี้ เพราะที่ประทับห่างที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ จึงไม่มีใครจะ
ได้เสด็จพระราชดำเนิน แต่ถึงอย่างไรก็ดีควรที่พระบรมวงษานุวงษ์ แด
ข้าราชการที่จะมาเฝ้าตามปกติจะเข้ามาแต่เย็นหน่อยหนึ่ง เพื่อว่าถ้าเสด็จ
ออกจะได้เฝ้าหน้าพลับพลาแลบนพลับพลาให้แน่นหนาตามแบบอย่าง การตก
เดือนนอกนั้นก็ไม่มอันใด นอกจากที่จะเดือนกรมยฤทธนาธิการว่า ถ้าจัด
การวิวให้ได้นคนมาก ๆ จริง ๆ จะเป็นการสวัสดิคิมงคลแก่พระนคร แด
เป็นที่เกรงขามแก่ศัตรู หมู่บ้จามีตร เป็นเหตุให้ราษฎรมีความสวัสดีภักดี
รักใคร่ในพระเจ้าแผ่นดิน ยิ่งกว่ามีพระราชพิธีสด่นานฤกษศุภชริศวัน
สด่นานเป็นแท้

๑๙ สังกรวนต์

การซึ่งกำหนดปีใหม่ของไทยเราเป็นสองชก คือเดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่ง นับว่าเป็นปีใหม่ เพราะเปลี่ยนชื่อปีตามสิบสองนักษัตร คือชวดคณฺฑู ฆานเถาะเป็นต้นเดียวกันหนึ่ง แต่ยังไม่เปลี่ยนศก คือท้ายศักราช เพราะ ศักราชนั้นยังไม่ได้ขึ้นปี ด้วยตามวิธีโหรของเรา นับตามโคจรของพระ อาทิตย์ คือพระอาทิตย์ยกขึ้นราษีเมษเมื่อใด จึงขึ้นศักราชในวันเถลิงศก ในระหว่างซึ่งยังไม่ได้ขึ้นศักราชจึงต้องใช้ปีใหม่ แต่ต้องจดหมายว่า ยังเป็นศกเก่าอยู่ การที่ใช้ศกบอกเอกโทตรี ไปจนกระทั่งถึงสัมฤทธิ์ศก คอบท้ายปีดังด้วยนั้น เพราะประสงค์จะจดหมายวันคืนเดือนปีให้สั้น ด้วย เหตุว่าถ้าจะเรียกแต่ปีมีชื่อสิบสองชื่อ เมื่อครบสิบสองปีเข้าแล้ว ต่อไป ก็จจะวนตงเก่า ถ้าจะจำอะไรมา ก ๆ ยาว ๆ ก็มักจะชวนให้เลอะเทอะ วิธีนับมีชื่อสิบสองปีนั้น เป็นของคนโบราณนับมีด้วยกันหลายประเทศ ตลอดจนเมืองจีนเมืองยี่ปุ่น ที่นับตลอดจนถึงเดือนถึงเวลาทุ่มโมง เป็น สิบสองนักษัตรก็มี คนโบราณไม่ว่าจะดังเกิดดังกาจำอันใดมากนัก นับแต่พออยู่อยู่ในเวลาที่ต้องการแต่ก็แตกต่างกัน แต่เป็นวิธีนับง่าย คนรู้จำ ได้ ชัดชัดใจทั่วถึงกัน เพราะใช้มาช้านานเช่นเมืองจีน เห็นจะได้ นับมา กว่าสี่พันปีแล้ว จนเหมือนหนึ่งในปัจจุบันนี้ ถ้าจะไปถามคนแก่ ๆ ว่า อายุเท่าใด คงจะบอกชื่อตามนักษัตรของปีนั้นทุกคน ที่จะบอกศักราช ได้ในเกือบจะไม่มีเคยสักคนเดียว เว้นไว้แต่ผู้ที่เป็นโหร ถ้าจะสอบสวน

ให้รู้ว่าอายุเท่าใดก็ได้ แต่จะต้องคณหน้าเอาว่าชวดทรงตั้งฐานจะอยู่สัก
 กี่รอบสิบต้องปีมาแล้ว ฤๅบางคนจะบอกได้เองว่าอายุมากี่รอบ เพราะ
 นับตั้งถึงเกิดอันใดไม่ได้เช่นนี้ ครั้นจะนับศักราชก็ดูการยากที่จะจำกัน
 อย่างยิ่ง แต่จะต้องเขียนหนังสือยาวไป จึงมีผู้คิดบอกศักราชไว้ข้างท้าย
 เมื่อปลายศักราชเป็นเลข ๓ ก็ให้ใช้เลขศก ๑ เป็นเลข ๒ ก็ให้ใช้โทศกไป
 ตามลำดับจนถึงสัมฤทธิ์ศกเป็นสิบรอบหนึ่ง ทำให้การที่นับวน ๆ กัน
 ยาวออกไปอีกได้เป็น ๖๐ ปีจึงจะถึงเค้าซ้ำเดิม คือชวดสัมฤทธิ์ศก
 ก็คงเป็นชวดสัมฤทธิ์ศก ฉดฺยศกก็คงเป็นฉดฺยศก เมื่อจะใช้เขียน
 หนังสือก็เขียนได้สั้น ๆ ไม่ต้องลงศักราชเหมือนอย่างมีฉดฺยศกนี้ เดช
 ข้างหน้าพันต้องร้อยห้าสิบนั้น เป็นอันจำไว้ ในใจไม่ต้องเอามานับ ดังแต่
 เลข ๑ เป็นพอแล้ว ถ้าจะเขียนตามความคาดคะเนว่า เมื่อยังไม่เกิด
 บอกศกท้ายปีนั้นก็ต้องเขียนว่ามีฉดฺยศกศักราช ๑๒๕๓ (การที่ใช้
 ว่ามีฉดฺย ๑๒๕๓ เปตา ๆ เช่นนี้ เป็นของเกิดขึ้นใหม่เมื่อเดือนฝรั่งในเร็ว ๆ นี้
 แต่ก่อนไม่มีใครนึกใช้กัน) การที่ลงเลขศกข้างท้าย จึงทำให้สั้นกว่า
 ที่จะออกชื่อศักราชแต่เขียนตัวเลข แต่ที่ใช้ ๆ กันอยู่ลงทั้งเลขศกทั้ง
 ศักราชด้วย เช่นกับมีฉดฺยศกศักราช ๑๒๕๓ ดูอยู่ข้างจะเผื่อต้องทำ
 ชุระมากอยู่หน่อยหนึ่ง เพราะเหตุที่ขอเปลี่ยนแปลงเขาคันเดือนห้าเป็นประมาณ
 เพื่อจะให้จำง่าย ฤๅเป็นของนับกันมาเก่าแก่ก่อนที่จะใช้ศักราช ซึ่งคิด
 เอาพระอาทิตย์ขึ้นราชนันเมศเป็นเปลี่ยนปี อันเดือนไปเดือนมาไม่ใคร่คงที่
 เพราะดวงกรานตคือเปลี่ยนศักราชนับตามสุริยคติ ปีเดือนนับตามจันทรคติ
 คดาค่เกิดอนันจึงได้ต้องเป็นปีใหม่ต้องหนต่อมา

ในเรื่องที่เปลี่ยนนับปี ตามพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงไว้ในคำประกาศแห่งหนึ่ง ได้นำมาลงไว้ในหนังสือจริยฐานเล่ม ๒ ฉบับที่ ๓๓ จำนวนเดือน ๑๑ ปี ๓๒๔๗ มีข้อใจความซึ่งว่าด้วยแรกที่กำหนดนับปี โบราณคิดเห็นว่าฤดูหนาวเป็นเวลาพ้นจากมืดฝนสว่างขึ้นเปรียบเหมือนเวลาเช้า คนโบราณจึงได้ก็นับเอาฤดูหนาวเป็นต้นปี ฤดูร้อนเป็นเวลาสว่างร้อนเหมือนกลางวันที่จึงได้คิดว่าเป็นกลางปี ฤดูฝนเป็นเวลามีคดคู้มโดยมาก แต่ฝนพวที่เกี่ยวข้องไปไหนไม่มีใครได้ จึงได้คิดเห็นว่าเป็นเหมือนกลางคืน คนทั้งปวงเป็นอันมากถือว่าเวลาเช้าเป็นต้นวันกลางคืนเป็นปลายวันนั้นใด คนโบราณก็คิดเห็นว่าฤดูเหม็นค คือฤดูหนาวเป็นต้นปี ฤดูคิมหรือฤดูร้อนเป็นกลางปี ฤดูวิสต์ด้านคือฤดูฝนเป็นปลายปี เพราะเหตุนั้นจึงได้นับข้อเดือนเป็น ๑ มาแต่เดือนอ้าย ข้อความอื่น ๆ ถ้าผู้ใดอยากรวบรวม จงอ่านหนังสือจริยฐานที่อ้างถึงมาข้างต้นนั้นเถิด ที่ยกมาว่าเดือนเพ็ญจะมาพิจารณาให้เห็น ว่าเหตุใดจึงไม่ตั้งปีใหม่ที่เดือนอ้าย ซึ่งแปลว่าเดือน ๑ มาตั้งปีใหม่ที่เดือน ๕, ๖. คิดเห็นว่าความคึกคึกที่ถึงเดือนอ้ายเป็นเดือน ๑ คงเป็นการถูกต้องตามกระแสพระราชดำริห์ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงไว้ แต่วิธีนับเดือนเช่นนั้นเห็นจะมีมาก่อนที่นับศักราชเป็นร้อยเดียวกันกับนับปีเป็นชวตศักราชเถาะ ครั้นเมื่อมีผู้ตั้งศักราชขึ้นใช้ อาศัยเหตุที่จะเริ่มต้นศักราชเช่นพระพุทธศักราช นับตั้งแต่วันประสูติของพระพุทธเจ้า ก็ต้องไปตั้งตั้งกรณต์เอาในวันวิสาขบูชา ซึ่งเป็นหัวรอบเหมือนอย่างกับนับปีเป็นเดือน ๑ ขึ้นใหม่นั้นอย่างหนึ่ง ด้วยมีเหตุที่จะตั้งเกิดศักราชบริเวณคิดอ่านได้ง่ายเช่นกับตั้งกรณต์

ของจุลศักราช กำหนดเอาพระอาทิตย์ขึ้นด้วยเส้นเมอโศกซึ่งเป็นราศีดาวฤกษ์
 ชาติตอนไม่ชานาบคาบเกี่ยวกับราศีอื่น ๆ เป็นต้นอย่างหนึ่ง เพราะเหตุ
 เหล่านี้จึงได้ตั้งชื่อเดือนที่ ๑ เดิมเสีย ให้ไปตกอยู่กลางปีฤกษายปี
 ตามแต่จะเป็นไป แต่ชื่อเดือนเช่นนี้เคยใช้เข้าใจกันชั้มาแต่แล้ว ก็ถึง
 ให้เดือนอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง ฤกษายปีก็ไม่มีผู้เรียกตาม

ศักราชต่าง ๆ ซึ่งใช้กันอยู่ในประเทศทั้งปวง ย่อมคงเอาตามเหตุ
 ตามเค้าที่มีเหตุซึ่งเป็นต้นจะนับศักราชนั้นอย่างหนึ่ง ตามที่จะคำนวณง่าย
 อย่างหนึ่งดังเช่นกล่าวมาแล้ว แต่ที่ตั้งนับอยู่ในฤดูหนาวมีมากกว่าที่ไป
 ตั้งนับในฤดูอื่น อย่างเช่นต้นฝรั่ง ถึงว่าศักราชเขาใช้ศักราชพระ
 เยซุสเกิดก็จริง แต่การนับวันคืนเดือนปีเขาไม่ได้เอาไครยเหตุประจวบ
 ศักราช เหมือนอย่างพระพุทธศักราช เขาใช้กำหนดเอาพระอาทิตย์
 ไปได้ที่สุดเป็นอายันต์สงกรานต์ ถึงข้างเมืองจีนก็ใช้เช่นนั้น เป็นแต่
 เขาจะมีวิธีคำนวณคิดเวลาอย่างไรแปลกไป จึงไม่ตรงกันเข้ากับฝรั่ง
 ถอยคดาศมาจากเวลาที่พระอาทิตย์เป็นอายันต์สงกรานต์ ตกอยู่ในระหว่าง
 ที่พระอาทิตย์ยังไม่เป็นสัณยสงกรานต์ เห็นว่าเมื่อเรายังไม่ได้ใช้จุลศักราช
 คงจะใช้กำหนดเปลี่ยนปีเอาไครยอายันต์สงกรานต์ได้เหมือนกัน เพราะ
 เป็นเวลาประสพชองกับฤดูหนาว ซึ่งนับว่าเป็นเวลาเข้าที่ถ่างมาแล้ว
 เดือนอ้ายจึงเป็นเดือน ๑ แคว้นอยู่เป็นพยาน

ศักราชเคยใช้มาในกรุงสยามนี้เป็นสามศักราช คือพระพุทธศักราช
 ซึ่งนับแต่พุทธปรินิพพานมาน้อยอย่างหนึ่ง มหาศักราชซึ่งไม่ปรากฏว่าของ
 ผู้ใดตั้งขึ้นอย่างหนึ่ง จุลศักราชซึ่งว่าเปนของพระร่วงซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 สยามณกรุงสุโขทัยตั้งขึ้นอย่างหนึ่ง ในศักราชสามอย่างนี้ พระพุทธ

ศักราชใช้ในการซึ่งจะกล่าวถึงพุทธภาสิต ฤๅการที่เกี่ยวกับพระพุทธรูป
ศาสนา แต่ในส่วนราชการที่คงใช้อยู่บัดนี้ เป็นประกาศใหญ่ ๆ เช่น
ตั้งกรมก็ยังใช้อยู่ แต่ก่อนมาใช้ในราชการอย่างอื่นนอกก็มีบ้าง เช่น
กับพระราชดำณัฒมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีไปถึงพระเจ้าดุยส์ ที่ ๑๔
พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ที่ได้ส่งนามาแต่ประเทศยุโรปก็ใช้พระพุทธรูปศักราช
แต่พระพุทธรูปศักราชก็ไม่ตบต่าง เดือนซึ่งนับเป็น ๑, ๒, ๓, ๔, ของเก่า
มีประหตาอยู่แห่งหนึ่งในหนังสือตาโตแปร์ ที่เป็นราชทูตฝรั่งเศสเข้ามา
ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแต่ง ว่าด้วยเรื่องเมืองไทย ได้
จดวันอย่างหนึ่งว่า วันแรมแปดค่ำเดือนที่ ๑ (คือเดือนอ้าย) ปี ๒๒๓๒
ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๑ เดือนเดิเซมเบอร์ คฤศศักราช ๑๖๘๗ ตามหนังสือนั้น
เขาได้กล่าวว่า “ข้อนี้เหมือนอาการที่ลงวันอย่างนหมายควมว่ามีฝน
เมื่ออยู่ในเดือนนี้ จะเรียกว่าปี ๒๒๓๑ ฤๅ ๒๒๓๒ ก็ได้” เมื่อจะคิดดู
ตามข้อความที่เขาว่าเช่นนั้น จะถือว่าแต่ก่อนเขาจะเปลี่ยนปีในเดือนอ้าย
ตามอย่างเก่า แต่ศักราชไปขึ้นต่อเมื่อถึงกำหนดสงกรานต์ของศักราชนั้น
จะได้บ้างตอกกระมัง แต่ในหนังสือไม่ได้ว่าถึงจุดศักราช กล่าวแต่
ถึงพุทธศักราช สงกรานต์ของพุทธศักราชอยู่ต่อวันวิสาขบูชาปีนี้ แต่ปี
เปลี่ยนที่เดือนอ้าย ครั้นจะเปลี่ยนศักราชไปเป็น ๒๒๓๒ ที่เดียวก็ยังไม่ถึง
สงกรานต์ของพุทธศักราช จึงเขียนเป็นสองแปลงไว้ แต่ที่ไปมีเลข ๒
อยู่ข้างปลายอีกตัวหนึ่งนั้นดูกระไรอยู่ ฤๅจะเป็นเขียนคองอย่างไทย ๆ
เขียนเช่นนั้น ๒๒๓๒ แล้วเครื่องหมายคองเช่นนั้นแปลกกันไปกับฝรั่ง เมื่อ
เวลาแปลจะเข้าใจผิดไปด้วยเครื่องหมายคองของไทย ถ้าฆมวดหัวโต ๆ
จะอ่านเป็นเลขสองไปได้บ้างกระมัง เพราะเลข ๒ โบราณเขียนซ้ำมักใช้

ทางตา ๆ คล้ายกับที่เราใช้คำซ้ำอยู่เดี๋ยวนี้ เช่น “ต่าง ๆ” ถ้าเป็น
 เช่นนั้นเลข ๒ ข้างปลายนั้น ก็จะเป็นทางที่เข้าใจผิดของผู้แปลได้ ถ้า
 ตงศักราชเป็นสองแปลงเช่นนั้น ก็เป็นอันตรงกันกับที่ใช้เขียนที่ากันอยู่
 ในเร็ว ๆ นี้อย่างหนึ่ง เช่น ๑๒๔๘-๔๘ แต่วิธีเขียนเช่นนั้นเป็นเขาอย่าง
 ฝรั่งโดยความเข้าใจโกหก ๆ ของคนชั้นใหม่ ๆ ก็จะหมายความว่าตั้งแต่
 เดือน ๕ ขึ้นค่ำหนึ่งมา ศักราชยังเป็น ๔๘ อยู่ไม่ยกเป็น ๔๙ แต่คงจะ
 เป็น ๔๙ เมื่อถึงวันเถลิงศกแล้ว ถ้าจะเขียน ๑๒๔๘ ก็จะทำให้เหมือน
 กันง่ายกว่า เพราะดูไทยแท้ขึ้น ถ้าคำที่ตาโตแบร์ได้กล่าวไว้นี้เป็น
 คำแน่นอน แต่เราอ่านเข้าใจถูกต้องตามเนื้อความที่เขาหมาย ก็คงจะ
 เป็นนับเปลี่ยนปีเช่นเดือนอ้าย ใช้ศักราชสองแปลงไปจนวิสาขบูชาจะมีจึง
 เปลี่ยนขึ้นศักราช ถ้าเช่นนั้นก็ต้องเข้าใจว่า การซึ่งนับเวลาเปลี่ยน
 ขึ้นปีในเดือน ๕ นั้นจะเป็นภายหลังพระนารายณ์มหาราช

แต่มหาศักราชนั้น ไม่มีข้อความปรากฏว่าผู้ใดตั้ง แต่สังกรานต์
 ของมหาศักราชนั้นจะเป็นเมื่อใด เมื่อไปสอบค้นดูในหนังสือ ซึ่งใช้
 มหาศักราชเช่นคำจากฤกษ์ศาสตร์เมืองสุโขทัย ซึ่งอยู่ในวัดพระศรีรัตน
 ลาศดาราม ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงแปล
 ทั้งสองต้นซึ่งได้ลงพิมพ์ในหนังสือจริยญาณเดือน ฉบับที่ ๓ จำนวน
 เดือน ๒ ปี ๑๒๔๖ หน้า ๒๓๙ นั้นแล้ว มหาศักราชในนั้นก็แก่มาก
 สอดดูกับจุลศักราช ก็ถึงเวลาที่พระเจ้าอยู่ทอง ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเสียแล้ว
 ไม่เป็นที่สันนิษฐานแน่นอนอย่างไรได้ มหาศักราชไม่มีผู้ใดที่จะรู้จัก
 ใช้อย่างไร นอกจากที่จจะรู้เกณฑ์บวก สอดที่ไหนก็เถอะ
 ทุกแห่ง แต่ตามการประมาณดูเห็นว่าจะเป้นศักราชที่ใช้กันอยู่ในตอน

แผ่นดินสยามข้างใต้ ซึ่งในเวลานั้นเขมรมีอำนาจปกแผ่เข้ามามาก จะ
 เป็นชนเดียวกันกับพระนครวัดนครธม ซึ่งเป็นคราวเด่นปราสาทศิลา
 ตลอดจนเข้ามาจนเมืองพิมาย เมืองเพชรบุรีเมืองราชบุรี เมืองสิงห์ขาง
 แควแม่น้ำน้อยเมืองกาญจนบุรีเมืองนครไชยศรี ฤ็าเมืองนครศรีธรรมราช
 ด้วย ครั้นภายหลังพวกชาวสยามข้างเหนือซึ่งต้องอ่อนน้อมต่อชาวสยาม
 ข้างใต้ ได้พระร่วงเป็นผู้มีสติปัญญาเกิดขึ้นเห็นปรากฏชัด เช่นกับด้าน
 ชลอม (คือด้านนครฤ็าภักตธอมยารัน) ตักน้ำไปส่งด้วย ไม่ต้องใช้คัมไ้
 ให้ ซึ่งเป็นภาชนะอันหนักอย่างแต่ก่อนเป็นคัน ก็มีคามนิยมยินดีควบคุม
 พวกพ้องได้มีกำลังมากขึ้น คิดขับไล่พวกเขมรซึ่งมีอำนาจปกแผ่เข้ามา
 ในแผ่นดินสยามข้างใต้ให้อยู่ในอำนาจได้ ตั้งเมืองหดวงชนข้างฝ่ายเหนือ
 แล้วจึงมาคิดเห็นว่าจะคงใช้มหาศักราชอยู่ตามเดิม ก็จะเหมือนหนึ่งเป็น
 พยานให้เห็นอยู่ว่าเคยอยู่ในอำนาจพวกข้างใต้ ด้วยมหาศักราชนั้นจะตั้งขึ้น
 ตามกำหนดปีราชาภิเศกของพระเจ้าแผ่นดินข้างใต้องค์ใดองค์หนึ่ง ฤ็าจะ
 เป็นปีที่ปราบปรามพวกฝ่ายเหนืออยู่ในอำนาจเองก็ไม่ทราบ จึงเป็นที่
 รังเกียจด้วยศักราชนั้นยกเลิกเสีย ตั้งจุลศักราชขึ้นใช้แทน แต่มหา
 ศักราชจะเปลี่ยนเมื่อใดไม่ได้ความชัดเจน ตั้งได้ยว่าบางทีก็จะเปลี่ยน
 ปีอาไ้ร้อยพระอาทิตย์ที่สุดข้างใต้ เป็นอายันต์ตั้งกราบทศด้ายกับเมืองจัน
 ฤ็าเปลี่ยนต้นเดือนอ้าย จึงไม่เป็นการประหลาดอันใดที่จะต้องม้ผู้กล่าว
 ไว้ เพราะเดือนอ้ายบอกหนึ่งชัดเจนอยู่แล้ว มหาศักราชนั้นถ้าจะนับ
 มาจนถึงปีนี้เป็น ๑๙๓๑ แต่ยังคิดใจส่งไ้ยเกณฑ์บวกที่พวกไพร่จำไว้
 กติว่าจจะเดะเทอะเสียฤ็าอย่างไรก็ไม่ทราบ เพราะสอบอันใดไม่เห็นถูก
 ต้องเคย บางอาจารย์ก็ว่า ๒๕๐ บางอาจารย์ก็ว่า ๕๖๐ แต่ในแต่ดง

กิจจานุกิจตั้งเกณฑ์ไว้ถึง ๗๖๐ เตะเตะเตะบ้วนเบียนกันอยู่แล้ว บางทีจะ
ตกพื้นเสียอีกตัวก็จะไ้

ส่วนจุดศักราชนั้น ในพงษาวดารเหนือของเรากด่าว่าพระร่วง ซึ่ง
เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามนครกรุงสุโขทัยเป็นผู้ตั้ง ฝ่ายพม่าเขาก็ว่าพระเจ้า
แผ่นดินของเขาคือพระเจ้ามังรายเป็นผู้ตั้ง แต่ศักราชได้ใช้ทั่วไป
ทั้งเมืองไทย เมืองพม่า เมืองมอญ เมืองเงี้ยว เมืองอาข่า ที่เรียกว่า
ไทยใหญ่ เมืองลาว ทังเฉียง ทังท้าว ญ่าพุงขาว พุงดำ เมืองเขมร
ถ้าจะคิดดูว่าข้อซึ่งต่างคนต่างเถียงกันเช่นนั้น ถ้าต่างคนต่างนับเหตุจึงจะ
ตรงกันได้ ญ่าจะกด่าว่าเมืองใดตกอยู่ในอำนาจเมืองใดที่บังคับให้ใช้
ตามกันได้ ก็จะต้องตกอยู่ในบังคับกันช้านาน จนเกือบจะรวมเป็นชาติ
เดียวกัน ถ้าไม่เช่นนั้นคงจะกลับใช้ศักราชกันเสีย เมื่อเวลาตั้งตัวแขง
เมืองขึ้นได้ คือเช่นพระร่วงไม่ยอมใช้มหาศักราช ญ่าพม่าไม่ยอมใช้
ศักราชซึ่งพระเจ้าปดุงททองดบ ถ้าจะคิดเดาเกียดไต่ดูอีกอย่างหนึ่ง
จะเป็นอย่างนั้นได้บ้างดอกระมัง คือจะมีใครญ่าพราหมณ์ผู้วิชาใคร
ผู้ใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่คนทั้งปวงนับถือมาก เทียวไปเทียวมาอยู่ในประเทศ
ทั้งปวง ไม่ได้อยู่ในอำนาจผู้ใด ประพฤตตัวเป็นพระกตยา ๆ เมื่อคิด
เห็นวิธีนับปีเดือนวันคืนอย่างใหม่ขึ้นได้ จะเที่ยวขงแจแก่เจ้าแผ่นดินทั้งปวง
ให้ตงเห็นชอบเป็นอันหนึ่งอันเดียว ยอมเปลี่ยนใช้จุดศักราชพร้อมกันทุก
เมืองก็ดูเหมือนจะเป็นได้ ด้วยการที่จะคิดเห็นว่าจะมีการประชุม กองเกรต
อย่างเช่นในประเทศฝรั่งเคตประชุมกันในระหว่างประเทศทั้งปวง คึง
กฎหมายแบบอย่างอันใดตงแล้วถือใช้ทั่วกันไปนั้น ในประเทศตัวนอก
ข้างฝ่ายเราไม่มีได้ แต่ไม่เคยมีตัวอย่างที่เล่าบอกกันมาเคย การซึ่งพม่า

ดาว ไทย เขมร นีวัน คัน เดือน ปี เกิดอนคตาคันอยู่บางหน ก็เป็นแต่
 ผลของวิรทหนุณอริกมาศอริกวารผิตกันไป อย่างว่าแต่ประเทศซึ่งตั้งอยู่
 ห่างกันจะเป็นเคย แต่ในกรุงเทพ ฯ นเองก็ได้เคยเกิดวันคืนหัดเดียวกัน
 ด้วยคำวาทอริกวารไม่ค้องกันเมื่อไม่สู้ชานกันกรงหนึ่ง ประดิทินที่เถียง
 กันอยู่ก็ยังไม่พอจะหาพบได้ ส่วนการที่จะลงต่อไปข้างนาก็ยังมีข้อเถียง
 กันอยู่ ดังเช่นได้กล่าวไว้ในประกาศใช้วันคืนซึ่งได้ออกใหม่ครั้งนั้น แต่
 ถึงว่าวันคืนจะหัดเดียวกันตั้งแคว้นหนึ่ง ถึงเดือนหนึ่งสองเดือน ศักราช
 ก็ยังมีเวลาใช้ตรงเท่ากัน จึงเห็นว่าน่าที่จะมีครูผู้ใดคนหนึ่งเป็นผู้แนะนำ
 ให้คงขึ้น พม่าแต่ไทยเป็นมหานครใหญ่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่างคนต่าง
 ไม่ยอมที่จะรับว่าทำตามกัน เพราะความจริงก็เป็นต่างคนต่างตั้ง เป็น
 แต่ร่วมอารยธัยด้วยกัน คำที่ว่านเป็นแต่อนุমান แต่เห็นว่าพอจะยุติ
 ด้วยเหตุผลได้ ครั้นเมื่อเรียงหนังสือกันแล้ว ได้พบอ่านความเห็นของผู้ซึ่ง
 แปลพงษาวดารพม่าเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อว่าถึงถึงมราชาคังศักราช เขา
 เห็นว่าท่วงที่กริยาที่คิดใช้ทั้งปวงในเรื่องศักราชนั้นคล้ายกับอินเดียมาก เห็น
 จะมีไหรินคัมผู้ใดคนหนึ่งเข้ามาช่วยคิดอ่านแนะนำในการตั้งศักราช ความ
 เห็นของเขาเช่นนั้นก็เป็นอันลงกันกับความคิดเดาเช่นได้กล่าวมาแล้ว ถ้า
 พม่าได้ไหรินคัมผู้ใดเป็นครู ก็ดีเหมือนผู้ตนเองจะเป็นครูของไทยด้วย
 เพราะเหตุว่าจุดศักราชนั้นไม่ปรากฏว่าต้องกันกับศักราชเก่า ๆ ซึ่งใช้อยู่ใน
 ประเทศอินเดียที่มเป็นหลายศักราชนั้น ถึงแม้ว่าแบบแผนความคิดจะเป็นอย่าง
 อินเดีย ก็คงจะมากคิดตัดคิดตบดัดขึ้นใช้ใหม่สำหรับประเทศที่ใกล้เคียงอินเดีย
 ถึงว่าพระร่วงแดตมราชจะไม่เป็นผู้ตั้งศักราชขึ้นได้เองโดยดำ พังพระองค์
 ก็คงจะเป็นผู้มีวิชาความรู้แต่ดึกษปัญญา พอที่ผู้ทมาแนะนำนั้นจะชี้แจงให้

เจ้าพระไทยเห็นดีไต่ถามกว่าเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ จนอาจจะถามออก
 ข้างเจ้าพระไทยว่าคงจะได้เวลานี้ จึงปรากฏว่าเป็นผู้ตั้งศักราชอยู่แต่สอง
 ประเทศ ไม่มีเจ้าแผ่นดินในเมืองอาดำ เมืองมอญ เมืองเงว เมืองดาว
 เมืองเขมร องค์ก่อนที่ได้อ้างว่าเป็นผู้ตั้งศักราชอีก เป็นแต่ใช้ชนเจียม ๆ
 ตามที่เห็นชอบในคำแนะนำนั้น ผู้ที่คิดตั้งจุติศักราชนั้น เป็นผู้มีความ
 รู้มากคิดประกอบเหตุผลโดยรอบคอบ ถึงแม้ว่าแบบคำนวณวิธีนั้นจะยัง
 ไม่ละเอียดถึงที่ ก็เป็นอย่างดีมากกว่าจะรู้เคลือบแคลงได้ก็ช้านาน แต่
 เพราะเหตุที่เห็นช่องดาวฤกษ์ว่าอยู่ที่ราศีเมษดังเช่นที่ดาวมาแล้ว จึงได้ย้าย
 ปีใหม่มาเสียไม่เอาตามอายันต์ดังกรณคดีได้ เป็ดย่นมาเอาตามัญญ์ดังกรณคดี
 ขาเข้า คือเวตาพระอาทิตย์กับมาตรงที่ซึ่งเป็นเวตาสังกรณคดี เพราะ
 ฉะนั้นสังกรณคดีจึงได้เดือนเข้ามาอยู่ในเดือนห้าฤกษ์เดือนหก ไม่เร็วกว่าเดือน
 ๕ ขน ๔ คำ ไม่เกินเดือน ๖ ขน ๔ คำออกไป สังกรณคดีคงอยู่ในระหว่าง
 เดือนหนึ่งนั้น เพราะเหตุดังนี้ปีใหม่จึงได้เป็นสองครั้ง คือเป็ดย่นสอง
 ครั้งหนึ่ง เป็ดย่นศักราชครั้งหนึ่ง แต่การที่ติดสังกรณคดีไปตามตำรา
 ถึงว่าเป็นการตะเยียมมากอยู่แต่ก็ยังไม่ได้แก้ไขได้ เพราะปีหนึ่งคิดคติโคจร
 ของพระอาทิตย์ ตามตำราที่ไทยอย่างไทยคิดเป็น ๓๖๕ วัน ๖ โมง ๑๒ นาที
 ๓๖ วินาที เพิ่มอีกมาศ อธิกวารแล้วก็ยังไม่พอ ยังมีเศษค่น้อย ๆ สะสม
 กัน เมื่อนานมาวันซึ่งคิดตามสุริยยาตร์ ว่าพระอาทิตย์ยกขึ้นก็เกิดอนคตาค์
 จากที่ พระอาทิตย์ยกจริง ๆ ไปเหมือนอย่างในปัจจุบันนี้ วันสังกรณคดี
 ก็เกิดกับอาทิตย์ยกที่จริงแท้ถึง ๒๑ วันล่วงมาแล้ว แต่เพราะเหตุที่
 ค่น้อยไม่ถึงเป็ดย่นฤกษ์กับวันเป็นหนวจึงไม่มีใครผู้ใดรู้ลึก แต่ถ้านาน
 ไปอีกหลายพันปีก็คงจะติดกับวันเป็นหนวได้ เพราะฉะนั้นจึงได้มีวิธีนับ

วันขึ้นใหม่ ซึ่งได้ออกประกาศไปให้ใช้ ซึ่งเห็นว่าเป็นอย่างโง่กิดกับ
ความจริงที่สุดที่จะเป็นไปได้ ถ้าวันเช่นนี้ใช้ทั่วไปได้ทั่วประเทศ ก็คงจะไม่
เกิดเหตุที่เคต้อนคตาค์เดือนวันกัน เช่นเมืองไทย เมืองพม่า เมืองลาว
เมืองเขมร เคต้อนกันอยู่ในบัดนี้ ด้วยวิธีที่จะตงอริกสุทธินเป็นการง่าย
อย่างยิ่ง ไม่เหมือนวิธีตงอริกมาค่อริกวารอย่างแต่ก่อน ซึ่งเกือบจะว่า
ไม่มีตำราใดจะคิดค้นเป็นเด็ดขาดตงได้ แต่จะนับปีถอยหลังขึ้นไปให้พ้น
ปฐมได้ โดยยาก ซึ่งพรรณนามาด้วยตงกรานคณ เพราะเห็นว่าวิธีนับ
อย่างใหม่เป็นการง่าย แต่เป็นการโง่กิดจริง คงจะอยู่ย่นยงแพร่หลาย
วิธีนับอย่างเก่าจะมีแต่ยากไปทุกวัน บางที่จะตมคณต่ายปต่ายเหตุเสียไม่
มีผู้ใดจดจำไว้ เพราะด้วยเวตานต่างคนต่างเข้าใจอยู่ด้วยกันหมด จะจด
จำไว้ก็เป็นการจัด ๆ ครวนานไปเมื่อตั้นชนผู้ทเข้าใจชำนาญานุกจะ
เลยสูญเสีย ไม่มีผู้ใครรู้เรื่องเหมือนอย่างมหาศักราช
แต่การซึ่งขึ้นชื่อว่าตงกรานคณ มีเรื่องราวเป็นนิทานประกอบเกิดขึ้น
ด้วยความอดไม่ได้ของคนที่มีกจะคิดเต้าตู้กันมานานมาตงไว้พอฟังเด่นตั้นกั ๆ
บันดาเด็ก ๆ ทั้งปวงคงจะได้ยินเต้าให้ฟังแทบจะทั่วทุกคน เรื่องราวหน
ก็ตงเต้าเตียวกัน ว่าพระมหาตงกรานคณนไปพนันกับใครมกจะบอกว่าก็
ไม่รู้ ถ้ามบ้นหาว่าเวตาไรราช้อยู่ที่ใด ผู้ที่เรียกว่าใครก็ไม่วุ่นทนายถก
พระมหาตงกรานคณจิง เต็ด คี่คี่ให้ คี่คี่ นนคก ถึง แผ่นดิน ก็เกิดเป็นไฟ ตุกชน
นางตูกต่าวจัดคณจิงตตคณมารบพันซึ่งรองคี่คี่ชูไว้ ปีหนึ่งออกเวรที่
หนึ่ง คือเขาเวรปีหนึ่งออกเวร ๖ ปี แต่มีคำทำนายที่ตตคณอยู่โดยมาก
ว่าถ้ามีใดกนตวกนงาแต่กัรองกันั้นว่า “เฮมบ้นเข้าปตางจะบริบูรณ” ถ้ามี
ใดกนเตอดเตวดตั้นหัวติก ๆ ไป ครวงฮอด ๆ แอด ๆ ว่า “บ้นจะคี่กัหัว

ต่างข้างแตกมาก” ถ้าไปได้อีกมันกว่านั้นพาจะคนอง ไนยหนึ่งว่าถ้า
 หัดบิตาแล้วคนมักจะเป็นตาแดงมาก ไนยหนึ่งว่าถ้าดื่มตาแล้วคนมัก
 เป็นตาแดงมาก ถ้าจะถามได้เตียงเอาแน่นอนให้เล่าให้ตลอดเรื่อง ก็มัก
 จะบอกจำไม่ได้ ไปแทบทุกคน เว้นแต่อย่างไรไม่ทราบ ข้างเชื้ออีกนั้น
 แน่นหนามั่นคงทั่วทุกคน สุดแต่ถ้าถึงส่งกรรณต์แล้วเป็นโจทก์กันไปได้จน
 ตลอดทั้งสามวัน บ่นคุบ ๆ คุบ ๆ เออ ๆ ออ ๆ ไป แล้วต้องอธิบายต่อ
 ว่าเรื่องส่งกรรณต์นั้นมาแต่เมืองจีน ๆ เขาเห็นก่อน ถ้าวันใดจะส่งกรรณต์
 แล้วเขาเตรียมข้างเขียนไปคอยอยู่ที่ริมทะเลหลาย ๆ คนด้วยกัน พอ
 เวลาเช้ามีพระส่งกรรณต์ขึ้นจากทะเลพอได้เห็นเขาก็วาดรูป คนหนึ่งวาด
 รูปตัวนาง คนหนึ่งวาดรูปพาหนะ อีกคนหนึ่งวาดรูปบริวาร พุดเหมือน
 อย่างพระยะโฮวาสว่างโลกย์ เพราะการที่พระยะโฮวาสว่างโลกย์นั้น มนุษย์
 คนเดียวต้องสร้างเสียวันยังค่ำ แต่สัตว์ทั้งหลายนั้นด้วยโกฏีด้วยด้านสร้าง
 วันเดียว เท่ากันกับสร้างคน ๆ หนึ่งฉันใด เจ็ดที่วาดรูปพระมหาส่งกรรณต์
 นั้นก็เหมือนกัน ตัวนางมหาส่งกรรณต์คนเดียวข้างเขียนคนหนึ่ง พาหนะ
 ตัวเดียวข้างเขียนคนหนึ่ง บริวารแสนโกฏีเขียนคนเดียวเหมือนกัน แต่
 ว่าข้างเอะอย่าทักเลย ที่ต้องเขียนหลายคนออกไปเช่นนี้ เพราะ
 เวลาที่เห็นนั้นน้อยนัก ถ้าผู้ที่จะคอยเขียนพริบตาตงเมื่อไรก็ไม่เห็นพระ
 ส่งกรรณต์แล้ว ถ้าคนกระพริบตาถี่ ๆ เห็นจะให้เป็นอย่างไปคอยเขียนไม่ได้
 แต่ถ้า เวลานี้ พวกจีนจะลงทุนซื้อ เครื่องถ่ายภาพ มาห้อยตั้งเครื่อง หนึ่งไป ตั้งไว้
 พอส่งกรรณต์ขึ้นมากับบปราคาเดียวจะได้รูปเทวดาอันวิเศษมาขายมีกำไรมาก
 กว่าที่ลงทุนซื้อเครื่องถ่ายภาพหลายร้อยเท่า เรื่องส่งกรรณต์มาแต่เมืองจีน
 ยังไม่ได้เล่าว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุใดเลย จะได้ถามผู้ที่เล่าหาต้นเหตุที่จุด

ไม่คิด เพราะเรื่องนั้น^๕ไม่มีใคร^๕รู้ว่าเป็นอย่างไร^๕ผู้ใดเล่า^๕ขึ้น ถ้าไปซักถาม
 แล้ว^๕โกรธทุกคน ดูเป็นชนคางของคนแก่โดยมากทั่ว ๆ ไป แต่พิเคราะห์^๕
 ดูเห็นว่าท่านผู้^๕ที่เล่าแต่ที่^๕โกรธนั้น ก็เห็นจะไม่^๕รู้เหมือนกัน แต่คงจะเคย
 ถามมาแต่เมื่อเด็ก ๆ แต่ถูกโกรธมาแล้วเหมือนกัน จึงได้^๕เฝ้าอย่างมา
 โกรธบ้าง ว่าเป็นประเพณี^๕ที่^๕เป็นผู้ใหญ่แล้วต้อง^๕โกรธ เพราะ^๕ณ^๕
 เรื่องสงคราม^๕ที่^๕เห็น^๕ที่^๕เมือง^๕จัน^๕นี้ เห็นจะเป็นชนคางของคนแก่แต่โบราณ
 ดับมา จนไม่มี^๕ผู้^๕ใคร^๕ว่า^๕ต้นเหตุ^๕มาจากอันใด ที่^๕ว่ามาข้าง^๕ต้น^๕นี้ตามคำ
 เล่าบอก ส่วน^๕ที่^๕จากถูกแผ่นศิลา^๕ประจำรูปเขียนไว้^๕ที่วัดพระเชตุพน อ่าง
 ว่าเรื่องมหาสงคราม^๕ที่^๕สมเด็จพระบาท^๕ฝ่ายรามัญ ว่าเมื่อ^๕ต้น^๕ภัก^๕ที่^๕รัก^๕ดิ^๕ป
 อัน^๕นี้ เศรษฐี^๕คนหนึ่ง^๕ไม่มี^๕บุตร บ้านอยู่ใกล้กับ^๕นัก^๕เฒ่า^๕สุรา ๆ มี^๕บุตร^๕ต้อง
 คน^๕มี^๕ผิว^๕เนื้อ^๕เหมือน^๕ทอง วันหนึ่ง^๕นัก^๕เฒ่า^๕สุรา^๕นั้น^๕เข้าไป^๕กล่าว^๕คำ^๕หยาบ^๕ซ้ำ^๕ต่อ
 เศรษฐี^๕ ๆ จึงถามว่าเหตุ^๕ใด^๕จึง^๕มา^๕หิมน^๕ประมาท^๕ต่อ^๕เรา^๕ผู้^๕มี^๕สมบัติ^๕มาก นัก^๕เฒ่า
 สุราจึง^๕ตอบ^๕ว่า ถึง^๕ท่าน^๕มี^๕สมบัติ^๕ก็^๕ไม่มี^๕บุตร ตาย^๕แล้ว^๕สมบัติ^๕จะ^๕สูญ^๕เปล่า
 เรา^๕มี^๕บุตร^๕เห็น^๕ว่า^๕ประเสริฐ^๕กว่า^๕ท่าน เศรษฐี^๕มีความ^๕ตะ^๕อา^๕ย^๕จึง^๕บวง^๕ส่ง^๕ดวง^๕พระ
 อาทิตย^๕พระ^๕จันทร์ ตั้ง^๕อธิฐาน^๕ขอ^๕บุตร^๕ถึง^๕สาม^๕ปี^๕ก็^๕มิ^๕ได้^๕มี^๕บุตร อยู่^๕มา^๕ถึง
 วัน^๕นัก^๕ขัต^๕ฤกษ์^๕สงคราม^๕ พระ^๕อาทิตย^๕ยก^๕ชน^๕สุ^๕ร^๕า^๕ษ^๕เ^๕เม^๕ศ เศรษฐี^๕จึง^๕พา
 บริวาร^๕ไป^๕ยัง^๕ต้น^๕ไทร อัน^๕เป็น^๕ที่^๕อยู่^๕แห่ง^๕ฝน^๕น^๕ก^๕ทั้ง^๕ปวง^๕ริม^๕ฝั่ง^๕น้ำ จึง^๕เอา^๕เข้า
 ดำ^๕ธำ^๕น้ำ^๕เจ็ด^๕ครั้ง แล้ว^๕หุง^๕ขน^๕บูชา^๕พระ^๕ไทร^๕ประ^๕โคม^๕พิน^๕พา^๕ท^๕ย^๕ตั้ง^๕อธิ^๕ฐาน
 ขอ^๕บุตร พระ^๕ไทร^๕มี^๕ความ^๕กรุณา^๕จึง^๕เหาะ^๕ไป^๕เฝ้า^๕พระ^๕อิน^๕ทร์^๕ขอ^๕บุตร^๕ให้^๕เศรษฐี^๕
 พระ^๕อิน^๕ทร์^๕จึง^๕ให้^๕กรรม^๕บา^๕ด^๕เทว^๕บุตร^๕ด^๕ง^๕มา^๕ปฏิ^๕สนิ^๕ใน^๕คร^๕ร^๕ภ^๕ก^๕ร^๕ยา^๕เศรษฐี^๕ เมื่อ
 คด^๕อด^๕แล้ว^๕จึง^๕ให้^๕ช^๕อ^๕กรรม^๕บา^๕ด^๕ก^๕ุม^๕าร ปลุก^๕ปรา^๕ธ^๕า^๕ท^๕เจ็ด^๕ชั้น^๕ให้^๕อยู่^๕ที่^๕ใด^๕ต้น^๕
 ไทร^๕ริม^๕ฝั่ง^๕น้ำ^๕นั้น ก^๕ุม^๕าร^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕ชน^๕ก^๕ุ^๕ร^๕า^๕ษ^๕า^๕น^๕ก แล้ว^๕เรียน^๕ไ^๕ตร^๕เพ^๕ท^๕จบ^๕เมื่อ

อายุได้เจ็ดขวบ ได้เป็นอาจารย์บอกมงคลการต่าง ๆ แก่มนุษย์ทั้งปวง ใน
 ขณะนั้นโดยทางหยาบนับถือทำมหาพรหม แตกบิตพรหมองค์หนึ่ง ว่า
 เป็นผู้แสดงมงคลแก่มนุษย์ทั้งปวง เมื่อบิตพรหมทราบจึงลงมาถาม
 บัณฑิตธรรมบาลกุมารว่า ข้อ ดีญาไว้ว่าถ้าแก้ปัญหาได้จะตัดศีรษะ
 ถ้าแก้ ไม่ได้จะตัดศีรษะธรรมบาลกุมารเสีย ธรรมบาลกุมารผัดเจ็ดวัน
 ครั้นล่วงไปได้หกวันก็ยังคิดไม่เห็น จึงนึกว่า พรุ่งนี้จะตายด้วยอาญา
 ทำวณบิตพรหมไม่ต้องการ จำจะหนีไปซุกซ่อนตายเสียดีกว่า จึงลง
 จากปราสาทไปนอนอยู่ในใต้ต้นตาลดงนั้น มีนกอินทรีสองตัวผัวเมีย
 ทำรังอาศัยอยู่บนต้นตาลนั้น ครั้นเวลาค่ำนางนกอินทรีถามสามีว่า
 พรุ่งนี้จะได้อาหารแห่งใด สามีบอกว่าจะได้กินศพธรรมบาลกุมาร ซึ่ง
 ทำวณบิตมหาพรหมจะฆ่าเสีย เพราะทายปัญหามิออก นางนกถามว่า
 บัณฑิตนั้นอย่างไร สามีจึงบอกว่า เข้าครี้อยู่หน้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอา
 น้ำล้างหน้า ข้อหนึ่งเวลาเที่ยงอยู่อก มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาเครื่องหอม
 ประพรมที่อก ข้อหนึ่งเวลาเย็นจึงครี้อยู่เท้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาน้ำ
 ถังเท้า ธรรมบาลกุมารได้ยินดังนั้นก็ดับไปปราสาท ครั้นรุ่งขึ้น
 ทำวณบิตมหาพรหมมาถามบัณฑิต ธรรมบาลกุมารก็แก้ตามที่ได้อินมา
 ทำวณบิตมหาพรหมจึงตรัสเรียกเทวธิดาทั้งเจ็ด อันเป็นบริวาริกพระอินทร์
 มาพร้อมกัน แล้วบอกว่าเราจะตัดศีรษะบวชธรรมบาลกุมาร ถ้าจะตั้ง
 ไว้ยังแผ่นดิน ไฟก็ไหม้ทั่วโลกธาตุ ถ้าจะทิ้งบนอากาศฝนก็จะถั่ง
 ถ้าจะทิ้งในพระมหาสมุทรน้ำก็จะแห้ง จึงให้บุตรทั้งเจ็ดคนเอาพานมา
 รับศีรษะ แล้วก็ตัดศีรษะส่งให้นางทวยษัตรีใหญ่ นางทวยษัตรีเอาพานรับ
 พระเศียรบิดา แล้วแห่ทักษิณรอบเขาพระเมรุ ๒๐ นาที แล้วก็เชิญ

ประดิษฐานไว้ในมณฑปถ้ำคันธุฎที่เขาไกรลาศ บูชาด้วยเครื่องทิพย์
ต่าง ๆ พระเวศสุกรรมกัณฐกนิทรโรงแฉ้วด้วยแก้วเจ็ดประการ ชื่อภควดี
ให้เป็นที่ประสมเทวดา เทวดาทองปวงก็นำเอาเถาณมุนาตามาตั้งในสระ
อโนดาตเจ็ดครั้ง แฉ้วแจกกัณฐกเวทย์ทุก ๆ พระองค์ ครั้นถึงครบกำหนด
๓๖๕ วัน โดยสมมติว่าปีหนึ่งเป็นสังกรานต์ นางเทพธิดาเจ็ดองค์
จึงผดิดเวรกัน มาเชิญพระเศียรท้าวกบิตมหาพรหมออกให้ประทักษินเขา
พระเมรุทุกปี แฉ้วกลับไปเทวโดยย ที่จำฤกในวัดพระเชตุพนมีใจ
ความคงน

ข้อซึ่งอ้างว่าเรื่องนี้มีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่จะเกี่ยวของ
เข้าไปได้ในพระพุทธรูปสำเนาแต่ลักษณะหนึ่งเดียว แต่การที่อ้างไว้ว่าพระบาท
สมเด็จฯ รัชกาลที่ ๓ ประสงค์จะให้รู้ว่าเป็นการซึ่งเถาะด้วยมีเรื่องราวด้วยอย่าง
ที่ได้ฟังเล่าออกมา ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเก็บ
หนังสือประเทศต่าง ๆ แต่งเป็นภาษามคร สุดแต่อ้างว่าเป็นบาทพุทธอรก
กถาธิกาโยชนาอย่างใดไม่ว่า มีอยู่แต่ให้มาถวายเทศนาเวรในคราว
รอบใหญ่ตลอดทุกอย่าง แต่พระที่มถวายนั้น ถ้าเป็นเรื่องศัพท์เพเหระ
เช่นก็มีมักจะใช้เปรียญมอญ เปรียญลาว เปรียญเขมร ครึ่งหนึ่งเปรียญ
รามัญถวายเทศน์เรื่องสุวรรณเคียร เรียกชื่อว่าสุวรรณเขียน ท่านที่ทรง
ถ้อยเรื่องหนังสือรามัญเป็นเขียนไปทั้งนั้น ว่าที่สุดจนเรื่องเงาะกับนางรจนา
ก็มีในบาทสมเด็จฯ รัชกาลที่ ๓ ก็ได้ถวายเทศน์ในท้องพระโรงเหมือนกัน
แต่ไม่ทรงเชื่อถ้อยใด เป็นเหมือนหามาถ่านิทาน แฉ้วคำรัสถ้อย ๆ ถิ่น
คำที่ว่ารามัญท้ายคำบาฬนั้น ถ้าจะแปลตามสำนวนทุกวันนี้ ก็ตรงกับ
คำซึ่งเถาะ ซึ่งโปรดให้ไปเขียนไว้ที่ตามศาลาข้างหลังวัด ก็เพราะทรง

เห็นว่าเป็นเรื่องที่คนรู้ซึ้งซาบซึ้งกัน พอจะได้ไปอ่านเอ้อออกันให้
 เป็นที่สนทนารื่นเริงของผู้ที่ไปมาเที่ยวเตร่ในวัดเท่านั้น
 เมื่อพิจารณาเรื่องราวตามทว่า ก็เห็นว่านิทานนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ
 ภายหลังตั้งจุติการช เป็นไปตามนิสัยของคนโบราณไม่ว่าชาติใด
 ภาษาใด ตลอดจนฝรั่ง มักจะคิดจะเขียนเรื่องตลกๆ ขึ้นในใจให้เป็น
 ที่พิศวงงงงวย ไม่ได้นึกว่าผู้ใดจะขัดคอเมื่อภายหลัง เพราะในเวด
 นั้นถ้าผู้ใดขัดคอก็วาดเอาเสียก็แล้วกัน แต่ที่ค่าเช่นนี้นัยยาวมาได้ ก็ด้วย
 อาไศรยความรู้ของชนแต่ก่อนยังมีน้อยอยู่ ได้ตั้งเชื่อถือมั่นคงเสียแล้ว
 กับเป็นผู้โกรธผู้วาดแทนกันต่อๆ มาจนถึงทุกวันนี้ เรื่องที่เล่าว่า
 นักเลงสุรามักถูกล่องคนผิวพรรณเหมือนทอง เด็กสองคนนั้นมีบุญสมภาร
 ประการใด ก็ดูหายเจ็บไปไม่กล่าวถึง แต่ในยี่หิ้งเก่ากันตามซึ้งซาบ
 ว่า นักเลงสุราตนเองเป็นผู้ขายบั้นหาออก เมื่อพระมหาสังกรานต์คือ
 กบิลมหาพรหมมาถามบั้นหา ถูกเศรษฐีแกล้งไม่ออก ฝ่ายเจ้าขเมาๆ
 เหล้าเดินโซเซไปนอนใต้ต้นไม้ จึงได้ยินนักอินทร์พูด แล้วมาบอกให้
 ถูกเศรษฐีอีกต่อหนึ่ง ถูกเศรษฐีจึงเอาไปขาย ที่ว่าเช่นนั้นเพราะไม่รู้เรื่อง
 ที่ถูกเศรษฐีภาษาคนเป็นการวิเศษกว่าคนทั้งปวง หมายความว่าตัวพูดภาษา
 คนได้ ตามแบบที่เล่านิทานกันเป็นอันมาก ก็เมื่อจะว่าตามทางที่แท้
 บั้นหากัน ขรรพมาตกุมารจะได้ยินนักพูดก็ดี ฤๅคนขเมามาบอกก็ดี
 ก็ไม่ใช่ความคิดของตัวเอง ไปเอาไปหยดกพระพรหมว่า เป็นความ
 คิดของตนเป็นการนุ่งแท้ ส่วนพระพรหมนั้นเด้าก็มีทิพยตาทิพย์จะแจ้ง
 จะเอียงฟังดูว่ามันจริงจังอย่างไรบ้าง ก็ไม่ตั้งใจเอียงใจเบาอมถ
 ให้ง่ายๆ ดูนุ่มนวลเต็มที่ ในการที่จะตัดหัวว่าตกลงแผ่นดิน ไฟก็จะไหม้

เปนคนนั้น ในเรื่องราวที่ฉัน เปนเอาพานรองแล้วตั้งไว้ ในมณฑป
 ที่ภาคนี้ชัด แต่ตามชิมชาบเดากันว่านางชิตานันต้องมาถ้อยอยู่เดิม
 เพราะจะคงลงไปแผ่นดินกัวไฟจะถูกช้อน เมื่อว่าไปตามที่จริง เรื่อง
 เดิมจะชามากกว่าที่พวกชิมชาบเดา เพราะคงที่พานแล้ว เอาพานตั้งบน
 มณฑป ๆ คงที่แผ่นดิน ตุ๊กไม้ห่างไถดะไรกันนัก ใครจะเรียกว่าตั้ง
 กับแผ่นดินฤคองอยู่กับอะไร ถ้าไม่เรียกว่าตั้งอยู่กับแผ่นดินแล้ว คนเรา
 เมื่อชอยบ่นเรือน ก็บ่นว่าไม่ได้ชอยบ่นแผ่นดินเหมือนกัน ฤกว่าห้วน
 เหมือนไฟ แผ่นดินเหมือนดินดำ คอเปดวถึงกันจึงจะถูก ถ้าเช่นนั้นเอาไม้
 เสียบไว้อย่างเช่นที่เขาคัดหัวคนโทษก็เห็นจะได้ ฤถ้าแผ่นดินไม่เสียบไฟ
 เหมือนดินดำนัก เอาไปไม้ฤการะดาษรองเสียดักนิคหนึ่งวางที่ไหนก็จะ
 วางได้ พอย่ำให้เสียดักกับแผ่นดินเปนเดียวกัน ท่านพวกชิมชาบจะ
 ออกเห็นอะไรอะไรอยู่ จึงได้เข้าใจช่วยไปเสียดักอย่างหัวอินทรี
 คือให้นางถูกสาวมาถ้อยพานช้ไว้ ที่จะเหาะถอยอยู่เดิมชดด้วย ตุค้อยแยบ
 คายช้น แต่ไม่เดาว่าเจ็ดนางถูกสาวนั้นเปนเมียพระอินทร์ ส่วนท่าน
 คำราเคิมนั้น จะกัถพระอินทร์หึงเมียฤาอย่างไรจึงต้องให้กัถช้นไปเสียดัก
 เอาแต่พานคงตั้งไว้ แต่ที่แท้ กัถโดยจะให้ช้อยตามเรื่องชิมชาบว่า กัถจะ
 ไม่ถูกระไรนัก ด้วยพระอินทร์ท่านไม่สู้จะหึงหวง จึงปล่อยให้ช้อยช้น
 จากุมหาวิภา ไม่พาช้นไปดาวดึงษ์ เรื่องเถาณมุนาคที่ดำหรับเอาไป
 เส็นศพนัน คุณเปนกัถไม้แห้ง ๆ ไม่น่ากิน จึงได้ค้นหาดูได้ความจากใน
 ฎีกาสังกรานค้อย่างเกาซึ่งโหรถวาย มีอธิบายยัถยาวออกไป เมื่อเอา
 ไปต้ังน้ำสระอินดาเค็ดครั้งแล้ว เถาณมุนาคนั้นตายออกเปนเหมือน
 น้ำมันเนย ท่านองค์จะเป็นเณรก็วยฤาเยดดี แต่เณรก็วยต้องเข้าไฟ

เยดตต้องเข้าแข่งยังชุนะมากไปกว่าหน้อยหนึ่ง เป็ดอกส้มโอฤาเป็ดอก
 มังคุดซึ่งเด็ก ๆ คั้นเดินแล้วแข่งเป้นวันเข้าเองเห็นจะใกล้กว่า ถ้าหวาน ๆ
 หน้อยหนึ่งก็เห็นจะพอเหยยได้ดุกักนอยู่ เทวดาทำบุญสุนทนเพียงดุกัก
 ด้วยเถาณมนาคคน จึงได้คุมกันอันตรายอันจะเกิดแต่สังกรานต์ได้
 หนาตาถาคันธชุตินนคตยาถาถวตบานถาเมืองกาญจนบุรี แต่เดยวัน
 ค้าตาถาถาถาถา ถ้าทำค้าตาถาถาให้ด้แล้วจะเป้นถาอย่างมิเหนยเอเซอ
 ของถาคันธชุตินนคตได้ทีเดียว พอเดินชนถาคันธชุตินนคตอย่างชนพระบาท
 วดบางว่าได้

ชื่อนางเทพธิดามาหาสังกรานต์ แต่คำทำนายต่าง ๆ ตามคำรำน
 แต่ก่อนโหรถาถาถาถาถาสังกรานต์ มีว่าด้วยคำราเหถ่านดอด คือตง
 ต้นว่าพระอาทิตย์จะยกจากราชสีนชนราชเมคไฉวันนหนเวถานัน ทาง
 โคนวิถีใกล้พระเมรุมาศ ขณะนั้นนางเทพธิดาองค์หนึ่งทรงนามอย่างน
 มาแต่จำตุมหาธาธาทรงพาหุรัตติดอกอันน อารณแล้วด้วยอย่าง
 นัน ๆ ภาษาหารอย่างน พระหัตถ์ขวาทรงตั้งน พระหัตถ์ซ้ายทรง
 ตั้งน ทำอาการอย่างน มาด้วยพาหนอย่างน เปนมรรคนายยกนำอมร
 คณาเทพยดาแสนโกฏิมารับเคียรท้าวกบิตมหาพรหม อันได้พานทอง
 ประดิษฐานไว้ ในถาคันธชุตินนคตเขาไกรลาศแดนหิมวันตประเทศ ขณะนั้น
 เทพยดากระทำการบูชายาควิธิตามวิไลยจารัตโบราณ แล้วห้ทักษิณา
 วิฐเขาพระเมรุราชคำรบหกสิบนาที่ แล้วก็เชิญเข้าประดิษฐานในถา
 คันธชุตินนคต ถ่อนนไปก็ว่าด้วยเรื่องเถาณมนาคแต่ทำบุญสุนทนอะไร
 ของเทวดาแล้ว จึงบอกวันนนเปนมหาสังกรานต์ วันนนเปวันเนา
 วันนนเปวันเถลิงศกคือพระยาวัน ศักราชชนในเวถานัน ๆ ถ่อนนไปจึง

ว่าด้วยผลทำนายยกศัพท์มาว่า พลุอาจินต์สำมัญสังกรานต์เป็นตาม
 ประการดังนี้ แล้วก็อธิบายไม่ออกว่าแปลว่าอะไร โกลดไปว่าอธิบาย
 เป็นสำมัญทั่วทุกประเทศในลัคนาชมพูทวีป เป็นแต่ยกขึ้นมาจดเด่น
 คฤ ๆ เท่านั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้รู้
 ในเรื่องข้อนี้ว่าไม่รู้ด้วยยังยกขึ้นมาว่า ได้ทรงอธิบายไว้ในประกาศที่ได้
 อ้างถึงมาแต่ก่อนชัดเจนแล้ว จะยกมาว่าในที่นี้จะยืดยาวไป จะขอเดิน
 ความในหมายสังกรานต์ที่พูดถึงบัดนี้ต่อไป เมื่อว่าด้วยสังกรานต์สำ
 มัญแล้วจึงบอกเกณฑ์พระนาคธาต คือฝนจะตกมากน้อยเท่าใดตามปี
 อย่างหนึ่ง เกณฑ์ธาราธิคุณบอกน้ำท่าจะมากน้อยเท่าใดตามปีอย่างหนึ่ง
 เกณฑ์ธัญญาหารบอกเข้าในภูมินา จะได้ที่ส่วนเดียวที่ส่วนตามปี
 อย่างหนึ่ง บอกเข้าพรรษาออกพรรษาอย่างหนึ่ง ลงท้ายกับบอกเวลาตรง
 มุรธาภิเศกในวันเถลิงศก ฎีกาเช่นนี้ว่าแต่ก่อนโหรขึ้นมหาตเล็ก ๆ มาอ่าน
 ถวาย แต่ในชั้นหลังตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โหรถวายพร้อมด้วยประติทินทองในวันแรมสิบห้าค่ำ แต่ฎีกานี้ทรงแก้ไข
 หมดให้คงบอกแต่ว่าวันนั้นเป็นวันสังกรานต์ พระอาทิตย์ยก วันนั้นเป็นวัน
 เหน่า วันนั้นเป็นวันเถลิงศก เสด็จตรงมุรธาภิเศกเวลานั้น แต่ฉากรูป
 สังกรานต์เคยเขียนแขวนที่ห้องพระโรงแผ่น ๓ แขนงที่ติดตามข้างหน้าแผ่น ๓
 ที่ศาลาในพระบรมมหาราชวังแผ่น ๓ ทรงเห็นว่าคนยังชอบใจอยากดูกัน
 อยู่มาก จึงโปรดให้คงแขวนไว้ตามเดิม ถึงในประกาศสังกรานต์ไม่
 ทรงด้วยเรื่องนี้ คัดเดี๋ยวจึงไปดูรูปฉากที่แขวนนั้นเกิด

นางสังกรานต์ตามตำราขึ้น ถ้าวันอาทิตย์ขึ้นพุธ ทัดดอกทับทิม
 เครื่องประดับที่มราศ ภัททาหารผลมะเดื่อ อาวุธขวากักร ข้ายสังข์

พาหนะครูช วันจันทร์ซื้อโคราค ทัดดอกบีบ เครื่องประดับมุกดา ภัษา
 หารน้ำมัน อาวุธขวาพระขรรค์ ช้ายไม้เท้า พาหนะเสือ วันอังคาร
 ซื้ออากษษ ทัดดอกบัวหลวง เครื่องประดับโมรา ภัษาหารไถหิด
 อาวุธขวาตรีศูต ช้ายธนู พาหนะตุ๊กตวัน พุ่มช่อมณฑา ทัดดอกจำปา
 เครื่องประดับไพฑูริย์ ภัษาหารนมเนย อาวุธขวาเข็ม ช้ายไม้เท้า
 พาหนะพา วันพฤหัสบดีซื้ออิทธิฤทธิ์ ทัดดอกมณฑา เครื่องประดับมรกต
 ภัษาหารถ่วง อาวุธขวาขอ ช้ายปืน พาหนะช้าง วันศุกร์ซื้ออิทธิฤทธิ์
 ทัดดอกจกถัน เครื่องประดับบุษราคัม ภัษาหารถ่วงน้ำ อาวุธขวา
 พระขรรค์ ช้ายพิณ พาหนะกระบือ วันเสาร์ซื้อมโหธร ทัดดอกสามหาว
 เครื่องประดับนิลรัตน ภัษาหารเนื้อทราย อาวุธขวาจักร ช้ายตรีศูต
 พาหนะนกยูง

พิเคราะห์ดูข้อเขียนนางทั้งเจ็ดคนนี้ อยู่ข้างจะเพี้ยนๆ ความเป็น
 ประสงค์เห็นจะอยากให้อุให้ถนัดกัน ก็สมกับที่เกณฑ์ให้อยู่จนจากมหา
 ราธิกา ด้วยเข้าใจว่าชนนั้นเพี้ยนๆ มาก แต่ยังมีคำเก่าบอกกันอย่างชัดเจน
 ซาบว่าที่ข้างเงินเขาเห็นรูปพรณัฐฐาน แต่คำตราดูนั้นน่ากลัว
 ยิ่งกว่าที่เขียนนี้ แต่เขากลับคนจะตกใจจึงได้เขียนลดหย่อนลงเสีย ไม่
 ดูให้น่ากลัวเหมือนอย่างที่มาจริง ๆ เห็นจะเป็นเหตุออกจากเรื่องข้อนี้เอง
 เป็นคั่น แต่เครื่องประดับแต่ดอกไม้ที่ต้นนี้ท่านองจะแต่งตามวัน วันอาทิตย์
 วันจันทร์วันอังคารก็ดัดตกแต่งเรียบร้อยมา แต่วันพุธวันพฤหัสบดี
 ไคว่กันไป ไพฑูริย์ควรจะอยู่วันพฤหัสบดี มรกตควรจะอยู่วันพุธ
 เห็นจะเป็นด้วยหลงพันเพี้ยนถึงดอกไม้ ดอกจำปาค็ดเหมือนจะเป็นของ
 วันพฤหัสบดี ดอกมณฑาจะเป็นของวันพุธ แต่เดิมดอกกระดังงาดอก

ขจรเดี่ยวๆจะไม่รู้จัก จึงเห็นล้ามกตบที่หุ้มดอกมณฑาเขียวๆ อยู่พอใช้ได้
แต่วันศุกร์นั้นประสังคัมพูช้อย่างเดียว ขจรค่านนี้จะมากเกินไป ถ้า
ยกเดี่ยวก็จะดงร่องรอยกันดีตลอดจนวันเสาร์ แต่พาหะแถมอาหารกับ
ทั้งชาวชุมชนไม่มีค่ามุด ว่าจะได้ร่องรอยมาจากอันใด อยู่ข้างจะเป็น
อันไรเดเบอดอันอ์เตเบอด อันดริงเดเบอดทั้งสิ้น

ในท่านทั้งเจ็ดที่มานั้น อยู่ข้างจะทรงพาหะนั้นแขงๆ ด้วยกันทุก
องค์ผู้คนขึ้นมาเชอคัสได้ เสด็จมาแล้วไม่ชี้ตามปรกติเลย ทรงแสดงท่า
ต่างๆ ไป คือพระอาทิตย์ยกคั้งแต่เช้าจนเที่ยง ไม่ว่าองค์ใดมายืนไป
ทั้งสิ้น แต่ไม่ต้องทรงถือบึงเหียนเหมือนเชอคัส คั้งแต่เที่ยงไปจนค้ำ
นึ่งไปทั้งสิ้น คั้งแต่ค้ำไปจนเที่ยงคืน นอนหลับตาไปทั้งสิ้น คั้งแต่เที่ยง
คืนไปจนรุ่งนอนหลับตาไปทั้งสิ้น เพราะเหตุที่นางมหาสังกรานต์ได้เชอ
คัสทำต่าง ๆ คนตะดีทำดีทำเช่นนั้น จึงเป็นยี่สิบแปดท่าเปลี่ยนกันไป จน
คนที่ดูฉากเขียนนั้นเห็นมีแปลก ๆ เสมอ นำเชื่อว่าจันเขาเขียนมาแต่เมือง
จันทน์ก่อนจริง เพราะว่าถ้าเขียนไว้เป็นคำราดำสำหรับชาวฉวนนง ๆ กันไปแล้ว
ก็คงจะเหมือนกันบ่อย ๆ ฤาเป็นระเบียบเรียบร้อย นี่แปลกกันถึงยี่สิบ
แปด แตกต่าง ๆ กัน เช่นเห็นมีตะกรังกัพอเหลือที่จะจำได้ แต่วันใด
เป็นวันมหาสังกรานต์ วันใดเป็นวันเนา วันใดเป็นวันเถลิงศก
คือพระยาวัน แดสังกรานต์นั้นนอนคั่นนอนหลับมีคำทำนายต่าง ๆ ใน
คำทำนายนั้น ถ้าวันใดถูกวันมหาสังกรานต์ฤาวันเนาแล้วเป็นการไม่
ดีทั้งสิ้น เป็นแต่เปลี่ยนกันก็ไปตามวัน คือวันอาทิตย์ก็บ้านพักเมือง
วันจันทร์ก็ทางพระยาแด่นาบดี วันอังคารก็อะไรค้ออะไรค้อไปให้
เป็นห่วงแม่ม่ายไว้ทานจะทุกข์จะร้อนต่าง ๆ ตามวิสัยคำทำนายของโหร

ธรรมดาการทำนายของโหรแล้ว มักจะห้วงอะไรขึ้น ๆ อยู่ต้องตามสิ่ง
 พอใจพูดถึงรำไป คือทาร์กอย่างหนึ่ง แม่ม่ายอย่างหนึ่ง หมอยาอย่าง
 หนึ่ง เวื่อดำเภาอย่างหนึ่ง ผีมาชักอย่างหนึ่ง ปวดท้องอย่างหนึ่ง
 โรคในคี่อย่างหนึ่ง ถึงว่าจะไม่มีใครความให้ช่วยด้วยแต่ให้ เขาให้ดูแต่
 เฉพาะตัวเขาก็พอใจจนถึงพวกเหล่านี้ จะเป็นทุกขบ้างจะได้ตามบ้าง เป็น
 ห่วงบ่วงใยกันอย่างยิ่ง เรื่องการทำนายวันสงกรานต์วันเนา จนพวก
 ซื่นซาบไม่มีใครจำได้ ว่าวันใดเป็นสงกรานต์วันใดเป็นวันเนา จะมี
 เหตุมีผลอย่างใดที่เป็นการทั่ว ๆ ไป เพราะกตัตว์ทำนเกินไปได้จนกลาย
 เป็นตำราว่า ถ้าวันเกิดของผู้ใดคือวันเนา ให้เอาคืนนั้นเท่าหัวไปถม
 โคนโพ ให้คัตไม้ไม้ทูลปลูกตั้งเอาเบ็กรอกในนั้นไปค้ำคั่นโพ ได้
 ถามว่าเบ็กรอกสำหรับทำอะไร ผู้ใหญ่บอกว่าสำหรับให้เป็นทาน เมื่อ
 ถามเขาไปอีกว่าไม้ค้ำโพนั้น เพื่อจะค้ำไว้มีให้ถึงโพหัก เป็นการ
 ปฏิบัติธรรมเนียมต่ออายุที่ชบอยู่แล้ว แต่ที่เขาเบ็กรอกไว้ให้เป็นทานใน
 ปดองนั้นด้วย ได้เจาะช่องไว้สำหรับให้คนตวงหญ้าไม้ ถ้าไม่เจาะช่อง
 ไว้จะมีตองไปแย่งเอาไม้ที่ค้ำโพไว้นั้น มาตวงเอาเบ็กรอก ก็ได้คำตอบว่า
 เขาก็ตัดไม้นั้นมาเอาเขาเบ็กรอก ได้ถามต่อไปว่าผู้ที่เขาเบ็กรอกนั้นอะไร
 บังคับให้เป็นการจำเป็นตองให้เขาไม้นั้นจนค้ำโพหักหญ้าไม้ ก็ว่ามันเขา
 เบ็กรอกนั้นกตองไม่ว่าง ได้ถามว่าถ้าเช่นนั้นจะมีไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่
 คั่นโพเลยหญ้า ถ้าจะให้ท่านต่างหากค้ำโพต่างหากจะดีกว่าดอกกระมัง พอ
 เขยขึ้นเท่านั้นเป็นประหารชนิด โกรธฉวนมาทีเดียว บ่นคุบคุบไปว่าไม่ทำ
 ให้ผิดอย่างบรมบรรณเขาไปได้เลย ไม่ตองเล่าอะไรกันอีกต่อไป การ
 ที่คนกตัตว์วันสงกรานต์วันเนายังทำเช่นนั้นมามาก แต่ถ้าวินโลกกตัตว์

เถลิงศก คือพระยาวันแตรอยู่ข้างเริ่มมตตอดตงนน วันอาทิตย์เป็นเจ้า
 แผ่นดิน วันจันทร์เป็นนางพระยาแตรพระธนม วันอังคารเป็นอำมาตย์
 วันพุธเป็นข้าพเจ้าเองของท่านโหร วันพฤหัสบดีเป็นพระ วันศุกร์เป็น
 พ่อค้า วันเสาร์เป็นทหาร จะตั้งหลายแห่ ในส่วนที่เด่นเชือกคั่นได้
 ถ้ายืน ๆ หนึ่ง ๆ แลวเขาเป็นไม้ดี ถ้าเหยียดยาวไปแล้วเป็นใช้ได้ แต่ที่จะ
 พรรณาพิศดารไปนั้น ดูก็วุ่นวายเรื่อร่ากว่าไม่น่าจะมาว่าในหนึ่งสี่อัน แต่
 ส่วนเกณฑ์พรุนตำตร เกณฑ์ธาราธิคุณ เกณฑ์ธัญญาหาร ซึ่งมี
 ในท้ายฎีกาของโหร ดูเป็นการคณระเรื่ออยู่ ไม่สู้เกี่ยวพันกับเรื่อง
 สงครามคั่นก็จึงหาได้เก็บเอามาว่าในทั้นไม่

ว่าด้วยพระทราย แลเข้าบิณฑ

เรื่องสงครามครั้ง ในหนังสือพนมดงรักได้กล่าวไว้แล้วว่า เมื่อถึงกำหนด
พระสุริยเทพบุตรเสด็จโคจรจากภวณิมิน ประเวศชั้นสุรัสวเมศสัมมติว่า
เป็นวันสงคราม พระบรมวงษานุวงษ์ และข้าราชการถว้ายบังคมถือน้ำ
พระพิพัฒน์สัจจา แล้วพระราชนิพนธ์พินิจว่า ข้าพเจ้าของขลุ่ยพระบาท
ฝ้ายนำฝ้ายในท้องปวง ไม่เห็นพูดถึงการพระราชกุศลอันใด ขรอยจะเป็น
เวลาที่แรกเกิดสงครามครั้งนี้ใหม่ ๆ ยังเป็นการกร้อยอยู่ ด้วยราษฎรผู้ซึ่ง
จะกำหนดสงครามครั้งนี้จะน้อย จึงยังไม่เป็นนักชดถุกษ์ใหญ่โตอะไรได้
จึงยกเอาการถือน้ำแจกเบ็ญหวัด เป็นส่วนของราชการมาใช้ในกำหนด
วันเปลี่ยนปีใหม่นี้ ส่วนในกฎมณเฑียรบาลก็ไม่ได้พูดถึง คงจะไม่
เป็นการทำให้ใหญ่โตอันใด ตลอดจนจนถึงแรกตั้งกรุงทวารวดี มามี่ปรากฏ
ข้อขึ้นถึงในจดหมายขุนหลวงหาว่าว่า ตรงนั้นแล้วตรงน้ำพระไชย
แถมพระไอยคำตร จึงมีนิตพระสงฆ์ราชาคณะตรงน้ำพุ ถิ่นถว้ายไทย
ธรรมสามวัน ก่อพระวาทาเจดีย์ วัดพระศรีสรรเพชญ์ของคหนึ่ง พระทราย
เตียงองค์หนึ่ง วัดกุฎีดาวองค์หนึ่ง พระทรายน้ำไหลพเนียดองค์หนึ่ง พระ
สงฆ์ถว้ายไทยธรรม ตั้งศาลาทาน ๖ ค่ำบด ๆ ละสามวัน ตกด
ยอดแห่งหนึ่ง วัดสุเมธคตบพิตรแห่งหนึ่ง แดงแกงแห่งหนึ่ง สะพานช้าง
แห่งหนึ่ง ศาลาดินแห่งหนึ่ง สะพานสกลแห่งหนึ่ง เติงพระสงฆ์คฤหัสถ์
มีเข้าแต่กับเข้าของกินหมากพญ มังหนำอาบนากน แบ่งน้ำมันหัวกระจุก

มีช่างตัดผม หมอนวด หมอยา ทั้ง ๖ คำบดว่ากตม ๆ ไปอย่างนี้ แปรก
กับที่กรุงเทพฯ ๑ ที่ที่พระเจดีย์ทรายก่อแต่เฉพาะสิ่งองค์ ในสิ่งอื่นพระ
ทรายวัดพระศรีรัตนเพช พระทรายเคียงยก พระทรายน้ำไหล คงเป็นของ
เก่า แต่พระทรายวัดกุฎีดาวเป็นของเกิดขึ้นใหม่ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัว
บรมโกศ การก่อพระทรายกรุงเก่ากับที่กรุงเทพฯ ๑ นี้ ความประสงค์
เห็นจะไม่ต้องกัน เรื่องต้นเหตุที่เกิดก่อพระทรายในเวลาสงครามครั้งใด
สืบสวนไต่ถามกันหนัก ก็ยังไม่ได้ความว่าเกิดขึ้นแต่เมื่อไร เกิดขึ้นเพราะ
อะไร ได้ยินว่า ๑ คำเล่าว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงเรือชานา ชน
ทั้งปวงพากันก่อพระทรายที่ข้างลำน้ำ แต่ก่อนในแพดอยเป็นเครื่องบูชา
เมื่อให้ไปคนเขาจริงเขาก็ไม่เชื่อความเรื่องพระทราย กลายเป็นนิทานขี้ม
ซาบไปเสีย ได้ให้มเด็จพระราชาคณะเมธีทั้งปวงดู เมื่อได้
ความประการใดจึงจะลงในรายเล่ม รวมพระราชพิธีซึ่งคิดจะออกค่อไป
แต่พระทรายสี่อย่างซึ่งมีปรากฏมาในจดหมายเหตุหลวงหวัด พระทราย
๒ อย่าง คือพระทรายวัดพระศรีรัตนเพชอย่าง ๑ พระทรายวัดกุฎีดาว
อย่าง ๑ จะเป็นอย่างอยู่ในเรื่องพระทรายบันดาศักดิ์ พระทรายบันดาศักดิ์นั้น
ตามที่เข้าใจในกรุงเทพฯ ๑ นี้ ว่าเป็นการประสงค์ที่จะให้ ได้ทรายไป
ประสมปูนในการก่อสร้าง ไม่ให้ต้องซื้ออย่างหนึ่ง ประสงค์จะให้ม
ทรายถมพื้นตามวัด กันพื้นที่เป็นโคตมคม แต่มิให้หญิงออกนออย่างหนึ่ง
ความประสงค์อื่นเห็นจะเป็นของเก่าที่ได้เคยใช้มาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่จะ
ใช้เป็นครั้งเป็นคราวในเวลาเมื่อทำวัด เมื่อต้นคราวทำวัดแล้วก็เป็นอย่าง
เด็กไป คงเป็นแต่ก่อพระทรายสังเขปของหลวง ที่วัดพระศรีรัตนเพชแห่ง
หนึ่งเป็นวัดในพระราชวัง เมื่อมีการก่อสร้างอันใดก็ควรจะโปรดให้ก่อ

พระทรายทุกคราว มีตัวอย่างซึ่งเห็นได้ ในครั้งหนึ่ง คือเมื่อพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มสร้างพระพุทธรูปปางปราสาทใน
 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็โปรดให้เจ้านายแต่เจ้าจอมข้างในออกไปก่อ
 พระทรายในเวดาดังกรานต์ แต่พระทรายบนดาศักดิ์ก็ยังคงก่ออยู่ตามเดิม
 ไม่ได้ยกมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้น
 ทรงปฏิสังขรณ์วัดกุฎีดาว ขรอยจะยกพระทรายบนดาศักดิ์ไปวัดกุฎีดาว
 วัดพระศรีสรรเพชญ์ที่เคยก่ออยู่แต่ก่อน จึงให้คงมีอยู่แต่พระทรายหลวง
 ครั้นเมื่อการวัดกุฎีดาวแล้วเสร็จ ก็จะได้พระทรายบนดาศักดิ์ด้วยทีเดียว
 คงก่ออยู่แต่ของหลวงพอเป็นดังเขป ในจดหมายขุนหลวงหาวัดจึงไม่ได้
 กล่าวถึงพระทรายบนดาศักดิ์ แต่ครั้นเมื่อถึงกรุงเทพ ฯ ทรงสถาปนาพระ
 อารามขึ้นใหม่ ๆ จึงโปรดให้มีพระทรายบนดาศักดิ์ขึ้น ติดต่อกันไปไม่
 มีระหว่างยกเว้น ด้วยเห็นว่าเป็นประโยชน์ดีกว่าก่อพระทรายโคม ๆ อย่าง
 อื่น ด้วยที่แผ่นดินกรุงเทพ ฯ เป็นโคตมเดนดุ่มมาก แต่ถ้าถมเสียให้สูงถึง
 ที่น้ำไม่ท่วม ก็เป็นแผ่นดินที่ดอนเรียบร้อยตลอดไปได้ ในครั้งเดียว ไม่
 เหมือนอย่างที่กรุงเก่า ที่กรุงเก่าจนถึงว่าที่แผ่นดินไม่สูงเป็นเลนคมเหมือน
 อย่างที่กรุงเทพ ฯ แต่ที่จะถมให้พนาท่วมนั้นเป็นอันยาก เพราะฉะนั้น
 การก่อพระทรายจึงไม่เป็นที่ต้องการ แต่เป็นประโยชน์มากเหมือนที่
 กรุงเทพ ฯ จึงได้มีเวลาดึกหันต่งแต่พระทรายดังเขปเสีย ส่วนพระ
 ทรายเคียงอีกกองหนึ่งนั้น เมื่อดูตามตึกที่คนใช้อยู่เดี๋ยวนี้ เห็นเขามัก
 ทำแต่ปากชนทรมวมาขึ้น แต่มีกะดานข้างบนก่อพระทรายขึ้นไว้บนนั้น
 ทั้งอยู่คาบิศาชาติเป็นของคู่กันกับศาลพระภูมิ จะแปลว่ากระไรก็ไม่ทราบ
 จะเป็นพระทรายพวกนั้น แต่ของหลวงนั้นเป็นก่อชนสำหรับยกไปวัดฤๅ

ประการใดก็ไม่ทราบ ได้ตรวจดูในหมายรับสั่งของเก่าที่กรุงเทพฯ ซึ่งว่า
ด้วยเรื่องพระทรายเคียงยก^{นี้} แปลกกับที่ขุนหลวงหาวัดว่าที่กรุงเก่า
มีองค์เดียว แต่ที่^{นี้}ใช้ถึงสิบองค์ คือ เสนพพนักงานตำรวจในซ้ายขวา
ก่อน ๒ องค์ ทหารในซ้ายขวาก่อน ๒ องค์ ฝัพายก่อน ๒ องค์ ที่รองพระ
ทรายนั้นเป็นม้ายี่เหล็กมดี่ซากว้างประมาณคอกหนึ่ง ก่อนพระทรายใน
กลางม้า มีราชวัตรนักรงกระดาศล้อมรอบ ตั้งเกิดดูในหมายรับสั่งของ
เก่า เหมือนหนึ่งจะก่อนำท่ง คือมีกำหนดให้มาคอยก้อยู่ที่ข้างพระที่นั่ง
อมรินทร์ ที่แต่เดิมจะไปทรงแตะ ๆ เชย ๆ อะไรว้าง แต่ครั้นเมื่อมีพระ
ราชธุระมากแฉจัด ๆ ดังก็คอยเปล่าไปไม่มีใครจะเสด็จออก ตกตงเป็นเจ้า
พนักงานก่อกันเสียเอง เมื่อไม่ได้รับสั่งให้เสด็จหมาย จึงยังคงชั่งอยู่ตาม
เดิม แต่เห็นว่าพระทรายเคียงยก^{นี้} จะเกิดชนด้วยช่เกยๆ ไปก่ที่วัดแต่ไป
ทำบุญดองถึงวัด จึงเอาม้าดาอะไรมาคึงก่ชนดองกันเสียให้
เสร็จแล้ว จึงให้เขาออกไปถมวัดเป็นการย่อ ๆ ดังอีกชนหนึ่ง พระทราย
ที่ก้อยู่ตามรวบ้าน ถ้าไม่มีเรื่องราวแบบอย่างอันใด ที่ว่าก่ไ่ว้เป็น
เครื่องบูชาสำหรับบ้าน ให้เป็นสัตว์ดีมีมงคลกุ่มกันอันตราอย่างใดเช่น
ศาลพระภูมิแล้ว ก็กลัวจะเป็นช่เกยๆ เขาไปวัด จึงตั้งไ่ว้ที่รวบ้านย่ดง
ไปอีกชนหนึ่ง ถ้ามีชนนั้นจะเกิดชนด้วยเสียตายเครื่องตุกคุ่นตุกดา คือ
ราชวัตรนักรงพิศโบกจ๋ามรที่ท่าเป็นเครื่องประดับ เพราะระรูกไ่ว้ว่า
เมื่อเด็ก ๆ เขาเกณฑ์ให้ก่พระทรายน้ำไหล ในเวลาที่ก่ชนนั้นสุนัขห้า
เบรียบมิได้ ขดุกขดู่ไปวันยังค่ำ เมื่อเวลาที่ก่เสร็จจะยกยอดก่ต้อง
ร้องอูแอะประ โคมก้นก่ก้องแถ้วประเดียวรูปร่างไม่คี่ไป ต้องร้องก่กัณ
ใหม่ยกยอดร้องอูแอะอีกหลาย ๆ เที้ยว เมื่อเสร็จแล้วจะบันจุไปโพน

ต้องถึงจับด้วยสัญญาของสัตว์มนต์เข็นฉนั้นเข้า เวลาประจักษ์ต้องประโคม
 แดษยันโคแค้นเครื่องประดับต่าง ๆ สัตว์มนต์ฉนั้นเข้าดองต่อไป เขา
 จะเอาไปดอยก็ไม่ใคร่จะยอมให้ไป เอาทั้งไว้นาน ๆ จนเขาว่าหยวก
 จะเนาเขาตักไปดอยเสียจึงได้เลิกเล่น เครื่องประดับพระทรายรวบ้านเช่น
 บางที่ท้าวจิตรพิศดารต่าง ๆ บางที่จะเสียดอยอย่างนั้นได้บ้างดอกกระมัง
 จึงได้ดังทงไว้ ทว่าพระทรายน้ำไหลที่พเนียดดององค์หนึ่งนั้น ก็เห็นจะ
 เป็นเรื่องเดียวกันกับเรื่องพระทรายน้ำไหลที่เขาถ่อกันอยู่ทุกวันนี้ ตาม
 ตัทธิข้มชาบเล่ากันว่า เป็นกรตั้งมาปดอยมาปด้อยด้วย คือค่อแพหยวก
 แด้วเอาทรายมาก่อขึ้นบนแพหยวก ทรายนั้นต่างว่ามาที่ใดทำไว้ดอดดมี
 เอาไปปั้นเป็นพระให้เป็นการบุญเสีย แด้วบักราชวัดรัตนธรรมาด้วย
 เข้าบิณฑ แด้วจึงเอาพระทรายนั้นไปดอยน้ำ กำหนดให้ดอยในเวลาน้ำ
 ขึ้นอายุนั้น ถัดดอยในเวลาน้ำตงอายุนั้น พระทรายนั้นจะเป็นกองบาป
 ฤาเป็นศิวของคัว ฤาเป็นพระอะไรเถื่อน ๆ ตามปรกติของคนที่ไม่ได้
 หนักที่เดียวดอดดเรื่อง อะไรนั้นหลุดขึ้นมาที่ปดอยอะลุ่มอะล่วยไป พระ
 ทรายน้ำไหลที่พเนียด จะไปก่อบนบกที่น้ำท่วม ฤาก่อบนแพดอยเหมือน
 อย่างพระทรายน้ำไหลทุกวันนี้ก็ไม่ปรากฏ แต่ถาก่อบนบกให้ดายน้ำบด
 ทลายแด้ว เรียกว่าพระทรายน้ำเขาเห็นจะถูกดักว่าพระทรายน้ำไหล
 ถ่าใช้ก่อบนแพเหมือนพระทรายน้ำไหลตามธรรมดา ทำไม่จึงต้องไปก่
 ถึงพเนียดก็ไม่ได้ความ เป็นการรวม ๆ อยู่เช่นนั้น แต่การก่พระทราย
 ยังเป็นที่ยินยอมคิดว่าเป็นการบุญใหญ่ทั่วไปของคนทั้งปวง ข้อนจะอยู่ข้าง
 ถ่ายบาปได้นิด ๆ หนึ่ง เช่นกับสร้างพระทรายแปดหมื่นสี่พัน แต่ตัทธิ
 ก่อพระทรายนั้นต้องนับว่าเป็นการมีประโยชน์ดีกว่าเรื่องคี่เข้าบิณฑมาก

เขามิฉะนั้นนอกจากการที่อยากศึกษาพระพุทเจ้าเป็นต้น จึงมี
 วิธถวายเข้าพระต่าง ๆ ซึ่งประพาศอยู่ด้วยกันโดยมาก ถ้าอย่าฝันไปว่า
 เสด็จแต่คิดว่าพระพุทเจ้าจะได้รับประโยชน์นั้นจริง ๆ เหมือนเสด็จเจ้าผู้ฤ
 เสด็จศพ แต่วินิจฉัยว่าเป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง แต่ที่ยอดจนถึงเศียร ๆ
 เท่าเข้าบิณฑเสณห์ ก็เป็นไปด้วยเหตุที่รู้ว่าสิ่งของที่ไปตงนั้นไม่เป็นของ
 บริโภคจริงอย่างหนึ่ง เพื่อจะให้ดังงามแต่กรอได้ง่าย ๆ นั้นอย่างหนึ่ง
 เหมือนอย่างกับบายศรีตมโภช การตมโภชนั้นก็แปลว่าเลี้ยงกันตรง ๆ
 คำที่มีมาในกฎมณเฑียรบาลว่า “ตมโภชเลี้ยงลูกขุน” นั้นใช้เต็มทั้ง
 อรรถทั้งแปล เมื่อพิจารณาเหตุเครื่องที่มากังในการตมโภชทั้งปวง ก็ล้วน
 แต่เป็นของบริโภคทั้งสิ้น บายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน ก็เป็น
 ภาชนะเครื่องรองอาหารเหมือนโต๊ะฤพาณ บายศรีทองก็เป็นกระถงที่
 ดำหรับบันจุอาหาร แต่เป็นการออกหน้าประชุมคนพร้อม ๆ กัน ก็คิด
 ตกแต่งให้ดังงามมากมาย ขรอยบายศรีแต่เดิมจะใช้โต๊ะกับเข้าโต๊ะหนึ่ง
 จานเรียงซ้อน ๆ กันขึ้นไปสูง ๆ เหมือนแขกเขาเลี้ยงที่เมืองกตัตัน ภาย
 หถึงเห็นว่าไม่เป็นของแน่นหนา แต่ยังมิได้ใหญ่โตตมปรารถนา จึงเอา
 พาณซ้อนกันขึ้นไปตามชนหาชน แล้วเอาของคั่งรายตามปากพาณ ที่เป็น
 คนวาค่าน้อยไม่มีโต๊ะมีพาณ ก็เย็บเป็นกระถงคั่งซ้อนกันขึ้นไปตามชน
 หาชนเจ็ดชั้น แต่ถ้าจะใช้กระถงเกลี้ยง ๆ คุไม่งาม ก็เจิมปากให้เป็น
 กระถงเจิมให้เป็นการดังงาม ผู้ใดซึ่งเป็นผู้รับมรดก คือถูกทำขวัญนั้น
 ก็มานั่งบริโภคอาหารนั้นในที่ประชุม เป็นการกลับกันกับที่ประพาศอยู่
 ทุกวัน ผู้ที่มาช่วยเหลือต้องมาช่วยกันปรนนิบัติเลี้ยงดูผู้เจ้าของงาน
 ทุกวันผู้เจ้าของงานต้องเลี้ยงผู้อื่น ภายหถึงเห็นว่าการที่ไปนั่งบริโภค

อาหารในที่ประชุมเช่นนั้นเป็นความลำบากหลายอย่าง คือกับเขาที่จะ
 ตกแต่งบายศรีนั้น ก็ต้องหาอย่างดีเพราะเป็นการออกหน้าเปลืองเงินมาก
 ผู้ที่จะไปบริโภคคือเด็กที่โกลนจุเป็นคน ก็ถูกแต่งตัวออกเพียง มือแต่
 หนึ่งก็ผัดทาฝุ่นแป้งเข้าไว้ซอกขาวนอน แต่เมื่อเวลาต้องไปบริโภคในที่ประ-
 ชุมเช่นนั้น กิริยาของเด็กที่จะเบียดอาหารก็ไม่มีใครเรียบร้อย มักจะมูม ๆ
 มาม ๆ จนหน้าคามือม้ายเตะเตะตื้นตื้นรวนตื้นงาม ถ้าถูกเด็กที่ตะกลาม
 ก็จ้องกินไม่ไว้ใจ จนคนที่มาทำขวัญนั้นเบอ ถ้าเด็กนั้นเป็นคนขี้ระคาย
 กระเดื่องไม่กินก็เสียตายของตกแต่งไว้เป็นหนักเป็นหนา จึงตกลงเป็น
 เด็กเล่นย่อ ๆ กันเถอะ แต่งเข้าของไปแต่เด็กน้อยกินแต่เพียงน้ำมะพร้าว
 ช้อนเป็นดังเขปก็ได้ เพราะฉนั้นพรหมณซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติใหญ่ จึงได้เอา
 ช้อนไปเทยวคักโคม ๆ ตามบายศรีเอามาเทลงในมะพร้าว ต่างว่าของ
 เหล่านั้นรวมอยู่ในมะพร้าวหมดแล้ว จึงเอาน้ำมะพร้าวหนึ่งมาช้อนให้กิน
 ส้มมตีว่าแปลได้กินของในภาชนะนั้นทั่วทุกสิ่ง ธรรมเนียมซึ่งกินของทำขวัญ
 มีใช้ขวัญเป็นคนเช่นนั้น ก็ยังมีปรากฏเป็นพยานอยู่ในเวลาทำขวัญไปรเวด
 ในครอบครัว ซึ่งตกแต่งลงในขันทองขันเงิน มีผู้ใหญ่มาว่าให้พริกขี้
 ไช้ด้วย เมื่อจุนเจิมผูกค้ายเสร็จแล้วก็ให้เด็กบริโภคของที่ทำขวัญนั้น
 เพราะเป็นเวลาไม่ได้แต่งตัวแต่ไม่มีผู้อื่น ถึงจะกินมูมมามฤาช้าเร็วประ
 การใด ก็ไม่เป็นที่อับอายขายหน้าอันใด แต่ด้วยคนเราไม่เข้าใจกัน
 เหตุความประสงค์เดิมว่าเขาคิดอย่างไรแต่ก็ไม่พอใจถาม ๆถามแล้วก็ไม่
 ไม่พอใจบอกกัน ก็เป็นแต่ทำตามกันมามีด ๆ เช่นนั้น การถือปฏิบัติ
 มงคลอัปมงคลไม่มีรูปก็เข้าครอบงำ จชกลายเป็นมีดังหนึ่งเรียกว่าขวัญ
 ขวัญนั้นหลบหนีได้แต่เทยวคักอยู่ตามหนทางก็ได้ เรียกก็มา เข้าใจ

ภาษา แต่เป็นวิสัยของขวัญแล้วชอบสุนทรกถาเป็นพื้น ไม่ชอบชู้ตวาด
 สุนทรกถานั้นจะให้ญาจะจริงก็ไม่เป็นไรเชื่อได้ทั้งนั้น เป็นต้นว่าอาหาร
 นั้นจะขยชยาเนาบคอย่างไร บอกว่าประกอบด้วยนมเนยมีไอสารศ
 วิเลิศเหมือนของทิพย์ เหย้าเรือนเคหาถึงจะเป็นวังกา บอกว่าฉันก
 ษบายวิเลิศเหมือนกับวิมานพระอินทร์ ขวัญนั้นก็เชือกด้อมมาให้ด้วย
 ก็นกัะร่อยด้วย ตัวขวัญนั้นดูเหมือนมีแต่ได้คืนทริยไศระดมผัด
 อย่างเดียว อินทริยแลดมผัดอื่น ๆ อ่อนหมตทุกอย่างฤไม่มีเตย เมื่อ
 เข้าใจกันว่ามีตัวขวัญอยู่เช่นนี้ การทำขวัญก็กตายเป็นจะดอดวงแฉะ
 ขอดตัวขวัญให้มาอยู่กับตัวเด็กอย่างเดียว การที่พราหมณ์ไปดักโคม ๆ
 ก็กตายเป็นไปดักตัวขวัญมาเข้าน้ำมะพร้าวไว้ ให้เด็กกิน ของที่จัดมา
 ในบายศรีนั้นน้อยลง ๆ จนดื่มไปไม่หมายความว่าเปนของกิน นึกดังตั้งขึ้น
 มาว่าขวัญจะไม่ทำอะไรกิน ต้องมีเครื่องกระยาบวชมาตั้งอีกตำรับหนึ่ง
 หวหมมาตั้งอีกหว่าหนึ่งก็มี วิธีที่ทำอะไรแล้วดื่ม ๆ ไหลด ๆ ค่อย ๆ กันมา
 เปนตัวอย่างเช่นฉันใด เข้าบิณฑนก็เรื่องเดียวกันกับบายศรีนั่นเอง เห็น
 ว่าเป็นเวลาดาตรศุติบี่แสดงกรานต์ขึ้นบี่ใหม่ อยากจะถวายอาหารบิณฑ
 ชาติแก่พระพุทธเจ้าให้เป็นของประณีตวิเลิศก็จัดไปตงบูชา ก็แต่พระพุทธ
 รูปท่านไม่ฉันทบพร่องอันใดลงไป จัดไปมากก็เปลืองเปล่าแต่ยกมือเรื่อว่า
 ไม่งดงาม ก็ค่อยผ่อนลง ๆ จนถึงเปนรูปเข้าบิณฑทให้อยู่ทุกวันนี้ แต่
 เรื่องเข้าบิณฑทประหนึ่งจะสูญ เพราะช้อนจะอยู่ข้างโคมมาก พังตาม
 ที่ท่านผู้ใหญ่เอามาแต่ก่อน ตรศุคราวหนึ่งดังกรานต์คราวหนึ่งคนทงปวง
 แต่งตัวทงเด็กทงผู้ใหญ่ให้ดังงามดี แล้วมีเข้าบิณฑทไปเทียบบูชาในพระ
 อุโบสถวัดต่าง ๆ จะว่าแต่เฉพาะในพระราชวังที่เจือเปนราชการ บันด

เจ้านายซึ่งเป็นลูกเธอ เมื่อถึงเวลาดังกรานต์ตามวันก็แต่งพระองค์ทรง
 เกยทรงนอน เสด็จไปเข้าเฝ้าพระศรีรัตนดาศวาม วัดพระ
 เชตุพนบ้าง วัดบวรสถานบ้าง ที่กำลังชาวไทยมากก็เสด็จไปหลาย ๆ วัด
 ไม่ต้องทูลดำทูลดา เมื่อเสด็จไปเช่นนั้นแล้วก็เข้าเฝ้าพระองค์
 สองชั้นบ้าง พานทองสองชั้นบ้าง ไปเที่ยวชมชาในพระอุโบสถ มีรูปเดิม
 หิ้งเทียนเดิมหนึ่งไปว่า อิมยังมีนทปาดังพุทธชัศตะทะนะ แล้วตั้งไว้ครั้น
 กัยกกดัมมาเช่นทุกบมิได้ขาด ครั้นมาเมื่อในรัชกาลที่ ๔ รับตั้งตามถึง
 เรืองดีเข้าเฝ้าที่ไม่ผู้ใดได้ทำ ก็รับสั่งให้พระเจ้าลูกเธอแต่งพระองค์ไป
 เข้าเฝ้าทูลอย่างเก่าที่วัดพระเชตุพนคราวหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าโตเสียแล้วหา
 ได้ถูกเกณฑ์ไม่ จะได้มีอยู่ก็ไม่ได้ทราบ เดียวกับการเข้าเฝ้าทุกเป็น
 อันเด็กสัญญาไป ยังคงอยู่แต่เข้าเฝ้าของหลวง ๆ นั้นเป็นต้องอย่างอยู่ ถ้า
 อย่างพานสองชั้นพานชั้นบนใช้พุ่มดอกไม้ แต่ใช้ฉัตรประดับทองสามชั้น
 แทนยอดพุ่ม พานชั้นล่างตั้งจานเล็ก ๆ เช่นรายปากบายศรีสำหรับเด็ก
 มีขนมพิมพ์ต่าง ๆ เป็นหงษ์บ้างก้นบ้างต่าง ๆ กัน อย่างอันใดเดมอด
 วางจานตะแต่นรายรอบ แล้วมีเชิงเทียนเชิงหนึ่งเชิงรูปเชิงหนึ่ง ใช้เครื่อง
 ทองคำทั้งต้น เข้าเฝ้าเช่นสำหรับตั้งเครื่องนมัสการในวันครุฑตามวัน
 ดังกรานต์ตามวัน อีกอย่างหนึ่งนั้นใช้พานทองเหลืองชั้นเดียวมีกรวยใบ
 คองบันจุเข้าสู่ก้นนั้น ยอดปักฉัตรประดับทองสามชั้น มีจานขนมพิมพ์
 รายรอบกรวย บางทีก็เห็นมีของพลูมากตั้งดูหนึ่งเห็นบออยู่ที่ปากของ
 วางไปด้วย เทียนติดปากพานเดิมหนึ่งไม่มีรูป บางทีก็มีธงเล็กผ้าเล็ก ๆ
 เตียบตามกรวยรอบด้วย เข้าเฝ้าเช่นสำหรับใช้บูชาพระทิวรายในเขต
 ดังกรานต์อย่างหนึ่ง สำหรับบูชาเทวดาทริทศพระสนมพรพราหมณ์และพระ

ชนมพรรษาประจำทุกวันตลอดไปอย่างหนึ่ง แต่ถ้าเป็นเข้าปีนักษัตรสำหรับ
บูชาเทวดาเช่นนั้ใช้แต่จำนวนตรงตามกำหนดวันของเทวดานั้น การเรื่อง
เข้าปีนักษัตรก็เห็นจะเป็นเรื่องดั่งโฆษพระพุทธรูปแด่พระทวย เหมือนอย่าง
บายศรีวันเอง เป็นแต่ผู้ทำไม่รู้วาทมาเป็นอันเดียวกัน แลวิธีที่ย่อลง
ยักเยื้องกันไป เพราะเป็นความคิดของคนทีคิดคนจะควรวคนจะพอก
ก็ทำให้เข้าใจว่าเป็นคนละอย่างไปทีเดียว

การพระราชกุศลที่ยังคงอยู่ในเวลาสงครามปัจจุบันนี้ มีเป็นสอง
อย่าง ซึ่งข้าพเจ้าเต็มเดียวได้กล่าวข้างต้นไว้ คือสงครามดั่งวันอย่าง
หนึ่ง สงครามดั่งวันอย่างหนึ่ง ในเรื่องสงครามดั่งวันสงครามดั่งวัน
คือว่าถ้าปีใดพระอาทิตย์ยกจากราศีมีนขึ้นสู่ราศีเมษเวลา ๒ ยามเที่ยง
คืนแล้วไป โหรเขานับว่าเป็นวันใหม่ แต่ส่วนคนปรกติไปนับวันใหม่
ต่อเวลารุ่งจึงยังต้องเข้าใจว่า พระอาทิตย์ยกก่อนวันใหม่ ๖ ชั่วโมง
จนถึงชั่วโมงหนึ่งเป็นที่สุด การที่ถือเถียงกันอยู่ดังนี้ จึงอะดุ่มอะหัดด้วย
ตงเป็นกตางให้ ได้ทั้งสองฝ่าย เติมนักชดถุขสงครามดั่งวันเดียวอีกวัน
หนึ่งเหมือนอย่างในปดตเอกศกน พระอาทิตย์ ยกเฉพาะเวลา ๒ ยามตรง
จึงต้องขยายสงครามดั่งวันเป็นดั่งวัน การซึ่งแบ่งชื่อวันสงครามดั่งวัน
เป็นดั่งวันอย่างคือวันมหาสงครามดั่งวันเนา วันเถลิงศก อันที่จริงก็จะ
เป็นดั่งวันอย่างไทยๆ พอใจกำหนดการทั้งปวง เช่นตรุษดั่งวันสารทตาม
วันเนา แต่มีแบบคายนอกนิตหนึ่ง ที่รอเถลิงศกขึ้นศักราชใหม่
ไปไว้วันที่ดั่งวัน ด้วยวันที่หนึ่ง วันที่สอง คือวันสงครามดั่งวันเนา
ว่าพระอาทิตย์พ้งจะเยี่ยมขึ้นสู่ราศียังไม่ถึงที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้
เปรียบไว้ ในหนังสือแสดงกิจจานุกิจว่า “เหมือนบุคคตจะขึ้นเรือน วัน

ตั้งกรณคนเหมือนขึ้นไปเพียงบันได วันเนาเหมือนขึ้นไปถึงนอกชาน
วันเถลิงศกคือพระยาวันเหมือนเช้าถึงในเรือน" คำอุปมาของท่านนักเพอ
จะให้เข้าใจซึ้งซาบง่าย ๆ ก็ดูเหมือนจะพออยู่แล้ว แต่อุปมานี้ว่าด้วย
ตั้งกรณคนตามวัน คือพระอาทิตย์ยกก่อนเวลาเที่ยงคืน นับว่าวันต้น
เป็นวันมหาตั้งกรณคน วันที่สองเป็นวันเนาวันที่ ๓ เป็นวันเถลิงศก ถ้าจะ
อุปมาตั้งกรณคนสี่วัน เห็นจะต้องว่าวันแรกมาถึงเชิงบันไดฤกษ์ก้าวขึ้นไปได้
คนหนึ่งต้องคน วันเนาที่ ๑ ถึงยอดบันได วันเนาที่ ๒ ถึงนอกชาน
วันเถลิงศกคือพระยาวันถึงในเรือน

การพระราชกุศลนั้น เริ่มแต่วันจ่ายคือวันก่อนนำตั้งกรณคนวันหนึ่ง
ตั้งสวดมนต์พระปริตในการที่จะตั้งมูรขากิเศกวันเถลิงศก บนพระที่นั่ง
ดุสิตาภิรมย์ มีเครื่องตั้งคือโต๊ะหมู่สูงชนกันสองตัว ตั้งพระพุทธรูป
ห้ามสมุทรฉนวนพระไชยนาถโต โต๊ะหมู่อย่างต่ำสองตัวตั้งพระครอบ
มูรขากิเศกรองพานแว่นฟ้า มีเครื่องนมัสการกระเบณฉนวนดำรับหนึ่ง
พระสงฆ์ที่สวดมนต์นั้นพระครูปริตไทย ๕ รามัญ ๕ ไม่มีพระราชคณะนำ
เพราะไม่เป็นการเล็ดจ้อออกเลย สวดตามวัน คือวันจ่ายวันหนึ่ง วัน
ตั้งกรณคนวันหนึ่ง วันเนาวันหนึ่ง ถ้าปีใดตั้งกรณคน ๔ วันก็เลื่อนไป
ตั้งสวดต่อวันมหาตั้งกรณคน รุ่งขึ้นวันเถลิงศกเป็นวันตั้ง พระสงฆ์ที่สวด
มนต์ทั้ง ๘ รูปนั้นเข้ามาสวดทบทวนในท้องพระโรง ถวายขยันโตในเวลา
ตั้งมูรขากิเศกด้วย มีของไทยธรรมจักร ร่ม รองเท้า พัดขนนกเล่มหนึ่ง

แต่ในวันจ่ายตั้งกรณคนนั้น เป็นวันสวดมนต์ฉลองพระทรายบันดา
ศักดิ์ด้วย พระทรายบันดาศักดิ์นี้มีมาแต่ปฐมรัชกาลในกรุงรัตนโกสินทร์
เริ่มตั้งแต่สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมาวัดใดที่แรกทรงสถาปนา

ฤๅ ทรง ปฏิสังขรณ์ การยังไม่แล้วเสร็จก็เกณฑ์ยกพระทรายบันดาคัดไปก่อ
 ทิวถนน ไม่เพิกกำหนดวัดแน่นอน เช่นในแผ่นดินปัจจุบันนี้ เดิมก่อ
 ทิวพระราชพิธี แล้วย้ายไปที่วัดเทพศิรินทรวงจนถึงในบ้น ที่เรียกว่าพระ
 ทรายบันดาคัดถนน เพราะมีพระทรายหลวงเรียกว่าพระมหาธาตุองค์
 หนึ่ง นำที่แปลคำร่วก่อสูง ๘ ศอก พระทรายบริวารสูง ๒ ศอก นำที่
 คำร่วถมก่อ ๕๒ องค์ พระบรมวงษานุวงษข้าราชการบันดาคัดได้รับ
 พระราชทานเบี้ยหวัดมีกำหนดขนาดให้ก่อ คือเจ้าต่างกรม เจ้าพระยาสูง
 ๕ ศอก พระองค์เจ้าแลพระยา สูง ๔ ศอก พระสูง ๓ ศอก หลวง
 สูง ๒ ศอกคืบ ขุน ๒ ศอก ขุนหมื่นแถวสูงศอก ๑ เพราะเกณฑ์
 ก่อตามบันดาคัดเช่นนี้ จึงเรียกพระทรายบันดาคัด แต่พระทราย
 บันดาคัดนี้ เป็นเรื่องที่ขบเขินกันมาต่าง ๆ แต่ไหนแต่ไร บางที่เจ้า
 นายแลข้าราชการที่มีบันดาคัดใหญ่ ๆ ไม่ได้คิดจะบิดพลิ้วอย่างไร แต่ไม่
 ใส่ใจหลงลืมละเลยเสีย ไม่ไปก่อก็มี ที่มอบให้แก่เจ้ากรมปลัดกรม
 บ่าวไพร่ไปก่อหุงกันขบเขินไปอีกชั้นหนึ่งก็มี ที่ตระหนักรู้แน่นเป็นแต่
 ดึกว่าไปก่อตดหย่อนไม่ได้ขนาดก็มี ที่เกียจคร้านไม่ก่อเป็นแต่ขนทราย
 ไปกองไว้ก็มี ที่เจ้าพนักงานรับจ้างก่อเอาเงินเสียไม่ก่อก็มี ที่รับแต่
 เงินเปล่า ๆ ไม่ต้องทำอะไรเลยก็มี แต่เงินนั้นก็ไม่ได้เป็นของพระ การ
 เช่นนี้มีอยู่เต็มอัมมิไฉชาต จึงต้องมีผู้ตรวจ คือนายท้าวกระดาโหม
 เป็นผู้เกณฑ์คอยในหน้าที่ตรวจด้วย ราชบัณฑิตก็เป็นผู้รับบัญชาไป
 ไปตรวจอีกนายหนึ่ง มหาดเล็กก็เป็นผู้คอยถือขีดสำหรับตรวจงาน
 ต่าง ๆ ก็ให้ไปตรวจอีกนายหนึ่ง แต่ถึงทงมีผู้ตรวจก็ได้แต่แรก ๆ
 นานไปก็รวม ๆ ตงไปจนต้องมัวเวลาเกาะกุมกันเสียครึ่งหนึ่ง ก็ค่อยดี

ไปได้แล้วก็กลับเข้าไปใหม่ อาการเป็นอย่างเดียวกันกับตำรับอย่างสูง
ถ้าได้เจ้าพระราชดำเนินที่พระทรายนั้น ราชบัณฑิตผู้ตรวจก็ต้องเข้ามา
ตะโกนอย่างปลาดลอยที่หน้าพระก่อนจะลา ถ้าไม่ได้เจ้าพระราชดำเนิน
ก็รอไว้ตะโกนต่อวันเนา จำนวนที่ตรวจนั้นจริงเท็จอยู่กับผู้กล่าว เขา
ว่าตรวจได้ ในปีพระมหาราชองค์ ๑ บิรवार ๕๒ องค์ ของเจ้านาย
ข้าราชการที่มาก่อนในพระบรมมหาราชวัง ๔๕๗ องค์ ฝ่ายพระราชวังบวร
๓๗๘๒ องค์ รวม ๕๕๕๗ องค์ ประมุขทราย คือกองทรายที่ผู้ถูกเกณฑ์
ไม่ได้ก่อ ขนทรายกองไว้ ในพระบรมมหาราชวัง ๒๘ เกวียน พระ
ราชวังบวร ๒ เกวียน รวม ๓๔ เกวียน คิดเฉลี่ยเป็นองค์ ๓๒๖๘ องค์
รวมทั้งทกลอไว้เป็น ๘๒๒๕ องค์

การฉลองพระทรายที่สวดมนต์ในวันจายนับพระสงฆ์สวดมนต์ ๓๐ รูป
ใช้พระราชาคณะวัดที่ใกล้เคียงบ้าง ในวัดนั้นเองบ้าง นอกนั้นพระครู
เจ้าวัดพระครูมนิจครุฑทองดิน พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในการทำบุญนั้นใช้พระ
ในวัดนั้นเอง มีแต่เครื่องนมัสการทองทิศไปตั้ง ที่พระมหาราชของ
หลวงมีเครื่องนมัสการกระบะมุก เวลาเย็นสวดมนต์ไม่เคยเจ้าพระราช
ดำเนินเลย ต่อเวลาเช้าเจียงพระในวันสงกรานต์จึงได้เจ้าพระราชดำเนิน
เริ่มมีเข้าบิณฑของหลวงตั้งแต่วันนั้นไป ในการพระทรายนั้นตาคักก็
ตั้งพระมหาราชเวลาเช้า มีเข้าบิณฑอย่างพานต้องขึ้นตั้งตำรับหนึ่ง
สำหรับพระทราย บิรवारเข้าบิณฑอย่างพานทองเหลืองขึ้นด้วยอีก ๕๒ พาน
เมื่อเจ้าทรงจุดเครื่องนมัสการแล้ว เคยพระราชทานเทียนชนวนให้พระ
เจ้าถูกเชอไปจุดกระบะมุกและเข้าบิณฑที่เหล่านั้ก่อน ต่อเมื่อพระสงฆ์
ฉันเสร็จ จึงเจ้าพระราชดำเนินทรงประน้ำหอม ในที่พระเจดีย์ทราย

ทั้งปวงทั่วไป ไม่เฉพาะแต่พระทรายหลวง ดูเป็นการเสด็จไปทรง
อนุโมทนาในการกุศล ของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการอยู่ด้วย
กตาย ๆ ของไทยธรรมพระสงฆ์ผ่านอุปถัมภ์หนึ่ง กับรูปมัตถ์ยืนนัต
เดหมากพดู การที่เสด็จพระราชดำเนินในวันเดียวกันพระธิดาพระทราย
บันดาศักดิ์นี้ ถ้าเป็นวัดที่ใกล้ ๆ เช่นวัดราชประดิษฐ์วัดราชบพิธ เคย
เสด็จพระราชดำเนินทุกปีมิได้ขาด แต่ถ้าเป็นวัดไกลในแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นวัดพระนามบัญญัติ วัดมหาพฤฒาราม
ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ วัดเทพศิรินทราวาส
เสด็จพระราชดำเนินบ้างไม่ได้เสด็จบ้าง ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย พระทรายวัดอรุณเสด็จพระราชดำเนินไม่ขาด

ในวันมหาสงกรานต์เวลาค่ำสดุดมนต์สรงน้ำพระ ในพระบรมมหา
ราชวัง แต่ก่อน ๆ มาในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ จำนวนพระสงฆ์ไม่เป็นแน่
แล้วแต่ที่ทรงนับถือ ถึงว่าไม่ได้เป็นราชาคณะ แต่เป็นอาจารย์
วิสัชนาได้เข้ามาสรงน้ำ ครั้นตกมาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อทรงหล่อ
พระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษาแล้ว ใช้จำนวนพระสงฆ์เท่าพระพุทธรูป
เรียกว่าฉลองพระพุทธรูปพระชนมพรรษา พระราชทานใครแพร่ทางดิน
พระที่สรงน้ำหนักเป็นอันเท่าจำนวนพระชนมพรรษาเพิ่มขึ้นปีละองค์ ใน
รัชกาลที่ ๔ ใช้ตามแบบรัชกาลที่ ๓ มิได้ยกย่อง พระสงฆ์ที่จะสรงน้ำ
นั้นเลือกที่มีอายุมาก ถ้าได้แก่กว่าพระชนมพรรษาเท่าใดก็ใช้ทั้งสี่ ถ้า
ยังไม่ครบจำนวนพระชนมพรรษา ก็เลือกพระราชาคณะที่มีอายุมากกว่า
ทั้งปวงเดิมเข้า ยกเสียแต่พระองค์เจ้าหม่อมเจ้าพระราชาคณะ ถึง
พระชนมพรรษาน้อยก็ได้สรงน้ำ ครั้นตกมาในรัชกาลปัจจุบัน แรก

แต่ถึงเกิดด้วยราชสมบัติพระชนมพรรษาเพียงสิบหก ถ้าจะตั้งนำพระ
แต่สิบหก รูป พระสงฆ์ซึ่งเคยได้รับพระราชทานตั้งนำตั้งกรานต์แต่ก่อน
ก็จะขาดประโยชน์ไม่สมควร จึงโปรดให้พระสงฆ์ซึ่งเคยได้ตั้งนำมา
แต่ก่อนนั้นคงได้ตั้งนำอยู่ทั้งสิ้น ครั้นเมื่อถึงมรณภาพต้งไป ก็โปรด
ให้ตั้งอัตราตั้งไว้ว่า ๒๐ รูป เมื่อขาด ๒๐ รูปไปก็เลือกพระราชาคณะ
ที่มีอายุมากเติมขึ้นอีกให้ครบ ๒๐ การตั้งนำพระจึงได้คงเป็นจำนวน
หกสิบมาจนถึงบัดนี้ ถ้าตั้งกรานต์เป็นตั้งวัน ก็แบ่งตัวคณนค์แบ่งตั้งใน
วันเนทางสองวัน ๆ ละ ๓๐ รูป ตั้งจะได้ไม่ไหร่งน้อยเกินไป ถ้าจะ
แบ่งวันละ ๘ รูป ๆ ละ ๓๐ รูป ตามจำนวนพระชนมพรรษาอย่างเช่นแต่ก่อน
ก็ตั้งจะน้อยไหร่งนัก ในการตั้งนำตั้งกรานต์ เพราะเป็นการฉลองพระ
พุทธรูปพระชนมพรรษาคด้วย พระพุทธรูปซึ่งตั้งในการสวดมนต์เดี่ยวพระ
จึงได้เชิญพระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษาออกตั้ง เริ่มแต่รัชกาลที่ ๓
ตั้งมาจนบัดนี้

เมื่อพระพุทธรูปพระชนมพรรษาออกตั้งเช่นนี้ ก็มีเครื่องนมัสการ
วิเศษเพิ่มขึ้น คือมีเทียนรูปเล่มเล็ก ๆ เท่าพระชนมพรรษาของคัระคู้
ดอกไม้องคัระคู้ดอก เมื่อทรงจุดเทียนรูปเครื่องนมัสการนี้แล้ว พระราชทาน
ดอกไม้ให้ภิกษุมาตามนำขึ้นไปวางรายตรงหน้าพระพุทธรูปของคัระคู้ดอก พระ
แท่นเครื่องนมัสการก็ใช้โต๊ะกลมพานทองสองชั้น ไม่ใช่เครื่องทองใหญ่
ตามธรรมเนียม รุ่งขึ้นในวันซึ่งเป็นวันเนา พระสงฆ์ฉันเช้าดำรับ
ตามธรรมเนียมเวตหาหนึ่ง แล้วทรงถวายไตรแพรพัด แต่ก่อนใช้พัด
ตามใจ แต่ครั้นภายหลังมาเกิดความรู้สึกของคัระคู้ซึ่งยังอยู่จน
ทุกวันนี้ เรื่องไวเตียบยาวแต่ถอยพัดตามใจกรัดกรายทำกริยาที่พด้นไม่งาม

เป็นที่ทรงรังเกียจ จึงได้โปรดให้เลิกพัดตามหัวเดียวใช้พัดชนกกแทน
 แต่ก่อนมาพระสงฆ์ที่จะไปแห่งใด ตลอดจนเข้าไปในพระราชวัง มักจะมี
 พัดตามจีวมาในย่ามด้วยทุกองค์ พระธรรมยุติกามักจะใช้พัดอย่างเดว ๆ
 ที่เป็นดีเปลือกใบตองฤๅต้มงไม่มีตดตาย ในเวลานั้นมีชุมมาก เป็นแฟชั่น
 เนบอตสำหรับถวายพระธรรมยุติกา ซึ่งเป็นคนตำราถือพัดตามจีว แต่
 พระมหานิกายที่เป็นผู้ใหญ่นัก ก็ดูไม่มีใครมีใครใช้ นอกจากได้วันตรุษน้ำ
 พวกรุ่น ๆ เขาอย่างธรรมยุติกาก็ถือหนาмаก แต่มักจะใช้พัดที่งาม ๆ
 มีตดตาย ตั้งแต่ปลายของคันทนูกกรวดแล้ว การถือพัดตามจีวก็เข้าไป
 จนไม่มีใครจะเห็นผู้ใดถือเข้าวัง แต่ข้างนอกอย่างไรไม่ทราบเลย ข้าพเจ้า
 เป็นคนห้อยนาคาอยู่ไร่มัไรไม่เห็นอะไรว่าไม่ถูก แต่ที่จริงตามใจข้าพเจ้า
 เองไม่ได้ นกรังเกียจจนใดที่พระสงฆ์จะถือพัดตามจีว ถึงการที่กวัดกรวน
 ก็ดูเป็นการเคยไปจากเดิมยาวดอก โดยจะถือกันชนอกก็จะไม่ว่าอันใด
 ด้วยการที่ห้ามผ้าต้องขึ้นซ้อนเช่นธรรมยุติกา ในฤดูร้อนเป็นความลำบาก
 ร้อนรุมมาก แต่ถ้าใช้พัดเกิดยง ๆ สีสันฤๅต้มงอย่างเช่นเคยถือมาแต่ก่อนนั้น
 จะดีกว่าที่จะใช้แปดใบแปดใบดัดมาดัดตายของหอยของ เว้นไว้แต่ถ้าผู้ใด
 ไปเอาพัดแพรที่ผู้หญิงฝรั่งถือมาใช้แล้ว เห็นจะต้องตงกวาบ้าง แต่ในการ
 ตรึงหน้าสังกรวนคน เป็นเฉพาะองค์พระสงฆ์ที่ทรงนับถืออยู่ ถึงว่าจะชรา
 อาพาธมาได้ ก็ไม่ได้ยกเว้นต้องให้ถ้านานุกรมมาแทน ถ้าเป็นถ้านานุกรม
 มาแทนเช่นนั้นเพิ่มขวดน้ำหอมชนอกขวดหนึ่ง เพื่อจะได้ไปถวายแก่ผู้ที่ได้
 รดนานั้น เมื่อได้รับไตรแล้วจึงออกไปตรึงหน้า เว้นไว้แต่ผู้ที่มาแทนไม่ได้ตรึง
 น้ำด้วย ที่ตรึงหน้าแต่ก่อนว่าใช้อย่างฤๅชนซึ่งมีกาดักหน้าบดตะกั่วอย่างไทย ๆ
 แต่ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นฤๅจำไม่ได้ มาจำได้เห็นแต่ที่ตรึงหน้าพระที่นั่งประพาศ

พิภพภณท์ คือที่พระที่นั่งศิลาโตยมหาปราสาทเดียวกัน แต่หน้าโรง
 กระดานเก่า ภายหลังที่พัฒนามาพระที่นั่งจักรกริมหาปราสาทบ้าง เขา
 ไกรธาตุในส่วนขวามือ ที่ตรงนั้นคานาประรำผ้าขาวแขวนพวงดอกไม้สด
 ถ้าเป็นที่มืดแดงเข้าไปถึงที่ตรงกึ่งวันอันหนึ่งบ้าง ต้องอันบ้าง
 มีคนมาถอยบ้าง ใช้บวอย่างฝรั่งที่เปลี่ยนสายน้ำต่าง ๆ เพราะใช้น้ำท่อ
 ซึ่งสูบน้ำแต่แม่น้ำ ในเวลาที่ตรงนั้นประโคนนครตั้งรัชพันพาทย์ มีสุหร่าย
 อย่างหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องราชบรรณาการ มาในครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาไลย ที่เดียวกันจะหาซื้อไม่ได้ ด้วยเขาเด็กแบบนั้น
 เดียวแล้ว แต่ข้าพเจ้าอยู่ข้างหยอดมาแต่เด็กจนเคยจนดูน่าเด๋มนัก สุหร่าย
 นั้นไม่ได้กรอกน้ำตามธรรมเนียม ใช้ขันควงคิกกับกระบอกลัด กระบอกลัด
 นั้นวางลงในขันแล้วสูบน้ำไปข้างกันสุหร่าย อัดเข้าไปทั้งน้ำทั้งลม
 พร้อมกัน เมื่อเต็มที่แล้วหันสุหร่ายออกจากกระบอกลัดมาตั้งไว้เท่าใด
 เท่าใดก็ได้ เวลาที่ตรงนั้นพระเจ้าเปิดก๊อกน้ำก็ลัดออกจากสุหร่ายเอง ไม่
 ต้องฟาดต้องเขย่าถูบอย่างหนึ่งอย่างใดเลย น้ำเป็นสายเล็กพุ่งไปได้ถึง
 ดับคอกดำมา รดถึงองค์พระไต่ทุกองค์ เว้นแต่ท่านขุนศรีสุยมพรแก
 มักขลุขลุตกเกิดความบ้อย ๆ คือน้ำอบที่แกสูบน้ำไปนั้นมันฝืดเสียมาก ๆ
 บางทีสายน้ำก็เบียดเงไป บางทีก็ไหลปรืด ๆ อยู่เต็มปากช่องของสุหร่าย
 บางทีก็ถึงต้องแห่ต้องเป่ากันประดักประเดิด ตะอะไรมันจะหลวม ๆ
 เพราะเก่าอยู่หน่อยหนึ่ง ถ้าสูบน้ำเต็ม ๆ มาตั้งไว้มันก็น้ำซึมซาบอาบอือบ
 อยู่ทั่ว ๆ สุหร่าย แต่ถ้ายกให้ตั้งดีได้ สุหร่ายเช่นนี้มีต้องอัน
 พอสูบน้ำดีเปลี่ยนกันทันไม่ขาดพระหัตถ์ ดูความคิดเก่าในเรื่องนี้เขาคิดว่า
 เครื่องบับน้ำอบฝรั่งที่มาใหม่ ๆ แต่ชมเพื่อจะหึงเสียงอย่างใดไม่

ทราบเลย สู้ห่วยต้องอันนี้ไปใช้น่าอบอย่างเทือกแป้งสด แต่ที่น่าอบ
ดี ๆ อย่างพระสุคนธ์ใช้สู้ห่วยดงยาอันหนึ่ง สู้ห่วยเงินอันหนึ่ง สู้ห่วย
ดงยานั้นทรงประเวศที่พระเจ้าจะขึ้นจากสระน้ำ สู้ห่วยเงินพระราชทานพระ
เจ้าลูกเธอไปประเวศเมื่อพระเดินไปจากที่สระน้ำ แต่สู้ห่วยต้องอันนี้
ต้องใช้ฟาดอย่างเมื่อยแขน แต่มักเปียกเสื้อต้องสู้ห่วย แล้วยังมีน้ำ
อบกรอกขวดคอตอย่างเก่าไปเทซ้ำ ๆ ดงในมือพระอีกแห่งหนึ่งด้วย พระ
ส่งที่ดงสระน้ำที่ตะตองบ้างส้มบ้างส้มบ้าง ตามบันดาศักดิ์แต่ตามทีมาก
ที่น้อย ใช้นั่งระบงหม้ออังสะของเดิม สระน้ำแล้วจึงไปห่มใครแพรซึ่ง
ได้พระราชทานใหม่ แล้วกลับไปฉันเช้าเช้าในท้องพระโรง ไม่มีของไทย
ธรรมอันใดนอกนั้นอีก วันนั้นพระส่งขันหมากมามีดีพพุทราด้วย

ในเวลาย่ำของวันนั้นเป็นเรื่องฉลองพระทรายเตียงยก คือพระ
ทรายที่กอบนม้า ๑๐ องค์ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ตั้งไว้ที่เตียงพระที่นั่ง
อมรินทร์วินิจฉัยด้านขวานอก เวลาค่าพระราชทานเสด็จมณฑล ๓๐ รูป

รุ่งขึ้นวันเถลิงศกเวลาเช้าพระพุทธรูปก็เปลี่ยน เชิญพระพุทธรูป
พระชนมพรรษาที่ตั้งบนพระที่นั่งเสด็จนครกลับ พระที่นั่งเสด็จนครไว้
เป็นที่ตั้งพระบรมอัฐิ พระพุทธรูปที่ใช้ในเช้าวันนั้นก็ให้ห่มฎาบน
ธรรมาคัน เชิญพระชนมพรรษาวินของพระบรมอัฐิ แลพระอัฐิซึ่งได้
กล่าวมาแล้วในการทำบุญกาธานูกาดแต่ก่อนออกตั้ง แลเดิมพระส่งขัน
ขึ้นตามจำนวนพระอัฐิที่สถปกรณในท้องพระโรง พระส่งขันลำรับนักฉัน
เข้าเพนเหมือนกัน แต่ไม่มีสระน้ำ คือตั้งแต่เวลาเช้าเสด็จทรงบาตร
เป็นการทรงบาตรนักขัตฤกษ์เหมือนอย่างเข้าพรรษาแต่ครั้ง แลแล้วเสด็จขึ้น
หอพระ เจ้าพนักงานเชิญพระบรมธาตุในระย้ากัณรออกมาตั้งไว้บนพาน

แยกแบ่งเป็นห้าส่วน ตามโกษฐ์พระบรมราชาฯ แด่มเครื่องพระสุคนธ์ตั้ง
 อยู่ข้างนั้น ทรงฉลองพระหัตถ์ลงยาสร้างพระบรมราชาฯแล้ว ทรงดูหว่าน
 ประพรมพระพุทธรูปในหอพระนั้นทั่วทุกแห่ง แด่วังเสด็จหอพระบรมอัฐิ
 เจ้าพนักงานเชิญพระบรมอัฐิลงมาตั้งไว้ที่ม้ายาวเรียงตามลำดับ เบ็ดพระ
 โกษฐ์ไว้ทุกองค์ ทรงนำหอมสร้างพระบรมอัฐิแด่พระอัฐิซึ่งอยู่ในหอ
 พระแล้ว จึงสร้างพระอัฐิซึ่งไม่ได้อยู่ในหอพระที่เจ้าพนักงานเชิญมาตั้ง
 ไว้ที่พระแท่นสัหบัญชร แด่วังได้เสด็จออกทรงประเคนพระสงฆ์รับพระ
 ราชทานฉันเช้า ถ้าพระฤกษ์สร้างมูรขากิเศกเช้า ก็สร้างมูรขากิเศกก่อน
 แด่วังได้สดับปกรณ์แด่เสวยพระเพณ ถ้าพระฤกษ์สายบางที่ก็สดับปกรณ์
 ก่อนฉันเพณ แด่วังสร้างมูรขากิเศก ไม่เป็นกำหนดแน่นอนไปผ่อนมา
 ตามฤกษ์ การตกแต่งตั้งพระบรมอัฐิก็เหมือนกันกับภาदानุภาดอื่น ๆ
 แปลกแต่พระบรมอัฐิเชิญออกช้ากว่าการอื่น ๆ ด้วยในเวลาดังนั้นหอ
 พระนั้น พระบรมวงษานุวงษฝ่ายในนำผ้าคู่ขึ้นมาถวายสดับปกรณ์พระบรม
 อัฐิ มีน้ำอบขึ้นมาสร้างพระบรมอัฐิพระอัฐิด้วย เมื่อเสด็จออกข้าง
 หน้าแด่วังได้สร้าง ต่อสร้างแล้วเจ้าพนักงานจึงได้เชิญพระบรมอัฐิออก
 บัดนี้จะว่าด้วยเรื่องสร้างมูรขากิเศก ซึ่งเป็นธรรมเนียมมีมาแต่
 โบราณ พระเจ้าแผ่นดินตรงในวันเถลิงศกสืบมามิได้ขาด ไม่มีคราว
 ยกเว้น มีบ้างไม่มีบ้าง มากบ้างน้อยบ้าง เหมือนอย่างการเฉลิมพระ
 ชนม์พรรษาวันเปิดชนบทศึกษา จันทรุปราคาสุริยุปราคาฤกษ์นานพระราช
 พิธีต่าง ๆ เช่นมีมาในกฎมณเฑียรบาล การสร้างมูรขากิเศกตั้งกรานต้น
 ดูเป็นตำแหน่งของพระเจ้าแผ่นดิน ที่จะต้องสร้างสำหรับบ้านเมือง มิใช่
 สร้างอย่างพระฤกษ์อย่างคนแก่ได้รื้อน้ำ ก็เป็นการแปลกอยู่อย่างหนึ่ง ที่

ธรรมเนียมสงครามแต่เดิม ถูกหลอกลวงต้องไปรบคนหมู่มากในตระกูลที่เป็นที่นับถือ แต่พระเจ้าแผ่นดินถึงจะทรงพระชราเท่าใด พระบรมวงษานุวงศ์ไม่มีผู้ใดได้ถวายน้ำ เหมือนอย่างพระบรมวงษานุวงศ์ ททรงพระชราอื่นๆ เลย มีแต่ตั้งมูรธาภิเศกกันอย่างเดียว พระแท่นตั้งมูรธาภิเศกแต่ก่อนนี้ใช้แต่พระแท่นแว่นฟ้า มีบัวกลุ่มทาสชาวดัตตของตามชอบ ตั้งบนฐานเดียวมีพนักบัลลังก์เครื่องมูรธาภิเศก ไม่ได้ใช้ ทั้งตั้งหัตถ์สรวาทรงตั้งในชั้นสูงเหมือนอย่างทรงเครื่องใหญ่ตามธรรมเนียม ด้วยเพดานพระแท่นนั้นแต่โบราณรอบ ไม่ได้ปักเสวตรฉัตรหัตถ์สรวาท คงใช้แต่เวลาบรมราชาภิเศก ด้วยมณฑปพระกระยาसनเป็นชั้นยอดเป็นที่ซ่อนถึงน้ำได้ เพราะเหตุที่ไม่ใครจะได้เคยใช้หัตถ์สรวาทเช่นนั้น เมื่อบรมราชาภิเศกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพนักงานจัดการไม่ชำนาญ เมื่อเวลากระตุกเชือกเป็นขดเดียวกระตุกแรงเชือกขาดน้ำไม่เดิน ต้องถึงขั้นขึ้นไปเปิด แค้นมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระราชดำริให้พระแท่นสร้างใหม่ ให้ใช้หัตถ์สรวาทได้ทุกครั้ง คือให้มีเสวตรฉัตรตั้งอยู่บนหลังเพดานพระแท่น เป็นที่บังถึงน้ำ พระแท่นเช่นนั้นเมื่อจะว่าไป ดูมามีความงดงามพระกระยาसनเสียอีก เมื่อจะตั้งจะประกอบควบคุมก็ง่าย ด้วยเป็นของเบาๆ ทั้งสิ้น เป็นพระราชดำริที่น้อยคนนัก แต่หัตถ์สรวาทนั้นยกได้เป็นพระเกียรติยศใหญ่ ใช้ได้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวแต่โบราณมา ถึงว่าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งพระราชทานพระเกียรติยศให้สร้างพระแท่นเบญจกรรพ ทรงพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เสวตรฉัตรเจ็ดชั้น ก็ไม่ได้เคยพระราชทานให้สร้างหัตถ์สรวาทแต่สักครั้ง

หนึ่งเคย สหัสสธารา เป็นของคู่กันกับนพปดมหาเสวตวรรต เมื่อพระ
 แทนมียอดเป็นนพปดมหาเสวตวรรต แล้วมีสหัสสธาราภายใน
 ดูกิ่งส้มควรวกเรื่องมาก น้ำซึ่งใช้ในสหัสสธารานี้ใช้น้ำดีสระ คือ
 น้ำสระแก้ว สระเกษ สระคา สระยมนา รวมกัน น้ำดีสระนี้เป็นน้ำสำหรับ
 บรมราชาภิเศกมาแต่ครั้งพระร่วงกรุงสุโขทัย มีตักชกกันว่าน้ำดีสระนี้
 ถ้าผู้ใดเอาไปกินอาบเป็นเส่นียจรรไร มักให้เบือยพัง และมีอันตราย
 ต่าง ๆ ที่ว่าตามคำกล่าวไว้แต่โบราณ ผู้ที่มีความเคารพยำเกรงต่อ
 พระเจ้าแผ่นดินอยู่ ก็ไม่มีผู้ใดที่จะคิดอ่านทดลอง ได้ทราบคำเล่าบอก
 ว่ามีผู้ทุฟง ๆ ทุ่นวายได้ทดลองก็บังเกิดอันตรายต่าง ๆ เพราะผู้
 มีใจไม่สุจริตอยู่แล้ว ครั้นจะพรรณายืดยาวไปก็ดูจะเป็นจะเชื่อถืออะไร
 มิได้อยู่ ขอสงวนไว้ที่หนึ่ง ตัวสหัสสธารานี้ทำด้วยเงินมีช่องปรุเป็น
 ผักบัว แล้วมีดอกจำปาทองคำห้อยรายรอบ เมื่อได้ตั้งขึ้นสู่ที่สร้างทรง
 เครื่องพระกระยาสำนัแล้ว จางวางแต่เจ้ากรมภูษามาตางจึงได้กระตัก
 สายเชือกให้แบ้นที่ขัดเค็ดอนเปิดน้ำดังตามทูลสหัสสธารา แต่พระแท่น
 เพราะเป็นการสร้างประจำปี่อยู่เสมอ จึงได้โปรดให้ก่ออิฐหุ้มศิลาขึ้นไว้
 ที่ปากอ่างปลาเงินปลาทองข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อเวลาจะ
 สร้างมูรธาภิเศกก็แต่เส้าโครง เพดานแต่อย่างสร้างมาตัง ถ้าไม่ใช่เวลา
 สร้างก็เป็นพระแท่นโถงสำหรับประทับประพาศชมปลาเงินปลาทอง คือเวลา
 สร้างมูรธาภิเศกในที่อื่น จึงได้ตั้งพระแท่นไม้อย่างแต่ก่อน ถาดซึ่งเป็น
 เครื่องรองที่สร้างนั้น ในการบรมราชาภิเศกมีดำรัสให้ใช้ถาดทองแดง
 ถาดนั้นเป็นรูปกลม แต่การสร้างมูรธาภิเศกตามธรรมเนียมเช่นนี้ใช้อย่างไม่
 รูปรี เป็นไม้น้ำใหญ่ทั้งแท่ง ที่ขอบอ่างนั้นปิดทองคำเปลว พื้นอ่าง

คงไว้เป็นไม้ มาที่สำหรับประทับตรงเรียกว่าคั้ง ทำด้วยไม้มะเดื่อรูปกลม
 มีชาติหุ้มผ้าขาว คั้งไม้มะเดื่อเป็นเครื่องสำหรับอภิเศก ใช้เฉพาะแต่
 พระเจ้าแผ่นดิน พระอรรคมเหสี พระราชเทวี แดพระดังพระราช กับ
 ส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า เคยโปรดให้ไม้ในเวลาดงตรง แดได้กั้นคั้ง
 รับพระสุพรรณบัตร ไม่เป็นของใช้ทั่วไป เป็นของเฉพาะแต่ผู้ที่ได้รับ
 อภิเศก เมื่อวันที่ทรงมูรธาภิเศกนั้นเป็นวันใด ก็จัดที่ทรงผ้นพระภักตร์
 ค่อทิศศรีของวันนั้น ผ้นพระชนงตรงทิศกาลกนิ ในพื้นอ่างซึ่งเป็นที่
 ห้อยพระบาทริมต่งนั้น ทอดไปไม้นามกาลกนิ เป็นที่ทรงเหยียบใน
 เวลาดง ที่ตรงพระภักตร์ตรงลาดตรงพระภักตร์ มีครอบเครื่องพระมูรธา
 ภิเศก เมื่อเพดาทรงเครื่องมูรธาภิเศกไขน้ำสหัสธาราแล้ว ภูษา
 มาตาจึงได้ถวายพระเต้าต่าง ๆ อย่างเช่นที่กล่าวมาแล้ว ในเรื่องจัดพระ
 แท่นมณฑลในการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ ยกเดี่ยวแต่พระเต้าประทุม
 นิมิตร ๔ องค์ เป็นแต่ดงคามธรรมเนียมเช่นนี้ไม่ได้ใช้ เมื่อขึ้น
 พระเต้าภูษามาตาแล้ว ชาวที่ใหญจึงได้ถวายพระเต้าหักษัตริย์แดพระ
 เต้าทองขาว ไหรวถวายพระเต้านพเคราะห์ พระมหาราชครูพิธีถวาย
 พระเต้าเบญจครรภ ๗ ชิ้น ซึ่งไปเป็นน้ำที่ของพราหมณ์ถวายนั้น เพราะ
 ไม่ได้เป็นน้ำพระพุทธมนต์เป็นน้ำพราหมณ์ เรื่องเดียวกันกับการพระราช
 พิธีต่าง ๆ ที่จะทำแล้วต้องดรงน้ำเทวรูปด้วยน้ำเบญจครรภ เช่นได้กล่าว
 มาในพระราชพิธีตรียัมพวายเป็นต้น พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ได้รับยศ
 แดการปฏิบัติบูชาของพราหมณ์ เหมือนอย่างพระเป็นเจ้า คือพระ
 อิศวรนารายณ์องค์หนึ่ง จำเดิมแต่บรมราชาภิเศกมา พราหมณ์ก็
 ถวาย พระเต้า เบญจครรภให้ดรงแด เชิญเสด็จขึ้น ภทรบิฐซึ่งวางคาโรยแบ่ง

อย่างเช่น จก.พระเจ้าน้องยา
๒๕

แคว้นมณฑลรัตนโกสินทร์ เบญจ

เครื่องราชูปโภคอื่น ๆ หลากอย่าง พิเคราะห์ดูฝีมือที่ทำไม่ใช่เป็นฝีมือ
 แชกเห็นจะมาแต่ประเทศยุโรป จะเปนมหาวิทยาในประเทศอินเดียองค์
 ไตองค์หนึ่งตั้งให้ทำ แต่ภายหลังจะมีเหตุขัดสนอย่างไรจึงได้ ซ้อชายเปน
 การเดหังมาราคาจึงไม่สู้แพง เมื่อว่าตามฝีมือที่ทำ ทั้งเพชรแถมพลอย
 ทับทิมซึ่งเป็นพลอยมีราคามากในเวลานั้น ถ้าจะตั้งให้ทำใหม่ราคาคงจะ
 ไม่ต่ำกว่าร้อยห้าสิบชั่ง พระเจ้าองค์นั้นได้ ใช้เป็นพระเจ้าสำหรับบรมราชา
 ภิเศกมาแต่ประมณรัชกาล แต่ในเวลาเมื่อเสด็จขึ้นพระที่นั่งอัฐทิศ ราช
 บันฑิตถวายภูมิสถานพระราชอาณาเขตด้วยน้ำ ก็ทรงรับด้วยพระเจ้า
 เบญจครรรของคันทงแปดทิศ แต่พระเจ้าองค์นั้น ไม่ได้ ใช้ตั้งแต่เฉพาะ
 พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว มีตำราว่าบันฑิตเสด็จพระเจ้านั่งยาเธอเจ้าฟ้า
 สัมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ซึ่งพระมารดาเปนลูกหลวงหลานหลวงในพระ
 บรมราชวงษ์ มิใช่เช่นเจ้าฟ้ากษัตริย์ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินโปรดพระราชทาน
 ให้ตั้งก็ตั้งได้ ไม่มีเสี้ยนจรรไร แต่ต้องพระราชทานเองด้วยพระหัตถ์
 ไม่ได้ ใช้พราหมณ์ถวาย ได้เคยพระราชทานมาแต่เดิมหลายพระองค์ แต่ถ้า
 เจ้านายซึ่งพระมารดาไม่ได้เป็นลูกหลวงหลานหลวง ถึงจะได้รับบันฑิตศักดิ์
 ใหญ่เช่นกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเดช ได้รับอุปราชภิเศกนั่งตั้ง
 ไม่มั่งเดือมีเสวตรฉัตรเจ็ดชั้น แดกรมสมเด็จพระปรมานุชิตได้ทรงรับ
 สมณุตมาภิเศกนั่งตั้งไม่มั่งเดือ ก็ได้พระราชนิพนธ์พระคำเบญจครรร
 ด้วยถือว่ากตัญญูเป็นเสี้ยนจรรไร การที่ถือเช่นนั้นมาตามทางดัทธพราหมณ์
 ซึ่งถือชาติอย่างเช่นเปนอยู่ในประเทศอินเดีย คือเป็นชาติต้องฝ่ายจึงนับ
 เปนชาติแท้ พราหมณ์ต้องฝ่ายจึงนับเป็นพราหมณ์แท้เป็นคน ธรรมเนียม
 พระราชทานพระคำเบญจครรรณ ยังคงยั่งยืนมาจนปัจจุบันนี้ แต่พระเจ้า

เบญจครรภใหญ่ ใช้ต่อเมื่อเวดาสรงมูรธาภิเศกเป็นกรใหญ่ การประจำ
 ปี่ใช้แต่วันเถลิงศกแด่เฉลิมพระชนมพรรษา ถ้าสรงมูรธาภิเศกสุริยอุปราชา
 จันทรปราชา ใช้พระเศวตเบญจครรภน้อย ศิลาหยกเขี้ยวจุกเป็นดอก
 นพรัตนไม่มีเครื่องประดับอื่น ๆ แต่มีนาคห้าพระองค์เหมือนพระเศวตเบญจครรภ
 ใหญ่ เมื่อพระมหाराชครูถวายพระเศวตเบญจครรภแล้ว จึงถวายน้ำพระ
 มหาสังข์ทพระหัตถ์แล้ว ถวายช้างพระขนอง เจ้ากรมปลัดกรมพราหมณ์
 ทงปวงนอกนั้นถวายพระมหาสังข์ห้าซึ่งยังเหลืออยู่ต้องค คือพระมหา
 สังข์ทอง พระมหาสังข์เงิน พระมหาสังข์นาก พระมหาสังข์งาจำเริญ
 แดสังข์สี่มฤตยูเครื่องมูรธาภิเศก น้ำที่พราหมณ์พฤฒินาคถวาย เมื่อ
 พราหมณ์ถวายน้ำสังข์เสร็จแล้ว จึงเสด็จขึ้นเปตองพระภูษาถอด คือ
 พระภูษาขาวแดทรงสัพักขาว พระราชทานแก่พระมหाराชครูพราหมณ์
 ในขณะเมื่อสรงนั้นประโคมสังข์ทักษิณาวรรต สังข์อุตราวรรต บัณเฑาะพ้อง
 ไชยแตรสังข์พินพาทย์มีให้กรมภูษามาตา ซึ่งเป็นของมีมาแต่เดิมสูญไป
 เสียในรัชกาลที่ ๔ มาจัดขึ้นใหม่ประจวบนั้นนอกตำรับหนึ่ง ถ้าวันใดเป็น
 วันที่สรงมูรธาภิเศกก็ทรงพระภูษาตามตัววัน แต่ทักษิณาวรรตของกรมภูษามาตา
 ไม่เหมือนกันกับที่ใช้ สืบตามกำหนดวันอยู่ต้องดีคือวันพสุทศบดี ตามที่ใครว่า
 เป็นดีก็ต้อง ภูษามาตาว่าดีน้ำเงิน วันศุกร์ซึ่งว่าไม่ดีแต่เดิมประภักศฤ
 ษ ใช้ดีน้ำเงินกันน้อยนั้น ภูษามาตาว่าดีเหลือง เรื่องดังเถียงกันนี้ พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงซักไซ้ไต่เตียงพระยาอุไทยธรรม
 (เพชร) บั้พระราชโกษาเดียนให้ตายครึ่งหตายคราว แกไม่ยอมเคย
 เป็นอันขาด ว่าแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์มา ก็
 ได้เกิดถูงเถียงกันแล้วตกลงตามอย่างภูษามาตาเช่นนั้น ว่าเคยใช้มาแต่

ครองกรุงเก่า เพราะตระกูลเขาเป็นภูษามาตา มาแต่แผ่นดินพระมหา
 บรมยุพราชชาติสืบเนื่องตระกูลกันมาไม่ได้ขาด บิดาพระยาอุไทยธรรม
 (เพชร) เป็นผู้อย่างานเครื่องสูงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า เมื่อ
 เสด็จจากตัวจากเมืองนครเสียมราฐ เมื่อจะปราบดาภิเษก เสด็จประทับ
 พลับพลาหน้าวัดพระเชตุพน เวลานั้นเป็นแต่มหาดเล็กเถร รับสั่งเรียก
 ให้มาอย่างานเครื่องสูงยกย่องว่าเป็นตระกูลเก่า พระยาอุไทยธรรม
 (เพชร) ก็ได้รับราชการทรงเครื่องใหญ่ มาแต่รัชกาลที่ ๑ จึงเป็นที่
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนับถือว่าเป็นผู้รัก
 การทนายชนเรื่องตัวฉันททวยยอม ถ้าทรงมรณาภิเษกแล้ว ก็ทรง
 พระภูษาตัวฉันทแบบภูษามาตา เว้นไว้แต่การรับเป็ดยนทักษาค้องตก
 ดงยอมตามดีโหร การเรื่องเลี้ยงกันในภูษามาตาเช่นนี้ยังมีอีกเรื่อง
 หนึ่ง คือพระชฎากลับ แดพระชฎาเดินหน ก็เป็นเรื่องที่พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งอยู่เสมอ แต่ทรงถือเสียว่าเป็นลัทธิ
 ภูษามาตา ลัทธิอื่น ไม่เห็นทรงคิดสืบเค็ดขาด ถ้าจะเป็นการผิดในภูษา
 มาตา ก็คงจะเตือนเหมือนเรื่องเครื่องแต่งตัวนางมหาสงครามที่ ได้
 ก่อถามาแล้วนั้น เมื่อทรงเครื่องเสร็จแล้ว ใบไม้อันใดต้องกับตัวพระ
 ชนม์พรรษาเดิม ก็ทรงหักคอกไม้ นั้น ใบไม้อันใดต้องกับเศษพระ
 ชนม์พรรษาเดิม ก็ทรงถือใบไม้นั้น แล้วจึงเสด็จออกทรงสดับปกรณ์ ถ้า
 ถัดสดับปกรณ์แล้วก็ออกพระสงฆ์ชะเถาดีพัพพิต วนมนมโหธาดีเม พระทรา
 ยเตียงยกันนั้น เมื่อเวลาพระสงฆ์ไปแล้ว ทรงสุหร่ายประพรมน้ำหอม แดใน
 เวลาเมื่อพระสงฆ์มนมโหธาดีพัพพิตพระทราทยทุกองค์ด้วย เวลาเสด็จขึ้น
 แล้วคงบายศรีเวียนเทียนพระทราทยเสร็จแล้ว จึงได้มีกระบวนแห่พระทรา

ออกไปส่งวัดมหาธาตุ จำนวนกระบวนแห่งมังกรนำ ๓๐ หัตถ์ ๒๐ คู่
 นำ ๓๐ หัตถ์ ๒๐ กตองชนะ ๒๐ จำปี ๑ จำกตอง ๑ แครงอน ๖ แครฝรัง
 ๔ ดั่งข ๑ พระทรายนั้นไปเทไว้ตามถนนวัดเฉย ๆ ไม่มีพิธีรีตองอันใด

เครื่องไทยทานซึ่งสำหรับใช้สวดปกรณ์ในการส่งกรานคน ใช้ผ้าคู่
 คือผ้าขาวเนื้อหนาขนาดผ้าห่มผืนหนึ่ง ผ้าขาวเนื้อบางขนาดผ้าห่มผืน ๑
 อย่างพระภูษาถอดที่ทรงมูรธาภิเศกนั้นเอง เป็นผ้าสำหรับคฤหิ์หนึ่งห่ม
 ไม่เป็นของสำหรับพระสงฆ์เลย แต่ซึ่งเกิดใช้ผ้าคู่เช่นนี้ทำบุญชนน เห็น
 ว่าจะมาจากผ้าห่มรดน้ำส่งกรานค ซึ่งใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป ถึงพระเจ้า
 แผ่นดินก็พระราชทานรดน้ำ พระบรมวงษานุวงศ์แต่ข้าราชการผู้ใหญ่ที่
 สูงอายุ ตีบมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย จะพระ
 ราชทานรดน้ำผู้ใดบ้างตีบไม่ได้ความ ได้ความแต่เพียงที่พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งเตว่าได้ทรงเป็นผู้รับผ้าห่มรดน้ำรดลงไป
 ทรงเจ้าครอกวัดโพ คือกรมหลวงนรินทรเทวี ซึ่งได้เป็นพระเจ้ายบรมวงษ
 เธอในเวลานั้น เมื่อเวลาเตด็จไปถึงแล้ว ท่านเคยรับสั่งเรียกกรมหมื่น
 นรินทร ซึ่งเปนพระดามีให้มาเฝ้าสอนให้กราบเตย ว่าเจ้าไม่ได้เป็น
 เจ้าเป็นนาย กรมหมื่นนรินทร ก็มาหมอบอยู่ที่เตดยังคำ ๆ รับสั่งเต
 เป็นการตักท้วงในเรื่องหนึ่งต่างหาก แต่พอได้คำว่าการมรดวงนรินทรเทวี
 เปนผู้ได้รับน้ำองค์หนึ่ง แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวนั้นได้ความว่า พระราชทานรดน้ำแต่พระบรมวงษ ผู้ใหญ่น้อยพระ
 องค์ นอกนั้นมเเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๒ ซึ่งมีอายุได้เต็กกับกรม
 เตมเต็จพระศรีสุตาโดยห้าหกคน ท่านพวกนั้นได้พระราชทานเงินคนละ ๒

ซึ่งด้วย ส่วนที่ทรงนํากรมส้มเด็จพระศรีสุตาโดยนั้ มีผ้าตายผ้าแพร
 ขาวสองดํารับ ผ้าตายกุดหนึ่งต่างหาก แพรขาว ๒ ม้วน คาคอก
 ม้วนหนึ่ง เงินตรา ๒๐ ชั่ง ในรัชกาลที่ ๔ บันดาพระเจ้าบรมวงษเชอ แด
 พระเจ้าฟ้างเชอ เฒ่นาบคี่ ซึ่งมีอายุแก่กว่าพระชนม์พรรษา ถ้าอายุ
 ครบ ๖๐ ปีถ้วน ก็ได้พระราชทานรคหน้าทูกองคักทักทำน ในรัชกาลประ
 จุบันนั้ก็เหมือนอย่างแบบรัชกาลที่ ๔ เว้นแต่กรมส้มเด็จพระสุตารัตนราช
 ประยูรใช้ตามแบบกรมส้มเด็จพระศรีสุตาโดย นอกนั้มีฝ้ายนํ้าได้พระราช
 ทานผ้าตายดํารับหนึ่ง ผ้าพันดํารับหนึ่ง ฝ้ายในผ้าตายทงสองดํารับ
 ยังมีทำนเรื่องซึ่งเป้นขริ้วยายทอรับเบยหวัคมาแต่ในรัชกาลที่ ๔ เป้นขริ้วยาย
 ส้มเด็จพระนงยาเชอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ ได้
 พระราชทานรคหน้าผ้าตายแพรขาว ๒ ดํารับ แดเงิน ๓ ชั่งได้มอมา ที่
 กถാവดยดียวด้วยเรื่องรคนํานี้ เพื่อจะแด่ดงราชประเพณี่ ซึ่งพระราช
 ทานรคนํานี้ในเวดาสังกรณต นด้วย แดเพื่อจะยกเป้นเหตุพิจารณาในเรื่อง
 ผ้าคู้ดคัปรณด้วย จึงได้กถาไว้ไนทั้น เพราะการพระราชกุดใน
 สังกรณต น้อยข้างลัับต้นหลายเรื่องหลายอย่างนั้ บัดนี้จะได้กถาด้วย
 เรื่องผ้าคู้ค้อไป ผ้าคู้ที่ใช้ทํานุญอยู่เป้นอย่างคฤหรัณนั้ คงจะออกจาก
 ผู้ที่ใดเคยรับพระราชทานผ้ารคนํ้าแต่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ถ้าจะใช้ผ้าตายผ้า
 แพรอย่างเดิม ก็จะไม่เป้นประโยชน์อันใดแก่พระสงฆ์หนกนั้ จึงได้
 เปดียนใช้เสยเป้นผ้าขาว คำที่เรียกว่าผ้าค่นนคี่เสยอยู่ข้างจะเพราะ เข้า
 เคาบ่าดํ้าบาคคี่ มีผู้ให้ คู้ผ้าแก่ใคร ๆ เป้นรางวัล มีผู้ถวายคู้ผ้าแด่
 พระพุทธเจ้าเช่นโกมารภักเป้นคั่น คำว่าคู้ผ้าที่ใช้มาในบาฬเช่นนั้ คงจะ
 เป้นผ้าต้องผืน แต่ผืนใด ๆ สำหรับใช้ฆังผืนหนึ่งหมผืนหนึ่ง เพราะ

ปรกติคนในประเทศอินเดีย เวลานนั้นจนตลอดเวลานักก็ ยังใช้ผ้าห่ม
 ผืนโต ๆ ผ้าห่มผืนโต ๆ ต้องผืน คนที่เป็นคฤหัสถ์กับพระสงฆ์แต่งตัวจะ
 ไม่ใคร่ผิดกันนัก จะแปลกแต่ตั้งเป็นย้อมผาดพวกหนึ่ง ใช้ผ้าขาวล้วนๆ
 ต่าง ๆ พวกหนึ่ง คู่ผ้าของคฤหัสถ์เมื่อถวายพระสงฆ์ ๆ ก็ใช้ห่มห่มได้พอ
 แต่ผ้าคู่ของเรานี้ไม่ได้การอยู่ข้างจะไม่เป็นประโยชน์แก่พระเถร เกือบ ๆ จะ
 เหมือนได้พัดทางปลาเป็นของไม่มีราคาคันใด เพราะจะบริโภคใช้สอยไม่ได้
 สำหรับแต่จะให้บันดกเปลี่ยนเท่านั้น แต่ช้อยเพราะได้อยู่ แต่ไม่เปลือง
 อันใดด้วยจึงยังได้ ใช้ สืบมา ผ้าคู่ของหลวงที่สำหรับตัดปักภรณ์นั้น
 แต่เดิมมาก็มีแต่เฉพาะพระบรมอัฐิ พระอัฐิที่ตัดปักภรณ์ในท้องพระโรง
 (คือหมายเอาพระอัฐิกรมพระราชวังบวรมหาเดชนานุรักษ์อยู่วังหลวงด้วย)
 นอกนั้นก็ไม่มีผ้าคู่ของหลวง ใช้ ผ้าคู่ที่พระบรมวงษานุวงษฝ่ายหน้าฝ่ายใน
 นำมาถวายสำหรับตัดปักภรณ์ เสด็จไปพระราชวังบวรบ้าง หอพระ
 นาคบ้าง ไม่ได้เฉพาะพระองค์พระอัฐิเจ้านาย ๆ ที่อยู่ในหอพระนาค
 ก็ไม่ได้ อยู่ไหนในหอพระนาคก็ ถ้าพระอัฐิใดที่ไม่ได้ อยู่ในหอพระนาค
 ก็เป็นอันไป ด้วยการพระราชกุศลแต่ก่อนอยู่ข้างเขมดเข้มไม่มีการ
 ใหญ่โตอันใด การพระราชพิธีสำหรับแผ่นดินแต่ก็ผ้าอาบผืนเดียวทั้งสิ้น
 ตลอดจนบรมราชาภิเศก การพระราชกุศลใดได้เป็นการจรมิไทยทานมาก ๆ
 พึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ แต่การตัดปักภรณ์ดังกล่าวนี้ยังเป็นธรรมเนียม
 เก่าตลอดมาจนรัชกาลที่ ๓ เมื่อถึงรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดให้ผ้าคู่
 ของหลวงสำหรับพระราชวังบวรและหอพระนาคขึ้น แต่ผ้าคู่สำหรับหอพระ
 นาคนั้นก็ไม่ทวพระองค์เจ้านาย ทรงเลือกแต่ที่ทรงรู้จักคุ้นเคย บางองค์ทรง
 รู้จักแต่ไม่ทวพระอัยยาไศรยก็ไม่พระราชทาน แต่ให้มณฑลภพระนามเขียน

ในผ้าเช็ดหน้าด้วยทุกพระองค์ ถึงที่ไม่ได้พระราชทานผ้าห่มวงใช้เจ้า
 นายก็มีผดากด้วย แปลกกันแต่ที่ผ้าห่มวงพระราชทานจัดพระสงฆ์ตามวัด
 ซึ่งพระอริยฐานได้ปฏิสังขรณ์บ้าง เป็นนายด้านทำการบ้าง ถ้าไม่มีเช่น
 นั้นก็ใช้วัดที่เป็นวัดห่มวงในแผ่นดินนั้น ถ้าวัดของพี่น้องที่สนิท ถ้าวพระ
 นั้นเป็นญาติกับพระอริยฐาน เช่นพระราชพงษ์ปฏิพัทธ์กับพระองค์โยเป็นต้น
 ส่วนผ้าคู่ซึ่งมีใช้ของห่มวงนั้นแล้วแต่จะได้พระองค์ใด อยู่ในพวกที่ได้ผ้า
 คู่ของห่มวงศักดิ์ประการซ้ำอีกเที่ยวหนึ่งต้องเที่ยวเป็นพน แต่ธรรมเนียมผ้า
 คู่ของห่มวงนั้นคงตั้งแล้วก็ดูเป็นการไม่สู้แน่ เมื่อเจ้านายสิ้นพระชนม์ถึง
 ภายหลัง ถึงไม่เป็นที่ต้องพระอริยฐานไครย์แต่ทรงเกรงใจที่พระราชทาน
 เรื่อย ๆ ละเอะ ๆ ไป เช่นกรมหมื่นอุดมศักดิ์ผ้าคู่ของห่มวง เกือบจะ
 ตกตงเป็นใครตายลงใหม่ได้ผ้าคู่ของห่มวง ที่จัดแบ่งปันนั้นเป็นแต่ครั้ง
 แรกครั้งเดียว ครั้นตกมาถึงในแผ่นดินปัจจุบันนี้ เจ้านายที่พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรู้จักคุ้นเคยได้ผ้าคู่ของห่มวงอยู่แล้ว
 ไม่ทรงรู้จักเลยเป็นอันมาก ถ้าจะจัดการตามแบบที่วางลงแต่แรกก็ควรจะ
 ต้องเลิกเสีย คงไว้แต่ที่ทรงรู้จัก แต่ครั้นจะเลิกเสียก็ดูกระไร ๆ มีอยู่
 ที่ต้องคงให้ไปตามเดิม ส่วนเจ้านายที่สิ้นพระชนม์ลงใหม่ก็ไม่ค่อยยก
 เคยเป็นผ้าคู่ของห่มวงทั้งสิ้น ธรรมเนียมที่จัดผ้าคู่ของห่มวงแต่ไม่ใช่ของ
 ห่มวงนี้ ก็เป็นแต่การที่จัดพอให้เรียกพระยู่ ๆ ขึ้นเท่านั้น ยิ่งเรื่องแถม
 เด็กแถมน้อยก็มีอีกอย่างหนึ่งเป็นเช่น ๆ คือที่หนึ่งนมผ้าคู่ รูปเทียน ผ้า
 เช็ดปาก พัดตามใจ ขวดน้ำอบ ซึ่งต้องยกขวดน้ำอบเสีย ซึ่งที่ตาม
 ยกรูปเทียนขวดน้ำอบเสีย ยิ่งอีกนัยหนึ่ง พระราชเทวีแดพระเจ้าลูกเธอที่
 เป็นผู้ข้อยไม่พระราชทานผ้าคู่เปลี่ยนเป็นจิวรดับง เพราะเป็นผู้ซึ่งไม่ควร

จะได้พระราชทานรัตนังกรานต์ แต่ส่วนพระเจ้าราชวรวงษ์เธอทนิบว่า
เป็นพระราชภาตินัยแด่อนพระชนม์พรรษากว่า ก็ได้ผ้าคู่เหมือนเจ้านาย
ทั้งปวง ที่แทนนิกเป็นการทรงพระราชดำริห์คนละคราว ผ้าดั่งนั้นหนึ่ง
ก็ยังมีราคาดีกว่าผ้าคู่ เพราะทรงพระกรุณาจะพระราชทานก็พระราชทาน
ที่น้อย ๆ อยู่ก็ปล่อยเรื่อยไปตามเดิม การเรือนอยู่ข้างจะจุจกจิกรุ่ง
แต่เห็นไม่เป็นดังสำคัญอันใดก็ปล่อยเรื่อยไปตามเดิม ไม่ได้เปลี่ยนแปลง
แต่ใด

หนึ่งขัติย์เจ้าคุณไวยิกาทั้งปวง ซึ่งอยู่บ้านดมเด็จพระยาองค์
ใหญ่บ้างองค์น้อยบ้าง จะได้พระราชทานบังสุกุลมาแต่ครั้งไรก็ไม่ทราบ
เลย แต่ท่านพวกนี้เมื่อมีชีวิตอยู่ได้พระราชทานรัตนาม้าแต่เดิม เพราะ
ได้ยื่นคำพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งเกล้าว่า เมื่อถึงนา
สงกรานต์แล้ว ท่านพวกคุณอย่าเหล่านมาประชุมกันที่ค้ำหนักกรมดมเด็จพระ
พระอมรินทรามาศ ซึ่งบนเตียงอันหนึ่งด้วยกันทั้งหมด เจ้านายที่เป็น
หลาน ๆ พวกนี้ไปค้ำนารด ท่านได้เสด็จไปรดน้ำ แลเห็นหลังคุณย่าทั้งปวง
ตายเหมือน ๆ กันเป็นการประหลาด จึงได้รับสั่งถามว่าทำไมหลังคุณย่า
ทั้งปวงจึงตายเหมือนกันหมดเช่นนั้น คุณย่าทั้งนั้นพูดว่าขุนหลวงตากเขียน
แต่ก็เล่าเรื่องแผ่นดินตากถวาย รับสั่งเกล้าถึงเรื่องแผ่นดินตากต่อไปเป็น
อันมาก เพราะเหตุที่ได้พระราชทานรัตนาม้าแต่ยังมีชีวิตอยู่เช่นนั้น จึงได้
พระราชทานบังสุกุลแต่ในเฉพาะเวลาสงกรานต์คราวเดียวสืบมา ครั้นพระ
ราชทานขึ้นเจ้าคุณไวยิกาตงใจแล้ว เมื่อตงตงมาถึงขึ้นเจ้าคุณวังหลวง
ซึ่งโปรดให้เรียกว่าเจ้าคุณพระดัมพณพงษ์ ด้วยความที่ทรงนับถือสมเด็จพระ
เจ้าพระยาองค์ใหญ่องค์น้อยเป็นต้น ก็โปรดพระราชทานต่อลงมาอีกชั้น

หนึ่ง แต่ในตระกูลนี้ได้รับราชการเป็นผู้หัดผู้ใหญ่มาก เมื่อลงมา
 ออกชนหนึ่งก็ได้พระราชทานลงไปอีกชนหนึ่ง แต่ไม่ทั่วกัน เมื่อจะว่า
 โดยทางเชื้อสายราชินิกุล คงแต่ชนพระดัมพณวงศ์ลงมา ที่เป็นชนเดียว
 กันไม่ได้พระราชทานรดน้ำมโหรีโดยมาก ถ้าจะเทียบกับเจ้านายวงศ์ คือ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอชนที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ พระเจ้าบรมวงศ์เธอทองด้วง
 ยังสนิทกว่าพวกราชินิกุลเหล่านี้มาก แต่ที่ไม่มีพระองค์ใดได้รับพระราช
 ทานสดับปกรณ์ในเวลาสงครามแต่สักพระองค์เดียว เพราะฉะนั้นการที่พระ
 ราชทานมโหรีในวังบ้านเดิมเจ้าพระยาองค์ใหญ่องค์น้อยนั้น ต้องนับว่า
 พระราชทานโดยการที่ทรงนับถือพิเศษ ถ้าเป็นรางวัลความชอบ ไม่ใช่ได้
 โดยเนื่องในพระวงศ์แท้ จำนวนพระสงฆ์รายวัดสำหรับพระบรมอัฐิพระ
 อัฐิ แดรายไทยทานที่สดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระอัฐินั้นโดยใด จะ
 ว่ามาในหนังสือนี้จะยืดยาวเหลือเกินนักจึงขอตัดไว้ ถ้ามีโอกาสดำเนิน
 การสมควรที่จะลงในหนังสือพระราชพิธีที่จะรวมเล่มก็จะคงต่อไป ของ
 สดับปกรณ์รายร้อยในนักขัตฤกษ์สงครามนั้น มีในท้องพระโรง ๕๐๐ พระ
 ราชวงศ์บรร ๓๐๐ หอพระนาค ๒๐๐ บ้านเดิมเจ้าพระยาองค์ใหญ่องค์
 น้อย ๒๐๐ แต่ที่ในท้องพระโรงนั้นมีของสดับปกรณ์มากชนอีกชนหนึ่ง
 คือฝ่ายที่พระบรมวงษานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในถวาย เมื่อแบ่งไปหอพระนาค
 ๓๐๐ แล้วเหลืออยู่เล็กน้อยเท่าใด เขามารวมเป็นกอง ๆ เท่าจำนวนพระ
 สงฆ์ที่มานั้น เมื่อพระสงฆ์ถวายพระพรตาแล้วไปนั่งสดับปกรณ์ฝ่ายของ
 เจ้านายต่อไป แต่ก่อน ๆ มาได้อีกครึ่งก็คู่ของสดับปกรณ์เท่านั้นเดียว แต่
 ทุกวันนี้ใช้เพียงเดียวรวมทั้งกอง แล้วจึงได้สดับปกรณ์ราย ๕๐๐ ของหลวง
 ต่อไป

หนึ่ง^๕ตั้งแต่วันที่ ๔ มา เมื่อ^๕ต้นสงกรานต์แล้วโปรดให้เชิญพระ
 บรมทนต์ตามพระองค์ แต่พระทนต์กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราช
 กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชย์ ออกคองทัพอยู่โบสถ์วัดพระศรีรัตน
 ศากดิ์คาราม ให้ข้าราชการที่เป็นข้าหลวงเดิมเป็นต้นได้ตัดปีกกรณในเว
 ลาสงกรานต์ ก็มีพระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายใน แต่ข้าราชการบางคนที่ไม่
 ได้เป็นข้าหลวงเดิมพลอยไปตัดปีกกรณบ้าง ท้าววรคณานันต์ (มาโดย)
 เป็นผู้เที่ยวบอกกล่าวชักชวน ไม่เป็นการกะเกณฑ์อันใด ก็มีการตัดปีกกรณ
 ทุกปี พระสงฆ์อยู่ในห้าหกวัด วัดใดเที่ยวหนึ่งบ้างต้องเที่ยวบ้างตาม
 เทียบบ้าง แล้วทำบุญผู้^๕ที่ออกเรียรายชนถวายพระราชกุศล คิติดูไทย
 ทานที่ไปทำบุญกันปีหนึ่งก็อยู่ในไม่เกินห้า^๕ชั่งขึ้นไป ครั้นมาถึงแผ่นดิน
 ประจุบันจึงเพิ่มพระบรมทนต์ขึ้นอีกองค์หนึ่ง แต่ข้าหลวงเดิมในกรม
 สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชย์ ขอให้เชิญพระทนต์กรมสมเด็จพระเทพ
 ศิรินทราบรมราชย์ออกอีกองค์หนึ่ง ผู้ตัดปีกกรณก็มากขึ้น รวมไทยทาน
 ก็มากขึ้นถึงเจ็ด^๕ชั่งแปด^๕ชั่ง ครั้นเมื่อท้าววรคณานันต์ (มาโดย) บอกข
 ราชไปแล้ว ท้าวศรีสุทนต์เป็นธุระอยู่คัดอดมาจากนกระทั่งถึงท้าววรจันทรคณ
 นันต์ว่าไปเกณฑ์กันๆไปเที่ยวเรียรายกว้างขวางออกไป ฤๅจะเป็นด้วย
 ผู้^๕ซึ่งทำบุญเมื่อเคิบขึ้นตามส่วนอย่างไร เงินวางขึ้นไปถึงเกือบยี่สิบ^๕ชั่ง
 ข้าพเจ้าเห็นว่าเงินตัดปีกกรณมากเหลือเกินนัก เวลาที่จะทำก็ไม่ใครพอ
 พระสงฆ์ได้ ไปองค์ละเพียงองค์ละตั้งก็ไม่ได้เป็นประโยชน์อันใดนัก เห็น
 ว่าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็เป็นสถานที่ทรงสร้างทรงปฏิสังขรณ์มา
 ด้วยกันทุกพระองค์ พระไทยของพระบรมอัฐิพระอัฐินี้ก็ย่อมทรง
 เลื่อมใสในพระมหามณเฑียรันปฏิมากรเป็นอันมาก จึงได้ขอแบ่งเงินตัด

ปกครองได้เช่นใหม่^๕ ไว้เป็นเงินสำหรับรักษาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
คงให้ระดับปรกณ^๕ได้เดียวกันกับที่เคยส่งปรกณ^๕มาแต่ก่อน เหลือ^๕
ได้มอบให้กอมมิต^๕ ซึ่งจัดการรักษาวัดพระศรีรัตนศาสดารามใช้ ในการ
วัด ในปี^๕ได้เงินถึงสิบสี่^๕ชั่ง^๕

ในการส่งกราน^๕นี้ แต่ก่อนมาพระเจ้าแผ่นดินต้องส่งนำพระพุทธรูป
แต่พระสงฆ์^๕ แต่เฉพาะที่กล่าวมาแล้ว ครั้นมาถึงในแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเสด็จออกส่งนำพระมหามณเฑียร^๕
ปฏิมากรที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเพิ่มขึ้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์^๕ เสด็จ^๕ จึงเสด็จพระราชดำเนินทรงส่งปรกณ^๕พระอัฐิ^๕เจ้านายที่หอพระนาค
เป็นการพิเศษ^๕กว่าแต่ก่อน ที่เสด็จพระราชดำเนินเองส่งปรกณ^๕นม^๕
มาแต่เดิมแล้ว ถึงการเวียนเทียน^๕นั้น^๕ทั้งครุฑ^๕ตามวันส่งกราน^๕ตามวัน
แต่เดิมมาแล้ว ดอกไม้^๕เพลิง^๕ซึ่ง^๕บูชา^๕ในเวลานั้นก็^๕ถูก^๕เช่น^๕นี้ เกิด^๕
แต่รัชกาล^๕ที่ ๔ มา ในเวลาส่งกราน^๕นี้^๕ก็^๕มี^๕ด้วย^๕ทุก^๕คืน^๕ทั้ง^๕ตาม^๕วัน^๕ฤกษ์^๕
ตามเวลาที่กำหนดส่งกราน^๕ เป็นตามวันฤกษ์^๕

อนึ่งวัดพระเชตุพน^๕ ก็เป็นธรรมเนียมเก่ามาแต่แผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในส่งกราน^๕ตามวัน^๕เปิด^๕ให้^๕ช่าง^๕ใน^๕ออก
ส่งนำพระ^๕ ที่เข้า^๕บันทึก^๕ไป^๕รายน^๕แต่^๕เที่ยว^๕เล่น^๕แต่^๕เข้า^๕จน^๕เย็น^๕ กัน^๕จน^๕
เหมือนอย่างพระเมรุ^๕ต้อง^๕ส่ง^๕นาม^๕หลวง^๕ เป็น^๕ที่^๕ชาว^๕วัง^๕ไป^๕เที่ยว^๕วัน^๕วิ่ง^๕สนุก^๕
เล่น^๕มาก^๕คต^๕อด^๕มา ครึ่ง^๕หนึ่ง^๕พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จ^๕พระราช^๕ดำเนิน^๕ออก^๕วัด^๕พระ^๕เชตุพน^๕ เสด็จ^๕ออก^๕ทาง^๕ถนน^๕ข้าง^๕ใน^๕ โปรด^๕
ให้^๕เจ้า^๕จอม^๕แก้ว^๕แก่^๕แต่^๕ท่าน^๕แก้ว^๕แก่^๕ต่าง^๕ตัว^๕เป็น^๕คำ^๕รวง^๕นั่ง^๕สอง^๕ข้าง^๕กาย^๕ สรวม^๕
เล่น^๕เช่น^๕ชา^๕บ^๕เย^๕ระ^๕บับ^๕ขับ^๕ใน^๕ สรวม^๕เล่น^๕ครุ^๕ย^๕ชั้น^๕นอก^๕ ฆ่า^๕ไก่^๕คี่^๕คี่^๕สพ^๕าย

กระบี่แห่งเสด็จ เหมือนอย่างตำรวจแห่งเสด็จพยุหยาตราอยู่ในเวदानัน
 เมื่อถึงพระอุโบสถก็มีพนักงานชำระพระบาท สันมพตเรือนถวายเป็น
 ชนวนตัวน้ําแต่เจ้าพนักงานแต่งตัวเป็นผู้ชายทั้งสิ้น ข้าพเจ้าจำได้แต่ว่า
 เป็นการสนุกินดีนานกันมาก แต่จะเล่าให้ละเอียดก็เดี๋ยวก็พินเพื่อนไป
 ด้วยเวदानันยังเด็กอยู่เข้าใจว่าเสด็จพระราชดำเนินครั้งเดียวเท่านั้น แต่
 จะมีเวลาอื่นที่จำไม่ได้ อีกอย่างไรไม่ทราบเลย ครั้นมาถึงแผ่นดินประจุบัน
 นี้ พระพุทธบุษยรัตนซึ่งแต่เดิมอยู่ที่หอพระเจ้า เชิญย้ายไปไว้ที่พุทธรัตน
 ถาน แด่พระเจ้าอุปการะให้ต่อของชนบนพุทธมณฑลเชียร ก็ต้องเสด็จพระ
 ราชดำเนินไปตรงหน้าเพิ่มขึ้นอีก จึงรวมเป็นการที่ต้องเสด็จพระราชดำเนิน
 ในวันเถลิงศกนั้นหลายแห่ง คือเบืองต้นตั้งแต่ตรงหน้าพระบนหอพระจน
 คดอดตัดัปกรณ์พระบรมอัฐิแล้วเสร็จ เสด็จขึ้นแถวเตียงใต้เข้าแซ่
 พระบรมวงษานุวงษ์ในเวดากถางวัน แล้วทรงไปรยทานอัฐิทองแดง
 ใหม่ ๆ ไปจนเวดาเย็นพลบ ตรงหน้าพระพุทธบุษยรัตนน้อยแด่พระดัมพุทธ
 พรโรณาต ซึ่งประดิษฐานอยู่บนพระที่นั่งจักรกริมหาปราสาทชั้นสูง
 แล้วเสด็จพระราชดำเนินพระพุทธรูปมณฑลเชียรตรงหน้าพระพุทธรูปสี่ทิศ ซึ่งอยู่มุขใต้
 แด่พระเจ้าอุปการะซึ่งอยู่กลางพระที่นั่ง แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินพระพุทธรูป
 ถานตรงหน้าพระพุทธรูปบุษยรัตน แต่เมื่อเวดาพระที่นั่งยังไม่ตั้งชำระมากนัก
 เสด็จพระราชดำเนินขึ้นพระที่นั่งบรมพิมาน ตรงหน้าพระพุทธรูปเท่าพระชนม
 พรรษารัชกาลที่ ๔ แล้วเสด็จ พระราชดำเนินออกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 ทางพระที่นั่งอนันตสมาคมฤทางประตูแดงราชกิจ ตรงหน้าพระมหามณ
 ีรัตนปฏิมากร พระดัมพุทธพรรณี พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระ
 พุทธเลิศหันด้านภไโดย แด่พระคันธารราชภูริ นมัสการเสร็จแล้วพราหมณ์

จึงจุดแว่นเวียนเทียนบายศรี ซึ่งสมโภชพระพุทธรูปเช่นนี้ไม่ใช่ของบริโภค
 ต่าง ๆ อย่างเช่นกล่าวมาแต่ก่อน จานซึ่งจัดบายศรีใช้ดอกไม้สดดี
 ต่าง ๆ ประดับทั้งต้น ครั้นเมื่อเวียนเทียนเสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินทาง
 หลังพระอุโบสถสู่หอราชภานุสรณ์ ตรงหน้าแท่นมัสการพระพุทธรูป ซึ่ง
 ทรงพระราชอุทิศถวายพระเจ้าแผ่นดินกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณ แล้ว
 เสด็จหอราชพงษานุสรณ์ ตรงหน้าแท่นมัสการพระพุทธรูปซึ่งทรงพระราช
 อุทิศถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสี่พระองค์ ในกรุงรัตนโกสินทร์
 แต่ก่อนมาเมื่อทรงนมัสการทั้งสองห้องนั้นแล้ว เสด็จพระราชดำเนินทางพระ
 เบริงด้านตะวันตกไปหอพระนาคทศเคียว ครั้นเมื่อวัดนโกสินทร์ศกปี
 ที่ ๓๐๓ คือบรรจบครบ ๓๐๐ ปีตั้งแต่สร้างกรุง ถอดวงวัดพระศรีรัตน
 ศากคารามแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่าที่พระมณฑปแด่พระศรีรัตนเจดีย์
 ถ้าไม่เสด็จพระราชดำเนินอยู่เสมอ ก็จะชำรุดชุกโสมไป จึงได้เสด็จ
 พระราชดำเนินนมัสการพระไตรปิฎกบนพระมณฑปก่อน แล้วจึงเสด็จ
 นมัสการพระสถูปในพระศรีรัตนเจดีย์ แล้วเสด็จลงทางซุ้มประตูด้านเหนือ
 สู่หอพระนาค นมัสการต้นนิโครธแถวพระวิหารยอด ซึ่งอยู่ใกล้เคียงที่
 นั้นด้วย แล้วจึงได้สถาปนาที่หอพระนาคนั้น แต่เดิมเป็นที่ไว้พระพุท
 รูปต่าง ๆ หลายนับองค์ หุ้มทองบ้างหุ้มเงินบ้างหุ้มนากบ้าง ทั้งรูปพระ
 เชษฐบิดร คือรูปสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ซึ่งสร้างกรุงทวารวดีศรีอยุธยา
 โบราณ ที่แปลงเป็นพระพุทธรูปเสียแล้วนั้น ก็ประดิษฐานอยู่ด้วย
 พระอิฐสีเจ้านายซึ่งไปอยู่ในหอพระนาคนั้น เก็บอยู่ในตู้ผนังข้างหลังพระ
 วิหาร แปลแต่เวลาดังกรณศกก็เชิญมาตั้งบนม้านั่งตักปกรณณ์คู่กับต้นรูง
 มาก ในครั้งเมื่อทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งนั้น โปรด

ให้เชิญพระพุทธรูปทั้งปวงนั้น ขึ้นไปไว้เสียบนพระวิหารยอด จัดหอ
พระนาถไว้เป็นที่เก็บพระอัฐิเจ้านายอย่างเดียวกัน พระอัฐิที่ไม่มีพระโกศชู
เป็นแค่ห่อผ้ากองๆ ไว้แต่ก่อนนั้น ก็ให้มีพระโกศชูปิดทองบันจุไว้ทั้งด้าน
เป็นการเรียบร้อยดีขึ้นกว่าแต่ก่อน การสถาปนาถนนก็เหมือนกันกับที่
กล่าวมาแล้วด้วยเรื่องของการสถาปนาแต่ก่อนนั้น เมื่อสถาปนาเสร็จแล้ว
เสด็จพระราชดำเนินกลับทางพระระเบียงด้านตะวันตก

การเสด็จพระราชดำเนินวัดพระเชตุพนนั้น บางปีมีบ้าง ถ้าเสด็จ
พระราชดำเนินแล้ว ก็มักจะเป็นเวลามหาสังกรณต์ฤกษ์วันเนา ซึ่งไม่มี
พระราชพิธีมาก เสด็จทางในแต่ไม่มีกระบวนแห่เหมือนอย่างในรัชกาล
ที่ ๔ ถ้าเปิดวัดพระเชตุพนแล้วก็โปรดให้มีพนักงานคอยเก็บเงิน ถ้า
เป็นไพร่ๆ ก็เสียเล็กน้อยตามแต่จะมีใจศรัทธา ถ้าเป็นผู้ศักดิ์สูงแต่เพียง
หนึ่งจนถึงถึงคำตั้ง สังกรณต์ตามวันปีหนึ่งได้อยู่ในตามซึ่งเสด็จตั้ง
ถวาย พระพิมพ์ ธรรม สำหรับ ปฏิสังขรณ์ปักกวาดกลางหอนอกถนนในวัด
ตั้งแต่พระวิหารชุดโชมลงมา คนที่ออกวัดพระเชตุพนก็น้อยไปกว่าแต่
ก่อน ในปีหนึ่งสองปีไม่ได้เปิด

อนึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ซึ่งเป็น
พระบรมราชูปถัมภ์อาจารย์ เสด็จสถิตย์อยู่วัดบวรนิเวศน์วิหาร สมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ ซึ่งเป็นพระกรรมวาจาจารย์ สถิตย์อยู่วัดราชประดิษฐ์
เมื่อพ้นจากวันสังกรณต์ไปวันหนึ่งบ้างสองวันบ้าง เสด็จพระราชดำเนิน
ไปถวายไตรจีวรผ้าเนื้อดีส่งนำเป็นการพิเศษอีกส่วนหนึ่ง เมื่อเสด็จ
พระราชดำเนินถึงพระอารามเช่นนั้น ก็ทรงนมัสการส่งนำพระพุทธรูป
พระมหาเจดีย์ พระศรีศาสดา พระพุทธไสยาสน์ พระศรีมหาโพธิ์ และพระ

พุทธจริยาณ พระพุทธปัญญาอัคคะ ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระวิหารเก๋ง
ก่อน แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินที่พระตำหนัก ส่วนที่วัดราชประดิษฐ
ทรงนมัสการแด่ดวงน้ำพระพุทธรูป หังค์ แด่พระพุทธชินราช พระพุทธรูป
พระศรีดำรงศาสดา จำต้องท่องตามองค์ ทั้งพระมหาปาสาณเจดีย์ พระ
บรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

อนึ่งในการตั้งกรานต์ตามวันฤกษ์วันนั้น เจ้าพนักงานก็จัดหม้อน้ำเงิน
ชวดแบ่งตักผ้าทรงพระ ถวายจบพระหัตถ์แล้วไปเทียวดวงพระพุทธรูป
คือที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามดวงพระศรีมหาโพธิ์แห่ง ๑ วัดพระเชตุพน
ดวงพระพุทธรูปปฏิมากรแห่ง ๑ วัดมหาธาตุสงฆพระประธานแห่ง ๑
วัดอรุณราชวรารามดวงพระประธานแห่ง ๑ วัดสุทัศน์เทพวรารามดวง
พระศรีดำรงกมุนีแด่พระศรีมหาโพธิ์รวม ๒ แห่ง วัดบรมนิวาส์ดวงพระ
ประธานแห่ง ๑ วัดบวรนิเวศน์ดวงพระพุทธรูป พระพุทธรูปไฉยาศน์
รวม ๒ แห่ง วัดเกศดวงพระศรีสุคตทศพตญาณบพิตร พระศรีมหา
โพธิ์รวม ๒ แห่ง วัดประทุมวันดวงพระศรีมหาโพธิ์แห่ง ๑ วัดราชา
ธิวาสดวงพระศรีมหาโพธิ์แห่ง ๑ แด่หม้อน้ำห่มพระพุทธรูป แด่พระศรี
มหาโพธิ์ตบตามันแก่กับชวดน้ำไปด้วยทุกแห่ง แด่ตั้งคำตาดำเนิน
เหมือนอย่างเทศกวดตฤคที่ใดกล่าวมาแต่แต่ก่อนนั้น

อนึ่งการตรุกต์ตั้งกรานต์ก็ดัด เป็นเวลาที่คนทั้งปวงถือกันว่าเป็น
ฤกษ์ฤกษ์เป็นเวลาที่สมควรจะเดินเบี่ยงเป็นธรรมเนียมเข้าใจกันขึ้นชาบ แด
เคยประพฤติมาช้านาน ไม่มีผู้ใดจะอธิบายฤกษ์ตั้งตั้งขึ้น ในการเดิน
เบี่ยงที่กล่าวถึงเดินอยู่ฤกษ์เดินแล้ว ไปที่แห่งใดก็เฝ้าใจกันถึงการเดินเบี่ยงได้
ไม่เป็นการบีบคั้น บางที่ก็ขยับจะอวดตัวเป็นนักเลง มีสติปัญญาเฉลียว

ฉลาดดวงใจ อาจจะเอาชัยชนะพวกพ้องได้ ราวกับว่าไปทัพมัยไชย
ชนะอย่างเตี้ย ๆ ะไรมา

การที่ถือว่าเดินเบี้ยไม่เป็นการเสียหายนใด ในเวลานักชัฏฤกษ์
เช่นนี้ ก็เพราะเป็นการที่ได้อนุญาตเป็นพยานว่าเจ้าแผ่นดินไม่ขัดขวาง
ห้ามปรามฤกษพลอยเห็นสนทนด้วย จึงได้ยกหัวเบียรพระราชทานให้
นักชัฏฤกษ์ ๓ วัน การที่พระเจ้าแผ่นดินอนุญาตฤกษพลเห็นดีด้วยใน
เรื่องเดินเบียรนั้นคงจะเป็นความจริง แต่คงจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินบางองค์
เช่นขุนหลวงตากเจ้ากรุงธนบุรี ไปค้เมื่องนครศรีธรรมราชได้พระราชทาน
เงินให้ ฝัพายเดินกำถั่วหน้าพระที่นั่ง ถึงเขาขันตักเงินแจก ความประสงค์
ที่ขุนหลวงตากทำเช่นนั้น เพราะตัวท่านเองอยู่ข้างจะเดินเบี้ยจัตอยู่แฉ้วน
ประการหนึ่งท่านก็เห็นใจนักกับพวกทหารที่ปวง ว่าการสนทน ะไรไม่เสมอ
เดินเบียร ประสงค์จะให้ทหารเป็นทรนเริงเต็มความลำบากที่ต้องทนยาก
จึงได้ปล่อยให้เดินเบี้ยเป็นการเอาใจ แต่เพราะการเดินเบี้ยเป็นการไม่ดี
ได้สนทนสนานเสียแล้วก็ชวนให้ คิด เมื่อเข้ามาถึงในกรุงแล้วก็ยังเดิน
ต่อไปบ่อย ๆ การที่เดินเบียรน้อยมุ่มหมายจะต่อสู้เอาทรัพย์สินกันแดกัน
ผู้ซึ่งมีอำนาจวาสนาเสมอ ๆ กันเดินด้วยกัน เมื่อความปรารถนาอยากได้
หนักตาขันก็ชักให้ฉ้อฉลบิดพลิ้วคดโกงกันไปต่าง ๆ ส่วนผู้ซึ่งมีวาสนา
มากเดินกับผู้ซึ่งมีวาสนาน้อย เช่นเจ้านายเด็ก ๆ ฤกษเจ้านายผู้ใหญ่บาง
องค์ซึ่งเขาเด่ากันมา เดินไปกับข้าหลวงแถมหาเด็กก็ต้องถวายเป็น
ถวายเป็น ไม่ถวายเป็นก็ขัดเคืองไป ก็อย่างเช่นขุนหลวงตาก ซึ่งเป็นพระ
เจ้าแผ่นดินมีอำนาจมากเห็นปานนั้น เมื่อมีความปรารถนาขึ้นมา แต่
อาไศรยความมัวเมาในเรื่องอื่นซึ่งทำให้สติเลือนลางด้วย จนลืมถึงการ

บ้านเมืองคิดแต่จะหาทรัพย์สินมาโดยทางเดินเบียด ^๕ก็ร่ำรวยทรัพย์สินมา
 คนท่งปวง ^๕เป็นหนี้หลวงไปท่งบ้านท่งเมือง จนภายหลังถึงไม่ต้องเดิน
 เบียดก็ร่ำเอาได้ไปดำ ๆ ^๕น้ำใจของขุนหลวงคากัน ^๕เกิดขึ้นด้วยการ
 เดินเบียดเป็นต้น ^๕ถึงโดยว่าแรกคิดจะเป็นอุบายที่ดีตามเวลาต้องการ
 ผลที่ออกภายหลังก็ไม่เป็นผลอันดีแก่คนแต่ผู้อื่น ^๕พากันได้ทุกข์ยาก
 ลำบากไปทั่วหน้าตลอดจนถึงตัวเอง ^๕เพราะเหตุฉนั้นถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 ดินภายหลัง ^๕จะมีได้เลิกรกรรมเนี้ยมยกหัวเบียดพระราชทานในเวลาครุฑ
 เวลาสงครามทีเดียว ^๕แต่ก็ไม่ได้โปรดให้เดินเบียดในพระราชวัง ^๕ฤ
 ทรงสรรเสริญการเดินเบียด ^๕ว่าเป็นการสู้กันสู้กันอย่างหนึ่งอย่างใดเคย
 เพราะเหตุที่พระบรมราชวงศ์ประจัน ^๕พระเจ้าแผ่นดินดำรงอยู่ในคุณ
 ความประพฤติดี ๓ ประการ ^๕คือไม่ทรงประพฤติแต่ทรงสรรเสริญ ^๕ใน
 การที่เพนนิกเงเดินเบียดการพนันอย่าง ๑ ^๕ไม่ทรงประพฤติในการดื่มสุรา
 เมรัยแต่เกลียดกันมิให้ผู้อื่นประพฤติดังอย่าง ๑ ^๕ไม่ทรงประพฤติลงในสัตว์
 ที่เพนนิกคณินฐาน ^๕อย่าง ๑ ^๕เป็นความประพฤติซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน ^๕ใน
 พระบรมราชวงศ์ได้ทรงจดไว้เป็นชาติสืบ ๆ กันมา ^๕พระบรมราชวงศ์
 จึงได้ตั้งปกครองแผ่นดินอยู่ยืนยาวกว่าบรมราชวงศ์อื่น ๆ ^๕ซึ่งได้ปกครอง
 แผ่นดินมาแต่กาลก่อนแล้ว ^๕บ้านเมืองก็เจริญสมบูรณ์ปราศจากเหตุการณ์
 ภายใน ^๕ซึ่งจะให้เป็นที่ตั้งตั้งเทือนหวาดหวั่นแก่ชนท่งปวง ^๕ไม่มีตัว
 อย่างในพระราชพงษาวดารระยะใดตอนใดจะเทียบเทียมถึง ^๕เพราะฉนั้น
 เมื่อกล่าวถึงการยกหัวเบียดพระราชทานในเวลาสงคราม ^๕ซึ่งจะไม่
 กล่าวถึงก็จะเป็นอันไม่ได้กล่าวข้อความเต็มบริบูรณ์ ^๕ในพระราชกุศล
 สำหรับเดือนห้า ^๕จึงต้องกล่าว ^๕แต่ขอเดือนพระบรมวงษานุวงศ์ ^๕แต่

ข้าราชการบัณฑิตที่จะได้อ่านหนังสือใหม่สดครึกไว้ ถึงแม้ว่าได้ยกหัวเบี้ย
พระราชทานคืนนี้ ก็มิได้ยกพระราชทานโดยพระราชประสงค์จะให้เงิน
เบี้ยกันให้สบาย เป็นแต่พระราชทานไปตามประเพณีซึ่งมีมาแต่ก่อน โดย
ทรงพระมหากรุณาแก่ชนทั้งปวงว่า ได้เคยรับประโยชน์อันใดแล้วก็ไม่
มีพระราชหฤทัยที่จะให้ยกถอนเสีย แต่การเดินเบี้ยนั้น เป็นที่ไม่ต้อง
พระอริยาไครยมาทุก ๆ พระเจ้าแผ่นดิน เพราะฉะนั้นควรที่พระบรม
วงษานุวงศ์แต่ข้าราชการ ผู้ซึ่งมีความนับถือเคารพต่อพระบารมีแด่พระ
เดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินสืบ ๆ กันมา ควรจะคิดครีตรองให้เห็นโทษ
เห็นคุณตามความจริง แดงเคว้นการสนับสนุน แดงการหาประโยชน์ในเรื่องเดิน
เบี้ยเสีย จะได้ช่วยกันบริหารการฉลองพระเดชพระคุณทูลบำรุงแผ่นดิน
เพิกถอนความชั่วในเรื่องเดินเบี้ยซึ่งอบรมอยู่ในสันดานชนทั้งปวง อัน
อยู่ในพระราชอาณาเขต เป็นเหตุที่จะเห็นถึงความเจริญของบ้านเมือง
ให้เสื่อมสูญไป ด้วยกำลังที่ช่วยกันมาก ๆ แต่เป็นแบบอย่างความประ
พฤติให้คนทั้งปวงเอาอย่าง ตามคำนักปราชย์อมกล่าวไว้ ว่าการทำ
ให้เห็นเป็นแบบอย่างง่ายกว่าที่จะตั้งสอนด้วยปาก ถ้าเจ้านายขุนนาง
ประพฤติกการเดินเบี้ยอยู่คราบใด คนทั้งปวงก็ยังเห็นว่าไม่สู้เป็นการเสีย
หายมาก ผู้มีบัณฑิตก็ตั้งยังประพฤติดู ถ้าผู้มีบัณฑิตตั้งเดินเสีย
ให้เห็นว่าความประพฤติเช่นนั้น เป็นของคนที่ต่ำช้าประพฤติดัว ถึง
แม้ว่าจะเลิกขาดสูญไปไม่ได้ก็คงจะเบาบางลงได้เป็นแท้

การพระราชกุศลในนักขัตฤกษ์สังกรณต์ หมดเพียงเท่านั้น

คำตักเตือนนวนมหาสงครามต์

ถ้าเสด็จพระราชดำเนินเองพระสงฆ์ฉันดองพระเจดีย์ทราย มหาเด็ก
ต้องเตรียมเทียนพานซึ่งสำหรับนมัสการพระพุทธรูปในวัดนั้น แต่ต้อง
คอยเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอไปทรงจุดเทียนเข้ามณฑล แลรับพระสุหรัย
เงินไปคอยถวายสำหรับสร้างพระทรายด้วย เวลาค่ำสวดมนต์ฉันดอง
พระชนมพรรษา ภูษามาดาคอยรับดอกไม้ ซึ่งทรงจบพระหัตถ์ แล้ว
ชวนไปรายน่าพระพุทธรูปเท่าพระชนมพรรษา แลรับพระสุหรัยลงยา
ราชาวดีคอยถวายสร้างพระพุทธรูปด้วย ในวันเฝ้าเวลาเช้าสร้างนำพระ
ภูษามาดาคอยรับพระสุหรัยลงยาราชาวดี มหาเด็กรับพระสุหรัยเงิน
ถวายสร้างนำพระสงฆ์ แลภูษามาดารายดอกไม้หน้าพระเหมือนกันทั้งเข้า
ทั้งเย็น วันเถลิงศกมหาเด็กต้องคอยถวายเทียนชนวน ทรงจุดเครื่อง
ทองน้อยที่พระบรมอัฐิ อาตักษณัฎดาภพระนาม เวลาค่ำคงจะเสด็จ
พระราชดำเนินวัดพระศรีรัตนศาสดารามไม่ว่าใครขาด พานเทียนสำหรับ
ในพระอุโบสถ สำหรับหอราชกรมานุสร หอราชพงษานุสร สำหรับพระ
มณฑป สำหรับพระเจดีย์ สำหรับคันทน์โคจร สำหรับวิหารยอด สำหรับ
หอพระนาคเอง ต้องตะโกนเวรถวายอยู่เนื่องนิจ ถ้าจะให้ดีแล้วคว
นายหุ้มแพรนายรองถือเองตามเสด็จให้คิด ๆ ไป ดูก็จะไม่สู้เสียเกียรติ
ยศแด่หน้าหน้าอันใดนัก ดีกว่าต้องวิ่งเถลี่ยกถาเรียกมหาเด็กเฝ้า
ทางเสด็จพระราชดำเนินตำรวจก็มีจะไม่มีใครจำได้ว่าอย่างไร มักนำไป

เกิดแล้วเกิดเล่าแทบทุกปี คือแรกเสด็จพระราชดำเนินเข้าทางประตูพระ
 เบริงด้านควนออก เสด็จไปนำศาสตราขางเห็นเข้าช่องกำแพงแก้ว
 ด้านเหนือ ขึ้นพระอุโบสถด้านหน้าพระทวารข้างใต้ ทรงจุดเครื่อง
 นมัสการทองใหญ่แล้วส่งนำพระพุทธรูป แด่ทรงจุดเครื่องนมัสการตาม
 หน้าพระ ในขณะนั้นพราหมณ์จุดเทียนเบิกแว่นทีเดียว ไม่ต้องรอให้
 นมัสการแล้ว ค่ำวอซึ่งขึ้นไปเวียนเทียนอยู่ในพระอุโบสถนั้น พอเทียน
 เข้าแว่นต้องลงมาคอยรับเสด็จพระราชดำเนินอยู่หลังพระอุโบสถ จะเสด็จ
 พระราชดำเนินลงทางพระทวารหลังพระอุโบสถข้างใต้ ขึ้นหอราชกรมา
 นุ์รก่อนแล้วจึงหอราชพงษานุ์ร เมื่อเสด็จจากหอราชพงษานุ์รออก
 ทางช่องกำแพงแก้วหลังพระอุโบสถด้านเหนือ ขึ้นชุมประตูตรงพระเจดีย์
 ด้านใต้ แล้วไปขึ้นพระมณฑปทางพระทวารด้านควนตก เสด็จกลับ
 ทางเดิมขึ้น ขึ้นช่องคูหาพระศรีรัตนเจดีย์ด้านควนออก แล้วเสด็จออก
 ทางช่องคูหาด้านเหนือ ตรงไปลงชุมประตูด้านเหนือทรงบุษาคันนิโครธ
 แด่วิหารยอด แล้วเสด็จเข้าหอพระนาค เวลากลางคืนเสด็จตามพระระเบียง
 ด้านควนตกออกประตูด้านวันตก

เสด็จพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศน์ พานเทียนมหาดเล็กเกิดความ
 อย่างยิ่งทุกปี พนักงานนมัสการก็ยังไม่รู้ ลึก เทียนที่จัดไปยังไม่พอ
 ถ้ามหาดเล็กผู้ใดจะรับเทียนตรวจเสียด้วยได้จะดี ที่นมัสการที่วัดบวร
 นิเวศน์นั้น คือเทียนพระพุทธรูป ๑ พระนิรันตราย ๑ จุดที่โต๊ะ
 ข้างซ้าย ๒ คู่ ในพระเจดีย์ ๒ คู่ พระที่เก่งเด็กบนทักษิณพระเจดีย์
 คู่ ๑ พระศรีธำมศาคู่ ๑ พระพุทธรูปไสยาสน์คู่ ๑ พระศรีมหาโพธิ์คู่ ๑
 พระพุทธรูปวิฆาณคู่ ๑ พระพุทธรูปปัญจอักขระคู่ ๑ วัดราชประดิษฐ์

พระพุทธสิหิงค์ ๑ พระพุทธรชินราช ๑ พระพุทธรชินศรี ๑ พระศรี
 ศาสดา ๑ พระนิรันตราย ๑ ทรงในพระวิหารหลวงทางต้น พระ
 ปาสาณเจดีย์ ๑ พระบรมรูป ๑ แด่ให้มหาดเล็กคอยรับผ้าไตรจุ่ม
 แด่น้ำตรังรูปมดเทียนมด อย่าให้ทองแขวดยางทองวัดด้วย

ที่ ๒๐ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล

การพระราชพิธีดังกล่าวเป็นต้องขอ แต่เนื่องกันเป็นพิธีเดียวกัน. คือ
 บันในวันสวดมนต์เป็นวันพระราชพิธีพืชมงคล ทำขวัญพืชพรรณต่าง ๆ
 มีเขาเปิดอกเป็นคัน จรดพระนังคัลเป็นพิธีเวลาเช้า คือลงมือไถ
 ถิ่นจะแบ่งเป็นคันตะพืชมงคลได้ ด้วยพืชมงคลไม่ได้ทำแต่ในเวลาค่ำวัน
 สวดมนต์ รุ่งขึ้นเช้าก็ยังมีการไถยังพระค่อไปอีก การจรดพระนังคัล
 นั้นเท่า ก็ไม่ได้ทำแต่วันซึ่งลงมือแรกนา เริ่มพระราชพิธีแต่เวลาค่ำ
 วันสวดมนต์พืชมงคลนั้นแล้ว พระราชพิธีพืชมงคลเป็นพิธีสงฆ์
 ทำที่ท้องสนามหลวงในพระนคร พระราชพิธีจรดพระนังคัลเป็นพิธี
 พราหมณ์ ทำที่ทุ่งข่มป้อนนอกพระนคร พิธีทั้งสองนั้นนับว่าทำพร้อม
 กันในคืนเดียวกันทีเดียว จึงได้เรียกชื่อติดกันว่า พระราชพิธีพืชมงคล
 และจรดพระนังคัล ฤกษ์การพระราชพิธีนี้ ต้องหาฤกษ์วิเศษกว่าฤกษ์
 อื่น ๆ คือกำหนดอย่าง ฤกษ์นั้นอย่าให้ดวงวันผ่นเพี้ยนอย่างหนึ่ง ให้
 ได้ศุภฤกษ์อย่างหนึ่ง ให้ได้บูรณฤกษ์อย่างหนึ่ง ให้ได้วันสมภารเคราะห์
 อย่างหนึ่ง คำนวหาฤกษ์นี้เป็นตำราตรีจ เขาตำหรับใช้เริ่มที่จะลงมือ
 แรกนาหัวานเข้าดำเข้าเกี่ยวเข้าขนเข้าขึ้นยู่ แต่ที่เขาใช้กันนั้นไม่ต้องหา
 ฤกษ์อย่างอื่น ให้แต่ได้สี่อย่างนั้นแล้ว ถึงจะฤกษ์วันอุบาทว์โลกวินาศ
 ก็ใช้ได้ แต่ฤกษ์จรดพระนังคัลหาไครยประกอบฤกษ์ดีตามธรรมเนียม
 ด้วยอีกชนหนึ่ง ตามแต่จะได้ถึงวันใด ในเดือนหกก็ตั้งนับว่าผ่นเพี้ยน

ข้างขึ้นคือ ๑, ๕, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๕,   ข้างแรม ๑, ๕, ๖, ๗, ๘, ๑๐, ๑๓, ๑๔, เป็นใช้ไม่ได้   ศุกร์ดิถีนั้นก็คือดิถีดาวอังคารไม่เป็นผืนแผ่นดินเอง
 บรมฤกษ์นั้นคือ ๒, ๔, ๕, ๖, ๘, ๑๑, ๑๔, ๑๗, ๒๒, ๒๔, ๒๖, ๒๗,   วัน
 สมภพเคราะห์นั้น คือ วันจันทร์ วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ กับกำหนด
 ชาติฤกษ์อย่างหนึ่ง   ตามวันที่โหรแบ่งเป็น ปถวิ อาโป เตโช วาโย
 ให้ได้ส่วนตักกันแล้วเป็นใช้ได้   จะพรรณาที่จะหาฤกษ์ก็จะยืดยาวไป
 เพราะไม่มีผู้ใดที่จะต้องใช้อันใด

การแรกนาที่ต้องเป็นธุระของผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดินเป็นธรรมเนียมมี
 มาแต่โบราณ เช่นในเมืองจีน & พันปีต่อมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินก็ทรง
 ทรงไถนาเองเป็นคราวแรก พระมหาช้างเสวยตัวใหม่ ส่วนจดหมายเรื่อง
 ราวอันใดในประเทศสยามนี้   ที่มีปรากฏอยู่ในการแรกนาก็มีอยู่เสมอ
 เป็นนิมิตไม่วางวันว่าง   ด้วยการซึ่งผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินลงมือทำเอง
 เช่นนี้   ก็เพื่อจะให้เป็นอย่างแก่ราษฎร   ชักนำให้มีความหมั่นในการที่
 จะทำนา เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะได้อาศัยเลี้ยงชีวิตทั่วหน้า   เป็นต้น
 เหตุของความตึงมั่นและความเจริญไพบูลย์แห่งพระนครทั้งปวง   แต่การซึ่ง
 มีพิธีเจือปนต่าง ๆ   ไม่เป็นแต่ลงมือไถนาเป็นอย่าง   เหมือนอย่าง
 ชาวนาทั้งปวงลงมือไถนาของตัวตามปกติ   ก็ด้วยความหวาดหวั่นต่อ
 อันตราย   คือน้ำฝนน้ำท่ามากเกินไป   ด้วยเหตุนี้แลสัตว์ต่าง ๆ จะ
 บังเกิดเป็นเหตุอันตราย   ไม่ให้ได้ประโยชน์เต็มภาคภูมิ   แต่มีความ
 ปราศรัยที่จะให้   ได้ประโยชน์เต็มภาคภูมิเป็นกำลัง   จึงได้ต้องแสหาทาง
 ที่จะแก้ไข   แดทางที่จะอุดหนุน   แดที่จะเลี้ยงทนายให้รู้ล่วงหน้าจะได้เป็น
 ที่มั่นอกมั่นใจ   ก็การที่จะแก้ไขเยี่ยวน้ำฝนน้ำท่า   ซึ่งเป็นของเป็นไป

โดยอุทิศปรกติเป็นเองโดยอุบายตรงตรงทนอย่างไรไม่ได้ จึงต้องอาไศรย
 คำอธิฐานเอาความดีเป็นที่ยึดบ้าง ทำการซึ่งไม่มีโทษนับว่าเป็นการ
 สวัสดิคิมงคล ตามซึ่งมาในพระพุทธศาสนาบ้าง บวชาเส้นธรรวตามที่มา
 ทางไสยศาสตร์บ้าง ให้เป็นการช่วยแรงแต่เป็นทีมนั้นใจตามความปรารถนา
 ของมนุษย์ซึ่งคิดไม่มั่งคั่งที่สุด ก็กรรมนิยมการแรกนาซึ่งมีมาในสยามแต่
 โบราณตามที่ค้นได้ในหนังสือต่าง ๆ คือในหนังสือพนมศาสตร์เมื่อครั้งกรุง
 ศรีอยุธยา นั้น มีข้อความว่า “ในเดือนหก พระราชพิธีไฟศาลา จรด
 พระนังคัต พราหมณ์ประชุมกันผูกพรตเชิญเทวรูปเข้าโรงพิธีนท้อทั้ง
 ตะหานหตวงนำพระตำหนักห้างเขา กำหนดฤกษ์แรกนาว่าใช้วันอาทิตย์
 พระเจ้าแผ่นดินทรงเครื่องคันอย่างเทศ ทรงม้าพระที่นั่งพยุหยาตราเป็น
 กระบวนเพชรพวง พระอรรคชายาแฉพระราชวงษานูงษ์ พระสนมกำนัล
 เล็ดอกแต่ที่คองพระราชฤไทย ซึ่งนรลประเทียบตามเสด็จไปในกระบวนหลัง
 ประทับที่พระตำหนักห้าง จึงโปรดให้ออกยาพดเทพบริดต์แต่งตัวอย่างตูก
 หงว มักระบวนแห่ประดับด้วยกรรณิงมั่งสุริย์ พราหมณ์เป่าสังข์โปรย
 เข้าตอกนำหน้า ครั้นเมื่อถึงมณฑลท้องตะหาน ก็นำพระโคสุภราชมา
 เทียมไถทอง พระครุพิฆัมมอชยามไถแฉประตักทอง ให้ออกยาพดเทพเป็น
 ผู้ไถที่หนึ่ง พระศรีมโหสถซึ่งเป็นบิดานางนพนาศเองแต่งตัวเครื่องชาว
 อย่างพราหมณ์ ถือไถเงินเทียมด้วยพระโคเสวตรพระพรดินไถเป็นที่สอง
 พระวิฆนเศรษฐีแต่งกายอย่างคหบดี ถือไถหุ้มด้วยผ้ารัตกัมพลแดง เทียม
 ด้วยโคกัระวัดทั้งไม้ประตัก พระโหราธิบดีซึ่งไชยประโคมคิริยาคคนศรี
 ออกเดินไถเวียนซ้ายไปขวา ช้พ่อพราหมณ์ปรายเข้าตอกคอกไม้ บันญา
 เคียงสังข์ไม้ฉนวนเทาะวันนำไถ ชุนบริบูรณ์ธัญญาณันักงานนาหตวง

แต่คงนุ่งเพดะคาดราดคดสร่วมหมวกด้าน ถือกระเช้าไปรยปรายหัวน
 พิชัญญาหารตามทางไปจรดพระนังคัลลวันล้อมรอบ ในขณะที่มีการ
 มหรีศพ ระเบงระบำโหมงครุ่มหกกเมนไค่ถวด ถอดบ่วงรำแพนแทงวิไลย
 ไก่ป่าข้าหงษ์รายรอบปริมณฑลที่แรกนาขวัญ แล้วจึงปล่อยพระโคทั้งสาม
 อย่างออกกินเลี้ยงเลี้ยงทายของห้าสิ่ง แล้วให้พรพราหมณ์ที่ทำนายตาม
 คำหีบไตรเพท ในขณะที่พระอรรคชายาที่ดำรงตั้งพระสนมให้เชิญเครื่อง
 พระสุพรรณภาชน์มธุปายาศ์ขึ้นถวายพระเจ้าอยู่หัวเสวย ราชมัตถ์ยกมธุปาย
 ยาศ์เลี้ยงลูกขุนทั้งปวง ” เปรินเสด็จการพระราชพิธีซึ่งมีมาในเรื่องนพมาศ

ที่มีมาในกฎมณเฑียรบาลว่า “ เดือนไฟท้าวจวดพระนังคัล เจ้า
 พระยาจันทกุมารถวายบังคมณเฑียรพระ ทรงพระกรุณายืนพระชวรค์ พระ
 พดเทพถวายบังคมตั้งอาญาสิทธิ์ ทรงพระกรุณาตพระบรมเดชมิดีไซ
 นาดทอง มิได้ครัดคัดถ้อยความ มิได้เบิกลูกขุน มิได้เสด็จออก ส่วนเจ้า
 พระยาจันทกุมารมีเกยช้าง นำพุททาวาศ์ขัดแหงนช้างค้ำขึ้นให้ดมโภชตาม
 วันลูกขุนหัวหมันพินนา นาร้อยนาหมื่นกรมการในกรมนาเฝ้า แดขุนหมื่น
 ขาวค้ำตทั้งปวงเฝ้าตามกระบวน ” ได้ความในกฎมณเฑียรบาลแต่เท่า
 เป็นข้อความรวม ๆ ดังไปกว่าหนึ่งเดือนนพมาศหลายเท่า การที่ไปแรกนา
 ไปทำอย่างไรก็ไม่ได้กล่าวถึง วิชิตจัดการพระราชพิธีเห็นจะไม่เหมือนกัน
 กับที่สุโขทัยเคย ดูเป็นต่างครุภัณฑ์เดียว ช่างสุโขทัยดูการพระราชพิธี
 เป็นการคล้ายออกสำนามใหญ่ เจ้าแผ่นดินยังถืออำนาจเต็ม ออกยาพดเทพ
 เป็นผู้แทนที่จะลงมือไถนา ส่วนข้างกรุงเก่ายกเอาเจ้าพระยาจันทกุมาร
 เป็นผู้แทนพระองค์ มอบพระแสงอาญาสิทธิ์ให้ ส่วนพระพดเทพคงเป็น
 ตำแหน่งเสนาบดีผู้ออกหมายตามกระบวน เจ้าแผ่นดินนั้นเป็นเหมือน

หนึ่งออกจากอำนาจจำกัดเงยเสียตามวัน การทำเช่นนั้นก็จะ
 ประสงค์ว่าเป็นผู้ได้รับสัมมุติตามวัน เหมือนอย่างเปนพระเจ้าแผ่นดิน
 ไปรักษาเองคงตั้งมากชั้น ไม่เป็นแต่การแทนกันเด่น ๆ ต่างว่า แต่วิธี
 นั้นเห็นจะได้ ใช้มาจนตลอดปลาย ๆ กรุงเก่า ด้วยได้เห็นในจดหมายเหตุ
 ชนหหลวงหวัด ความนั้นถึงรวยรวยด้วยกันกับกฎมณเฑียรบาล เปนแต่
 คัดความไปว่าถึงเวลาไปทำพิธีชดเชยชั้น คือว่าพระอินทกุมารต้อง
 พระองค์ ส่วนพระมเหสีนั้นนางเทพีต้องพระองค์ ซึ่งเรียกฤตต้องตอน
 ไปถึงทุ่งแก้วชั้นจากเรือ พระอินทกุมารสวมมงกุฏอย่างเดิซึ่งได้ถึงเงิน
 นางเทพีสวมมงกุฏอย่างเดิมไม่มียอดซึ่งได้ถึงเงิน หมั้นลับประทนบังสุริย
 เครื่องยศ ตามบันดาคนตามนั้นเรียกว่ามหาเด็ก มีขุนนางเคียงถือ
 หวายห้ามสูงคำ ครั้นเมื่อถึงโรงพิธีแล้ว พระอินทกุมารจับคันไถเทียม
 โคอุสุภราชโคกระบือ พระยาพดเทพถือเชือกจูงโค นางเทพีหาบกระเช้า
 เข้าหว่าน ครั้นไถได้สามรอบแล้ว จึงปลดโคออกกินเข้าตามอย่าง
 ถัดตามอย่าง หน้ำตามอย่าง ถ้ากินดังใดก็มีค่าทำนายนต่าง ๆ ซึ่งชื่อผู้
 รักษาแปลกกันไปกับในกฎมณเฑียรบาล ข้างหนึ่งเป็นจันทกุมารข้างหนึ่ง
 เป็นอินทกุมาร ข้างหนึ่งเรียกเจ้าพระยา ข้างหนึ่งเรียกพระ การที่ชื่อแปลก
 กันนั้นได้พบในจดหมายเหตุชนหหลวงหวัดตนเอง เมื่อว่าถึงพระราชพิธีเผาเข้า
 ว่าพระจันทกุมารเป็นผู้ได้รับสัมมุติไปทำพิธี เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจว่า
 มีทั้งพระอินทกุมารพระจันทกุมารเป็น ๒ คน ที่ในการพระราชพิธีจรด
 พระนังคัต ข้างหนึ่งว่าพระอินทกุมาร ข้างหนึ่งว่าพระจันทกุมาร
 ก็เห็นจะเป็นไขว้ชอกกันไปเท่านั้น ฤาบางทีก็จะผิดดัดเปลี่ยนเป็นคน
 รักษาบ้างคนนั้นรักษาบ้าง แต่ยศที่เรียกว่าเจ้าพระยาฤพระอย่างใดจะ

หายไป ธรรมเนียมส่วยซื้อของแก่กรมใดมักจะใช้ส่วยซื้อเรื่องเดียวกัน
 ไปทั้งชุด เช่นกรมช้างใช้ส่วยซื้อสุริยชาติเป็นคน คดอดทั้งจางวาง
 แดเจ้ากรม ถ้าส่วยซื้อจันทกุมารอินทกุมารเป็นของกรมตำรวจ
 ก็คงจะเป็นกรมตำรวจรักษา แต่เมื่อคิดออกอย่างหนึ่งๆจะเป็นผู้ใด
 ผู้หนึ่งซึ่งควรจะรักษาแล้ว โปรดให้ไปรักษาเหมือนกันอย่างหนึ่งๆ
 ไม่ว่าตำแหน่งใด ถ้าผู้ใดไปรักษา ก็เรียกผู้นั้นเป็นพระอินทกุมาร
 พระจันทกุมารจะได้ดอกกระมัง แต่ในชั้นหลังครั้งขุนหลวงหาบดิน
 เรื่องให้อำนาจจนถึงย่นพระขรรค์เห็นจะเดิกเดี้ยงแล้วจึงไม่ได้กล่าวถึง
 ดูก็จะได้รับยศด้ายๆ ขุนนางรักษาอยู่ทุกวันนี้

ยังมีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นคำพูดกันมาชมน ๆ คู่กันกับพระยาพดเทพยน์
ซึ่งเข้าคั่นคอกต้องรีบ กระเภาเข้ามาวันนั้นต้องเป็นของพระยาพดเทพ ใน
การแรกนาคเภาเข้ามาก็เป็นของผู้แรกนาเหมือนกัน แต่มีได้ศออกไป
ที่เรื่องว่าได้ก่าตากด้วย เรื่องก่าตากนั้นคำพูดกันจนถึงเป็นคำพูดเด่น
ถ้าผู้ใดจะแย่งเอาตั้งของผู้ใดเป็นการหยอก ๆ กัน ก็เรียกว่าก่าตากตะ
เรื่องก่าตากนั้นได้ค้นพบในจดหมายขุนหลวงหาวัด ว่าระหว่างพิธี
ตามวันนั้น ถ้าเป็นพ่อค้าเรือแถวียนแลพ่อค้าสำเภาจากมาแต่ทิศใด ๆ
ทั้ง ๘ ทิศ ถ้าถึงในระหว่างพิธีนั้น พระอินทกุมารได้เป็นลัทธิ หนึ่ง
ทำนายว่าไพร่ของพระอินทกุมาร ในตามวันนั้นจะไปเก็บขนอนตลาด
แถวเรือจ้างในทิศใด ๆ ก็ได้เป็นลัทธิ เรียกว่าทำนายก่าตาก มีข้อความ
ของเก่าจดไว้ดังนี้ พิศวราห์เห็น ว่า ข้อที่ว่าแถวียนแลเรือสำเภามาถึง
ในวันนั้นเป็นลัทธิ คือเหมือนหนึ่งบันดาลสินค้าซึ่งมาในแถวียนแลสำเภาวัน
จะค้องรีบเป็นของพระอินทกุมารทั้งต้น แต่ที่จริงนั้นมุ่งหมายจะว่าด้วยคำ
ปากเรือแถวียนซึ่งเป็นภาษาเขาเข้าอย่างเก่า การที่อนุญาตให้
อนุญาตคำปากเรือแถวียนในส่วนนี้มาถึงวันนั้นให้เป็นรางวัล แต่ก็คง
จะไม่เป็นประโยชน์ที่ได้เสมอทุกปี เพราะการค้าขายแต่ก่อนมีน้อย ที่จะ
หาสำเภาดำใดแถวียนหมู่ใดให้มาถึงเฉพาะในวันพระราชพิธีนั้นได้เสมอทุก
ปีคงหาไม่ได้ คงจะมีผู้ใดจริง ๆ ลักครั้งหนึ่งฤๅสองครั้ง เพียงห้าซ้ง
หกซ้งก็จจะนับว่าเป็นเศรษฐีปดกันเต็มที จึงได้นิยมโจทยกันไม่สิ้นสุด
จนถึงทุกวันนี้ ส่วนประโยชน์ที่ได้จริง ๆ เป็นของเสมออยู่นั้น คงจะ
เป็นค่าตลาดคำเรือจ้างส่วนวันนั้น เป็นยกพระราชทานให้ผู้แรกนาเก็บ
ค่าตลาดที่ก่อดำวันคือที่เก็บอยู่อย่างเก่า พึงมาเลิกเสียในรัชกาลที่ ๔

นายอากรตลาดนั้น มักจะเป็นผู้หญิงที่เป็นคนค้าขายทำมาหากิน รับผูก
 จากพระคลังไปเก็บ เช่นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัว มีท้าวเทพากรคนหนึ่งเป็นผู้ไปเก็บ ท้าวเทพากรนั้นก็นับว่าเป็น
 เศรษฐี เป็นที่นับถือชื่อเสียงโด่งดังเหมือนอย่างเจ้าตัวคนหนึ่ง ถ้า
 ใครอยากจะดำรงตัวว่าเป็นผู้ มีเชื้อแถวแลทรัพย์สินนับสืบบรรณ เมื่อ
 ได้ถามว่าเป็นลูกใครหลานใคร ถ้าเกี่ยวข้องเป็นญาติลูกหลานของท้าว
 เทพากร ถึงห่างเท่าใดก็ต้องอ้างว่าเป็นลูกหลานของท้าวเทพากร ข้าพเจ้า
 เคยได้ยินมาดังนี้ แล้วผู้ ทพพนักเข้าใจซึมซาบว่า เป็นคนมีกบบริวาร
 พิกัดเก็บอากรตลาดนั้น เก็บตามแผงลอยร้านหนึ่งเก็บวันละเพียง แต่
 ผู้ ซึ่งเก็บอากรนั้นไม่ใคร่จะเก็บตามพิกัด ด้วยเวลาดนใจ ซื่อซายกัน
 ด้วยเบย มักจะตักดวงเอาเหลือเกินกว่าพิกัด ครั้นพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตั้งพระราชดำเนิไปตลาดท้ายสนาม ดำรัสถาม
 พวกชาวร้านด้วยเรื่องเสียอากรตลาด ทรงเห็นว่าราษฎรที่มีของสดเล็ก
 น้อยมาขายต้องเสียอากร นายตลาดเก็บแรงเหลือเกิน จึงได้โปรด
 ให้เลิกอากรตลาดเสีย เปลี่ยนเป็นภาษีเรือโรงร้านคักแพ อากรตลาด
 ซึ่งเก็บอย่างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นอากรใน
 แบบซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า การซึ่งว่าทนายของผู้แรกนาไปเที่ยวเก็บอากร
 ขนของตลาดได้เป็นสิทธิทุกแห่งนั้น ก็คือยกอากรที่เก็บวันละเพียงในส่วน
 วันนั้นพระราชทานให้แก่ผู้แรกนาไปเก็บเขาเอง จึงได้ มีหมายให้คลัง
 มหาสมบัติสรรพากรหมายบอกกำนันตลาดบอกตลาดเรือ ให้ประกาศ
 บ่าวร้องให้ลูกค้ารู้จักทั่วกัน คือให้รู้ว่ากำหนดวันนั้นให้เสียอากรแก่ผู้
 แรกนา ถ้าเรือสำเภาเข้ามา ก็ให้เสียค่าปากเรือค่าจ้างกอมแก่ผู้แรกนา

เมื่อได้พระราชทานอนุญาตเช่นนั้น ผู้แรกนั้นก็แต่งทนายออกไปเที่ยวเก็บ
 อากฐ ผู้แรกนาเองก็เป็นเวลานาน ๆ จะได้ครึ่งหนึ่ง มุ่งหมายอยากจะได้
 ให้มาก ทนายซึ่งไปนั้นเดี๋ยวก็อยากจะทำผลประโยชน์ของตัวเองเงินตำไฟ
 บ้าง เก็บอากฐจึงได้รุนแรงตนเหลือเกินพิศไปมาก นุ่งยิ่งกว่าที่นาย
 ตลาดนุ่งอยู่แต่ก่อน จนถูกคำชาวตลาดทั้งปวงพากันถั่วเกรง เมื่อจะ
 เอาให้มากผู้ที่จะให้ ก็ไม่มีใครจะยอมให้ ข้างผู้ที่เขาถืออำนาจก็ได้
 อนุญาตไป โฉมฉวยเอาตามแต่ที่จะได้ จนกลับเป็นดังราวกลาย ๆ
 คำที่ว่ากำตากจึงได้เป็นที่ถกถกกัน จนถึงเอามาพูดเพนียดี้ ในเวลาที่
 จะแย่งของอันใดจากกันว่า กำตาก แต่ส่วนคำกำตากเองนั้นผู้ก็เป็น
 ภาษาไทยแท้ แต่แปลไม่ออกว่าอะไร มีท่านผู้หนึ่งได้แปลโดยการเดา
 ต้องคิดเห็นว่าคำ กำ นั้น แปลว่าถือ ตากแปลว่าของที่คงเปิด
 เผยไว้ ดังคำที่เรียกว่าเอาของมั่งตากเป็นคั้น คือจะถือเอาใจความ
 ว่า ร้านตลาดที่เวลาออกอยู่เปิดอยู่ เอาพัศดีขึ้นค้ำออกตั้งวางเพื่อจะ
 ซอขายแตกเป็ดย่นกัน โบราณจารย์จะเรียกว่าตากดอกกระมัง คำว่า
 กำนั้น ก็คือทนายของพระยาไปเที่ยวฉกฉวยสิ่งของตามร้านตลาด ก็
 ต้องเอามือกำมาจึงได้ของ ก็คำต้องคำนั้นเข้าเป็นสมาธิ จึงเป็นกำตาก
 ความเห็นได้กิดำดั่งนี้ ข้าพเจ้ายังไม่เห็นด้วย ได้คิดเดาแปลตอญ
 เองบ้าง สงสัยว่าคำตากนั้นจะเรียกตากยาวไป บางทีจะเป็นคักดอก
 กระมังด้วยแต่ก่อนมา การซื้อขายกันในตลาดใช้เบียดหย ดตลาดแฉงดอย
 เช่นนี้ มักมีกระจาดถูกระบุงไว้คอยรับเบียดจากผู้ที่มาซื้อ แดทอนเงิน
 ทอนเบียดกัน ในที่ ๆ ไร่เบียดเช่นนั้น มักมีถ้วยน้ำพริกปากไปด้ ถูจาก
 ทองเหลืองคว่ำครอบอยู่ทุกต่างกองเบียด สำหรับใช้คักดวง เมื่อเวลา

พระยาผู้แรกนาได้รับอนุญาตให้เก็บเงินค่าอากรตลาดในวันแรกนา ก็ไป
 เก็บอากรนั้นด้วยเบย จากกระบุงฎากระจาดที่ไว้ เบยนั้น แต่การที่พระ
 ราชทานอนุญาตเช่นนั้น เมื่อแรกอนุญาตก็คงจะยกเงินอากรให้แก่นาย
 ตลาด ชาวตลาดต้องเสียแก่พระยาผู้แรกนาฝ่ายเดียว แต่ครั้นภายหลัง
 มานายอากรตลาดก็คงจะผลัดเปลี่ยนกันไป เจ้าพนักงานก็คงจะผลัด
 เปลี่ยนกันไป เมื่อการจัด ๆ ตงมาภายหลัง เงินอากรก็จะได้ยกให้
 นายตลาด ฎาขายตลาดจะยอมเสียว่าเล็กน้อย ไม่ต้องลดเงินหลวงลง
 เพราะมีกำไรอยู่มากแล้ว เจ้าพนักงานก็ไม่ต้องเป็นธุระอันใด ต่อไป
 ในเรื่องที่จะยกเงินอากรให้ในวันนั้น จนเคยเดิมไม่มีใครรู้ว่าเคยลด ข้าง
 ส่วนนายอากรที่จะมาเก็บอากรตลาดใหม่ต่อไป ก็ไม่รู้ ตีกันว่าวันนั้นเป็น
 วันจะต้องยกเงินอันใด ฎารู้สึกแต่ถือว่าเงินหลวงต้องเสียเต็มไม่ได้ยกเงินให้
 ก็คงเก็บตลาดอยู่ในเวลาที่แรกนานั้นมิได้ยกเงิน แต่ส่วนนายของพระยา
 ผู้ซึ่งแรกนา ที่เคยได้ประโยชน์ฎารู้ว่าเป็นธรรมเนียมได้ประโยชน์มา
 ก็ออกเที่ยวเก็บตลาด ฝ่ายชาวตลาดจะเถียงว่าได้เสียอากรแล้วไม่ยอมให้
 พวกทนายนั้นก็คงไม่ฟัง ดวงมือลงไปกำฎาเอาด้วยเอาจอกคักเบยในกระ
 บุงเอาไปพอกแก่ที่จะจกดวงเอาได้ ข้างฝ่ายชาวตลาดจะไม่ร้องฟ้องว่า
 ก่ด่าออันใดก็ป่วยการ ได้ไม่เท่าเสีย เพราะเบยที่ทนายพระยามาเอา
 ไปนั้นก็เพียงกำหนึ่งคักหนึ่ง จะเสียค่าธรรมเนียมยิ่งกว่านั้นหลายเท่า
 จึงตกใจว่าเบยกำหนึ่งคักหนึ่งข้างเกิด ครั้นต่อมาภายหลังผู้ที่ไม่ทราบ
 ต้นเหตุ เห็นถึงวันแรกนาแล้ว พวกทนายของพระยามาเที่ยวกำเที่ยวคัก
 เบยตามร้าน ก็เรียกว่าพวกกำพวกคักมา ต้องเสียเบยกำเบยคัก ตงเป็น
 ธรรมเนียมว่า วันนั้นแล้วเป็นต้องเสียอากรอีกชั้นหนึ่ง ร้านละกำละ

ศักหนึ่ง ครนคำที่เรียกว่าพวกทนายกำหนดคำทัก เรียกขึ้น ๆ ปากเข้า
 กขเกยจชาทนายอีกครั้งหนึ่ง คงเรียกแต่ทนายกำหนดคำ ทักก็เมื่อนานมากคำ
 ที่พูดอยู่ขึ้น ๆ ปากของผู้ที่เข้าใจแล้ว หมายถึงไม่เป็นข้อจรรยาอันใด ไม่
 ได้แปลให้กันฟังค่อ ๆ ไปไม่มีผู้รู้มันนิง คือความหมายเดิมว่ากระไร
 ผู้พูดตาม ๆ มากก็พูดไปอย่างนั้นไม่เข้าใจคำแปลว่ากระไรเลย เข้าใจ
 ว่าทนายกำหนดคำนั้นเป็นภาษาดำหรับพูดแปลว่าแย่งเบียดในร้าน ก็อย่างเดียว
 กับกับคำที่พูดกันอยู่ทุกวันนี้ ว่าโคมตอยกิดว่านึ่งกิด ก็มันนิงอาจที่
 จะแข็งแรงเรื่องใด ยศยาว ถ้าไม่ได้จัดหมายชัดเจนไว้นานไปภายหน้าพูด
 กันอยู่ยังไม่จัด ก็คงจะต้องเข้าใจว่าโคมตอยนนั้นแปลว่าเหลว นึ่งแปลว่า
 โกงฉ้อ คำพูดเช่นนั้นเป็นคำต้อหย่อย ๆ หนึ่ง ไม่ได้แปลที่มาแห่งคำ
 เรียกนั้นไว้ก็เคยไม่มีผู้ใดทราบได้ อนึ่งคำสั้นกับคำยาวมักจะเรียกกลตาย ๆ
 กันไปได้ เช่นคำว่าไก่ ท้าวสุภักดีการ (นาก) ที่ตายในเร็ว ๆ นี้ เรียก
 ว่ากายแถมอ คำอื่น ๆ ที่ผู้อื่น ๆ เรียกเช่นนั้นมากหลายคำหลายคน ก็คำ
 ที่เรียกว่ากำหนดคำนั้น จะเรียกยาวออกไปว่ากำหนดคำได้บ้างดอกระมัง เมื่อ
 ผู้ที่พูดคำตายยาวเช่นนั้น ได้เขียนหนังสืออันใดลงไว้ ว่ากำหนดคำตาย
 ถึงแล้วผู้ที่ยังเรียกกำหนดคำอยู่ตามเดิมบ้าง เรียกกำหนดคำตามหนังสือบ้าง
 จะเกิดทุ่งเถียงกันขึ้น ก็คงจะต้องอ้างเอาหนังสือเป็นหลักฐานว่าเป็นถูก
 เมื่อไม่มีผู้ใดรู้ความมุ่งหมายของคำนั้น จะแข็งแรงตัดสินว่าอย่างไรถูก
 อย่างไรผิด ก็คงต้องตกลงตามหนังสือจึงได้ปรากฏว่า ทนายกำหนดคำ
 ฤๅเก็บกำหนดคำ เสียคำกำหนดคำ ได้กำหนดคำ ความที่ว่ามาทางนี้ เป็นเรื่อง
 เดดทางดิน ผิดถูกอย่างไรขอโทษที แต่เรื่องกำหนดคำนั้น จะได้มียกอาการ
 หดงพระราชนานมาเพียงใดก็ไม่ปรากฏ เป็นแต่ความนิยมของคนที่พูด

กันอยู่ จนถึงทุกวันนี้ แต่ที่กรุงเทพ ฯ นี้ ตั้งแต่ก่อนมากก็ไม่ปรากฏว่า
 ได้ยกอากรพระราชทาน ค่าปากเรือค่าจ้างกอบก่ไม่ได้ ยินว่าพระราชทาน ได้
 ยินแต่เดากันว่า พวกทนายของพระยาเทียวเก็บเทียวซึ่งเบียดตามตลาด
 เมื่อไม่ได้ เบียดของอันใดก็ได้ เรียกว่าไปเก็บกำตาก เรือดำภาดา
 ใดมาถึงก็ตงไปเทียวเก็บตก ๆ อดย ๆ เช่นนี้ เปนเก็บกำตากเหมือนกัน
 อากรที่ทนายของพระยาไปทำนั้น ตามที่เข้าใจกันว่าในเวลานั้น พระยา
 ได้เปนเจ้าแผ่นดินแทนวันหนึ่ง ถึงบ่าวไพร่จะไปเทียววิ่งราวแย่งชิงกลาง
 ตลาดยี่ด่านก็ไม่มีความผิด เปนโอกาสที่จะมุ่งได้วันหนึ่งก็มุ่งให้เต็มมือ
 ฝ่ายผู้ที่ถูกแย่งชิงนั้นก็เข้าใจเสียว่าฟ้องร้องไม่ได้ ด้วยเปนเหมือนวัน
 ปล่อยผู้ร้ายวันหนึ่ง ไม่มีใครมาฟ้องร้องว่ากล่าว เปนแต่บ่นกันพึม ๆ
 พำ ๆ ไปต่าง ๆ จนเปนเรื่องที่ดำหรับเอามาพูดเล่น ใครจะแย่งของ
 จากผู้ใดก็เรียกว่ากำตากตะ แต่ที่แท้จริงนั้นแย่งกำตากัน ก็ได้เสีย
 ชำนาญหลายสิบปีมาแล้ว แต่การที่คนมาก ๆ ด้วยกัน ไม่ชอบความ
 ประพาศเช่นนั้นก็ยิ่งเดากันต่อมา จนถึงขั้นเราใคร่เรื่องดังนี้ ส่วนผู้
 ที่แรกนาในทุกวันนี้ แต่เดิมมาได้พระราชทานเบียดเพียง ๑๐ คำดัง ครั้น
 เมื่อเกิดภาษีโรงร้านค้าขึ้น โปรดให้หักเงินภาษีเป็นค่าเบียดเกาเหลา
 ในการแรกนาอีกข้างหนึ่ง ครั้นถึงพระยาอภัยรัตนธรรมาออกอดแอตไป
 ว่ากำลังวังชาไม่มีต่าง ๆ จึงได้ตกลงเปนให้เงินเสียคราวละ ๕ ชั่งสืบมา
 การแรกนาที่ในกรุงเทพ ฯ นี้ มีเสมอมาแต่ปฐมรัชกาลไม่ได้ยกเว้น แต่
 ถือว่าเป็นตำแหน่งเจ้าพระยาพลเทพคู่กันกับยี่นชิงช้า เจ้าพระยาพลเทพ
 แรกนายี่นชิงช้าผู้เดียวไม่ได้ผิดเบียดยี่น ครั้นตกมาภายหลังเมื่อเจ้าพระยา
 พลเทพป่วย ก็โปรดให้พระยาประชาติพแทนบ้าง แต่เมื่อเจ้าพระยานิกร

บดินทรียนซึ่งข้าก็โปรดให้แรกนาด้วย ในครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 หนึ่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เกือบจะตกลงเป็นธรรมเนียมว่าผู้ใดขึ้นชิงข้ามันเป็น
 ผู้แรกนาด้วย ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เจ้าพระยาพยุหเสนา (หตง) แรกนา พอเห็นถูกคราวฝนตั้งร่าเริงไม่เป็นที่
 ชอบใจก็เตียนหยาบคายต่าง ๆ ไป จึงโปรดให้เจ้าพระยาภูธราภัยแรกนา
 ถูกคราวดีก็เป็นการคิดควเจ้าพระยาภูธราภัย ได้แรกนามาจนตลอดต้น
 ชีวิต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องว่าเป็นผู้แรกนาดี
 เสร็จถึงว่าต่อไปภายหน้า ถึงเจ้าพระยาภูธราภัยจะป่วยไข้แรกนาไม่ได้ก็จะ
 โปรดให้ในวงษญาติพวกนั้นเป็นผู้แรกนา เมื่อเจ้าพระยาภูธราภัยถึง
 อดัญกรรมแล้ว จึงได้ให้พระยาอภัยรัตนฤทธิเป็นผู้แรกนา ตามพระ
 กระแสเดิมมาจนถึงบัดนี้ พระยาอภัยรัตนฤทธิป่วยแรกนาไม่ได้ จึงได้
 ให้พระยาภาณุวงศ์ทูลกระหม่อมราชวงศ์ ผู้เจ้าของตำแหน่งเป็นผู้แรกนา
 การแรกนาที่ กรุงเทพฯ นั้นไม่ได้เป็นการนำพระที่นั่ง เว้นไว้แต่มีพระ
 ราชประสงค์จะทอดพระเนตรเมื่อใด จึงได้ทอดพระเนตร เท่ากันว่า
 เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขณะเมื่อทรงปฏิสังขรณ์
 วัดอรุณ ในปีมะแมเบญจศกคักราช ๑๓๕๕ เสด็จพระราชดำเนินทอดพระ
 เนตรการทุกวัน ครั้นเมื่อถึงพระราชพิธีจรดพระนังคัลจะใคร่ทอดพระเนตร
 จึงโปรดให้ยกการพระราชพิธีมาตั้งที่ปรกหลังวัดอรุณ ซึ่งในขณะนั้นยัง
 เป็นที่ทุ่งนาไม่ได้เผาศพฝังศพในที่นั้น ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรแรกนา ที่ทุ่งซ่ม
 ม้อยครั้งหนึ่ง ภายหลังโปรดให้มีการแรกนาที่ กรุงเก่า แต่ที่ เพ็ชรบุรี
 ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร พระยาเพ็ชรบุรี (บัว) แรกนาที่

เขาเทพพนมขอครั้งหนึ่งฤๅสองครั้ง ในแผ่นดินประจุบันนี้ ก็ได้เสด็จพระ
 ราชดำเนินทอดพระเนตรแรกนาที่ทุ่งข่มบ้อยครั้งหนึ่ง การพระราชพิธีจรด
 พระนังคัต แต่ก่อนนี้แต่พิธีพราหมณ์ไม่มีพิธีสงฆ์ ครั้นมาถึงแผ่นดินพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเพิ่มพิธีสงฆ์ในพระราชพิธี
 ต่าง ๆ จึงได้เพิ่มในการจรดพระนังคัตด้วย แต่ยกเป็นพิธีหนึ่งต่าง
 หากเรียกว่าพืชมงคล โปรดให้ปลูกพืชปดาศันที่หน้าท้องสนามหลวง
 แดงรำห่อพระเบญที่ไว้พระคันธารราชฎี สำหรับการพระราชพิธีพืชมงคล
 อย่างหนึ่ง พระสูตรอย่างหนึ่ง แต่ก่อนมาพระยาผู้จะแรกนาก็ได้ฟัง
 ตัวด เปนแต่กราบถวายบังคมตาแล้วก็ไปเข้าพิธีเหมือนตรียัมพวาย กระจ
 เข้าเข้าไผ่ยกก็ใช้เจ้าพนักงานกรมนาหาบ ไม่ได้ มีนางเทพเหมือนทุกวันนี้
 เมื่อโปรดให้ มีพระราชพิธีพืชมงคลขึ้น จึงได้ให้ มีนางเทพสี่คน จัด
 เจ้าจอมเอ้าแก่ที่มทูนรอนพาหะ พอจะแต่งตัวแต่มีเครื่องใช้สอยติดตาม
 ให้ไปหาบกระเช้าเข้าไผ่ เมื่อวัน盛典มณฑลพระราชพิธีพืชมงคล ก็ให้
 ฟังสวดพร้อมด้วยพระยาผู้จะแรกนา แต่ให้ มีกรมราชบัณฑิตเชิญพระ
 เค้าเทวปฏิฐ ซึ่งเปนพระเฒ่าเกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลนั้นประพรมที่แผ่นดินหน้า
 หน้าพระยาที่แรกนา ให้เป็นสวัสดิมงคลขึ้นอีกชั้นหนึ่ง

การพระราชพิธี ในเวทบายวันที่จะ盛典มณฑล มีกระบวนแห่พระ
 พุทธรูป ออกไปจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กระบวนแห่ที่เกิดขึ้น
 ก็ด้วยเรื่องแห่เทวรูปออกไปที่โรงพระราชพิธีทุ่งข่มบ้อย เปนธรรมเนียมมี
 มาแต่แต่เดิมแล้ว พระพุทธรูปจะไม่มีกระบวนแห่ ก็ดูจะเผลอไปกว่า
 เทวรูป จึงได้ มีกระบวนแห่ กำหนดขงมังกร ๓๐๐ ขงคชาบ ๓๐๐
 กตองชนะ ๒๐ จำปีจำกตอง แตรวง ๓๐ แตรฝรั่ง ๘ สังข์ ๒ เครื่อง

สูงต่ำรับหนึ่ง คู่แท้ ๓๐๐ พินพาทย ๒ ตำรับ กตองแขก ๒ ตำรับ ราช
 ยานกง ๑ เสด็จยังโถง ๑ คนหามพร้อม มีราชบัณฑิตปกครองแถว
 มาดาเชิญพระกตค พระพุทธรูปซึ่งตั้งในการพิธีแห่ออกไปจากพระราชวัง
 คือพระคันธารราชฐ์นั่งก้าให้ต๋ององค์ใหญ่ ซึ่งอยู่ที่หอในวัดพระศรีรัตน
 ศาสตร์ารามองค์ ๑ พระคันธารราชฐ์ยืนก้าให้ต๋ององค์ ๑ พระคันธาร
 ราชฐ์อย่างพระชนมพรรษาเงินองค์ ๑ เกิดขึ้นในแผ่นดินประจุบันนี้ พระ
 ทรมานเข้าอยู่ในครอบแก้วสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ องค์ ๑ พระไชยประจำ
 แผ่นดินประจุบันองค์ ๑ พระไชยเนาโกลน้อยองค์ ๑ พระพุทธรูป
 ๕๕ ทรงนเชิญไปจากหอพระเจ้าในพระบรมมหาราชวัง เทวรูป ๖ องค์
 นั่งแท่นเดียวกัน ๑ รูปพระโค ๑ แล้วเชิญพระพุทธรูปพระคันธารราชฐ์
 จันทก้าให้ต๋อง ซึ่งไว้ที่หอพระที่นั่งสนามหลวง ลงมาอีกองค์ ๑ พระ
 พุทธรูปทรงนเชิญขึ้นตงบนโต๊ะทองใหญ่ ในพระแท่นมณฑลตงคั่นอย มีเชิง
 เทียนราย ๕ เชิง พานทองคำดอกไม้ ๒ พาน กระจ่างรูปหยกกระจ่างหนึ่ง
 ตามรอบม้าทองที่ตั้งพระ บนพระแท่นมณฑล แด่ได้ม้าทองไว้พรรณ
 เครื่องเพาะปลูกต่าง ๆ คือเข้าเห็นยวเข้าเจ้าต่าง ๆ ตามแต่จะหาได้ เมตต์
 น้ำเต้าแมงตักแดงต่าง ๆ ถั่วต่าง ๆ เข้าโพนเข้าฟ้างตูกเต็อยงา ของทรงน
 กำหนดตั้งตะ ๒ ทนาน เผือกมันต่าง ๆ ตั้งตะ ๓๐ เหว้า ที่ควรกรอกตง
 ขวดอึกก็กรอกตงขวดตงเรียงรายไว้รอบ มีเครื่องนมัสการทองทิศตำรับ ๑
 ที่พัดบพลาโถงมุมกำแพงแก้ว ซึ่งเป็นที่ทอดพระเนตรนาตงโต๊ะเงิน มี
 เทวรูป ๖ องค์ แตรรูปพระโคเหมือนที่ตั้งในพระแท่นมณฑล แต่เป็น
 ขนาดใหญ่ขึ้น รอบโรงพระราชพิธีปีกราชวศรณศักราชวงถ่ายดิญจน์
 เวลาค่ำเสด็จออกทรงถวายผ้าตบงจวรกราบพระ พระสงฆ์ที่วัดคมนุต์ ๑๑

รูป พระที่สวดมนต์นั้นใช้เจ้าพระราชาคณะ คือพระวราชประสงค์เดิม
 นั้น จะใช้หม่อมเจ้าพระสังวรพรประสาธน์ ซึ่งถือดาบครองเป็นราชา
 คณะฝ่ายสมณะ ต่อมาจึงได้คิดเป็นตำแหน่งเจ้าพระ พระที่สวดมนต์อีก ๓๐
 รูป ใช้พระเปรียญ ๓ ประโยคเป็นพื้น พระสงฆ์รับผ้าไปครองเสร็จแล้ว
 กตปฐมนานั่งที่ จึงได้ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ ทรงตั้งสัตยาธิฐาน
 ในการพระราชพิธี แล้วยกทรงศักดิ์ พระยาผู้ทรงพานางที่ทนายพระสงฆ์
 มีพานรูปเทียนดอกไม้ ขึ้นไปจุดบูชาพระรัตนคัตถ์แล้วสวด เวลานั้นสวด
 มนต์นั้นทางสายตัญญูจนพาดที่ตัวพระยาผู้แรกนาคด้วย นางเทพี ๔ คน ก็
 นั่งฟังสวดในม่านหลังพระแท่นมณฑล เมื่อทรงศักดิ์แล้วทรงจุดเทียนพาน
 เครื่องนมัสการที่พระแท่นมณฑล แล้วยกห่อพระที่พับปิดตา ทรงดูห่อ
 ประพรมน้ำหอม แลเจิมพระพุทธรูปเทวรูปทุกองค์ ในขณะนั้นอาคันตุก
 ษณ์ชาวห่มขาว รับทางสายตัญญูจนพาดว่า อ่านคำประกาศสำหรับพระ
 ราชพิธี คำประกาศสำหรับพระราชพิธีนี้เก็บรวบรวมความบันดาคำที่เกี่ยว
 ข้องในเรื่องการนา ที่มีมาในพระพุทธรูปตำนาน มาว่าโดยย่อๆ เป็นคำ
 อธิฐานในการพระราชพิธี เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคล คำประกาศนั้นมิ
 ข้อใจความดังต่อไปนี้ เริ่มต้นว่าคาถาเป็นทำนองสรวงกัญญู สำหรับ
 สวดอธิฐานในการพระราชพิธี คั้งแต่เนโมคัสสะระคะระโค ดุณิพุ
 คัสสะระคะระโค จนถึงดัมปัสสันเควระสัพพะโสติเป็นที่สุด พระคาถานี้
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นใหม่ เก็บข้อความย่อเป็น
 คำอธิฐาน ดังจะได้กล่าวคำแปลสืบไปภายหน้า แลพระคาถานี้มีพระ
 นามพระเจ้าแผ่นดินอยู่ ที่ต้องใช้ผลัดเปลี่ยนตามพระนาม คืออัมมา
 กัญจะมหาราชาเมื่อรัชกาลที่ ๔ ใช้ ประเมเนโทมะหิปปะติ ในรัชกาล

ประจวบ^{ขึ้น}นั้น ใช้ประมุขโทมะหิประติ นอก^{ขึ้น}นั้นคงอยู่ตามเดิม เมื่อ
 อ่านพระคาถาเป็นคำสร้อยญะจบตงแล้ว จึงได้เดิน^{ขึ้น}เนื้อความเป็นด้ายมา
 พากย์คำร้อยแก้ว เริ่มตั้งแต่ขมมาทบทวรอาทรถวายอภิวัตเป็นคัน ข้อ
 ความที่ยกมาอธิบายเป็นเนื้อความ ๔ ข้อ ๆ หนึ่งสรรเสริญพระพุทธคุณ ที่
 พระพุทธเจ้าได้ตรัสธรรม อันเป็นเครื่องระงับความเศร้าโศก . เพราะ
 สัตถะเกิดที่ทงปวงได้^{ขึ้น} ต้น ขนทงปวงซึ่งเราร่อนอยู่ด้วยคันหา ไม่
 ควรเป็นทงอกแห่งผล ได้ดับธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนก็ให้อุปติงอก
 งามขึ้นโต ในต้นคาน พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น กับทั้งพระธรรม
 พระสงฆ์เป็น^{ขึ้น}เนื้อนาอันวิเศษ เหตุว่านพืชเจริญผล อนึ่งพืช คือ
 กุศตอาจจะให้ผลในประจวบนั้นแลภายนอก ขอบใจให้ผลตามความปรารถนา
 คือในเดือนที่กำหนดจรดพระนักษัตรจะหว่านพืชในภูมินา ขอให้งอกงาม
 ด้วยคือยามที่พบดิฉันตรายเป็นคำอธิบายข้อที่ ๓ คือไปยกพระคาถาภาสติ
 ซึ่งมีมาในการทวาชสูตร มากจนเป็นคำอธิบาย ความในพระสูตรนั้นว่า
 พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อกสิการัตวาชะไปทำนาอยู่ในที่นาของตน พระพุทธเจ้า
 ทรงเห็นอุปนิสัยว่าจะได้มรรคผล เวลามีฝนตกพระองค์เสด็จไปยังที่
 พราหมณ์ไถนาอยู่แล้วตรัสปราไป พราหมณ์จึงคิดเคียดว่าสมณะ^{ขึ้น}นี้ขี้เกียจ
 เพียงแต่ขอทานเขากิน ไม่รู้จักทำไร่ไถนาหาเลี้ยงชีวิตเหมือนเช่นเรา
 พระองค์จึงตอบว่า การทำนาเราก็เข้าใจ เราได้ทำนาเสร็จแล้ว แต่
 การนาของเราไม่เหมือนอย่างของท่าน เครื่องที่เป็นอุปการะในการนา
 ของเรามีครบทุกสิ่ง คือครุฑรักษาความเชื่อเป็นพืชเข้าปลูก ตะปะธรรมซึ่ง
 เผลอเกิดให้เราร่อน แลอินทรีย์ตั้งวร ความระงับรักษาอินทรีย์ กับทั้ง
 โภชนะมัตตัญญู รู้ประมาณในโภชนาหารเป็นน้ำฝน ปัญญาเป็นคู้เอก

แต่ใจ หิริเป็นงอนใจ ใจเป็นเชือกชัก สติเป็นประตักสำหรับเตือน ความ
 ศรัทธาเป็นทอสำหรับไฉนน้ำ ความเพียรที่กักตักหาญสำหรับชักแอกใจ ความ
 ดำรวมใจเป็นของสำหรับปลดแอกใจ นำไปนั้นดูที่อันเกษมจากกิเลสเครื่อง
 ประกอบสัตว์ ย่อมไปยังสถานที่ไม่รู้จักดับเป็นสถานที่ไม่เศร้าไม่โศก มี
 แต่ความสุขสำราญ การไถของเราเช่นนี้ มีผลเป็นอะมะตะไม่รู้ตาย บุคคล
 มาประกอบการไถเช่นนั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์สิ้นทุกประการ ใจความ
 ในพระสูตรนั้นดังนี้ ที่ยกมาอธิบายในคำประกาศพระราชพิธีว่าเฉพาะ
 แต่พระคาถายกมาเป็นความจริงตามที่พระพุทธเจ้าตรัส ขออำนาจความ
 ศรัทธา ให้เข้าใจว่านางออกงานทั่วชนบท แดให้ฝนอุดมดี คำอธิบายนั้นนับ
 เป็นข้อที่ ๒ ต่อขึ้นไปยกคาถาซึ่งมีมาในเคมียชาฎก มีเรื่องราวว่าพระเจ้า
 พาราณสีมีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งชื่อเคมียกุมาร เมื่อยังทรงพระเยาว์
 อยู่พระบิดาอุ้มประทับในพระเพลาในเวลาดังกล่าวออกจากราชการ ตั้งให้คง
 ราชทัณฑ์แก่ผู้มีความผิดต่าง ๆ พระเคมียกุมารได้ฟังก็มีพระหฤทัยท้อ
 ถอยไม่อยากจะรับราชทัณฑ์ต่อไป จึงแกล้งทำเป็นโง่เง่าเบื่อง่ายเบียดพิศ
 จิตจนทรงพระเจริญใหญ่ขึ้น พระบิดาตั้งให้นายสุนันท์ดำรงถือเอาไปฝัง
 ฝังในป่า พระเคมียกุมารจึงกล่าวคาถาแสดงผลที่บุคคลไม่ประทุษร้าย
 ค่อมิตรสืบคาถา แต่ที่ยกมาใช้เป็นคำอธิบายในการพระราชพิธีนั้นแต่ต้อง
 คาถาเริ่มตั้งแต่ ภาติศาจะยิมา คาถา มีเนื้อความว่า ถ้าคนใดเป็นโง่เง่าเบื่อง่าย
 เบียดได้ภาติศาไว้ว่าผู้ใดไม่ประทุษร้ายค่อมิตร โคที่จะเป็นก้างไถหว่าน
 ของผู้นั้น จะมีแต่เจริญไม่รู้เป็นอันคราย พืชพรรณใด ๆ ที่ผู้นั้นได้หว่าน
 ลงในไร่นาแล้ว ย่อมงอกงามดีมีผลให้สำเร็จประโยชน์ ผู้นั้นย่อมได้
 บริโภคผลของพืชพรรณนั้นเต็มประสงฆ์ ไม่มีพิบัติอันคราย อีกพระคาถา

หนึ่งนั้นว่า ข้อหนึ่งผู้ใดไม่ประทุษร้ายต่อกันมิตร ผู้นั้นจะไม่รู้เป็นอันคราย
ด้วยข้าศึกศัตรูหมูปัจจามิตรจะคิดทำร้ายก็ไม่อาจจะครอบงำย่ำยีได้ เปรียบ
ประหนึ่งคันนิโครชใหญ่ มีสาขากิ่งก้านรากย่านหยั่งลงกับพื้นแผ่นดินมั่นคง
แน่นหนา แม้ถึงลมพายุใหญ่จะพัดต้องประการใด ก็ไม่อาจเพิกถอนคัน
นิโครชให้กระจัดกระจายไปได้ฉนั้น ข้อความในเรื่องเตมียชาฏกมีดังนี้
ยกคถาณามอริฐานด้วยอำนาจไมตรีจิต ขอให้เข้าที่หัวนางลงในภมุนา
ท้าวพระราชอาณาเขตตรงกลางมบริบูรณ์ เป็นคำอธิบายข้อที่ ๓ ตอนนั้นไป
อ้างพระราชหฤไทยพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงพระเมตตากรุณาแก่ประชา
ราชวร คึงพระราชหฤไทยจะบำรุงให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า เป็นความ
สัตย์จริงด้วยอำนาจความสัตย์นั้น ขอให้เข้างอกงามบริบูรณ์ท้าวพระราช
อาณาเขตเป็นคำอธิบายข้อที่ ๔ คำอธิบายทั้ง ๔ ข้อนี้เพนด้ายามพากย์
แปลเนื้อความลงกับพระคถาที่กล่าวแล้วข้างต้น เพนจบตอนหนึ่ง ต่อ
นั้นไปดำเนินคำประกาศเทพดา แด่ดวงพระราชดำริซึ่งทรงพระปรารภ
เรื่องพระพุทธรูป ซึ่งเรียกว่าคันธารราชอยู่กนิทานในวาริชชาฎกมากต่าง
ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ณพระเชตวันในเมืองสาวัตถี ฝนแฉ่งเข้า
กล่าในนาแห่งทั่วทั้งเมือง น้ำในตำรากรห้วยคลองหนองบึงทุกแห่งก็แห้ง
จนถึงสระโบริกขรณที่ที่เคยเพนพุทธรูปโบริกน้ำก็แห้งจนเห็นถม ปรตาท้งหลาย
ก็ได้ความลำบากด้วยฝูงกามาจิกกินเพนอาหารต้องมุดซ่อนอยู่ในถม ใน
ขณะนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงมณฑปมาตเห็นเหตุดังนี้ ก็ม้พระหฤไทย
กรุณา เมื่อเสด็จกลับมาทำภคตกิจแล้วจึงตรัสเรียกพระอานนท์ให้นำผ้า
อุทกสาฎกมาถวาย พระอานนท์ก็ทูลว่าน้ำในสระแห้งเสียหลายวันแล้ว
พระองค์ก็ตรัสเรียกผ้าอุทกสาฎกยื่นคำอยู่ พระอานนท์จึงได้นำมาถวาย

พระองค์ทรงรับเข้ามา ชายส่วนหนึ่งนั้นทรง ส่วนหนึ่งนั้นตระหวัดขึ้นบน
 พระอัมรินทร์ประเทศ เสด็จขึ้นทูลสั่งพระแสงพระอาภรณ์ พระหัตถ์ขวากวัก
 เรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายหงายรองน้ำฝน ขณะนั้นฝนก็ตกลงมาเป็นอันมาก
 ท่วมในที่ซึ่งควรจะขึ้นน้ำทุกแห่ง มนุษย์แลสัตว์ทงปวงก็มีความชื่นชมยินดี
 กล่าวคำสรรเสริญต่าง ๆ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงตรัสว่าแต่กาละปาง
 ก่อน นตะปะมัจฉะชาติ คือปลาช่อน ก็อาจตั้งศรัทธาฐานให้ฝนตกลงได้
 แต่ในคำประกาศนั้นหาได้ยกคาถา นตะปะมัจฉะชาติ มากกล่าวไว้ไม่ ด้วย
 ท่องเรื่องของคาถานั้นเป็นเรื่องของฝน ในคำประกาศนี้ประสงค์แต่จะกล่าวถึง
 เรื่องพระพุทธรูปคันธารราชฎ์ ซึ่งยกเรื่องนิทานมากกล่าวก็เพราะเรื่องเนื่อง
 ติดกันเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงจะของดเสียไม่นำคาถาพระยาปลาช่อนอธิบาย
 มากกล่าวอธิบายในทนต์ เหมือนอย่างเรื่องเคมียชาฎก ด้วยคาถานั้นบางที
 จะต้องกล่าวในพิรุฬพุดสาคร จึงจะขอว่าความตามคำประกาศนั้นต่อไป
 ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วได้สองร้อยปีเศษ มีพระเจ้าแผ่นดิน
 องค์หนึ่งได้ครอบครองเป็นใหญ่ในคันธารราชฎ์ มีความเลื่อมใสในพระ
 มัชฌิมคิกะเถระ จึงได้รับพระพุทธสาส์นไปถือน้อมค้อมกันมาหลายชั่วแผ่นดิน
 ภายหลังพระเจ้าแผ่นดินในคันธารราชฎ์องค์หนึ่งได้ทรงฟัง เรื่อง พระพุทธเจ้า
 ทรงบันดาลให้ฝนตกนั้น ก็ทรงเลื่อมใสให้สร้างพระพุทธปฏิมากรมีอวการ
 อย่างจะสร้างหน้าทำปฤษฎาเรียกฝนเช่นนั้น ครั้นเมื่อปีใดฝนแล้งก็ให้เชิญ
 พระพุทธปฏิมากรนั้นออกตั้งบูชาขอฝน ฝนก็ตกลงได้ดังประสงค์ ภายหลัง
 มาเมื่อหนึ่งพันปีพระพุทธสาส์นสร้างพระพุทธรูปมีอาภรณ์เช่นนั้น ต่อๆ มา
 ก็เรียกสมญาว่าพระพุทธคันธารราชฎ์ เพราะเหตุที่ได้สร้างขึ้นในเมือง
 คันธารราชฎ์เป็นตัวอย่างกันสืบมา ครั้นเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นพระ

พุทธรูปม้อการเช่นนั้น จึงได้โปรดให้หล่อขึ้นใหม่กำไ้หล่อทองคำไว้สำหรับ
 ตั้งในการพระราชพิธี เป็นจบเรื่องพระคัมภีรราชราฐ์ ต่อนี้ไปว่าด้วยการพระ
 ราชกุศตที่ทรงบำเพ็ญในการพระราชพิธีนี้ ทรงพระราชอุทิศแก่เทพดา
 เปนต้น แล้วเป็นความอธิฐานตามพระราชพิธีดังปลายตามธรรมเนียม
 ครั้นเมื่ออ่านประกาศจบแล้ว พระสงฆ์จึงได้สดมณคัมภีรราชปริตติบต้อง
 คำนาน เมื่อถึงท้ายสดมณคัมภีรคธาณะโมคคัสสะภควะโค สุนิพพุตัสสะ
 คาทิโน เหมือนอย่างเช่นอาตักษณอ่านเป็นทำนองสรภัญญะซึ่งกล่าวมา
 แล้ว เมื่อสดมณคัมภีรแล้วพระราชทานน้ำสังข์ไปมะตูมทรงเจิมหน้าเจิม
 มือพระยาผู้แรกนาแดงนางเทพทั้งสี่ แต่พระยาผู้แรกนานั้นได้พระราชทาน
 พระขำรงคัมภีรทปนพเก้า ให้ไปสรวมในเวตาแรกนาด้วยสองวง แล้ว
 พระครูพราหมณ์ฤทธิบาทสมาธน้ำสังข์ให้ไปมะตูมต่อไป "ขณะเมื่อพระ
 ราชทานน้ำสังข์นั้น พระสงฆ์สดมณคัมภีรโคปริโคมพินพาทยเป็นเสร็จการ
 ในเวตา คำ - รุ่งขึ้นเสวยพระสงฆ์แล้วแห่พระพุทธรูปกลับ เป็นหมดพระ
 ราชพิธีพืชมงคล

พระราชพิธีจรดพระนังคัล เริ่มแต่เวตาบ่ายวันสดมณคัมภีรราชพิธี
 พืชมงคล มีกระบวนแห่ ๆ พระเทวรูปพระอิศวร ๑ พระอุมาภควดี ๑
 พระนารายณ์ ๑ พระมหาวิฆเนศวร ๑ พระพตเทพแบกไถ ๑ กระบวนแห่
 มีธงมีคู่แห่เครื่องสูงกตองชนะ ค่ายกัณฑ์ที่แห่พระพุทธรูป เป็นแต่
 ดลหย่อนลงไปบ้าง ออกจากในพระบรมมหาราชวังไปโดยทางบกเข้า
 โรงพิธีที่ทุ่งข่มข้อยนาหลวง เวตาค่ำพระมหाराชครูพิธีทำการพระราชพิธี
 เหมือนอย่างพิธีทวงปวงไม่มีการแปลกประหัดอันใด

รุ่งขึ้นเวลาเช้าตังกระบวนแห่ ๆ พระยาผู้แรกนา กำหนดเกณฑ์คน
 เข้ากระบวนแห่ ๕๐๐ กระบวนนั้นไม่เป็นกระบวนใหญ่เหมือนอย่างแห่ขึ้น
 ชิงช้า คือขงตราตำแหน่งของผู้แรกนาค้า แล้วยกโขนุ่งตาโกลนสวม
 เสื้อแดงผ้าลายดอกปักแดงปักเขียวต้องแถว กระบวนสวมเสื้อเสนาภูกุ
 ทางเก่งรวต้องแถว ๆ ละ ๑๕ ถัดมาขบวนหมื่นสวมเสื้อเข้มขาบอัดดัด
 ผ้าลายดอกปักเงินแถวละ ๑๕ ถัดมาขบวน ๑๐ คู่ จำปี ๑ กระบวนนำคู่ ๑
 เสื้อดั่งพระยาผู้แรกนา ดับประทน บังสุริย์ มีหวดงในมหาดไทยคู่ ๑
 กระดาโหมคู่ ๑ กรมท่าคู่ ๑ กรมนาคู่ ๑ กรมวังคู่ ๑ กรมเมืองคู่ ๑
 เปนคู่เคียง ๑๒ คน นุ่งผ้าไหมสวมเสื้อเขียวขยับ กระบวนหลังคู่ ๑
 บ่าวถือเครื่องยศแลถืออาวุธตามหลังเสื้อดั่ง คู่แห่หลังถือดาบขเดย
 แถวละ ๑๕ ถือหอกคู่แถวละ ๑๕ ถือกระบองแถวละ ๑๕ พระยาผู้แรก
 นาค้าแต่งตัวเหมือนขึ้นชิงช้า เมื่อถึงโรงพระราชพิธีเข้าไปจุศรูปเทียนบูชา
 เทวรูป แล้วตั้งสัตยาธิฐานจับผ้าดำผืน ผ่านไข่มุกดำลายหูกับผืน ๑
 หักผืน ๑ ตัดผืน ๑ ถ้าจับได้ผ้าที่กว้างเปนคำทำนายว่าน้ำจะน้อย
 ถ้าได้ผ้าที่แคบว่าน้ำจะมาก เมื่อจับได้ผืนใดก็นุ่งผ้าผืนนั้น ทับผ้า
 นุ่งเดิมอีกชั้นหนึ่ง นุ่งอย่างบ่าวขุนออกไปแรกนา มีราชบัณฑิตคนหนึ่ง
 เชิญพระค้ำเทวบริษัประนำพระพุทธรูปไปนำ พรหมณเชิญพระพลเทพ
 คนหนึ่ง เป่าสังข์ ๒ คน พระยาจันยามไถ พระมหาราชครูพิธีขึ้นประคก
 ค้ำหมันแดง ไถตะไปโดยรั้วล้อมรอบ แล้วไถแปรโดยกว้างล้อมรอบ
 นางเทพทั้ง ๕ จึงได้ห้ามกระเข้าเข้าปลูก กระเข้าทอง ๒ คน กระเข้า
 เงิน ๒ คน ออกไปให้พระยาโปรยหว่านเข้า แล้วไถกลับอีกล้อมรอบ
 จึงกลับเข้ามายังที่พัก ปลดพระโคออกกินเลี้ยง ของเลี้ยงทายของ ๗ สิ่ง

คือเข้าเปลือกเข้าโพดถ่วงาเหตุน้ำหญ้า ถ้าพระโคกินสิ่งใดก็มีคำทำนาย
แต่คำทำนายนั้น มักจะว่ากันว่า ถ้าพระโคกินสิ่งใดสิ่งนั้นจะบริบูรณ์
แต่ก็ดูว่ากันไปหตม ๆ เช่นนั้น ไปนึกไม่ออกเสียที่กินเหตุน้ำอะไรจะบริบูรณ์
เพราะจะตั้งเกตุคำทำนายที่ถวายเป็นทุก ๆ ปีก็ตั้งเกิดไม่ได้ เพราะข้าพเจ้า
ได้เห็นคำทำนายมา ๒๑ ครั้งแต่ก่อนแต่ว่าข้าพระพุทธเจ้าไทรพราหมณ์ รับ
พระราชทานพยากรณ์ว่าในปีอะไร ๆ คักกัญญาหารผลาหารจะบริบูรณ์
เหมือนกันเป็นคัพพิต ๒๑ ครั้ง การเท่านั้นเป็นเสร็จพระราชพิธีจรดพระ
นังคิตแห่งพระยาธิบดี แล้วแห่เทวรูปกลับ ในการจรดพระนังคิตเป็นเวลาดคน
มาประชุมมาก ถึงจะอยู่บ้านไกล ๆ ก็มักจะมาด้วยมีประโยชน์ความคอง
การ เมื่อเวลาโปรยเข้าปลุกตอกในนา พอพระยาธิบดีแล้วก็พากันเข้า
แย่งเก็บเข้า จนไม่มีเหลืออยู่ในท้องนาเลย เมื่อรัชกาลที่ ๔ ได้โปรด
ให้ไปธัญศูครหลายครั้งว่ามั่งเข้างอกบ้างฤไม่ ก็ไม่พบเหลืออยู่จนนอก
เลย เมื่อทอดพระเนตรแรกนาที่เพชรบุรีพอคนที่เขามาแย่งเก็บพรรณเข้า
ปลุกตอกไปหมดแล้ว รับสั่งให้ตำรวจหลายคนออกไปค้นหาเมล็ดเข้า
ว่าจะเหลืออยู่บ้างฤไม่ ก็ไม่ได้มาเลยจนสักเมล็ดหนึ่ง พรรณเข้า
ปลุกซึ่งเก็บไปนั้น ไปใส่เจือในพรรณเข้าปลุกของตัว ให้เป็นสัตว์ดี
มงคลแก่นาบ้าง ไปปนลงไว้ในถุงเงินให้เกิดประโยชน์งอกงามบ้าง
การแรกนาจึงเป็นที่นิยมของคนทั้งปวงไม่ผิด ยังนับว่าเป็นพระราชพิธี
ซึ่งเป็นทีต้องใจคนเป็นอันมาก

หัวเมืองซึ่งมีการแรกนา มีของหลวงพระราชทานเกิดขึ้นในรัชกาล
ที่ ๔ คือกรุงเก่าเมือง ๑ เพชรบุรีเมือง ๑ แต่เมืองซึ่งเขาทำแรกนามา
แต่เดิม ไม่มีของหลวงพระราชทาน คือเมืองนครศรีธรรมราชเมือง

ไซยา ๒ เมืองนี้เป็นเมืองมั่งคั่งร่ำรวย เป็นธุระในการพิธี แต่ผู้ว่าราชการ
เมืองไม่ได้ตั้งแรกนาเอง มอบให้หัวหน้าชนนาเป็นผู้แรกนาแทนตัว
เมืองสุพรรณบุรีอีกเมืองหนึ่งก็ว่ามั่งคั่งร่ำรวย ไม่ได้เกี่ยวข้องในการหว่าน
เหมือนกัน แต่ในปีนั้นได้จัดให้มีการแรกนาขึ้นเป็นการหว่านอีกเมืองหนึ่ง
อนึ่งพลับพลาที่ทองดีนาม รื้อย้ายไปที่ริมศาลหลักเมือง การแรกนา
จึงได้ย้ายไปทำที่พลับพลาใหม่ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

คำตกเดือนในการพระราชพิธีพืชมงคล มหาเด็กร้องรับพาน
เทียนคอยถวายเมื่อเวลาทรงศีตแล้ว แด่คอยเชิญเสด็จพระเจ้าตากเชอชน
ไปบนหอพระแท่นที่พลับพลาโถง ภูษามาตาต้องเตรียมพระสุหร่าย แด
แบ่งเจิม รับพระร่ำมรดกนพเก้าจากข้างใน แด่ตั้งขเดแบ่งเจิมที่ตำหรับ
จะรดน้ำพระยา แด่นางเทพี คอยถวายเมื่อเวลาพระสงฆ์สวดมนต์จบ
นอกนั้นไม่มีขาดเหตุอันใด

การวิสาขบูชา

พระอรรถกถาจารย์เจ้ากำหนดไว้ว่า พระพุทธเจ้าได้ประสูติ
 แด่ศรีสุทนต์พระอนุชาตามลำดับโพธิญาณ แด่เศติจปรินิพพานในวันเพ็ญ
 พระจันทร์ด้วยฤกษ์วิสาข วันกำหนดนั้นจึงเป็นนักขัตฤกษ์ ซึ่งชนทั้งปวง
 ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ทำการบูชาพระรัตนไตรยเป็นการระฤกถึงคุณ
 พระพุทธเจ้า คล้ายกับทำเนติมพระชนม์พรรษาฤกษ์ชัยดิถีครั้งแต่โบราณ
 มา การกำหนดที่พระจันทร์ในวันเพ็ญด้วยวิสาขนักขัตฤกษ์นั้นแต่โบราณ
 มาถือว่าตรงในเพ็ญเดือน ๖ เสมออยู่ไม่ยกเยื้อง ตลอดจนจนถึงในพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางวิธีแบบปักขคนาคิดวันพระ
 จันทร์เพ็ญ ให้ใกล้เคียงที่จริงเข้ากว่าแต่ก่อน วันวิสาขนักขัตฤกษ์
 จึงได้เคลื่อนไปเป็นเพ็ญเดือนเจ็ดบ้างในบางปี แต่ยืนอยู่ในเดือนหกโดย
 มาก ก็การที่ถือว่าพระจันทร์เพ็ญด้วยฤกษ์วิสาขเป็นนักขัตฤกษ์ที่ควร
 ประกอบการบูชาใหญ่ในพระรัตนไตรย ซึ่งถือน้อยในเมืองที่นับถือพระ
 พุทธศาสนาแต่โบราณนั้นจะให้ได้รับความชัดว่า ตั้งแต่พระพุทธศาสนา
 ได้มาประดิษฐานในแผ่นดินสยามแล้ว คนทั้งปวงได้ทำการบูชาขึ้นมาแต่
 เดิมฤกษ์ไม่ได้ทำ ก็ไม่มีปรากฏชัดในที่แห่งใด จนถึงกรุงศรีอยุธยา จึงได้
 ความตามหนังสือที่นางนพมาศแต่งขึ้นว่า “ครั้นถึงวันวิสาขบูชาสมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดินทรงราชบริรักษ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ทั้งอาณาประชาราษฎร
 ทั่วทุกนิคมคามชนบท ก็ประดับพระนครแต่งพระราชวังช้างนำช้างในจวน

อย่างในหนังสือโบราณก่อน ๆ ขึ้นไป ที่ได้กล่าวถึงวันวิสาขบูชาดังนี้

แต่ส่วนที่ในกรุงเก่า มิได้ปรากฏมีในจดหมายแห่งหนึ่งแห่งใด ดูเพน
การเดิมเสียทีเดียว ตลอดจนมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นลูกศิษย์กรุงเก่า
ก็ไม่ได้มีการพระราชกุศลวิสาขบูชา ตลอดจนมาจนปีฉลูนพศก จุฬศักราช
๑๑๗๙ รัตนโกสินทรศก เป็นปีที่ ๓๖ ในรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระนั่งเกล้า
มี ซึ่งมาแต่ดุสิตราชบุรณ ถวายพระพรให้ทรงทำวิสาขบูชาเป็นครั้งแรก
การทำนั้นถึงว่าในหมายอ้างว่าเป็นมหาบุญญาใหญ่ก็จริง แต่การที่จัดนั้น
ดูเหมือนหนึ่งจะต้องถามกันว่าจะให้ทำอย่างไรจะควร ท่านพระนั่งเกล้า
จะต้องถวายพระพรอธิบายว่าที่ทำกันมาแต่ก่อนนั้น คือจุดโคมตามประตูที่ป
บูชาทางในพระอารามแต่ตามบ้านเรือนทั้งปวง จึงโปรดให้ทำโคมมีดกระ
ดาษเต่าไม้ ไม่ยอดผูกฉัตรกระดาด เหมือนกับโคมบริวารการพระราช
พิธีของเปรียญ แปรทดแต่เต่าทาบุนขาวเสีย เหมือนโคมไชโยโคมประเทียบ
ให้ไปปักตามพระอารามหลวง พระอารามที่ดีเต่าเป็นส่วนตามประตูที่ป
ในวัด ส่วนที่ตามประตูที่ปตามบ้านเรือนนั้น ก็ให้อำเภอกำนันป่าวร้อง
ให้ราษฎรจุดโคม เป็นการคร่าว ๆ แรก ๆ ก็เห็นจะมีบ้างแห่งตะโพงสองใบ
มีโคมเข้าแขกเป็นต้น เป็นส่วนที่จุดประตูที่ปตามบ้านเรือนต้องด้วยอย่างเก่า
อีกประการหนึ่งนั้น มีดวงดอกไม้แขวนบูชาตลอดทั้งสามวัน ก็ให้เกณฑ์ข้า
ราชการร้อยดอกไม้มาแขวนในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันตรียอยพวงเสด็จ
อีกประการหนึ่งนั้น มีดอกไม้เพลิงเป็นเครื่องสักการบูชา ก็ให้มีพุ่มดอกไม้
ไฟเพลิงมาปักจุดที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อีกประการหนึ่ง มีพระ
ธรรมเทศนาแลรักษาอุโบสถศีล ก็ให้มีเทศนาของหลวง ตามวัดฝั่งคว้น
ออกสืบพระอาราม ฝั่งคว้นคกสืบพระอาราม แต่ให้อำเภอกำนันป่าว

ร้องให้ราษฎรรักษาดี อย่าให้มาดัดตัวสัตว์ใคร แต่ให้ชักชวนกันไปฟัง
พระธรรมเทศนา อีกประการหนึ่ง ว่ายกธงชุมนุมชา ก็ให้ทำธงจรเข้
ไปปักตามวัดหลวงวัดตะคัน อีกประการหนึ่ง ว่าเคยเตยพระสงฆ์แต่
ถวายเป็นสักการี ก็โปรดให้เตยพระสงฆ์ในท้องพระโรง แด่สดับปกรณ์
พระบรมอัฐิด้วยเข้าสักการี แต่ประกาศให้ราษฎรชักชวนกันทำ
สักการีถวายพระสงฆ์ การที่จัดไปทั้งปวงนั้นเห็นชัดว่าเป็นจัดตามแบบ
โบราณที่เคยทำมา เมื่อจะดูเทียบกับกับจดหมายนางนพมาศ ก็เกือบ
จะมีการบูชาทุกอย่างเต็มตามที่จดหมายไว้ เป็นแต่อาการทำนุคนละ
อย่าง ในจดหมายนางนพมาศคือการครึกครื้นพร้อมเพรียงกัน ทั้ง
พระเจ้าแผ่นดินและราษฎร เป็นนิกษัตริย์ทวยหาญ เป็นท้าวเวียงทวยหาญ ใน
การที่จะจัดขึ้นหลังตามแบบเก่า แต่เป็นแต่การสังเวยย่อ ๆ พออย่าให้เสีย
โบราณ ฤๅคิดจะจัดให้เป็นการครึกครื้นจริง แต่หากคนทั้งปวงไม่ได้
ประพฤติมาแต่ก่อนพากันเนือย ๆ เฉย ๆ ไปเสีย ก็เลยจัดจางไป แต่เมื่อ
พิจารณาเห็นจริง ๆ แล้ว เห็นว่าถึงส่วนในราชการก็อยู่ข้างจะเลือน ๆ เป็น
แต่การเลี้ยวไม่ได้อยู่ เพราะไม่ได้เคยทำเคยนึกถึงมาเลี้ยวช้านานแล้ว จน
จนหลังในประจจุบันนี้ การวิสาขบูชาผู้ทำมาชุน ก็ยังเป็นการของชาว
วัดแท้ พวกชาวบ้านที่เกี่ยวข้องบ้างก็แต่พวกที่จำศีลภาวนา แต่คน
ทั้งปวงที่เฉยอยู่ไม่รู้ตัวกันโดยมาก ไม่เหมือนนิกษัตริย์ครูคั่งกรวด
ขึ้นต่ำก็ดำรงดีดกว่ามาก เมื่อจะคิดไปก็ไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น ถ้าพระเจ้า
แผ่นดินองค์อื่น ซึ่งได้ดำรงราชสมบัติมาในชั้นต้น จะว่าไม่ทรงทราบชัด
เจนในพระพุทธานุสา จึงไม่ได้ทรงทำก็ตามเกิด แต่พระเจ้าทรงธรรม
ซึ่งเป็นพระพินิจธรรมอยู่ก่อนว่าแตกฉานในพระไตรปิฎก แด่ทรงพระขุระ

ในการพระพุทธศาสนา มาก จนถึงได้จ้อออกไปนั่งเป็นอาจารย์บอกหนังสือ
พระสงฆ์วันตรียุโรป แต่ทรงพระวิศกเป็นห้วงบ่วงไขกัฏฐาฏกต่าง ๆ
จะดูตามคำทำนายของ พระอรรถกถาจารย์ เจ้ากัฏฐาฏกไว้ ในบัญญัติธรรมาน
จึงทรงพระอุสาห์แต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นไว้ให้สืบอายุพระพุทธศาสนา แต่
ทรงเตาะแสวงหาเจดียฐาน อันเป็นที่ชอบใจคนทั้งปวงให้ก่อเกิดความ
ศรัทธาได้เต็มได้ ได้ใหญ่โดยดียวอย่างเช่นพระพุทธบาท การซึ่งทรงเป็น
พระธุระในพระพุทธศาสนาทั้งด้ามอย่างนี้ ก็เพื่อจะดำรงให้เห็นความรู
ซึ่งได้ทรงศึกษาในพระพุทธศาสนาทั่วถึงโดยมาก แต่การวิสาขบูชาที่น่า
ที่จะทรงดำรงความรุดกัฏฐอย่างหนึ่ง แต่เหตุใดจึงทรงตั้งแต่เพียงไม่ทราบ
เคย ถ้าจะเป็นด้วยพระธุระในการบอกหนังสือ แต่ในการแต่งพระมหาชาติ
มากเสียจนไม่มีเวลาจะทรงค้นคว้าได้ เพราะย่อมจะทรงเห็นว่าการซึ่งแต่ง
พระมหาชาตินี้ เป็นการบำรุงพระศาสนาสำคัญว่าการวิสาขบูชาที่เป็น
แต่การบูชาภายนอก จึงไม่เป็นพระราษธุระ

จะขอพูดนอกเรื่องสักหน่อยหนึ่ง ในเรื่องบัญญัติธรรมานี้ มีคำ
ทำนายที่พระอรรถกถาจารย์ได้กะไว้ว่าจะเสื่อมลงไปตามลำดับ คือธรรม
ทุก ๆ อย่างตั้งแต่พระปรมาตมลงมาจนถึงชาฏก ในกระบวนชาฏกด้วยกันมหา
เวศดินนครชาฏกจะเสื่อมก่อน เพราะเป็นชาฏกที่ต่ำกว่าชาฏกทั้งปวง ความ
คิดซึ่งคิดเห็นเช่นนั้น โดยเชื่อมั่นว่าต่อไปภายหน้าคนจะเรี่ยลงไปทุกชั้น สติ
บัญญัติความรู้ก็จะน้อยลงทุกชั้น ถ้อยคำสั่งสอนอันใดที่เป็นคำลึกก็จะไม่
มีผู้ใคอยากฟังแฉ่งก็จะไม่เข้าใจ เมื่อชั้นปลาย ๆ ลงก็จะเหลือแต่คน
สุวรรณเคียรฤเจ้าเงาะกับบรรณา เป็นธรรมอันอุดมที่ชนภายหลังจะได้สืบ
เพราะความคิดเห็นเช่นนั้นน้อยอยู่ในดินแดน เมื่อจะแต่งหนังสืออันใดก็แต่ง

ตามชอบใจเพิ่มเติมข้อความลงไว้ให้มาก ๆ ต่อให้สั้นก็แต่ให้พิศวงงง
งวย สำหรับแก่ปัญญาผู้ที่เลวทรามในชั้นหลังจะได้เชื่อกลือ เมื่อเชื่อกลือ
เพ็ดเพ็ดคั่นไปคั่นไปจะได้ทำให้ไปถึงธรรมที่ลึก ความเห็นของผู้ที่แต่ง
หนังสือมาก ๆ เกินเหตุ คิดเห็นว่าไม่เป็นมุสาด้วยเป็นประโยชน์เช่นนั้น จึงได้
ไม่ว่านิทานอะไรอะไรก็เก็บเอามาเรียบเรียง ที่สุดจนฝอยของนิทานอาหรับ
ราตรีก็มดถูกกับชาฎกหลายเรื่อง ความคิดที่เกิดขึ้นเช่นนั้น ก็เพราะได้สังเกต
ดูเด็กที่มันเกิดมาเมื่อเวลาตนมีอายุมากแล้วนั้นดูไม่กว่าตัวมาก กว่าเด็ก
นั้นจะมีอายุมากเท่าตัวผู้สังเกต ผู้สังเกตก็ตายไปเสียก่อนแล้ว ไม่ได้ซึ่ง
ได้เทียบกันว่ามันจะดีเท่าตัวได้ฤาไม่ แต่ที่แทนโดยยดงามนานเท่าใด
มนุษย์ก็ขุดคุ้ยวิชาความรู้เปิดเผยขึ้นทุกวันทุกคืนตามลำดับ ชนซึ่งเกิด
ภายหลังย่อมจะวิจารณ์อะไรได้คิดได้เร็วกว่าเราซึ่งเป็นผู้กำลังขุดคุ้ยอยู่ เปรียบ
เหมือนหนึ่งมั่วรูว่า ดูเหมือนจะมีแร่เงินแร่ทองอยู่ในแผ่นดินตรงนั้นตรงนั้น
ผู้ทรงหนิงต้องเคียดแค้นแค้นว่าจะเป็นการจริงฤาเท็จไม่แน่นอน ครั้นเมื่อขุด
ลงไปในเวลาที่สุดนั้นก็ยังไม่ทราบแน่ ต่อเมื่อขุดลงไปได้แร่นมาจับถุก
หล่อหลอมออกเป็นเนื้อเงินเนื้อทอง จึงจะรู้ว่าแร่เงินแร่ทองมีอยู่ใน
ที่นั้น เมื่อผู้เดินมาภายหลังได้เห็นเนื้อทองเนื้อเงินฤาเห็นบ่อที่ขุดแร่นนั้นก็
มีผู้บอกว่าเงินทองนั้นขุดขึ้นมาได้จากบ่อแห่งนั้น ถ้ำบ่อแห่งนั้นมีแร่เงินแร่
ทอง ผู้หนึ่งจะรู้ได้ทันทีว่า ที่บ่อนั้นมีแร่เงินแร่ทองจริง เร็วกว่าระยะที่ผู้
รู้ข่าวว่ามีแร่เงินแร่ทอง แล้วแต่ไปเสาะแสวงหาตายแล้ว จนขุดขึ้นมาจับ
ถุกหล่อหลอมได้เนื้อเงินเนื้อทอง จึงจะรู้ว่าจริงนั้นมาก อุปมาที่กล่าว
นั้นนี้ใด ก็เปรียบเหมือนนักกับคนที่เกิดภายหลัง ได้อ่านไครยกำลังคนแต่ก่อน
ขุดคุ้ยวิชาความรู้ขึ้นไว้แล้ว เมื่อมีครูอาจารย์บอกเล่าก็เรียนรู้ได้โดยเร็ว

เพราะฉันเป็นผู้ซึ่งเกิดภายหลังถ้าได้รู้แล้ว ^๕ก็รู้วาทนะผู้ที่เกิดก่อนได้
โดยเร็วกว่าผู้^๖ที่เกิดก่อนจะเล่าหาวิชาเอง เพราะฉันมีความคิดที่คิดเห็นว่า
ต่อไปภายหน้าแม้จะเดวทรมตงนั้นจึงเป็นการผิด ด้วยคำอันใดที่เขียนไว้
เกินจริง ด้วยประสงค์จะอนุเคราะห์^๗ ก็ให้พิศวงงงงวย^๘ ก็จึงไม่
เป็นการมีคุณได้สมประสงค์ กตัญญูเป็นเครื่องรุ่งเรือง^๙ รังการ^{๑๐} บิณฑัง^{๑๑} ของที่
พิเศษแท้จริงนั้นเสีย เพราะถ้อยคำที่แต่งไว้นั้นไม่ควรกับปัญญาชนภายหลัง
จะคิดเห็นตามได้ ก็ชักให้เกิดอับแสดงดังได้จนเห็นว่าไม่มีแก่นสารอันใด
ที่จะสืบเล่าหาของดีในกองฝุ่นฝอยนั้นได้ ^{๑๒} ถ้าเป็นผู้^{๑๓} ซึ่งมีความเพียร
ประสงค์จะเล่าหาของที่ดีจริง ๆ ก็ต้องกล่าวด้วย^{๑๔} ฝุ่นฝอยนั้นทั้งเสีย
เล็กน้อยเอาแต่ของที่ดี การอันตรธานที่จะเป็นไปได้จริง ๆ ก็คงต้อง
อันตรธานไปในของที่ไม่เป็นแก่นสารก่อน ถ้าจะให้ข้าพเจ้าทำนายแล้ว
ข้าพเจ้าทำนายว่าชาวนานอันตรธานก่อน เพราะเป็นของรกร้างต่าง ๆ มีมาก
ธรรมะที่ดีถึงว่าจะไม่มีผู้ใดถือโดยตรง ๆ ก็คงยังต้องประพาศตามธรรมะ
ที่ดีอยู่นั่นเอง ถึงว่าผู้ใด^{๑๕} หนึ่งซึ่งไม่ได้เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่
หากเป็นคนดีอยู่ก็ต้องประพาศต้องตามพระพุทธโฆษาโดยมาก จะตรวจ
ค้นดูในประจักษ์^{๑๖} นั้นก็มิไป ^{๑๗} เหนียว^{๑๘} แต่จะเชื่อถือเสียว่าต่อไปภายหน้า
จะไม่เป็นอย่างเช่นประจักษ์นั้นได้ โดยไม่มีพยานอันใดที่จะเชื่อถือ นอก
จากว่ากันมาว่าอย่างนั้นแล้ว ก็ยังคิดเห็นไปได้ด้วยเอง

ข้าพเจ้าอยากจะพาโตความเห็น แดงความเชื่อถือที่ว่าไปภายหน้า
จะเร็วลงไป ^{๑๙} เป็นความคิดอันให้โทษยิ่งใหญ่มาก ^{๒๐} ทัก ^{๒๑} เพราะทำ
ให้อ่อนใจวามือวาค้นไปเสียหมดไม่มีอุสา^{๒๒} หัก^{๒๓} ที่จะสั่งสอนกัน เพราะถือ
ว่ามันจะเร็วลงไป ถึงสอนก็เปล่า ๆ ^{๒๔} ไม่มี^{๒๕} ความอุสา^{๒๖} หัก^{๒๗} ที่จะคิดจะทำอันใด

เพราะถือว่าคิดไปทำไปก็เปล่า ๆ เพราะเรานั้นเร็วตรงมาเสียแล้ว จะให้
เหมือนท่านแต่ก่อนไม่ได้ เป็นความคิดที่ชวนให้ท้อถอย คงหน้า
หงายด้วยความเสื่อมอย่างเดียวกัน เพราะฉนั้นชาติใดที่เชื่อถือการเร็วอย่างนี้
จึงมีความชวนชววยปรารถนา้อย บ้านเมืองจึงไม่เจริญได้เร็วเหมือน
อย่างพวกที่เขาไม่ถือการเร็ว เพราะฉนั้นเราท่านทั้งหลายจงชวนกัน
ดี ๆ เร็วเร็ววันเสียสักหน่อย คงหน้าชวนชววยหาความรวดเร็วประกอบ
การทั้งในส่วนตัวในการบ้านเมือง คงจะยังได้รับความคิดดีเหมือน
ท่านแต่ก่อน ฤยังขึ้นไปกว่าได้เป็นแท้

การที่กล่าวมานั้นนอกเรื่องจริง ๆ ขอโทษเถิด เป็นเพราะอดไม่ได้ให้
ทีเดียว เมื่อจะลงลงอะลุ่มอะหนืดให้เข้าเรื่องกันสักหน่อยหนึ่ง ก็
ต้องกล่าวว่าพระเจ้าทรงธรรมที่ท่านทรงเชื่อถือการเร็วยิ่งใหญ่นั้น ท่าน
เร็วตรงมากกว่าสุโขทัยมากจึงไม่ได้ทำวิสาขบูชา แต่ครั้นเมื่อถึงกรุง
รัตนโกสินทร์ ก็ตั้งป้อมขึ้นอีกหน่อยหนึ่ง เพราะได้ทำวิสาขบูชา ควร
จะเห็นเป็นตัวอย่างได้ ว่าไม่ใช่จะเร็วตรงลงไปทีเดียวดอก ถ้าอยู่แต่
อยู่แล้วคงยังจะโตได้เป็นแน่ แต่ขอให้เข้าใจเสียว่าที่ได้กล่าวถึงพระเจ้า
ทรงธรรมแห่งมหาชาติคำหลวงนี้ ว่าถึงแต่ข้อพระราชนิพนธ์แรกที่ทรง
แต่ตัวหนังสือมหาชาติคำหลวง ที่ท่านทรงขึ้นในวัน ข้าพเจ้าไม่คิดเขียน
เลย เพราะเป็นหนังสือฉบับหนึ่งในเมืองไทย

บัดนี้จะว่าด้วยการวิสาขบูชาต่อไป การวิสาขบูชาที่ทำมาแต่ใน
รัชกาลที่ ๒ เป็นคันคดอดจนรัชกาลที่ ๓ ก็เป็นการคงยืนที่อยู่ คือมีการ
พระราชกุศลเช่นได้พรรณามาแล้วข้างต้น แต่ในท้ายรัชกาลที่ ๓ เมื่อทรง
สร้างวัดสุทัศน์เทพวราราม โปรดให้ทำเทียนสำหรับตั้งพระรัตนตรัย

รอบพระอุโบสถ แล้ววิสาขบูชาให้เชิญพระพุทธรูปออกคงแล้วมีเทศนา
 ปฐมนิเทศให้สัปปะทายกไปฟังแต่เพียงวันเดียวการพระพุทธรูป ที่วัด
 พระเชตุพนก็ให้มีตะเกียงรายรอบกำแพงแก้วเพิ่มเติมขึ้น แต่การอื่น ๆ ก็
 คงอยู่ตามเดิม ไม่ได้มีการเสด็จพระราชดำเนินออกวัดพระศรีรัตนศาสดา
 รามเหมือนอย่างในปัจจุบันนี้ ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทำการวิสาขบูชา เปนแบบมาแต่ยังทรงผนวชอยู่
 จึงได้โปรดให้จัดการเพิ่มเติมขึ้นตามแบบ เช่นพระสงฆ์คณะธรรมยุติกาทา
 อยู่ เปนการเพิ่มเติมขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ธรรมเนียมเดิมก็คงเป็นไปตาม
 ธรรมเนียมเดิม เว้นไว้แต่การเลี้ยงพระสงฆ์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำนั้น
 ต้องกับงานฉัตรมงคลจึงได้ยกเลิกเสีย คงมีอยู่แต่วันแรมค่ำหนึ่งวันนั้นเป็น
 วันเลี้ยงพระที่พระที่นั่งอนันตสมาคม จึงได้ยกกาธานูกาดขึ้นไปทำบนพระ
 ที่นั่งสุทโธสวรรย์ เชิญพระบรมอัฐิตั้งบนบุษบก เมื่อทรงเลี้ยงพระใน
 พระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว จึงได้เสด็จขึ้นไปสถัปกรณ์บนพระที่นั่งสุทโธ
 สวรรย์ เปนต้องงานประดັงกันอยู่ ต่อมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้เปลี่ยน
 ฉัตรมงคลไปเดือนสิบสองแล้ว จึงได้มีการเลี้ยงพระในวัน ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
 ขึ้นเหมือนอย่างแต่ก่อน แดการวิสาขบูชาในรัชกาลที่ ๕ นั้น ในตอน
 กต่าง ๆ โปรดให้เกณฑ์เจ้านายข้าราชการตั้งโต๊ะเครื่องบูชา ตามรอบแต่ยัง
 พระอุโบสถ เปนการครึกครื้นสนุกสนานมาก จนเกิดเล่นเครื่องโต๊ะ
 ตายกรรมกันขึ้น ในเวลานั้นเที่ยวเก็บหาสิ่งของที่มีอยู่แล้วในกรุงนี้ มา
 ประสมกันให้ได้ชุดได้ตายครั้งเป็นโต๊ะใหญ่บ้าง โต๊ะเล็กบ้าง บันดาใคร
 เปนเจ้าของก็มากอยเข้าประชุมพร้อม ๆ กัน ถ้าของผู้ใดไม่ดีก็รับสั่งให้
 ยกสิ่งของนั้นไปตั้งที่ตรงหน้า ถ้าผู้ใดถูกตั้งของที่หน้าเช่นนั้นก็เป็นที่ยอขาย

กัน ต้องเที่ยวชวนขายหาของที่ดี ๆ มาตั้ง จนกระทั่งจัดหาเครื่องโต๊ะ
 เป็นประจำเป็นที่ต้องหาทั่ว ๆ หน่ากัน สิ่งของก็มีราคาแพงขึ้น ต่าง
 คนต่างเที่ยวหากันอุ่น เหมือนอย่างเด่นถ้อยบ้านอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็เป็นที่
 ดุ่นกันครึกครื้น ถ้าถึงวันวิสาขบูชาในวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็เต็มไปด้วย
 พระพุทธรูปผู้หญิงผู้ชายหาทั่วไปได้ ครั้นภายหลังพระยาโชฎิกกราช
 เสรฐูปูก เห็นว่าเครื่องโต๊ะมีราคาหาไม่ใคร่ได้ จึงได้ตั้งเครื่องโต๊ะที่
 ครอบชุดตายต่าง ๆ เข้ามา ๖๐ ตำรับ ออกจำหน่ายขายผู้ที่ถูกเกณฑ์
 ตั้งโต๊ะราคาตำรับละ ๓๐ ชั่ง แต่นั้นมาการเดินเครื่องโต๊ะจัดจางลง ด้วย
 ของเก่าที่จะหาให้ครบถึงบริบูรณ์ได้เหมือนของใหม่ก็ไม่ใคร่มี เมื่อไม่มี
 ของครบสิ่งที่ไม่อาจจะมาตั้ง เพราะกลัวจะดูของใหม่ไม่ได้ ส่วนของ
 ใหม่ถึงเครื่องครบบริบูรณ์จริง แต่นักเดินที่จะเดินไม่ใคร่มีใครนับถือ
 เพราะเป็นของหาง่าย ไม่ต้องพยายามมากเหมือนหาของเก่า ดวดตาย
 แต่ดีคร้ามก็ดูของเก่าไม่ได้ ครั้นเมื่อการเดินเครื่องโต๊ะจัดจางลงก็เป็น
 แค่งเป็นราชการ คนก็ไม่ใคร่มีใคร ๆ มาดู การที่ทรงตรวจตรา
 เตือกพินนชาหลายปีเข้าก็เจียบ ๆ ไป ภายหลังจึงได้โปรดให้เปลี่ยน
 ใหม่ เกณฑ์ให้ข้าราชการทำโคมตราตำแหน่งมาตั้งมาแขวน ส่วน
 ของหลวงก็ใช้ตราหลวงแขวนที่ประตูพระอุโบสถทั้งหกประตู ในปีแรก
 ที่เกิดโคมตราขึ้นนั้นเป็นการกึกก้องกาหดยิ่งใหญ่ คนที่มาดูกดับมาก
 ขึ้นไปกว่าเมื่อตั้งเครื่องโต๊ะ ด้วยโคมนั้นตั้งแขวนตามศาลารายแดพระ
 เบริงโดยรอบเป็นท่าเดกวาง คนจะเดินไปมาดูแต่ได้สะดวก ตั้งแต่
 เวลาพลบไปจนถึงแปดทุ่มตามยามยังไม่ขาดคน เป็นการดุ่นกันครึกครื้น
 มาได้หลายปี จึงค่อย ๆ กร่อยลงตามธรรมดา มาในแผ่นดินปัจจุบันนี้

เมื่อใคร่ครวญนักแล้วกรมขุนภูวไนยในฤเบนทราธิบาล กรมขุนเจริญผล
 ภูตสวัสดิ์ พระองค์เจ้าประติฐวรการ พร้อมกันทำคันไม้ ทำนอง
 คันไม้ให้ตั้งขรรมาศนั้นหาชาติในท้องพระโรงแต่ก่อน มีรูปภาพเรื่องต่างๆ
 ประดับที่กระถางตั้งนำมูพระอุโบสถตามคัน ฝืนอย่างคันไม้ศรีตมัส
 ของฝรั่งด้วยกตาย ๆ ก็เป็นที่ครึกครื้นมีผู้คนมาดูบ้าง แต่ไม่แน่นหนา
 มากเหมือนอย่างเมื่อครั้งตั้งโต๊ะฤแรกมีโคมครา ครั้นเมื่อภายหลังจัด ๆ
 เข้าก็เลิกไป การพระราชกุศลอันใดในการวิสาขบูชาซึ่งเคยมีมาแต่ก่อน
 ก็คงยืนที่อยู่จนถึงในรัชกาล ประจุบันนี้ มีเพิ่มเติมขึ้น แต่ที่พระพุทธรูปต้นสถาน
 เมื่อเชิญพระพุทธรูปยวรัตนไปประดิษฐานในที่นั้นแล้ว จึงโปรดให้มีการ
 บูชาขึ้นอีกแห่งหนึ่ง โปรดให้พระบรมวงษานุวงศ์แต่ข้าราชการฝ่ายใน
 ที่เป็นอุบาสิกาเดินเทียนแถววัดมนต์ ค่ายกันกับที่ท่าวัดพระศรีรัตน
 ศาลาราม แต่มืดอกไม่เพลิงสำหรับเด็กบูชาดูด้วย เป็นการเพิ่มเติมขึ้น
 ในรัชกาลประจุบันนี้

การซึ่งจะว่าต่อไปนี้จะรวบรวมการพระราชกุศลในวิสาขบูชา
 บันดาซึ่งมีอยู่บัดนี้มาว่าในที่แห่งเดียวกันเป็นการประจุบันต่อไป

คือในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำ พระสงฆ์ฉันในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
 วันละ ๒๐ รูป ไม่มีสวดมนต์ แต่วันแรมค่ำหนึ่งนั้นเป็นวันสถาปนา
 กาดานูกาด จึงได้มีพระสงฆ์เพิ่มขึ้นเท่าจำนวนพระบรมอัฐิ พระอัฐิ
 ตามที่เคยสถาปนา แต่ต้องสวดมนต์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำด้วย การที่
 สวดมนต์นั้นเป็นสวดมนต์แทนพระสงฆ์ฉันเวย ที่ต้องผลัดเปลี่ยนกันสวด
 ประจำทุกวันพระตามธรรมเนียม จึงได้ขึ้นไปสวดบนพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์
 การสวดมนต์บนพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ไม่ได้จัดเป็นที่สำหรับทรงฟังพระสงฆ์

ตัวดมนต์จนจบ ขรรมนิยมที่เสด็จทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ ซึ่ง
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยเสด็จอยู่แต่ก่อนทุกวันพระนั้น
 ดึง คือ ๒๘ คือตงทรงพระฉนวนอย่างเก่า มีพระห้ามตมฺทนต์เวรองค์หนึ่ง
 ข้างใต้ หันพระภักตร์พระพุทธรูปไปเหนือ พระสงฆ์ตมฺทนต์
 ข้างเหนือหันหน้ามาใต้ตรงพระพุทธรูป ปู่อาคันพระสงฆ์หนึ่งเดิมทรงพระที่นั่ง
 ไม่ได้จัดเป็นแถว ที่หน้าพระพุทธรูปมีเครื่องนมัสการกระบะถมนั้นเวร
 ราชอาคันทออยู่ในระหว่างพระสงฆ์กับพระพุทธรูป เป็นที่ทรงกราบ ที่
 ประทับทอดค้อนมาข้างขวานอก ไม่ได้ตั้งเครื่องไม้ทอดพระแสง เมื่อ
 เสด็จขึ้นไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว ไม่ได้ทรงคีต ทรงถวาย
 หมากพลูใบชารูปเทียนแล้ว รับสั่งถวายวัดอุปัชฌาย์มุตองค์ละสี่ถึงห้าซอง
 ซึ่งชาวคตงมาคอยถวายอยู่ที่ตมฺทนต์ ทรงรับเงินนั้นพระราชทานให้ตั้งสมาธิ
 ตั้งสมาธิว่าปฏิบัติปฏิบัติหาอายุก็ได้เสด็จขึ้น ที่เปนมรรมนิยมวันพระตาม
 ขรรมนิยม พระสงฆ์ตมฺทนต์จนจบแล้ว มีบอแก้วเหมือนอย่างตมฺทนต์
 ที่วัด แต่การตมฺทนต์ควดฯจนเสด็จขึ้นไปจุดเทียนอย่างเดียวกัน แต่ไม่
 มีของถวายพระ พระสงฆ์ไม่ได้ตมฺทนต์เข้าลำดับตมฺทนต์เวร
 ตมฺทนต์เจ็ดตำนานเป็นการจร เมื่อจบไม่มีบอแก้ว การที่เกิดตมฺทนต์
 บนพระที่นั่งคฤดาภิรมย์นั้น ห้างเปลี่ยนไปในรัชกาลที่ ๔ ตมฺทนต์เวร
 แต่ก่อนก็ตมฺทนต์ในห้องพระโรง แดการวิสาขบูชา แต่ก่อนเมื่อไม่ได้เสด็จ
 ออกวัด ก็เห็นจะตมฺทนต์ในห้องพระโรงทั้งสามวัน ครั้นเมื่อเลิกตมฺทนต์
 มนต์เดียวพระส่วนวิสาขในรัชกาลที่ ๔ ขาดตอนมาคราวหนึ่ง มากดบมฺทนต์
 ในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อมีการพระราชกุศลที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เวลาค่ำอยู่แล้ว จึงได้เลิกตมฺทนต์เสีย เพราะจะซับซ้อนกันหลายอย่าง

ยังคงแต่สวดมนต์วันสิบห้าค่ำไว้ เพราะเป็นการแทนสวดมนต์เวรซึ่งเคย
 สวดอยู่ทุกวันพระ คงเป็นเด็กอยู่แต่วันขึ้นสิบสี่ค่ำกับวันแรมค่ำหนึ่ง การ
 สวดมนต์เพียงพระวิสาขนี้ เกือบจะเหมือนกับตามธรรมเนียมไม่เพ่งงาน
 การอันใด จำนวนพระสงฆ์ก็เท่ากับวันเวรวันพระ แปรแต่เป็นพระ
 ราชาคณะทั้ง ๒๐ รูป การสวดปกรณ์กาธานูกาดก็เหมือนกับกาธานูกาด
 อื่น ๆ แปรแต่พระสงฆ์รายร้อยสี่ร้อยรูป เป็นสวดปกรณ์เข้ากระทรง
 เรียกว่าสวดภาทรว ส่วนเครื่องที่พระราชทานตามพระอาราม คือเทียน
 ประจำคันทีตรงจรวะ ในวันแรมมีเจ้าพนักงานนำเข้ามาทอดถวายจบ
 พระหัตถ์นำพระสงฆ์ตามแบบแต่จั้งได้จ่ายไปตามวัด คือโคมวัดตะ
 ลีไปขงจรวะวัดตะคัน จำนวนวัดที่ได้จ่ายของเครื่องบูชา คือวัดราชบุรณ
 วัดพระเชตุพน วัดสระเกษ วัดมหาธาตุ วัดจักรวรรดิราชาวาส วัด
 ตั้งเวรวิสัยาราม วัดชนะสงคราม วัดสามพระยา วัดราชคฤห์ วัดคุหา
 สวรรค์ วัดปากน้ำ วัดหนึ่ง วัดนางนอง วัดราชกุฎยาราม วัดยานนาวา
 ราม วัดราชาธิวาส วัดระฆังโฆสิตาราม วัดอัมรินทราราม วัดดาวดึงษ์
 วัดจุฬามณี วัดพระยาท่า วัดนาคนกลาง วัดราชสีหราชาราม วัดเสด็จวัดนักร
 วัดโมฬีโลกย์ วัดหงษาราม วัดอรุณราชวราราม วัดสังข์กระจาย วัด
 ภคินีนาถ วัดบรมมงคล วัดคหบดี วัดรังษีสุทธาวาส วัดบวรนิเวศ วัด
 เครือวัด วัดประทุมคงคา วัดเกาะแก้ว (คือวัดส้มพันขวางษ์) วัดบวรสถาน
 สุทธาวาส วัดบพิตรพิมุข วัดโสมนัสควิหาร วัดทองนพคุณ วัดราชโอรส
 วัดประยุรวงศาวาส วัดอัม্বরสวรรค์ วัดฉนวนนรดิศ วัดโชตนาราม วัด
 รัชฎาธิฐาน วัดกาเยจนสังหาณ วัดบุปผาราม วัดเขมาภิรตาราม วัดไชย
 พฤกษ์มาตา วัดมหรณพาราม วัดบรมนิเวศ วัดเทพธิดา วัดราชนัคคา

วัดสุทธิดาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอินทรา
 ราม วัดจันทาราม วัดทองธรรมชาติ วัดกัลยาณมิตร วัดอนงคาราม
 วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดสุพรรณาราม วัดประทุมวนาราม วัดชีโนรธาราม
 แล้ววัดที่ออกชื่อมาแล้ว ๖๖ นี้เป็นวัดเก่าบ้างใหม่บ้าง จะเข้าใจว่ามากวัด
 เท่านี้แล้วรัชกาลที่ ๒ ไม่ได้อยู่เอง คงจะเพิ่มเติมขึ้นตามที่ทรงสร้าง
 ขึ้นใหม่อย่างเทียบพรรษา แต่ว่าวัดจุฬามณีวัดหนึ่งซึ่งมีชื่อมาข้างบนไม่รู้
 จักว่าวัดใด ได้สืบถามทั้งพระทั้งคฤหบดีหลายแห่งก็ไม่ได้ความ ได้ไป
 มากไปเวียนวนลงวัดจุฬามณีที่กรุงเก่าเสียบ้าง ได้เคาะแล้วไปเกลื่อนหาย
 ไปเสียบ้าง ภายหลังเมื่อทำหนังสือแล้ว กรมหมื่นประจักษ์ฯ ให้ปลัด
 วังขวาไปสืบตามเก่าที่สังเกตดูในบาญชีว่า เหมือนหนึ่งจะเป็นฝั่งตะวันตก
 ไปได้ความมาจากนายเกตุคำววจวินอายุ ๗๗ ปี อำแดงปานภรรยา
 อายุ ๗๗ ปี ซึ่งอยู่ในคลองบางมดแจ้งความว่า คือวัดที่ราษฎรเรียก
 ชื่ออยู่ว่า วัดยายร่มในคลองบางมดนั้นเองเป็นวัดจุฬามณี ว่าเดิม
 ยายร่มเป็นผู้สร้าง มีโบสถ์ฝากระดานหลังหนึ่ง การปฎิบัติหนึ่ง กุฏิ
 หลังหนึ่ง มีพระสงฆ์อยู่รูปเดียวมาประมาณ ๒๐ ปีแล้ว พระศรีสัมปติ
 บู๊ทำวรจันทรเดือนไปปฏิสังขรณ์สร้างพระอุโบสถขึ้น เป็นฝาคีกรสามห้อง
 มีกุฏิฝากระดานหลังหนึ่ง ฝาจากอิฐหลัง ศาลาการเปรียญฝากระดาน
 หลังหนึ่ง หอระฆังหลังหนึ่ง แล้วถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ
 ทรงผนวช ได้เสด็จไปผูกพัทธสีมา จึงพระราชทานชื่อว่าวัดจุฬามณี แล้ว
 ได้เสด็จไปอยู่กรรมในคืน ๗ วัน เวลาคืออยู่กรรมเสด็จไปประทับอยู่ที่ทาง
 ส่วนหลังวัด ถ้าเสด็จกลับเข้ามาในวัดก็ประทับที่การเปรียญ การที่อ้างว่า
 พระศรีสัมปติถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงผนวช แต่เสด็จ

ไปอยู่กรรมในทีวัดนั้น เห็นจะเป็นการแน่นอนได้ แต่ที่ว่าพระราชทานชื่อ^๕
 ให้นำส่งไต่ย่อยบ้าง ด้วยดูอย่างแก่นัก ถ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 พระราชทานชื่อ มักจะประกอบด้วยเหตุผลอย่างหนึ่งอย่างใด ฤๅจะเป็น
 ชื่อเขาตงกนเอง เป็นแต่ได้เสด็จไปผูกโบสถ์แต่ไปอยู่กรรมดอกระมัง อีก
 ประการหนึ่ง บันดาวัดที่ได้ของสักการในวันวิสาขบูชา^๕ ถ้วนแต่เป็น
 วัดหลวงทั้งสิ้น มามีวัดราษฎร์อยู่แต่วัดจุฬามณีนัดเดียว ถ้าจะว่าเกิด
 ขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เพราะเป็นวัดที่ถวายแต่เสด็จ
 ไปประทับอยู่กรรม เหตุใดจึงไม่ทรงยกขึ้นเป็นวัดหลวง แลวัดเช่นได้
 เสด็จไปอยู่กรรมเช่นวัดไชยสิทธิ์^๕ จนได้เสด็จไปพระราชทานพระกระฐิน
 ก็ครั้งหนึ่ง เป็นกระฐินข้างในอยู่ก็หลายปี ทั้งอยู่ในจำนวนที่ทรงกระจะ
 พระราชทานพระนิรันตรายด้วย เหตุใดจึงไม่พระราชทานเครื่องสักการ
 เหมือนกันเล่า การที่ถวายวัดเป็นหลวงมีมากชุกชุมมากแต่ในรัชกาลก่อน ๆ
 ในรัชกาลที่ ๓ เป็นอย่างมาก ในรัชกาลที่ ๔ ทรงรับเป็นวัดหลวงน้อย
 แดทรงคัดเดี่ยก็มี ฤๅวัดจุฬามณีนี้นี้จะได้ถวายไว้แต่ในรัชกาลก่อน ๆ เป็น
 วัดหลวงทรงคัดเดียวในรัชกาลที่ ๔ ก็ไม่ทราบ แต่ร่างหมายจะเอาเป็น
 ประมาณแน่นักไม่ได้ การอะไรที่เด็กแล้วไม่มีใครดบตอน มีการใหม่มา
 ก็เติมลงไป การเก่าที่ไม่ได้ดบตอนเดี่ยก็โคม ๆ อยู่อย่างนั้น ไม่ต้อง
 มีใครทำตาม วัดจุฬามณีนี้นี้คงจะไม่ได้เครื่องสักการ^๕ นานแล้ว
 ถึงวัดอื่นก็นำส่งไต่ย่อย ข้าพเจ้าไม่ได้เคยเป็นธุระเรื่องนี้เลย เพราะณ
 วัดซึ่งสร้างใหม่ ๆ ในรัชกาลปัจจุบัน^๕ จึงไม่มีชื่อในหมายรับสั่ง^๕ วย
 แต่ส่วนที่เทศนาตามวัดนั้นไม่ได้เป็นวัดหลวงแล้วมีทั่วไป เป็นพระราช
 ประสงค์ที่จะให้มีธรรมทานให้สดวกแก่คนทั้งปวงที่จะไปฟัง จึงได้แบ่งออก

เปนฟากตะ ๑๐ พระอาราม เปนเทศนาวันละยี่สิบกัณฑ์ มีเทียนดู
หนึ่งต่อเล่มหนึ่ง เทียนรูปซากัณฑ์อย่างตะลิตเล่ม ผ้าม่านหนึ่ง กระจาก
เครื่องบริโภคกระจากหนึ่ง วัดที่มีเทศนาผั่งวันออกสิบวัด คือวัด
ราชบูรณ วัดสระเกษ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดพระเชตุพน วัดมหาธาตุ
วัดประทุมคงคา วัดราชาธิวาส วัดบวรนิเวศน์ วัดชนะสงคราม วัดจักร
วรรคิราชาวาส ผั่งวันตกสิบวัดคือ วัดอรุณราชวราราม วัดโมลีโลกย
วัดหงษาราม วัดประยุรวงษ์อาวาส วัดระฆังโฆสิตาราม วัดสุวรรณาราม
วัดราชสถิตาราม วัดราชโอรส วัดหนึ่ง ของเครื่องกัณฑ์นั้นเกณฑ์ให้
เจ้ากรมปลัดกรมจางวางเจ้านายมารับไปถวายทุกวัดทั้งสามวัน รวมเปน
เทศนา ๖๐ กัณฑ์

การเวดาค่ำซึ่งเป็นของเกิดขึ้นใหม่นั้น เมื่อในรัชกาลที่ ๔ พระพุทธ
บุษยรัตน์ ยังอยู่ที่หอพระเจ้าในหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน มีเทียนรุ่ง
ของหลวงคั่นตะลิตเล่ม แต่ได้จุดต่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำแรมค่ำหนึ่ง มีพานแก้ว
เจียรในจิตของควมดไมต่าง ๆ ทำนองเปนอย่างถวายเข้าพระ ตั้งแต่
เวดาค่ำแล้วเคยอยู่จนค่ำหลายพาน รวดลักเข้าพานสิบพานได้ ตั้งมา
มีขบวนพาเพญวันพุ่ม ซึ่งทรงคักขันไว้แต่ในเดือนสิบสอง มีไข่นกออกศศิวิ
ซึ่งเรียกว่าโอทเรศบ้างตั้งหลายใบ วงสายสิญจน์ เสด็จขึ้นทรงนมัสการ
ถวายเข้าพระแต่เวดาค่ำก่อนทรงบาตรเวลาหนึ่ง เวดาค่ำตั้งแต่พลบไปจน
ยามหนึ่ง ตุ่มบ้างอีกเวลาหนึ่ง ซึ่งประทับอยู่ในหอพระนารายณ์ ทรงสด
มนต์แต่แก่น้ำมันคัถยันตร์ต่าง ๆ หายสิบอย่างทุก ๆ วัน แล้วจึงได้
จุดดอกไม้ ดอกไม้นั้นมีแต่พุ่มดอกไม้เทียนสิบพุ่ม เหมือนอย่างตอยพระ
ประทับ เมื่อภายหลังลงมาว่าเสด็จไปนมัสการที่พระพุทธสิหิงค์บนพระ

พุทธมณฑลเชียร ไม่ได้เสด็จมาที่หอพระ แต่บางที่แต่ก่อนย้ายไปนมัสการ
 ที่หอพระ บนหลังคาตวัดพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญก็มี ถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้า
 เคยถูกเกณฑ์ขึ้นไปจัดเครื่องนมัสการบนนั้น แดงของท่งเข้าพระลงมา
 เปลี่ยน เพราะห้ามไม่ให้ผู้หญิงขึ้นไป เวลาที่เสด็จขึ้นไปนมัสการ
 บนนั้นก็คอยขึ้นไปรับใช้ แต่จะจำให้ชัดเจนว่าทำอะไรบ้างก็ไม่ได้แน่ เพราะ
 เวลานั้นปลอดเสียเป็นกำลัง ด้วยเรื่องกตัญญูเป็นอย่างยิ่ง ถ้าขึ้นกระได
 ที่หนึ่ง ลงกระไดที่หนึ่งน่าแข็งแตกทุกครั้ง จนเป็นจำได้ดี ว่าถึงเวลา
 วิสาขแล้วน่าแข็งคงเป็นแน่ ด้วยทางที่ขึ้นลงนั้นเป็นชอกแซก เมื่อ
 เก้าขึ้นไปเสด็จขึ้นเส้าตัวเองดังคัง ๆ กันก็ว่าผัวังตาม ถ้าพลุดุกออกไป
 ถึงบันไดไม้ ที่พาดบนหลังคาพระที่นั่งนงคราญเป็นกลางแจ้ง แดงเข้า
 มาข้างในมิด ยิ่งกตัญญูกับกวดหนักขึ้นไป กระไดนั้นคมเพราะเป็นไม้บาง
 จึงไต่คือน่าแข็ง แต่ขึ้นไปทำอยู่บนนั้นจะตีกีบักจำไม่ได้ดูหยาบมีอยู่
 จะเล็กเสียเพราะเหตุใด ฤ็เพราะเกิดไฟไหม้ขึ้นในการเฉลิมพระชนม์
 พรรษาที่จำไม่ได้อีก เพราะอายุข้าพเจ้าในระหว่างนั้น อยู่ในเก้าขวบ
 ดิบขวบ การที่พออย่างนั้นไม่ได้สนใจจะจำถามใครก็เห็นจะไม่ใคร่ได้ความ
 เพราะไม่มีใครได้ขึ้นไป ต้องขอตกลงเป็นว่ารวม ๆ ไว้เพียงเท่านี้
 แต่ถึงเกิดได้ว่าไม่มีเทียนรุ่งบนนั้น เทียนรุ่งคงมีแต่ที่พระพุทธรูปขั้วรัตน
 ภายหลังมาเกิดขึ้นที่พระพุทธรูปดิหิงค์อีกคู่หนึ่ง ครั้นเมื่อในแผ่นดินประจวบ
 ย้ายพระพุทธรูปขั้วรัตนไปที่พุทธรูปรัตนสถานแล้ว วันดีบดี้ไม่ได้จุดเทียน
 รุ่งแต่ไม่ได้เดินเทียน ต่อวันดีบดี้ห้าค่ำแรมห้าหนึ่ง จึงได้จุดเทียนรุ่งแต่เดิน
 เทียน เสด็จจงทรงจุดเทียนรุ่งที่พระพุทธรูปดิหิงค์ เทียนเจ้าเซนที่พระเจดีย์
 แดงจึงจุดเทียนรุ่ง แดงเครื่องนมัสการที่พระพุทธรูปรัตนสถาน ทรงนมัสการ

แล้วจ่ายเทียน พวกอุบาสิกาสวดมนต์การ แล้วออกเดินเทียน พระเจ้า
 ถูกเชอที่ยังทรงพระเยาว์ กับอุบาสิกาแดงครดึก ๆ โสธนเจ้าเจ้านาย
 ออกเดินเทียนไปรอบอ่างแก้วข้างใต้ ^๕เดียวจนชาตาทรงพระพุทธรักษณสถาน
 ไปตรงอ่างแก้วข้างเหนือ ^๕เดียวมาบรรจบรอบหน้าพระพุทธรักษณสถาน ในขณะที่
 นั้นเจ้านายฝ่ายในทรงจุดเทียนรายตามพนกทั้งสองชั้น แดจุดเทียนซึ่งปัก
 ณครเช่นเรือพระที่นั่งโดยพระประทับ ^๕ที่คงรายอยู่ตามชาตาด้านต่างประโคม
 มโหรีทักพิณพาทย์ทั้งข้างหน้าข้างใน การที่ตกแต่งนมโคมคราเจ้านาย
 ฝ่ายในชวนรายรอบเจดีย์พระพุทธรักษณสถาน แดตั้งโต๊ะหม่อมมุขเด็จเป็น
 ส่วนของเจ้าตั้งโต๊ะหนึ่ง ตั้งหม่อมกำแพงแก้วข้างตะโต๊ะ ^๕ตั้งทศดาโกฏิ
 ประชุมเรศสัญญาจรต้องโต๊ะ เป็นส่วนของเจ้านายฝ่ายใน ตามกำแพง
 แดพนกทั้งปวงนั้นรายโคมสว่างทั่วไป พระเจ้าถูกเชอแดเจ้าจอมข้างใน
 มีเทียนรุ่งมาจุดคั่นตะหลาย ๆ ดับเต็ม เมื่อเดินเทียนแล้ว อุบาสิกาทำวัตร
 สวดมนต์ พระราชทานเงินแจกคนละสี่ถึงทุกวัน แดจึงเสด็จไปทรง
 จุดดอกไม้ที่หน้าหอเทวราชรูป มีเครื่องดอกไม้เพลิงเล็ก ๆ คือพุ่มดืบพุ่ม
 กระถางดืบกระถาง ระทาดิบระทา พนึ่งไซ้ห้าดืบ เวลาทรงจุดดอกไม้
 มีประโคมพิณพาทย์ แดเสด็จออกทางประตูแดงราชกิจ ทรงจุด
 ดอกไม้ที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พุ่มดืบพุ่ม มีชุ่มระยาโคม & ชุ่ม
 ชุ่มดอกไม้รุ่ง & ชุ่ม บัณฐาทที่หน้าวัด ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามราย
 โคมตามพนกกำแพงแก้ว พระพุทธรูปปางปรางดาท พระมณฑป พระศรี
 รัตนเจดีย์ แดรอบพระอุโบสถ โคมคราข้าราชการชวนบ้างด้างบ้าง ตาม
 ชาตาดำดาราวยพระระเบียงทั่วไป ^๕เสด็จขึ้นในพระอุโบสถทรงจุดเทียน
 เครื่องนมัสการแดเทียนรุ่งแล้วทรงนมัสการค่อไป แดเทียนรุ่งเจ้านายแ

ข้าราชการนั้น พระราชทานเพลิงไฟฟ้าออกมาให้จุดแต่หัวค้ำก่อนเสด็จ
พระราชดำเนินออก เทียนรุ่งเจ้านายข้าราชการตงทรมมรมาศนั้นบ้าง
ที่ฐานพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโดย พระพุทธรูปเศียรด้านขวาโดยทั้งสอง
ข้างเป็นอันมาก ภายหลังสมเด็จพระเทพฯ เสด็จขึ้น เสด็จทรงพระพุทธรูปอดฟ้า
เถาหนึ่ง พระพุทธรูปเศียรด้านหนึ่ง เมื่อทรงนมัสการแล้ว ทรงสุหร่าย
บูชาประพรมเทียน แด่ไปรยปรายดอกไม้ที่ตงทรมมรมาศนั้นแถบมรมาศนั้น
ต้นมัจฉะเทียนนั้นไปแจกข้าราชการผู้จะเดินเทียน แด่คิดรายตามราว
รอบพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนชนวนลงไป พระราชทานให้ข้าราชการจุด
ค่อจากพระหัตถ์ อาตมิกษณ์แด่ราชบัณฑิตเป็นเจ้าของนำที่หมู่ชาวห่มขาว
นอกนั้นข้าราชการที่เป็นขุนนางกรมต่าง ๆ บ้าง ค่าวจบบ้าง เป็นผู้เดิน
เทียน เมื่อจุดเทียนแล้วนั่งตกราบพระว่าคำนมัสการ แล้วจึงลุกขึ้น
ผู้ที่ชักนำว่าคำนมัสการว่าพร้อม ๆ กัน แล้วจึงเดินประทักษิณรอบ
พระอุโบสถภายในกำแพงแก้ว เจ้านายซึ่งยังทรงพระเยาว์เสด็จก่อน
แล้วจึงถึงพวกที่หมู่ชาว ข้าราชการอื่น ๆ เดินไปต่อภายหลัง กระบวน
ข้างในท้าวนางเป็นหัวหน้า แล้วจึงถึงโสดมเสด็จเจ้าว่าวข้าราชการคอย
บรรจบเข้ารอบที่หลังพระอุโบสถ ในขณะที่เมื่อเดินเทียนนั้น ทรงจุดเทียน
รายตามราวเทียนรอบพระอุโบสถ แด่พระราชทานเทียนชนวนให้พระบรม
วงษานุวงศ์ ทรงจุดเทียนรายตามพนักกำแพงแก้วแด่ราวเทียน เมื่อ
ครบล้อมรอบแล้ว จึงได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนพระอุโบสถ ทรงจุด
เทียนค่อไป ที่เขาค่อไม้แต่ที่ราวเทียนรอบฐานชุกชี แล้วทรงธรรมเทศนา
ในการวิสาขบูชา ทั้งภาษามคธและภาษาสยาม วันแรกตั้งแต่ประสูติ
จนถึงพรรณาด้วยมหาปฐักษณะ วันที่สองตั้งแต่เสด็จออกมาหา

ภิเษกรรม จนตรัสรู้พระอนุตรตรัสมาดัมโพธิญาณ วันที่ตามตั้งแต่
 เทศนาธรรมจักร จนถึงปรินิพพาน เครื่องก้นทมจักรเหนือคณหนึ่ง หมากร
 พุทธปเทียน เงินตามตำตั้ง แลขนมต่าง ๆ จัดตั้งโต๊ะเงินย้อม ๆ อย่าง
 ตะโตะ เมื่อเทศนาจบแล้วก็เป็นเสร็จการในแต่วันนั้น เทียนที่ใช้ใน
 การวิสาข เทียนรายเล่มตะหนักถึง ที่พุทธรัตนสถาน ๒๐๐ เล่ม ที่
 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๓,๐๐๐ เล่ม พระราชทานวัดบวรนิเวศ วัด
 ราชประดิษฐ์ วัดราชบพิธเทียนรุ่งวัดตะตองคู่ เทียนรายวัดตะหาร้อยเล่ม
 ครั้นเมื่อวันแรมแปดค่ำ ซึ่งนับว่าเป็นวันถวายพระเพลิงกัมมีการบูชา
 แด่ดินเทียนอีกวันหนึ่งเหมือนกัน ยกเสียแต่โคมคราข้าราชการไม่ได้มี
 มาดังมาแขวน ถวายเทศนาเริ่มต้นตั้งแต่การบูชาพระพุทธรูประ จนถึง
 เจดีย์สิบ แต่เทียนรุ่งแด่เทียนรายที่พระราชทานไปวัดนั้น เปลี่ยนไปเป็น
 วัดบวรนิเวศ ใช้เทียนรายหนักเล่มตะบาท

อนึ่งตั้งแต่ทรงสร้างวัดนิเวศธรรมประวัติขึ้นที่เกาะบางปอน ก็พระ
 ราชทานเทียนรุ่ง ๓ คู่ เทียนรายเล่มตะหนักถึง ๓,๓๐๐ เล่ม ๆ ตะบาท
 ๓,๐๐๐ เล่ม ถ้าประทับอยู่ที่บางปอน ก็เสด็จพระราชดำเนินทรงทำวิสาข
 บูชาที่วัดนิเวศธรรมประวัติ เหมือนเช่นวัดพระศรีรัตนศาสดารามมิได้ขาด
 พระบรมวงษานุวงษ์และข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชดำเนิน แลอุบาสก
 อุบาสิกาในวัดนั้นเดินเทียน แลวทรงธรรมเป็นการวิเศษขึ้นอีกกณหนึ่ง
 ด้วยที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ก็คงอยู่ตามเดิมมิได้ตัดหย่อนการ
 วิสาขบูชา วันแรมแปดค่ำในชั้นหลังมักจะมีเสด็จพระราชดำเนินวัดนิเวศ
 ธรรมประวัติ มากกว่าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

คำตักเตือนในการวิสาขบูชา เรื่องโคมตราที่ต้องเกณฑ์นั้น
 จะมีผู้ที่เกี่ยวข้องกันไม่อยากจะทำบิตเหมือนเสียก็มี ที่ขึ้นชื่อว่าต้องเกณฑ์
 อะไรแล้ว แกให้หักเลี้ยงได้ด้วยอาหารไม่ให้ต้องเป็นผิด ถือว่าเป็น
 การลดค่าดีกว่าคนทั้งปวง ที่เซอะชะยอมให้เขาเกณฑ์ก็มี ที่เคย ๆ
 เสียไม่ได้ ก็คิดจะบิตพลั่วอย่างไรแต่เคย ๆ อยู่ไม่ได้เป็นชُرระ เพราะหลังตัมก็มี
 การที่ต้องลงทุนทำโคมนั้นก็ไม่มากมายอันใดนัก ทำครั้งเดียวก็ใช้ไปได้
 ตลอดอายุ เป็นแต่ต้องซ่อมแซมเยียวยาบ้าง ต่อกิ่งทมาจุนนิกเพียง
 ดวงเดียว ไม่สิ้นไร่ไม่ตอกอันใดนักเลย ไม่ควรที่จะบิตเหมือนเขื่อนแซเสีย
 ถึงโดยจะบิตได้ก็ดูไม่ฉลาด แต่ไม่เป็นเกียรติยศอันใดนัก มหาเด็ก
 ต้องเตรียมพานเทียน แดคอยรับเทียนทรงธรรมตามเคย ดูก็ต้อง
 แดด้วยอยู่แล้ว ไม่สู้ต้องเวรเวรนัก เดียวนี้จะมาหาห้อยเรื่องเดียว
 ก็แต่โคมไฟฟ้า ซึ่งเป็นคู่กันกับพระตำหนักโศก มหาเด็กก็ไม่พอใจ
 เรียบ ที่ข้างในก็ไม่พอใจส่งด้วย ขึ้นชื่อว่าวิสาขในสามวันแล้ว
 คงจะต้องเกิดเรียกไฟไม่ได้วันหนึ่ง ทุกปีไม่ใคร่ขาด ยังแบ่งเงินมา
 มาตาอีกอย่างหนึ่งก็มีกาหัดบ้าง แต่ห่าง ๆ การนอกนั้นก็ดูไม่ใคร่จะ
 มีอะไรขาดเหลือนัก เพราะการเสมอ ๆ แต่ไม่สู้ได้ออกหน้าออกตามาก

พระราชพิธีเดือน ๗

พระราชพิธีเดือน ๗ นี้ ตามตำราของพราหมณ์ถือว่าเดือนนี้จะคือ
ทั้งข้าง ต้องกันกับจดหมายนางนพมาศ ซึ่งกล่าวไว้ด้วยเรื่องทั้งข้าง
เป็นเนื้อความพิศดาร แต่ในกฎมณเฑียรบาลเรียกว่าทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท
วชิรที่ท่ามกลางกันไกลนักไม่ลงรอยกันเคย เห็นจะเป็นต่างครกันแท้ ที่เดียว
พิธีเดือนพระราชมารดาจะไม่ได้อำนาจที่กรุงเก่าเลย แต่เรื่องทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท
พยานที่อ้างอีกแห่งหนึ่ง ในคำให้การขุนหลวงหาวัดแต่ก็เป็นคำพยานที่
ให้การผิดประเด็น ต้องฟังถ้อยความเอาจึงจะพอได้แก่ ในคำให้การ
ขุนหลวงหาวัด พิธีเดือนเจ็ดว่าตุลาการ พิธีเดือน ๙ ว่านารายณ์
ประสมสินธุ์ แต่ในกฎมณเฑียรบาลพิธีตุลาการไปอยู่ในเดือน ๙ เดือน ๗
เป็นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท พิธีทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทกับนารายณ์ประสมสินธุ์
ข้อความคล้ายคลึงกัน ก็อยู่ในเจ้าแผ่นดินเดิกันที่ตรง ดังที่ขุนหลวง
หาวัดให้การนั้น เป็นแต่จำไว้ด้วยใจเปล่า ๆ ไม่มีคำหรับตำราค้นนับไว้
เดือนกันไปถึงจะเป็นได้ ฤๅอีกอย่างหนึ่ง กฎมณเฑียรบาลเป็นแบบเก่า
แรกสร้างกรุง ตกลงมาชั้นหลังจะเปลี่ยนแปลงไปเสีย ด้วยความประสงค์
อย่างหนึ่งอย่างใด เช่นพิธีตรียัมพวายก็จะเป็นได้ ถ้าจะต้องค้นหาเหตุ
ดูว่า เหตุที่จะเปลี่ยนนั้นอย่างไรได้บ้าง ก็เห็นมีอยู่อย่างเดียว แต่ถ้า
ทำพิธีตุลาการในเดือน ๙ เป็นเวลาฝนชุก การพิธีตุลาการมีแห่งไหนอยู่
จะย้ายไปไว้เดือน ๗ ซึ่งฝนยังไม่ชุกนัก เปลี่ยนพิธีทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท

ญานารายณ์ประชมสิ้นธุมาไว้ในเดือน ๙ จะได้บ้างดอกกระมัง แต่ที่จะ
เรียบเรียงต่อไปนี้ จะต้องเฝ้ากฏมณเฑียรบาลเป็นหลัก ยืนทูลหน้าอ้าง
พระบาทไว้ในเดือน ๗ ยกนารายณ์ประชมสิ้นธุมาไว้ในเดือน ๗ ด้วย
เพราะเห็นว่าเป็นพี่เดียวกัน จะขอกล่าวด้วยพิธีเคนทะทั้งข้าง ขึ้นมา
ในหนังสือนางนพมาศ นับว่าเป็นการเก๋ขึ้นไปกว่ากรุงเก่าขึ้นก่อน

พระราชพิธีเคนทะคือทั้งข้าง

ในเรื่องพระราชพิธีทั้งข้างนี้ ของเก่าเขาเรียบเรียงไว้อ้างได้ดึกมาก
ถ้าจะว่าใหม่ก็ดูเหมือนจะไม่แจ่มแจ้งเหมือนของเก่าเขา จึงจะขอคัดของ
เก่ามาว่า เป็นแต่แซกข้อความปนคอน ๆ ตามสมควร ในจดหมาย
เก่านี้ว่า

“ครั้นถึงเดือน ๗ นักขัตฤกษ์พระราชพิธีเคนทะ ชาวพนักงานก็ตกแต่ง
สถานพระสยามมกุฎารก อันเป็นเทวสถานหลวงให้สะอาดสอาด ชาวพระ
นครก็มาสนับนาศประสมกัน คอยดูพราหมณาจารย์จะทั้งข้างเลี้ยงทวาย
จึงพระครูเพทังกศตรราชไทรเพทกับหมูปราหมณ์ ก็ผูกพรตบูชาสมิท
พระเป็นเจ้า เป่าสังข์ด้วยเสียงแตรด้วยวงสร้อยต่าง อันกระทำด้วย
เนาโศกใหญ่ประมาณท่าผดแดงอุทิศ ส้มคนว่าพระสยาม ตามกำลัง
บุรุษจึงจะชักสายทั้งข้างให้หมุนได้ อันข้างนั้นเป็นที่เลี้ยงทวายตามคำหรับ
ไทรเพท ถ้าข้างตั้งเลี้ยงเส่นาหมูนอนวันได้บาทนาฬิกา มีแต่ยังมีได้
หย่อนก็กล่าวว่าเป็นมงคลประเสริฐนัก พระมหากษัตริราชเจ้าจะทรง
สุรภาพ พระเกียรติยศปรากฏไปในนา ๆ ประเทศทั้งปวง ส้มคน
ชีพราหมณ์ กฤหบดีเศรษฐี แดไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน สิ้นทั้งพระนครขอบ

ชั้นที่สามอาณาเขตรอบนอกกว้างใหญ่ไพศาล จะอยู่เป็นศุขปราศจากภัยอันตราย
ต่าง ๆ หนึ่งโสดแม้ว่าช่างหมุนมิได้นอนวัน หนึ่งถ้าเหนื่อยก็ไม่เสนาะ
ดังนั้นอันตรายด้วยเหตุต่าง ๆ พราหมณาจารย์ก็ทำนายว่า บ้านเมือง
จะวิบัติในวาระนั้น”

ในตอนนั้นเปเรถ้าวด้วยคำร้ายเลื่องลือในเรื่อง พิรีกติกเยา ซึ่ง
ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ว่าเป็นพิรีให้อุ่นใจ เหมือนอย่างเทพพระบทองค์
ฤาเป็นพิรีทำอุบายที่จะห้ามการประทุษร้าย ไม่ให้เกิดขึ้นในเมืองโดย
เลื่องลือ เห็นว่าพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินยังมากอยู่ ถึงผู้ใดจะคิดปอง
ร้ายก็ให้เห็นว่าดินฟ้าอากาศยังไม่เด่นด้วย จะได้เป็นที่ข่มขย่นความมั่ง
ร้ายไม่ให้เกิดขึ้นได้ ค่อนนั้นไปจึงได้กล่าวถึงการที่ทำในครั้งนั้นนางนพมาศ
ได้คืนเห็นว่า “ครั้นได้เวลา พระครูเทพางคศาสตร์ราชไตรเพท ก็ให้
นาพิวันนายพนักงานเชิญช้างขึ้นภัทรมิฐ (แล้ว) หม่อมพราหมณ์ทั้งปวงก็
ดำเนินแห่เข้ามา ถลกจากเขตต์แดนไปยังหน้าพระदानไชย อันแวดล้อมด้วย
รั้วราชวัตรเป็นที่ทั้งข้าง จึงเอาธำมรงค์เป็นัญญาพรรณยาวดัดบดอก พันกัน
ข้างร้อยข้อลง ตั้งเท่าตงกับนางกระดาน อันวางเหนือหลังภูมิภาคนพพิ
พระครูพรหมพรตพิริศรับรมหงษ์ ก็อ่านอิศรมนต์กัณเฑาะว์ข้างต้นวาระตามคาบ
นาพิวันสามนายชำนาญข้าง ก็ประจำข้างคอยทั้ง ครั้นได้ฤกษ์โหรา
กันของไชย นาพิวันก็ทั้งข้างวางธำมรงค์เลื่องลือถึงกิจงานเสนาะดังนี้
ดุจเลื่องลือ หมุนนอนวันคืนไม่ดับได้บาพนาพิกาเสศ ข้างธำมรงค์
ความเจริญให้เห็นประจักษ์ถ้วนเคาระบตามครั้ง ๆ ๓ ๔ ค่อนนั้นไปจึงแต่ง
ผลประจักษ์ของกรที่ทั้งข้างในวันนั้นว่า “ข้าพเจ้าพราหมณ์แต่ท้าวพระยา
บันดาราษฎร ซึ่งประชุมกันทอดทักนาช่างเห็นดังนี้แล้ว ก็ยินดีปรีดา

โหร้องเต็นร่วนอกเล่ากันต่อ ๆ ไปว่า ในบ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข
พราหมณ์ก็เชิญช่างคืนเข้าสู่เทวสถาน”

ความตอนไป ว่าด้วยการที่นางนพมาศได้ ไปดูพระราชพิธี การ
พระราชพิธีไม่ได้ทำ น่าที่หนึ่ง ช่างไนก็ไม่ได้เคยไปดูมาแต่ก่อนเลย
แต่ พระนางนพมาศเป็นคนเข้าใจอยู่ในการพิธี แต่เป็นผู้รักจกจากการต่าง ๆ
อยู่ จึงได้ ไปขอให้ ไปดู พร้อมกับพระสนมผู้อื่น ซึ่งเป็นเชื้อพราหมณ์
อีกหลายคน ที่ซึ่งไปนั่งดูนั้น ว่านั่งที่โรงมานพ ซึ่งข้าพเจ้าได้เดาว่า ใน
พระราชพิธีครีมีพวายเป็นมาพัก แต่ในที่นี้เขาว่าเป็นที่พราหมณ์แสดงมนต์
ดูเหมือนหนึ่งจะเป็นโรงที่ทำอย่างแน่นหนา ถ้ายศดาอยู่หน้าเทวสถานมิได้
ปลูกขึ้นใหม่

แต่การพระราชพิธี ที่ไม่ได้กล่าวถึงเลยในกรุงเก่า นั้น จะเป็นด้วย
เป็นพิธีของพราหมณ์ทำ ไม่เกี่ยวข้องในการเสด็จพระราชดำเนิน จึงไม่
ได้ไว้ ฤ็จะเป็นการจัดไม่อัศจรรย์เล็กน้อยอย่างหนึ่ง ถ้าจะว่าเป็นเหตุอย่าง
เช่นกล่าวก่อน พระราชพิธีก็ถูกใจ ไม่เกี่ยวข้องอันใดกับพระเจ้าแผ่นดิน
ก็มีกล่าวไว้ จะว่าตำราสุญ พราหมณ์เดี๋ยวนี้เขาก็นั่งอยู่ เห็นว่าจะ
เป็นด้วยจิตมากกว่าอย่างอื่น

พระราชพิธีทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท

การพระราชพิธี ที่มีมาในกฎมณเฑียรบาล เป็นความรวม ๆ
อย่างยิ่ง เหมือนอย่างพิธีอื่น คือว่าในรัตนสิงหาคันเบญจาเก้าชั้น
ฉัตรทองฉัตรนาคฉัตรเงินฉัตรเบญจรงค์ เสด็จบนเบญจาเก้าชั้น แดษั้นเจ็ด
ฝ่ายซ้ายขุนราชแพทย ฝ่ายขวาสมุหพระชานนาหมื่น หัวเมืองทั้งสี่ชั้นก่อน

จึงนำหมื่นจตุตถมณี ลงมาถึงนาพันทริยชัย แด่นาห้าพันหนึ่งเอง กว้านั้น
 สุ่มุพระชนาวันหลัง นาทหมื่นกะดอมทอง นาทห้าพันนาสามพัน
 กะดอมนาก นาทพันทริยชัยกะดอมเงิน นอกราชวัตรนอกฉัตร ชัดแท้
 หัวหมื่นของครักษนารายณ์ ผูกพระปราบพระชายานุภาพขึ้นที่ อ่างทอง
 รองพระบาท ครั้นเสด็จทอดหน้าถ้ำพระบาทเสด็จออกเฉียงเอากะดอมน้ำ
 คังคี่ระ ผ้าพอกโอบกะดอมน้ำ ครดิยขึ้นหมากสามคำเอาคี่ระรับ
 มีข้อความในกฎมณเฑียรบาลเพียงเท่านี้

ข้อความในจดหมายขุนหลวงหาว่า “เดือนเก้า (ซึ่งข้าพเจ้าเปลี่ยน
 มาเป็นเดือน ๗ ตามเหตุที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น) ชื่อพิชิตนารายณ์ประชมสินธุ์
 เสด็จตรงเสนาในมณฑปกลางสระ ปโรหิตจึงถวายพระมุขฉีก
 แล้วจึงถอดฉลองพระองค์ แล้วเปลื้องพระภูษาให้แก่พราหมณ์” มีความ
 เพียงเท่านี้

ข้อซึ่งว่าด้วยที่ตรงๆ ที่ทำพิชิตแปลกกัน คือแห่งหนึ่งว่าในรัตนสิงหาคัน
 คำว่า “ในรัตนสิงหาคัน” นี้มักใช้เป็นตรงนำพระบัญชาพรหมามุขเด็จ
 ซึ่งเป็นที่เสด็จออก มณฑปพระกระยาसनนั้นคงจะตั้งอยู่หน้าปราสาท
 ซึ่งเป็นที่ชดถาวว้าง ๆ แต่อีกอย่างหนึ่งซึ่งว่ามณฑปในกลางสระนั้น จะเป็น
 ยักย้ายไปไหม้อย่างไรอยู่ ตามที่ว่าก่อนคเหมือนต้องทำมณฑปพระกระยา
 สนาน เช่นใช้ ในการราชาภิเศกขึ้นใหม่ปีละครั้ง ฤๅควไม่เท่านั้นแต่
 เสด็จลงเสียดองค์กับคุ่มขึ้นใหม่ปีละครั้ง ทั้งเบญจาเก้าชั้นคือยกพื้นขึ้นไป
 เป็นชั้น ๆ ถึงเก้าชั้นต้องทำทุกปี กว่าจะแล้วก็คงหลาย ๆ วัน ต้องทำ
 ต้องรื้ออยู่เสมอ ที่ว่าเป็นมณฑปกลางสระนั้น มณฑปก็ตั้งกันกับมณฑป
 พระกระยาसन ฤๅจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินภายหลังทรงเห็นว่าต้องทำ ๆ

หรือ ๆ เป็นการดำนาบ จึ่งได้คิดทำขึ้นเสียเป็นเครื่องไม่จริง อยู่คงที่
 ไม่ต้องรู้ เมื่อถึงเวลาการพระราชพิธี จึ่งตกแต่งผูกม่านบัลลังก์ประดับ
 ประดาเครื่องสดชั้นคราวหนึ่ง เมื่อเวลาอยู่ปรกติจะทิ้งไว้แต่มณฑป
 โทงเทงเช่นนั้น ก็จะไม่สั่งห้ามแต่ไม่สู้ มีประโยชน์อะไร จึ่งได้คิดชุดสระ
 ประกอบแวดล้อม ให้เป็นที่ประพาศชมลักษณะปดอะไร ชนิดเดียวกัน
 กับพระแท่นมรุชาภิเศก ที่ปากอ่างปลาเงินปลาทอง ข้างพระที่นั่งอมรินท
 วิณัจฉัยก็จะเปนได้ สถานที่ที่ท่าพิธีจึ่งได้แปลกกันไป แต่อาการซึ่ง
 ประพาศพระราชมารษานั้น ข้างฝ่ายหนึ่งว่าเปนชำระพระบาท ข้างฝ่ายหนึ่ง
 ว่าเป็นสรงมรุชาภิเศกไกลกันเปนพระเคี้ยวข้างหนึ่ง พระบาทข้างหนึ่ง
 ที่เดียว นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าซึ่งจะไปนั่งชำระพระบาท แล้วไม่สรงด้วยนั้น
 ดูกระไรกระไรอยู่ ถูคำที่เรียกว่าทูลน้ำล้างพระบาทนั้น จะเป็นแต่ค้ายก
 ย่องให้ ส้มควรแก่พระเจ้าแผ่นดิน เช่นคำว่าเผ้าทูลตองของขุดพระบาท
 กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท คำว่าทูลน้ำ
 ล้างพระบาทจะเป็นถวายน้ำสรงเสียดอกกระมัง มีเค้ามวลอยู่อย่างหนึ่ง
 ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเศกแต่ครั้งใด ๆ มาเจ้านายข้าราชการไม่มีได้
 เคยถวายน้ำเลย มีแต่สมเด็จพระสังฆราชพระราชอาคันณะ แดพระอาจารย์
 วิปัสนากับเจ้าพนักงานภาษามาตาชาวที่ แดพรหมณ์อีกพวกหนึ่งเป็นผู้ได้
 ถวายน้ำ พระสังฆนั้นถวายน้ำรดพระชนของอย่างผู้ใหญ่รดน้อย ภาษ
 มาตาชาวที่เป็นแต่สั่งหม้อถวายเป็นอย่างข้างน้ำถวายน้ำ แต่พรหมณ์นั้น
 พระมหाराชครูพิชคนเดียวได้ถวายน้ำพระชนของ นอกนั้นถวายน้ำที่พระหัตถ์
 แต่ครั้งมาเมื่อบรมราชาภิเศกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
 ให้พระบรมวงษานุวงศ์ มีพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า เมือยังไม่ได้

บวรราชาภิเศกเป็นต้น ข้าราชการมีสมเด็จพระยาของค์ใหญ่ เมื่อยัง
 เป็นเจ้าพระยาพระคลังเป็นต้น ถวายน้ำหทัยองค์ หทัยคนด้วยกัน ทรงจัด
 พระเต้าเป็นลำดับยศให้ถวาย แต่ที่ถวายนั้นก็เป็นแต่เข้าไปยืน ถวาย
 เหมือนอย่างเจ้าพนักงานภูษามาตาแถวชาวที่ แล้วทรงรับมาส่งเอง
 ถึงการบรมราชาภิเศกในรัชกาลปัจจุบันนี้ ก็ได้ใช้ตามแบบนั้นต่อมา
 แต่ไม่ได้ยืนพระกระแสรับตั้ง ถ้าได้ยืนผู้ใดแปลว่าธรรมเนียมนี้ เกิดขึ้น
 ด้วยเหตุใด ก็ธรรมเนียมที่ถือกันอยู่ในปรกติ เชิญรดน้ำตั้งกรมเป็นต้น
 ก็ยอมเด็กเชิญผู้มีอายุสูงกว่า ถ้าที่มียศบัณฑิตก็ดีกว่าให้เป็นผู้รด
 น้ำ ไม่เชิญผู้ที่มีอายุต่ำกว่าถ้าผู้มียศต่ำกว่าให้รดน้ำ ก็ในการบรมราชา
 ภิเศกของพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงษานุวงศ์พระองค์ใดจะมียศยิ่งขึ้นไป
 กว่าพระเจ้าแผ่นดินนั้นก็ไม่มีแล้ว จะว่าที่เจริญพระชนม์พรรษาว่ามี
 อยู่ก็ตามเกิด ก็พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็อ่อนพระชนม์
 พรรษากว่าเหตุใดจึงโปรดให้ถวายน้ำด้วยเกล้า เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาในทางกฎหมายละเอียดลออมาก
 แต่ในการพระราชพิธีนั้นก็เป็นอย่างโปรดมาก ทรงเสวยเสวยหาแบบเก่ามา
 ทำโดยตรง ๆ บ้าง โดยเอาแซกปนเจือกับการอื่น ๆ บ้าง การเรื่อง
 ถวายน้ำนี้ คงได้ทรงพระราชดำริห์โดยรอบคอบแล้ว ทรงเห็นว่าไม่
 เป็นการที่ทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศลง กลับเป็นการเพิ่มเกียรติยศให้
 ยิ่งขึ้น จึงได้โปรดให้พระบรมวงษานุวงศ์ถวายน้ำ เหตุซึ่งทรงพระราช
 ดำริห์ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น เห็นจะเรื่องทูตต่างพระบาทน์เอง แต่จะ
 เอาเค้าเงื่อนให้แน่นอนเป็นพิธีต่างหากไม่สันนิษฐาน ด้วยเถื่อนเหลือที่จะเถื่อน

เช่นคตมาข้างต้นนั้น จึงได้ทรงยกไปใช้เสียในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

แต่ทว่านางพระบาทอย่างเก่า ถ้าคิดดูตามที่กำหนดศักดิ์นั้นได้ว่าเป็นผู้ซึ่งควรถวายหน้านั้น ก็จะกลายเป็นคนเดิมที่ เพราะกำหนดตั้งแต่นาหมื่นลงมาจนถึงนาพันหกร้อย ฤาจะแบ่งจำเพาะแต่ที่เป็นจุลศตมภัมมตรี แดหมอ ๆ ครุ ๆ พวกนายทหารเช่นเจ้ากรมพระตำรวจ กรมช้างกรมม้า จะไม่ใช้ดอกกระมัง ด้วยพวกเหล่านั้นมีหน้าที่ประจำการ ต้องแห่เสด็จต้องแวดล้อมตามราชวัตร ซึ่งซึ่งขุนหลวงหาว่า ตรงแล้วเปิดองเครื่องพระราชทานพราหมณ์นั้นก็ไม่เป็นการอัศจรรย์อะไร ตรงมูรขาก็เศกก็คงต้องเปิดองพระบัญชาพระราชทานพราหมณ์ทุกครั้ง การพระราชพิธีนี้จะจัดคล้ายการบรมราชาภิเษก ฤการออกแขกเมือง คือมีช้างพระที่นั่งมาพระที่นั่ง ยืนประจำเกย ซึ่งได้ออกชื่อเจ้าพระยาไชยานุภาพเจ้าพระยาปราบไตรจักรไว้ และจะมีการส้มโภขเลี้ยงลูกขุนคือเลี้ยงเบงเควดใหญ่เหมือนอย่างการพระราชพิธีออกสำนามใหญ่นั้นด้วย

ข้าพเจ้าไปจนเสียแต่เรื่องดังปลาย ที่เอาจะยอมหน้าตั้งศีรษะ แดตรัสขึ้นหมากสามคำเอาศีรษะรับ ที่ว่านั้นว่าในเวลาเลี้ยงเมื่อเสร็จการตรงแล้วด้วย เป็นจนความคิดไม่รู้ว่าอะไรจะแปรว่าอะไร ถ้าจะเดินเอาจะยอมตั้งหัวขุนนางทุกคนก็จะเหลือทน จะไปถูกลง ๆ เขาม้างฤาอย่างไรตั้งไม่อยู่ จึงต้องเอาผ้าพอกโอบเป็นเสวียนขึ้นรับไว้ การที่จะขึ้นหมากลงไปนั้นจะยากทั้งผู้รับผู้ขึ้น ถ้ามีผมอยู่ที่พอจะแซกเสียดอยู่ในผมได้ ถ้าถูกเสวียน ๆ จะทรงวางก็จะตื่นตกบ่อย ๆ โดยที่ทรงวางได้แล้ว ผู้ที่ไว้รับพระราชทานจะถอยหลังถนัดออกมา ก็จะต้องย่องอย่างเอก ถ้าเป็น

เดี๋ยวนี้เห็นจะได้ชักกันถัน ๆ ไป การซึ่งว่าไว้เช่นนั้น จะเป็นด้วยแต่งตั้ง
 เกินไป ฤๅจะเป็นด้วยมีผู้ใดเป็นอย่างเอกชั้นสักคนหนึ่ง เวลาที่จะขึ้น
 ไปถวายหน้าทูลศักระมีขอพระของขึ้นไป เวลาที่พระราชทานหมาก
 ก็เขาคี๋คี่ยื่นเข้าไปรับแทนผักราบ แล้วจึงเอามือหยิบเหมือนผู้หญิง
 ถวายของพระอย่างนั้นบ้างดอกกระมัง แต่การพระราชพิธีทั้งสองคือทูลน้ำ
 ถ้างพระบาทญานารายณ์ประชมดินชู้ ก็ไม่มีปรากฏว่ามีพิธีพราหมณ์
 อย่างใด ดูพราหมณ์ก็ไม่รู้เรื่องราวอะไร แต่พิธีทั้งสามอย่างคือเคณฑะ
 ทูลน้ำถ้างพระบาทญานารายณ์ประชมดินชู้ ไม่ได้ มีท่าที่กรุงรัตนโกสินทร์
 นี้เลย นับว่าเป็นพิธีเด็กสุญแต่ทั้งนี้

๖

๒๒๒ สดากภัตร์

การพระราชพิธีสำหรับเดือน ๗ เลิกเสียไม่ได้ ทำทั้งต้นแล้ว การ
พระราชกุศลอันใดในเดือน ๗ ก็ไม่มี คดอดจนการลำดับพระบรม
อัฐิ ซึ่งมีทบจะทุกเดือน ในเดือนเจ็ดก็จำเพาะถูกคราววัน การจร
ที่เป็นกรมมคงก็ไม่ทำในเดือน ๗ การเผาศพใหญ่ ๆ ก็ไม่ใคร่ทำใน
เดือน ๗ ด้วยเป็นฤดูฝน เพราะฉะนั้นในเดือนเจ็ดจึงได้เว้นว่างอยู่ทั้งเดือน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้โปรดให้มีสดากภัตร์เป็น
การพระราชกุศลเพิ่มขึ้นในเดือนเจ็ด

การสดากภัตร์นี้ เมื่อจะว่าโดยเหตุเดิม ตามที่คนโบราณได้ทำมา
ก็ไม่เป็นกำหนดฤกษ์ ที่มีมาในวินัยบาฬี คัมภีร์จุลวรรค ว่าพระผู้มี
พระภาคเสด็จอยู่ณเวฬุวันเมืองราชคฤห์ ครั้นนั้นเขาแพงชนทั้งหลายที่เคย
ถวายสังฆภัตต์ทั่ว ๆ ไป ไม่มีกำลังจะถวายได้ จึงได้พากันคิดจะถวาย
อุทเทสภัตร์เพียงรูปหนึ่งต่อรูปสัามรูปอย่างหนึ่ง นิมนต์ภิกษุคือเฉพาะแต่ที่
นิมนต์ไปถวายอย่างหนึ่ง สดากภัตร์ คือให้พระสงฆ์จับฉลากตามแต่ผู้ใดจะ
ได้หนึ่งอย่างหนึ่ง บัณฑิตภิกษุถวายเฉพาะวันหนึ่ง ในบัณฑฆาตชั้นบัณฑฆาต
นั้นอย่างหนึ่ง ปาฏิติกภัตร์ ถวายเฉพาะในวันขึ้นค่ำหนึ่ง แดกรรมคำหนึ่ง
นั้นอย่างหนึ่ง ยักย้ายไปตามชอบใจของคนของคน ภิกษุทั้งหลายนำ
ความขึ้นกราบทูลพระผู้ทรงพระภาค พระองค์จึงอนุญาตให้พระสงฆ์รับ
ภัตร์ทั้ง ๗ นี้ สดากภัตร์นับเป็นภัตร์อันหนึ่งใน ๗ อย่าง ก็ไม่เป็น

กำหนดฤกษ์กำหนดเหตุอันใดที่เป็นกรควรทำใช้การที่ควรทำ ในกรุง
สยามแต่ก่อน ที่ได้กล่าวถึงถวายสดากภัตรแก่พระสงฆ์ ในส่วนราชการ
แต่ส่วนราษฎร ก็มีมาอย่างเช่นในหนังสือพนมดงอินทร์ ก็ว่าถวายกัน
ในเดือนหก ประจวบกับขัตติยวิสาขบูชา ถึงที่ในกรุงรัตนโกสินทร์
เกิดสดากภัตรขึ้น ก็ทำในการวิสาขบูชาเหมือนกัน แต่สดากภัตรใหญ่
วัดพระเชตุพน เมื่อปีมะโรงอิศร ๑๒๑๘ ซึ่งดูเหมือนจะ
เป็นสดากภัตรวิเศษนอกจากวิสาขคราวแรก ก็ทำในเดือนหกเหมือนกัน
ที่ย้ายลงมาเดือนเจ็ดนั้น เห็นจะย้ายลงมาหาตัวอย่างเดียวกัน
การซึ่งกำหนดสดากภัตรในเดือนเจ็ด ก็ด้วยอาไศรยผลไม่บริบูรณ์
ผลไม่ขึ้นก็ทำเนา ดูเป็นข้อใหญ่ใจความอยู่ที่ทุเรียน ถ้าฤกษ์สดากภัตร
ต้องคราวทุเรียนสุกชุ่มแล้ว ก็เห็นจะเป็นใช้ ได้ทั้งสิ้น

การเรื่องถวายภัตรต่าง ๆ ฤกษ์จืดต่าง ๆ ตามที่มีมาในพระวินัย ซึ่ง
พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตไว้นั้น ดูเป็นการทำเด่นต่างออกไปหมดทุกอย่าง
ด้วยเหตุว่าภูมิประเทศบ้านเมืองไม่เหมือนกัน ทั้งผู้ขึ้นบิณฑบาตพระพุทธรูป
ก็ไม่เหมือนกัน ในประเทศอินเดียมีพุทธรูปปางต่าง ๆ กัน จนถึง
มนุษย์แต่ละตัวต้องตายด้วยอดอาหาร ในประเทศสยามนี้การเช่นนั้นไม่เคย
พบเห็น เพราะที่แผ่นดินอุดมดีกว่าในประเทศอินเดียบางแห่ง การที่จะ
เสาะแสวงหาอาหารของภิกษุไม่เป็นที่ยึดติดขัดสน คนในพื้นเมืองประเทศ
อินเดีย เป็นหลายสิบพวกหลายสิบเหล่า ประกอบด้วยวิภูษณการต่าง
ก็อาศัยถือโคตรถือถักขบชาเส้นต่าง ๆ กัน ถักขบถักถักเหล่านั้นล้วน
แต่หึงหวงพวกอื่น ๆ สอนให้หึงหวงพวกอื่น ให้ถือพวกอื่นเป็นศัตรู
อบรมกันมาช้านาน ถึงโดยว่าพระพุทธเจ้าเสนาเกิดขึ้น จะแพร่หลายไป

ได้มากเพียงเท่าใด ก็ไม่พอที่จะลบล้างทิฐิเดิมให้สิ้นเชื้อสิ้นทรากได้
 แต่ไม่พอที่จะส่งต่อคนให้ทิ้งละทิฐิเดิม กลับมาถือพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง
 ไม่ได้ ส่วนในแผ่นดินสยามนี้แต่เดิมมา ก็คงจะเป็นแต่ถือเจ้าถือผีเช่น
 เมืองลาว เจ้าแต่เดิมนั้นไม่มีกฎหมายข้อบังคับที่ได้ส่งต่อคนให้
 ประพฤติชั่วอย่างหนึ่งอย่างใด เหมือนอย่างกัมพูชา เวท ฤๅกัมพูชา ไบเบต
 ที่มีผู้มาจับอกเล่าส่งต่อ เป็นคนนับถือก็เดินสำรวจบุชาไปดองตุเมื่อได้ล้ม
 ประสงค์จึงใจ ก็เข้าใจเขาเป็นว่าการที่ชั่วทำนั้นถูก ถ้าไม่ได้ล้มประสงค์
 จึงใจ ก็เข้าใจว่าการที่ชั่วทำนั้น เป็นการผิดไม่ชอบใจเจ้า กิตยภัย
 ทำอย่างอื่นไป ที่สุดจนการหยาบ ๆ ภาย ๆ ที่คนกล้า ๆ บ้า ๆ ไปทำ
 เมื่อคนที่ทำไม่มีอันตรายนใด ก็ถือว่าเปนถูกใจเจ้า เช่นกับนิทานเรา
 เจ้าโรมยบนดวดยควายเราแกะแห่ เมื่อได้ควายมาตัวมาผูกไว้ที่
 เสาศาล ควายนั่นออกวิ่งไป กระซอกเชือกที่ผูกเสาศาลจนศาลทลาย
 เมื่อผู้ที่ทำเช่นนั้นไม่มีอันตรายนใด ก็ตกลงใจว่าเจ้าชอบการที่เป็น
 กลกขัน ๆ เป็นต้น การที่ถือคติไม่มีข้อบังคับเป็นแต่การทดลองเช่นนี้
 จึงไม่เป็นเหตุให้เชื่อถือมัน จนถึงเป็นพิธีมานะกระต้างแรง
 ครั้นเมื่อพราหมณ์นำศาสนาอิศวรณารายณ์เข้ามา ถึงว่าศาสนานี้มี
 กฎหมายบังคับความประพฤติของคน แต่วิธีลักษณะอาการก็ไม่สู้ผิดกัน
 ไปกับเจ้า ซึ่งเคยถือมาแต่ก่อนนัก เมื่อรับมาถือก็เข้าใจว่า เป็นผี
 อย่างเท่านั้นเอง แต่เป็นผู้ดีขึ้นไปกว่านั้นอีกหน่อยหนึ่ง ฤๅเป็นเจ้า
 แผ่นดินของผี ถึงว่าจะนับถือดีขึ้นไปกว่าผีที่เคยนับถือมาแต่ก่อน ก็
 ไม่มีใครปฏิบัติตามกฎหมายแบบอย่าง เป็นแต่คนนับถือบูชาห่อหมก ๆ อยู่
 อย่างเช่นผีอย่างเท่านั้นเอง ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามา เป็นถิ

แปลกไปใหม่ ไม่เหมือนอย่างที่เคยถ้อยแต่ก่อนเลย เปนการถ้อยซึ่ง
 เข้าใจยากต้องว่าเรียน ครั้นเมื่อว่าเรียนรู้แล้ว ก็ยังเห็นความอัศจรรย์
 ในคำสั่งสอนนั้นมากขึ้น ได้รับผลแห่งความประพฤติแน่นอน ดีกว่าที่ได้
 จากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยถ้อยมาแต่ก่อน ก็ทำให้ความเลื่อมใสศรัทธาเจริญ
 ก่อขึ้น เมื่อมีผู้ว่าเรียนรู่มากขึ้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ยังแพร่
 หายออกไป หยั่งลงคั่งมั่นในประเทศสยามแน่นหนามั่นคง ยิ่งกว่า
 สาดสาพราหมณ์ เพราะเป็นคำสอนที่มีแก่นสารให้ผลปรากฏในประจักษ์
 ไม่มีลบลบดับพลิกแพลงเลย ถึงว่าศาสนาเก่าที่เคยถ้อยมาทั้งดั่งอย่าง จะ
 ไม่ละทิ้งเสียได้ด้วยใจอ่อน ก็ยังเหลือแต่ความเกรงใจมากกว่าที่นับถือจริง
 ประเทศสยามเปนภูมิภาคที่สมควรจะทรงพระพุทธศาสนา มากกว่า
 ประเทศอินเดีย ด้วยที่นับถือเดิมแน่นอ่อน จึงได้แพร่หลายมั่นคง
 มีผู้นับถือปฏิบัติบูชาแก่พระสงฆ์ทั้งปวงทั่วหน้า ถึงตาพระสงฆ์ทั้งปวง
 ไม่มียามขัดสนกันดารเหมือนอย่างประเทศอินเดีย ด้วยอาศัยบุญ
 ประเทศ เปนที่บริบูรณ์อย่างหนึ่ง ด้วยความนับถือของชนทั้งปวง
 ทั่วถึงแน่นคงประการหนึ่งดังกล่าวมานี้

การซึ่งมีแบบอย่างมาจากประเทศอินเดีย ในเรื่องภิกษุทานกัถิ
 จิวรทานกัถิ เปนเรื่องสำหรับประเทศที่หาอาหารยาก แดหาผ้ายาก
 ทั้งสิ้น ไม่ต้องกันกับในประเทศนี้เลย แต่หากผู้ซึ่งมีความเลื่อมใส
 ในพระพุทธศาสนา อยากจะหาข้อหาอุบาย บำเพ็ญทานต่าง ๆ
 ให้เจริญความยินดีปรีดาในสันดาน ก็ยกย้ายทำไปตามดลิตี ที่กล่าว
 มาแต่ก่อนอย่างนั้นบ้างอย่างนี้บ้าง แต่มักจะเปนการไม่แท้ โดยมากอย่าง

เช่นว่าให้ผ้าบังสุกุลจีวรได้อานิสงส์มาก ก็มาทำย่อ ๆ เอาผ้าพาดโยง
 จากศพ แล้วเอาจีวรไปพาดบนผ้าชิ้น นิมนต์พระสงฆ์ตามที่ตนนับถือ
 ขอบใจ มาชักผ้าชิ้นเป็นบังสุกุลจีวร ที่จริงผู้ทำก็รู้ว่าผ้าชิ้นพระสงฆ์
 จะเอาไปปะริชฐานเป็นบังสุกุลจีวรไม่ขึ้น พระสงฆ์ก็ไม่ได้เอาไปปะริชฐาน
 เป็นบังสุกุลจีวรเลย แต่ก็ยังถวายเป็นบังสุกุลอย่างนั้นอยู่ได้เสมอ เป็น
 การสังฆปาตว้าย่อ ๆ เพราะความจริงพระสงฆ์ในประเทศสยามนี้ ไม่
 ต้องการที่จะใช้บังสุกุลจีวรเลย ด้วยผ้าที่ทากถวายเป็นมลายเหตุให้
 ยุ่งยาก ถึงการสวดภาตวันก็เหมือนกัน ดังแต่ชื่อว่าสวดภาตวัน เมื่อ
 ทำไปถวายเป็นวัดใดก็ใดทั่ว ๆ กันทั้งวัดเป็นสังฆภาตวัน แต่ยกเรียกเดี่ยวว่า
 เป็นสวดภาตวัน ที่สวดภาตวันหลวงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็เป็น
 นิมนต์ภาตวัน ยกเรียกว่าสวดภาตวัน บันดาลสวดภาตวันของหลวงทั้งสี่
 ไม่เป็นสวดภาตวันแท้ เป็นแต่สมมติว่าเป็นสวดภาตวัน เหมือนอย่างที่ทำ
 บุญการศพ สมมติว่าเป็นได้ทอดผ้าบังสุกุลนั้น

สถากภัทร

บัณฑิตจะว่าด้วยการสถากภัทร ซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ข้าพเจ้าได้
 เคยจำได้ว่าได้ดูให้สถากภัทรไปวัดพระเชตุพน ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ครั้งหนึ่ง มีกระบวนเป็นอันมาก แต่กระบวนทั้งปวงนั้นจำไม่ได้หมด
 ว่ามีอะไรบ้าง ไปจำได้ย้อยสองอย่าง แต่ว่ามีดีหัดเศษซึ่งเกวียนตัวหนึ่ง
 หัวโคดักเท่าคุ่มขนาดย่อม ๆ มีมือหลายมือถืออะไรที่อะไรหลายอย่าง
 จำไม่ได้ว่าถืออะไรบ้าง เห็นแต่เวลาเกวียนเดินแล้ว ดันทรก ๆ มา
 แต่ไกล ได้ตั้งศาลูแต่เหนือพลับพลา แล้วแต่ตามตลอดจนท้ายพลับพลา
 อยู่ข้างจะขอบใจมากกว่าสิ่งอื่น อีกกระบวนหนึ่งนั้นพิเภกคน ๆ เรา
 แต่งเป็นโขน มีถึงตามเป็นกองโตถือผลไม้ต่าง ๆ เรามีพิณพาทย์
 ดี พิเภกแดงนั้น เดินตามเพลงพิณพาทย์ออกสู่ถนนอีกอย่างหนึ่ง ได้
 ดูจำไว้ได้แต่สองอย่างเท่านั้น จะได้มีปากที่ไม่ทราบแน่ แต่ไม่ไว้ใจ
 ตัวว่า การที่จำไว้นั้นจะถูกต้องฤาไม่ เทียบสอบถามใคร ๆ เราดู
 เราเห็นว่าสถากภัทรวัดพระเชตุพนจริง แต่จะมีกระบวนเช่นข้าพเจ้าจำได้
 ฤาไม่นั้น เราไม่ทราบจำไม่ได้ ก็ยังออกหนักใจขึ้น กัดตัวว่าจะ
 ไปเพื่อนเขาเล่นโขนชักกรอกเมื่อพิน้ำทิพย์มาฉันเหินไปดอกกระมัง แต่
 ยังจำได้แน่นอนนัก จึงได้ค้นดูจดหมายเหตุเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ก็ได้
 ความว่า สถากภัทรนั้นได้มีเมื่อมีโรงอัฐศก อยุ่ข้าพเจ้าได้ตามรอบ

เต็ม แต่ไม่มีสัหิตะดังเช่นที่ฝันเห็นไปนั้น เปนแต่พรรณาคความ
กว้าง ๆ ว่า “ของหลวงไปนำ แต่งละครช้างในหามสัฎกัฏฐ์เปนคู่ ๆ
ถึงท่านที่ต้องเกณฑ์ก็คิดทำประกวดกัน จัดหญิงที่สะอาดหญิงรุ่มสาว
มาตกแต่งให้นุ่งผ้ายกบ้าง นุ่งสังเวียนบ้าง ห่มแซมขามบ้าง หามสัฎกัฏฐ์
เปนสี่แถว แล้วก็มีคนถือตำรับขาวหวาน เครื่องไทยทานเปนขนมผลไม้
ต่าง ๆ ที่จะถวายพระสงฆ์ในสัฎกัฏฐ์นั้น ตามไปเบื้องหลังเปนอัน
มาก นางแห่งก็แต่งเปนละครอื่นเครื่อง แถนางเปนคู่ ๆ กัน หาม
สัฎกัฏฐ์ นางแห่งก็แต่งเปนยักษ์บ้างถึงบ้าง นางแห่งก็แต่งเปนเสียว
กางเกงพิไลยไปข้างหน้า นางแห่งก็แต่งเปนจิ้งจอกบ้าง นางแห่งก็แต่งเปน
นางต่างภาษา ทุลกระบวนดังของเปนอันมาก นางแห่งก็จัดเปนรถแถ
เกวียนบันทุกสิ่งของเปนคู่ ๆ นางแห่งก็จัดเอาเด็กที่รุ่มมาแต่งตัวถือผลไม้
ต่าง ๆ ไปเปนอันมาก ตามแต่บุญญาผู้ใดจะเห็นดีก็ทำไป มี
พิณพาทย์จีนพิณพาทย์ไทยไปบนเกวียนบ้าง ทุก ๆ กระบวน ตั้งกระบวน
ที่หน้าประตูวิเศษไชยศรี ไปเสียวบ้อมเผด็จฉัษกร เตินกระบวนไปวัด
พระเชตุพน คิตกะบวนหนึ่งคนที่อย่างน้อยทั้งหญิงทั้งชายเพียงร้อยเศษ
ที่อย่างมากที่สุดร้อยเศษ แต่ถ้วนถือสิ่งของทั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นทอดพระเนตรอยู่บนพระที่นั่งสุทไธ
สวรรย์” ได้ความจากจดหมายเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่าดังนี้ ได้ความ
จากผู้อื่น ก็ท้าวเจ้าจอมมารดาอ่อนว่าตัวเองได้แต่งเป็นคนแก่ คนหาม
สัฎกัฏฐ์นั้น คงท้าวเจ้าจอมมารดาหามทอง จีบหามถม แว้งหามเงิน
ละครแต่งเปนพรหมณ์เปนคู่ที่สะอาดรวมเกี้ยว ถือดอกไม้อุปเทียมน นอก
นั้นมีละครรวมขบวนเปนมนุษย์บ้าง ยักษ์บ้าง ชีมาเปนคู่ ๆ แต่มิแต่ง

เป็นเงินเดินเหินด้วย นี่เป็นกระบวนหลวง ได้ความจากผู้อื่นอีก ว่า
 กระบวนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า มีคนใหญ่อันหนึ่งวางบนล้อเลื่อนไป
 มีถาดรับแค้นเดินแวดล้อมไปด้วย แล้วจึงมีปราสาทสูงใหญ่หลังหนึ่ง
 วางบนล้อเลื่อนลากไปเหมือนกัน ของสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย มี
 ข้างขึ้นทุกทุเรียน ของผู้อื่นก็มีเป็นนครบางจังหวัด อีกกระบวนหนึ่ง
 ไม่ทราบว่าเป็นของใคร มีทุเรียนประดับเป็นทุเรียนผลใหญ่ขึ้นล้อเลื่อน ได้
 ความเฉียด ๆ ไปอย่างนี้ แต่เรื่องดีหัดเดชะของข้าพเจ้ายังไม่ได้ยินใคร
 เอ่ยถึง เป็นแต่มีสดากภักตร์ครั้งหนึ่งนั้นนับว่าเป็นลูกแน่ มีใช้ฉัน แต่
 กระบวนนั้น บางทีคนอื่นเขาจะชอบใจอย่างอื่น แต่ข้าพเจ้าเป็นเด็กโคม
 จะไปชอบใจโคมที่เขาไม่ชอบกันจึงไม่มีใครจำไว้ ฤกว่างไรก็ไม่ทราบ
 แต่สังเกตได้ว่า ถ้เด็กเช่นนั้นไม่ชอบใจอย่างยิ่งแล้ว ไม่จำได้ ถ้าจำ
 ได้แล้วไม่ลืมเลย สดากภักตร์วัดบวรนิเวศ ซึ่งว่ากันว่าครั้งหนึ่งก่อน
 ฤกษายหลังวัดพระเชตุพน ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นก็ควรจะได้จดจำไว้ด้วย ถ้าม
 ใครที่ควรวม ๆ ไปหมดทั้งสิ้น

การสดากภักตร์ทั้งสองคราว คือวัดพระเชตุพน แลวัดบวรนิเวศ
 ต้องนับว่าเป็นการจริง ส่วนสดากภักตร์ที่ลงเป็นการประจักษ์นั้น ที่วัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม เป็นการมีในเดือน ๗ แต่จะเป็นขึ้นแปดค่ำ
 ฤขึ้นสิบห้าค่ำจำไม่แน่ คงอยู่ในวันพระ เป็นแต่สดากภักตร์ของหลวง
 กับเจ้านายข้าราชการฝ่ายใน แห่ออกทางประตูราชตำราญ ผ่านหน้าพระ
 ที่นั่งอนันตสมาคมไป เข้าประตูหน้าพระอุโบสถ ทอดพระเนตรที่ศาลาออก
 หนึ่งคือ สดากภักตร์เช่นนี้ มีกระบวนแต่เป็นผู้หญิงถือธงชาย ๑๐

ซึ่งตราบ ๑๐ มีพิณพาทย์ผู้หญิงตีสามหามตีไปในหว่างลำรับหนึ่ง ต่อ
ไปตรครี่มา บางที่ก็อย่างตะตองคู่ บางที่ก็อย่างตะคู่ คือยืนเครื่อง
พราหมณ์ถึงยักษ์ ในหว่างตรครี่มานี้ มีพิณพาทย์อีกลำรับหนึ่ง ต่อ
นั้นไปเป็นตรครี่เล็ก ๆ ถี้อตอกไม้คู่หนึ่ง รูปคู่หนึ่ง เทียนคู่หนึ่ง แต่
แต่ตั้งตัวนั้น ยักเยื้องกันไปเป็นคราว ๆ บางคราวก็แต่งคีตะจุกทั้งหกคน
บางคราวก็แต่งเป็นพราหมณ์ทั้งหกคน บางคราวก็แต่งเรียกว่าอย่าง
เจ้าหนุ่ม คือแต่งเป็นตรครี่แต่โปกผ่าลี้กับทิมคิดขดสิบ ต่อนั้นลงมาเป็น
ทาบหวดวง ทองทาบหนึ่ง เงินทาบหนึ่ง กระเช้าที่ทาบนั้น ใช้ไม้
เป็นแบบหกเหลี่ยมปิดทองปัดเงิน ร้อยสายโซ่โยงขึ้นไปเป็นลำแหวก
ในลำแหวนั้น ตั้งพานทองพานเงิน ข้างหนึ่งเป็นกระถางเข้าเห็นยว
ข้างหนึ่งเป็นกระถางสังฆยา คนที่ทาบแต่งตัวนุ่งสังเวียนบ้าง ห่ม
ซับในแพร ห่มคาดชั้นนอก ต่อไปจึงถึงงานกลางเชิญเครื่องโต๊ะเงินผูก
ถุง ทั้งขาวหวานแดงเคียง พวกงานกลางนุ่งผ้าด้าย นุ่งหิ้วยห่มซับใน
แพรชั้นนอกอดัดดอกกราย ต่อนั้นไปจึงถึงทาบเจ้านายข้าราชการฝ่ายใน
เดินเป็นคู่ๆ กระเช้าที่ทาบทำเป็นกระถางเจิมเป็นเครื่องขีรวักปิดทองบ้าง
เครื่องขึงกฤษบ้าง ปลายคานที่ทาบเป็นคี่คี่นาคหางนาค มีกระถางใน
กระเช้าทั้งสองข้าง มีช่องพลูหมากขมปิดเทียนมัตอยู่ในกระเช้า แล้ว
มีธงกระดาษปักฉลากหมายที่ ๑ ที่ ๒ บอกชื่อเจ้าของ ดับงพาดคีตะ
คานฉั่นหนึ่ง คนที่ทาบนั้นแต่งตัวนุ่งสังเวียนบ้างยกบ้าง ที่เลว ๆ ลงไป
ยกใหม่ก็มี ห่มคาดเย็บแบบเขมรชบาอดัดดัด ตามแต่ผู้ใดจะมีและหาได้
จำนวนทาบมากน้อยตามจำนวนพระสังฆที่มานั้น ประกติเห็นจะอยู่ใน
๓๐ รูป แต่ก่อน ๆ มา ใช้คู่เรียนทั้งผดกระเช้าหนึ่ง กระถางเข้า

เห็นวกระเช้าหนึ่ง พังจะนาเกิดกรวณขึ้นเมื่องานส้มโอรข้าง เห็น
 จะเป็นครั่งพระเสวตรสุภาพรณ ไปเห็นกระหอบอบวขึ้นอย่างไร
 รับสั่งให้ ไปทงเลี้ยทงดิน ภายหลังจึงได้กลายเป็นสิ่งขยาบ้าง ผลไม้
 ต่าง ๆ บ้าง กระเช้าหนึ่งบางที่ก็มีทั้งสิ่งขยาแต่ผลไม้ด้วย หานหดวง
 แด่เครื่องโต๊ะเงินนั้นเป็นเข้าพระที่นั่งสองสำรับ นอกนั้นก็ถวายพระสงฆ์
 ตามที่ ๑ ที่ ๒ เป็นลำดับกัน เวลาทรงประเคนสำรับ ทรงประเคน
 กระเช้าสดากภัตด้วยที่เดียว การเลี้ยงพระก็ไม่แปลกประหลาดอันใด
 จิต ๆ เหมือนเลี้ยงชนมเบื้อง ถ้ามการส้มโอรข้าง ก็เกิดสดากภัต
 ตามธรรมเนียมเสีย ไปมีสดากภัตในการส้มโอรข้างสามวัน พระ
 สรงมาออกไปเป็นร้อยแปดรูป ถ้าเช่นนั้นก็ต้องเกณฑ์เจ้านาย เจ้าคุณ
 ท้าวนาง เจ้าจอมมารดาใหม่ เจ้าจอมมารดาเก่าจนกว่าจะพอ บางบ
 ก็ยกไปวัดราชประดิษฐก็มี วัดราชบพิตรก็มี บางที่ก็เลยดื่ม ๆ ไปเสีย
 ไม่ได้ทำก็มี แต่ในแผ่นดินประจุบันนี้ สดากภัตตามธรรมเนียม วัด
 พระศรีรัตนศาสดารามไม่ได้มี มีแต่การส้มโอรข้างแต่ไปวัดราชบพิ
 เท่านั้น จะว่าเป็นพระราชกุศลที่เกิดแล้วที่เดียวก็ว่าได้ จะว่ายัง
 คงอยู่ก็ว่าได้ รัชสมัยจะกลายเป็นการจร

๒๓ ห่อเทียน พรวชา

ส่วนการที่ยังคงประจำอยู่ในชาตินั้น คือการห่อเทียนพรวชา
 เทียนพรวชาแต่ก่อนใช้ห่อด้วยผ้าสีม่วงแดง บนดาวดัดที่เป็นวัดหลวง
 มีฉัตรแก้วตั้งถึงเก้า มีเทียนพรวชาวัดละแอมบ้างกว่านั้นบ้างทุก ๆ วัด
 เทียนนั้นมากน้อยตามกำหนดวัดซึ่งเกิดขึ้นทุก ๆ รัชกาล จนถึงปลาย
 รัชกาลที่สามเทียนเกิดถึงร้อยเล่ม กำหนดเทียนเล่มหนึ่งหนักสีผึ้ง
 ๑๖ ชั่ง สีสผึ้งเป็นอันมาก เวลาที่จะห่อเทียนนั้น กับอบบุญ
 พระบรมวงษานุวงศ์ และข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในเจ้าภีษณุมาศ
 เอาสีผึ้งมาห่อเทียนเล่มหนึ่ง แต่ก็เป็นการประชุมใหญ่ในวันเดือน ๗ ขึ้น
 แปดค่ำทุกปีได้ขาด ถ้าปีใดมีอธิกมาสหรือการห่อเทียนไว้ ต่อวัน
 ขึ้นแปดค่ำเดือนแปดบุรพาดำ ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงทราบ
 ภารกิจของพวกข้าพระที่ได้ผลประโยชน์อยู่ในเทียนพรวชาทั่วทุกพระอาราม คือ
 ว่าจำเดิมตั้งแต่จุดเทียนพรวชาแล้ว ก็คิดทอนเทียนนั้นเสีย เหลือ
 ไว้ยาวสักคืบหนึ่ง เวลาเสด็จพระราชดำเนินกุญชร ยังชำระดวง
 ไปพอให้ชงน้ำมันได้ จุดเทียนพรวชาแล้วเสด็จแล้วเสด็จแล้วเสด็จแล้ว
 โมงหนึ่งถึงเที่ยงคืบคืบ แล้วก็ดับเอาเทียนที่จุดไว้ คืบหนึ่งนั้นไปปัก
 ตกกลงเป็นเทียนพรวชาเล่มหนึ่ง ได้จุดบูชาพระ สีผึ้งหนักไม่ถึงบาท
 นอกนั้นเป็นประโยชน์ของข้าพระทั้งชั้น เป็นอยู่เช่นนี้โดยมาก
 จึงได้โปรดให้เลิกเทียนห่อเสีย ให้ทำด้วยไม้ บันดาลรัก

ปีกทอง   คงไว้แต่กำบังปายเป็นตายสั่ง   แดงให้ทำกระบอกล
 ตกัวแปรูปถวย   ถวายทรงหยอดสั่งพอดั้นถวย   ตั้งลงใน
 ช่องปายเทียนไม้   จุตในวันแรก   ค่อนั้นไปจ่ายน้ำมันให้เต็ม
 จุตเป็นตเกียงแต่น้ำมันที่จ่ายนั้น   ก็เป็นการตอกเคบอร์เหมื่อนกันจะเป็นหมด
 ทำแก้ว   ถวายถั่งทรงหนึ่ง ๆ   เสียไม่ทราบเคย   น้ำมันนั้นก็ยกจ่าย
 อยู่   ส่วนเทียนสั่งอย่างเก่านั้น   ให้คงไว้แต่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เต็มหนึ่ง   พุทโธสดวรย์ เต็มหนึ่ง   หอพระเจ้าต้องเต็ม   เป็นเทียนหลวง
 เต็มหนึ่ง   เทียนเรียวยาว เต็มหนึ่ง   พระพุทบาท เต็มหนึ่ง   วัดพระเชตุพน
 เต็มหนึ่ง   วัดอรุณ เต็มหนึ่ง   วัดราชโอรส เต็มหนึ่ง   วัดบวรนิเวศ
 เต็มหนึ่ง   วัดบรมนิวาส เต็มหนึ่ง   พระศรีด้ายมุนีวัดสุทัศน์ เต็มหนึ่ง
 ภายหลังเกิดพระปฐมเจดีย์ ขึ้นอีก เต็มหนึ่ง   พระพุทธชินราช เรื่อง
 พิศณุโลกอีก เต็มหนึ่ง   ครั้น เมื่อ ทรงสร้างวัดราชประดิษฐ์   โปรด
 ให้หล่อเทียน เต็มย้อม ๆ   เป็นสอง เต็ม   ภายหลังเกิดขึ้นที่พระพุทธ
 สิริหังค์ อีกสอง เต็ม   หอดัเถยธรรมปริต เต็มหนึ่ง   หอพระคันธาร
 ราชฐ์ ที่ทองด้นาม เต็มหนึ่ง   ครั้น ในแผ่นดินปัจจุบันนี้   มีขึ้นที่วัด
 ราชบพิธอีกสอง เต็ม   พระพุทธรัตนสถานสอง เต็ม   เต็มใหญ่
 มีขึ้นที่วัดนิเวศธรรมประวัติ เต็มหนึ่ง   พระศรีรัตนเจดีย์ เต็มหนึ่ง
 ในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพิ่มขึ้น   เมื่อไม่มีวงน้ำแฉกแทน
 เทียนวงน้ำอีก เต็มหนึ่ง ให้เป็นคอกัน   ภายหลังนี้เกิดเทียนอย่างเต็กดังไป
 กว่าเช่นที่วัดราชประดิษฐ์ ขึ้นอีกสอง เต็ม   สำหรับพระพุทธบุษยรัตน
 นัยรวมเป็นเทียนอย่างใหญ่ ๑๖ เต็มอย่างกลาง ๑๐ เต็มอย่างเล็ก ๒ เต็ม
 เทียนวัดพระเชตุพน   วัดอรุณ   วัดราชโอรส   ให้มีเป็นวัดสำหรับ

รัชกาลละวัด   ในเวลานั้นท่านองจะยกวัดบรมนิวาสเป็นวัดสำหรับ
 รัชกาลที่ ๔   แต่ครั้งเมื่อเปลี่ยนมาเป็นวัดราชประดิษฐ์แล้ว   เทียน
 วัดบรมนิวาสก็มีแต่ไป   เทียนวัดนิเวศธรรมประวัติก็เกิดขึ้นตามเคย
 ของวัดบรมนิวาส   แต่ส่วนเทียนวัดบรมนิเวศเป็นเทียนสำหรับองค์พระ

เหมือนอย่างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม   ฤาพทุชเชศวรศักดิ์   พระบาท
 แดพระประทุมเจ้านาย   การหล่อเทียนแบ่งเป็นข้างนำข้างใน   เทียน
 หอพระแสงเทียนพุทธมณฑล   แบ่งเข้ามาหล่อข้างใน   เจ้านาย
 ข้างในทรงหล่อ   นอกนั้นหล่อข้างนอกทั้งสี่ด้าน

รูปปั้นฐานของเทียนพรรษานั้น   วงหลอดไขอย่างหนึ่ง   ใช้น้ำ
 ไขอย่างหนึ่ง   วงหลอดไขอย่างบัวปลายเส้าวงหลอด   ใช้น้ำไข
 อย่างบัวปลายเส้าวงน้ำ   ซึ่งแบ่งเป็นอย่างกันมาแต่ครั้งกรุงเก่า   คั้น
 เหตุนี้เห็นจะเกิดประชันกันขึ้น   ครั้นขุนหลวงท่ายสระสร้างวัดมเหยงคณ์
 ขุนหลวงบรมโกษสร้างวัดกุฎีขาว   ก็เคยถือติดต่อลงมาจนถึงกรุง
 รัตนโกสินทร์นี้ด้วย   ถ้าการก่อสร้างอันใดในพระบรมมหาราชวังแล้ว
 ไม่ใช้บัวกลมเลย   ถ้าการก่อสร้างอันใดในพระราชวังบวรแล้วไม่ใช้
 บัวเหลี่ยมเลย   เป็นธรรมเนียมติดต่อกันมา   จนกระทั่งถึงเทียนพรรษา
 ก็ทอดยเป็นเช่นนั้นด้วย

๒๔ ทำบุญ พระอัฐิ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

การพระราชกุศลในเดือน ๗ มีแต่ห่อเทียนพรรษา ก็เป็นการ
ห่อบาย ๆ เช่นกล่าวมาแล้ว ยังมีอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการเกิดขึ้นใหม่
ตั้งแต่สมเด็จพระศรีศากยวศาราช ๑๒๔๓ คือ การทำบุญวันขึ้นพระชนม์
สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ แด่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า
กรรณมาภรณ์เพ็ชรรัตน์ แต่เคยทำกำหนดสัปดาห์คึกคัก คือวัน
ที่ ๓๑ เดือนพฤษภาคมแต่เดิมมา บางปีก็ไม่ตกในเดือน ๗ แต่
มักจะอยู่ในเดือน ๗ โดยมาก จึงได้ยกมาวางไว้ในเดือน ๗
ครั้นภายหลังสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ ขึ้น
พระชนม์ตรงกับวันที่ ๓๑ เดือนพฤษภาคมนี้เอง จึงได้เพิ่มขึ้นอีกของคึกคัก
การทำนั้นก็อย่างเดียวกับทำบุญวันประสูติแต่สวรรคต ซึ่งต้องถวายถวาย
ยังมีได้กล่าวในหนังสือพิมพ์พิธีกรรมนี้โดย คือมีพระสังฆปริณายก
ประคัมภ์ ๕ รูปวัดราชบพิธ ๕ รูปวัดบึงปรุพรหมวิหาร ๕ รูป
พระราชทานขึ้น สมเด็จพระนางเจ้า พระนางเจ้า ทรงถวายเครื่องไทยทาน
ต่าง ๆ แด่สัปดาห์ปรุพรหมวิหารของหลวงพรหมวิหาร ของสมเด็จพระ
นางเจ้าแด่พระนางเจ้าพรหมวิหาร เวลาค่ำพระสังฆปริณายกพระพุทธรูป
อนันตศักดิ์ขณสูตรตามคติกา สวดมนต์จบแล้วเทศน์นาของหลวงพรหมวิหาร
หนึ่ง ของสมเด็จพระนางเจ้าภคินีหนึ่ง เปนเสร็จการพระราช

กษัตริย์ในวันเดียวกันนั้น   การที่ทำมาแต่ก่อนเคยทำที่พระที่นั่งบรมราชสถิตย
มโหฬาร   พระพุทธรูปประจำวันสำหรับพระอัยยิทธิแด่พระอัยยิทธิทั้งที่ระหมื่นคน
ระหมื่น   แต่ในบัดนี้โปรดให้ย้ายไปทำที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ตั้งบุษบกไม่
มีเครื่องสูง   โปรดให้เชิญพระอัยยิทธิสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย
พระรูปสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอริยราชนาง   พระอัยยิทธิสมเด็จพระเจ้า
ลูกเธอเจ้าฟ้าศรีพัชรกิติยาภา   พระอัยยิทธิพระอรรคชายาเธอ   พระองค์เจ้า
เลี้ยวภาคนันท์   ออกตั้งด้วย   เพิ่มพระสังฆราชเป็น ๒๐ รูป
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ   เจ้าฟ้าจันทราธรทิวาร   มีของไทยทูลถวาย
พระสังฆราช   การนอกนั้นก็คงตามเดิม

การทำบุญพระอัยยิทธิใหญ่   ในวันที่ ๓๑ เดือนพฤษภาคมนี้
ไม่เป็นการพระราชกุศลซึ่งควรจะตั้งอยู่ประจำแผ่นดิน   เป็นแต่ตามกาดสมัย
เหมือนหนึ่งเป็นการในล้นพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน   เมื่อต่อไปภายหน้า
การพระราชกุศลเช่นนี้   ก็ควรจะเลิกเสียไม่ต้องทำ   ซ้ำยกมาว่าไว้ใน
ที่นี้   เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าการในปัจจุบันที่เป็นอยู่บัดนี้   มีพระราช
กุศลเรื่องนี้เป็นประจำเดือน ๗ อยู่อีกอย่างหนึ่ง

คำตกเดือนในเดือน ๗ นี้   ก็อบจะไม่มีอะไรสำหรับเดือน   เพราะ
ไม่เป็นการสถิตสำคัญอันใดสักอย่างหนึ่ง   ในการหล่อเทียนมีอย่างเดียว
แต่มหาดเล็กจะคอยเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอทรงหล่อเทียน   ซึ่งไม่มีใครมา
หลาบบ่ม   นอกนั้นก็เป็นการตามธรรมเนียมทั้งสิ้น

การพระราชพิธีเดือน ๙

ในเดือนแปดนี้ การพระราชพิธีที่เข้ามาในกฎหมายเทียบวัดในรายย่อ
จดหมายไว้ว่า “เดือนแปดเข้าพระวัดส้า” แต่ในรายพิศดาร
จำหน่ายว่าขาด ไม่ได้ถ้อยความอันใดเลย ในจดหมายขุนหลวง
หาว่าถักถ้าวแต่การพระราชกุศล ไม่ได้พูดถึงการพิธีอันใด คนดูตำรา
พราหมณ์ที่กรุงเทพฯ นี้ มีแต่บ้านแพนก็ซื้อพิธี ว่าเดือนแปด
พระราชพิธีวัดสันต์ปฐมวงศ์ เข้าพระวัดส้าคงเบญจราชาด้วยเดี๋ยว แต่ให้
อาจารย์ประกอบศักดิ์คำมรายนัน แด้วจดลงไว้ข้างท้ายว่ายก มีข้อความ
รวมอย่างยิ่ง ที่พระมหาราชครูพิธีเองก็ไม่เข้าใจว่าแปลว่าอะไร แต่
ในหนังสือนางนพมาศถึงไต่ถ้าวไว้ว่า เป็นการในพระพุทธศาสนา ก็เว้น
ถ้าวถึงพราหมณ์ ซึ่งเป็นตระกูลของตัวเองไม่ได้ แต่การที่พราหมณ์ทำนั้น
ดูเป็นอนุโลมตามพระพุทธศาสนาหาเป็นพิธีที่ยื่นแปลกเปลี่ยนอย่างไรกันไม่
เพราะฉนั้นการพระราชพิธีเดือนแปดนี้ จึงน่าจะเรียกการพระราชกุศล
มากกว่าจะเรียกการพระราชพิธี ข้าพเจ้าไต่ถ้าวไว้แต่ก่อนแล้ว ว่า
การพระราชพิธีพราหมณ์ในเดือนแปดนี้ ชรอยแต่เดิมมาจะเป็นพิธีที่
เป็นการไม่สุจริตในใครทวารอย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อถึงพระพุทธศาสนา
แล้ว จึงโดยกตัญญูชำนานมา จนไม่มีผู้ใดจะจำได้ว่าเคยทำอย่างไร
พิธีพราหมณ์ซึ่งนางนพมาศไต่ถ้าวไว้ ก็จะเป็นพิธีตั้งขึ้นใหม่ พอ

อย่าให้อยู่เปล่า แทนของเก่าที่เลิกใช้นั้น เพราะฉะนั้นจึงจะชอกถ้าว
 ด้วยเหตุผลซึ่งพระสงฆ์ของจำพรรษา ตามนิยมซึ่งมีมาในพระวินัยคัมภีร์
 มหาวิไทรยาบคาัมมก่อน ประเพณีไม่มีชฌิมประเทศคืออินเดีย
 ชนที่เกี่ยวไปมาอยู่เสมอ จากเมืองโน้นไปเมืองนี้ คือคนที่เกี่ยวค้าขาย
 กัด ที่ไวกวเปนสมณไม่มีห้วงบ่วงโย เกี่ยวไปเกี่ยวมาอยู่เช่นพวก
 ซึ่งเรียกเดียรถย์แลปริพาชกถือถักต่าง ๆ กัด เมื่อถึงฤดูฝนก็หยุดแรม
 อยู่ในเมืองใดเมืองหนึ่งสิ้นสามเดือนแล้วจึงได้ออกเดินต่อไป ถึงแม้ว่า
 พระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จเกี่ยวไปมาอยู่ในเมืองทั้งปวง ตลอดมชฌิมประเทศ
 มิได้เสด็จอยู่ในเมืองใดเมืองหนึ่งประจำทุกปี เมื่อถึงฤดูฝน พระองค์
 ก็ยอมเสด็จหยุดฤดูฝนในเมืองใดเมืองหนึ่ง เหมือนเช่นคนทั้งปวงประพฤติก
 ษ์อยู่ พระสงฆ์ทั้งปวงเมื่อเย็นน้อยอยู่ แด่ดำรงในโลกุตตรคุณ
 ก็หยุดอยู่จำพรรษาในที่สงัดแห่งใดแห่งหนึ่ง เหมือนเช่นพระพุทธเจ้าทรง
 ประพฤติอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ไม่เกิดอุณโธซึ่งพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติ
 ให้พระสงฆ์อยู่จำพรรษา การที่ส่งมาจนครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จ
 ประทับอยู่ที่เวฬุวันกะถันทะกะนิวาปะสถานณเมืองราชคฤห์ มีพระสงฆ์
 พวกหนึ่งเรียกว่าฉัพพัคคีย์ เกี่ยวไปมาตลอดฤดูหนาวฤดูร้อนฤดูฝน ไม่
 ได้หยุดแรมฤดูเดียว เมื่อคราวฝนตกแผ่นดินชุ่มด้วยน้ำฝน เกี่ยว
 เหยียบเข้ากล้ำอื่น ๆ แลหญ้าบัดเขียว แด่สัตว์เล็ก ๆ คายด้วยกำลัง
 เหยียบย่ำ ชนทั้งปวงก็พากันติเตียน ว่าแต่พวกเดียรถย์ปริพาชกเขา
 ก็ยังหยุด ที่ดูจวนจนก็ยังไม่ท้อไม่หืดบดหัดฝน แต่พระสมณ
 ดิกขบุรุษทำไมจึงมาเที่ยวอยู่ทั้งสามฤดู เหยียบหญ้าแด่ตนไม่ ทิ่มอนทริย
 เปนของเปนอยู่ ทำสัตว์ทั้งหลายให้ตายเป็นอันมากนั้น เมื่อภิกษุ

ทั้งหลายได้ ยินคำก็เต็นน่น ^๕ จึงนำขึ้นกราบทูลพระพุทธเจ้า ๆ ^๕ จึงอนุญาต
ให้พระสงฆ์จำพรรษา ^๕ แต่ยังมีได้ ^๕ นิยมเวลาชัดเจน ^๕ พระสงฆ์มีความ
สงสัยว่า ^๕ ปล่อยมดทั้งฤดูฝน ^๕ แลไถ่ฤดูฝนจะไม่มีอะไรเป็นเครื่อง
กำหนด ^๕ พระองค์ ^๕ จึงตรัสอนุญาตให้ ^๕ อยู่แห่งเดียวในวัดฉันะ ^๕ คือกาลที่
นิยมว่าเป็นฤดูฝน ^๕ ภิกษุยังมีความสงสัยอีก ^๕ จึงได้ทูลถามกำหนดว่า
จะอนุญาตให้เป็นคราวเดียวฤๅหลายคราวเช่นอุโบสถ ^๕ พระองค์ ^๕ จึงตรัส
ว่า ^๕ ปล่อยคราว ^๕ เข้าพรรษารุ่งแรกตั้งแต่วันมีอาสาฬหะ ^๕ คือเพ็ญ
เดือนแปดไปแล้ววันหนึ่ง ^๕ พึงเข้าวัดอุปนายิกา ^๕ บรมมีอาสาฬหะไปได้
เดือนหนึ่ง ^๕ คือตั้งแต่เพ็ญเดือนแปดแล้วเดือนหนึ่ง ^๕ พึงเข้าวัดอุปนายิกา
หลัง ^๕ ภายหลังมาท่านพอลดพักก็ย้ายสำรับเท่านั้นเอง ^๕ เข้าพรรษา
แล้วเที่ยวไปในกลางพรรษา ^๕ เขาเตียนอีกเหมือนครั้งก่อน ^๕ จึงได้ทรง
ห้ามว่า ^๕ เมื่อเข้าพรรษาแล้วห้ามไม่ให้เที่ยวไป ^๕ ถ้าภิกษุใดเที่ยวไป
ในกลางพรรษาคงอาบัติทุกกฏ ^๕ เพราะฉะนั้น ^๕ พระสงฆ์จะแดงออกจาก
อาวาสไปเสียไม่จำพรรษา ^๕ ฤๅอธิฐานจำพรรษาดำเนินไม่ครบสามเดือน
ไม่ได้ ^๕ เว้นไว้แต่มีอันตรายใหญ่เกิดขึ้นที่อยู่ไม่ได้ ^๕ ถ้าไม่มีอันตราย
ไม่จำพรรษาอยู่ครบสามเดือนต้องอาบัติทุกกฏ ^๕ เพราะเหตุนี้ ^๕ พระสงฆ์ ^๕ จึง
ต้องอยู่จำพรรษา ^๕ คืออยู่ในวัดแห่งเดียว ^๕ ไปข้างไหนไม่ได้สามเดือน
จึงเป็นธรรมเนียมนิยมว่า ^๕ เมื่อถึงกำหนดพรรษา ^๕ ภิกษุจะจำพรรษาไม่มี
เสนาสน์ก็ไม่ควร ^๕ เมื่อจะเข้าพรรษาให้เปล่งวาจาในที่พร้อมกันว่า
อิมัสมิทวาเส อิมัสเตมาสัง วัสสังอุปมิ สามหน แปลเนื้อความว่า
ข้าพเจ้าเข้าถึงกาลฝนคือจำพรรษาในอาวาสนี้ ^๕ ตลอดสามเดือนอันนี้ ^๕ คำ
อธิฐานพร้อมกัน ^๕ เช่นนี้เป็นอธิฐานกำหนดเขตวัด ^๕ เมื่อกลับ

ถึงที่อยู่ปักกวาดเสนาสน์ ตั้งน้ำใสหน้าคนไวแล้ว ให้อธิฐานที่อยู่อีกชั้นหนึ่ง
ว่าอิมังมิงวิหาเร อิมังเตมาดัง วัดดังอุเบมิ วิธีซึ่งอธิฐานนี้ เป็นความ
คิดของพระอรชรกถาจารย์ ที่จะทำให้เป็นการมันไม่แปลแต่ตั้งใจเปล่า
ให้ออกจากเสียดวัย เหมือนอย่างอธิฐานอะไร ๆ ทั้งปวง เช่นผ้า
ผ่อนเป็นต้น การที่อธิฐานนั้นก็แปลว่าตั้งใจมุ่งใจจะทำสิ่งนั้น ถ้าจะไม่
ออกปากอธิฐานแปลว่าพูดออกไปในใจก็ได้

เหตุซึ่งถือว่าเป็นการใหญ่ในเรื่องพระสงฆ์จำพรรษา เป็นข้อที่จะได้
บำเพ็ญการกุศล ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้นับถือพุทธศาสนาแต่โบราณนั้น
ด้วยเหตุว่าภิกษุในรัชสมัยประเทศ ประพฤติอาการผิดกันกับภิกษุ
ในกรุงสยาม ตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ตลอดมา ท่าน
ไม่อยู่ในวัดใดวัดหนึ่งแห่งเดียวเป็นกำหนด แต่ไม่มีใครจะอยู่ในวัดที่อยู่
ในบ้านในเมือง นอกจากเวลาฤดูฝนสามเดือน ย่อมเที่ยวไปอยู่ใน
ป่าในเขาอาศัยร่มไม้เป็นกระยาสารท พอดีเวลาหนึ่ง
เวลาหนึ่ง ความประพฤติเช่นนี้ก็เป็นที่พระพุทธเจ้าสรรเสริญ ข้อบัญญัติ
อันซึ่งได้บัญญัติสำหรับให้ ภิกษุประพฤติ ก็ทรงร่ายความประพฤติเช่นนี้
โดยมาก คือให้มีบริวารแค่แปดสิ่ง ไม่ให้ละสลมสิ่งของไว้มาก เพื่อ
ที่จะได้เที่ยวไปข้างไหนได้ โดยง่าย ไม่มีห่วงใยเป็นต้น เมื่อพระสงฆ์
ประพฤติดีมีห่วงใยน้อยลดเที่ยวไปเที่ยวมาอยู่เช่นนี้ ก็ไม่มีกุฏิในวัดซึ่ง
เป็นที่ห่วงหนาว่า เป็นกุฏิขององค์หนึ่งคนนั้น เมื่อไปจากที่นั้นแล้ว
กุฏิก็ไม่มี ข้างของอันใดเก็บไว้ ไม่ต้องถนอมประจักษ์ ต่อจนถึงฤดูฝน จึง
ได้ คิดตั้งใจมุ่งหมายว่าจะอยู่จำพรรษาในวัดใด แล้วแสวงหาที่อยู่
ในวัดนั้น จนต้องมีพระเรียกว่าเสนาสน์คาหาปะกะ คือเป็นผู้ชี้ที่

แบ่งปันให้อยู่จะได้ ไม่เกิดวิวาทกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นภรรยาที่มัวใจ
 เลื่อมใส ก็มัวข้องที่จะได้ช่วยซ่อมแซมตกแต่งเสนาสนะที่พอจะอยู่ได้สามเดือน
 ขอซึ่งพระอรรคณาจารย์ว่าไว้ ให้ปักถวาทกฐินเสนาสนะ ตกน้ำใส น้ำคั้น
 ให้พร้อมบริบูรณ์ แล้วจึงให้อริฐานที่อยู่นั้น ก็เพราะเสนาสนะนั้นรกร้าง
 แต่ไม่มีของที่จะใช้สอยอยู่บริบูรณ์ จึงต้องปักถวาทตกแต่งจัดหาไว้ให้
 พร้อมบริบูรณ์ พอที่จะอยู่เป็นสุขได้ตลอดสามเดือน ก็แต่ในระหว่าง
 ที่พระสงฆ์มาอยู่ในที่แห่งเดียวสามเดือนนั้น จะไปเที่ยวภิกขาจารในที่
 ไกล ๆ เปลี่ยนตำบลไปไม่ได้ จำจะต้องภิกขาจารอยู่ในเขตจังหวัดใกล้เคียง
 อวาคันนั้น ๆ เพราะฉะนั้นทายกผู้มัวใจเลื่อมใส จึงได้มีความอดสาที่
 จะถวายทานแก่สงฆ์ มีถวายบิณฑบาตเป็นต้น ยิ่งซึ้งกว่าฤดูอื่น ๆ
 แต่ในเวลาเมื่อพระสงฆ์อยู่ในที่แห่งเดียวทั้งสามเดือนเช่นนั้น ก็เป็นโอกาส
 ของดีปราชญ์ทายกทั้งปวง ที่จะได้เข้าไปสู่หาฟังธรรมเทศนาวิภาษะโอบถกสั่ง
 การจำศีลภาวนาฟังธรรมเทศนาจึงได้มากในฤดูฝนสามเดือน ด้วยเหตุ
 ว่าในฤดูอื่น ๆ พระสงฆ์ท่านไม่มีใครอยู่ประจำที่ ตลอดมาจนถึงเครื่อง
 สักการบูชาต่าง ๆ เบนคิดว่าเทียนพรรษาเพิ่มตนไม่ เทียนร้อยไม่ชุด
 ถันไม่ชำระไม่ ล้างที่จัดถวายพระสงฆ์ในเวลาเข้าพรรษานั้น ก็
 ให้เป็นของพอที่จะทนอยู่ได้ แต่จะต้องใช้ ในกำหนดสามเดือน เวลา
 ที่พระสงฆ์อยู่ในอวาคันนั้น เมื่อล่วงสามเดือนแล้วท่านก็ต่างคงค่างไป
 ความประพฤติของพระสงฆ์ในประเทศอินเดียเป็นดังนี้ การที่ทำสิ่งใด
 ในเรื่องเข้าพรรษาทั้งหลาย จึงได้เป็นสามเดือนสามเดือนอยู่หมดทุกอย่าง
 แต่ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จในกรุงสาวัตถี ความประพฤติของภิกษุ
 ทั้งปวง ไม่เหมือนอย่างเช่นภิกษุในประเทศอินเดีย มาประพฤติอยู่

ในที่แห่งเดียวไม่ได้เที่ยวไปเที่ยวมา ตามชาติชาวสยามเคยประพฤติ
 ภูเขื่อนาคันก็เปนนกขี้มั่วของ รัชชั้วาขององค์นั้นองค์นั้น ถึงว่า
 จะมีเสนาสนะคาหาปกระ ก็ล้มลุกตื้นไปโคม ๆ เหมือนอย่างกับเดินคั้ง
 พิธี ที่พระพุทธองค์อยู่ในที่เดิมหนึ่งแล้วทั้งสิ้น การที่จะซ่อมแซมขัดกวาด
 เสนาสน์อันใดก็ไม่ต้องทำ เคยอยู่มาอย่างไรก็อยู่ไปอย่างนั้น การ
 ที่จะต้องเสาะแสวงหาเครื่องใช้สอยอันใดตลอดมาจนตักน้ำใช้นั้น อัน ก็ไม่
 ต้องแสวงหา ด้วยมีพรหมบริบูรณ์ ปนปรกติอยู่แล้ว การที่ทายก
 จะต้องปฏิบัติถวายอาหารบิณฑบาตเป็นต้น ก็ถวายเสมออยู่แล้ว การ
 ที่จะหาโอกาสรักษาอุโบสถศีลแด่พระภิกษุสงฆ์ ในเวลาไม่ใช่ฤดูฝน
 เมื่อใดก็ได้เสมออยู่แล้ว เพราะฉะนั้นการเข้าพรรษาในกรุงสยามนั้น
 ก็เหมือนอย่างกับทำพิธีไปตามแบบโบราณเท่านั้น เมื่อถึงกำหนดอธิฐาน
 เข้าพรรษาพระสงฆ์ก็อธิฐานไป แต่ในใจก็รู้ สักยว่าถึงออกพรรษาแล้ว
 เราก็คะอยู่ในที่นั้นต่อไป ไม่เป็นการแปลกแปลกอันใดขึ้นในใจพระสงฆ์เลย
 การที่ทำบุญถวายทานแก่พระสงฆ์มากขึ้นในฤดูฝน ก็เป็นแค่ประโยชน์
 วิเศษของพระสงฆ์ที่จะได้มากขึ้นเท่านั้น การที่รักษาอุโบสถศีลแด่พระภิกษุ
 สงฆ์ เช่นมีเทศน์เช้าวันสามเดือนนั้น ก็เป็นแต่โอกาสที่พระสงฆ์
 เข้าพรรษานั้นมาตักเตือนใจให้คนรักษาศีลฟังธรรมมากขึ้น แต่ที่แท้ ถึง
 จะมีเทศน์เช่นนั้นไปตลอดทั้งปี ก็ไม่ขัดธรรมกลัก็จะแสดงธรรมเหมือน
 อย่างแต่ก่อน เพราะฉะนั้นเมื่อรวบความลงข้างปลายแล้ว พอที่จะกล่าว
 ได้ว่า การที่พระสงฆ์เข้าพรรษานั้นเป็นพระราชพิธีสงฆ์แท้ เหมือน
 อย่างกับพราหมณ์ทำพิธีเหมือนกัน การพิธีอันใดที่ทำ ๆ อยู่ก็คงมีคุณเหตุ
 เช่นนี้ทุกอย่าง เว้นแต่เดือน ๆ ใดมาจนไม่รู้รากเงาของเดิมว่าเกิดขึ้น

ด้วยอันใด เพราะฉะนั้นในเดือนแปดนี้จึงว่าชาติพระราชาพิชิตไม่ได้ คง
เรียกว่าพระราชาพิชิตเจ้าพรรษาเป็นพิชิตสิ่ง

บัดนี้จึงว่าด้วยการพระราชาพิชิตเจ้าพรรษา อันประเพณีมาในกรุง
สุโขทัย ซึ่งนางนพมาศได้กล่าวไว้ถึงการหลวงการราชบุรี จะได้
เก็บแต่ข้อความที่ว่าด้วยการหลวงมากถ่าว เพื่อผู้ที่แต่งการราชบุรีจะ
ได้ มีข้อความว่าบ้าง ข้อความในหนังสือนางนพมาศนั้นว่า “ครั้นถึง
เดือน ๘ นักรัตถกษัตริย์มาใหญ่ การพระราชาพิชิตเจ้าพรรษา พระ
บรมบุรพบุรุษในราชสำนักในพระศาสนา จะจำพรรษาเป็นมหาสังฆนิบาต
ทุกพระอาราม ฝ่ายพราหมณาจารย์ก็จะเข้าพรรษามาตามคัมภีร์ บัณฑิต
กระยาบวชบูชาคุณ (ฤๅกฤๅณ) พิชิตเดือน ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จึงดำรัสสั่งให้นายนักการ ให้จัดแจงตกแต่งเสนาสนะทุกพระอารามหลวง
แลทั่วทั้งทรงถวายเป็นบริวารสมณะ เปนคัมภีร์แต่ปางก่อนที่นั้นนอนเสด็จเสด็จ
เป็นสงฆทาน แลถวายธูปเทียนสักการบูชา สวดมนต์ภาวนาภาวนาทั้งพระที่
เทียบจำพรรษา บูชาพระบรมธาตุพระพุทธรูปปฏิมากรพระบริษัทธิกรรม
สันใดใครมาศ ถวายขบถเทียนชวตนาฬามันตามได้พระที่บ่ แต่พระภิกษุ
สงฆ์นั้นมาจำพรรษาในพระอารามหลวง ทั้งในกรุงนอกกรุงทั่วถึงกัน
ตามลำดับ ประการหนึ่งทรงพระราชอุทิศเครื่องกระยาบวชพลัดกรรม
พระเทวรูปในเทวสถานหลวงทุกสถาน ทั้งสักการบูชาพราหมณาจารย์
ซึ่งจำพรรษา อานนัศรเวทเพทางศาสดาบูชาพระเป็นเจ้า ด้วยเสวตร
พัศราภรณ์แลเครื่องกระยาบวช ทั้งพระที่บ่รูปเทียนวิเจปนให้บูชาคุณ
(ฤๅกฤๅณ) โดยทรงพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาโดยสาครเจือกัน”
ต่อไปนี้จึงว่าด้วยราชฎีเป็นข้อความยืดยาว เมื่อพิเคราะห์ดูตาม

ที่ว่ามัน ก็จะได้เห็นได้ตามที่ใดก็ตามมาแล้ว ว่าพิธีอาถรรพ์ของพราหมณ์
 นั้นเห็นเป็นทำเอาอย่างไปจากพระพุทธศาสนา การที่จำพรตนั้นก็ไม่แปลก
 อันใดกัน กับที่นางนพมาศได้กล่าวถึงราชธิดาพากันจำศีล มีกำหนด
 ต่าง ๆ อย่างยิ่งจนถึงตลอดตามเดือนสี่เดือนก็มี แปลกอยู่แต่ที่พราหมณ์
 กินเครื่องกระยาบวช ก็เหมือนกับสัปรุขข้างญวนข้างจีนเขาถือศีลแล้ว
 กินแะ ด้วยการพิชนั้นดูก็ไม่แปลกปลาตอันใด นอกจากบูชา
 อย่างนั้น แต่การหล่อเทียนพรรษาอยู่ข้างจะหาพิใหญ่โตไปกว่าชั้น
 หล่งนี้มาก ถึงกับมีกระบวนแห่ ๆ เทียนไปวัด แต่ก็น่าที่จะกล่าวซ้ำ
 ถึงเรื่องแห่สระสนามอีก ว่าการซึ่งแห่เทียนพรรษาในครั้งนั้นเห็นจะไม่เป็น
 การดำบกอันใด มากกว่าที่จะทำขึ้นในชั้นหลัง ๆ เมื่อเด็ก
 ทหารประจำการสำหรับพระนครเสียแล้ว ด้วยในจดหมายนั้นกล่าวไว้
 เป็นหน้าที่ของกรมทหารที่จะแห่เทียนไปวัด เมื่อไฟพลุกพล่านมีพรักพร้อม
 อยู่ก็เห็นจะไม่ดีเป็นการดำบกนัก ในข้อความที่กล่าวไว้นั้นว่า “ครั้น
 ถึงวันจาศุภศีลฤกษ์เป็นธรรมเนียมมฤกษานายนักการทหารบกทหารเรือ ก็
 ตั้งกระบวนแห่เชิญเทียนประทีปจําพรรษาขึ้นตั้งบนคานหาม แลธงเรือ
 เอกไชยได้บุษบกบัลลังก์ทองประโคมกลองอินทเกร์แตรสังข์ฆ้องทิวไสว แห่ไป
 ตามท้องดัดถนารคแสดนารค ประชาชนก็ร้องรำทำเพลงอนุโมทนา
 พระราชกุศล ครั้นประทับถึงพระราชอารามหลวงตำบลโต ชาว
 พนักงานก็เชิญเทียนประทีปเข้าไปในพระวิหารหอธรรมมณฑล เข้าย
 จุดตามไว้ ในที่นั้น ๆ ทุกพระอาราม ตั้งแต่เจ้าพระเจ้ายุ้ยหวั่งที่ทรงพระ
 ราชอุทิศสักการบูชาพระรัตนไตรยสืบไครมาศสามเดือน” ค่อนั้นไปว่า
 ด้วยการแห่เทียนของราษฎร แล้วจึงไปกล่าวถึงการที่เสด็จพระราชดำเนิน

- พระอารามหลวงว่า “ ครั้นวันกาฬปักขเอกดิถีเวลาทวันชายแสง
พระพุทธรูปในวัดสันนิบาตประชุมกัน เข้าพระฉายาพระอุโบสถทั่วทุกพระ
อาราม สัมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จพระราชดำเนินออกวัดนำพระธาตุ
พร้อมด้วยพระอรรคชายาและพระบรมวงษาพระต้นมกานัต ” ค่อนไปว่า
ความรวบกับราษฎรทั้งปวง ไม่เฉพาะแต่พระเจ้าแผ่นดินแต่ราชตระกูล
แสดงการซึ่งจะให้ทราบว่าได้เข้าไปวัดนั้นไปทรงการอันใด แต่ข้อซึ่งไม่
กล่าวชัดเฉพาะพระองค์เจ้าแผ่นดินในที่นี้ ขรยท่านจะไม่ใคร่จะได้ทรง
อันใดนัก จะเป็นแต่ปณิธานการตามธรรมเนียมซึ่งได้ก่อเกิดความรวม
เข้าเสียว่า “ บัณฑิตาชนทั้งปวงในตระกูลต่าง ๆ มีรัตติยตระกูลแด
พรหมณ์ แดตระกูลคหบดีเป็นต้น ต่างซักเปรียบเทียบบริวารทั้งบุตร
หลานญาติเจมิตร ออกไปวัดโมฬีสันนิบาตพร้อมเพรียงกัน ณพระ
อารามใหญ่น้อยทั่วทุกแห่งทุกตำบล อุทิศอุทิศถ้ำอุกแด่บัจจการก
ถวายแก่ภิกษุสงฆ์สามเณรทั่วถึงกัน แล้วมหาชนชายหญิงต่างตั้งเบญจางค
ประดิษฐ์ สัมาทานอุโบสถก็ตั้งอันมีองค์แปด ในสำนักนี้พระมหาเถรเจ้า
ทั้งหลาย บ้างก็ออกวาจาเถาว่าข้าพเจ้าจะรักษาศุโบสถ เป็นปฏิหาริย์รักษ
อุโบสถสันตติสันตฤตยสี่เดือน บ้างก็สัมาทานเป็นอัมมาสิกนิพัทธอุโบสถ
คือรักษาศีลในพรรษาสี่ไตรมาสสี่เดือน บ้างก็สัมาทานเป็นเอกมาสิก
นิพัทธอุโบสถ คือรักษาศีลตั้งแต่เพ็ญเดือนสิบเอ็ดไปจนถึงเพ็ญเดือนสิบสอง
เต็มอุกวัน บ้างก็สัมาทานเป็นอัมมาสิกนิพัทธอุโบสถ คือรักษาศีล
สี่เดือนอุกวัน ในสุกรปักขกาฬปักขทั้งเดือน บ้างก็รักษาแต่ปรกคิอุโบสถ
เดือนละแปดครั้ง บ้างก็สัมาทานเป็นปฏิชาครอุโบสถ มีวันะวันดัง

เดือนหนึ่ง รักษาดีดิลิเกววัน แด่ดัลพังพระธรรมกลักจำแต่งพระธรรม
 เทภีนา แด่พระภิกษุสงฆ์สาธยายพระปริตในที่นั้น ๆ เสมอเป็นนิจ
 ทุกวันมิได้ขาด คราบเท่าสิ้นไตรยมาศสามเดือนโดยนิยมนั้น ต่อ
 ไปแสดงคันเหตุ ซึ่งเกิดเรื่องบูชาของแห้งในการเข้าพรรษามิพุ่มเป็นตน
 ซึ่งนางนพมาศเคยมาว่าคิดเป็นคนคิด เหมือนอย่างพานพระขันหมากดอกบัว
 ดอຍประทีปเป็นต้นว่า “อันว่าพิธีธำธำมาศบูชาใหญ่ ข้าน้อยได้คิด
 กระทำพนมดอกไม้มาก แด่กอโกศลุมภ์ประทุมทองอันวิจิตรด้วยวาดเขียน
 นำวันถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงบูชาพระรัตนไตรยบ้างพระเทวรูปบ้าง
 ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พึงพอพระอิศราไครย จึงดำริสั่งว่า ข้าน้อยเป็น
 คนฉลาดคิด โปรดพระราชทานสักการรางวัลเป็นอันมาก แด่นั้น
 มามหาชนชายหญิงทั่วทั้งพระนคร ก็ถือเอาเป็นอย่างต่างพนมดอกไม้ม
 แด่กอประทุมชาติมีพรรณต่าง ๆ บูชาพระรัตนไตรยในพระราชพิธี
 ธำธำมาศมาขึ้นทุกปี ฝ่ายนางในทั้งหลายก็ถืออย่างกระทำพนมดอกไม้ม
 ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับพระราชทานรางวัล ตามฝีมือแต่ปัญญา
 ด้วยกันเป็นอันมาก จึงพระบาทสมเด็จพระร่วงเจ้าแผ่นดิน มีพระ
 ราชบริหารสาปสัรว่าเบื้องหน้าแด่นั้นไป ชนชายหญิงในพระราชอาณาเขต
 ประเทศสยามภาษา บันดาเป็นสัมมาทิสู้ให้กระทำพนมดอกไม้มกับ
 บูชาพระรัตนไตรยในพระราชพิธีธำธำมาศ ให้เรียกนามพนมดอกไม้ม
 พนมพรรษา จงอย่ารู้ส่ำญคราบเท่ากัฒปาวสาน ข้าน้อยนพมาศ
 ก็ถึงซึ่งชื่อเสียงว่าเป็นคนฉลาดปรุกฏนามอยู่ในแผ่นดิน ได้อีกอย่างหนึ่ง ”
 เรื่องกอบัวเจ้าพรหมนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ข้าง
 จะทรงเป็นพระราชธุระมาก รับสั่งว่าต้องคำราชของเก่า ถ้าปีใดไม่มี

ผู้ถวายกอบัว กับตั้งบันไปจนผู้ที่เคยถวายของทำมาถวาย จะเป็น
 พวกเจ้านายในพระราชวังหลัง ฤากรมขุนอิศราภรณ์พวกใดพวกหนึ่ง
 เคยถวายอยู่ แต่เดี๋ยวนี้หายไปไม่เห็นมี เพราะวิธีที่ใช้กันเดี๋ยวนี้
 มักจะให้ มีของเครื่องรองเป็นสิ่งที่ใช้ได้ อย่างต่ำที่สุดจนถึงกตักไม้
 ชีตไฟ กระถางบัวหมากพรมซึ่งเป็นของโปรดในรัชกาลที่ ๔ นั้น เห็น
 เป็นวันยลียะเบอดกันเสียไม่มีใครทำ รูปร่างกระถางบัวนั้นใคร ๆ ก็คง
 เคยเห็นอยู่ด้วยกันโดยมาก แต่บางที่จะนึกไม่ออก คือมีกระถางดิน
 ปิดกระต่ายทองมีลายดอกไม้เขียนด้วยน้ำยา ในกระถางมีไม้ดอกอันหนึ่ง
 เดี่ยวดอกบัวกระต่ายแดงซ้อนกันสามชั้น ยอดแดงสดเป็นอังกฤของ
 ขบปากกระถางมีดอกเตโชเล็ก ๆ รายรอบ กระถางบัวอย่างนี้รับสั่งว่า
 เป็นอย่างโบราณแท้ ที่เป็นของเก่ารองลงมาอีกนั้นหมากพรม คือ
 เป็นพานแว่นฟ้าบนด้วยดินสองชั้น ทาสีเขียนน้ำขาว ที่ปากพานมีกระต่าย
 เจริมเหมือนใบตอง แล้วมีกรวยกระต่ายทาสีขาว ๆ ตั้งตรงกลาง
 รอบด้านมีดินบนก้นกอม ๆ รูปร่างเหมือนปัทม ต่างว่าหมาก ทาสี
 เขียวฤาสีขาวก็ได้ แล้วมีน้ำยาดีอื่นขีดเป็นด้าแหยกห้าด้าแหยก เห็น
 จะต่างว่ารอยผ่าเป็นคำคำ มีทองอังกฤติดที่ใจด้าแหยก ค่อนนั้น
 ขึ้นไปมีรูปภาพดีเป็นหงษ์เป็นเทพพนม ฤาเป็นใบไม้ติดไม้เดียวกับกรวย
 เป็นชั้น ๆ เรียงขึ้นไปจนถึงยอดพุ่มเป็นทองอังกฤ ทั่วสิ่งที่ดี
 นั้นต่าง ๆ โปร่งแต่เห็นกรวยที่เป็นแกนข้างใน ถ้ายกขึ้นทดถมอย่างเอก
 เพราะเชิงพานชั้นบนเล็ก นี่ก็เป็นของโปรดอีกอย่างหนึ่ง ที่ขาดไม่ได้
 เหยื่อเช่นกัน เพราะเป็นของมีมาช้านาน
 เป็นที่น่าดูได้อยู่อย่างหนึ่ง ว่าเมื่อครั้งเมืองสุโขทัย เจ้านาย

แต่ผู้ มีมโนตาคติทั้งปวง จะต้องบวชเมื่ออายุครบปีบวชฤๅไม่ ดูไม่
ปรากฏถ่วงถ่วงในหนังสือนางนพมาศเลย ถ้าหากว่าจะมีบวชรับพรรษา
เช่นธรรมเนียมทุกวันนี้ ก็น่าที่นางนพมาศจะได้กล่าวไว้ในหนังสือบ้าง
เพราะดูก็เป็นการพระราชกุศลสำคัญอยู่ บางทีเขาจะไม่บวชกันเฉพาะ
รับพรรษาเหมือนกับชั้นหลัง ๆ การที่จะบวชเรียนจะเป็นการจริงไปเสีย
จึงไม่ได้กล่าว

ส่วนในหนังสือขุนหลวงหาวัด กล่าวถึงพิธีอาสาธน์ ว่าบวชนาค
หลวงเท่าพระชนมายุ แต่ก็ไม่ได้อำนาจถึงทรงผนวชเจ้านาย การที่
บวชนาคเท่าพระชนมายุเห็นจะเป็นในแผ่นดินพระบรมโกศ ทรงพระ
ราชศรัทธาตั้งธรรมเนียมขึ้นใหม่ เพื่อช่วยคนบวช แต่การบวชนาค
เท่าพระชนมายุนี้ เห็นจะไม่ใช่น่าช่วยไถ่ค่าตัว ถ้าช่วยไถ่ค่าตัวถึง
หกสิบเจ็ดสิบจนก็จะหลายสิบชั่ง ทั้งคำนำไตรบาตรบริวาร ทุกปี
ทุกปีคงถมจึบไม่อาจทำ ขรอยจะใช้นาคมหาดเล็กแต่งตัววรจรัสการ
ไม่ว่าหมู่ใดกรมใด พระราชทานแต่คำไตรบริวารอย่างบวชนาคมหาดเล็ก
ที่เป็นนาคหลวงในชั้นหลัง ๆ ฤๅจะนับทั้งพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าด้วย
ประการใดก็ไม่ทราบ ดูว่าก็จะเป็นอันได้บริจาคพระราชทรัพย์มาก
พอควรอยู่แล้ว ต่อขึ้นไปว่า “ครั้นวันเพ็ญเดือนแปด จึงทรงเทียน
พวงสว่างวัดหลวงทั้งในกรุงและนอกกรุง (ที่เรียกว่าในกรุงเห็นจะหมายถึง
กำแพงที่น้ำล้อมรอบ นอกกรุงเป็นนอกกำแพง จึงว่าต่อไปว่า) แด
หัวเมืองเทศเมืองโท เป็นเทียนเป็นอันมาก” มีความในจดหมาย
ขุนหลวงหาวัดเพียงเท่านี้ การแห่เทียนใด เห็นจะไม่มีมาแต่บัดนั้น
ส่วนที่กรุงรัตนโกสินทร์นี้ การพระราชพิธีพราหมณ์ในเดือนแปดไม่มี

อันใด ไม่ได้พระราชทานเครื่องสักการบูชาเทวรูปอย่างใด เป็น
 ไม่รู้ไม่เห็นกันเลย เริ่มการกัมแต่ทรงผนวชเจ้านาย การทรงผนวช
 เจ้านายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นพระองค์แรกที่เดิมนั้น คือ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพราะฉะนั้นบิดาเจ้านาย
 ภายหลัง ที่เป็นเจ้าฟ้าพระองค์เจ้าหม่อมเจ้า ทั้งในวังหลวงวังหน้า
 ไม่มีพระองค์ใดที่ได้ทรงผนวชที่อื่น นอกจากวัดพระศรีรัตนศาสดารามเลย
 เว้นแต่พิการเป็นที่รังเกียจอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะฉะนั้นจึงได้ถือกันว่า
 ถ้าเจ้านายองค์ใดไม่ได้ทรงผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ย่อม
 เป็นคนที่เสียคนแล้ว ฤ็จะเสียคนต่อไปแน่นอน พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถือจนชั้นบวชเณร ด้วยมีเหตุเช่นคือ
 หม่อมเจ้าลลิตยเสถียร ครบปีที่จะบวชเณร ในปีที่พระราชพิธีพระศฟ
 กรมหมื่นวชิรญาณวชิโรดม จึงโปรดให้ออกไปทรงผนวชเณรที่พระเมรุ
 อย่างบวชนาคพ ครั้นเมื่อหม่อมเจ้าลลิตยเสถียรเสด็จออกไป ก็รับ
 ตั้งพาโลว่า เพราะไม่ได้บวชที่วัดพระแก้ว

การทรงผนวชรับน้ำพรพรหมนี้ ไม่ว่าเป็นการใหญ่การปรกติอย่างใด
 คงจะอยู่ในระหว่างขึ้นหาค่าไปหาขึ้นสิบเอ็ดค่าสิบสองค่าเป็นเขตร แต่
 การทรงผนวชนี้มีแบบอย่างต่างกัน จะพรรณาไปให้ครบอย่างก็จะยืดยาว
 ขอว่าแต่การปรกติประจำปีก่อน วันที่จะสัสมโภชพระองค์เจ้าหม่อมเจ้า
 ซึ่งจะเป็นนาคนั้น นาคอกไม่ขู่เทียนเข้ามากราบถวายบังคมดาในท้อง
 พระโรง เมื่อวันสัสมโภช ทรงเครื่องที่ทิมคตพระมหาปราสาท ภูษา
 มาดาจำเริญพระเกษาแดพระมัสสุ แล้วตั้งหน้าพระแท่น มีขันธาคกรตั้ง
 แต่งพระองค์ทรงผ้าเยียรบับ ผ้ายก ถัดองพระองค์กรุยสวมพระกรซ้าย

พระกรขวาวางเฉียง คาครัฑพระองค์กับผ้าทรง ทรงพระจ้ามรงค์เปิดหัว
 พระหัตถ์ แล้วทรงเสด็จขึ้นพระกตักมถอ มาจากพระมหาปราสาท
 เข้าทองพระโรง ในท้องพระโรงคังบายศรีแก้วทองเงินอยู่ตรงกลาง
 ต้องข้างคังเทียบเตารวยทอกไม้ที่เครื่องบริวารต่าง ๆ ซึ่งจะเปนของ
 พระราชทานภายหลังทรงผนวช แต่ผู้ใดที่จะทรงผนวชระงพานทองคำ
 ต้องชันบาตรรองพานถม คังที่ตรงหน้าบายศรีตรงพระภักตร์ เจ้าที่จะ
 ทรงผนวช เมื่อยังไม่ได้เปลี่ยนธรรมเนียมขึ้น ราชยานขึ้นลงทอดหน้า
 พระแท่น มีพระยักุบเปนที่ประทับ ไม่ได้เสด็จขึ้นพระแท่น ครั้น
 เมื่อเปลี่ยนเปนธรรมเนียมขึ้น เจ้าที่ทรงผนวชนั่งเก้าอี้ ก็ใช้พระที่นั่ง
 ไทรน แต่เลื่อนลงคังคังคังทองพระโรงเหมือนกัน ในเวลาเมื่อเข้า
 มานั่งคอยยังไม่เสด็จออก ผู้พระภักตร์เข้ามาสู่ที่เฝ้า ต่อเมื่อเสด็จ
 ออกแล้วรับสั่งให้ผู้พระภักตร์ไปข้างบายศรี จึงได้ก้มผู้พระภักตร์
 ไปข้างบายศรีตรงผู้ใด พระภักตร์จุดเทียนเวียนเทียน แต่ก่อน ๆ
 มาเมื่อเวียนเทียนแล้วก็ปนแล้วกัน แต่ครั้นเมื่อถึงในรัชกาลที่ ๔ มี
 พระราชทานนำพระมหาสังข์ใบมคมแด่ทรงเจิม ธรรมเนียมนี้ก็คิดมา
 จนปัจจุบันนี้ เมื่อสัสมโภชนด้วยธรรมเนียมแต่ก่อนบังคับให้ประชมอยู่ใน
 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ภายหลังมานี้ไม่มีผู้ใดถวายบังคับบัญชา
 ต่างองค์ต่างกลับไปวังกันทั้งสิ้น แต่ก่อนมาพระสังข์ซึ่งนั่งหัตถบาทในการ
 ทรงพระผนวชนี้ ก็ใช้พระราชคณะดำรงด้วยด้ามสิมรูป ส้มเด็จพระ
 พระสังฆราชเปนอุปฐมาลัย ถ้าเจ้านายที่จะทรงผนวชมาก็แบ่งเปนสองวัน
 ถ้าน้อยกว่าวันเดียว ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ถ้าหม่อมเจ้าที่จะทรงผนวช
 ในคณะธรรมยุติกาเดหมหานิกายกำลังกัน ก็มักจะแบ่งออกเป็นสองวัน

ต้องถอดแหวน ท่านภูษามาตาม^๕ กำกับนั้นเป็น^๕ผู้รับแหวน การที่ทั้งท่านนั้น
 ก็มี^๕หน้าที่จะเกิดอันตรายอยู่บ้าง แต่อันตรายนั้นหากจะเกิดขึ้น ก็ด้วยเจ้านั้น
 พระไทยอยู่ข้างจะโง่เดื่อง เจ้าพวกข้าไทยที่ตามไปมักจะเข้าไปดั้มอยู่รอบ ๆ
 เกย เพื่อจะให้เจ้าไปรยตงมาให้ตรง ๆ ใต้ง่าย ๆ ซึ่งเจ้านั้น
 ก็อยากจะไปรยตงไปให้หมดเด็กของตัว อ้ายคนอื่นมันเห็นเงินปลิวตง
 ไปขาว ๆ มันก็อดไม่ได้ ตันเบียดเสียดกันเข้าไป เกยก็ปลุกไม่ตื่น
 นึก รวนกันกระแทกเต่าโง่เงินน่านักกลัวจะตัม ถ้าเจ้านายที่ดี ๆ เขา
 ก็ไม่ไปรยตงไปใกล้เกย แต่อย่างนั้นก็ไม่ใคร่พึงยังโดนเต่าเกยเยือกไป
 เยือกมา ครึ่งหนึ่งต้องครึ่งแทบทุกคราว แต่ยังไม่ปรากฏว่าเกยตัม
 เกยสักครึ่งหนึ่ง ถ้าตัมตงไปเตว จะงามถึงไม่ได้บวชแน่ เมื่อไปรย
 ทานเสร็จจึงตัวเตี้ยเข้าไปในพระอุโบสถ รอพิณพาทย์ไว้ ไม่ระโคม
 จนเจ้าที่จะทรงผนวชไปถึงกำแพงแก้ว จึงได้ระโคม แล้วขึ้นพระ
 อุโบสถทางพระทวารกลาง ตรงเข้าไปจุดเทียนทองเล่มหนึ่ง ที่ปักอยู่
 ที่ราวเหล็กกรอบฐานซุขะซี แล้วจึงก้มบอกลม่านางรายริมผนังด้านหุ้มกลอง
 ในระหว่างพระทวารกลาง แดพระทวารข้างเหนือ มีผ้าไตรแถบาศ
 ตั้งอยู่ตรงหน้า ภูษามาตา จึงได้หยิบผ้าไตรตั้งถวายเจ้าเข้าไป ขอ
 บรพชาตามลำดับ การที่ทรงผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใช้
 ชานนาคอย่างเก่า คือถูกขึ้นยี่นว่าอุกาดะวันทามิณันเตสึบ ๆ กันมา ทั้ง
 ที่ทรงผนวชฝ่ายคณะธรรมยุติกาถมาหานิกาย จนตลอดถึงเมื่อข้าพเจ้า
 บวชเณร รับสั่งว่าเป็นการออกหน้าออกตาประชุมใหญ่ คนเก่า ๆ
 เขาจะขวางหูกให้ว่าชานนาคตามธรรมเนียมเก่า แต่ครั้งเมื่อพระเจ้าลูก
 เชื้อทรงผนวช ภายหลังมา ใช้ว่าเอด้าหังกันเอด้าอย่างธรรมยุติก

แต่หม่อมเจ้ายังคงใช้ ยืนยันว่า อุกาสร์วันทามิกันเคยอยู่ตามเดิม ต่อมา
ถึงแผ่นดินประจุบันนี้ หม่อมเจ้าซึ่งทรงผนวชอย่างธรรมเนียมชุกา จึง
ได้พุดอวยว่าเฮต้างมิกันเดบ้าง การซึ่งบอกอนุลดาสน์นั้น ก็คงใช้ ยืนยันบอก
นอกหัตถบาทสังฆ์เดิมมา นามันับบอกอนุลดาสน์เป็นครั้งแรกขึ้นเมื่อ
ข้าพเจ้าบวชเณร เพราะครั้งนั้นโปรดให้ชอนดัลยด้วย เป็นครั้งแรก
ที่ตามเณรได้ชอนดัลย แต่รับสั่งว่าเป็นอย่างใหม่ ไม่ให้ต้องว่าอุกา
สร์วันทามิกันเด เหมือนอย่างเช่นที่ทรงผนวชพระกันมาแต่ก่อน ด้วย
เป็นการเกิดขึ้นใหม่อย่างธรรมเนียมชุกา แลรับสั่งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ คึงคาติปัตร์บอกอนุลดาสน์ในท่ามกต่าง
พระสงฆ์อย่างเช่นบอกกันอยู่ในธรรมเนียมชุกา การซึ่งให้ชอนดัลยแด่บอก
อนุลดาสน์ครั้งนั้น เป็นการทรงพระราชดำริห์ขึ้นใหม่ในทันใดนั้น กว่า
จะตกลงกันต้องรออยู่ช้าหน่อยหนึ่ง เพราะไม่เคยทำ แต่ทรงอธิบาย
แจงการตลอด ก็เป็นการตกลงกันไปได้ ขรรมนิยมชอนดัลย แด
บอกอนุลดาสน์ตามเณรจึงได้ มีแต่นั้นมาเป็นคราวแรก การทรงผนวชเจ้า
ที่หลาย ๆ องค์พร้อมกัน ที่เป็นภิกษุเมื่อทรงผนวชแล้ว นึ่งที่ปลาย
อาสน์สังฆ์ ในเวลาทรงผนวชของคิอันต่อไปจนแล้วเสร็จ จึงได้
ถวายผ้าพระสงฆ์ที่มานั่งหัตถบาท ขรรมนิยมแต่เดิมมาไม่ว่าเจ้าฟ้าเจ้า
พระองค์เจ้าหม่อมเจ้า พระสงฆ์ที่มานั่งหัตถบาทได้ ผ้าอาบผืนเดียว แต่
ครั้นเมื่อรัชกาลที่ ๔ เจ้าฟ้าไชยเจ้าไตรลัทธิแพร พระองค์เจ้าไชยเจ้าไตร
แต่ที่ทรงผนวชตามธรรมเนียมจึงเป็นผ้าอาบผืนหนึ่ง คงได้กระจากเกรือง

บริโภคองค์ระจาด เหมือนการพระราชพิธีได้กั้นต์ เมื่อเจ้าที่ทรง
 ผนวชถวายผ้าแล้วจึงได้มารับของพระราชทาน รับของหลวงแล้วถึงว่า
 จะมีวงนำเสด็จมาอยู่ในที่นั้น ก็ต้องเข้าไปรับของข้างในที่ปากชากก่อน
 แล้วจึงออกมารับของวงนำแต่เจ้านายผู้ชายต่อไป ว่าเป็นธรรมเนียมดังนี้
 แต่เดิมมา เมื่อรับผ้าเสร็จแล้วที่เป็นเจ้าพระก็ไปนั่งที่ปลายอาสน์ซึ่ง
 ที่เป้นเจ้าเณรนั่งอยู่แต่เดิม คือริมผนังด้านหุ้มกลอง ทรงพระเศียรโขนทก
 พระสงฆ์ยะธาเจ้าที่ทรงผนวชก็กรวดน้ำถวายทุกองค์ เปนเสร็จการทรง
 ผนวช ถ้าย่างมากแบ่งตามวันก็มี แต่ต้องวันแคว้นเดียวเป็นพ้น

การฉลองเทียนพรรษา

เทียนพรรษาที่ต้องลงทุนลงรอนมากอย่างแต่ก่อน ก็เป็นที่น่าชื่น
ชมยินดีในส่วนพระราชกุศล แลเป็นที่น่าจะขอวัดให้พระสงฆ์ได้อุญโฆทนา
เพราะฉนี้ยกเสียแต่เทียนพรรษาหัวเมือง เมื่อประทับประดาเครื่องพิมพ์
สั่งม้ายนอกเสด็จแล้ว มาถวายคั้วทรงจบพระหัตถ์ สั่งขึ้นไปก่อน
จะได้จุทหนักกลางเดือน ที่เหลือนอกนั้นเป็นส่วนกรุงเทพ ฯ ให้ยก
เข้ามาตั้งที่เด็จยังท้องพระโรง มีลายสัญญาบัตรรอบแล้วให้ มีการสวดมนต์
พระสงฆ์ราชาคณะ ๒๐ รูป เริ่มสวดมนต์ทั้งแต่วันขึ้น ๑๓ ค่ำ แต่
พระพุทธรูปใช้พระห้ามสมุทรนั้นเวยตามธรรมเนียม รุ่งขึ้นวัน ๑๔ ค่ำ
เด็จพระ ก็ตั้งยกันกับฉนั้นเอง แต่มีศุภรัตเข้ามาตโกนทูลจำนวน
เทียนที่นำพระสงฆ์ เพื่อให้ได้ทรงอุญโฆทนา พระสงฆ์กลับไ
แล้ว ทรงพระสุหร่ายประพรหมแดเจิมเทียนพรรษานั้ทุกเล่ม เจ้า
พนักงานจึงนำไปตั้งในพระอุโบสถต่าง ๆ ตามที่มีกำหนด ในวันขึ้น ๑๔
ค่ำ เวลากลางคืนนั้นว่าง ต่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำเวลาเช้า จึงเสด็จ
พระราชดำเนียรออกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เที่ยงพระสงฆ์ราชาคณะ
๓๐ รูป ทรงจุเทียนพรรษาในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เทียน
พรรษาที่จะจุฉนั้น ต้องใช้ ไฟฟ้าส่องด้วยพระแฉ่นลงยาราชาวดี เรื่อง
ที่ใช้ไฟฟ้าส่องด้วยแก้วหนาเช่นนี้ ถือว่าเป็นไฟบริสุทธิ์ เป็นธรรม

เนียมของชาวอินเดียนประเพณีมาแต่โบราณ ได้พบหนังสือหลายแห่งที่
 กล่าวถึงเรื่องไฟส่องด้วยแว่นเช่นนี้ ไข่ทั่วไปในการทักปวง ตั้งแต่
 ล่องไฟที่จุดขึ้นบูชาหัดเป็นคน แลบางที่ตัวแว่นนั่นเอง ฤๅศิลา
 แดเหล็กซึ่งไข่ ทำให้เกิดเพลิงขึ้น ก็เป็นเครื่องบูชาของคนบางจำพวกด้วย
 แต่ไฟนี้จะเรียกว่าเป็นสำหรับการมงคลอย่างเดียวไม่ได้ ต้องถือว่าตน
 คำว่าที่คิดเห็นชอบใจไข่ ไฟอย่างนั้น ก็ถือว่าเป็นไฟบริสุทธิ์ที่มาจาก
 ดวงพระอาทิตย์ ไข่ทั่วไปทั้งการมงคลและการอวมงคล ไฟฟ้าเช่นนี้
 ที่ไข่อยู่ในราชการ ที่ถือว่าเป็นการมงคลนั้น คือจุดเทียนไขใน
 การพระราชพิธีต่าง ๆ คิดเชื่อกันว่าเข้าทิพย์ ที่เป็นส่วนการอวมงคล
 คือพระราชทานเพลิงเจ้านายใช้ส่องด้วยแว่น พระราชทานเพลิงข้าราชการ
 ไข่ที่เหล็กไฟ อีกส่วนหนึ่งเป็นเครื่องบูชาที่บริสุทธิ์ คือจุดเทียน
 พรหมจุดเทียนรุ่งในการวิสาขบูชา จุดเทียนพระมหามงคลเทียนเท่า
 พระองค์ในการเฉลิมพระชนมพรรษา นับว่าเป็นบูชาด้วยเพลิงบริสุทธิ์
 แต่ในการที่ดองไข่เพลิงต้องแว่น ถ้าไม่มีโอกาสที่จะส่องจากดวงอาทิตย์
 ได้ ก็ดองไข่ ศิลาแดเหล็กไฟ แต่แบ่งเป็นส่วนที่สำหรับไข่ ในการ
 มงคลแลอวมงคล ชัดไฟเป็นของเกิดขึ้นใหม่ จะไข่ได้ฤๅไม่ได้ยังไม่
 เคยมีผู้ใดตัดสิน ถ้าจะเป็นอันไข่ไม่ได้ ก็คงจะเป็นเพราะเป็นของที่
 คนทำแท้มากไปกว่าเหล็ก ที่เอามาสูบถูจนแต่ทำให้แบน ๆ เป็นรูป
 เหล็กสำหรับตีเหล็กไฟ แลศิลาที่ไปต่อยมาจากภูเขา ยังพอคิดว่า
 เป็นของเป็นเองได้ ชัดไฟนั้นจะเป็นพิษน้อยไปสักหน่อยหนึ่ง แต่ใน
 การเผาศพแลหน้าเพลิงไม่คิด ไข่พวกนี้เคยใช้บ่อย ๆ แต่ถ้าถูกที่
 สลักล้าคมต้องแว่นไม่ได้ ก็ต้องยอมตีเหล็กไฟ โทกทากให้ตดตงมาแต่

ชั้นเดียวอย่าให้ ถึงสองชั้น แต่การที่จุติเทียนพรรษาเต็มแรกนั้น เคย
 จุติในหอพระเจ้าเป็นที่หนึ่ง ด้วยว่าเวตาเข้าได้ตั้งทรงบาตรในการ
 นักขัตฤกษ์พรรษา การบิณฑบาตพรรษาตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำมา เป็น
 เวลาที่พระสงฆ์ผ่านเนรมวยใหม่ ได้เข้ารับบาตรในพระบรมมหาราชวัง
 พระองค์เจ้าหม่อมเจ้าทั้งพระทั้งเณร ได้เข้ารับบาตรทั่วกัน แต่พระ
 มหาเถร กรรมการต้องทำบาญชีวันถวาย ค่อยไปรคให้ ผู้ใด
 เขามาจึงจะมาได้ การทรงบาตรพระใหม่นี้ มีของไทยทานวิเศษ
 เพิ่มเติม คือเป็นผ้าเช็ดปากผ้าเช็ดหน้าใบชา แดงของเด็ก ๆ น้อย ๆ
 เปลี่ยนกันไปทุกวัน เฉพาะใต้ใต้พระที่บวชใหม่ ส่วนของเพิ่มเติม
 ตามเทศกาดมีรูปเทียนไม้ สี่พันหมากพลุนนั้น ได้ทวไปแก่พระสงฆ์ที่มา
 บิณฑบาต เมื่อทรงบาตรเสร็จแล้ว ได้ตั้งจุติเทียนพรรษาในหอ
 พระ แล้วจึงได้ตั้งวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่กรั้นเมื่อตกลงมาใน
 รัชกาลที่ ๔ ขึ้นหลัง ได้ตั้งออกทางพระที่นั่งอนันตสมาคม ได้ตั้ง
 ขึ้นทางพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เทียนพรรษาที่หอพระ ก็เป็นอันจุติ
 ภายหลังวัดพระศรีรัตนศาสดารามไป เมื่อมีเทียนพรรษาขึ้นที่พระพุทธสิหิงค์
 ทรงจุติเทียนพรรษาที่พระพุทธสิหิงค์ก่อน แล้วจึงได้ตั้งออกวัดพระศรีรัตน
 ศาสดาราม การตั้งเทียนพรรษาวัดพระศรีรัตนศาสดารามแปลกอยู่อย่างหนึ่ง
 ซึ่งถ้าไม่สังเกตก็จะไม่นึกถึง ตำราจะตั้งอันใดถ้าตั้งได้เป็นใหญ่แล้ว ต้องตั้ง
 ไว้ ข้างฝ่ายเหนือฤกษ์วันออก สิ่งใดเป็นน้อยฤกษ์ว่ากว่าแล้วต้องตั้งไว้
 ฝ่ายใต้ฤกษ์วันตก แต่เทียนพรรษานี้เทียนวงหลวงตั้งข้างใต้ เทียนวงนำ
 ตั้งข้างเหนือ ถัดจากที่ประทับของเจ้าของเทียนเป็นประมาณ ถึงที่พระที่นั่ง

พุทฺธโชติธรรมในพระราชวังบวร ก็ตั้งเช่นนั้นเหมือนกัน ทรงจุดเทียน
 พรธษาแล้ว ถวายต้นไม้เงินทองพระมหาณัฏฐัน ปฏิมากรคู้หนึ่ง
 แดเครื่องสักการะพุ่มต้นไม้ขนาดใหญ่ เทียนแพรูปแพดดอกไม้วี้อง
 พานทองสองชั้นสองลำรับ สำหรับพระสัมพุทธพรรณี ย่อมลงมา
 ลำรับหนึ่ง แล้วถวายต้นไม้เงินทองแด่พุ่มต้นไม้ขนาดกลาง พาน
 ทองสองชั้นรูปเทียนดอกไม้วี้อง ที่พระพุทฺธยอศพัฯ ฟ้าโลก แด
 พระพุทฺธเลิศสถานภาไยอีกสองแห่ง แล้วจึงได้ถวายพุ่มพระราชคณะ
 ค่อไป พุ่มนั้นจัดลงในกระแวงเรียกว่าตาแวงตากรวย กำหนด
 ให้กว้างค่อหนึ่งสูงสี่นิ้ว เกณฑ์กรมต่าง ๆ ให้ด้านกำหนดเกวียบ
 ในหมายบังคับว่า ให้ตรวจตราอย่าให้มีผิดพิศไทยตลอดได้ แดที่
 แดเห็นอยู่นั้น บางใบมีดกกันไผ่ก็ตลอดได้ บางใบดุกพุทฺธชาทั้ง
 ดุกก็เห็นจะตลอดได้ หมายถึงกันไปตามบุญตามกรรมเช่นนั้น แล้ว
 ส่งให้ทหารในปัดกระตาดเขียนถวายบาย ๆ ตามบุญตามกรรม เปน
 เครื่องสำหรับบันจุของถวายพระ คือพุ่มสี่พุ่มหนึ่งกระถางต้นไม้
 กระถางหนึ่ง กระถางเมียงเปนกระถางเจิม ปากกว้างกว่าแปดนิ้ว
 ฤๅสิบนิ้ว ในนั้นมีเมียงเท่าหมากคำคำหนึ่ง เทียนมัดหนึ่งร้อยเล่ม
 ไม่ สัพพไม้วุดดินไม้วาระอย่างละมัด หมายพลูของหนึ่ง บรรดา
 พระสงฆ์ที่เป็นราชาคณะพระครูเจ้าคณะ ทั้งในกรุงแคว้นเมืองที่ใกล้
 คือเมืองนนทบุรี ประทุมธานี นครเขื่อนขันธ์ นครไชยศรี แด
 เจ้าพระเจ้านครพระมหาเด็ก บางองค์ชำนาญบ่อพระหัตถ์ในพระ
 อุโบสถ พระครูเปรียญถาณานุกรม พระพิชักรรมพระปริตทั้งปวง
 นั่งรายอยู่ตามพระระเบียบ ก่อนเวลาที่เด็ดใจโปรดให้เจ้านายไปถวาย

แล้วทรงแจกเทียนชนวนที่สำหรับจุดเทียนพรรษา แก่พระบรมวงศานุวงศ์
 ให้ไปจุดเทียนพรรษาคตามพระอารามต่าง ๆ การจุดเทียนพรรษานี้
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งว่าเคยได้พระราชทาน
 ไปทรงจุดเทียนทั่ววัดพระเชตุพนทุกปีเสมอมา จนตลอดสิ้นรัชกาลที่ ๒
 ครั้นเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จึงได้เสด็จพระราชดำเนิน
 ทรงจุดเทียนพรรษาทั่ววัดพระเชตุพน ในเวลาบ่ายวันนั้น ๑๕ ค่ำนั้น
 เสมอทุกปี จนนายข้าพเจ้าได้สืบขอบ จึงโปรดให้ข้าพเจ้า
 ไปจุดต่อมา จนตลอดแผ่นดินประจุบันนี้ พึงจะมาเปลี่ยนให้ลูก
 ชายใหญ่ไปจุดได้ดังปี กรมหลวงสมาธิราชสนิท เป็นผู้ซึ่งทรง
 เปนพระธุระในเรื่องจุดเทียนพรรษามาก โดยจะไม่ได้เสด็จเข้ามาใน
 วัดช้านานเท่าใด ถ้าวินจุดเทียนพรรษาแล้วเป็นเสด็จเข้ามาไม่ได้ขาดเคย
 เว้นไว้แต่ประจวบจนเสด็จจตุลันไม่ได้ เมื่อหายประจวบแล้ว
 ยังต้องจงอยู่ใกล้จึงมา ท่านประพุดขึ้นนั้นจนสิ้นพระชนม์ จึง
 ได้ความจากท่านรับสั่งเดิว่า เจ้านายเดิวันสบายของไปจุดเทียนพรรษา
 แต่คนจะวัดต้องวัด เมื่อในรัชกาลที่ ๒ มีผู้ซึ่งจุดเทียนพรรษาอยู่
 ตามท้องที่ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าองค์หนึ่ง พระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าองค์หนึ่ง ท่านองค์หนึ่ง กับใครอีกองค์หนึ่งสององค์
 ข้าพเจ้าจำไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าแต่พระปิ่นเกล้าเสด็จไป
 น้อยวัด ท่านต้องไปกว้ายวัดแต่เข้าจนค่ำจึงได้กลับ ท่านรู้สึก
 พระองค์ว่าการจุดเทียนพรรษานี้เป็นหน้าที่ของท่าน ที่พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงบ่งนำที่ไว้ จึงได้ทรงพระอุสาหาตามเคยเสมอมา
 ตลอดจนถึงรัชกาลประจุบันนี้ เมื่อในรัชกาลที่สามก็ว่า พระเจ้า

ลูกเธอเสด็จไปจุตโดยมาก แต่เมื่อในรัชกาลที่ ๔ นี้ พระเจ้า
 ลูกเธอไปจุตก็หลายวัด แต่เฉพาะวัดเดียววัดเดียว คือแต่เดิม
 ข้าพเจ้าไปจุตวัดราชบูรณ ด้วยหาไคร่เหตุที่วังพระองค์เจ้ามงคลเทวี
 ที่เปนลุงข้าพเจ้า อยู่ถ่วงกรมหมื่นนฤบาทมุขมาตย์เดียนั้น ที่บ้าน
 พระยาพิไชยสงคราม ชำนั้นถึงมือทำการครั้งแรก จะเปนบ้านข้าพเจ้า
 ในที่นั้น เมื่อไปจุตเทียนวัดราชบูรณ จะได้ แวะไปที่บ้านลุง
 แถบบ้านใหม่นั้นด้วย พระองค์เจ้าโสมผดขี้โปรดให้เป็นลูกเลี้ยง
 ดมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว คือเปน
 ผู้ใด มรรณุนั้น โปรดให้ ไปจุตเทียนพรรษาวัดโสมนัสวิหาร
 กรมหลวงพิชิต ดมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เปนคา ๆ
 หาดาน ๆ กันอยู่ จึงโปรดให้ ไปจุตเทียนวัดประยุรวงษ์ เพื่อ
 จะได้ แวะบ้านนั้น ส่วนกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ก็โปรดให้ ไปจุต
 เทียนวัดเครือวัลย์จะได้ ไปแวะบ้านเจ้าพระยาภูธราภัย ซึ่งเป็นตาจริง ๆ
 ที่พระราชทานพระเจ้าลูกเธอ เปนแต่ที่มีต้องการอย่างอื่นอยู่เช่นนั้น
 เพราะพระเจ้าลูกเธอยังทรงพระเยาว์อยู่โดยมาก พระน้องยาเธอที่ได้
 ทรงจุตเทียนพรรษา ก็เห็นมีแต่กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งเป็น
 เจ้าน้าที่เก่าแก่ นอกนั้นก็พระเจ้าราชวรวงษ์เธอบ้าง หม่อมเจ้าบาง
 รายกันไปมากพระองค์ ที่วัดบวรนิเวศ วัดรังษี วัดมหารณพาราม
 วัดบุญศิริ วัดเทพธิดา วัดราชนิตดา ในห้าหกวัดนี้ มักจะตกอยู่ใน
 พระองค์เจ้าแห่ม่อมเจ้า ที่ทรงผนวชอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร พระราช
 ทานเทียนชนวนในเวลาที่มารับฟูน ในแผ่นดินประจุบันนี้ พระเจ้า
 น้องยาเธอ แดหม่อมเจ้าจุฑาคายในรัชกาลที่ ๔ เมื่อผู้ใดได้

รับเทียนชนวนแล้ว ก็รับโคมไฟฟ้าไปด้วยโคมหนึ่ง แล้วให้
 มหาเถรรับฟุ่มเครื่องนมัสการ สำหรับในพระอุโบสถไปด้วย
 วัดโตเทียนพรรษาที่เดิมก็มีฟุ่มเครื่องสักการะนั้นเท่ากันโดยมาก เว้น
 ไว้แก่วัดสำคัญ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามที่เดิมมีฟุ่มมาก ถ้าถูก
 วัดพระเชตุพนแล้ว ต้องมีบ้างมากจึงจะรับของไปหมด แต่เทียน
 ที่พระศรีรัตนเจดีย์ พระมณฑป หอพระมณฑปเขี้ยวธรรม หอพระ
 คณาธาราษฎร์ห้องสนามหลวง หอเจียรธรรมปริต ที่เหล่าน
 พระราชทานพระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ไปจุด จำนวนเทียนพรรษา
 วัดโตมีเท่าใดต่อไปนี้

ที่หอพระในพระบรมมหาราชวัง เทียนหล่อใหญ่ ๒ เล่ม
 หอพระเจียรธรรมปริตเทียนหล่อเด็ก ๑ เล่ม หอพระคณาธาราษฎร์
 สนามหลวงเทียนหล่อเด็ก ๑ เล่ม พระที่นั่งพุทไธสวรรย์พระราชวัง
 บวรเทียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม พระที่นั่งพุทธมณฑลเขี้ยวเทียนหล่อเด็ก
 ๒ เล่ม พระพุทธมุนีรัตนเทียนหล่อเด็ก ๒ เล่ม วัดพระศรีรัตน
 ศาสดาราม ในพระอุโบสถเทียนหล่อใหญ่ ๒ เล่ม หอพระ
 คณาธาราษฎร์เทียนสถัก ๑ เล่ม วิหารยอดเทียนสถัก ๑ เล่ม
 พระศรีรัตนเจดีย์เทียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม หอพระมณฑปเขี้ยวธรรม
 เทียนสถัก ๑ เล่ม รวม ๖ เล่ม วัดราชประดิษฐ์เทียนหล่อ
 เด็ก ๒ เล่ม วัดราชบพิธเทียนหล่อเด็ก ๒ เล่ม ในพระอุโบสถ
 เทียนสถัก ๑ เล่มที่พระเจดีย์ วัดมหาธาตุเทียนสถัก ๑ เล่ม
 ในพระวิหาร เทียนสถัก ๑ เล่มในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน

ในพระอุโบสถเทียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม   วิหาร ๔ ทิศเทียนสดัก ๔ เล่ม
 พระพุทธรูปไสยาสน์เทียนสดัก ๑ เล่ม รวม ๖ เล่ม   วัดสุทัศน์เทียน
 หล่อใหญ่ ๑ เล่มในพระวิหาร   เทียนสดัก ๑ เล่มในพระอุโบสถ
 วิบวรนิเวศเทียนหล่อใหญ่ ๑ เล่มในพระอุโบสถ   เทียนสดัก ๑ เล่ม
 ในพระเจดีย์ เทียนสดัก ๑ เล่มในวิหารพระศาสดา   วัดบรมนิวาสเทียน
 สดัก ๑ เล่มในพระวิหาร   เทียนหล่อใหญ่ ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ
 วัดอรุณเทียนหล่อใหญ่ ๑ เล่มในพระอุโบสถ   เทียนสดักหอไตรเล่ม ๑
 กุฎีแปดเล่ม ๑   พระวิหารเล่ม ๑ รวม ๔ เล่ม   วัดราชโอรส
 เทียนหล่อใหญ่ ๑ เล่มในพระอุโบสถ   เทียนสดักที่พระพุทธรูปไสยาสน์
 ๑ เล่ม   ที่พระวิหาร ๑ เล่ม รวม ๓ เล่ม   วัดบุญศิริเทียนสดัก
 ๑ เล่ม   วัดราชจักรีเทียนสดัก ๑ เล่ม   วัดราชบูรณะเทียนสดัก
 ในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม รวม ๒ เล่ม
 วัดสุวรรณารามเทียนสดักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม
 วัดสระเกศเทียนสดักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม
 วัดไชยพยุษมาต เทียนสดัก ๑ เล่ม   วัดประยูรวงศารามเทียนสดัก
 ในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม   วัดนวมวิมลกเทียน
 สดัก ๑ เล่ม   วัดปากน้ำเทียนสดัก ๑ เล่ม   วัดโมลีโลก
 เทียนสดักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เล่ม   วัดหงษ์
 เทียนสดัก ๑ เล่ม   วัดหน้ เทียนสดักในพระวิหาร ๑ เล่ม   ใน
 พระอุโบสถ ๑ เล่ม   วัดนางนองเทียนสดัก ๑ เล่ม   วัดรัชฎา
 ธิฐ์ เทียนสดัก ๑ เล่ม   วัดกาญจนสิงหาสน์เทียนสดัก ๑ เล่ม
 วัดชนะสงครามเทียนสดัก ๑ เล่ม   วัดอัม্বরสารวัตรเทียนสดัก ๑ เล่ม

วัดบพิตรนิมิตต์เทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดส้มพันทองเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดทองธรรมชาติเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดราชคฤห์เทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดประทุมคงคาเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดยานนาวาเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดเทพธิดาเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดราชันต์คาเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดพิไชยญาติเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดหนองคารามเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดโชคนารามเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดทองนพคุณเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดเทพศิรินทราวาศ์เทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดเสด็จวัดเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดเขมาภิรตารามเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดหิรัญบุรีเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดศรีสุดารามเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดกัลยาณมิตรเทียนสถักในพระอุโบสถ
๑ เด่ม ในพระวิหาร ๑ เด่ม	วัดอินทารามเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดจันทร์ารามเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดอภัยทามริการามเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดกุหาสวรรค์เทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดสังฆะระจาเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดราชสถิตารามเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดเวฬุวัดเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดนาครดาสเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดพระยาทำเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดระฆัง เทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดสมนิทร์เทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดสุทธิตารามเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดดาวดึงษ์เทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดกฤตยุมเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดชีโนะธารามเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดภิกษุณีนาฏเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดเทวราชกุญชรเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดจักรวรรดิราชาวาศ์เทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดสามพระย เทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดสังฆะระจารามเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดวังษ์สุทธาวาศ์เทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดไพชยนต์พลเสพเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดโปรดเกษเทียนสถัก ๑ เด่ม
วัดเฉลิมพระเกียรติเทียนสถัก ๑ เด่ม	วัดบุบผารามเทียนสถัก ๑ เด่ม

วัดมหารณพารามเทียนสถัก ๑ เถ่ม   วัดโสมนัสวิหารเทียนสถัก ๑ เถ่ม
 วัดพระนามบัญญัติเทียนสถักในพระวิหาร ๑ เถ่ม   ในพระอุโบสถ ๑ เถ่ม
 รวม ๒ เถ่ม   วัดลี้ภัยเทียนสถัก ๑ เถ่ม   วัดเวฬุราชิน
 เทียนสถัก ๑ เถ่ม   วัดประทุมวันเทียนสถัก ๑ เถ่ม   วัดมหา
 พุฒารามเทียนสถัก ๑ เถ่ม   วัดบวรมงคลเทียนสถัก ๑ เถ่ม
 วัดวงษ์มุตวิหารเทียนสถัก ๑ เถ่ม

การเสด็จพระราชดำเนิน ถวาย พุ่ม

เมื่อ พระราชทานแจกเทียน ให้พระบรมวงศานุวงศ์ไปจุดตามวัด
 เสด็จแล้วเสด็จขึ้น เป็นสิ้นการในเวลาเช้าเวลาบ่าย เมื่อในรัชกาลที่ ๔
 เสด็จพระราชดำเนินออกทาง ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม เสด็จจุดพระเชตุพน
 ก่อน แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับทางพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เพื่อ
 จะทรงจุดเทียนถวสมณต์ ที่พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ คือพระตำหรับซึ่งจะตั้ง
 ในการสดับปกรณ์ ถาถานุกาถในวันแรมค่ำหนึ่งเวลาเช้า แต่ในแผ่นดิน
 ประจุบันนี้ต้องมีพระราชกิจเพิ่มเติมขึ้นอีก คือต้องเสด็จพระราชดำเนิน
 พระพุทธมณฑลที่ยว แดพระพุทธรูปต้นสถูปพระที่นั่งบรมพิมานก่อน
 แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินวัดพระเชตุพนทางพระที่นั่งอนันตสมาคม เสด็จ
 ขึ้นพระอุโบสถก่อน ทรงจุดเทียนพรรษาถวายเครื่องสักการะเสด็จแล้ว
 จึงได้เสด็จพระราชดำเนินถวายเครื่องสักการะที่พระโถกนารด แล้วทรง
 จุดเทียนพรรษาถวายเครื่องสักการะใน พระวิหารทั้งสี่ทิศ พระเจดีย์
 ทั้งสี่องค์ แดพระพุทธรูปโดยคั่น แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกทาง
 ประตูข้างการเปรียญ ข้ามถนนไปตำหนักกรมสมเด็จพระปรมานุชิต
 ถวายเครื่องสักการะพระอัมมัญญิ แล้วเสด็จพระราชดำเนินถวายพระพิมพ์ธรรม
 ถวายพุ่มคเณพารองค์เดียว ถึงว่าเมื่อพระธรรมเจดีย์ยังอยู่ไม่ได้พระ
 ราชทาน เพราะเหตุว่าพระพิมพ์ธรรมเป็นผู้รักษาพระอัมมัญญิ การ
 เสด็จพระราชดำเนินวัดพระเชตุพนนี้ กว่าจะนมัสการเสด็จทุกแห่ง อยู่
 ในชั่วโมงครึ่งทุกปี

วันแรกจำหนึ่งเวลาเช้า เสด็จพระราชดำเนินออกสดับปกรณ์ ถาไล
 หนาวเหมือนอย่างเดือนอื่น ๆ ทุกคราว แผลงแต่มีเครื่องสักการะสำหรับ ข้า
 พระรษา ทรงประเคนองค์ละดุ่ม เมื่อพระสงฆ์ดับธวั เสด็จ
 พระราชดำเนินออกเปิดช่องเครื่องพระมหามันรัตนปฏิมากร ในรัชกาลที่ ๔
 มีเสด็จพระบวรราชวัง ตามจำได้ว่าในวัน ๑๕ ค่ำนั้น เมื่อพระ
 บาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าฯ ทรงสบายปรกกิจอยู่ ก็เสด็จพระราชดำเนิน
 ลงมาเฝ้าในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุทียนพระรษาเหมือนกัน
 แล้วทูลว่าเจ้าเองไม่ไต่จำได้ว่าเสด็จลงมาเคย เคยเห็นแต่เสด็จลงมา
 ในการอื่น ๆ คือก็น่าต้องคราวเป็นอัน หนึ่งไม่เคยได้เฝ้าว่า
 มาดกว่าตามครั้ง แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เสด็จพระราชดำเนิน
 พระบวรราชวังปีละครั้งหนึ่งไม่ขาดเคย ถ้าจะเป็นสองครั้งก็มีได้กัน
 การที่เสด็จพระราชดำเนินนั้น อยู่ในเวลาเที่ยงๆบ่ายโมงหนึ่ง ประทับ
 ที่พระที่นั่งศิวโมกษนิมิตการพระเสริมแล้ว จึงเสด็จขึ้นบนพระที่นั่ง
 พุกไธสวรรย์ จุทเทียนพระรษา แล้วสดับปกรณ์พระอัยสุริยมพระราชวัง
 ดมพระองค์ พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าฯเสด็จออกมาเฝ้าที่ปากฉาก
 ข้างใต้ตรงที่ประทับ เมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนินเช่นนั้น มีพระ
 ยานรงค์วิไชยเดโชฯ ยังเป็นจมนมมหาสนิทอยู่ ตั้งเครื่องพระสุธารคัมเครื่อง
 แก้วมทุกคราว ประทับอยู่จนบ่ายสองโมงบ้างสามโมงบ้าง จึงได้
 เสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่ในแผ่นดินประจุบันนี้ ไม่มีการเสด็จพระราชดำเนินพระราชวัง
 บวรเคย เป็นแต่เสด็จออกสดับปกรณ์ แดเปิดช่องเครื่องพระแก้วแก้ว
 เสด็จขึ้น บางทีก็ย้ายเสด็จพระราชดำเนินจุทียนพระรษาวัดพระเชตุพน

มาในวันแรมค่ำหนึ่ง ถ้าเช่นนั้นเวลาเช้ามันจะไม่ใคร่เสด็จพระราชดำเนิน
ออกเปิดเครื่องเครื่องพระแก้ว ด้วยเป็นเวลาแต่ตรือนจันทร

ในวันแรมสองค่ำ เมื่อรัชกาลที่ ๔ เสด็จพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศ
แต่มักจะเสด็จพระราชดำเนินเวลาค่ำโดยมาก ทรงนมัสการพระชินศรี
พระเจดีย์พระศรีสุรัสวดี แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนพระตำหนัก
กรมพระปวเรศวิริยาสภมณ พระราชาคณะเถาณานุกรมปรีญาในวัด
บวรนิเวศนั้น รับเสด็จอยู่บนตำหนักพร้อมกัน ทรงถวายพุ่มข้าว
ทุกรูป แต่พระอินทกับไม่ได้พระราชทานด้วย แล้วประทับนั่งอยู่จน
ห้าทุ่มบ้างต้องขามบ้าง เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนพระที่นั่งอาภรณ์
ภิรมย์ขึ้นด้วยทุกปี การถวายพุ่มทั่วทั้งวัด มาเกิดมีเหตุวิวาทราชประดิษฐ
ในชั้นหลัง ตั้งแต่เมื่อแรกพระสงฆ์มาอยู่ เมื่อไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน
จากเทวสถานวัดพระเชตุพนแล้ว เสด็จพระราชดำเนินในวันแรมค่ำหนึ่ง
ซึ่งเป็นวันพระสงฆ์เข้าพรรษาทรงถวายพุ่มทั่ววัด ครั้นมาถึงแผ่นดิน
ปัจจุบันนี้ ก็เสด็จพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศ ในวันแรมสองค่ำ
เหมือนอย่างแต่ก่อน แต่พระสงฆ์อินทกับในวัดบวรนิเวศ ที่ทรง
คุ้นมาแต่เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรมีอยู่โดยมาก ที่ไม่ทรงรู้จักนั้น
มีน้อย จึงได้ทรงถวายพุ่มเสียสิ้นทั้งวัด เมื่อพระสงฆ์ถึง ๕๐ เสด็จ ๖๐
รูปเช่นนั้น จึงได้ย้ายลงมารับพุ่มพร้อมกันในพระอุโบสถ เว้นไว้
แต่พระเจ้าอินทซึ่งยาเธอที่ทรงผนวชภิรมย์สามเณร ยังคงเสด็จพระราช
ดำเนินไปถึงที่ตำหนักแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับมา ถวายพุ่มทั่ววัดราช
ประดิษฐทั่วทั้งวัด เสด็จพระราชดำเนินแต่เวลาเย็น อยู่ใน
ยามหนึ่งจึงได้กลับพระบรมมหาราชวัง

สถานที่ที่เครื่องสักการะถวาย ในการเข้าพรรษาในพระบรมมหาราชวัง
 ที่หอพระเจ้าแห่งหนึ่งสำหรับพระพุทธรูปฉลองพระองค์ แต่สำหรับพระ
 พุทธรูปท่าพระชนมพรรษา ใช้พุ่มย้อม ๆ เท่าจำนวนพระ หอพระบรมอัฐิ
 สำหรับพระพุทธรูปพระชนมพรรษาตามรัชกาล หอพระน้อยสำหรับ
 สมเด็จพระสังฆราชและพระพุทธรูปโฆษาจารย์ พระที่นั่งบรมพิมานสำหรับพระพุทธรูป
 พระชนมพรรษารัชกาลที่ ๔ พระที่นั่งไพศาลทักษิณสำหรับพระสยามเทวา
 จิราช พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทสำหรับพระพุทธรูปขัตติย์น้อย พระตำ
 พุทธพรหมณาสถา พระพุทธรูปต้นสดาน สำหรับพระพุทธรูปขัตติย์น้อยต้นไม
 ทองเงินด้วยคู่หนึ่ง พระพุทธรูปมณฑลเจ็ย สำหรับพระเจดีย์ พระพุทธรูปสี่ทิศ
 พระฉลองพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ สมเด็จพระเจ้า
 ลูกเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาภิเศกพระที่นั่ง หอศาสตราคมหอเสด็จบรมมหาราช
 พระที่นั่งหอแก้ว วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระมณฑปรัตนวิมลาราม
 พระพุทธรูปยอผ้าจุฬาลงกรณ์ พระพุทธรูปเถลิงถวัลยราชสมบัติ สมเด็จพระ
 พุทธพรหม พระศรีรัตนเจดีย์ พระมณฑป หอพระมณฑปรัตนวิมลาราม หอ
 ราชกรมานุสร หอราชพงษานุสร พระคันธารราษฎร์ พระวิหาร
 ยอด พระศรีมหาโพธิ หอพระนาค เถยมาตามของเก่า เดียวนี้
 ไม่มีพระพุทธรูปแล้ว ก็จะไปรวมกันอยู่วิหารยอด หอพระคันธาร
 ราษฎร์ห้องธนามหลวง ในพระราชวังบวร พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
 พระที่นั่งวงจันทร์คืออิศริยาราชานุสร วัดพระเชตุพน พระพุทธเทวปฏิมากร
 พระพุทธรูปไสยาสน์พระโลกนาถ พระวิหารทิศทั้ง ๔ พระเจดีย์ ๔ พระศรี
 มหาโพธิหนึ่ง พระอัฐิกรมสมเด็จพระปรมานุชิตหนึ่ง วัดบวรนิเวศ
 พระพุทธรูปขัตติย์น้อยทองเงินด้วยคู่หนึ่ง พระศรีสุทนต์ พระนิรันตราย

พระมุกตวันออก พระมุกตวันตก หอไตร พระไพรีพินาศ พระพุทธรูปไสยาสน์
 พระเจดีย์ พระวิมลาโศติ พระพุทธรูปวิฆเนศวร พระพุทธรูปปัญจักษระ
 จักรวาลประดิษฐาน พระพุทธรูปสี่ทิศ พระชินราช พระชินศรี พระศาสดา
 พระนิรันตราย พระศรีมหาโพธิ์ หอไตร จักรวาลพิศ พระประธาน
 พระนิรันตราย พระเจดีย์ พระวิมลาโศติ จักรวาลนั้น บนดาดฟ้ามีเทียน
 พรหม ก็มีเครื่องสักการะสำรับ มี ทุก ๆ วัด อย่างวัดบรมนิวาส
 วัดประทุมวนาราม คือวัดนี้พระแก้วมรกตไว้ไว้พระราชทานเทียน ๑๖ เล่ม
 รูป ๑๐ ดอก ฟันเด็กฟุ่ม ๑ มาแต่ในรัชกาลที่ ๔ ครั้นในรัชกาล
 ประจวบนั้นจึงย้ายเข้ามาเดิม เดิมวัดโพธิ์มีพระพุทธรูปอีกวัดหนึ่งได้เหมือนกัน
 หนึ่งตนนี้ใคร่ที่จะสนพระญาณ มีเครื่องสักการะด้วยสำรับหนึ่ง

ส่วนพระราชอาณาเขตแดนกรุงเก่า คือ กรุงเก่า เขษรบุรี ราชบุรี
 ตปนบุรี สระบุรี ก็ได้พระราชทานอาณาเขตไว้แก่เจ้าพระยาเพ็ญรน้อยเหมือนกัน
 แต่ให้เจ้าพนักงานส่งออกไปตามท้องที่ถึงพระบัย ตกเรียนเสียหลายโดยมาก
 ครั้นมาในแผ่นดินประจวบนั้นพระสงฆ์หัวเมืองเข้ามากรุงเทพ ในการ
 ตลอดไพรพาทันมาทวงที่เจ้าพนักงานในกรุงว่า ไม่ได้เทียนเนื่อง ๆ
 ภายหลังตกลงยินยอมกันเองกับเจ้าพนักงาน ให้เก็บรอไว้จนเวลาฉลอง
 ไตรจึงได้มารับโดยมาก การถวายเครื่องสักการะเข้าพรรษานั้นก็ยัง
 เป็นการเด่นมากขึ้น พระสงฆ์ที่ได้รับบิณฑบาตแต่เทียนน้อยมีแต่
 ฟันเด็กฟุ่มไม่ก็กระนั้นแล แต่กระจำกับกระเพียงแต่อดดับเป็นการ
 อันหนัก เมื่อจะถึงเทศกาลได้ วันถวายฟุ่มที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 จะได้เห็นกระเพียงทั้งเกวียนไปตามพระระเบียง มากกว่าอย่างอื่น รอง

ลงไปก็กระจาดมีทั้งอยู่บ้าง พุ่มกับต้นไม้หัก ๆ โค่น ๆ เกตือนกถาด
 อยู่ก็มี การซึ่งผิดกันไปจนออกพรรษามิอาจมารับนั้น ก็แปล
 ว่ารับเทียนรัยกันเอง แต่รัยภายหลังมานี้ เวลามาเข้าพรรษาแล้ว
 เคยเสด็จพระราชดำเนินพระราชวังบางปะอิน ทรงถวายพุ่มพระพุทธรูป
 แด่พระสังฆมณฑลเทศาภิบาลพระวชิรเกล้าฯ จึงโปรดให้เป็นกำหนดเสียว่าวันแรมแปดค่ำ
 ให้พระราชทานคณะภิกษุสามเณรไปเรียน ในกรุงเก่าแต่หัวเมืองที่ใกล้เคียง
 มารับพระราชทานฉันพระอุโบสถบ้าง การเรียนบ้าง ศาสดาบ้าง แล้ว
 ทรงถวายพุ่มเหมือนอย่างในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็เป็นอันได้ไป
 จริง ๆ ทั้งกัน คงมารับในเวลาดอกไม้ใด แต่หัวเมืองบ้าง
 ได้ฝ่ายตัววันออก

เรื่องสักการะสำหรับวัดพิเศษพระวชิรเกล้าฯ คือ พระพุทธรูปมณฑล
 ขรรโมภาส ๑ พระสาวก ๘ พระนิรันตราย ๑ พระถอยถาด ๑ พระ
 จงกรม ๑ พระศรีมหาโพธิ์ ๑ พระคันธารราษฎร์ ๑ พระฉลองพระองค์
 สมเด็จพระเจ้าตากสินเจ้าฟ้าอภัยวิลาสทรงกระทำ การเรียน ๑ พระนาครปรก
 ศิลา ๑ หอไตร ๑ พระสังฆมณฑลเทศาภิบาลพระวชิรเกล้าฯ
 ได้เทียนแพหนักเล่มละกิ่งคี่ถึง พุ่มขนาดกลาง วัดเสนาสนาราม
 วัดชุมพลนิกายาราม วัดกระวีศาราม วัดมณีชลขันธ์ ได้เทียนกำพุ่มเล็ก
 เหมือนวัดบรมนิวาส

หนึ่งตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มา โปรดให้ช่างในออกถวายพุ่มพระเจ้า
 บรมวงษเธอ กรมพระปวศอภัยวิลาสทรงกระทำ ที่พระระเบียงวัดพระศรี
 รัตนศาสดารามในวันขึ้นสิบห้าค่ำ แลบางปีที่ข้าพเจ้าจำได้นั้นเมื่อข้าพเจ้า
 มวยเณร โปรดให้ช่างในไปถวายพุ่มพระสังฆมณฑลเทศาภิบาลที่วัดบรมนิวาส

จิหารครั้งหนึ่ง แลวัดราชประดิษฐหลายครั้ง ในรัชกาลปัจจุบันนี้การ
 ถวายพุ่มพระเจ้าบรมวงษ์เธอกรมพระปวเรศคงอยู่ เพิ่มพระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสขึ้นอีกองค์หนึ่ง แลเมื่อเสด็จพระราชดำเนิน
 เกาะบางปอิน โปรดให้ช้างไนไปถวายพุ่มพระสงฆ์ วัดนิเวศธรรมประวัติ
 ทุกปี

หนึ่งในวันน้ำตฤาษีเข้าพรรษาดังนั้น มีการสวดมหาชาติคำหลวง
 ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาแต่โบราณ เรื่องพระมหาชาติ
 คำหลวงนี้เป็นของพระโหราโลกนารถทรงธรรม ได้ทรงเรียบเรียงขึ้นไว้
 ด้วยบทพระปด๊ายกลอนได้ มีจำนวนปรากฏในหนังสือพิมพ์พระญาณ
 วิสต์ฉบับที่ ๓๖ หน้า ๔๒๗ แล้ว ข้าพเจ้าไม่กล้าซ้ำลือพระราช
 ปรารภถึงสิ่งนี้ จะขอกล่าวถึงเจ้าพระยาธรรมศาสตร์รัตนโกสินทร์
 เปนคนซึ่งจะต้องให้ศึกษารู้อย่างพระเจ้าทรงธรรม ว่าพระองค์ทรงทราบ
 อักษรวิจิตรที่ภาษามกรภาษาไทยแตกหลายภาษาอื่นต่าง ๆ ดังซึ่ง แด
 ประกอบด้วยพระดำริปัญญา ฉลาดในการที่จะประพันธ์มุกติลิตีร่าย
 กาพย์ โคลง ฉันท์ ให้ไพเราะได้เป็นอย่างดี การที่ทรงแปลภาษาจาก
 มกรตบภาษาไทยให้เปนตลิลโคลงฉันท์กาพย์ต่าง ๆ สดอันไป ข้าไครย
 ข้อความในหนังสือพระปด๊ายกล่าวไว้ให้สมควรแก่ข้อความ ๆ คิดที่ทรง
 แต่งนี้สิ่งนี้นั้น เปนอย่างแปลกประหลาดเกิดขึ้นใหม่ มิได้มี
 ประสงค์ที่จะตั้งแบบประเพณีใด เหมือนอย่างนักปราชญ์ทุกวันนี้ พอใจ
 แต่เพียงหนังสือถ้อยคำถ้อยคำ ซึ่งกล่าวไว้ในพระมหาชาติคำหลวง เปน
 คำที่ตลิลซึ่งเกินกว่าคำพูดที่เราพูดจากันอยู่ทุกวันนี้ ที่แปลไม่ออกว่าจะ
 หมายความว่าอย่างไรมา คำ เปนหนทางที่ผู้มีความรู้แต่มีสติปัญญาจะ
 พิจารณาตรอง ดึงส่วนหาคำที่โบราณ เสาะหาทางมาแห่งศัพท์ซึ่ง

ใช้กันอยู่ในภาษาไทย ที่แปลไม่ออกไม่ทราบกันเหตุที่มาได้ กว้างขวาง
มาก แต่แปลที่น่าเสียดายอยู่ ด้วยหนังสือมหาชาติคำหลวงนั้นขาดหาย
เสียในกระบวนแต่เมืองเสียดหายฉบับหาไม่ได้ ที่ยังคงอยู่ตัวนี้ คือ
ทศพร หิมพานต์ วัชรประเทศ ชชก มหาพน กุมาร มหาราช
นวก่อนที่ ล้วนฉบับที่เขานี้ มีอักขระพิมพ์ขึ้น แต่ไ้หารแต่ความ
รู้เท่าไรได้บ้าง ในตำราพระราชนิพนธ์ของเก่า แต่ซึ่งเรายังได้พบอ่านเท่าที่
มีอยู่นี้ กับที่เขานี้ก็ยังมีหมดอยู่แล้ว ควรจะสำรวจเจริญทวน ที่ได้
ทวนกันแล้วไว้ ให้เราได้รู้ถ้อยคำของคนโบราณซึ่งเป็นที่น่าจะ
รู้เขายะยี่

แต่เมื่อจะพิจารณาให้รู้ความรู้ ของพระเจ้าทรงธรรมโดยละเอียดแล้ว
ก็เห็นว่าพระบารมีพระทวารพระไวยปฏิญาณมากจริง แต่ทรงทราบอักษรวินัย
ในภาษาไทยแปลก็ยังไม่รู้ ได้เคยพบในภาคครั้งนั้น แต่ถึงว่าทรงทราบ
มากเช่นนั้น ก็ให้ละหาเป็นพระ ชั่วๆ ในการที่จะต่อต่อเอง เสาะหา
ธรรมที่ลึกลับวิเศษโดยละเอียดนักไม่ จะเป็นแต่ทรงสนุกนี้ในการหนังสือ
มากกว่าที่จะประหลาดพระองค์ ทรงแสดงออกพันให้ ได้จริงในทางธรรม
เหตุใดจึงได้กล่าววาทนี้ เหตุว่าการที่พระองค์ทรงประพฤติกึ่งปวง มีบอก
หนังสือพระดังจะปะคันนั้น ก็เป็นแต่การที่จะชี้แจงอักษรวินัยในภาษามคธ
เมื่อจะทรงเรียบเรียงเป็นพระราชนิพนธ์ ก็เรียบเรียงเพียงชั้นมหาเวศดินดร
ชาฎก ซึ่งเประวิธออกสนุกนี้ชวนอ่าน เพื่อจะเดินทางอักษรวินัยทั้ง
ภาษาไทยภาษามคธอย่างเดียวกัน ส่วนการในพระพุทธศาสนา ไม่มี
ปรากฏว่า พระองค์ได้ศึกษาระมดกนปดกปล้องการซึ่งเคร้าหมองอย่างใด
ให้บริสุทธ์บริบูรณ์กว่าคนอื่นที่เคย เมื่อว่ารวมยอดแล้ว การซึ่ง

พระองค์ได้เกิดถว้ยราชสมบัติปราบดาภิเษกขึ้นนั้น ก็อาจจะขอให้
เห็นได้ ว่าพระองค์ทรงหนักแต่โปรดทางเล่าเรียนมากกว่าการปฏิบัติ จึง
ไม่สู้สนพระทัยที่จะบำรุงในทางปฏิบัติมากนัก

หนึ่งมหาชาติคำหลวงนี้ มีทำนองที่สวดประกอบด้วยเมื่อดพรายสังค้ำ
ลักซึ่ง จนไม่สามารถที่จะจำไว้ได้ ฤๅจะนึกทำให้ถูกขึ้นใหม่ ต้องมี
เครื่องหมายที่ขึ้นที่ถึงที่สุดที่คำ ระตะเต็มไปทุก ๆ วรรค ทำนองนั้น
ก็ไม่คล้ายถึงเทียบเทียมกับทำนองอย่างอื่นเลย เป็นทำนองอันเกิดขึ้นจาก
พระราชกริห์ของพระเจ้าทรงธรรมนั่นเอง ส่อให้เห็นว่าท่านคงเป็นผู้ชำนาญ
ในการสวดเรียนต่าง ๆ ทุกอย่าง มีพระสຸเลียงอันไพเราะคงต้องแคล้ว
อาจจะบัญญัติทำนองขึ้นใหม่ ให้แปลกเปลี่ยนกับที่เคยมีมาแต่ก่อนได้
แล้วทรงพระอุส่าห์ฝึกหัดด้วยพระองค์เอง ให้ราชบุรุษผู้เจ้าพนักงานรับ
เครื่องราชบรรณาการ เป็นกรมนี้สวดด้วย ชรอยว่าคนพวกนี้ จะเป็น
คนที่รับราชการอยู่ในพระราชมณเฑียรสนิทสนม ด้วยเป็นภิกษุสามเณร
ฤๅกฤๅษีที่เป็นศิษย์ทรงใช้สอยสั่งสอนมาแต่เดิม ถือมาหมายเป็นข้าหลวง
เดิม ด้วยได้เคยทรงใช้สอยสนิทสนมมาแต่ก่อน จึงได้ใช้สำหรับต้อนรับ
รับแขก แต่ผ้าโกสัลเฉียงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยโปรดปรานมาก
ถ้าเป็นเดี๋ยวนี คงต้องทรงซื้อสร้อยนาฬิกาที่สายโต ๆ พระราชทานให้
แขวนโยงโยงไปตามกัน เพราะคนพวกนี้เป็นคนสนิทชิดชมได้ทรงชักชวน
ให้สวดได้เนื่อง ๆ ดีกว่าที่จะเอาผู้ขึ้นมาฝึกหัด พระสงฆ์ที่ชำนาญ
ในการสวดเรียนต่าง ๆ ย่อมจะเป็นฝ่ายล้มคิ่วบิณฑนาชระโดยมาก สืบมา
จนเราได้พบได้เห็น แลวิชาซึ่งพระสงฆ์ศึกษาในเวลานั้นเก่า ก็นับว่า
ฝ่ายวิปัสสนาชระอย่างหนึ่งพระธรรมเป็นใหญ่ ตลอดมาจนกรุงรัตนโกสินทร์นี้

จึงเห็นว่าคุณวิเศษของพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งเป็นที่นับถือของคนทั้งปวง
 จนถึงเป็นเจ้าแผ่นดินได้นั้น จะเกิดขึ้นทางวิปัสณาธรรมนี้ พระธรรมมาก
 กว่าทางคันถธุระ เมื่อจะสังเกตดูในพระราชพงษาวดารก็จะเห็นได้ว่า
 ตั้งแต่เหนือแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมขึ้นไป การที่จะสรรเสริญเวทมนต์
 คาถาอันใด น้อยกว่าตั้งแต่พระเจ้าทรงธรรมลงมา ตั้งแต่แผ่นดินพระเจ้า
 ทรงธรรมลงมาแล้ว มักจะกล่าวถึงอย่างกฬิชาตรีต้องหนนหยาตัว
 ทำเสน่ห์ให้เล่ห์กลเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น เพราะเหตุว่าพระเจ้าทรงธรรมเป็น
 แต่พระราชอาณาเขตหนึ่งเท่านั้น สามารถที่จะชิงสมบัติจากพระเจ้าแผ่นดิน
 อันสืบพระวงศ์ในห้องในประพณ ชักกันมาถึงยี่สิบชั่วกษัตริย์ จึงเป็นเหตุให้
 คนเชื่อถือในทางวิชาเหล่านั้นแก่กล้าขึ้น ซึ่งแผ่นดินกรุงสยามในระยนั้น
 ชุมุโขกไปด้วยน้ำมันดัดน้ำมันนั้น คงจะเป็นเหตุเพราะพระราโชบายของ
 พระเจ้าทรงธรรม ที่จะรักษาศิริราชสมบัติของพระองค์ ให้มั่นคงให้ มีผู้
 ประทุษร้ายได้ แต่เพราะเหตุที่คนที่เชื่อถือเท่านั้น ย่อมเชื่อถืออุททิศ
 ต่าง ๆ อันพระอรรคณาจารย์เจ้าพรณาไว้ ก็ต้องเชื่อบุญจันทราน
 อนาคตวงศ์ด้วย เมื่อถือเช่นนั้นแล้วก็ต้องถือว่าผู้ซึ่งเกิดมาภายหลัง ย่อม
 จะเสื่อมลงไป เสื่อมลงไปจากผู้ที่เกิดก่อน อีกประการหนึ่งถ้าเจ้าแผ่นดิน
 องค์ใดไม่ว่าในพงษาวดารไทยฤๅพงษาวดารต่างประเทศแห่งใด ยกย่อง
 พระองค์ว่าดีกว่าพระราชโอรส ซึ่งจะสืบสันตติวงศ์ ฤๅที่จริง ๆ พระ
 ราชโอรสตามไม่ทันได้เสียกัน ราชวงศ์อันนั้น ก็มักจะเสื่อมสูญลงไป
 เร็ว ๆ นั้น เหมือนอย่างพระเจ้าทรงธรรมนี้ พระราชโอรสก็รื้อลงไป
 เป็นปากคณางที่เดียว ผู้ซึ่งได้รื้อเรียนวิชาตามทาง ถึงแม้ว่าเป็นพระ
 ราโชบาย แต่ยังเป็นที่ยินยของคนอยู่ ก็อาจประทุษร้ายชิงเอาแผ่นดิน

ได้โดยง่าย ตามทางซึ่งพระเจ้าทรงธรรมได้ทำอุบายไว้นั้นเอง ^๕เชื้อ
 ด้ายก็เพราะปลูกกันต่อ ๆ มา จนแผ่นดินไม่มีความคู้ได้โดยตลอดจนเดีย
 กรุง ยี่มีหน้าเข้ามาเบียดเบียนเอากรุงธนบุรีไปด้วย ซึ่งอธิบายมานั้นอยู่ข้าง
 จะเลื้อยเกินเหตุเป็นแต่อยากจะพูดออกความเห็นเท่านั้น ขอรวบเนื้อความ
 ดังว่า พระเจ้าทรงธรรมนั้นทรงถนัดในทางอักษรวิธีอย่างหนึ่ง การปฏิบัติ
 ของพระองค์ในเขตาทรงผนวชนั้นเป็นฝ่ายวิมัสสนาธุระ ตามดลทิชาจารย์
 เคยถือมา มิใช่ล่อลวงหารธรรมที่ดีมาปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ อย่าง
 เช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะฉะนั้นพระองค์จึงทรง
 สันทัดในทางที่จะทำ ๆ นองสวดเขียนต่าง ๆ ตามดลทิชของพวกอาจารย์
 วิมัสสนาของแผ่นดินอยู่ปนปรกิติ จึงได้ทรงคิดทำของมหาชาติคำหลวง
 ได้ว่าเขียนสวดกันมาทุกกาลเวลานี้ ถึงว่ามีแต่หนึ่งคือมหาชาติคำหลวง
 เพิ่มเติมที่ขาดลงไป ก็ไม่สามารถที่จะกะแบบทำนองสวดลงในหนังสือ
 นั้นได้ มหาชาติคำหลวงที่สวดอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามทุกวันนี้
 ก็สวดอยู่ที่นั่นเอง

การสวดมหาชาติคำหลวง เป็นธรรมเนียมมีมาแต่ในแผ่นดินพระเจ้า
 ทรงธรรม ในหนังสือเรียกว่าโอเอ พิหารราย คำที่ว่าโอเอพิหารรายนี้
 ได้สอบถามผู้หลักผู้ใหญ่ว่า จะหมายเอาสวดพระมหาชาติคำหลวง
 ฤๅจะหมายเอาที่นักเขียนโรงงาน อ่านหนังสือสวดเป็นทำนองตามคำดาราย
 ก็ได้ความว่าที่นักเขียนโรงงานสวดตามคำดารายนี้ พังเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔
 คำว่าโอเอพิหารรายมีเรียกมาถ่อนนั้นแล้ว ตามความเข้าใจของผู้ที่บอก
 นั้น ว่าคำโอเอพิหารรายนี้ คือสวดพระมหาชาติคำหลวงนั่นเอง
 ดูคำนี้จึงความนี้ไม่ยุติกันข้อที่เรียก คำที่เรียกว่า “โอเอ” ดูไม่

คำสร้อยณัฏฐ์ เป็นคำก่อนจะอยู่ข้างเยาะ ๆ ว่าสวดไม่ที แต่คำ
 “พิหารราย” นั้นเล่า ก็บ่งตรงว่าไม่ได้สวดในพระวิหาร ฤาพระ
 อุโบสถใหญ่สวดตามวิหารน้อย ๆ ที่รายอยู่โดยรอบ แต่คำ “ราย” นั้น
 ดูเป็นพหูพจน์ในภาษาไทยเหมือนว่าหลาย ๆ แห่งมีใช้หนึ่งเดียว ก็ถ้า
 จะสวดพระมหาชาติ คำหลวงอยู่ในพระอุโบสถฤาพระวิหารใหญ่แต่หนึ่งเดียว
 แล้วจะเรียกว่าโอ้เอ้ พิหารรายความไม่ลงกันเลย จึงพิเคราะห์เห็นว่า
 การที่สวดพระมหาชาติคำหลวงก็ดี ฤาจะเรียกว่าโอ้เอ้ พิหารรายก็ดี
 คงได้ความชัดว่าสวดในวัดพระศรีรัตนเพ็ช ซึ่งเป็นวัดในพระราชวัง
 เมื่อตรวจดูแผนที่วัดพระศรีรัตนเพ็ช ก็เห็นได้ว่ามีปราสาทสามองค์ คือ
 ไพรทูลย์มหาปราสาท เวชยันต์ปราสาท ไชยวรวิปราสาท เรียง
 กันไปสามองค์ มีระยะว่างห่าง ๆ กันเป็นปราสาทย่อม ๆ ที่ได้สร้างขึ้น
 เป็นพระราชวัง ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ผู้สร้างกรุง ครั้นแผ่นดิน
 พระบรมไตรโลกนาถที่ ๑ มีใช้ทรงธรรม ยกวังทำเป็นวัด ๓ มาสร้าง
 พระราชวังใหม่ฝ่ายริมน้ำ ปราสาททั้งสามองค์นั้นก็ปนวัดไป จึงสร้าง
 พระเจดีย์แซกลงในหว่างปราสาทนี้ อีกสามองค์ ซักที่ ยืน ดินถึงกัน
 ได้รอบ ปลายแถวของพระเจดีย์ แถวปราสาทข้างตะวันออก เป็นพระ
 วิหารใหญ่ที่ประดิษฐานพระศรีรัตนเพ็ช ปลายแถวข้างใต้ก็มีพระวิหาร
 ใหญ่อีกหลังหนึ่ง แต่ย่อมลงไปกว่าวิหารพระศรีรัตนเพ็ชมาก พระวิหาร
 แถวพระเจดีย์กับปราสาทนี้ เป็นแถวกลางพื้นเดียวติดกันตลอด คล้าย
 พระพุทธปรารักษ์ปราสาทพระมณฑปที่วัดถนนเจดีย์ ที่ถนนวัดนี้มีพระวิหาร
 อย่างย่อม ๆ รายเป็นระยะไป เหมือนคำกรายรอบพระอุโบสถ วัดพระ

ศรัทธาในคำคำดาราม แต่ใหญ่กว่าเดิมหนึ่งเท่า จะไม่เท่ากันทุกหลังด้วย
ตั้งอยู่เป็นระยะรายไปโดยรอบ คำที่เรียกว่า “พิหารราย” นี้ ขรย
ว่าถ้ำซึ่งมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ จะไม่ได้ซ่อมสวดแต่ผู้คน
พศครบรับหนึ่ง จะซ่อมด้วยกันมาก ๆ แลแต่เลือกคัดแต่ที่สวดได้ซ่อม
ทำของสมเด็จพระราชประสงค์ เข้าไปสวดถวายในพระวิหารใหญ่เป็นที่ทรงฟัง
ส่วนพวกที่ฝึกซ้อมไว้มากด้วยกันนั้น ให้ไปสวดตามวิหารราย สำหรับ
สวดถวายยกทั้งปวงไปฟัง พวกเหล่านั้นก็จะสวดบ้างไม่ดบ้าง ที่สวด
ไม่ก็จะต้องคนทั้งปวงติเตียน จึงเรียกเป็นคำขึ้นชื่อเสียว่า โอเอ พิหารราย
แปลว่าสวดที่วิหารรายนั้นแล้ว ไม่ได้เห็นคนในวิหารใหญ่ แต่ครั้งเมื่อ
ต่อมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ฝึกซ้อมขึ้นแต่สำหรับเดี่ยว สำหรับสวดในพระ
อุโบสถ คนทั้งปวงชินใจชินปาก ในการที่เคยไปฟัง โอเอ พิหารราย
จึงได้เรียกติดไปว่า โอเอ พิหารรายเป็นคำติดตา ส่วนในราชการก็คงใช้
ว่าสวดมหาชาติคำหลวง เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จะทรงพระราชดำริเห็นชื่อไม่สมกับความจริงเช่นนั้น แต่ครั้งจะให้ฝึกหัด
สวดมหาชาติคำหลวงขึ้นให้มาก คนในกรมนั้นก็มึนย่อย แลดูไม่เป็น
ประโยชน์อันใด ด้วยทุกวันนี้ก็ไม่มีผู้ใดชอบใจฟัง ด้วยฟังก็ไม่ใครจะ
เข้าใจ จึงได้โปรดให้จัดนักเรียนโรงเรียนอ่านหนังสือสวดตามที่ตั้งถ้ำ
เรียน เป็นทำนองยานี้ฉบับสุรางคนางค์ ตามแต่ผู้ใดจะถนัดสวดเรื่อง
ใดทำนองใดทุกคำดาราย คำถาจะต้องคน พระราชทานเงินคนหนึ่งวัน
ละสลึงเป็นรางวัล ถ้าผู้ใดที่สวดคำอารยักกัณมาไว้ คำถาที่เป็นทางเด็ดๆ
พระราชทานเงิน ถัดมารับใดสวดดี บางบักก็ได้ พระราชทานรางวัลเพิ่ม
เติมบ้าง เป็นการล่อให้นักเรียนมีใจฝึกซ้อมในการอ่านหนังสือ แต่ส่วน

ที่ลวดพระมหาษากิคำหลวงสำหรับใบญั้น คงลวดอยู่ในพระอุโบสถตาม
 อย่างแต่ก่อน เริ่มตั้งแต่วันขึ้นสิบสี่ค่ำไป จนถึงวันแรมค่ำหนึ่งเป็น
 กำหนดลวดวัน ที่ซึ่งลวดนั้นตั้งเคียงโถงไม่มีเพดาน มีคู้มาโดยสำหรับ
 รองหนังสือ แต่ไม่ได้ปักตาฉัตร มีเครื่องนมัสการตะบะมุกสำหรับหนึ่ง
 มีพานหมากกโถงชั้นน้ำยาเคียงข้าง คถ้าย ๆ เคียงพระลวด ผู้ที่ลวด
 คือขุนทิมนบรรณาการ ขุนรกรำนันเป็นต้น หนึ่งชาวห่มขาวสี่คนลวดว่า
 คาภาสองคนว่าคำแปลสองคน ถึงเวลาที่พระสงฆ์มานั่งอยู่กับพื้นพระอุโบสถ
 พวกที่ลวดธรรมสี่คนนั้นก็นั่งอยู่บนเตียง ต่อทรงจุดเครื่องนมัสการทรง
 คี่ตั้งโต๊ะ หยุดตงจากเตียง เมื่อพระสงฆ์ขึ้นไปแล้วก็ขึ้นลวดบนเตียงค่อไป
 ใหม่ ผู้ที่ลวดนั้นได้เงินคนหนึ่งวันละ ๑ บาท

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จมไปครั้งหนึ่งมาครั้งหนึ่ง รับสั่ง
 ให้เข้ามาลวดที่พระที่นั่งทรงธรรมในพระบรมมหาราชวัง ให้ข้างในฟัง
 คนแก่ ๆ เก้า ๆ ก็มีรูปเขียนติดไม้ มานั่งดูบูชา พะเหม็นระย้า ฟังเทศน์
 วันแรกดูแน่นหนาที่เป็นลวดแขกก็มีมาฟัง รุ่งขึ้นวันที่สองก็หายไปหมด
 เหลือแต่ท่านพวกที่หัดคาถาฉัตร เหมื่อนอย่างเช่นยายทองเป็นต้น แต่ที่
 ใหญ่ ๆ เหมื่อนอย่างเช่นยายหุ่นสุวรรณเป็นคนนี้ พะเยยหาคน ถัดตง
 เปนได้ มีบเดียว รุ่งขึ้นวันก็เลิกไป พวกเด็กที่ลวดตามคำดาราย ก็นั่ง
 ชาวห่มขาว มีรูปเขียนเครื่องบูชาเล็ก น้อยทุก ๆ คำดาเหมือนกัน ดูก็
 ครึกครื้นดีอยู่ ถ้าชาวพระยาไม่มีลวดตามคำดารายแลลวดในพระอุโบสถ
 นำดาเดินอายุจะไม่ใคร่เป็นเจ้าพระยา เมื่อมีลวดอยู่เช่นนี้ พอเจ้าพระ
 ราชะเบียงไป ความรู้สึกที่เคยขึ้นมาแต่เด็ก ๆ นั้น ก็รู้สึกชัดเจนว่าเจ้า
 พระยา ถ้าจะมีลวดเช่นนี้ในเดือนหกเดือนเจ็ด แลว่าดัดเดือนหกเดือน

เจ็ดเดียวให้หายขาด เข้าไปในวัด นำตากดินอายุคงเป็นเจ้าพรรษา
เหมือนกัน ว่ามาด้วยเรื่องมหาชาติจำหลวงสิ้นความเท่านี้

อนึ่งการปลั่งวงเครื่องพระมหามณเฑียรปฏิมากร ซึ่งมีกำหนดในเวลา
เปลี่ยนฤดู ปีละสามครั้งต้องมางัดหาได้กล่าวถึงไม่ บัดนี้กล่าวถึงกาล
เจ้าพรรษาเป็นเวลาที่บ้านจบฤดูจะต้องเครื่อง พระมหามณเฑียรปฏิมากร
ครั้งหนึ่ง จึงจะชอกกล่าวรวบรวมไว้ในที่แห่งเดียวกัน พระมหามณเฑียร
ปฏิมากรนั้นทรงเครื่องเป็นสามฤดู คือตั้งแต่เดือนแปดแรมค่ำหนึ่ง เข้า
วัดสามฤดู ไปจนถึงเดือนสิบสองขึ้น ๑๕ ค่ำ ทรงเครื่องอย่างห่มทอง
คือมาทรงหน้าด้วยทองคำเป็นกลีบ ๆ จำหักตายประดับพลอยทับทิม ตาย
ทรงเข้าบิณฑน์ เมื่อประกอบแล้วก็เหมือนหนึ่งผ้าทรงอย่างห่มทอง พระ
ศกทำด้วยทองคำลงยาราชาวดีสีน้ำเงินแก่ ที่ปลายพระเกศ ที่เวียนเป็น
ทักษิณาวฏี ประดับด้วยนิลเม็ดย่อม ๆ ทั่วไป พระรัศมีลงยาราชาวดี
สีน้ำเงิน ๆ ตั้งแต่เดือนสิบสองแรมค่ำหนึ่งไปจนถึงเดือนสิบขึ้นห้า ค่ำเป็น
เหมือนฤดู เครื่องทรงเปลี่ยนเป็นผ้าทรงคลุม ผ้าคลุมนั้นทำด้วยทองคำ
เป็นหลอดลงยาราชาวดีร้อยดวงดเหมือนตาข่าย คลุมทั้งสองพระพาหา
พระศกใช้คงเดิมไม่ได้เปลี่ยน ตั้งแต่เดือนสิบแรมค่ำหนึ่งไป จนถึงเดือน
แปดขึ้นสิบห้า ค่ำเป็นฤดู ทรงเครื่องต้น เป็นเครื่องทองคำลงยาราชาวดี
ประดับเพชรพลอยต่าง ๆ พระมุกด์ทรงเป็นมงกุฎมีท้ายเทริดยอดประดับ
เพชรเม็ดใหญ่ กางที่เปลี่ยนเปลี่ยน เครื่องทรงทั้งสามฤดูนี้ เมื่อถึง
กำหนดตำรวจก็ผูกเกยขึ้นไปตามบุษบก มีบันไดไม้จริงขึ้นข้างด้านหลัง
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปสู่ตรงหน้าพระแก้ว บนเกยนั้นมีโถแก้วพระสุคนธ์
สองโถ พานแก้วรองมาจับพระองค์สองผืน เมื่อเสด็จขึ้นไปถึงบนเกย

นั้นแล้ว ทรงหยิบพระสังข์ทักษิณาวุธ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เสด็จอยู่หัวทรงถวายบูชาไว้ ในมัสยิดตามเหมือนทวยบักขี้ที่บุษบก ทรง
 พระภักตร์พระมหามณีนรัตนปฏิมากร มารินพระสุณัฏฐ์ลงในพระรังษนั้น
 ตรงพอหัวพระองค์ครั้งหนึ่งแล้ว เจ้าพนักงานเชิญสังข์ทักษิณาวุธอีกองค์
 หนึ่งมาถวายก็ทรงส่งพระอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงทรงมีรับพระองค์นั้นหนึ่ง
 ชำระล้างดอกธูปทรงพระองค์ แต่จึงทรงผ้าเหลืองอีกผืนหนึ่ง รับพระ
 สุณัฏฐ์ให้แห้วแล้ว เจ้าพนักงานจึงได้ถวายพระศกฤาพระมงกุฎตามฤ
 ทรงถวายพระมหามณีนรัตนปฏิมากรด้วยพระหัตถ์ แล้วก็เสด็จกลับลงมา
 พระสุณัฏฐ์ที่เหลือในพระรังษนั้นทรงรินลงในโอแก้ว พระสุณัฏฐ์ที่ติดผ้า
 รับพระองค์นั้นแรกชุ่มนั้น ก็รินลงในโอแก้ว ครั้นเมื่อเสด็จพระราช
 ดำเนินมาถึงพนพระอุโบสถแล้ว ประทับที่มณฑปพระสุณัฏฐ์มุขฐาน
 ชุกชีทามเหนือ ทรงรินพระสุณัฏฐ์ในโอกลงในพระสังข์ทักษิณาวุธแล้ว
 ทรงรดพระเศียรภควัน แล้วจึงรินลงในผ้าซึ่งรับพระองค์ทั้งสองผืนให้ชุ่ม
 ผ่าสองผืนนี้เป็นผ้ารับพระภักตร์ บางทีก็พระราชทานแก่ผู้ใดคนหนึ่ง ซึ่ง
 ทรงพระกรุณาจะพระราชทานก็ได้เฝ้าอยู่ในเวลานั้น ตัวข้าพเจ้าได้รับพระ
 ราชทานผืนหนึ่งก็เก็บจะเสมอทุกคราว แล้วจึงทรงรินพระสุณัฏฐ์ในพระรังษ
 นั้น ลงในหม้อแก้วหม้อทองหม้อถม เจือน้ำอบที่อยู่ในหม้อนั้นเต็มแล้ว
 สำหรับแจกจ่ายประพรมทั่วไป แล้วจึงรินพระสุณัฏฐ์ลงในพระสังข์ รดพระ
 ราชทานพระบรมวงษานุวงศ์ทั่วทุกองค์ ส่วนข้าราชการที่มาเฝ้าในเวลานั้น
 ก็ทรงรินพระสุณัฏฐ์ในพระสังข์ ลงในพระสุร่ายประพรมราชทานทั่วไป
 แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปเบียดหน้าพระวิศิษฏ์พระสัมพุทธพรมณี พระวิศิษ
 ฐ์นั้นมัสยิด ก็ก่อไฟให้ทองหนึ่ง นาคหนึ่ง แก้วขาวหนึ่ง แก้วน้ำเงินหนึ่ง

ฤๅฝนใช้แก้วน้ำเงิน ฤๅหนาวใช้แก้วขาวบ้างนากบ้าง ฤๅร้อนใช้กาไห่
ทอง มีแก้วบิตเป็ดยืนหงทักกันใต้หลัง แต่ทรงสุหรั ยประพรมพระสัณพุท
พรวณี แดพระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลกย์ แดพระพุทธรูปเลิศด้านภาโดย
แล้วจึงทรงจุฑารูปเทียนนมัสการต่อไป ในขณะที่เมื่อเสด็จพระราชดำเนิน
ลงมาจากเกยนั้นแล้ว เจ้าพนักงานคตังทองชั้นประดับเครื่องแต่งพระองค์
พระมหามณเฑียรบันปฏิมากรเบื้องล่าง เมื่อเสด็จแล้วพราหมณ์จุดแว่น
เวียนเทียนสมโภช ประโคมแตรสังข์ฆ้องไชยพิณพาทย์มโหรีทัก เปน
เสด็จการเบ็ดเตล็ดเครื่องครวทหนึ่ง อย่างนี้เสมอทุกปีได้ชาติ

คำคัดเตือนในการทรงผนวช วันสมโภช ภาษามาตาต้องเชิญ
พระมหาสังข์มาทวงไว้ ที่โต๊ะข้างพระที่นั่ง แดต้องเก็บใบมคมให้พอแก่
เจ้าที่ทรงผนวช เพราะภาษามาตาก็รู้จำนวนอยู่เองแล้ว ไม่ควรจจะ
ให้ ใบมคมขาดไม่พอกัน เจ้าที่ทรงผนวชต้องนี้เห็นหน้าเข้ามาทาง
พระที่นั่ง จนได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กลับหน้าไปข้างบายศรี
จึงกลับได้ เมื่อพราหมณ์บ่อน้ำมพร้าวแล้ว ก็ต้องกลับหน้ามาทาง
ที่เฝ้าในทันทีเหมือนกัน เวลาทรงผนวช มีสำคัญเรื่องพระเศียร โนทก
เคยเกิดความเสมอ ด้วยเวลายาวมหาตถกไม่ใคร่สังเกต ควรจะสังเกตว่า
ถ้าเจ้าที่ทรงผนวช ออกมารู้ผู้เจ้านายข้างหน้าเสร็จแล้ว คงจะทรง
พระเศียร โนทก การสวดมนต์ต้องเทียนเดียนนี้ตักเป็นพิฆัมมิต ๆ ไม่
ใคร่จะเสด็จพระราชดำเนินออก ส่วนการเสด็จพระราชดำเนินทรงจุดเทียน
พรรษามีวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นต้น จำจะต้องมีโคมไฟฟ้าชาด
ไม่ได้ การเสด็จพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศ วัดราชบพิศ วัดราช
ประดิษฐ จำจะต้องเตรียมพานเทียน เหมือนอย่างคำคัดเตือนไว้

แล้วในเดี๋ยวนั้น
 ดำเนินขึ้นบนเกย
 ขึ้นไปนั่งอยู่ที่บันไดเกย
 ถ่วงน้ำหนักมาก่อน
 พระวิศมีพระสัมพุทธพรณินแล้วจึงถวาย

การเบียดเครื่องพระแก้ว
 มหาตเด็กต้องเชิญพระแสงตามเสด็จพระราชดำเนิน
 เวลาจะเสด็จพระราชดำเนินกลับลงมา
 คอยอยู่ที่ปลายบันได
 การนอกนั้นไม่มีอันใด

เวลาที่เสด็จพระราช
 ดำเนินขึ้นบนเกย
 ดำเนินขึ้นบนเกย
 ต้อง
 พานท้ายนั้นคือทรงเปลี่ยน

พระราชพิธีไถ่เงิน ๗

ได้กล่าวมาแต่เมื่อเดือน ๗ ว่าเป็นพิธีไถ่เงินอยู่ในกฎมณเฑียรบาล แด
จดหมายขุนหลวงหาว่า ได้ตัดสินไว้แต่ก่อน ว่าจะยกพิธีตุลาการ
มาว่าในเดือน ๙ ตามกฎมณเฑียรบาล เพราะฉะนั้นจึงจะได้กล่าวถึง

พิธีตุลาการ

การพระราชพิธี

แปลตามพระเคราะห์ที่ฤกษ์บำเพ็ญทานอย่างหนึ่ง
แต่ในจดหมายนางนพมาศไม่ได้พูดถึง ทั้งเดือน ๗ เดือน ๙ ขรอยจะ
ไม่มีพิธีตุลาการในครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะเป็นค่างอาจารย์กัน ใน
จดหมายขุนหลวงหาว่าก็มีความย่อเพียงว่า “เดือน ๗ นั้นชื่อพิธีตุลาการ
คือเอาเงินนั้นขึ้นให้เท่าพระองค์ แล้วจึงเสด็จพระเคราะห์ให้แก้
พราหมณ์” มีข้อความเพียงเท่านั้น จะสันนิษฐานว่าพระราชพิธีนี้เป็น
การเคยทำอยู่ป็นิจ จนไม่เห็นเป็นการแปลกประหลาดจึงไม่กล่าว
พิสดาร ฤกษ์จะเข้าใจว่าเป็นพิธีไม่ได้ทำ กล่าวเพียงแต่ให้ครบเดือน
ตามตำราที่มียุทธ์พอใช้ได้ แต่เมื่อตามทางที่ว่า ดูเหมือนเป็นอย่าง
กลาง ๆ นอกจากสองอย่างนี้ คือจะเป็นแต่ทำการเสด็จพระเคราะห์ แล้ว
พระราชทานเงินแก่พราหมณ์ ไม่ได้ให้ออกไป “กับดูล” ตามอย่าง
ที่ว่ามาในกฎมณเฑียรบาล แดพระมเหสีไม่ได้เกี่ยวข้องในการพระราช
พิธีด้วย ถ้าเทียบอย่างกลางเช่นนี้ก็น่าจะเป็นจริงได้ ด้วยในเวลา
ซึ่งขุนหลวงหาว่าได้นั้น เป็นกรุงเก่าขึ้นหลัง จะลดทอนการให้

ใหญ่โตจนมาเสียแล้ว แต่ที่มาในกฎมณเฑียรบาลนั้นเป็นการใหญ่
พระราชพิธีตั้งที่พระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศก มีตราฐใหญ่ตั้งอยู่กลางพระโรง
กันม่านทองรอบ เสด็จโดยขบวนใหญ่ ทรงพระราชนทรยาน พระครู
พราหมณ์ถูกขุนนางจตุสดมภ์เป็นคู่เคียง พระอรรคมเหสี ก็ทรงเทวียน
เมียบพระโหราพระราชครูแต่เมียบจตุสดมภ์ นำแต่เป็นคู่เคียง เดินกระบวน
ทักษิณพระมหาปราสาทถว้รอบ แล้วจึงเสด็จขึ้นพระมหาปราสาท
ประทับในม่านกัน มีเจ้าพนักงานประจำหน้าที่ คือชาววังนั่งนอกม่าน
พระครูทั้งสี่แต่สมุหประจักษ์ คือจตุสดมภ์ทั้งสี่นั่งในม่าน พระศรี
อรรคราชคือพระคลังคือพระอรรค พดเทพถือพัด วงถือดอกหมาก
พระยมราชถือแพนไชย ขุนศรีสังขกรเฝ้าสังข์ พระอินทโรด
อินทเทวี พระนันทเกษมคี่ของไชย ขุนคนตรีคี่มโหรีทัก เสด็จขึ้นถึบชุด
คือประทับในตาชั่งข้างขวาข้างซ้าย 'โล่สัรรพพรพัย' พระเจ้าแผ่นดิน
ทรง 'ถึบ' (คือขัง) แล้ว พระอรรคมเหสีเจ้า 'ถึบ' พระราช
ทานทรพัยนั้นแก่พราหมณ์ แห่ถึบแล้วมีส้มโอรกการเลี้ยง ในนั้นว่า
'ซัายเงินชวาทอง' แต่จะเป็นสิ่งใดก็ไม่ทราบ เห็นจะเป็นบายศรี เป็น
เสร็จการพระราชพิธี มีเนื้อความที่เก็บได้เพียงเท่านี้

พิเคราะห์การที่จัดวางตำแหน่งในการพระราชพิธีนี้ชอบกลอยู่ ดูเหมือน
หนึ่งจะมีเรื่องอะไรเป็นตัวอย่างเช่นกับพิธีครีัยมพวาย ว่าพระเป็นเจ้าลง
มาเยี่ยมโลกย์ มีเทวดาฤๅท้าวโศภนมาถึบซึ่งซัารำเส่งถวาย ส้มห
ประจักษ์ซึ่งถือเครื่องต่าง ๆ คงจะมีที่หมายเป็นตัวแทนเทวดาองค์ใด
องค์หนึ่งทั้งนี้ การที่ไม่มีสมุหนายกสมุหพระกระดาโหมในที่นี้ ควรจะ
เข้าใจได้ว่าตำแหน่งทั้งสองนั้นยังไม่ได้ตั้งขึ้น จนถึงแผ่นดินพระบรมไตร

โตกนารถ ซึ่งย้ายวังตั้งมาตั้งริมน้ำ ภูมณฑลเขี้ยวบรรดนั้นเป็นแบบครึ่ง
 ดมเด็จพระรามาริบัติศรีสุนทร ที่ ๑ ก่อนเวลาที่ตั้งตำแหน่งทั้งสอง
 จึงได้ยกจตุสดมภ์ทั้งสี่เป็นสมุหประธาน ตามแบบเดิมาทั้งสี่ แต่จะสืบ
 หาดินเหตุเรื่องเทียบของพระราชวังขึ้น จากพราหมณ์ ในทุกวันนี้ก็ไม่ได้
 ความ แต่ถามผู้ ที่อุสาห์ สืบเสาะกันในเรื่องตำนานพราหมณ์ต่าง ๆ
 ที่เขาแปลเป็นภาษาอังกฤษออกใหม่ ๆ คงจะหาเหตุผลประกอบให้รู้ต้น
 เหตุของพระราชพิธีใด หนึ่งการที่แม่พระอรรมเหษ์ ถ้าขึ้นคนเราทุกวัน
 นี้พง และให้ คิตกระบวนหนักจะเป็นการยาก เพราะเหตุหญิงของเรา
 เด็กเครื่องแต่งตัวที่เป็นเครื่องยศเสียช้านานแล้ว แต่เครื่องแต่งตัวผู้หญิง
 มีปรากฏอยู่ในภูมณฑลเขี้ยวบรรด ดดกันเป็นขึ้น คือว่าพระอรรมเหษ์
 พระราชเทวีทรงราโชประโศก มีมงกุฏ เกือกทอง อภิรมสำนขึ้น พระ
 ราชยานมีจำลอง พระราชเทวีพระอรรมชยา ทรงราโชประโศก ถดมงกุฏ
 ทรงพระมาตามวยหางหงษ์ เกือกกำหยัดก็หัดดมีอภิรมสองขึ้น เทวียน
 มีมกรฐ ลูกเชือกเอกโท ทรงพระมาตามวยกตมเลื้อโศกถายทอง หาดิน
 เชือกเอกโทใส่ศิริเพรณ่มวยกตม เลื้อโศกแพรตารากรแถว แม่เจ้าذنอง
 พระโอรส (คือท้าวนาง) ใส่ذنองเกล้า เลื้อแพรพรรณ ชแม่
 (คือเจ้าจอม) หนูนิกได้เกี้ยวดอกไม้วัวแซม นางก้านัด
 (คือพนักงาน) นางรับนายเรือน หนูนิกเกี้ยวแซม โขดนเกล้ารักแครง
 เมียนาหมั้นหัวเมืองทั้งสี่ เมืองนางใส่ศิริเพรณ่มวยแพรเคารพ เมียนาคุดตมภ
 เก้าหนูนิกเกี้ยวแซมม่วยแพรจมวด เมียนาทำพินาสำพัน หนูนิกเกี้ยว
 แซม ห่มต้นทองบ่า ขนหมั้นพระก้านัด ราชยานกัฏ อภิรมกัฏ โปก
 หุกระต่ายเลื้อขาว ม่วยผางวัญ ชื่อเครื่องประดับผมแต่ผ่านห่มเกล้าขึ้น

ดูแปลกหูไปทั้งดิน จะคนรูปแต่ดีสรรพวดตายไม่มีใครถูก เพราะกา
 ด่วงมาถึงหารอขบเสกแล้ว ไทยเราไม่สนใจในการที่จะเขียนรูป แถ่ก็
 กันว่าเป็นการต่ำส่งบ้าง เป็นที่รังเกียจว่าจะเอาไปทำให้เป็นอันตรายต่าง ๆ
 บ้าง จึงไม่มีผู้ใดกล้าที่จะเขียนรูปผู้มีบ้นาศักดิ์ แต่เพียงราษฎรด้วย
 กันเอง ถ้าจะเขียนรูปกันให้เหมือน ก็เป็นที่สงสัยฤ็าเป็นการดูถูกกัน
 เสียแล้ว การที่จะเขียนรูปให้เหมือนนี้ จึงไม่เป็นวิชาของคนไทยที่
 ได้เล่าเรียน มาหลายร้อยปี จนถึงถ่ายรูปกันในชั้นหลัง คนแก่ ๆ ก็ยัง
 มีความรังเกียจมาก เพราะฉะนั้นเราจึงไม่ได้เห็นรูปเจ้าแผ่นดินฤ็าผู้มีบ้น
 ศักดิ์เก่า ๆ ซึ่งดังว่าจะเขียนรูปไม่เหมือน แต่เครื่องแต่งตัวคงยังปรากฏ
 อยู่เช่นรูปเขียนเก่า ๆ ของฝรั่ง แต่เป็นเคราะห์ดีอย่างหนึ่ง ที่ยังพอ
 ได้เห็นแนว ๆ ใดบ้าง เมื่อปีชานอัฐศักราช ๑๒๒๘ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงกระทำ เป็นเวลาถึงสี่วัน
 ราชประดิษฐที่กรุงเทพฯ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรวัดราช
 ประดิฐฐาน ที่กรุงเก่า ได้ทอดพระเนตรเห็นลายเขียนที่ผนังโบสถ์ มีรูป
 ผู้หญิงสวมเครื่องประดับศีรษะต่าง ๆ ไม่เหมือนวัดเกตุอัคร ดำรัสว่า
 เป็นแต่งตัวอย่างที่มีมาในภุมณเฑียรบาล ด้วยวัดราชประดิฐฐานนั้น
 คงจะต้องสร้างก่อนแผ่นดินพระไชยราชา จึงเป็นที่พระมหากษัตริย์
 เมือยังเป็นพระเทยวราชออกปกครองผนวชอยู่ในวัดนั้น เป็นวัดของ
 พระเจ้าแผ่นดินในบรมราชวงษ์เชียงราย ซึ่งสืบเนื่องมาแต่สมเด็จพระรามา
 ธิบดีที่หนึ่งทรงสร้าง ในขณะนั้นลายเขียนยังอยู่เกือบจะเต็มผนังทั้งแถบ
 ได้โปรดให้กรมขุนราชสีห์ออกถ่ายลงมา ครั้นภายหลังข้าพเจ้าไปอีก
 ครั้งหนึ่ง หลังจากชำรุดลงมามาก ลายเขียนก็ยังมีอยู่เกือบครึ่งผนัง

แต่ครั้นไปเมื่อปีก่อน^๕ หลังคาชำรุดพังหมด ยังเหลือตายเขื่อนอยู่บ้าง
พอเห็นเค้าตึกนิด แต่รูปท่งปวงนั้น เป็นเวลาที่ผู้หญิงยังไฉ่ผมมวยทั้ง^๕ดิน
เกล้าอย่างที่เราเรียกว่าโขนงโองงโองง โองงโองง คือรวบขึ้นไปเกล้าบนหม่อม
เป็นท่งยาว ๆ มีเกี้ยวพวงมาโดยส่วมโดยมาก การที่ผู้หญิงเด็ก
เครื่องแต่งตัวเหล่านี้เสีย ก็จะเป็นด้วยพระเจ้าแผ่นดินในชั้นหลัง ๆ ไม่มี
พระอรุณคมเห็น ถ้ามีแต่เนือย ๆ ไปเช่นพระนารายณ์มหาราช ก็จัดจาง
ไปเนืออย่างหนึ่ง เพราะตัดผมสั้นเป็นผมบักเกมประบ่า เล่นกระบวนตก
แต่งผมด้วยสีผึ้งน้ำมัน ไม่มีที่สอดส่วมเครื่องประดับ เครื่องแต่งตัว
ผู้หญิงจึงได้ค่อยส่วไปส่วไป ใครจะตกแต่งเขาก็เป็นเรื่อว่า โดยการ
เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา ซึ่งเป็นอยู่ทั่วทุกประเทศ เหมือนตัดผมบัก
แต่ไฉ่ผมยาวในปัจจุบันนี้ เครื่องประดับก็ค้ผู้หญิง ก็เป็นอันส่วส่ว
จนไม่มีเค้าเงื่อน การที่มีแห่เสด็จในพระราชพิธีตุลาการ ก็คงจะเป็น
อันเด็กไปในหมู่ที่เด็กเครื่องประดับค้คั้นเอง แต่พระราชพิธีนอกจาก
มีแห่เสด็จ จะได้เด็กเสียเมื่อใดก็ได้ความชัด แต่ในกรุงรัตนโกสินทร์
นี้ไม่เคยมีพระราชพิธีเลย เป็นพิธีส่วส่ว

การ พระราชพิธี พรุณ สาทร

พิธีนี้เหตุใดจึงไม่มีในกฎมณเฑียรบาล แต่ในจดหมายขุนหลวง
 หาวัดทั้งดั่งแห่ง ก็ไม่ทราบเลย จะว่าไม่เคยทำที่กรุงเก่าก็ว่าได้
 ด้วยในตำราของพราหมณ์ก็มีย่อว่าเดือน ๕ พระราชพิธีพรุณเจ้าเดร
 มหาเมฆบูชา มีวิธีซึ่งจะทำชัดเจน หนึ่งการพิธีขอฝนนี้ ก็ดูเป็น
 พิธีสำคัญ มีเครื่องเดือนที่จะให้เด็กไม่ได้อยู่ คือถึงว่าเจ้า
 แผ่นดินจะดำรงอยู่ในทิศพิราชนรรมมิได้ป่วนแปร ซึ่งคนบางพวก
 มักพาใจ ว่าดินฟ้าอากาศ มักจะเป็นไป ตามอาการของ
 เจ้าแผ่นดินประพฤติ การฝนแล้งเข้าแพงนี้ ดูก็ไม่ใคร่จะเดิอกเวลา
 มีเรื่องราวโบราณแต่เรื่องใหม่ ๆ หลายเรื่อง ที่ได้กล่าวถึงว่าเวลา
 ฝนแล้งเข้าแพง เจ้าแผ่นดินนั้นคงอยู่ในยุกัธรรม ทรงพระกรุณา
 แก่อาณาประชาราษฎร์ที่ต้องอดอยาก ทรมานพระองค์ต่าง ๆ เพื่อจะ
 ให้ฝนตก เช่นมีมาในคัมภีร์มหาวงษ์พงษาวดารลังกา พระเจ้าแผ่นดิน
 ลงประชรมอยู่ในถานพระเจดีย์ ด้วยตั้งอธิษฐานว่า ถ้าฝนไม่ตกลง
 มาซึ่งถานพระเจดีย์จนพระองค์ถอยขึ้น ก็จะไม่เสด็จจุลจกขึ้นเป็นต้น ก็เป็น
 ความดีส่วนของพระเจ้าแผ่นดิน ที่ปกครองแผ่นดินอยู่ในเวลาเข้าแพงนั้น
 ฝนก็แล้งเข้าแพงได้ หนึ่งในประเทศที่ใกล้เคียงกรุงสยาม เช่น
 อินเดียนแถมเมืองจีน ฝนแล้งเข้าแพงถึงคนตายนับด้วยพันด้วยหมื่น ก็มี
 ตัวอย่างเป็นอย่างนี้เอง ๆ จะพาใจผู้ปกครองแผ่นดิน ว่าทำให้ฝนแล้งเข้า

แพ่งนั้นเป็นการไม่ควรเลย แต่กระนั้นคนก็ยังคิดเห็นกันอยู่โดยมากว่าเป็น
ได้ ในพระราชพงษาวดารกรุงเก่า ก็มีเข้าแพ่งหลายครั้งจะทรงพระราชพิช
นี้เสียเห็นจะไม่ได้ แต่บางทีจะคิดเห็นว่าเป็นพระราชพิธีจร เพราะมีใต
ฝนบริบูรณ์ ก็ยกเวนเสียไม่ทำ ต่อปีก็ฝนแดงจึงได้ทรงพระราชพิช
ตามที่มันเป็นแบบอย่างสืบมาจนถึงทุกวันนี้

แต่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา คงจะเป็นพระราชพิธีประจำปี นางนพมาศ
ได้กล่าวถึง โดยเนื้อความละเอียด แต่พิธีที่ทำนั้น ดูต่างออกไปกว่า
ตำราพราหมณ์ของเรา เห็นจะเป็นเรื่องต่างครกกันอีก พิธีตามตำรา
พราหมณ์ ทำเป็นอย่างจะขอฝนให้ตกเดี๋ยวนี้ ด้วยเอาไครยเค็ก
เวทมนต์เรียกบ้าง ด้วยเอาไครยอธิษฐานพระพิรุณบ้าง แต่พิธีศรีอยุธยา
เป็นตั้งทำขอให้บริบูรณ์ทั่วไปแต่ต้นมือ ข้อความที่นางนพมาศกล่าว
ไว้ว่า “ ครนถึงเดือน ๙ พราหมณาจารย์ก็พร้อมกันกระทำการพระ
ราชพิธีพยุคนาค ครนถึงเดือนที่น้ำถานเทวดาถนหลวง ประดับด้วย
ฉัตรธงอันกระทำด้วยทองคำห้อยกันนก อย่างทองลัดดโกละด้อย่าง ๆ หนึ่ง
เต็มไปด้วยเบือก ปลุกชาติลำดับมีพรรณดอง คือเจ้าเจ้าเจ้าเหินยว
ตามอย่างนั้นได้มุดดินอันเจือด้วยไคมัย ปลุกถ่วงอย่างหนึ่ง ปลุกม่วง
พราวอย่างหนึ่ง ปลุกหญ้าแพรกหญ้าธมานอย่างหนึ่ง ตั้งไว้บนนางกระตาน
แบบปักตรงหน้าเกย ครนถึงวันกำหนดฤกษ์ หม่อมพราหมณ์ทั้งหลายมี
พระครูพรหมพรตพิชที่บริมมหงษเป็นประธาน คำน้อมเบญจาศ
บวงสรวงสังเวยพระเป็นเจ้า ตั้งสัตยาธิฐานขอฝนให้ตกชุกชุม ทั่วทุก
นิคมคามเขตรอบคันชด้ามา กรุงพระมหานครศรีอยุธยาราชธานีบุรีรัฐ
ให้ชุ่มแช่ชาติลำดับมีพรรณต่าง ๆ ซึ่งเป็นของเลี้ยงชีพประชาชาติหญิง

ดมณพราหมณาจารย์ทั่วทั้งแผ่นดิน จงบริบูรณ์ด้วยเมตตากรุณา ปราศจาก
 คบงแค้น ด้วยอำนาจสัตวาทกแด่พระสยาม อนึ่งโสดอันว่าดทาชาติ
 ทั้งหลาย มีกัวเป็นต้น ขอจงบริบูรณ์ด้วยพืชผลให้ทันเหลือ จะ
 ได้เป็นเครื่องกระยาบวชบำบวงสรวง อนึ่งเจ้าพรณรูกชาติต่าง ๆ มี
 ม่วงพร้าวเป็นต้น ขอจงบริบูรณ์ ด้วยดอกดวงพวงผล จะได้เป็น
 อาหารแห่งหมู่มนุษย์นิกรทั้งผอง ประการหนึ่งคตินชาติต่างพรณอื่น
 เชื้อวชาติ งามด้วยยอดแต่ใบ มีหญ้าแพรกหญ้าตมานเป็นต้น
 สำหรับเป็นรักษาหารช้างม้าโคกระบือ ขอจงออกงามตามชายหนอง
 คลองน้ำไหล ด้วยอำนาจสัตวาทกให้บริบูรณ์ ครั้นกล่าวคำอธิษฐานแล้ว
 จึ่งพราหมณาจารย์ทั้งสี่ ผู้ทรงไว้ซึ่งพระเวทแพทางศาสตร์ แต่งกาย
 สบายมวยผมนั่งอุทกสาวอก ถือเอาธงประจักษ์มอจุลเมฆมีต้น
 อเนรายันตร์พรุณศาสตร์ตามชอบข้างละสี่คู่ ซึ่งปักบูชาไว้คนละคันโดยดัด
 กัศเคราพ พระครูพรหมพรตพิธเฝ้าตั้งขัตติมนินา หมู่พราหมณ์ทั้งหลาย
 ก็แห่ห้อมออกจากเทวสถานไปยังเกย ขึ้นสถิตย์ยืนอยู่บนเกย ๆ ละคน
 ต่างอ่านโองการประกาศแก้วสัตวาทก โบกธงขวชกวัดแก้วบวรกรรม
 อิศรเวทขอฝนตามคำรับไตรเพทสัณวารสามคาบ แดวกังงจากเกย
 ขึ้นเข้าสู่พระเทวสถาน พราหมณ์ทั้งหลายผู้พระมนต์พรุณศาสตร์ ผลัด
 เปดยันกันขึ้นยืนบนเกย โบกธงรายเวทขอฝนวันละสองเวลา คือเข้า
 แดเย็นถ้วนเคราพสามทิวาในวันขัตติกฤกษ์” ตงท้ายนางนพมาศ
 แสดงเวทาทักวได้ ไปเห็นพระราชพิธีนี้ ว่าได้ตามบิดาไปเมื่ออายุ ๗ ขวบ
 จึ่งได้จำไว้ได้ การพิธีที่คุโยไทย มีแต่พิธีพราหมณ์ การซึ่งเกิดพิธี
 ดังนี้จะยังมีในภายหลัง แต่พิธีพราหมณ์ที่ทำอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นคน

ละเอียดกันกับที่นางนพมาศกล่าวทำพร้อมกันกับพิธีสงฆ์ แต่แยกออกไปทำอยู่ที่ทุ่งสัมปอ เพราะอยู่ข้างจะเรือว่าหยาบคาย การตกแต่งโรงพระราชพิธีแต่เทวรูป ก็คล้ายกันกับพระราชพิธีอื่น ๆ คือปลูกโรงพิธีชื่อกว้าง ๕ คอก ยาว ๑๐ คอก สองห้องแต่ียงรอบ แต่ในประธานไม่มุงหลังคา มุงไว้แต่ที่แต่ียงรอบ สำหรับที่จะให้พระผู้เป็นเจ้าตั้งอยู่ในโรงพิธีนั้น ต้องอยู่กลางแจ้ง กันน้ำรอบมีไตรทวาร ไม่อุณาเทว พรหมโองการ ทั้งแปดทิศตามธรรมเนียม หน้าโรงพิธีในหมายว่าทิศพายัพ พระมหาราชครุว่าทิศบูรพา ห้างออกไปตามคอกปลูกเกยสูง ๔ คอก ๕ นิ้ว กว้าง ๒ คอก ๕ นิ้ว มีพนักสามด้าน บนใต้ชั้นลงตรงหน้าเกยออกไป ชุดละกว้าง ๓ คอก ยาว ๓ คอก ดัดคอกหนึ่งมีรูปเทวดาแลนาคแลปลาเหมือนสัตว์ที่ตำนานหลวง ยกเสียแต่รูปพระสุกตตรงหน้าสระออกไปเป็นรูปเมฆสองรูป คือบนเป็นรูปบุรุษศรั้งเบียดียกายแล้วหาปณชาว การที่จะบนนั้น ต้องตั้งกำหนด บนพร้อมกันกับที่พิธีสงฆ์ มีบายศรีปากสามแห่งละสำหรับเทียนหนักเล่มละบาทแห่งละเล่ม เงินติดเทียนเป็นกำหนดแห่งละบาท เบี้ย ๓๓๐๓ เบี้ย เช่าสัตว์สัตว์ ผัวชาวของหลวงจ่ายให้ช่างบนช่างเขียนนั่งห่ม ช่างเหล่านี้ต้องรักษาคือในวันขึ้น เทวรูปที่ตั้งในการพระราชพิธี คือพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหมชาตา พระมหาพิณเศวร วันแรกตั้งพระราชพิธี มีกระบวนแห่ ๆ พระเป็นเจ้าออกไปตั้งโรงพิธี กระบวนแห่ก็เหมือนกันกับการพระราชพิธีจรดพระนังคัล แต่เทวรูปนั้นตั้งกึ่งกลางโรงพิธี การบูชาเวดาคำทำเหมือนพระราชพิธีอื่น ๆ แต่ไม่ได้ตั้งนพเคราะห์ การที่เป็นวิเสศสำหรับพิธีนั้น คือเวดาเข้าพระมหาราชครุพิธี ขึ้นบนเกยอ่านเวทโบกธงผัวชาวซึ่งรายยันต์พรุณดาตร ยาว ๕ คอก กว้างเท่าผืนผ้า ติดปลายไม้ตามคอก

ยาว ๓ วา โบกไปมาตามครึ่งเบาะนั่ง แล้วเจ้ากรมปลัดกรมขุนหมื่น
 พรหมณ์ ไทรดาจารย์เปิดคน นั่งล้อมทวารในโรงพระราชพิธีซึ่งเป็น
 กตางแจ้ง เพราะมีไต้มุงหลังคานั้น ชักประจำ คากาซึ่งสำหรับชัก
 ประคานนั้น เปลี่ยนตามวันทั้ง ๗ วัน ครั้นเวลาห้าโมงเช้าหยุด
 พักคนหนึ่ง ตอนบ่ายชักประจำไปอีกจนเวลาตะวันตก พระมหา
 ราชครูขึ้นโบกธง เหมือนอย่างเวลาเช้าอีกครั้งหนึ่งแล้วเป็นเลิก ไปจน
 เวลาเที่ยงได้บูชาพิธีตามธรรมเนียม ทำเช่นทุกวันนี้ กว่าจะเลิกการ
 พระราชพิธี การพิธีพรหมณ์นี้ เป็นอันจบพิธีพระราชพิธีดังนี้ ที่ทำ
 อยู่ท้องสนามหลวง เมื่อพิธีข้างในเลิกเมื่อใด ก็พุดอวยเด็กด้วย
 มีกระบวนแห่พระเป็นเจ้ากลับ ในร่างรับสั่งเกล้าว่า เห็นว่าเวียนทักษิณ
 พระราชวงษ์ถวายไชยเจ้าแผ่นดินแล้วจึงได้กลับทอดถาน แต่ได้ถาม
 พระมหाराชครูว่า ภายหลังนี้ไม่ได้มา ด้วยไม่มีผู้ใดสั่งใคร คงจะเป็น
 รวมเลิกไปเหมือนอย่างแห่พระประน้า ในการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินที่
 ประโยชน์ที่พรหมณ์ได้ คือผู้ชักประจำได้หาชาวนึงห่มคนตะ
 ลำรับ ได้เงินทักษิณบูชา ๖ บาท หมอกุมภะหมอตะเพอง ผาขาว
 หมอมะพร้าวเข้า ตามอย่างพิธีอื่น ๆ การพิธีพรหมณ์คือพิธี
 พรหมณ์เทียบกัน ครั้งกรุงสุโขทัยแต่ในประจุบัน ไม่เหมือนกันเช่นนี้
 ส่วนการพระราชพิธีดังนี้ เห็นความได้ชัดว่าคงเกิดภายหลังพิธี
 พรหมณ์ แต่เอาอย่างพรหมณ์นั่นเอง ด้วยในประเทศอินเดีย
 ซึ่งเป็นประเทศที่เกิดพระพุทธศาสนาขึ้น เป็นประเทศที่มีฝนมักถุกถัน
 ไม่ทั่วถึง แลเกิดวิฤตถิการต่าง ๆ จนถึงคนต้องอดอาหารตายบ่อย ๆ
 จนถึงในประจุบันก็ยังเป็นอยู่เนื่อง ๆ พรหมณ์ซึ่งเป็นผู้มีความ

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาเกิดขึ้น   เมื่อว่าโดยอย่างอุกฤษฐ์แล้ว
 พระพุทธเจ้าก็หาได้เกี่ยวข้องในการดินฟ้าอากาศอย่างหนึ่งอย่างใดไม่   แต่
 ยังมีเหตุการณ์ที่กล่าวถึง   ว่าพระพุทธเจ้าได้เกี่ยวข้องในการธุระเรื่อง
 หนึ่ง   แต่ก็เป็นผู้ซึ่งเลือกพณอย่างอุกฤษฐ์แล้ว   ก็จะต้องกล่าวคดีกัน
 ข้อความที่กล่าวถึงนี้เสีย   ว่ามากเกินไป   ความนั้นก็อยู่ข้างจะเป็นจริง
 แต่ถ้าจะกล่าวอะตุมอะห่วย   ให้พอไม่เคร่งครัดนัก   ก็จะต้องว่า   พระ
 พุทธเจ้าถึงได้ละก็เกิดกับทั้งวาศนาชาติจากพระสันดานแล้ว   แต่พระองค์
 ยังประกอบไปด้วยพระมหากุณานิยมยิ่งใหญ่มาก   เมื่อได้เห็นมนุษย์แ
 ล้ว   ต้องมีทุกข์อันใหญ่หลวงด้วยทุกข์ภายใน   ก็คง
 จะเป็นเหตุให้เกิดพระมหากุณานี้ขึ้นในพระหฤทัยได้เป็นแท้   แต่การ
 ที่พระองค์ได้ทรงกระทำตามที่กล่าวมาในเบื้องต้นพระคันธารราชบุรี   จะได้
 คงพระหฤทัยทำจริงตามที่ได้ตั้งพระหฤทัยทำจริง   แต่ไปประจวบกาล
 ที่ฝนจะตกลงมาก   ฝนที่ปรปรในเวลานั้น   ย่อมได้ยินเสียงฟ้าร้อง
 ของฝนได้ขลุ่ยทั่วกัน   เมื่อได้เห็นพัสัจริยเช่นนั้น   ก็คงต้องเข้าใจว่าเป็น
 ด้วยพุทธานุภาพ   ก็ถาเรื่องนิทานอนัน   จะเป็นของมีผู้   คิดอ่านตกแต่งขึ้น
 ภายหลังแท้   ที่เคย   ไม่มีเหตุอันใดซึ่งเนื่องมาจากองค์
 พระพุทธเจ้าเลย   ก็คงเป็นความคิดอันดี   ของผู้   ซึ่งนับถือพระพุทธ
 ศาสนาเหมือนอย่างผู้   ที่มาถึงแล้วให้พร   เพราะฉะนั้นการบูชาพิธีขอฝน
 ของผู้   ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา   จึงยังมียั่งยืนสืบมาจนถึงบัดนี้
 เรื่องราวซึ่งกล่าวถึง   ว่าพระพุทธเจ้าได้บันดาลให้ฝนตกใหญ่ครั้ง
 หนึ่งอย่างไร   ได้กล่าวมาแล้วในประกาศพระราชพิธีพืชมงคล   เพราะ
 ฉะนั้นจึงยกเสียไม่กล่าวซ้ำในที่นี้อีก   แต่เพราะเหตุที่มีนิทานกล่าวถึง

เช่นนั้น จึงได้เกิดพระพุทธรูปเสด็จอาการพระหัตถ์ขวากวักพระหัตถ์ซ้าย
 หาย ซึ่งได้สมญาว่าพระคันธารราษฎร์ เป็นพระลัญจกซึ่งสำหรับ
 ใช้ในการพระราชพิธีหนึ่ง แต่ในทำเนียบเรื่องราวของพระคันธาร
 ราษฎร์นี้ มีเรื่องราวกล่าวถึงว่าวิเศษมาก ที่ข้าพเจ้าได้มีได้ไว้ ไม่
 เล่าถึง เมื่อพิธีพืชมงคลนั้น ในนิทานวิเศษมาก ว่าพระยาปลาท่อน
 ชาติเคยอยู่ในบึงตำบลหนึ่ง คราวนี้เป็นเวลาเย็นน้ำในบึงแห้งขาดเป็นคม
 ฝูงปลาในบึงนั้นอยู่เกลื่อนกล่น พระยานพื้งจึงผู้ขึ้นในตมแห่ง
 คุรอกากีเล็งงามมี ตีลังกาจับปลาแล้วกล่าวคาถา ว่าภิกษุณะยะปะ
 ชุณณะปะวัน ข้าข้าปะ ชุณณะปะพชชา เป็นผู้ มีอำนาจอาจจะ
 ให้ฝนตกได้ รอท่านจงบันดาลให้ฝนตกขึ้น แล้วจึงให้หาฝนตกลง
 เป็นทองคำใหญ่ ท่วมบึงบ่อทั้งปวงเกิด จึงทำพิธีห่มศพของฝูงกา
 ที่หตายให้ พิเศษไป ทำฝนให้ ไก่เคี้ยวเพราะอดอาหาร และขอ
 ท่านจงกรุณา เปิดช่องปลาเจ้ากับหมู่ญาติทั้งหลาย ให้ฝนไทย
 พิเศษไต่ไก่เคี้ยว พิเศษนางหมู่ก่าจะระมาบียตเบียน เป็นไภษณใหญ่
 หลวงนี้เกิด ด้วยอำนาจเจ้าวิชาฐานของพระยาปลาท่อน ทำฝน
 ใหญ่เป็นทองคำ กับนั้นจะตกลงมาไหลตบดินท่วมบึงบ่อทั่วทุกสถาน
 หมู่วิเศษ ตกไต่ฝนไทยพิเศษทั่วกัน เพราะฉะนั้นจึงได้ชุดสระมีรูปปลาท่อน
 ในการพระราชพิธีพืชมงคล ยังมีเรื่องราวซึ่งเกี่ยวข้องในการพระราชพิธี
 พรุนสาคร ซึ่งมีอุปเลาะเนื้อความในกาลา ซึ่งสัตว์ขอฝนมาใน
 คัมภีร์พระธรรมกถาสหะหนึ่ง มาในเรื่องตำราขอฝน ซึ่งเขาแต่งเป็น
 ภาษามคธแห่งหนึ่ง ความมุ่งหมายก็เห็นจะกล่าวถึงพระเถระองค์เดียวกันนั้น

แต่ชื่อเสียงและเนื้อความแปลกเพี้ยนกันไปบ้าง จะเล่าตามที่มาในคัมภีร์
 พระอรรถกถาก่อน ในคัมภีร์นั้นออกชื่อว่าพระสุกฤตเถร เริ่มเรื่องว่า
 พระเถระเจ้าองค์นี้ ได้ไปรณานาฐานันดรอันหนึ่ง ฌณาทมฺหพระปทุมุตตร
 ดมฺมาดมฺพุทธเจ้า แล้วบำเพ็ญกุศลให้เป็นอุปนิสสัยแห่งพระอรหันต์ เป็น
 ลำดับมา จนถึงมาเกิดในตระกูลดุมนเศรษฐี มีนามว่าสุกฤต ครั้นใน
 พุทธกาลนี้ ได้บรรพชาอุปสมบทในวันเมื่ออนาคปิณตจิกคหบดี ถดของ
 พระเชตวัน เจริญสมณธรรมบรรพตพระอรหันต์ พระผู้ทรงพระภาคย์ได้ยก
 ย่อง ว่าเลิศกว่าภิกษุบริสุทธิ บันดาลซึ่งเป็นอรณวิหารี ครั้นเมื่อได้
 บรรพตพระอรหันต์แล้วเที่ยวมาโดยลำดับ ถึงพระนครราชคฤห์ พระเจ้า
 พิมพิสารทรงทราบ ก็เล็ดจมายังสำนักพระมหาเถรครดับปฏิญาณว่าจะ
 ทำที่อยู่ถวาย แต่เพราะราชกรณมากก็หาได้ทำถวายตามคำปฏิญาณไม่
 พระเถระเจ้าไม่มีเสนาศน์ ก็อยู่รรมในที่แจ้ง ในเวลานั้นเป็นฤดูฝนที่ควร
 จะตก ก็บันดาลไม่ตก มนุษย์ทั้งหลายคิดหว่าดหวั่น ที่ฝนไม่ตกตาม
 ฤดูกาล จึงพร้อมกันเข้าไปกราบทูลพระมหากษัตริย์ พระเจ้าพิมพิสาร
 ทรงพระดำริห์หาต้นเหตุ ว่าซึ่งฝนไม่ตกนั้นจะเป็นด้วยเหตุใด จึงทรง
 อนุমানว่าเห็นจะเป็นเหตุด้วยพระเถระเจ้าพักอยู่กลางแจ้ง จึงรับสั่งให้ทำ
 กุฏิมุงแฉ่งด้วยใบไม้ถวาย ครั้นเมื่อพระเถระเจ้าเข้าไปในกุฏิแล้วนั่งใน
 ที่ลาดด้วยหญ้า ฝนก็ตกเล็กน้อยยังหาเต็มตามที่ไม่ พระเถระเจ้าคิดจะ
 กำจัดใบย คือฝนไม่ดีไม่งามนั้น จึงได้กล่าวคาถา แสดงว่าคนพัน
 อันตรายแล้ว ให้เทพยดาทราบ ว่าขอวิฆาตหกทั้งห้ายจงยังฝนให้ตก
 ในที่ที่บังเกิด อันตรายภายนอกไม่มีแก่เราแล้ว เพราะกุฏิของเรามุง
 ดีแล้ว ควรเป็นฐานที่ตั้งแห่งความสุขสำราญ และมีมานประคุน้ำต่างอัน

ชีวิตนี้ที่ไม่มีใครยอม

ขอเทพยเจ้าจึงยังฝันให้ตกตามปรารถนาเกิด

หนึ่งอันตรายภายในที่ไม่แก่เรา

เพราะจิตของเรานั้นด้วยสมาธิ

พันปีเศษจากกิเลสแล้ว

ในบัดนี้เราปรารถนาเริ่มความเพียร เพื่อทิว

ธรรมศุขวิหารอยู่ณขณะอิริยาบถ

ขอเทพยเจ้าจึงยังฝันให้ตกทั่วทั้ง

ทั้งปวงเกิด

ครั้นกล่าวพระคาถาจบลงแล้ว

ในทันใดนั้นมหาเมฆ

ดั่งชัน ฝนตกทั่วทิศ ด้วยอานุภาพพระสุฤก ควรเป็นอัศจรรย์ ใจความ

ในพระอรรถกถา ได้กล่าวเรื่องราวมาดังนี้

ถ้าจะคิดดูตามเรื่องราวที่กล่าวนี้ ก็การทำในพระราชพิธี ดูไม่

ต้องกัน คือบิณฑบาตพระสุฤกเถร นั้นแห่งหน้าตาคาตังไว้ ที่ปากสระ

ก็ฝันไม่ตกเพราะพระมหาเถรอยู่กลางแจ้ง ไปบิณฑบาตพระมหาเถรไว้

กลางแจ้ง ก็น้ำที่จะเป็นเหตุให้ฝันไม่ตก ดูเหมือนว่าจะต้องทำโรง

ร่วมคลุมรูปพระมหาเถรนั้นให้ มดชิต แล้วจึงสวดคาถาซึ่งพระมหาเถร

กล่าวแก่เทพยดา อากาที่ท่าแต่ถ้อยคำที่กล่าวจึงจะตรงกัน

การที่บิณฑบาตพระมหาเถรนั้นกลางแจ้งนั้น เห็นจะมาจากความ

ซึ่งแต่งเป็นภาษามคธ แต่มีท่านนักปราชญ์มากได้กล่าว ว่าเป้นหนังสือ

แต่งขึ้นภายหลังแท้ เนื้อความในนิทานนี้ ซึ่งเรียกว่าสุฤกสูตร

ว่าครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์บริวารประมาณ ๕๐๐ เล็ดจ

จาริกไปในมคธชนบท ถึงยังคฤตวนิคมประทับอยู่ในที่นั้น ในขณะ

นั้นเกิดฝนแล้งเข้าแพง พระองค์จึงตรัสแก่พระสุฤกเถร ว่าสุฤกไปสิ

ท่านจงหาไครยความกรุณาแก่โลกย์ นั้นณที่แจ้งเข้าหาไปภิกษุณีสมาบัติ

แล้วให้ฝนตกลงมา ให้ประโยชน์ความชุ่มสำเร็จแก่เทพยดาแถมมนุษย์

พระสุฤกเถรรับพุทธพจน์แล้วออกไปนั่งณกลางแจ้ง เข้าหาไปภิกษุณีสมาบัติ

แล้วแต่ขึ้นไปบนอากาศแปลงอุทานว่าจาอิฐฐานขอฝน เมื่อเทวดาได้ฟัง
 คำอิฐฐานก็ชอบใจ อุโมทนาในถ้อยคำพระมหาเถร แต่คิดว่า
 ที่พระมหาเถรกล่าวนี้ขัดยาว จะว่าเป็นคำอุทานตลอดไปก็ไม่ได้ จะว่า
 จบลงเพียงใดก็ไม่ได้ รวบรวมใจความนั้นขอให้เทวดาช่วยบ้าง อ้าง
 คุณพระรัตนไตรยบ้างขอให้ฝนตก แต่ท่านผู้รู้ ๆ ท่านกริ้วกราดกัน
 เสียว่าละอะเทอะนัก จึงไม่ยอมให้ลงในหนังสือนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่ได้
 ลงคำแปลคานานี้มาโดยละเอียด ซึ่งกล่าวถึงนี้เพื่อจะให้ ได้ความสันนิฐาน
 ว่าการซึ่งบรรพพระสุกตหนึ่งแห่งหนายุกตางแจ้ง ในการพระราชพิธี
 พรุนสำตฺรนี้ มาตามทางนิทานที่เรียกว่าสุกตีสตฺร เป็นถกษิเกิดขึ้น
 แต่ผู้ ที่เชื่อถือหนังสือสุกตีสตฺร จึงได้ มัดค้อยในการพระราชพิธี แต่
 ส่วนคานาซึ่งสวดสำหรับพระราชพิธีนั้น ไม่ได้สวดตามเรื่องสุกตีสตฺร
 ไปสวดตามเรื่องที่มาในพระธรรมกถา คำที่สวดกับรูปที่บันทึกนั้น
 ไม่ตรงกัน ถือเสียว่าเป็นคนละถกษิ ถึงถกษิสูกตีสตฺรจะเหลวแหลก
 ประการใด ก็นับเอาเป็นเหมือนคนมาให้อร ให้ได้เงินหม้อทองหม้อ
 ก็ไม่ควรที่จะไปเชื่อ ให้พรนั้นว่าข้าไม่เอา ฤาเหลวไหลประการใด
 ตกตงเป็นเรื่องที่มความปรารถนาดีแล้ว เป็นใช้ ได้เช่นกล่าวมาข้างต้นนั้น

ยังมี พระพุทธรูป อีก อย่างหนึ่ง เป็นของมาแต่เมืองมอญ พระมอญ
พอใจ เอา มา ถวาย ตั้ง แต่ ใน รัชกาล ที่ ๔ มา จนถึง ใน รัชกาล ประจุบันนี้ มี
มาก หลาย องค์ เป็น รูป พระเถระ นั่ง ก้ม ๆ หน้า มี ใบ บัว คลุม อยู่ บน ศีรษะ
แล มี เข็ม คุ้ม บัก ตาม หัว ไหล่ ตาม เช้า หลาย แห่ง รูป ร่อง นั้น เป็น ดอก บัว
คว่ำ ดอก หนึ่ง หาย ดอก หนึ่ง ได้ รูป มี รูป ดอก บัว ใบ บัว เต่า ปลา อยู
บน นูน ๆ ขึ้น มา เป็น พระ ทำ ด้วย แก่น พระศรีมหาโพธิ์ ลง รัก ปิด ทอง เบา ๆ
ว่า เป็น พระ สำหรับ ขอ ฝน มี เรื่อง รว นิตาน ได้ ยิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้า อยู่ หัว ทรง เล่า อยู่ แต่ ขำ พเจ้า จำ ไม่ ได้ ใน ท้อง เรื่อง นั้น ก็ คล้าย ๆ พระ
สุกตะ ฤา สุกตะ เถระ นี้เอง ได้ สอบ ถาม พระสุเมธจารย์ แจ้ง ว่า เป็น รูป
พระสุกตะ ที่ ขอ ฝน นั้นเอง เข็ม คุ้ม ที่ บัก อยู่ ตาม พระ องค์ ซึ่ง ท่าน เรียก ว่า
หมด ว่า เป็น ช่อง ที่ บรรจุ พระบรมธาตุ พัง ดุ ที่ กล่าว นั้น ก็ คล้าย หา เรื่อง
สุกตะ อย่าง ไทย ๆ ไม่ แปลก อะไร

แต่ ได้ สอบ ถาม พระ คุณ วงษ์ แจ่ม ความ ไป คน ละ เรื่อง อ้าง ผู้ บอก เล่า มี
เรื่อง รว ยืด ยาว ว่า เมื่อ ท่าน ออก ไป นมัสการ พระบรมธาตุ ที่ เมือง รามกุน
กลับมา ถึง วัด กะนอมซอน พัก อยู่ สอง คืน ภิษพม่า รูป หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ใน
วัด นั้น นำ พระ เซ่น นี้ มา ให้ องค์ หนึ่ง พระ นั้น ทะยะ ลัทธิ วิหาริก ของ ท่าน
ได้ ถาม ว่า พระ เซ่น นี้ เรียก พระ อะไร พระ พม่า นั้น บอก ว่า เรียก พระ
ทักษิณสาขา ได้ มา จาก เมือง อังวะ ผู้ ถาม จึง ถาม ว่า เหตุใด จึง มี หมวก
สวม อยู่ บน ศีรษะ พระ พม่า อธิบาย ว่า พระ อุปคุต ตะเถระ องค์ นี้ อยู่ใน
ปราสาท แก้ว ได้นำ เดิน ไป ใน กลาง ฝน เหมือน อย่าง มี ร่ม กัน ฝน ไม่ เปียก กาย
บาง ที่ เห็น นั่ง บน น้ำ ลอย ขึ้น ล่อง แสง แดด ไม่ ต้อง กาย มี คำ กล่าว กัน ว่า

ชาว เมือง รามกัน ผู้หนึ่ง ได้ ตัก บาตร พระอุปัคฺต แล้ว ได้ เป็น เศรษฐี
 ชาว เมือง รามกัน ทั้งปวง จึง พา กัน หุง เข้า แต่ ยัง ไม่ ล้าง คอย ตัก บาตร พระ
 อุปัคฺต จน ทุก วัน นี้ ก็ ยัง มี ความ นับถือ พระอุปัคฺต เช่น นี้ แพร่ หลาย มาก ขึ้น
 แต่ ไม่ มี ผู้ใด ได้ โอกาส ตัก บาตร พระอุปัคฺต จึง ได้ กล่าว ว่า ถึง ว่า ไม่ ตัก
 บาตร แต่ เพียง ได้ ทำ ลักการบูชา ก็ จะ มี ผลา นิสงส์ เหมือน กัน จึง ได้ พา
 กัน สร้าง รูป พระ อุปัคฺต ขึ้น ทำ ลักการบูชา ซึ่ง ทำ เปน โย บัว คลุม อยู่ บน พระ
 เคียร นั้น สมมุติ ว่า เปน เจา ที่ กัน น้ำฝน แล แดด รูป เหมือน โย บัว พวก
 เมือง อังวะ ทราบ เรื่อง จึง เลื่อน ไป ทำ แพร่ หลาย มาก ขึ้น

นับหนึ่ง ว่า พระเจ้า อังวะ องค์ นั้น ประสงค์ จะ ใ้ สร้าง พระพุทธรูป
 ด้วย กิ่ง พระศรีมหาโพธิ แต่ มี ความ สงสัย อยู่ ว่า จะ ควร ฤๅ ไม่ จึง ใ้
 ประชุม พระเถรานุเถระ ปฤกษา พระเถระ ทั้งปวง เห็น พร้อม กัน ว่า เปน การ
 ควร จึง ได้ แต่ง บรรณาการ ใ้ อำมาตย์ ๘ คน กับ ไพร ๓๖๐ ใ้ ไป
 เชิญ กิ่ง พระศรีมหาโพธิ ที่ ว่า นี้ ดู ที่ เหมือน จะ ไป อินเดีย ก็ พา กัน ไป ดาย
 สุธูญเสีย เปน อับ มาก เหลือ มา ๑๖ คน ไม่ ได้ พระศรีมหาโพธิ มา จึง
 ใ้ ไป เชิญ กิ่ง เบื้อง ขวา พระศรีมหาโพธิ ที่ เมือง ลังกา ได้ มา แล้ว ใ้ สร้าง
 เปน พระพุทธรูป นำ ตัก กว้าง คอก หนึ่ง เศษ เหลือ นั้น ใ้ สร้าง พระสาวก พระ
 พุทธรูป ที่มี ปลา ปู ลอก บัว อยู่ ใ้ ฐาน นั้น สำหรับ สังเกต ว่า เปน รูป พระอุปัคฺต
 พระพุทธรูป เดิม นั้น สร้าง ด้วย ทักขินสาชา ของ พระศรีมหาโพธิ จริง แต่
 ภายหลัง มา มี ผู้สร้าง มาก ขึ้น ก็ ใช้ กิ่ง ไม้ อื่น บ้าง ข้อ ความ ที่ กล่าว มา นี้
 ทาน ทราบ จาก พระพม่า รูป นั้น บ้าง ที่ ผู้ใหญ่ เล่า มา แต่ เกิม บ้าง ดัง นี้

ทั้ง ดู เรื่อง ที่ เล่า ก็ เปน เฉียบ ด ู ไป กับ เรื่อง เกิม อย่างไร จะ ถูก ก็ ตักสิน
 ไม่ได้ แน่ แต่ พระเช่น นี้ ใช้ ตั้ง ใน การ พระราชพิธี ใน หลาย องค์ ยัง รูป

พระมหาเถร อีก องค์ หนึ่ง ที่ แชน เป็น ลาย ยาว เรียก ว่า พระมหาเถร แชนลาย
ก็ เป็น พระ ดัง ขอ ฝน อีก มี เรื่อง รว เล่า เป็น กลิต ๆ อย่าง เดียว กัน กับ
พระ ที่ คลุม ใบ บัว ข้าง เ้า ก็ จำ ไม่ ได้ เสีย อีก จะ ถาม ผู้ ไต่ ก็ ยัง นึก หน้า
ไม่ ออก ว่า ผู้ ไต่ จะ จำ เรื่อง รว ได้ แต่ พระองค์ นี้ อยู่ ที่ หอ พระคณธำราชวร
ทอง สนาม หลวง เป็น พระหล่อ ด้วย ทอง ส้ม ฤๅ ธรรม ตำ ไม่ ได้ บัด ทอง

การ ซึ่ง มี พระพุทธรูป ฤๅ รูป พระเถระ สำหรับ ขอ ฝน ต่าง ๆ นี้ ก็
คง จะ เกิด ขึ้น ด้วย มี เหตุ สืบ ช้อง เหมาะ ครั่ง หนึ่ง เช่น เล่า ว่า พระพุทธเจ้า
จะ เส็จ จิสง สรง น้ำ ใน สระ โบก ขรณี เป็น เวลา ฝน แล้ง น้ำ แห้ง ขอด ฝน
ฝน ตก ลง มา มาก ใน เวลา นั้น ก็ นัย ว่า เป็น ด้วย พุทธานุภาพ ฉะนั้น พระเถระ
ทั้งหลาย เหล่า นี้ บาง ที่ จะ ไป มี การ อัน ไต่ ประกอบ เหตุ ให้ ฝน ตก ก็ เสีย
นับ ถือ ว่า พระมหาเถร องค์ นั้น มี อานุภาพ อาจ จะ บันดาล ให้ ฝน ตก เหมือน
กัน กับ พวก ที่ ถือ สาสนา โรมัน กาทอลิก นับ ถือ แปเตอร์ เซนต์ ที่ พวก หมอ ๆ มี ล
ชั้น นารี แปล กัน ว่า นัก บุญ คือ เป็น ลูก ศิษย์ พระเยซู สืบ ต่อ ณ เป็น ต้น
ท่าน พวก เหล่า นั้น ก็ เป็น เจ้า ของ ต่าง ๆ กัน การ ที่ พวก โรมัน กาทอลิก ถือ
เช่น นี้ ก็ ไป อัน ไหล มา ตาม ลัทธิ กรีก ที่ ถือ ว่า มี เทวดา สำหรับ การ สิ่ง นั้น
สิ่ง นั้น เรา ที่ เป็น ผู้ ลือ พุทธ สาสนา เล่า ก็ โดย ถิ่น ลัทธิ พราหมณ์ ว่า มี เทวดา
สำหรับ สิ่ง นั้น สิ่ง นั้น ถึง การ ที่ นับ ถือ เทวดา ยัง ไม่ ขาด ก็ อ่อน ลง ไป เสีย
มาก แล้ว นับ ถือ พระพุทธ สาสนา มากกว่า แต่ พระพุทธ สาสนา ไม่ แก่ ความ
อยาก ความ ทยาน สด ๆ ได้ ตั้งใจ ก็ ต้อง แล หา พระพุทธ เจ้า ย่าง พระเถระ บ้าง
มา บูชา เสด็จ สรง แทน ฤๅ ให้ ช่วย แร่ง เทวดา ด้วย ถือ ว่า มี อานุภาพ มากกว่า
เทวดา เรื่อง พระเถระ ขอ ฝน ทั้ง ปวง นั้น คง เป็น มา ด้วย เหตุ อัน นี อย่าง หนึ่ง
ยังมี อีก อย่าง หนึ่ง ก็ เป็น แต่ ความ คิด ของ ผู้ ไต่ ผู้ หนึ่ง คิด ขึ้น เช่น พระบาท

สมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง พระทรมาน มิจฉาทิฐี เป็นพระนั่งอยู่ใน
 ครอบแก้ว มีทะเล อยู่ตรง หน้า เรือ กำปั่น มาแตก จม อยู่ตรงนั้น ก็เกิด ขึ้น
 ด้วย เรือ เซอเยมส์บุรูก เข้า มา เรือ ตืด ที่ ลั่นคอน ประสงค์ จะ บำเพ็ญ พระราช
 กุศล เหมือน อย่าง เป็น การ สมโภช พระพุทธศาสนา ที่ พวก มิจฉาทิฐีไม่ มา
 ย้ายได้ ก็สร้าง ขึ้น ยังมี ที่ เป็น คู่กัน คือ ทรมาน เข้า พระพุทธเจ้า นั่ง อยู่บน
 ฐานใน ครอบแก้ว ตรงหน้า ออก มาเป็น ท้องนา มี เข้า กำลัง เป็น รวง ตาม ครอบ
 แก้ว ก็เขียน เป็น รูป ห้างคน ชับนกล่ ผุ่ง นก ที่บิน พระพุทธรูป ครอบแก้ว
 ที่ เรียกว่า ทรมาน เข้านี้ ก็ ใช้ ตั้งในการ พระราช พิธี แรก ภา

เพราะ ฉะนั้น พระพุทธรูป ก็คือ รูป พระเถระ ก็คือ ที่ ใช้ ในการ ขอฝน นี้
 บางที ก็จะเป็น นึก ขึ้นใหม่โดยไม่มี เหตุ มีมูล เป็น แต่ประสงค์ จะขอ อานุภาพ
 ให้มา รบ ความ อยาก กระวน กระวาย เช่นนี้ ก็จะเป็น ไปได้

พระ พุทธรูป อย่าง พระ คันธาร ราชวร ที่ ใช้ตั้ง ในการ พระราช พิธี นี้
 ก็มี อาการ แล ลัคน ฐาน ต่าง กัน คือ พระ พุทธ คันธาร ราชวร พระ องค์ใหญ่
 ซึ่ง อยู่ ในวัด พระศรีรัตนศาสดาราม นั้น เป็น ของ พระบาท สมเด็จพระ พุทธ
 ยอด พ้าจุฬาโลกย์ ทรง สร้าง ขึ้น ตาม ใน ประกาศ ที่ พระ บาท สมเด็จพระ จอม
 เกล้าเจ้า อยู่หัว ทรง ไว้ว่า สำเร็จ ฌมี เภาะ เบญจศก จุล ศักราช ๑๑๔๕ เดิม
 ลง รัก บัด ทอง แต่ภายหลัง มา ใน แผ่น ดิน พระ บาท สมเด็จพระ จอมเกล้า
 เจ้า อยู่หัว ทรง กำ ไหล่ ทอง ขึ้น ใหม่ แล ตืด เพ็ชร เม็ด ใหญ่เป็นพระอุณาโลม
 พระ พุทธรูป พระ องค์ นี้ เป็น พระนั่ง ผ้าทรง เป็น อย่าง ที่ พาด ลัง ขาวฏี ตาม
 ธรรมเนียม ดวง พระภักตร์ แล ทรวด ทรง ลัคน ฐาน เป็น อย่าง พระโบราณ
 พระ รัศมี กลม เป็น รูป ดอกบัว ตุม เกดียง ๆ ด้วย พระบาท สมเด็จพระ พุทธยอด
 พ้าจุฬาโลกย์ ได้ ทอด พระเนตร เห็น พระโบราณ จึงให้ ช่างถ่าย อย่างหล่อ

ให้เหมือน พระพุทธรูป ตัว อย่าง แต่ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระราชดำริห์ ตาม เรื่อง พระ คณ ธาร ราชภูริ ใน ท้อง เรื่อง นั้น เวลา ที่พระ พุทธเจ้า จะ เสด็จ ลง สรง ในสระ โบกขรณีนัน ว่า เสด็จ ยืน อยู่ ที่ ปาก สระ จึง โปรต ให้ หล่อ องค์ ย่อม อีก องค์ หนึ่ง ทรง ผ้าอุทก สากูท กวัก ขาย คลุม พระพา หา ข้าง หนึ่ง เสด็จ ยืน อยู่ บน บัว กลุ่ม ที่ ฐาน มี คัน อัด จันท์ ลง ไป สาม คัน ให้ เปน ที่ หมาย ว่า เปน คัน อัด จันท์ ลง ใน สระ พระ พุทธรูป คณ ธาร ราชภูริ จึง มี อาการ เปน สอง อย่าง แต่ ก็ ใช้ ใน การ พระ ราชพิธี ทั้ง สอง องค์ ยัง พระ คณ ธาร ราชภูริ จัน ก็ ยก พระหัตถ์ คล้าย กัน กับ พระ คณ ธาร ราชภูริ สอง องค์ แต่ ดวง พระภักตร์ เปน อย่าง หนึ่ง มี แต่ พระ เมสสิ ไม่มี พระ รัศมี ผ้า ที่ ทรง จะ ว่า เปน จีวร ก็ ใช้ เปน ผ้า อุทก สากูท ก็ ใช้ ใช้ คลุม สอง พระ พาหา แหวก ที่ พระ ละคร กว้าง ทำ นอง เปน เลื้อย หลวง ฉนวน อย่าง เช่น พระ จัน ทั้ง ปวง พระ หัตถ์ ที่ ยก นั้น นำ ลง ไล่ ว่า บาง ที่ จะ เปน ใช้ บท อย่าง ทำ กง เต็ก แต่ ไม่ ถึง กรีด นิ้ว ออก ทำ เปน กวัก ตรง ๆ แต่ รูป ร่าง หมัด จด จดงาม ดี พระบาท สมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้า อยู่ หัว ทรง นับ ถือ โปรต ปราน มาก โปรต ให้ ทำ จอก นำนํ้า วาง ใน พระหัตถ์ ซ้าย ซ่อน สำหรับ ตัก นำนํ้า ลง ยันต์ สวด ใน ท่วง นั้ พระ หัตถ์ ขวา มี จง กล ติด เทียน ทอง อยู่ ที่ ฐาน ตรง พระ ภักตร์ แล้ว โปรต ให้ กำ ไหล่ ทอง ทั้ง พระ องค์ แล เครื่อง ประดับ สำหรับ ตั้ง พระ ราช พิธี พิษ มงคล แล พรุณ สาคู เปน พระ คณ ธาร ราชภูริ อีก อย่าง หนึ่ง ครั้น มา ถึง ใน รัชกาล ประจุ บันนี้ พระ ที่ เหลือ จาก ทรง พระ ราช อุทิศ ถวาย พระ เจ้า แผน ดิน แต่ ก่อน มี อยู่ สอง ปาง คือ พระ ลอง หนาว แล พระ คณ ธาร ราชภูริ จึง ได้ เลือ ก พระ คณ ธาร ราชภูริ เปน พระ ชนม์ พรุษา ตาม ที่ ได้ กล่าว ไว้ ใน พิธี เดือน ห้า แล้ว นั้น แต่ พระ อาการ ของ พระ พุทธรูป นั้น ยัง เปน ชั่ว นิ จ

ษัณย์ อยู่ด้วยมี คำเล่า มาว่า เมื่อ จะจากถูก พระ พุทธรูป ปาง ต่าง ๆ ทรง พระ
 ราชอุทิศ ถวาย พระเจ้า แผ่นดิน กรุงเก่า นั้น ทรง กระ พระ ปาง นั้น จะจากถวาย
 องค์นั้น ได้ มี พระ กระ แล ประภาศ ว่า ชัน หลง ๆ ลงมา ให้ ยืน ให้ เดิน บ้าง
 ก็ ได้ เอา พระ พุทธรูป ที่ นั่ง ๆ ไป ถวาย ชัน แรก เพราะ ชัน แรก ท่าน ยัง นั่ง
 แนน อยู่ ทำนอง ที่ ว่า นั้น ดู เหมือน หนึ่ง ว่า ถ้า พระเจ้า แผ่นดิน องค์ใด
 อยู่ ใน ราชสมบัติ ยืน ยืน ยึด ยาว ๆ เปน ต้น พระ วงษ์ จะ ใช้ พระ นั่ง องค์ใด
 ที่ อยู่ ใน ราชสมบัติ น้อย ๆ าก็ เหตุ อันตราย ซึ่ง เปน การ หมด แผ่นดิน ไป โดย
 ไม่ ประกฏ ให้ ใช้ พระ ยืน แต่ ครั้น เมื่อ พิศราชาติ ตาม ราย พระ นาม ก็
 ไม่ เปน เช่น นั้น พระเจ้า แผ่นดิน ใน บรรณราชวงษ์ เชียง ราย ตั้งแต่ สมเด็จ
 พระ รามาธิบดี ที่ ๑ ลง มา จนถึง พระ มหินทราราช ธิราช เปน พระเจ้า แผ่นดิน
 ๑๖ พระองค์ ใช้ พระ พุทธรูป นั่ง ทั้ง ๑๖ ก็ พระเจ้า แผ่นดิน ใน ๑๖ พระ
 องค์นี้ เจ้าทอง จันทร์ ได้ สมบัติ ก็ เพียง ๗ วัน พระราเมศวร ขว้าเสีย
 พระเจ้า ราม อยู่ ใน สมบัติ ๑๕ ปี ต้อง นิเวศ พระ รัชฎา ธิราช อยู่ ใน สมบัติ
 ๕ ปี พระไชย ราช ขว้าเสีย พระยอดฟ้า อยู่ ใน สมบัติ ปีเศษ ขบถ ภายใน
 ขว้า เสีย พระ มหินทราราช ธิราช อยู่ ใน สมบัติ ปีเศษ เสีย กรุงเก่า รามัญ ก็ ถ้า
 จะ ใช้ พระ ยืน เปน ที่ หมาย อันตราย จริง เช่น นั้น ท่าน เหล่า นี้ ก็ ควร จะ ใช้
 พระ ยืน เหตุใด จึง ใช้ พระ นั่ง ส่วน พระ มหา ธรรม ราช พระ เนศวร
 พระ เอกา ทศรฐ พระ ศรี เสาวภาค เปน พระ ยืน ทั้ง ๓ องค์ ถ้า จะ
 ว่า ตาม คำ ที่ ว่า ก็ ควร ยืน แต่ พระ ศรี เสาวภาค องค์ เดียว ครั้น ต่อ
 มา ใน วงษ์ พระ เจ้า ทรง ธรรม สาม องค์ ก็ ที่ อยู่ แต่ พระ เจ้า ทรง ธรรม องค์
 เดียว ต่อ มา อีก สอง องค์ ไม่ เปน การ ทำไม จึง พลย่น ไป ด้วย กัน ทั้ง สาม
 องค์ มา สมความ ที่ ว่า อยู่ แต่ ชัน วงษ์ พระ เจ้า ปราสาท ทอง มี นั่ง แต่

พระเจ้าปราสาททอง องค์เดียว นอกนั้น ยืน ทั้งสิ้น จึงเห็น ความว่า
 ขรอย ผู้ที่ พัง พระ กระ แล นั้นจะไม่ เข้าใจ ชัด เจน ที่มี พระ กระ แล นั้นจะ
 ทรง หมาย ความว่า พระพุทธ รูป ทั้ง ๓๔ ปางนี้ จะ ตั้ง อยู่ ใน ที่ แห่ง เดียว
 กัน ก็คง จะต้อง เรียง เป็น แถว ๆ พระ เจ้า แผ่น ดิน แรก ๆ คง ต้อง อยู่ แถว
 นำ พระ เจ้า แผ่น ดิน ชั้น หลัง ๆ ก็ต้อง อยู่ แถว หลัง ถ้า จะ ใช้ พระ นั่ง ไว้
 แถว หลัง พระ ยืน อยู่ แถว นำ ก็ คง บัง แดว หลัง จึง รับ สั่ง ว่า ชั้น แรก ๆ
 ให้ เป็น พระ นั่ง ชั้น หลัง ๆ ให้ เป็น พระ ยืน เมื่อ ตั้ง ใน หมู่ เดียว กัน จะได้
 แล เห็น ตลอด ไม่ บัง กัน พระราช คำรื้ คง เป็น แต่ หมาย ความ เพียง ชั้น เท่านั้น
 แต่ ผู้ พัง คิด มากไป แล้ว ไม่ได้ ตรี ตรอง เทียบ เคียง ตู จึง ได้ กล่าว ไป ตาม
 ความ เข้าใจ ของ ตัว ที่ ข้าพเจ้า กล่าว เช่น นี้ ก็มี ข้อ สงสัย อยู่ อีก อย่าง หนึ่ง
 ซึ่ง จะมี ผู้ กล่าว คัด คำนไต่ ว่า เหตุใด พระเจ้า แผ่น ดิน ใน วงษ์ พระ มหาธรรม
 ราชา จึง ได้ เป็น พระ ยืน จะ เป็น ด้วย ทรง หมาย ว่า เป็น ปลาย วงษ์ เชียง รวย
 ตาม เช่น พงษาการ นับ ว่า เป็น ๒๐ พระองค์ วงษ์ พระเจ้า ทรง ธรรม เป็น ต้น
 วงษ์ ตั้ง ขึ้น ใหม่ จึง ได้ เป็น พระ นั่ง ออก กระ มัง ถ้า จะ ว่า เข้า ทาง อ้อม
 เชื้อ เอา ว่า พระมเหสี ของ พระเจ้า ปราสาททอง แปล พระองค์ ซึ่ง เป็น พระ
 ราช ธิดา พระเจ้า ทรง ธรรม รวม พระมารดา เดียว กัน ได้ เป็น พระ มารดา
 เจ้า พ้าไชย องค์ หนึ่ง พระ มารดา พระ นารายณ์ องค์ หนึ่ง ตาม คำ ขุนหลวง หาวดี
 ว่า จึง รวม วงษ์ พระเจ้า ปราสาททอง เข้า เป็น วงษ์ เดียว กับ พระ เจ้า ทรง
 ธรรม เช่น นั้น แล้ว ก็ เป็น พอ จะ ว่า ได้ แต่ ถ้า จะ ว่า อีก อย่าง หนึ่ง ตาม เรื่อง
 เกียรติ ที่เล่า ว่า พระเจ้า ปราสาททอง เป็น พระราช โอรส ลับ ของ สมเด็จ พระเอกา
 ทศรฐ แล้ว จะมี ต้อง นับ ว่า วงษ์ พระเจ้า ปราสาททอง เป็น วงษ์ เชียง รวย
 คืบ มา ได้ ราช สมบัติ ฤฯ ข้อ ความ ที่กล่าว ทั้ง สอง ฝ่าย นี้ ไม่มี ใน พระราช

พงษาวดาร ซึ่ง กรม สมเด็จพระ ปรมานุชิต ทรง เรียบ เรียง ท่าน แยก วงษ พระ
 เจ้า ทรงธรรม กับ พระเจ้า ปราสาททอง ออกเป็นคนละวงษ แต่ มี ข้อสงสัยจริง
 อยู่ อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ข้าพเจ้า ก็ยัง คิด ไม่ ตก ลง ตลอด ว่า เหตุ ที่ ทรง เลือก
 พระถวายเป็น พระเจ้า แผ่นดิน กรุงเก่า นั้น จะ ทรง หมาย ความ อัน ไฉน บ้าง ฤๅไม่ ถ้า
 มี ที่ หมาย บาง แห่ง ก็ เห็น ได้ บาง แห่ง ก็ มี ดี ไม่ แล เห็น ได้ เลย ที่ เห็น
 ได้ ง่าย ชัด เจน นั้น คือ พระยอด พ้า เป็น พระพุทธรูป นั่ง ยก พระหัตถ์ ขวา ปล่อย พระ
 ขนมนั้น พระที่นั่ง สุริยามรินทร์ เป็น พระลี้ลา ที่ ไม่ เห็น เสีย โดย มาก ถ้า เช่น
 นั้น พระพุทธรูป สำหรับ พระนเรศวร ใช้ พระห้าม สมุท จะ เป็น ที่ หมาย ว่า
 พระเดชานุภาพ มาก พระถวายเป็น เนตร เป็น ของ พระเอกาทศรถ จะ แปล ว่า
 เป็นผู้ ขึ้น ขม ยิน ดี ใน สมบัติ แล อำนาจ ที่ มี ไชย ชำนาญ แล้ว ได้ บ้าง ดอก
 กระมัง เพราะ ฉะนั้น พระยืน จึง ได้ ไป แยก อยู่ใน วงษ พระมหาธรรมราชา
 แต่ ครั้น เมื่อ มา ถึง พระเจ้า ทรงธรรม น่า จะ เขี่ยบ รอย พระพุทธรูป เทิม ที่
 ทำไม กลาย เป็น นั่ง เรือ ขนานไป ก็ ไม่ ทราบ พระ บำเลิกลอย พระฉันท มอญ ายาศ
 ของ ท่านโอรส อีก สอง องค์ นั้น ก็ ดู ไม่ มี เค้า มูล อะไร เลย จะ ว่า พระ
 เชษฐา เป็น เด็ก จึง ให้ ชอบ ข้าง ชอบ ลิง ท่าน ก็ ไม่ เด็ก จะ ว่า พระอาทิตย์
 วงษ ต้อง ถูก ถอด เพราะ พี่เลี้ยง แม่ นม ต้องตาม เอา พระอาหารไป เทียบบ่อน
 ให้ ฉันท มอญ ายาศ แปล ว่า ตะกลาม ก็ ดู หัก เหลือ เกิน นัก แต่ เรื่อง นี้ ยัง ชอบ
 กล มาก น่า คิด แต่ ถ้า จะ เป็น ผู้ ที่ รู้ เรื่อง รว ใน พระพุทธศาสนา มาก ๗
 แต่ ไม่ ทราบ เค้า พระ กระแส ที่ เคย ทรง พระราช ดำริห์ การ ทั้ง ปวง อย่างไร ก็
 คง จะ พา เข้า วัด เข้า วาไป ไม่ ถูก ถ้า จะ เป็น แต่ ผู้ รู้ แต่ พระกระแส ไม่ สัน
 ทัด ใน เรื่อง รว ใน พระพุทธศาสนา ก็ จะ ไป ลง รอย พระ ฉันท มอญ ายาศ เพราะ
 ตะกลาม เช่น ข้าพเจ้า ว่า นี้ แล จึง ยัง ตัดสิน เรื่อง นี้ ไม่ ตลอด ได้ แต่ ข้อ

ซึ่งว่า ด้วย เรื่อง พระ ยืน พระ นั่ง นี้ ข้าพเจ้า ยัง ลง เนื้อ เห็น ข้าง ทรง มุ่ง หมายถึง
ในเรื่อง ที่ ตั้ง มากกว่า หมายถึง ความ ลึก ซึ่ง ไป เท่าที่ กล่าว แต่มี คำ ที่ กล่าว
ขึ้น เช่น นี้ แล้ว ก็ ควร จะ ละเว้น ไม่ ให้ เป็น ที่ สงสัย

เพราะฉะนั้น เมื่อ เวลา จะ สร้าง พระพุทธรูป พระชนม์ พรรษา ข้อที่ ปกฤษา
กัน เลือกร พระคันธาร ราชภูริ เพราะเป็น พระปาง เหลือ อยู่ นั้น อย่าง หนึ่ง เพราะ
เหตุที่ ท่าน ผู้ใหญ่ ๆ ท่าน ก็ เห็น ว่า เมื่อ ปี ฉลู เบญจ ศก ซึ่ง ข้าพเจ้า เกิด
นั้น ฝน แล้ง มาแต่ ปี ขวด จัตวา ศก ครั้น ถึง ปี ฉลู ต้น ปี ฝน ก็ แล้ง นัก จนเข้า
กัษัณ รากา เข้าใน นา ก็ เลี้ยง มาก เวลา เมื่อ ประสูติร ข้าพเจ้า ใน ท้น ไต นั้น
ฝน ตก มาก ตาม ชาลา ใน พระราชวัง ท่วม เกือบ ถึง เข้า เห็น กัน ว่า เป็น การ
อัศจรรย์ อยู่ พระองค์ เจ้าอินทนิล จึง ได้ ประทาน เข้า เปลือก เป็น ของขวัญ ถอดออกมา
แล พระบาท สมเด็จ พระจอมเกล้า ก็ พื่อ พระไทย บัณฑิต ประกาศ ถึง เรื่อง นี้ เอง ๆ
รับสั่ง ให้ ข้าพเจ้า เป็น หน้า ที่ สำรับ ทำ พิธี ฝน แต่ เล็ก มา ท่าน ผู้ใหญ่ จึง ได้ ตก ลง
กัน ให้ ใช้ พระคันธาร ราชภูริ เป็น พระชนม์ พรรษา แต่ ไป เกิด ข้อ รังเกียจ กัน
ด้วย เรื่อง จะ นั่ง ฤา จะ ยืน ตาม เหตุ ที่ ว่า มา แล้ว คำ ตัด สิน นั้น ตก ลง ว่า ถึง
ที่ยืน เป็น ถู ต้อง ตาม ที่ กล่าว มาก ก็ จึง แต่ เป็น พระพุทธรูป พึ่ง เกิด ขึ้น ใหม่ มี องค์
เดียว พระเก่า ๆ ที่มี มาก ก็ เป็น พระคันธาร ราชภูริ นั้ง ทั้ง สิ้น จึง ได้ ตก ลง ให้
สร้าง พระคันธาร ราชภูริ นั้ง กรม สมเด็จ พระบาราย ประยักษ ท่าน ไพรต พระชนม์
พรรษา นี้ มาก จึง ได้ ขอ หล่อ ขึ้น อีก องค์ หนึ่ง ต่าง หาก ไม่ ก้าไหล่ ทอง
ท่าน ได้ ไป ตั้ง พิธี ฝน หลาย ครั้ง ก็ ว่า ขลัง ดี วิเศษ

จึง ได้ ขอ ให้ พระองค์ นั้น เข้า มา ตั้ง ใน การ พระราช พิธี พรุณ สาศตร ด้วย
ซึ่งเป็น อัน มี พระคันธาร ราชภูริ แปร ออก ไป อีก อย่าง หนึ่ง มี ดวง พระภักตร

เป็น พระ อย่างใหม่ ใน แผ่น ดิน ประจันต์ นี้ พาด ลังฆาฏี กว้าง ไม่ มี ยอด
พระ เมาดี้ มี พระรัศมี เหลือง เหมือน อย่างใหม่ ๆ พระคันธาร ราชภูริ ที่ ตั้ง
ใน การ พระราช พิธี มี เป็น ดี อย่าง ด้วย กัน ดัง นี้

การ พิธี พรหม สาสตร เป็น พิธี ประจำ ปี เว้น แต่ ถ้า ปี ไต ฝน บริบูรณ์ อยู่
แล้ว ถึง เว้น เสีย ไม่ ทำ เพราะ ดู เหมือน หนึ่ง ว่า จะ ขอ ช้ำ ให้ มาก เกิน ไป การ
ที่จะ ได้ ทำ พระราช พิธี ฤา ไม่ ได้ ทำ มี เขต ร กำหนด อยู่ เพียง เดือน ๔
ถ้า ฝน ภายใน เดือน ๔ เข้า มา บริบูรณ์ ดี ถึง จะ ไป แล้ง ใน ปลาย มือ ประการ
ใด ก็ ไม่ เคย ทำ พระราช พิธี ถ้า ฝน ต้น ปี ภายใน เดือน ๔ แล้ง จึง ได้
ทำ พิธี แต่ การ ที่จะ ทำ พระราช พิธี นั้น มี วิธี แก่ ไข อย่าง อื่น แล้ง
พิธี อย่าง น้อย ไป หลาย ๆ วัน ก่อน เมื่อ เห็น ฝน ยัง ไม่ ตก บริบูรณ์ จึง ได้ ตั้ง
พิธี ใหญ่ ต่อ ไป อาทิ ไรบ การ ที่ ทำ พิธี ล่วง นำ เช่น นี้ พอ ฝน ฝน ให้ การ
พระราช พิธี ใหญ่ ได้ ชอง ตาม ที่ เคย สังเกต ว่าเป็น เวลา ฝน มัก จะ ตก กัน ด้วย
การ ล่วง นำ พระราช พิธี ซึ่ง เป็น แบบ อย่าง โบราณ มา ก็ คือ ให้ โขลง
ร้อง นาง แหม อย่าง หนึ่ง ตัด ต้น คน ที่ ส่อ อย่าง หนึ่ง ข้าง บำรุงา อย่าง หนึ่ง
วิธี ร้อง นาง แหม นั้น ก็ ไม่ ประหลาด อันใด เด็ก ๆ ร้อง เป็น อยู่ ด้วย กัน
ทั่ว หน้า ไม่ ต้อง การ จะ กล่าว ถึง ตัด ต้น คน ที่ ส่อ นั้น เละ ก็ ตัด เรา ดี ๆ
อย่าง นั้น เอง ไม่ ต้อง กล่าว ถึง จะ ขอ ว่า ด้วย ข้าง บำรุงา ซึ่ง เป็น การ
เล็ก เสีย ไม่ ได้ เล่น มา ช้า นาน วิธี ที่ จะ ให้ ประจักษ์ กัน นั้น ข้าง มี น้ำ มั่น
สอง ข้าง บัก แทน ตลง เบญพาต ห่าง กัน ยี่สิบ วา ท้าย แทน ออก ไป มี เสา
ปอง สอง แดง ๆ ละ ห้า ต้น เป็น สิบ เสา ระยะ เสา ปอง ห่าง กัน คอก หนึ่ง
เสา ปอง นั้น ทำ ด้วย ไม้จริง โด สอง กำ สูง พัน ดิน คอก หนึ่ง มี แฉก ตั้ง บน
ลือ บัง ใน ระหว่าง กลาง แทน ข้าง ทั้ง สอง ข้าง มี ให้ เห็น กัน เมื่อ นำ ข้าง

ซึ่งแต่งเครื่อง มั่น มี หมอ ถือ ขอ เกราะ ชี คอ ความญู ท้าย ถือ ขอ เรียกว่า ขะ
 ข้าง พลายปลาย ด้าม ขอนั้น มีบัน ด้าม ยาว ๔ คอก บ้าง ๕ คอก บ้าง มา
 ยืนแทน ผูก ตุง ขย้าง ข้าง ยืนโรง เรียบ ร้อยแล้ว เมื่อจะให้บำรุงา เมื่อใด
 จึง คิด เชือก ภาศ ที่เท้า หลัง ข้าง ละ สอง เส้น ทั้ง สอง ข้าง พลาย เชือก ภาศ
 พัน เสา ปอง เปน ลำดับ กันไป ทั้ง ทำ เสา แล้ว จึง ถอด ปลดก ปลด เชือก
 มัด ขา นำ ข้าง ลง จาก แท่น ชัก แมง บัง คา เเดียว ข้าง ทั้ง สอง ข้าง ยั้ง ห่าง
 กัน อยู่ ก็ คิด เชือก ออก จาก เสา ปอง ที่ ละ คู่ ที่ ละ คู่ โยให้ ไกล กัน
 เข้าไป พองา ประกัน ข้าง ทั้ง สอง ที่ กำลัง คลั่ง มั่น ก็ ย่อ ตัว โจม ประทะงา
 ประกัน เสียง ดัง กึก ก้อง แต่ ไม่มี อัน ตราย ถึง ตัว ข้าง ด้วย มิ ได้ หย่อน
 ให้ มาก จน ถึง แทะ กัน ได้

นัย หนึ่ง กล่าว ว่า ไม่ มี แพ้ ชนะ กัน แต่ อีก นัย หนึ่ง กล่าว ว่า มี แพ้
 ชนะ กัน การ ที่ แพ้ ชนะ กัน นั้น คือ ข้าง ไ้ ได้ ล้าง จั ง งา ข้าง หนึ่ง แขนง
 หาย ขึ้นไป เหวี่ยง สบักไม้ กลับ ลง ได้ ข้าง ที่ ต้อง จั ด นั้น แพ้ มัก จะ ร้อง
 ให้ เสียง เมื่อ แพ้ ชนะ กัน ๆ ประงา กัน พอ สมควร แล้ว หมอ ก็ คิด ให้
 ถอย หลัง ถอย มา ใน เวลา ที่ จะ ให้ ถอย นั้น เปน การ ยาก ลำบาก ของ หมอ
 ด้วย ข้าง กำลัง โทะทะ กล้า ทั้ง สอง ข้าง บางที ก็ หัน หน้า กลับ เอง งา เสย เชือก
 ภาศ ที่ หย่อน อยู่ ข้าง หลัง นั้น ยก ขึ้น ตัว ไป บน หลัง หมอ ต้อง คอย ก้ม
 หลบ หลีก เชือก ให้ ว่องไว ถ้า หลบ ไม่ พัน เชือก กำลัง ข้าง หัน มา โดย เร็ว
 เชือก พาน ตัว มี อัน ตราย ต่าง ๆ บาง คราว ก็ ถึง ชีวิต เมื่อนำ ข้าง พาก กัน
 ออก มา ได้ แล้ว รักษา ไว้ ให้ สงบ หาย คลั่ง ทั้ง สอง ฝ่าย หมอ ความญู จึง
 ได้ รำ เยาะ เย้ย กัน หมอ ความญู ข้าง ตัว ที่ ชนะ รำ ก่อน ลักษณะ ที่ รำ นั้น
 มี ท่า แล มี ชื่อ เรียก ต่าง ๆ ตาม แต่ ผู้ ไ้ จะ ชำนาญ ทำ ไ้ ท่า ที่ หมอ

รำนัน เรียกว่า บัดเกล้า บ้าง แแบ้ง ผัด หน้า บ้าง นาง กราย บ้าง ทำที่
 ความ รำนัน เรียกว่า ลาลำ จะ พุง บ้าง ชม พุ พาด ป่า บ้าง จุง นาง ลีลา บ้าง แต่
 เมื่อจะ จบ เพลง ร้อง โละ เปน การ โห่ เยาะ เย้ย ผู้ที่ แพ้ แล้ว ผู้ที่ แพ้ รำนัน
 หน้า บ้าง ร้อง โละ เยาะ เย้ย เหมือน กัน แล้ว นำ เข้า ประจักษ์ กัน ใหม่ แล้ว
 รำนัน ขอ เยาะ เย้ย กัน ครอบ สาม ครั้ง เปน เสรี การ บำรุงา การ ช้าง บำรุงา นัน
 ไม่ เปน แต่ สำหรับ พิธี ฝน อย่าง เดียว ถือว่า เปน การ สวัสดิ มงคล แก่ พระนคร
 ด้วย การ พระ ราช พิธี เสด็จ ทอด นาน ใช้ เทน ผัด ช้าง ก็มี บ้าง การ
 อื่น ที่ เปน การ สำคัญ ก็มี บ้าง ซึ่ง ถือว่า เปน สวัสดิ มงคล นั้น ก็ คง จะ
 เปน เหตุ มา จาก ที่ ผัก หัก ช้าง ทหาร ให้ กล้า ใจ เปน กำลัง ใน การ ตี สงคราม
 เปน ต้น เหตุ แล้ว ภาย หลัง จึง กลาย ลง มา เปน อาการ ที่ ช้าง เอา ใจ ต่อ ใจ
 ประจักษ์ นั้น เปน มงคล ไป แต่ ใน เวลา ซึ่ง ช้าง ประจักษ์ กัน เช่น นั้น จะ ถูก ฝน
 ตก หลาย คราว จึง กลาย เปน เครื่อง ทำให้ ฝน ตก ได้ เปน การ สำหรับ ขอ ฝน
 ต่อ ไป อีก ชัน หนึ่ง ใน เรื่อง ช้าง บำรุงา นัน ขรอย แต่ ก่อน ท่าน จะ เล่น กัน อยู่
 เสมอ ๆ จน ไม่ เปน การ อัด รวย ไร ไม่ มี ผู้ ไต ไคร จะ กล่าว ถึง ไป
 กล่าว ถึง แต่ เมื่อ มี เหตุ ที่ เปน อัประ มงคล คือ ใน แผ่น ดิน พระ ยอด พ้า
 จุล ศัก ราช ๘๘๐ ปี ชวด ลำ ฤทธิ ศก มี ช้าง บำ รุงา ช้าง หนึ่ง ชื่อ พระ
 นัต ทนต กับ ช้าง ชื่อ พระ ยา ไฟ ครั้น เมื่อ ช้าง ประจักษ์ กัน ใจ ช้าง พระ ยา
 ไฟ หัก เปน สาม ท่อน ก็ ถือ กัน ว่า เปน นิมิตร อัประ มงคล จึง เกิด เหตุ
 การ จลาจล ใน แผ่น ดิน ภาย หลัง ไม่ ชำ นึก การ ช้าง บำ รุงา ที่ ไม่ มี เหตุ ผล
 อัน ไต ก็ ไม่ ได้ กล่าว ถึง จน ชัน เช่น ใน กรุง รัตน โกสิน ทร นี พระ บาท
 สมเด็จ พระ บ้น เกล้า เจ้า อยู่ หัว ได้ โปรด ให้ มี ช้าง บำ รุงา ครั้ง หนึ่ง ผู้ ซึ่ง
 ควร จะ ได้ เห็น นั้น มี มาก ก็ ไม่ ไคร มี ไคร กล่าว ถึง ตั้ง แต่ ครั้ง นั้น มา ก็ ยัง
 ไม่ ได้ มี ช้าง บำ รุงา อีก เลย

วิธี ขอฟนล่วงนำ ซึ่ง เกิด ขึ้นใน แผ่น ดิน พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ แห่ พระ วิมลรัตน กิริณี พระ วิมลรัตนกิริณีนี้ ลง มาถึงกรุง เทพ ฯ ใน ปี ๒๓๑๖ เบญจ จศก สมัย เดียว กับ ปี ช้างเจ้า เกิด นั้น ใน วันที่ แห่ เข้า มา ยืน โรงสมโภช ใน พระบรมมหาราชวัง ฟนก็ ตก มากอีก ครั้ง หนึ่ง จึง ต้องเป็น พนักงาน ขอฟนด้วยอีก การที่ ให้ ไปขอฟนนั้น คือ แต่งเครื่องทอง แถบกลม มี กระบวนแห่อย่าง ช้างเผือก ลง น้ำใน เวลาสมโภช แห่ ออกจากใน พระบรมมหา ราชวังไป ยืน แหน่ผูกตลิ่งที่ เกยนำ พระ ที่นั่งสุดโธสวรรค์ เวลาบ่ายๆ ทุกวัน มีโปรดให้ ช้างเจ้าโปรด น้ำ บน เกย ครั้ง หนึ่ง จะ เป็น ด้วย เหตุใด พระราช ประสงค์ อย่าง ไດ ไม่ทราบ เลย เพราะ เวลา นั้นยัง เด็ก อยู่ อนึ่ง การที่ พิธีล่วงนำ เช่นนี้ เป็นธรรมเนียม มีมาแต่ โบราณ รับสั่ง ให้สังฆการี ไปมเด็จพระสังฆ์ ทุก ๆ พระอาราม หลวง ให้สวด ขอฟน แต่ ครั้ง เมื่อ ใน แผ่น ดิน พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว จึง ได้มี พิธีหลวง อย่าง น้อย ขึ้น พิธีหลวง อย่าง น้อยนี้ เริ่ม ลง มีขบวน ร่วม กัน กับ พระสังฆ์ สวด ตาม วัด ทำ บน หอพระ ที่ ท้องสนามหลวง ตั้ง พระพุทธรูป ที่ เกย ต่อ ออก มา กับ เหลือง หอม มี โต๊ะทอง ใหญ่ โต๊ะหนึ่ง ตั้ง พระ คันธารราชฎ์จีน พระมหาเถร แขนกลาย พระ ขอฟนของ รามัญหลาย องค์ มี ราว เทียน ไม่ได้ตั้ง เครื่องนมัสการ เทียน ที่ ทรง จุดนมัสการนั้น เล่มละ สอง สลึง ตาม กำลัวัน ใน วันที่ ทำ พิธี นั้น รูป เท่า กัน ดอกไม้ ตาม สี่ วัน เท่า กัน พระสังฆ์ ที่ สวด มนต์ ก็ เท่า กัน กับ กำลัวัน ใช้ พระราชาคณะ นำ องค์ หนึ่ง นอก นั้น พระพิธี ธรรม ทั้ง สิ้น ทรง จุดเทียนนมัสการ แล้ว ประ พรม น้ำ หอม ทรง เจริญ แล้ว จึง ทรง ตั้ง สัตยาธิฐาน พระสังฆ์ สวด เจ็ด ทำ นาน ถึง ห้าย สวดมนต์ สวด คาถา ขอฟน เริ่ม ต้น ตั้ง แถบควาหรือ หัสม มา สัมพุท โธ ไป จนจบ สวด เท่า กำลัวัน พระสังฆ์ นั้น นั่ง ตาม

เฉลี่ยง หอ พระหัน หน้า เข้า ข้าง ใน การ พิธี น้อย เช่นนี้ เลิศจ พระราช
 ดำเนิน ออก โดยมาก ถ้าไม่เลศจ พระราชดำเนิน ก็โปรด ให้ข้าพเจ้า
 ไป ทำ ทุก ครั้ง ไม่ มี ผู้อื่น ผลัด เปลี่ยนเลย แต่ไม่ได้ ประทับ อยู่จน สวด
 มนต์ จบ ทรง จุก เทียน แล้ว ประทับ อยู่ ซ้ำ บ้าง เร็ว บ้าง แต่ไม่ ท้น พระ
 สงฆ์ สวด จบ ก็ เลศจ กลับ ถ้า วัน ไฉน ตก ก็ พระราช ทาน รวง วลัย พระ สงฆ์
 ลำรับ นั้น มาก บ้าง น้อย บ้าง ที่ เพียง องค์ละ เฟื้อง ก็มี เข้า สารองค์
 ละ ถึง ก็มี เงิน องค์ละ บาท เปน อย่าง มาก การ พระราช พิธี อย่างน้อย
 เช่นนี้ ตั้ง ตึก ๆ กัน ไป เก้า วัน สิบ วัน จนถึง สิบ ห้า วัน ก็มี บ้าง ไม่ เปน
 กำหนด สุด แต่ฝน ตก มาก แล้ว ก็ เปน หยุด เล็ก ถ้า เช่น นั้น ก็ ไม่ ตั้ง พระ
 ราช พิธีใหญ่ต่อไป ถ้า ตั้ง พระราช พิธีใหญ่ ก็ สวด ไป จน บรรจบ วัน ตั้ง พระ
 ราช พิธี แต่ สวด ขณเผล ตาม วัด ใน เวลา ตั้ง พระราช พิธีใหญ่ ก็ สวด อยู่ ด้วย

การ พระราช พิธี พรหม ศาตรใหญ่ เคยทำ มาทุก รัชกาล แต่ เห็น จะ ห่าง ๆ
 กว่าใน รัชกาล ที่ ๔ แลใน รัชกาล ประจุบัน นี้ ด้วยได้ ไต่ถาม ดูว่า ใน รัชกาล
 ที่ ๓ เคย ทำ อย่างไร ที่ ไหน ก็ ได้ ความ จาก ผู้ที่ แจ้ง ความ นี้ว่า จำได้ ว่า
 ทำสอง ครั้ง ทำที่ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม พังศุภ ยุติ ด้วย เหตุผล คือ พระบาท
 สมเด็จ พระพุทธ ยอช พ้า ทรง สว่าง พระคันธาร ราชฎรใหญ่ ขึ้น ก็ ประดิษฐาน
 ไว้ ใน วัด พระศรีรัตนศาสดาราม อีก ประการ หนึ่ง การ พระราช พิธี พรหม ศาตร
 ใน รัชกาล ที่ ๔ ถึง ว่า ยก ออกไป ทำที่ ปลาย พลา ท้อง สนาม หลวง ก็ ยัง โยง
 สาย สลึงจน เข้า มา ที่ พระ มพามาภิรัศ ภูมิ มาก ใน วัด พระศรีรัตนศาสดาราม
 ใน สาม รัชกาล นั้น คง จะ ทำ ที่ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม ทุก ครั้ง ต่อ
 รัชกาล ที่ ๔ จึงได้ ย้าย ออกไป ทำที่ ปลาย พลา ท้อง สนาม หลวง พระแท่น
 มณฑล ใน การ พระราช พิธี จัด เหมือน พืช มงคล เพิ่ม แต่ พระ แท่น สวด

ตั้งท้าย พลับ พลา ข้างเหนือ มี กระโถม เตียนไชย น้ำหนัก ชั่งได้ เตียนไชย เหมือน พระราช พิธี สัมพัจฉรฉนัต พระพุทธรูป ที่ตั้ง บนพระแท่นตั้งประบรมธาตุระย้า กิณร ครอบ พระเจดีย์ กรม พระ คณธรรมาภรณ์ องค์ใหญ่ พระไชยวัฒน์ ประจำรัชกาล พระห้าม สมุท พระไชย เนาวโลหนชัย พระทรมานเข้าพระธรรม มี กระบวน แท้ พระ เหมือน อย่าง พิธี พิษ มงคล โยง สาย สัตยจนี พระแท่น ต่อ พระแท่น ถึง กัน เหมือน อย่าง พระราชพิธี ที่มี ท้อง ภาณ ทั้ง ปวง

ที่ นำ พลับพลา กลาง แจ่ม ชัด สระ กว้าง สี่ คอก ยาว สี่ คอก สี่ เหลี่ยม ลึก คอก หนึ่ง พุนดิน เปน คัน รอบ สูง คอก หนึ่ง นั้น รูป พระ สฤทธ นักร พิง ผัง สระ หัน หน้าไป ข้าง เหนือ รูปหนึ่ง ตัว ทาสีคราม หน้า ทาเสน ผ้าห่มสีเหลือง นุ่ง ขัศ สมาธิ แหวน หน้า ตุ้มฟ้า มุม สระ มี นาค มุม ละตัว โลกบาล มุม ละรูป ที่ กลาง สระ มี รูป พระอินทร์ พระยาปลา ช่อน แล บริวาร สิบ รูป มี กษ เค้า ขลุ่ย ปา บ้าง ตาม สมควร มี ราชวัตร ฉัตร กระดาษ กัน สี่มุม ตั้ง ศาล อดโหร บุชา ห้า ศาล ที่ พลับพลา โองตั่ง เทวรูป รอบ กำแพง แก้ว พลับพลา ท้องสนาม หลวง มี ราชวัตร ฉัตร กระดาษ ปลุก ตัน กล้วย อ้อย วรสายสัตยจนีรอบไป การ พระราชพิธี มี ท้องภาณ อย่าง น้อย เช่นนี้ มี กำหนด พระสงฆ์ เพียง ๒๕ รูป คือ เปน แม่ การ เสียรูป หนึ่ง นักร ๔ สวด ๔ สำหรับ ๗ ละ ๕ รูป แต่ เข้า จน เทียง แต่ เทียง จน คำ แต่ คำ จน สอง ยาม แต่ สอง ยาม จน รุ่ง เวลา เย็น สวด มนต์ พร้อม กัน เข้า ดัน พร้อม กัน เวลา เพน ดัน ๑๒ รูป แม่ การ ใน การ พระราช พิธี พรุน สัตร์นี้ เปน น้ำ ที่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เสด็จแต่เวลาจุดเตียนไชย สวด มนต์ วัน เดียว ต่อ นั้น ไป สวด มนต์ แล ดัน เปน วัน ละ ๒๔ รูปเท่านั้น ไม่มี ตั้ง น้ำ วง ด้าย เริ่ม จุด เตียนไชย เวลา บ่าย พรหมณ์ ไหรดาจารย์ ดิด พระราช พิธี ทุ่ง

สัมป่อย จึง เกณฑ์ พรหมณ์ พฤตวิภาค มา เบ้า สังข์ เวลา จุต เทียนไชย
 มี ขั้ว ไม้ บัณเฑาะ ด้วย ทรง ฉาย สบงจัวร์กราบพระแลย่ำสีน้ำเงิน พระสงฆ์
 ห่มผ้า แล้ว จึง จุตเทียนไชย คาถา ที่ พระสงฆ์ สวดใน เวลา จุตเทียนไชย ก็ ไซ้
 พุทโธ ลัมพะปัญญ ตระญาโน เหมือนอย่าง พระราชพิธี สัมพัจฉรฉินท์ เปลี่ยนแต่
 บท ท้าย ที่ ต่อ เอตัสสะ อานุภาเวนะ เปนเทโวรัสสะตภาละโต วัสสันตะรา
 ยามาเหตุ ปลายลง อย่าง เดิม ว่า ลัมพะโสติถิ ภะวันตุเต แล้ว ราชบัณฑิตย
 อาน คำประกาศ ต้น เปนภาษา มคธ สรเสริญ พระพุทธคุณ แล้ว ว่า ลัค เค
 ประกาศ เทวดา แล้ว จึง กล่าว คาถาภาลิตซึ่งมาในเทวดาสังยุต ที่มีข้อความ
 เกี่ยว ข้อง ด้วย เรื่อง ฝน จบ แล้ว จึง ได้ กล่าว คำ นมัสการ เปน สยาม พากย์
 แปล จากภาษา มคธ นั้นเอง ในคำ สรเสริญ พระพุทธคุณ แต่ มิ ได้ แปล
 ลัคเค ประกาศ เทวดา ต่อ ท้าย สรเสริญ พระพุทธคุณว่า พระ ผู้มี พระ ภาค
 พระองค์ นั้น ได้ ดำรัส ภาลิต พระคาถา สอง พระคาถานี้ไว้ ว่าแต่บัณฑิตสระ
 ที่ น้ำ ไหล ไปทั้งหลาย มี น้ำฝน เปนอย่าง ยิ่ง เหล่าสัตว์ทั้ง หลาย ผู้ อาไศรย
 ณ แผ่นดิน ย่อม เลี้ยงชีวิต พึ่ง น้ำฝน ดังนี้ แล้ว จึง ลงคำ อธิฐาน ว่าพระพุทธ
 ภาลิต ทั้งสองนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายคิดตามก็ เห็น เปนความจริง ด้วยอำนาจคำ
 จวงนี้ วลาหก เทพดาทั้งหลาย จงให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้ สรรพพัญญา
 ทารกोगาม บริบูรณ์ ด้วย รวงผล เปน ประโยชน์ แก่ ประชมนชนทุกประการ แล้ว
 จึง ไซ้ความ พิศดาร ในสอง พระคาถา นั้น ต่อ ไป ว่าเทพดาองค์ หนึ่งทูลว่า
 ของรักซึ่งจะเสมอด้วยบุตรไม่มี ทรัพย์สินสิ่งของอัน มนุษย์จะพึงถนอม ซึ่งจะยิ่งกว่า
 โคไม่มี แสงสว่างซึ่งจะยิ่งกว่าพระอาทิตย์ไม่มี สระที่น้ำ ไหลไปทั้งหลายมีสมุท
 ธารณเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสตอบแปลงเสียใหม่ว่าของรักซึ่งจะเสมอด้วยตนไม่
 มี ทรัพย์สินสิ่ง ของ อัน มนุษย์ จะ พึ่ง ถนอม ซึ่ง จะ เสมอ ด้วย เขาเปลือกไม้มี

แสงสว่าง ซึ่งจะเสมอ ด้วย บัญญาไม่มี สระที่น้ำไหลไป ทั้ง หลาย มี
น้ำ ฝน เป็น อย่าง ยิ่ง แล้ว จึง กล่าว คำ อธิฐาน เช่น ว่า มา แล้ว อีก ครั้ง หนึ่ง
ก่อน นั้น ไป จึง ว่า ด้วย คาถา เทพยตา ทูล ถาม ว่า สิ่ง อะไร เป็น วัตถุ ที่ อยู่ ของ
มนุษย์ ทั้ง หลาย อะไร เป็น สหาย อย่าง ยิ่ง ของ มนุษย์ ทั้ง หลาย สัตว์ ทั้ง หลาย
ผู้ อาไศรย ใน แผ่น ดิน พึ่ง อะไร เลี้ยง ชีวิต ทรง วิชฌนา ว่า บุรุษ เป็น วัตถุ ที่
อยู่ ของ มนุษย์ ทั้ง หลาย ภริยา เป็น สหาย อย่าง ยิ่ง ของ มนุษย์ ทั้ง หลาย
สัตว์ ทั้ง หลาย ผู้ อาไศรย แผ่น ดิน พึ่ง น้ำ ฝน เลี้ยง ชีวิต แล้ว ก็ ลง คำ อธิฐาน
เหมือน ที่ กล่าว มา แล้ว เพิ่ม แต่ ที่ ปลាយ ว่า ตาม พระ บรม ราช ประสงค์
ทุก ประการ เทอญ ก็ เป็น จบ กัน เท่านั้น แล้ว พระสงฆ์ ก็ สวด มนต์ ต่อ ไป
มี สวด คาถา ภาควาอะระหัง สัมมา สัมพุทโธ นับ จบ ตาม กำลัง วัน เหมือน
อย่าง พระ ราช พิธี อย่าง น้อย ถ้า ถูก วัน ที่ มี กำลัง มาก เช่น ศุกร เป็น ต้น
อยู่ใน สอง ชั่วโมง เศษ สาม ชั่วโมง จึง ได้ จบ

ข้อ ความ ใน คาถา ที่ สำหรับ สวด นี้ เกือบ เรื่อง ต่าง ๆ มา รวบรวม กัน
ผูก เป็น คาถา แต่ เดิม มา ที่ พระสงฆ์ สวด ขอ ฝน ก็ ใช้ คาถา สุกตีสูทร ต่อ
พระ บาท สมเด็จ พระ จอมเกล้า เจ้า อยู่หัว ทรง เป็น พระ ราช อุดม ใน เรื่อง การ พระ
ราช พิธี ให้ มี ราชบัณฑิต อ่าน ประกาศ ขึ้น ด้วย เป็น ต้น จึง ทรง ผูก คาถา นี้
ให้ ติด เนื่อง เป็น ประพันธ์ อัน เดียว กัน สำหรับ การ พระ ราช พิธี เริ่ม เนื้อ ความ
ใน คาถา เริ่ม ต้น ตั้งแต่ ภาควาอะระหัง สัมมา สัมพุทโธ ฉาย นัย ว่า โร
ยก ความ ว่า พระ ผู้ มี พระ ภาควา อหัง สัมมา สัมพุทโธเจ้า ผู้ ประเสริฐ กว่า ผู้
เพ่ง อารมณ์ ทั้ง หลาย พระ องค์ เป็น ผู้ อุดม พิเศษ สูง สุด กว่า ผู้ มี ฤทธิ์ ทั้ง หลาย
พระ หฤไทย เยือกเย็น ไป ด้วย ความ เข้ม ใน หมู่ สัตว์ เป็น คำ สรรเสริญ เบื้อง ต้น

ต่อ นั้นไป จึง กล่าว ถึง เรื่อง นิทาน พระคันธาร ราชครู ดำเนิน ความ ตั้ง แต่ พระ
 พุทธเจ้า เล็ดจ์ อยู่ จำ พรรษา ณ เซตวัน อาราม ของ อนาถปิณฑิกคฤหบดี เมือง
 ลาวตี่ ใน กาล นั้น แวัน แคว้น โกศล ชน บท เกิด ฝน แล้ง เข้า แพง พระ
 ผู้ทรง พระ ภาค เล็ดจ์ ไป บิณฑบาต ประชุม ชน ชาราธนา เพื่อ จะ ให้ ฝน ตก
 พระองค์ อาศัย ความกรุณา ใน ประชุมชน เล็ดจ์ กลับ ประทับ ที่ ผังสระ โยภขรณี
 ที่ น้ำ แห้ง จะ สิ้นวัน พระ กาย ทรง ผลิต ผ้า อันตรวาสก ทรง อุทก สภาฏก ชาย
 ข้าง หนึ่ง คลุม พระองค์ ใน ขณะ นั้น มหาเมฆ ตั้ง ขึ้น มา ข้าง บัจิมทิศ ยัง
 ฝน ให้ ตก เพียง พอ ประโยชน์ ความ ประสงค์ ของ มหาชน ต่อ นั้นไป จึง เป็น
 คำ อธิฐาน ว่า ด้วย อานุภาพ พระพุทธเจ้า นั้น ซึ่ง ยัง ปรากฏ อยู่ ตลอด มา
 ถึง กาล ประจุบัน นี้ ขอ เทพเจ้า จง บันดาล ให้ ฝน ตก โดย กาล อัน ควร ให้
 มั่ง คั่ง สมบูรณ์ ด้วย ธัญ ผล เสมอ ไป นี้ เป็น ตอน หนึ่ง ต่อ ไป อีก ตอน หนึ่ง เป็น
 คาถา คำ อธิฐาน เริ่ม ตั้ง ต้น แต่ มหาการุณิก โณ โห พระพุทธเจ้า ผู้
 ประกอบ ด้วย พระ มหากรุณา แล เป็น ที่ พึ่ง ของ สัตว์ เปลี่ยน ความ เทียว แรก
 ว่า อตถายะ สัพพะปาณิน ทรง บำเพ็ญ บารมี เพื่อ ความ ต้อง การ แก่ สรรพสัตว์
 จบ ที่ ๒ ว่า หิตายะ สัพพะปาณิน เพื่อ ประโยชน์ แก่ กุล แก่ สรรพสัตว์
 จบ ๓ ว่า สุขายะ สัพพะปาณิน เพื่อ ความ สุข แก่ สรรพสัตว์ แล้ว ไป ร่วม
 ความ ว่า ได้ บันลุ ถึง พระ สัมโพธิญาณ อัน อุดม แล้ว ด้วย วาจา ภาสิต อ้าง
 พระ กรุณา คุณ ฐาน เป็น สัตยาธิฐาน นี้ ใน จบ ต้น ว่า เทโว วสสละตุมมะโต
 ขอ เทพเจ้า จง บันดาล ให้ ฝน ตก โดย ธรรม จบ ๒ ว่า กาละโต โดย กาล
 จบ ๓ ว่า ฐานะโส โดย ฐานะ สวด คำ อธิฐาน นี้ เป็น สาม จบ แล้ว จึง ว่า
 ด้วย เรื่อง พระ สุกุต เริ่ม ตั้ง แต่ สุกุโต จะ มหา เถโร มหา กาโย มะโท ทะโร
 เป็น ต้น จน ตลอด คำ อธิฐาน ของ พระ เถร เจ้า ตาม ที่ ได้ กล่าว มา แล้ว

ต่อ นั้น ไป ยก คำ อธิฐาน ของ พระยา ปลูก ช่อน มา ว่า ตั้งแต่ อนุสัศวรตัว
 ละดัง ธัมมิง ประมัตถัง วิจิน ตะยัง เนื้อ ความ เบื้อง ต้น ซึ่งยังไม่ ได้ กล่าวมา
 ใจ ความ ว่า ข้าพเจ้า ตาม รัก ถึง ธรรม ของท่าน ผู้รับ ทั้งหลาย คิดค้น
 หา ประมัตถ์ อยู่ ได้ ทำ สำ กิริยา ซึ่ง เปน ของ เทียง ยัง ยืน ในโลก คือ
 จำ เดิม แต่ ข้าพเจ้า รัก จำ คนได้ ย่อมไม่ รู้ ไม่ เหน ว่า ได้ เคย แก่ง เบียด เบียน
 ลัทธิอื่น แม้ แต่ ตัว หนึ่ง ด้วย ลัทธิ วาจา ภาลิต นี้ ขอ ประ ชุน ณ เทพย เจ้าจง
 ยัง ฝน ให้ ตก เกิด ต่อ นั้น ไป ลง ร่วม ความ กับ คาคา อะภิต ณะะ ยัง ประ ชุน
 ณะ นิธิง กา กัลลสะนาสยะ ซึ่ง ได้ กล่าว มา ข้าง ต้น แล้ว ไป ลง ความ
 ข้าง ปลาย ว่า เอเว รุบง์ ลัจจะ กิริย กัตวา วิริยะ มุตตะมัง ข้าพเจ้า ทำ สำ กิริยา ซึ่ง
 เปน ความ เพียร อัน อุดม อาไศรย กำลัง อำนาจ ความ สัจ ให้ ฝน ตก ได้ ตาม ปรารถนา
 ธรรม อัน ไฉน หนึ่ง ซึ่ง จะ เสมอ ด้วย ความ สัจ ไม่มี การ ที่ ทำ สำ กิริยา ปลด ปลือ
 ตน แล วัชชย ให้ พ้น มรณ โภย ได้ นี้ เปน สัจ บารมี ของ ข้าพเจ้า คาคา ที่ สวด
 มี เนื้อ ความ เพียง เท่านี้ เมื่อ สวด มนต์ จบ แล้ว จึง สวด ภาณ วาร ต่อ ไป ภาณ
 วาร นั้น สวด สุกุติ สุตระ มี ราช บัณ พิต ฟู ขาว ห่ม ขาว ชัก ประ คา อยู่ ที่ ปาก สะ
 คน หนึ่ง ผลัด เปลี่ยน กัน ทั้ง กลาง วัน กลาง คืน กว่าจะ เสร็จ การ พระราช
 พิธี ที่ บน เกย ข้าง หอ พระคันธาร ราชฎ์ ตั้ง พระ คันธาร ราชฎ์ ขึ้น พระม ทำ
 เถร แขน ลาย พระ บัว เข็ม รามัญ มี รูป เทียน ดอกไม้ เครื่อง นมัสการ ตาม วัน
 อย่าง พิธี น้อย ยก แต่ พระ สังข สวด มนต์

การ พระ ราช พิธี พรุณ สัตว์ ไม่ มี กำหนด ก็ วัน เล็ก สุก แต่ เทียน ไชย ยัง ยาว
 อยู่ ถ้า ฝน ยัง ตก น้อย ก็ ตั้ง ต่อ ไป บาง คราว ถึง ห้า วัน หก วัน จึง ได้ เล็ก ก็มี
 เมื่อ เล็ก พระ ราชฯ คณะ ที่ นั่ง ประก ซึ่ง เปน ผู้ใหญ่ กว่า ทุก องค์ เปน ผู้ ดับ
 เทียน ไชย พระ สังข สวด คาคา ตับ เทียน ไชย ตาม ธรรมเนียม แต่ ใน เวลา

เลี้ยง พระเจ้าตลอดจนวันดับเทียนไชย ไม่มี การ เลี้ยง พระราชดำเนินตลอด
พระ ราช พิธี เลี้ยง พระ ราช ดำ เนิน แต่เวลา เย็น จน พระ สังฆ์ สวด มนต์ จบ
ถ้า ฝน ตก มาก ก็ พระ ราช ทาน รวง วัล ตั้งแต่ ยงค์ ละบาท จนถึง องค์ ละ ๔ บาท
ตาม ฝน มาก ฝน น้อย อนึ่ง การ พระ ราช พิธี พุทธ สำนักร นี้ ไม่มี กำ หนด ที่
บาง ปี ก็ ยก ขึ้น ไป ตั้ง กรุง เก่า ใน รัชกาล ประจុ บัน นี้ ยก ขึ้น ไป ตั้ง ที่ วัด นิเวศ
กรรม ประวัติ ครั้ง หนึ่ง

อนึ่ง การ ห้าม ปราบ อยู่ ข้าง จะ กวด ขึ้น ใน สิ่ง ซึ่ง ถือ ว่า ไม่ บริสุทธ คือ
ตั้งแต่ ตั้งแต่ พระ เจ้า แผ่น ดิน ซึ่ง จะ เลี้ยง ออก ไป ทรง ตั้ง สัตยาธิฐาน ขอ ฝน นั้น
ต้อง สรง น้ำ ขำระ พระ ภาย ด้วย ดิน สอ พอง ให้ หมด จด แล ห้าม มิ ให้ ถูก ต้อง
ภาย สัตว์ ใน จังหวัด พลับ พลา ซึ่ง วงลาย ลีญาณ ก็ ห้าม มิ ให้ ผู้ หญิง เข้า ไป
ถ้า การ พระ ราช พิธี พุทธ สำนักร ครั้ง ใด ก็ เปน การ เตือน ร้อน ของ พระ เจ้า
ลูก เธอ ที่ เปน พระ ราช บุตร อัน ต้อง ห้าม มิ ให้ ตาม เลี้ยง ตั้งแต่ รัชกาล ที่ ๔
มา ทุก ครั้ง ถึง พระ สังฆ์ ที่ จะ สวด มนต์ ใน การ พระ ราช พิธี ก็มี หมาย ให้ ตั้ง ที่
สรง น้ำ แต่ จะ รวม เลี้ยง ภา ประการ ไต ไม่ ทราบ บัน ดา ผู้ ที่ จะ เกี่ยว ข้อง ใน
การ พระ ราช พิธี ตลอด จน ข้าง บัน ก็ บัง คับ ให้ ขำ ระ ภาย ให้ หมด จด ทั่ว ไป
ถ้า ฝน แล้ง ใน ปี ไต ราษฎร ทั้ง ปวง ก็ บัน หา ว่า เมื่อไร จะ ตั้ง การ พระ ราช พิธี
เจ้า นาย แล เลื่อนา บดี ผู้ ใหญ่ แต่ ก่อน ๆ ก็ พอ ใจ เปน อุดร กราบ หลง ตก
เตือน ให้ ตั้ง การ พระ ราช พิธี มี อยู่ เนื่อง ๆ แต่ ปกติ นั้น พระ เจ้า แผ่น ดิน ทรง
ฟัง รายงาน น้ำ ฝน ต้น เข้า อยู่ เสมอ เมื่อ ทรง เห็น ว่า ฝน ไม่ ปกติ ตาม ฤ ตู กาล สม
ควร จะ ตั้ง พระ ราช พิธี ก็ โปรด ให้ ตั้ง พระ ราช พิธี ไม่ ท้น มี ผู้ กราบ หลง ตก
เตือน ภา ร้อง หาน นั้น โดย มาก การ พระ ราช พิธี พุทธ สำนักร นี้ เปน ที่ ชอบ ใจ
ของ ราษฎร ชาว นา มัก จะ คอย ตั้ง เกต ว่า ถ้า ตั้ง พระ ราช พิธี ฝน มี บริบูรณ์

ก็เป็น ที่ อุ่่น ใจ โทก กัน ไป ไม่ ใคร จบ ถ้า ฝน ชัด ช้อง ก็ มัก จะ บ่น หนัก ออก
หนักใจ ไม่ ใคร สบาย ไป พระราชพิธี พรุน ล่าตร จึง เป็น เครื่อง ประ คองใจ
ของ ราษฎร ให้ เป็น ที่ ชื่น ชม ยิน ดี มี ความ นิ ยม อยู่ โดย มาก จึง เป็น
พระ ราช พิธี ยั่ ยืน มา ด้วย ประ การ ณั

อนึ่ง ข้าพเจ้า ลืม กล่าว ถึง การ บูชา ขอ ฝน อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ได้ ลง
พิมพ์ ไป เสีย แล้ว จะ แยก ไม่ ท้น การ บูชา เช่น นี้ จะมี มา แต่ ครั้งใด ก็ ไม่ ปรากฏ
แต่ ดู เหมือน จะ มี มา ช้า นาน เป็น ของ โบราณ จน ใน คำ ให้ การ ขุน หลวง ทาวด์
ก็ ได้ มี กล่าว ถึง ว่า “ถ้า ฝน ไม่ ตก ให้ เอา คำ โอง การ ออก อ่าน ฝน ก็ ตก”
ทั้ง นี้ คำ โอง การ นี้ เห็น จะ ไม่ ใช่ เรื่อง อื่น เสีย แล้ว คง เป็น คำ รา ที่ จะ ว่า ค่อ
ไป นี้ เอง บาง ที่ จะ เกิด ขึ้น ใน แผ่น ดิน บรม โภช นั้ เอง ก็ จะ ได้ ด้วย ตั้งแต่ แผ่น
ดิน พระเจ้า ทรง ธรรม มา เรื่อง เดกๆ เบ้าๆ เชื้อ อะไร ต่อ อะไร ยั่ ยืน มี มาก ยิ่ง ชั้
หลัง ลง มา ดุ ยั่ หนัก แก่ มือ ชั้ น ไป จน เหลว เกือบ ไม่ เป็น ชั้ น ได้ เหมือน โยคี
คน หนึ่ง ที่ จด หมาย ชื่อ ไว้ ว่า อาตมาราม ลัญญา ศรี เล่า ว่า ตัว บวช เป็น โยคี
แล้ว ออก เติ น บ้า มา ได้ พย เมือง ถึง สอง ร้อย เศษ เห็น หงษ์ กิ นร นาค เมือง
หนึ่ง ไถ นา ด้วย หนู แล จามรี เห็น สิ่ง ใหญ่ ตา แดง เหมือน แสง ไฟ มี บรวาร
ประมาณ ลัก ทำ พัน เศษ ได้ เห็น ศาส ราม สุธ มี ขวาน แล ได้ ไป ที่ ลังข เมษาธาร
มี ดอก บัว ที่ ตุ่ม โต เท่า บาทร ที่ บาน โต เท่า ตุ่ม เกวียน ได้ พย ฤ ษี กอด คั่นไม้
บริ กรรม อยู่ จน เล็บ ยาว ถึง ตัว บาง องค์ นก กระ จอก ก็ อาไ้ ไครย ทำ รัง อยู่ ใน
หนวด ลาง องค์ นั้ อยู่ กับ พื้น แผ่น ดิน ไบไม้ หล่น ลง มา จน มิ ต กาย แล้ว ยัง
บอก ค่อ ไป ว่า มี อีก มาก จะ พร รณ ไป ก็ จะ ยาว ถ้อย คำ ที่ โยคี แจ้ง ความ นี้ เป็น ที่
น่า เชื่อ ถ้อย ไม่ ควร ที่ จะ สง ใส ยเลย เพราะ พระเจ้า แผ่น ดิน ได้ รับ สั่ง ให้ พระ ราช วง
เมือง ไป ชัก ไข ได้ ตาม แกล้ง ทร หลบ ทร ทวน หลาย อย่าง ก็ แจ้ง ความ ยั่ ยืน

ไม่พินเพื่อนแฝงแกล้ง อายุโยคี่นั้นกว่าร้อยปี ผม ยาว กว่า สี่วา ก็นั่นแค่ผล
ไม้เป็นอาหาร กำลัง กายสิทธิ์แลฉาน นั้นแก่ กล้านัก โยคี่นั้นอยู่ที่ วัด นางแมน
นอกกรุง คือ นอก กำแพง เมือง นี่แล ถ้อย คำ ของขุน หลวง หาวัด คือ เจ้า พ้า
อุทุมพร กรม ขุนพรพินิจ ที่ เป็น กรม พระราชวัง แล้ว เป็นเจ้า แผ่นดิน ทรง เชื่อ
ถือ มั่น คง เช่นนี้ พอ จะ เป็น ตัว อย่างให้ เห็น ได้ว่า ใน เวลา นั้น ผู้มี บันดาลศักดิ์
ใหญ่ กิติ ผู้มี บันดาลศักดิ์ น้อย กิติ ที่ อายุ มาก กิติ อายุ น้อย เช่น ขุนหลวง
หาวัด นี้ กิติ จะ เชื่อ ถือ แล มีความ รู้หลัก เป็น ประการ ไท ข้าพเจ้า จึง สามารถ
ที่จะประมาณ เอา ว่า ถ้า ตำรา ขอฟน เช่น จะ ว่า ต่อไป นี้ จะ เกิด ขึ้น ใน แผ่นดิน
พระบรมโกศ เองก็ เห็น จะ ได้ คำว่า นั้น เลื้อย เจื้อย เประอย่าง ยิ่ง ได้ ทำ การ
บูชา แหก ใน พระราช พิธี อยู่แต่ ก่อน นั้น คือ ใน เวลา พระราช พิธี พรุน ตำตร
มาย ๓ โมง พราหมณ์ เชิญ ฤๅษี กิลโย โภณิง ๑ ยืน ๒ มาตั้ง ที่ แทน กลาง
แจ้งหน้าหอ พระราช พิธี เฝ้า ใน พระบรม มหาราชวัง มี เครื่อง บูชา ฐูปเทียน เข้าตอก
ดอกไม้ จัดลง ตระบะ เครื่อง บูชา เหมือน อย่าง บริกขาร กระฐิน แล้ว ขุน หมื่น
พราหมณ์ อ่าน เทพ ชุมนุช จบ ๑ เบ้า สังข์ สอง คน อ่าน วันละ สาม จบ ทุก วัน
แล้ว ตั้ง รูป พระ ฤๅษี นั้น ผึ่ง แดด ตรา ฝนไว้ ตลอด พระราช พิธี

การที่จะ อ่าน เทพ ชุมนุช นี้ มีข้อบังคับ ไว้ว่า เมื่อจะถึงวัน ยาย พระมหา
เทพ ชุมนุช นี้ ให้ นมัสการ เป้น บัญจางค ประดิษฐาน ตั้ง โนม สาม จบ แล้ว ว่า
พระไตรสรณาคม แล้ว จึงว่า คำ นมัสการ พระคवलึงค์ อีก สาม จบ แล้ว ตั้ง อธิฐาน
ปรารถนา ก่อนแล้ว จึง อ่าน ใน เรื่อง เทพ ชุมนุช นั้น ขึ้นต้น ขอ นมัสการ พระรัตน
ไตรย แล นมัสการ คุณ พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี พระศรีลัคนะมณี พระ
พุทธรูป พระสถูป พระศรีมหาโพธิ พระพุทธเจ้าทั้งห้า พระองค์ พระศรี อริย
เมตไตรย พระพุทธเจ้า อีก ๒๘ พระองค์ แล พระพุทธเจ้า สามัญ พระองค์ แล

พระธรรม แปล หนึ่งสี่ พัน พระธรรม ชันธ พระแก้ว พระบาง พระแก่นจันทน์
 พระพุทธรูป หินงด แล้ว ต่อไป ออก ชื่อ พระ อรหันต์ ปั่นกัน และไป กับ ชื่อ พระพุทธรูป
 เจ้าแต่ก่อน ๆ แล้วไปลงนวลโลกุตร ธรรม บัณฑิต ธรรมฐาน ๔๐ วิปัสสนา ๔๐ แล้ว ไหว้
 พระพุทธรูปบาท อันมีในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งพระจุฬามณี พระเชตะวัน พระรัตนบัลลังก์
 ภายใต้ พระศรีมหาโพธิ์ พระศรีวิภิกขุ พระบังเจกโพธิ์ แล้วไหลไปพระสิริสุท
 โธทน พระสิริมหา มาया แล้วไป ออก ชื่อ กษัตริย์ โศภิต บาง องค์ ซึ่งได้ อุปถัมภ์
 พระพุทธรูป สาลสนา ตลอด ลงมา จน พระเจ้าศรี ธรรมมาโคกราช แล้ว ออกชื่อ เทวดา
 พรหมมณีน ๆ ทั้ง พระอิศวร พระนารายณ์ พระอุมา เป็นต้น อีกมาก หลาย องค์ จน
 ถึง เทวดา นพ เศวตวิทย์ แล เทวดา ที่ รู้จักง่าย ๆ เช่น นาง มณี เมฆลา เป็นต้น
 แล ภูม เทวดา แล ชัน กามา พรหม ๖ พรหมโลก อีก ๑๖ ออกชื่อ ตลอด เชิญ
 พระอินทร์ แล เมษี ทั้ง คราว ท้าวโลก บาล พระยา ยมราช นาย นิธิบาล โขมด
 พ้าฝ่ายยักษ์นี้ แล บู่เจ้า ต่าง ๆ มี สมิธ พราย เป็นต้น เทวดา แล ยักษ์ ที่เป็นอารักษ์
 เทวดา แล เทวดา ตื่นพระเมรุ เลยไปจนถึงปลาตเพี้ยนทองข้างน้ำ ต้นไม้ ประจำ ทวีป
 แล้วจึงนมัสการพระฤๅษี ที่อยู่ในป่าพระหิมพานต์แปลหนึ่งสี่พันที่ออกชื่ออีกหลายองค์
 มี ฤๅษี กโกลย โกลย เป็นต้น แล้ว เลย ไป ถึง เพทายธร กิณโรไว ๆ อย่าง ยี่
 โกรราพี ไตรภูมิ แล้วไป หา สัตว์ ซึ่งมี ฤๅษี คือ ข้าง เชาวรรณ ข้าง
 นก หัตถ์ คอ โยสถ อัฐทิศ ราชสีห์ แล้วไป จับ เรื่อง จักรพรรดิ แล เจ้า แผ่น
 ดิน ใน เรื่อง นิทาน ราม เกียรติ อุนรุต เช่น ท้าว ทศรถ พรหมจักร กฤษณมณีน เป็นต้น
 จนถึง ท้าว พระยา วานร แล ยักษ์ เช่น สัตถาสูร มุล พระล้า นก ลำ พาที มี
 ชื่อตาม แต่ จะ นึก ได้ หมด ชื่อ เหล่า นี้ แล้ว จึง ต่อ ว่า เทวดา ว่า เมื่อ พระ
 พุทธเจ้า จะ เข้า สู่ ปรีณิพพาน ได้ ฝาก พระพุทธรูป สาลสนา ไว้ แก่ เทวดา ประจำ ทวีป
 ทั้งสี่ มี พระ อินทร์ เป็นต้น ได้รับ อนุญาตว่า จะ ช่วย ค้ำ ชู พระ สาลสนา

พระสัพพัญญู ถ้วน ห้า พัน พระ วสา บัด นี้ มี เชิญ ร้อน ทุกเส้นหญ้า หัว ทุกสรรพ
สัตว์ ขัด ฟ้าย ฝน ไม่ ตก ลงมา ตาม ฤๅ ติ บุราณ ราช ประเพณี มี วิบัติ ต่าง ๆ
ผิด อย่าง บุราณ ราช ผิด พระ พุทธ โอวาท ให้ เคื่อง ได้ ผ้า พระ บาท พระ
บรมศวร บรม นารถ บัด นี้ พระ บาท สมเด็จ พระ พุทธเจ้า อยู่ หัว จึง ใช้ ให้
ข้าพเจ้า มาทำ พิธี ร่าย พระ มนต์ มหา จินตา ต่อ นั้น ไป ปั่น พิมพ์ พ่า ถึง
พระ มหา บุรุษ ลักษณะ พระ ไตร สรณาคม เมตตา พรหม วิหาร ไตรลักษณะ ญาณ
แลอิโร ต่าง ๆ ขอ ให้ กำจัด วิบัติ ราช โภจ โจร โภจ อคคี โภจ อุตก โภจ จรไร
ทั้ง ปวง แล้ว เชิญ พระ กรรมฐาน ๔๐ วิสัยนา ๔๐ ลง อยู่ใน คีตะ ท้าว
มหา พรหม อยู่ หน้า ผาก พระ อินทร์ อยู่ แขน ซ้าย พระ นารายณ์ อยู่ แขน ขวา
แม่ น้ำ พระ คงคา มา รอง ดวง ใจ แล้ว ข้า เอา พระ เสาร์ มา ไว้ ข้าง ซ้าย
เอา พระ นารายณ์ มา ไว้ ข้าง ขวา แล้ว เอา พระ อังคาร ไป ไว้ ข้าง ซ้าย เอา
พระ อาทิตย มา ไว้ เปน ตัว เอา พระ อิศวร มา ไว้ ใน ดวง ใจ ทำ การ สิ่งใด
ให้ สำเร็จ ดัง ปราณนา แล้ว ขอ คุณ พระ มหา กษัตริย์ แล เทวดา ให้ มา ประสิทธิ์
ลง ท้าย กลาย เปน คาถา ไม่ เปน ภาษา คน สอง สาม คำ แล้ว ก็ จบ มุขลง ไป
เฉย ๆ อยู่ ข้าง จะ เรือ ร่า เปน ของ คน เถน ๆ อีไร แต่ง ขึ้น เรือ เเดียว กับ สรเสริญ
จรเข้ ฤๅ บัด พิศม์ ตีต แสง แต่ เล่า ย่อ ๆ มา นี้ ก็ ติ บา พอ ใช้ อยู่ แล้ว
ขอ ยุติ เสีย ที่ แต่ การ บุกา เช่น นี้ เเดียว นี้ ไม่ ได้ ทำ มา เสีย นาน แล้ว นับ ว่า
เป้น คำ ราธูญ

คำ ตักเตือน

การ พิธี ฝน อย่าง น้อย มหาต เล็ก ต้อง คอย รับ เทียน นมัสการ ประจำวัน
แล เทียน พาน ตามเคย ไป ถวาย ที่ เกย บน หอ พระ ภูเขา มาลา คอย ถวาย พระ
สุทนต์ แล แบ้ง ทรง เจิม สนม คอย ถวาย เทียน ชนวน ตระ บะ มุก ใน หอ พระ
มหาต เล็ก ต้อง ถวาย เทียน พาน ด้วย อีก ครั้ง หนึ่ง

พระราชนิธิ์ใหญ่ ภูษา มาลาจง อย่าได้ ลืม เทียนทอง สำหรับ จุดเทียน
ไชย แต่ก่อน เคยขาด มา มีตัว อย่าง มหาต เล็ก อย่า ลืม โคม ไฟฟ้า แล้ว
ให้ คอย ถวาย เทียน พาน ภูษา มาลา ถวาย พระสุหรัย แล ทรงเจิม เสด็จขึ้น
หอ พระนำ ที่มหาต เล็ก ภูษา มาลา สนม เหมือน พระ ราชนิธิ์ น้อย แล้วให้
มหาต เล็ก คอย เชิญ เสด็จ พระเจ้า ลูก เธอ แล ถวาย พาน เทียน ตาม ไป จุดเครื่อง
นมัสการ เทวรูป ที่พลับ พลา น้อย ด้วย ทุก วัน

อนึ่ง ใน การ พระ ราชนิธิ์ พรุน สัตว์ ใหญ่ เสด็จ พระราชดำ เนินออก
ทรง จุด เทียน เครื่องนมัสการ ของ ใหญ่ ในพระ อุโบสถ วัดพระ ศรีรัตน สาคคาราม
ก่อนแล้ว จึง เสด็จ พระราชดำ เนิน พลับ พลา ท้อง สนามหลวง ทุกวัน มี พานเทียน
สำหรับ วัด พระ ศรี รัตนสาคคาราม ซึ่ง มหาตเล็ ก เคยถวาย ด้วย

การพระราชกุศลในวันประสูติแลสวรรคต

การ พระราชกุศล อย่างนี้ มีกำหนด ตาม วัน ซึ่ง ตรง กับวันประสูติ แล
สวรรคต ของพระบรมอัฐิ แลพระอัฐิ นั้น ฎ ราชไปตามเดือนวันต่าง ๆ กัน
แต่ข้าพเจ้า สืบเสาะหา ได้ กล่าวตามรายเดือน ที่ได้ นำเพ็ญ พระราชกุศลนั้น ไม่
ครบ เมื่อ นัก ขึ้น ได้ แล้ว ก็ คิด เห็น ว่า การ พระราชกุศล นั้น เป็นแบบ เดียว กัน
ทุก ครั้ง เป็น แต่ต่าง วันกัน ไป เท่านั้น ควร จะรวม ว่า ใน ที่ แห่งเดียว เหมือน
อย่าง เปลื้อง เครื่อง พระมหาฉัตร รัตนปฏิมากร ได้ จึง ได้ รอไว้จน เดือน เก้า
ซึ่งเป็น เดือน สวรรคต พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ นับ ว่า เป็น
ที่หนึ่ง แล เป็นเดือน ที่ มี การ น้อย พอ จะแซกแซง ได้

การ พระราชกุศล เรื่องนี้ ฟังเกิด มีขึ้น ในรัชกาล ที่ ๔ การ ที่ ทำ นั้น
เป็นการ ข้างใน คือ เชิญ พระบรม อัฐิ ไม่ ต้อง มี ประโคมกลองชนะ ด้วย
พระราชประสงค์ จะ ให้ เป็น แต่การ เงียบ ๆ จึง ได้ ทำ ที่ พระที่นั่ง ไผศาล ทักษิณ
ตรง หอ พระอัฐิ ลงมา เหมือน ทำในหอ พระ อัฐิ เอง การ ที่ จัด นั้น พระ
บรม อัฐิ ตั้ง แว่น พ้า ทองคำ สองชั้น บุษบก ทองคำ มี เครื่อง สูง บัง แซกตั้ง
เครื่อง ราชู ประโคม บริโคม บนม้าทองใหญ่ สอง ข้าง แว่น พ้า เครื่อง นมัสการ
โต๊ะ ทองคำ ลงยา ราชาวดี มี เครื่องทอง น้อย สำหรับ พระบรมอัฐิ สำหรับ ๑ ถ้า
มี พระอัฐิ ใช้พานทอง สองชั้นใหญ่รอง ตั้งบนโต๊ะเงิน ม้า นมัสการ
ทอง น้อย อีก สำหรับ ๑ โยง พระภุษา เส้น หยาบ ให้ เนื่อง กัน กับพระบรมอัฐิ
พระภุษา โยงใหญ่รอง พาน มหา กฐิน มี แต่เฉพาะ ที่ พระ บรม อัฐิ ตั้ง โต๊ะ

หมื่นที่ผนัง ด้านหุ้ม กลอง ตรง รูป พระเทวะ กรรม ตั้ง พระพุทธรูป ประจำ พระ
ชนม์ พรรษา วัน ของ พระบรมอัฐิ แล พระอัฐิ พระสงฆ์ ซึ่ง ใช้ ในการ พระราช
กุศล นี้ มี กำหนด พระบรม อัฐิ ๑๐ รูป พระอัฐิ ๕ รูป แต่ ถ้าพระอัฐิ แยก
ออกต่าง หาก ใช้ สิบรูป แต่ เป็นการเปลี่ยนแปลงตามสมัยรัชกาลอยู่ดังนี้

คือ เมื่อ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทำวัน ประ
สูตรคราว ๑ วัน สวรรคตคราว ๑ พระสงฆ์คราวละ ๑๐ รูป ไตร ๗ ๑ ผ้าขาว ๘ พับ
กรม สมเด็จพระอมริน ทราบาศย์ มารวม พร้อม กัน กับพระบาท สมเด็จพระ พุทธ
ยอดฟ้า จุฬาโลกย์ พระสงฆ์ คราว ละ ๕ รูป ผ้าไตร คราว ละ ไตร ผ้าขาว
คราว ละ ๔ พับ

พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทำทั้ง วัน ประสูตรแล้ววัน สวรรคต
พระสงฆ์ คราว ละ ๑๐ รูป ผ้าไตร คราวละ ๑๐ ไตร

พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มี เลี้ยง พระ สวด มนต์ มี เทศนา
แต่ วัน ประสูตร วัน สวรรคต สดปกรณ์ พร้อมด้วยกาลา นุกาล พระที่ นั่งอมรินทร์
วินิจ ฉัย พระสงฆ์ คราวละ ๑๐ รูป ไตรคราว ละ ไตร ผ้าขาว คราว ละ ๘ พับ
กรม สมเด็จพระศรี สุธาไชย มี แต่ คราว ที่ พร้อม กับ วัน ประสูตรพระบาท สมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสงฆ์ ๕ รูป ผ้าไตร ๗ ๑ ผ้าขาว ๔ พับ

กรมสมเด็จพระศรี สุธาไชย ทราบาศย์ ทำตาม วัน ประสูตร แล้ววัน สวรรคต
ของท่าน ไม่ได้ รวม ในการ พระบรมอัฐิ พระบาท สมเด็จพระ พุทธเลิศ หล้า
ใช้พระสงฆ์ คราว ละ ๑๐ รูป ผ้าไตร คราว ละ ๑๐ ไตร แปลกแต่ที่ ตั้งพระ
อัฐิ ใช้ โต๊ะจีน พระอัฐิ รองพานสองชั้น ใหญ่ มี เครื่อง อุปโภคบริโภค
ตั้ง สองข้าง พระฐานโองใหญ่ ใช้พาน มหากฐิน เครื่อง นมัสการ ใช้ โต๊ะ
หมพาน ทอง สอง ชั้น มี เครื่อง ทอง น้อย สลัก ๑

แต่ครั้ง เมื่อ ถึงรัชกาล ประจุบันนี้ พระอัยยิกรม สมเด็จพระ ศรี สุริเยน
 ทรามาตย ยก ไป ทำ พร้อม กับ พระบรมอัยยิกร พระบาท สมเด็จพระ พุทธเลิศ หล้า
 นภาโดย พระบรม อัยยิกร ใช้ผ้าไตร คราวละ ไตร ผ้าขาว คราว ละ ๔ พับ
 พระอัยยิกร ใช้ผ้าไตรคราวละ ไตร ผ้าขาว คราว ละ ๔ พับเหมือนอย่างพระบาท
 สมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย แล กรม สมเด็จพระอมริน ทรามาตย

เพิ่ม การ พระราช กุศล วันประสูติ แล วัน สวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้า เจ้า อยู่หัว แลกรมสมเด็จพระ เทพศิรินทรามาตย ขึ้น ใหม่ แต่วันประสูติ
 แล วัน สวรรคต พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้า อยู่หัว พ้อง กับ การ พระ
 ราชกุศล ออกพรรษา การ ออก พรรษา แต่ ก่อน เคย เลี้ยง พระสงฆ์ อยู่วัน
 ละ ๒๐ รูป ทั้ง ๒ วัน แล้ว พระสงฆ์ ที่ทำบุญใน การ พระบรม อัยยิกร จะลดลง
 เป็น ๑๐ รูปตามแบบ เดิมก็ ไม่ควร จึงได้ คง เป็นวันละ ๒๐ รูปผ้า ไตร
 เป็นวันละ ๒๐ ไตร เชิญ พระบรมอัยยิกร ออกตั้ง สดปกรณ ที่ พระที่นั่ง อมรินทร์
 วิจิตรนิย ซึ่ง เป็น ที่ เลี้ยง พระ ในการ ออก พรรษา อยู่เดิม นั้น จึง ต้อง กลายเป็น
 มี ประโคม แตรสังข์ มโหรีอีก กลอง ชนะ เป็นการนอก พระราชวังแปลกไปงาน
 หนึ่ง แต่กรม สมเด็จพระ เทพ ศิรินทร มาตย คง ใช้ตาม แบบ กรม สมเด็จพระ
 พระศรี สุริเยน ทรามาตย เมื่อในรัชกาลที่ ๔ นั้น

ในการ ทำ บุญ พระบรมอัยยิกร แล พระอัยยิกรทั้งปวง นี้มีสดปกรณ ๒๐๐ รูป
 ใน เวลา พระสงฆ์ ฉน์แล้ว เวลา คำ สวด มนต์ จบ มี เทคนากันท์ ๑ เครื่อง
 กันท์ ผ้าจีวร เนื้อดี ผืน ๑ รูป ๑๐๐ เทียน ๑๐๐ หมายพลู แลสิ่ง
 ของเครื่อง บริโภคต่าง ๆ เงินติด เทียน ๓ คำลึง เหมือน กัน ทุก ครั้ง เว้นไว้
 แต่ พระบาท สมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้า อยู่หัว ในกลาง เดือน ๑๑ เคยมี
 เทคนาพิเศษ เครื่อง กันท์ ไคร แพร บริขารกรูณ เงินติด เทียน ๑๐ คำลึง
 อยู่แล้ว จึงได้ คง ไว้ ตาม เดิม

การที่ ทำ นั้นเวลาเช้า เลี้ยง พระสงฆ์ เมื่อ รัชกาลที่ ๔ ไม่โปรดใน
 การที่ พระเจ้าแผ่นดิน ทรง ถวาย ลำรับ เป็น สังฆทาน พระสงฆ์รับ ลากุ แล
 อดโลกแล้ว จึง ทรง ประเคน ซึ่งเป็นธรรมเนียมมี มา ทุก รัชกาล แต่ ก่อน ๆ
 ด้วย ทรง เห็น ว่าของ ที่ พระสงฆ์ ชนไม่หมด เหลือ ไปให้ลูกศิษย์ กิน เป็น กินของ
 สงฆ์ พระสงฆ์ผู้ ที่ รับ แล ที่ ให้ นั้นต้อง อาบัติ จึงได้ ทรง เลิก เลี้ยง เวลา
 พระสงฆ์ ถวาย พร พระ จบ ลง ก็ ทรง ประเคน ที่เดียว เป็น ส่วน บุคคลิก แต่
 ใน การ ทำ บุญ พระอัฐิ เช่น นี้ เคย ทรง เปน การ พิเศษ อย่าง หนึ่ง คือ มี
 คน โทกรอก น้ำ ถ้วย ครอบ ทรง ถือ ลง มาด้วย เวลา พระสงฆ์ ถวาย พร พระ จบ
 แล้ว สดปกรณ์ ผ้าไตร ผ้าขาว พับ พระสงฆ์ กลับ ไป นั่ง ที่ เรียบ ร้อย แล้ว
 จึง เสด็จ พระราช ดำเนิน ไป ที่ ต้น แฉก ทรง ริน น้ำ ลง ใน ถ้วย แก้ว แล้ว รับ สิ่ง
 ด้วย ภาษา มคธ ข้าพเจ้าไม่ เข้าใจ ว่า อะไร แล ไม่ สนใจ จะ พัง ด้วย เห็น
 แต่ เมื่อ จบ ลง แล้ว ทรง ประเคน ด้วย น้ำ นั้น พระสงฆ์ รับ ไป ลูบ หน้า บ้าง ริน
 ลง ใน ชัน น้ำ บ้าง สิ่ง ต่อ ๆ กัน ไป จน ตลอด แฉก แล้ว จึง ได้ ทรง ประเคน แต่
 มา ใน แผ่นดิน ประจุบันนี้ ข้าพเจ้าไม่ เข้าใจ ก็ ไม่ได้ ทำ อย่าง นั้น เลย เป็น
 แต่ ประเคน ลำรับ ตาม ธรรมเนียม เมื่อ พระสงฆ์ ชน แล้ว ใน ชัน หลัง ๆ
 ทรง ชัก เงิน ที่ ลำรับ แจก เจ้า นาย แล เจ้าพนักงาน ออก พระราช ทาน ให้ สังฆ
 การี ถวาย พระสงฆ์ องค์ ที่ มา ชน องค์ ละ สติง ก็ เลย เปน ตำรา ชาว คลัง จัด
 มา พอ ครอบ องค์ ละ สติง ต่าง หาก พระ ที่ ชน กลับ ไป แล้ว จึง ได้ สดปกรณ์
 ร้อย ร้อย มี สวด มาติกา ถวาย ยะถา อีก ครั้ง ๑ พระราช ทาน เงิน สดปกรณ์ ร้อย
 ร้อย สำหรับ พระสงฆ์ รูป ละ เพียง ให้ สังฆการี แล้ว พระราช ทาน แจก พระบรม
 วงษานุวงษ แล ข้าราชการ ที่ เฝ้า ใน พระวงษ เสมอ องค์ ละ สติง เหลือ นั้น
 พระราช ทาน ให้ เจ้า นาย องค์ ไต องค์ หนึ่ง ซึ่ง เปน ผู้ บังคับ เจ้าพนักงาน บาง

กรม มี กรมหมื่นอุดมรัตนราษี ซึ่ง บังคับ กรม สังฆการี เป็นต้น ให้ แยก
เจ้าพนักงาน ที่ เกี่ยว ข้อง ใน การ ทำ บุญ นั้น ทั่ว ทุก กรม เป็น เสรี การ ใน เวลา
เช้า ครั้น เวลา ค่า พระสงฆ์ ที่ ฉับ เวลา เข้า นั้น มา สวดมนต์ อีก เวลา หนึ่ง
ไม่ได้ ทรง คีล สวด ธัมมจัก กัปป วัตถสูตร จบ แล้ว มา ตีภา ต่อ ภายหลัง
มา ใน รัชกาล ประจุบัน นี้ เมื่อ หนึ่ง สัปดาห์ มนต์ บัม โรง โศค ออก แล้ว วัน
ประสูติ จึง ได้ สวด ธัมมจัก กัปป วัตถสูตร วัน สวรรค์ คัด สวด อนัตตลักขณสูตร
เมื่อ สวด มนต์ จบ แล้ว สดปกรณ์ ผ้า เช็ด ปาก รูป เทียน แล ทรง ประเคน
หมาก พลุ ใบชา แล้ว พระสงฆ์ ที่ เทศนา เข้า มา นั่ง เข้า แถว พระสงฆ์ ที่
สวด มนต์ นั้น เวลา ที่ พระเทศน์ เข้า มา รับ สั่ง ให้ พระเจ้าลูกเธอ ไป เจริญ
เสด็จ เจ้า นาย ข้าง ใน ขึ้น ไป ทรง ธรรม ที่ ขาน พัก มี โต๊ะ ดอกไม้ รูป เทียน
เครื่อง นมัสการ ด้วย ทุก องค์ เวลา เทศน์ จบ สดปกรณ์ ผ้า จีวร ของ หลวง แล้ว
เจ้านาย ฝ่าย ใน ถวาย ผ้า สบง หมาก พลุ รูป เทียน องค์ ละ สำหรับ การ ที่
ถวาย ของ พระใน ประจุบันนี้ ยัง คง อยู่ แต่ เครื่อง นมัสการ นั้น เจ้านาย ชั้น
หลัง ท่าน จะ ทรง เห็น เรือ รำ รุง รัง อย่างไร ดู เลิก หาย ไป เจียบ ๆ ไม่มี เหตุ
การ อันใด พระสงฆ์ ที่ สวด มนต์ รับ ลัทธิ อติเรก ถวาย พระพร ลา กลับ พร้อม
กัน กับ พระเทศน์ เป็น เสรี การ ใน เวลา ค่า

แต่ การ ทำ บุญ พระอัฐิ ใน ชั้น หลัง ตั้งแต่ พระพุทธ มณฑิเยร แล้ว
เสร็จ ย้าย ไป ทำ ที่ พระพุทธ มณฑิเยร มุข เหนือ ตาม พระราช ประสงค์ ใน
พระบาท สมเด็จ พระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วย เรื่อง ที่ ทรง พระราช ดำริ ให้
พระพุทธมณฑิเยร ไม่ เป็น ที่ ร้าง เปล่า แล จะ ให้ เป็น ที่ เก็บ แว่น พ้า แล บุชบก
ทอง คำ ไม่ต้อง ให้ ยก ไป ยก มา ซึ่ง เป็น เหตุ ให้ ขำ รุด รุด โทรม มาก นั้น
การ พระราช กุศล ทั้ง ปวง ก็ คง อยู่ ตาม เดิม เป็น แต่ เปลี่ยน ที่ เท่านั้น

กำหนด วัน ทำ บุญ พระ บรม อัยยิ แล ราย วัด พระสงฆ์ ซึ่ง ใช้ ประจำ
 อยู่ ในการ พระบรมอัยยิ พระอัยยิ ดังนี้ พระบาท สมเด็จพระพุทธยอด ฟ้า
 จุลาโลกย์ วัน ประสูติ เดือน ๔ แรม ห้า ค่ำ พระสงฆ์ วัด พระเชตุพน วัน
 สวรรคต เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ พระสงฆ์ วัด พระเชตุพน บ้าง วัดสระเกษ
 บ้าง กรม สมเด็จพระอมรินทราบาศย์ พระสงฆ์ วัด รัชฎาธิฐาน พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาไลย วัน ประสูติ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ วัน สวรรคต
 เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ถ้าเป็น อภิเษกมาศใช้เดือน ๘ อุตตราสา พระ
 สงฆ์ วัด อรุณราชวราราม กรม สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบาศย์ พระสงฆ์ วัด
 เขมาภิรตาราม พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว ประสูติ เดือน ๔
 แรม ๑๐ ค่ำ พระสงฆ์ วัดราชโอรส สวรรคต เดือน ๕ ขึ้น ค่ำ ๑ พระ
 สงฆ์ วัด สุกันเทพราราม กรม สมเด็จพระศรีสุลาไลย พระสงฆ์ วัด หนึ่ง
 กรม สมเด็จพระเทพ ศรินทราบาศย์ ประสูติ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ถ้า
 เป็น ปิอภิเษกมาศใช้เดือน ๘ อุตตราสา สวรรคต เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ
 พระสงฆ์ วัด เทพศิรินทราวาศ ทั้ง สอง คราว แต่ พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว นั้น วัน ประสูติ แล วัน สวรรคต ติด กัน อยู่ คือ ประสูติ เดือน ๑๑
 ขึ้น ๑๔ ค่ำ สวรรคต เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ จำนวน พระสงฆ์ ก็ มาก
 ถึง ๔๐ รูป แล พระสงฆ์ ที่ เคย ฉน์ ในการ ออก พรรษา แต่ ก่อน ก็ เคย
 ใช้ พระราชาคณะ วัด ต่าง ๆ กรม สมเด็จพระบวรราชปรมัยยิก ึ่งได้ ทรง
 เปิด วัน ประสูติ ให้ เป็น พระสงฆ์ วัด ต่าง ๆ แต่ เลือ กวัด ที่ ได้ ทรง สถาปนา บ้าง
 ทรง ปฏิสังขรณ์ บ้าง คือ วัด โมลีโลกย วัดมหาพฤฒาราม วัดไชยพุกษ
 มาลา เป็นต้น ต่อ วัน สวรรคต จึง ได้ ใช้ วัดราชประดิษฐ ทั้ง วัด พระสงฆ์
 ที่ ถวาย เทคน์ ก็ อยู่ข้าง จะ เลือ บประจำ ตัว เป็น พระสงฆ์ ใน วัด ที่ ทรง สร้าง บ้าง
 เป็น หลาน เชน ใน รัชกาล นั้น บ้าง

คำ ตก เตือน ใน การ พระราช กุศล เรื่อง นี้ ถ้า เป็น แต่ ก่อน ก็ จะต้องเตือน
 เรื่อง ทั้ง เครื่อง นมัสการ แต่ ใน ประจันต์ นี้ ทั้ง เครื่อง นมัสการ ได้ ยี่สิบ แล้ว
 ก็ ไม่ ต้อง มี อะไร เตือน ยังมี อยู่ อย่าง เดียว แต่ ว่า พระ อัมมชฎ ออก พร้อม กับ
 พระบรม อัมมชฎ เครื่อง ทอง น้อย ที่ ตั้ง อยู่ บน โต๊ะ จันทน์ นำ พระ อัมมชฎ แปล ว่า
 สำหรับ เจ้าแผ่นดิน นมัสการ พระอัมมชฎ มิใช่ สำหรับ พระอัมมชฎ ทรง ธรรม ซึ่ง
 ควร จะ จุด ใน เวลา ทรง จุด เทียน เครื่อง นมัสการ ทรง ธรรม เครื่อง ทอง น้อย นำ
 พระ อัมมชฎ เช่นนี้ ต้อง ทรง จุด ก่อน นำ พระสงฆ์ ขึ้น ถ้า เวลา สวดมนต์ มหาเล็ก
 ต้อง คอย ถวาย เทียน ชนวน มี เรื่อง ที่ จะ เตือน อยู่ อย่าง เดียว เท่านั้น

พระราชพิธี เดือน ๑๐

ในกฎมณเฑียรบาล ราชบาลูชีเยอ บอกแต่ว่า ภัทรบทพิธีสารท แต่ในราชละเอียด มีความขัดออกไปว่า เดือน ๑๐ การพิธีภัทรบท ทอด เชือก ตาม เชือก ถวาย มังคม เติม ลูกขุน ถือน้ำ พระพิพัฒน์ เมื่อ ดู ใน คำให้ การ ขุนหลวง หาวัด บอก ช้อ ชัด ออกไป อีก นิตหนึ่ง ว่า “เดือน ๑๐ ชื่อพิธีภัทรบท” แล้ว ก็ โดย ต่อ ความ ว่า “ฉลอง นาค หลวง” แล้ว จึง รำ ขอ แล รำ ทอด เชือก ตาม เชือก สำนาน ข้าง ต้น ม้า ต้น เมื่อ ได้ ทราบ ความ เท่า ที่ จดหมาย ไว้ ใน หนังสือ สอง แห่ง นี้ ต้อง เข้าใจ ว่า พิธี ชื่อ ภัทรบท สำหรับ ทำ ใน เดือน ๑๐ ก็ คือ พิธี สารท นั้นเอง เมื่อ ตาม พราหมณ์ ทุกวัน นี้ ก็ ได้ ความ ตาม จดหมาย ย่อ ว่า เดือน ๑๐ พระราชพิธี มี เทียน ชัด เตร ลาค ตรำ แล ไว้ ว่า สารท กลาง บั สงฆ์ พราหมณ์ ร่วม กัน เมื่อ ได้ เลียงดู ว่า การ พิธี ที่ ทำ นั้น คือ พิธี สารท ฤ็ มี อย่าง อื่น อีก ก็ ได้ ความ ว่า พิธี สารท นั้นเอง จึง เกือบ จะ ตก ลงใจ แน่ ว่า พิธี ภัทรบท เป็น พิธี สารท พิธี การ หลวง เช่น ทำ อยู่ ทุกวัน นี้เอง

แต่ ที่ แท้ ไม่ ใช่ เช่น นั้น เลย เป็น คน ละ พิธี ที่ เดียว พราหมณ์ เดียว นั้ ต้น แน่ ข้าพเจ้า ได้ พบ ใน หนังสือ นพมาศ ได้ ความ ชัด ว่า พิธี ภัทรบท เป็น พิธี ของ พราหมณ์ ทำ อย่าง ไสยสาตร แท้ ไม่ ได้ เกี่ยว กับ พุทธศาสนา แต่ เป็น เครื่อง นำ นำ พิธี สารท พิธี เดือน ๑๐ คง เป็น อัน ที่ พราหมณ์ ทำ ส่วน ของ พราหมณ์ เอง ใน กลาง เดือน พิธี หนึ่ง เพื่อ จะ เป็น การ ชำระ ระบาย

ของตัว ให้บริสุทธิไว้ทำการ พระราชพิธีสารท ซึ่งจะมีต่อปลายเดือน
 ภายหลังพิธีแรก คือ พิธีกลางเดือนนั้น เรียกว่า พิธีภัทรบท พิธีหลัง
 คือ พิธีปลายเดือนนั้น เรียกว่า พิธีสารท การพิธีกลางเดือน พิเคราะห์
 ตู คล้ายกัน กับ พิธี ศิวาราตรี ที่เป็นพิธีของ พรหมณ์ทำเอง ทำนองเดียว
 กันกับ มหาปวารณา ไม่มีเงินทักษิณบูชา แลเครื่องสักการต่าง ๆ ของ
 หลวงจ่ายเหมือนอย่าง การ พระราชพิธี ซึ่งทำเป็นของหลวงทั้งปวง เมื่อ
 พรหมณ์ ประพฤติ สาสนา ของ ตัว เลื่อม คลายลง จนไป ตรงกับ คำมุ่ง คำกุ
 การพิธีซึ่งไม่มีประโยชน์ แลไม่มีใครบังคับให้ทำจึงได้ละเลยเสียไม่ทำ
 ทั้ง พิธี ศิวาราตรี แล พิธี ภัทรบท พิธี ศิวาราตรี ก็พึงมา กลับมีขึ้นใหม่
 ในรัชกาลที่ ๔ เป็นตัวอย่าง จะบ้วยกล่าวไปโดยถึง พิธีพรหมณ์ ซึ่ง
 หลวงโพรก มาแต่เดิมแล้ว แต่การ ทำอุโบสถ เดือนละสองครั้ง มหาปวารณา
 บัณฑิต ครั้งของ พระสังฆย์ แต่ก่อน ก็ไม่ได้ทำมากกว่า ทำ พึ่งจะมา เข้ม
 งวดกันขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เมื่อทรงเป็น พระราช ธุระ ตรวจตรา จนมี ชื่อ
 วิตว่า เป็น วัดปวารณาเดิม ปวารณาตาม เป็น พยาน อยู่คนเดียวนี้ ก็
 เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่า การที่ทำอุโบสถ แล ปวารณา ไม่มีผล
 ประโยชน์อันใด แลไม่มีผู้ใด ตรวจตรา บังคับ บัญชาให้ทำการ สวดปาฏิโมกข์
 ทำอุโบสถ จึงต้องมีเครื่อง ล่อ คือ กระดาษ แล ผ้าไตร ก็มี สวด ปาฏิโมกข์
 มากขึ้น แต่ปวารณายังไม่มีอะไร ก็เจียบ อยู่จน ถึง เลิก กระดาษ ปาฏิ
 โมกข์วัน มหา ปวารณา มา เหลือ แจก แล ตรวจตรา กัน เข้มงวดขึ้น จึงได้
 มีพระปวารณา ชักตัวอย่าง มาว่านี้ เพื่อจะให้ เห็นว่า การ พิธีที่เป็น
 ส่วนของ ผู้ถือ สาสนา ทำเอง เมื่อ ความ ครุฑา เลื่อม คลายลง ก็ทำให้
 ย่อ ๆ ลงไปจน เลย หายไปได้ เช่น พิธี ศิวาราตรี พิธี ภัทรบท แต่ พิธี ศิวา

ราชรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ทรงเกณฑ์ให้ทำขึ้นใหม่ได้ พิธี
 ภัทรบทยังไร จึงไม่ทรงให้ทำก็ไม่ทราบ ฤ็จะเป็นด้วยทรงพระราชดำริ
 เห็นว่าเดือนที่ทำพิธีคือ ราชรี เป็นเดือนว่างพิธีอื่น แต่ในเดือน ๑๐ น
 มีพิธีสารทอยู่แล้ว ปล่อยให้รวมกันเสียที่หนึ่ง อย่างไรไม่ทราบ แต่ถ้
 จะเถียงว่า ถ้าพิธีภัทรบทมีจริงดังว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 มิโปรดให้ทำเสียเหมือนพิธีคือ ราชรี แล้ว ฤ็ การที่ว่ามีพิธีต่างหาก จะ
 เป็นข้าพเจ้าเดา มากเกินแล้ว ข้าพเจ้าจะขออ้างพยาน ยกหนังสือซึ่ง
 นาง นพมาศได้แต่งไว้ มากล่าวให้พิจารณาดูในที่นี้ ในหนังสือนาง
 นพมาศ นั้นว่า “ ครั้นเดือน ๑๐ ถึง การพระราชพิธีภัทรบท เป็นนักขัตฤกษ์
 มหาชน ทำมรุปายาศทาน แลจะเด็จรวงเข้าลาลี่ เป็นปฐมเก็บเกี่ยว
 ชีพพรหมณทั้งปวง ก็เริ่มการพลีกรรม สรวงสังเวชบูชาพระไกรสร พัง
 บัญจสารเต็มด้วยน้ำในพระเทวสถาน ขอมน้ำด้วยเครื่องสุคันธชาติแล
 บุญชาติ ให้มีกลิ่นหอมเป็นอันดีแล้ว จึงเชิญพระเทวรูป ๑๖ ปาง
 ลงโลกรงสงฆ์ อ่านพระเวทย์เสียโดย เพื่อจะให้บำบัดอุบัตินั้น
 ภัยพยาธิทุกขโทษต่าง ๆ อันว่าหมู่พรหมณบรรดา ซึ่งได้เล่าเรียนไตร
 เพท ย่อมถือลัทธิว่าเดือน ๑๐ เป็นปฐมคัพภาลาลี่ มหาชนเก็บเกี่ยว
 มาทำมรุปายาศยาคุ เถียงพรหมณเพื่อจะให้เป็นมงคลแก่เข้าในนา
 อันเมล็ดรวงเข้านี้เป็นปางพระไพศพ แม้นชาติพรหมณผู้ใดยังมิได้
 ลอยบาปจะพึงบริโภคมรุปายาศแลยาคุ อันบุคคลกระทำด้วยปฐมคัพภ
 ชาติลาลี่ ก็บังเกิดทุกข์โทษอุบัตินั้นแก่ตน ทั้งปราศจากความสวัสดิ
 มงคลแก่บรชาติทั้งหลาย เหตุตั้งนั้น พรหมณาจารย์ผู้รู้เพทางคศาสตร์
 จึงกระทำพิธีภัทรบทลอยบาป ”

ความว่า ด้วยพิธีภัทรบท ยกมูลเหตุ

ชัดเจน ว่า เป็น พิธี ลอย บาป เพื่อ จะ รับ มรุษ ปลายาศ แล ยาคุ คัพภ สาสี
 ชัด เจน ดัง นั้น แต่ ถึง ว่า นาง นพมาศ ไม่ กล่าว ถึง พิธี ภัทร บท ชัด กว่
 คำ ร่า อื่น ๆ ก็ ไป ว่า ถึง พิธี สารท ปณ เชา เลียบ ใน ระหว่าง กลาง ๆ คือ ไป
 กล่าว ถึง การ กุศล ซึ่ง คน ทั้ง ปวง ทำ มรุษ ปลายาศ แล ยาคุ กวาย พระสงฆ์ ด้วย
 อ้าง ว่า เป็น การ พุทธศาสน์ แล ไสยสาตร เจือ กัน ข้อ ซึ่ง นาง นพมาศ มิ ได้
 แยก ออก เป็น สอง พิธี ให้ ชัด เจน ก็ ควร จะ เห็น ได้ ว่า หนึ่ง สือ ที่ นาง นพมาศ
 แต่ง นั้น ไม่ ได้ ตั้ง ใจ จะ แยก ออก เป็น พิธี ๆ ว่า เดือน หนึ่ง มี ก็ พิธี ดัง
 เช่น ข้าง เจ้า แต่ง นี้ ประสงค์ เอา แต่ ราย เดือน เป็น ที่ ตั้ง เกือบ จะ เลือกว่า
 เดือน หนึ่ง จะ ว่า ถึง พิธี หนึ่ง จน ครบ สิบ สอง เดือน คง เป็น อย่าง เช่น ตั้ง ใจ
 จะ ทำ เช่น เรียก ว่า ทวาทศมาส แท้ ความ ซึ่ง ข้าง เจ้า จะ คัด มา ชี้ ให้ เห็น
 เดียว นี้ ประสงค์ แต่ จะ ให้ เข้า ใจ ชัด ว่า พิธี ภัทร บท กับ พิธี สารท ต่าง กัน
 เป็น สอง พิธี จึง จะ ขอ ข้าม ความ ที่ นาง นพมาศ กล่าว ต่อ ที่ ได้ ยก มา
 ว่า แล้ว ไป เก็บ ความ แต่ ที่ จะ ต้อง การ ชื่น ว่า ให้ เห็น ชัด เจน ได้ ดัง ความ
 ที่ จะ ว่า ต่อ ไป นี้ “ ครั้น ถึง วัน ขึ้น ๑๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ค่ำ ๑ หมู่
 พราหมณาจารย์ ผู้ ซึ่ง จะ ลอย บาป คือ พระ ศรี มโหสถ บิคา ข้าน้อย นี้ เป็น ต้น
 ค้าง ถือ สังข์ บ้าง กรด ล้ม ถู ก บ้าง มา ยัง พระ เทวสถาน ขุชา พระ เป็น เจ้า
 แล้ว จึง เชิญ บัญจะ มหา นที ใน ชัน สวรรค์ ซึ่ง สมมต ว่า เป็น น้ำ ล้าง บาป
 ใส่ สังข์ ใส่ กรว แล้ว ก็ นำ ลง ไป ยัง ท่า น้ำ พร้อม ด้วย บริวาร ยศ แหงน หน้า
 ดู ดวง พระ อาทิตย อัน ส่อง แสง แม่น เห็น บริสุทธ์ ปราศ จาก เมฆ หมอก จึง
 เอา เป็น อุกฤษ์ ต้อง ที่ จะ ล้าง ลอย บาป บาง คน ก็ กระทำ ใน เวลา ราตรี เอา
 บริสุทธ์ แห่ง ดวง พระ จันทร์ เป็น อุกฤษ์ พราหมณ ทั้ง หลาย นั่ง ห้อยเท้า
 เหยียบ สาย น้ำ ไหล อ่าน อิ ศวร อาคม สั้น วาระ สาม คาบ จึง วัน วารี ใน

ถึงใน กระตลงใน ลำคองคา แล้วจุ่ม กาย สบาย มวยผม อาบน้ำ ดำเกล้า
ชำระขัด สักรัช กาย ให้ปราศ จาก เหนือโคลน บริสุทธิ สบายกาย สบาย จิตร์ เป็น อัน
ดีแล้ว จึง ขึ้น นั่ง ยั้ง ผั่ง น้ำผลัด ออก สดวก ทั้ง นุ่ง ทั้ง ห่ม ออก จาก กาย
วาง เหนือแพ หยวก บ้าง วาง เหนือ เพือย สะวะ บ้าง ขอนไม้ บ้าง ให้ลอย
ตาม กระแส น้ำไหล ข้าร่าย พระ เวท ลอยบาป บอก บริสุทธิ ต่อ พระ คงคา
แล้ว กลับ คืบ ยั้ง เคหะฐาน แห่ง ตน แล ตน ” ต่อ นี้ ไป เริ่ม ความ ว่า พิธี ลอย
บาป นี้ ลอย ได้ แต่ สาม วัน วัน ต้น พรหมณ์ ที่ เป็น มหา ศาล ตระกุล ลอย
ไป หมด ฌบับ อยู่เสีย เพียงเท่านี้ ไม่ทราบ ว่า จะ มีความ อย่างไร ต่อไป
แต่ ใน ความ ที่ ค้าง อยู่ นี้ คง จะ กล่าว ว่า วัน ที่ ๒ พรหมณ์ ชั้น นั้น ลอย
ที่ ๓ พรหมณ์ ชั้น นั้น ลอย แต่ ถึง ความ ขาด เช่นนี้ แต่พอ ได้ ความ
สันนิฐาน ใน เรื่อง ที่ ประสงค์ จะ กล่าว ว่า พิธี ภัทร บวต่าง กัน กับ พิธี ลาวท
อยู่แล้ว

แต่ ข้อ ซึ่ง ข้าพเจ้า ได้ ยก พิธี ศิวา ราตรี แล พิธี ภัทร บท ขึ้น เป็นคู่ กัน
กล่าวโทษ พรหมณ์ ว่า ละ เลยการ ใน สาสนา ของ ตัว เพราะ ไม่มี ผล ประโยชน์
เสีย นั้น ตักสิน เขาเป็น เด็ดขาด ที่ เดียว เช่น ว่า ก็ อยู่ ข้าง จะ แรง เกิน ไป หน้อย
ด้วย ทำนอง การ พิธี ของ พรหมณ์ ครั้ง กรุง ศุโขทัย แล พรหมณ์ ครั้ง กรุงเก่า
อยู่ ข้าง จะ ต่าง แดก กัน หลาย อย่าง ฤๅ บาง ที่ พวก ศุโขทัย เขา จะ ทำ
ใน เดือน ๑๐ พวก กรุงเก่า จะ ทำ เดือน ๓ เพราะ เป็น คน ละ อาวารี ย ง่าย
ไร ไม่ ทราบ เลย แต่ สังเกต ดู ลักษณะ ที่ ทำ เป็น คน ละ อย่าง ข้าง พิธี ศิ
วา ราตรี ใช้ น้ำ สรง พระ ศิว ลึงค์ชำระ บาป ข้าง พิธี ภัทร บท ใช้ น้ำ สรง
เทวรูป ๑๖ ปาง เป็น น้ำ ล้าง บาป บาง ที่ ก็ จะ ทั้ง สอง อย่าง ได้ เช่น
ได้ กล่าว โทษจริง บ้าง ดอก กระมัง แต่ มี ข้อ เกียง อยู่ อีก อย่าง หนึ่ง ว่า

ถ้า พรหมณ์ จำจะต้อง ลอย บาป สอง ครั้ง เช่น นั้น พรหมณ์ คุ โข ไทย ไม่
ได้ ทำ พิธี ศิวา รา ตรี จะ มี เปน อัน ละ การ ลอย บาป เสีย ครั้ง หนึ่ง ๆ ถ้า
จะ แก่ แทน พรหมณ์ คุ โข ไทย จะต้อง กล่าว ว่า ให้ พิ เคารวะ ที่ ตู หนึ่ง คือ นาง
นพมาศ แต่ง ไม่ได้ ตั้งใจ จะ นับ ราย ชื่อ พิธี เช่น ได้ กล่าว มา เมื่อ ตะ กณ
ใน เดือน สาม นั้น มี พิธี อานาย เฑาะ ห ที่ ได้ กล่าว ไว้ สุนกณ สนั่น แล้ว พิธี
ศิวา รา ตรี เปน แต่ พิธี ของ พรหมณ์ เล็ก น้อย อีก ประการ หนึ่ง นาง นพมาศ
เป็นผู้ หญิง มี มารยาต อัน เรียบ ร้อย ระ วัง ถ้อย คำ ที่ จะ กล่าว ข้อ ความ
อัน ไต ที่ ไม่ เปน การ สม ควร ที่ ผู้ หญิง จะ กล่าว ถึง ก็ ไม่ กล่าว ถึง ละ ตั้ง เสีย
เหมือน อย่าง พิธี พรุณ ฉัตร ก็ คง มี บั้น เมฆ เหมือน กัน แต่ หลีก เสีย ไม่
กล่าว ถึง บั้น เมฆ เลย ถึง ว่า พระ วิศวกรรม จะ เปน ของ นับ ถือ ของ พรหมณ์
ใน ประเทศ อิน เดีย ไม่ เปน ที่ รัง เกียจ ว่า หยาบ คาย อัน ไต แต่ นาง นพ
มาศ เปน พรหมณ์ เมือง ไทย ซึ่ง พ้น บ้าน พ้น เมือง ถือ กัน ว่า เปน การ หยาบ
จึง ละ เสีย ไม่ กล่าว ถึง พิธี ศิวา รา ตรี ทาง แก้ม อยู่ เช่น นี้ การ ตู ึง เกียจ กัน นี้
ต้อง ยก ไว้ จะ กล่าว แต่ ความ มุ่ง หมาย ของ หนึ่ง ถือ ที่ จะ แต่ง ไป บัด นี้ ว่า
ใน เดือน ๑๐ นี้ มี พิธี อย่าง หนึ่ง แต่ เห็น จะ เปน พิธี เปล่า มี ไซ้ พระ
ราช พิธี ที่ เรียก ว่า ภัทร บท ทำ ใน กลาง เดือน ซึ่งมี ชื่อ อยู่ใน ตำรา จด หมาย
เรื่อง พิธี ต่าง ๆ ชื่อ ต้อง กัน เปน อย่าง เดียว ทุก ฉบับ ได้ ทำ ใน กลาง เดือน
แต่ เปน พิธี สูญ ซึ่งมี ได้ ทำ อยู่ ใน บัด นี้ อย่าง หนึ่ง

การ ที่ จะต้อง กล่าว ใน เดือน ๑๐ มี การ พระ ราช กุศล ซึ่ง เกิด ขึ้น ใหม่ คือ
ตัก บาตร น้ำ ฝรั่ง แล การ เจริญ พระ ชนม์ พรุษา การ ตัก บาตร น้ำ ฝรั่ง เปน ของ เกิด
ขึ้น ใหม่ แล กร่อย ๆ อยู่ การ เจริญ พระ ชนม์ พรุษา ก็ เลื่อน ไป เลื่อน มา ถ้า จะ
กล่าว ตาม ลำดับ การ พระ ราช กุศล สอง อย่าง นี้ ก็ คง จะ ถึง กำหนด ก่อน พระ ราช

พิธีสารทโดยมากแต่เป็นล่วนที่เป็นพระราชกุศล มิใช่เป็นการพระราชพิธี
ประจำพระนคร เรื่องที่กล่าวถึงเดี๋ยวนี้ จะว่าด้วยการพระราชพิธี เพราะฉะนั้น
ดูเหมือนจำเป็นที่ต้องกล่าว การพระราชพิธี ซึ่งเป็นการประจำพระนครมี
มาแต่โบราณก่อน บัดนี้จึงจะได้กล่าว ด้วยการพระราชพิธีสารท ซึ่งอยู่ข้าง
จะนับว่าเป็นการเนื่องกับพิธีภัตตบถซึ่งได้กล่าวแล้วนั้นต่อไปเป็นลำดับ

สารทซึ่งเป็นนักขัตฤกษ์เป็นที่นิยมของคนทั้งปวงทั่วไปว่าเป็น
สมัยที่จะได้ทำบุญ เมื่อบัดนี้เดือนวันคืนล่วงมาถึงถึงกลางรอบด้วยเหตุว่าเรา
ถือเอากำหนดพระอาทิตย์ลงไปที่สุดทางใต้ กลับขึ้นมาเหนือถึงถึงกลางเป็น
ต้นปี ครั้นเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นไปเหนือจนสุดทางจะกลับลงใต้มาถึงถึงกลาง
ก็เป็นอันพอบรรจบถึงปี ซึ่งไม่ทำการพระราชกุศลในกลางเดือนเหมือน
การอื่น ๆ เช่นลอยกระทับเป็นต้น ก็เพราะกำหนดที่จะถึงหกเดือนไปอยู่ใน
ปลายเดือน ๑๐ ต้นเดือน ๑๑ เหมือนกับปีใหม่ ก็อยู่ในปลายเดือน ๔
ต้นเดือน ๕ นั้น

อนึ่งเมื่อถึงถึงกลางปีแล้ว ก็เป็นกำหนดที่จะถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
สักครั้ง ๑ ควรจะถือในวันเดือน ๑๐ ต้นเดือน ๑๑ ขึ้นค่ำ ๑
แต่เพราะเหตุที่เปลี่ยนแปลงกำหนดไปดังได้กล่าวแล้ว ในการถือน้ำเดือน ๕
การถือน้ำเดือน ๑๐ คือถือน้ำสารทจึงได้เลื่อนเข้ามาอยู่ในวันเดือน ๑๐
แรม ๑๓ ค่ำก่อนพระราชพิธีสารท เพราะฉะนั้นคเชนทร์ศีลสนานกลางปี
จึงต้องแยกห่างกันไปด้วยพระราชพิธีศรีสังฆปาณกาล ไม่ติดต่อกันเหมือน
เดือน ๕ ทั้งที่ขึ้นชื่อนับว่าเป็นพิธีเนื่องกันอยู่ ฉะนั้น การพระราชพิธีคเชน
ทร์ศีลสนานทอดเชือกตามเชือกได้เริ่มในวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๔ ค่ำ สวดพระ
พุทธมนต์ทอดเชือก วันเดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำตามเชือกแลเดินสนานการ

พระราชพิธี ถือน้ำ เดือน ๑๐ แล คเชนทร์คว้านาน ทอด เชือก ตาม เชือก เดือน ๑๑ นี้ ได้กล่าว รวมไว้ แล้วใน ถือน้ำ แล คเชนทร์คว้านาน เดือน ๕ จึงจะไม่กล่าวซ้ำ อีกใน เดือน ๑๐ นี้ การที่แปลก กัน ใน พิธี ต่อ พิธี ถือน้ำ แล แต่ไม่ได้ ตั้ง พระพุทธรูป ประจำพระชนม์ พระราชา แล ไม่มี พุทธยาตรา เลย ตั้ง สวดใน วัน แรม ๑๒ ค่ำ คเชนทร์คว้านาน ข้าง พระที่นั่ง ผูก เครื่อง แถบ กลม สำหรับ ฝน แต่โบราณมาใน การ เติมน้ำ เดือน ๑๐ นี้ ถึง เดือน ๕ มี สนาทใหญ่ เดือน ๑๐ ก็เป็นอันเลิกไม่มี จะมี ก็ แต่ ครั้ง กรุง ศรีอยุธยา แล คเชนทร์คว้านาน อย่าง น้อย ตั้งแต่ ใน รัชกาล ที่ ๔ มา เท่านั้น

บัด นี้ จะกล่าว ด้วย พระราช พิธีสารท การ พิธี สารท นี้ เป็นของ พราหมณ์ พุทธสาสนา ทำ ตาม อย่าง พราหมณ์ การ ที่ กวน เข้า ปายาส ฤ็ก เข้า ติพย์ กิ ติ ทำ ยาคู ด้วย เข้า ใหม่ ซึ่ง ออก รวง เปน น้ำ นม กิ ติ กิ เป็น ลัทธิ ของ พราหมณ์ ฤ็ก ของ ประเทศ ซึ่ง นั้น ถือ พราหมณ์ ทำ เลี้ยง พราหมณ์ ซึ่ง เปน ที่ นับ ถือ ของ คน ใน ประเทศ นั้น มา ก่อน มี พระพุทธรู สาสนา ข้านาน คำลือ คน จำพวก ที่ เรียกว่า พราหมณ์ ซึ่ง ใน หนังสือ ต่าง ๆ เรียก คง คู่ กัน อยู่ กับ สมณะ เช่น กล่าว ว่า (เปน ที่ ร้อน ออก สมณะ พราหมณาจารย์) เปน ต้น เช่น นี้ ต้อง เข้าใจ ว่า พราหมณ์ กับ พระ นั้น เสมอ กัน แต่ เมื่อ มา พิเคราะห์ ดู พราหมณ์ ทุก วัน นี้ แล ถึง เกิด ความ นับถือ ของ ไทย เรา ทุก วัน นี้ พราหมณ์ เดว กว่า พระ มาก หลาย เท่า ไม่น่าจะ คง ติ เป็น คู่ กัน เลย จน มี ผู้ แก่ คำ ที่ ใช้ ว่า สมณะ พราหมณาจารย์ เปน สมณาจารย์ เลี้ยง เปลา ๆ เช่น นี้ ก็มี การ ซึ่ง เปน เช่น นี้ เพราะ เหตุใด เพราะ เรา เห็น ว่า พราหมณ์ นั้น ไม่ मिल กับ คน ๆ ธรรมดา เลย เวลา จะ ไป ไหน ฤ็ก อยู่ บ้าน เรือน ไม่ ได้ เข้า วัง หรือ ไป ใน การ มงคล ก็ นุ่ง ผ้า สี ต่าง ๆ อย่าง คน เรา ธรรมดา แล แต่วัฒนยาบ เกล็ด มวย ที่ ท้าย ทอย การ ที่ เปน เช่น นี้

เพราะ ความ เรี่ยว ของ พราหมณ์ ซึ่ง มาอยู่ ใน ประเทศ อื่นไม่ มี ตระกูลพราหมณ์ มาก ก็เลื่อม ทราบ ลงไป ตระกูล ก็เจือปนกับคนใน พื้นเมือง ความ ประพฤติ ก็หัน เขียนไป ตาม คนในพื้นเมือง ก็อย่างเดียวกัน กับ พวกแขกเจ้าเซน ญา พวก ฝรั่งโปรตุเกส ที่เรียก กันว่า ฝรั่ง เข้าวัด ที่แท้ เดิม ก็ เป็นแขก เป็น ฝรั่ง จริง ๆ แต่ ครั้น เมื่อ มา มี เกี่ยว ตอง พัวพัน กัน เข้า กับ คนใน พื้น เมือง นาน มา ก็ คลาย ลง เป็น ไทย ยัง คง ถือ อยู่ แต่ ลาสนา เดิม เท่านั้น เอง

พราหมณ์ ซึ่ง เขา นับถือ กัน เป็น คู่ กับ สมณะ นั้น คือ มี คน ตระกูล หนึ่ง ซึ่ง ต้น เดิม จะ เกิด ขึ้น เพราะ เหตุใด ไม่ มี ผู้ใด จะ รู้ ได้ เพราะ กาล ล่วง มา หลาย พัน ปี ต้อง รู้ ได้ แต่ ตาม ที่ พราหมณ์ เขา เล่า เอง ว่า เป็น ผู้เกิด จาก พรหม ความ นับถือ ของ คน พวก นี้ เป็น ที่ นิยม ทั่วไป ใน พวก ชน ชาติ ฮินดู ทั้งปวง ที่ มี หลายตระกูล แตกกัน ออกไป อีก พราหมณ์ นั้น มี ประเพณี ที่จะ พึ่ง ประพฤติ มาก มาย หลาย อย่างนัก เป็นต้นว่า เกิดมา ใน ตระกูล พราหมณ์ จะ ไป แต่ง งาน มี สามี ภรรยา กับ ตระกูล อื่น ก็ ไม่ได้ จะ กิน เข้า กิน น้ำ ร่วม กับ ตระกูล อื่น ก็ ไม่ได้ อย่า ว่า กิน ร่วม เลย ถ้า พราหมณ์ ผู้ใด ผู้หนึ่ง เจ็บ จน จะ ตาย กระจาย น้ำ อย่าง ยิ่ง เพียง เท่าใด เมื่อ ไม่ มี พราหมณ์ อยู่ ใน ที่ นั้น ไม่ สามารถ จะ ไป ตัก น้ำ กิน เอง ได้ ผู้ใด จะ ตัก น้ำ มา ยื่น ให้ ก็ รับ ไม่ได้ กิน ไม่ได้ ห้าม นั้น ห้าม แต่ ของ บริโภค แต่ ถ้า เป็น เงิน ทอง เข้า ของ ผู้ใด จะ ให้ รับ ได้ พราหมณ์ พวก นี้ ถ้า เป็น ผู้หญิง ต้อง มี การ วิวาหะ อาวหะ แต่ ภายใน อายุ ๑๒ ปี ลง มา ถ้า อายุ เกิน ๑๒ ปี ขึ้น ไป จะ ทำ การ วิวาหะ อาวหะ กับ ผู้ใด ไม่ได้ ต้อง นับ ว่า เป็น คน ที่ เสียด คน แล้ว ต้อง เป็น นาง พราหมณ์ สำหรับ บูชา เทวรูป ใน เทวสถาน ไป จน ตลอด สิ้น

ชีวิต เพราะฉะนั้นจึงมักต้องทำการ วิวาหะ อาวหะ เสียแต่ยังเด็ก ๆ หรือ
แต่แรกเกิดมาที่เดียว ถ้าเด็กหญิงผู้ใดเคราะห์ร้าย เด็ก ซึ่งได้ ทำการ
อาวหะ วิวาหะไว้แต่ยังเล็ก อยู่ ทายไปเสีย ต้อง นับว่า เปน ม่าย ทั้งไม่
ได้ อยู่กิน ด้วย กัน เช่น นั้น บางทีเด็ก อายุ ขวบ หนึ่ง สอง ขวบ เปน แม่ ม่าย
เด็ก ม่าย เช่น นั้น เมื่อโตขึ้น อายุครบ ๑๒ ปี ต้องโกน ศีรษะ แต่งตัว ด้วยผ้า
หยาบ จะสวม เครื่อง ประดับ อันใด ก็ไม่ได้ เกณฑ์ให้ ชัก ประคำ สวด
มนต์ภาวนา ไป จน ตลอด สิ้น-ชีวิต ทรัพย์สิน มรดก ของ บิดา มารดา จะ รับ
จะ รักษา ก็ ไม่ได้ ต้อง ตก ไป แก่ญาติผู้อื่น ที่ เปน ผู้ชาย ถ้า ญาติ
ผู้นั้น มี ใจ เมตตา กรุณา อยู่ ก็ เลี้ยงดู ถ้าไม่มี ใจ เมตตา กรุณา ละเลย
เสีย จะไป พ้อง ร้อง แห่งใด ก็ ไม่ได้ ต้อง ขอทาน เขา กิน แต่มี ข้อ
บังคับ สกิด ข้าง ฝ่าย ชายไว้ เหมือน กัน ว่า ถ้า ผู้ใดไม่มี บุตร ที่จะสืบตระกูล
บิดาแล มุ่ ของ ผู้นั้น จะ ต้อง ตก นรค ขุม หนึ่ง ซึ่ง เรียก ชื่อว่า ปุต ถ้า ลูก
ของ ตัว มี ภริยา มี บุตร ชาย ก็ เปน อัน พ้นทุกข์ ถ้า มี หลาน หลาน สืบลงไป
อีก ทวด มุ่ แล บิดา ก็ ได้รับ ผล อัน พิเศษ เลื่อน ขึ้นไป ตาม ลำดับ มี นิทาน
ตัว อย่าง ปรากฏ มาใน คัมภีร์ มหาภารตะ ว่า มี พรหมณ์ ผู้หนึ่ง ชื่อ ชรตกระ
ประพฤติ พรต ตั้ง ความ เพียร ได้ ฌาน สมาบัติ เทียว ไป นมัสการ สถานที่ศักดิ์
สิทธิ์ ต่าง ๆ ครั้น เวลา คำ ก็ เข้า ฌานสมาบัติ อาไศรย แต่ลม เปน อาหาร
ไม่นอนเลย เมื่อ เทียว ไป วัน หนึ่ง พย บรรพ บุรุษ ของ ตัว ห้อย ศีรษะ ลง ตรง
ปาก หลุม อันใหญ่ เท้า ชี้ ขึ้นสู่ ท้า ชรตกระ จึง ได้ ถาม ว่า ท่าน ทั้ง หลาย น
เป้น ผู้ใด จึง มา ต้อง ผูก ห้อย ศีรษะ อยู่ ด้วย เชือก ของ เภา วีรณะ ตรง ปาก ช่อง
หลุมใหญ่ มี หนู ทั้งหลาย กัด แทะ เนื้อ อยู่ โดย รอบ ใน ที่นี้ บรรพ บุรุษ นั้น
จึง ได้ ตอบ ว่า เรา ทั้งหลาย เปน ฤๅษี ซึ่ง เรียกว่า ตาม คณะ ว่า ยะยะวะระ

ซึ่ง ต้อง มาได้ ความ ลำบาก เช่นนี้ เพราะไม่ได้ มี พืช พรรณ เราทั้งหลาย มี
 ลูก อยู่ ชื่อว่า ชรตกระรุ แต่เป็น ความ ทุกข์ ของ เรา เพราะ ลูก เรา ผู้ นั้น
 ประพฤติชั่ว ละ เว้น เสีย มิ ให้ มี พืช พรรณ ด้วย ไม่ มี ภริยา เรา จึง มา ต้อง
 ทน ทุกข์ ลำบาก เห็น ปานนี้ เมื่อ ชรตกระรุ ได้ ทราบ เช่น นั้น จึง แสดง ตัวว่า
 ตัว เป็น ชรตกระรุ แล รับ ปฏิญาณว่า จะ มา หา ภริยา ให้ ได้ มี บุตร สืบ ตระกูล
 แต่เพราะความไม่ ชอบใจใน การที่ จะ มี ภริยา ของ ชรตกระรุ จึง ได้ ตั้ง ปฏิญาณ
 ว่า ต่อ เมื่อ พบ หญิง ผู้ใด มี ชื่อว่า ชรตกระรุ เหมือนตัว แล มี ผู้ มา ยก ให้ เป็น
 ทาน จึง จะ รับ เป็น ภริยา เพื่อจะ ลงเคราะห์ แก่ บรรพบุรุษ นั้น อย่าง เดียว ครั้น
 เมื่อ ชรตกระรุ เทียวไป จึง มี พระยา นาค ชื่อ วาสูกิ ที่ มี ความ ร้อน รน ด้วย
 ต้อง คำ แข่ง แห่ง มารดา นำ น้องสาว ผู้ ชื่อว่า ชรตกระรุ มา ยก ให้ เป็น ภริยา ได้
 อยู่ กิน ด้วย กัน จน มี บุตร ชื่อ อัสภิกะ ภายหลัง บวช เป็น ภุจา มี คุณา นุภาพ
 มาก เมื่อ ชรตกระรุ มี บุตร เช่น นั้น บรรพบุรุษ ของ ชรตกระรุ ก็ได้ พ้น จาก ทุกข์
 ที่ กล่าว มา แล้ว นั้น เพราะ ฉะนั้น คำ ซึ่ง เรียก ว่า บุตร เขา จึง ยก มุล เหตุ
 ว่า มา จาก คำ ปุตุ คือ ชุม นรก ที่ บรรพบุรุษ ต้อง ไป ทน ทุกข์ เพราะ ไม่ มี
 ลูก หลาน ที่ จะ สืบ ตระกูล ครั้น เมื่อ มี ลูก ออก มา ลูก นั้น เรียก ว่า บุตร เพราะ
 เป็น ผู้ ทำให้ บรรพบุรุษ ของ ตน พ้น จาก ชุม นรก ที่ เรียก ชื่อว่า ปุคณัน นี้ แลละ
 ถึงว่า ฝ่าย ผู้ ชาย ไม่ มี ข้อ บังคับ ที่ พราหมณ์ ผู้ใหญ่ จะ ลงโทษ แก่ ตน ใน
 ประจุบัน เพราะ ข้อ ที่ ไม่ มี ภริยา เหมือนอย่าง ผู้หญิง ที่ ไม่ มีสามี นั้น ก็ ดี
 แต่ยังมี ข้อ ซึ่ง ปรากฏ มา ใน คัมภีร์ ที่ พราหมณ์ เชื่อ ถือ ว่า เป็น การ ลงโทษ
 แก่ บรรพบุรุษ ได้ เช่นนี้ จึง เป็น เครื่อง บังคับ ให้ พราหมณ์ ผู้ ชาย ต้อง แสวง
 หา ภริยา ไม่ ละเลย เสีย จน ผู้หญิง ต้อง ตกไป เป็น ม่าย ได้ มาก เกินไป แล
 พราหมณ์ ทั้ง ปวง มัก เป็น คน หา เลี้ยง ชีวิต ด้วย ขอ ทาน เกือบ จะ ทั่ว ไป

ถึง พราหมณ์ ที่มี ทรัพย์ สมบัติ บริบูรณ์ อยู่ ก็ ไม่ ละ เว้น การ ขอทาน หรือ
 บิณฑบาต ซึ่ง คน ทั้ง ปวง เติ้มใจ จะ ให้ ด้วย ถือ ว่า เป็น เนื้อ นานา บุญ อัน
 วิเศษ เพราะ พราหมณ์ พวก นี้ คน ทั้ง ปวง นับถือ ว่า เป็น ตัว พรหม นั้น เอง
 แต่หาก มี กรรม การ ที่ ได้ ทำ ผิด ไว้ จึง ต้อง มา ใช้ กรรม ใน โลกย์ มนุษย์ เป็น
 ผู้ มี คติ เบื้อง นำ แนนอน แล้ว ว่า ถ้า สิ้น กรรม เมื่อ ไต ก็ จะ ไป สู่ พรหม โลกย์
 ผู้ ไต ทำ อันตราย พราหมณ์ เป็น บาป กรรม อัน ยิ่งใหญ่ พราหมณ์ ย่อม เป็น ที่
 เคารพ ของ ชาต อื่น ๆ มี ชัตตยชาติ เป็น ต้น นำ ที่ ของ พราหมณ์ ที่ จะ ต้อง ทำ
 นั้น ก็ คือ ต้อง ตื่น แต่ พระ อาทิตย์ ยัง ไม่ ท้น อทัย อาบ น้ำ ชำระ กาย แล้ว นุ่ง
 ผ้า ที่ ชุ่ม ด้วย น้ำ ซึ่ง ถือ ว่า เป็น การ บริสุทธิ เข้า ไป ทำ ลักการะบูชา พระ
 เป็น เจ้า แล้ว จึง ทา อาหาร กิน ต่อ ไป การ เล่า เรียน ก็ เรียน คัมภีร์ เวท
 ซึ่งเป็น ตำรา สะสม มา แต่ โบราณ ที่ พราหมณ์ ทั้ง ปวง ถือ ว่า พระ ฤาษี ผู้ มี
 นาม ว่า กฤษณะ ไทว ปายะนะ ผู้ มี ความ รู้ มาก ได้ เรียบ เรียง ไว้ ตาม ที่
 วิยสะ ผู้ เป็น เชื้อ พรหม ได้ แต่ง ขึ้น เป็น คำ กลอน แล้ว ไป สาสาย ถวาย พระ
 พรหม พระ พรหม เห็น ชอบ สมควร ด้วย จึง ยก ขึ้น เป็น ข้อ บังคับ สาสนา
 สำหรับ โลกย์ ได้ ประพฤติ ตาม ต่อ กัน มา แต่ แรก สร้าง โลกย์ แล พราหมณ์
 ทั้ง ปวง มัก เป็น ผู้ รู้ คัมภีร์ ไทรา ศาสตร์ ซึ่งเป็น วิชา อย่าง หนึ่ง นับ ใน ทาง ค์
 ๖ อย่าง รู้ คติ ทาง ดำเนิน ของ พระ อาทิตย์ แล พระ จันทร พระ เควระห์ ต่าง ๆ
 เป็น ผู้ ทำ ปติทิน สำหรับ ที่ จะ ให้ คน ทั้ง ปวง ใช้ วัน คีน เดือน ปี ถูก ต้อง กัน
 เป็น ผู้ ทาย สร้อย ปราคา จันทร ปราคา เป็น ผู้ สำหรับ เล่น ไหว้ เสด็จ ถลอม ใน
 เวลา ที่ คน ทั้ง ปวง ไป บูชา พระ เป็น เจ้า เป็น ผู้ นำ บัด เสนียด จรรไร ของ คน
 ทั้ง ปวง แล การ อื่น ๆ ใน เรื่อง เหล่า นี้ ซึ่ง คน ทั้ง ปวง ถือ ว่า พราหมณ์ เป็น
 ผู้ มี คุณ แก่ โลกย์ เพราะ เป็น นาย นำ ที่ จะ นำ ให้ พุท ถึง พระ เป็น เจ้า เป็น ต้น

ธรรมดา คน ซึ่ง จะ ประพฤติ ตัว เบน เช่น นี้ ก็ คง ตี บ้าง ชั่ว บ้าง เบน ธรรมดา ด้วย มาก ด้วย กัน เพราะ ฉนั้น พราหมณ์ บาง พวก จึง ได้ ยัญญู ตี ลัทธิ ต่าง ๆ แยก ย้าย กัน ออก ไป บ้าง ความ นับถือ ก็ มี แดก เบน พวก เบน เหล่า กัน ออก ไป จะ ชี ตัว อย่าง พราหมณ์ นับถือ พราหมณ์ ซึ่ง ข้าง เจ้า ได้ ไป พบ เอง ใน เวลา ไป อินเดีย เมื่อ อยู่ ที่ เมือง บอมเบ มี พราหมณ์ คน หนึ่ง เป็น มหาศาล ตระกูล ใหญ่ ได้ มา หา ข้าง เจ้า ว่า เป็น โอกาส ดี ที่ ได้ มา พบ ท่าน พราหมณ์ ผู้ นี้ มี บริวาร บ่าว ไพร มาก เทียว จาก ไป ตาม หัว เมือง ต่าง ๆ เพื่อ จะ ไป รด สัตว์ การ ที่ ไป รด สัตว์ นั้น อย่างไร ฤฯ คือ ผู้ใด มี บุตร สาว ซึ่ง ยัง มิ ได้ มี สามี ก็ เชิญ ท่าน พราหมณ์ ผู้ นี้ ไป อยู่ ด้วย วัน หนึ่ง แล้ว ท่าน พราหมณ์ ก็ ละ ไป ที่ อื่น ลูก สาว ซึ่ง เสีย ตัว แก่ พราหมณ์ นั้น ถือ ว่า เป็น ได้รับ ความ สวัสดิ มงคล อย่าง ยิง แล้ว ทำ การ ขาวาห วิวาห กับ ผู้ อื่น ต่อ ไป ผู้ ซึ่ง ได้ รับ หอญ ที่ ท่าน พราหมณ์ ได้ เยี่ยม เยียน แล้ว นั้น เป็น ผู้ มี หน้า มี ตา ได้ เมีย ดี กลับ เบน เช่น นี้ ไป ได้ พราหมณ์ ย่อม ทำ มา หา กิน มี เรือกสวน ไร่นา เป็น ทหาร ฝึก ซ้อม ศาสตร์ วิชา ได้ ทุก อย่าง ไม่มี ข้อ ห้าม ปราบ แล มี การ บูชา ยัญ เสา ตัว ทั้ง เป็น เพื่อ จะได้ ขึ้น สวรรค์ บ่อย ๆ แล ถ้า เป็น แม่ ม่าย สมิด จะ เสา ตัว ก็ ทำ รูป สามี ที่ ตาย ด้วย ไม้ วาง เคียง ตัว เสา ไป ด้วย ใน กอง เพลิง ก็ เป็น อัน ได้ ไป อยู่ ด้วย กัน ใน โลก ย์ น้า การ ที่ ภรรยา ตาย ตาม สามี เช่น นี้ ตาม เรื่อง ราว โบราณ ของ พราหมณ์ ดู เหมือน จะ เป็น ประเพณี ที่ จำ จะต้อง ตาย ตาม กัน เกือบ ทุก คู่ จน มี คำ กล่าว ปราภฏ มา ใน คัมภีร์ มหาภารตะ ใน เรื่อง นาง สกุนด ละ ตัด พ้อ พระ สามี กล่าว ว่า “ที่ สุด จน เมื่อ สามี จะ ไป จาก โลก ย์ นี้ ลุ่ม โลก ย์ ภริยา ผู้ ซื่อ ตรง ก็ ย่อม ติด ตาม ไป ด้วย ใจ ที่ นุ่น ถ้า ภริยา ต้อง ไป ใน ที่ นั้น (คือ ยม โลก ย์) ก่อน ก็ ต้อง ไป คอย

สามี แต่หากว่าสามี ไป ก่อน ภริยา ซึ่งผูกพัน รัก ใคร่ ย่อม ตามติด
 ไป ใน เบื้อง หลัง , เพราะฉะนั้น จึง ได้ ความ สันนิฏฐาน ว่า ภริยา ตาม ตาม
 สามี เช่นนี้ เห็น จะมี โดย มาก แล การ ทำลาย ชีวิต บุชา พระ เปน เจ้า ต่าง ๆ
 ก็มี อีกมาก เปน อเนก ประการ ยัง เปน ไป เสมอ อยู่ จน อังกฤษ ได้ เปน ใหญ่
 ใน ประเทศ อินเดีย แล้ว ช้านาน จึง ได้ ห้าม เลีย แต่ การ อื่น ๆ ซึ่ง ไม่ เปน สำคัญ
 ถึง ชีวิต เช่น พรหมณ์ เทียว จากุท ไป โปรด ลูกสาว คน ทั้ง ปวง อังกฤษ
 ไม่ได้ ห้าม บราม ยัง คง มี อยู่ จน ปี ที่ ข้าพเจ้า ไป อินเดีย คนพวก ที่ ถือ สาสนา
 พรหมณ์ หรือ ตัว พรหมณ์ เอง มัก จะ เปน ผู้ ที่ มี ใจ ร้าย การ ที่ จะ
 บังคับ กด ขี กระทบ กระเทือน เรื่อง สาสนา แล้ว ชวน จะ เปน ขบถ ลุก ขึ้น
 ง่าย ๆ ดู ความ เจ็บ แค้น ด้วย กัน นั้น แแรง กล้า มี ใจ เจ็บ ร้อน ใน พวก พรหมณ์
 ด้วย กัน ตลอด ไป ถึง ขาดิฮินดู ทั้ง ปวง การ ที่ ประเทศ อินเดีย ต้อง ถูก
 แหก ถือ สาสนาม หมัต เข้า แหก แชง เปน เจ้า เปน นาย มา เลีย ช้านาน ก็ เพราะ
 เหตุ ที่ ต่าง คน ต่าง ถือ ขาดิ ไม่ สม คัด สมาน ประอง ดอง กัน แต่ กระนั้น แหก ก็ ต้อง
 ยับ เยิน เพราะ ไป เกี่ยว ข้อง ด้วย สาสนา บ่อย ๆ ครั้น เมื่อ ฝรั่ง ได้ แผ่นดิน
 จาก แหก บ้าง จาก ฮินดู บ้าง รัล ทธิ หลีก เลี่ยง เลีย ไม่ ใคร่ เกี่ยว ด้วย การ สาสนา ก็
 ค่อย เรียบ ร้อย แต่ กระนั้น อังกฤษ ก็ ยัง เกิด เหตุ ใหญ่ ได้ ยับ เยิน มาก เหมือน กัน
 ภายหลัง นี้ ต้อง ระวัง เรื่อง สาสนา เปน อย่าง ยิ่ง จึง ได้ รักษา มา ได้ พรหมณ์
 ทั้ง ปวง ก็ ยัง มี แพร่ หลาย อยู่ ใน ประเทศ อินเดีย ยัง นับถือ ยัง ยืน กัน
 อยู่ ไม่ ลด ถอย การ ที่ พุทธ สาสนา ตั้ง ไม่ คิด ได้ ใน ประเทศ อินเดีย ก็ เพราะ
 ทน พรหมณ์ พวก นี้ ไม่ ไหว ด้วย พระ พุทธ เจ้า บัญญู ติ ลัทธิ ตรง กัน ข้าม
 เลีย กับ พรหมณ์ มาก หลาย อย่าง นัก เปน ต้น ว่า พรหมณ์ มี เมีย ได้ แล
 ถือ ว่า ถ้า ไม่ มี ลูก ลีบ ตะ กูล ต้อง ไป ตก นรก พระ พุทธ เจ้า ทรง เห็น ว่า เพราะ

เหตุที่มีเมีย มีลูก เป็นเหตุให้เกิด ความคิด พุ่งล้าน เป็นเครื่อง ก่อ เกิด
 โลภะ โทษะ โมหะ มาก ตัดเสียไม่ให้พระสงฆ์ มี เภียร พราหมณ์ ถือลัทธิ
 ลอยบาป ด้วยผ้า นุ่ง ผ้า ห่ม เป็น พิธี ภัทร บท พระ พุทธเจ้า ให้ พระ สงฆ์
 เอา ผ้า นุ่ง ผ้าห่ม นั้น แล กลับ มา นุ่ง ห่ม พราหมณ์ ถือ ว่า ถ้า ต้อง โทณณ เป็น
 ผู้ ซึ่ง ไม่ มี ใคร ควร คบ หา ได้ เป็น ขาด ขาด ติ เช่น ลง โทษ แม่ ม่าย
 พระ พุทธเจ้า กลับ ให้ พระ สงฆ์ โทณณ พราหมณ์ ถือ ว่า จะ รับ ของ ที่ ผู้อื่น
 ทำ มา กิน ไม่ได้ เป็น ขาด ขาด ติ ต้อง หุง กินเอง พระ พุทธเจ้า กลับ ห้าม ไม่
 ให้ หุง กินเอง กลับ ขอ เขา กิน จะ พรณมา ถึง การ ที่ ตรง กันข้าม เช่น นี้
 ไป เท่าใด ก็ ไม่ รู้ หมด ซึ่ง พระ พุทธเจ้า บัญญัติ ให้ กลับ ตรง กันข้าม กับ พราหมณ์
 เกือบ ทุก เรื่อง ไป เช่น นี้ เพราะ เหตุ ไ้ เพราะ เหตุ ที่ พระ องค์ เห็น ว่า เป็น
 ถือลัทธิ ไป ทาง ข้าง ทิฐิมานะ ไม่ มี ประ โยชน์ อัน ไ้ เป็น แต่ ชักพา ให้ คน
 หลง ถือ ไป ตาม ทาง ที่ ผิด ๆ ก็ นั้น แล คิด ดู เติด เมื่อ พระ พุทธเจ้า เวลา
 ยัง ไม่ได้ ตรัส ร้อนตร สัมมา สัมโพธิญาณ ก็ นับ ว่า เป็นผู้ ถือสา สนา เหมือน
 คน ทั้ง ปวง เช่น นั้น แล้ว แล ละ ทั้ง เสีย ไป ตั้ง ลัทธิ ขึ้น ใหม่ ถึง ว่า มี
 ผู้ ได้ ถือ ตาม มาก (แต่ เห็น จะ ไม่ มาก เหมือน อย่าง เช่น ที่ พระ ธรรม กถาจารย์
 ได้ พรณมา ใน หนังสือ ต่าง ๆ ถ้า มาก เช่น นั้น คน เห็น จะ ถือ พุทธ สาสนา
 แล้ว ทั้ง โลกย์) สาสนา เดิม คน ถือ มา ทั้ง ทั้ง แผ่น ดิน มา นาน หลาย พัน ปี
 พระ พุทธเจ้า ดำรง พระชนม์ อยู่ ก็ ไม่ ลัก ก็ ลีบ ปี ถึง ว่า มี คน นับ ถือ พระ พุทธ
 สาสนา มาก ก็ ทน พวก เก่า ที่ มาก กว่า ไม่ ไหว นี่ หาก ว่า ธรรม ของ พระ พุทธ
 เจ้า เป็น ธรรม ที่ ปราศ จาก เหว ปราศ จาก เบียดเบียน ผู้อื่น จึง ไม่ เกิด
 เหตุ การ ไหญ่ ไ้ ขึ้น เช่น พระ เยชู สัก ดอน ลัทธิ ใหม่ จนถึง ตัว ต้อง ตรึง
 ไม่ ทาง เช่น เพราะ ทน พวก ที่ ถือ สาสนา เก่า ไม่ ไหว มา เป็น เหตุ ต่อ เมื่อ

พระ ศาสดา คับ ขันธ ปริ นิพพาน แล้ว ช้านาน ก็เป็น แต่เพียง พระ พุทธศาสนา
 ต้อง กระ จัด กระ กระจาย แผล่ ออกไป ใน ประเทศ ที่มี ได้ ถือ ศาสนา พราหมณ์
 เครื่อง ครัด มา แต่เดิม มี ทวีป ลังกา เป็น ต้น พุทธศาสนา ที่ ยัง เหลืออยู่ ใน
 ประเทศ อิน เตีย ก็ต้อง อลุ่ม อล่วย เข้า หา ศาสนา พราหมณ์ เดิม ข้าพเจ้า
 ได้ ไป เห็น เอง หลาย วัด แต่วัดหนึ่ง ที่เมือง เบนาวิส คือ เมืองพาราณสินัน
 ได้ เข้า ไป จน ถึง ใน โบสถ์ มี พระ พุทธรูป ศิลา ชาวอย่างพระคิลา พม่า เป็น
 พระ พุทธรูป เรา ที่ ๆ ไม่ แปรลก ปลาด อัน ไค เลย การ บูชา ก็ต่าง ลัทธิ กัน
 กับ อิน ดู แต่ เรียก ชื่อ ศาสนา เขา ไป ว่า เสีย เยนะ คือ ชินะ ได้ พบ ผู้ ซึ่ง ถือ
 ศาสนา นั้น เป็น ขุนนาง อยู่ ใน บังคับ อัง กฤษ ผู้หนึ่ง ชื่อ ศิว ประสาท เป็น
 ผู้รู้ มาก เป็น อาจารย์ สอน หนังสือ สันสกฤต มี ศิษย์ เรียน อยู่ ประ มาณ ลัก
 ๓๐ คน ได้ เล่า ว่า ศาสนา เยนะนี้ คือ ศาสนา พระ โคดม แต่ แต่หาก
 ผู้ที่ ถือนั้น มีความ กลัว พวก อิน ดู ที่ ได้ เคย ไม่มีความ กรุณา ต่อ ผู้ที่ นับ ถือ
 พุทธศาสนา จะ เปียด เปียด พิ จึง ได้ อ้าง ว่า ถือ ศาสนา พระ พุทธเจ้า องค์
 ก่อน ๆ ขึ้น ไป ไม่ นับ ถือ พระ โคดม แต่ ครั้น เมื่อ ตาม ลัทธิ ที่ ถือ ว่า ยัง
 เยื้อง กัน ไป อย่าง ไค บ้าง หรือ ก็ บอก ว่า เป็น แต่ ชั่ว เลิก พระ สงฆ์ มี ไม่ได้
 มี แต่ อาจารย์ สำหรับ สั่ง สอน ตาม ถึง นับ ถือ อย่างไร ก็ สวด อิติปิ โสภควา
 อรหัมมา สัม พุโธ เช่น เรา สวด นี้เอง เป็น แต่ การ บูชา อยู่ ข้าง จะ เจื่อ
 ไป ข้าง อิน ดู มี เรื่อง ตรง น้ำ พระ เรื่อง ขาน น้ำ อะไร เประจะ เบื่อน อยู่ ตาม ลาน
 วัด การ ที่ ใจ ถือ อย่าง หนึ่ง ประ พุติ ภาณ นอก อย่าง หนึ่ง เช่น นี้ ก็มี เป็น
 ลำ คับ ต่อ ๆ มา จน ถึง ตัว ศิว ประสาท ที่ ข้าพเจ้า พบ เอง เมื่อ เวลา ที่ ได้
 พบ ใน ที่ ประ ชุม การ รับ รong แต่ง ตัว เป็น แหก แต่ ครั้น เมื่อ ไป พบ ที่ วัด แล ที่
 โรง เรียน ก็ แต่ง ตัว มุ่ง น้ำ ขาว ปล่อย ชาย โง่ ชาย อย่าง เช่น อิน ดู ตัว เขา

ได้เล่าเอง ว่าที่ ต้อง แต่ง เปน แยก เช่น นี้ ก็เพราะ เจ้า แผ่น ดิน แยก แຕ่
ก่อน ๆ ไม่ชอบ แต่ง ตัว อย่าง อื่น ๆ จึง ต้อง แต่ง ท้น เห็น ความพอเอาตัวรอด
ลง มา จน ฝรั่ง ไป เปน ไหญ่ ใน บ้าน เมือง ไม่ได้ บัง คับ กตขี ในการ แต่ง ตัว
แต่ ธรรมเนียม คน ที่ ทำ ราชการ แต่ง เปน แยก คิด มา แต่ เมื่อ เจ้า เปน แยก ก็ ยัง
คง อยู่ การ ซึ่ง ถือ สาสนา แล ประ พฤติ สัตถิ หลบ หลีก ไป เช่น นี้ เปน ธรรมเนียม
เคย มี มา ใน อิน เตีย ตาม ลำ ดับ

เมื่อ พราหมณ์ มี สืบ เนื่อง กัน มา ช้า นาน หลาย พัน ปี เช่น นี้ จึง เปน
ที่ นับ ถือ ของ คน ทั้ง ปวง ใน หนังสือ ต่าง ๆ ซึ่ง ชน ที่ นับ ถือ พระ พุทธ สาสนา
แต่ง ที่ สุด จน รัชมัจจ กัปปวตัน สุตร์ เปน ต้น ซึ่ง อ้าง ว่า เปน พุทธ
ภาสิต แท้ ก็ ยัง เรียก สมณะ กับ พราหมณ์ เปน คู่ กัน พราหมณ์ เปน ที่
นับ ถือ ไม่ มี ผู้ใด อาจ หมิ่น ประ มาท ถ้า พราหมณ์ เหมือน อย่าง เช่น บ้าน เรา
อย่าง นี้ แล้ว ก็ เห็น จะ ไม่ ยก ขึ้น เปน คู่ กับ สมณ พราหมณ์ เปน ที่ นับ ถือ
อย่าง เอก อย่าง นับ ถือ พระ สวงค์ เช่น นี้ จึง ได้ เปน ที่ ลำหรับ ผู้ ซึ่ง ปราถนา ความ เจริญ
คือ อยาก จะ ให้ เข้า ใน นา บริบูรณ์ จึง เอา เข้า ที่ กำ ลัง ต้อง มา ทำ ยาคุ เลียง พราหมณ์
แล กวน เข้า ปายาค เลียง พราหมณ์ เมื่อ ว่า เช่น นี้ ก็ จะมี ที่ สง ไลย อยู่ อย่าง หนึ่ง
ถ้า ลี กล่าว ไว้ ว่า พราหมณ์ จะ รับ ของ บริ โภค จาก ผู้ อื่น ไม่ ได้ เหตุใด
คน ทั้ง ปวง จึง จะ ทำ ยาคุ เข้า ปายาค ไป ให้ พราหมณ์ บริ โภค ได้เล่า อธิ
บาย ว่า ถ้า กู๊ก คือ คน ทำ ครว้ เปน พราหมณ์ แล้ว พราหมณ์ ทั้ง ปวง บริ โภค ได้
การ ที่ ต้อง ทำ นาง พรหมจารี กวน เข้า ทิพย์ นี้ แต่ เดิม จะ เปน นาง พราหมณ์ เข้า
ไป ดอก กระ มัง

เพราะการ ที่เป็น ประเพณี ในประเทศอินเดีย ซึ่งยังไม่มีพระในพุทธศาสนา
 ฤา มี แล้ว กระจัด กระ กระจายไป อยู่เสีย ที่อื่น ทำ บุญ สารท คือ ฤดู เข้ารวง
 เปน น้ำ นม นี้ แก่ พรหมณ์ เมื่อ การ พระ ราชพิธี ของ พรหมณ์ ตก เข้า มา ใน
 แผ่น ดิน สยาม ก็ พลอย ประ พบัติตาม ลัทธิ พรหมณ์ ด้วย สม คำซึ่ง นาง
 นพ มาศ ได้ กล่าวไว้ ว่า เปน ฤดู ที่ ชน ทั้ง ปวง กวน เข้า ปายาค แล ทำ
 ยาคู เลี้ยง พรหมณ์ เมื่อ สมณ แล พรหมณ์ เปน คู่ กัน อยู่ เช่น นั้น ผู้ซึ่ง
 นับ ถือ พระ พุทธ ศาสนา ใน ชั้นแรก ที่ เข้า วิชา ใหม่ เคยถือ ศาสนา พรหมณ์ เดิม
 ได้ ทำบุญตาม ฤดู กาล แก่ พรหมณ์ มาอย่างไร ครั้น เมื่อ มา เข้า วิชา ถือ พุทธ ศาสนา
 แล้ว เมื่อ ถึง กำ หนด ที่ ศัว เคย ทำ บุญ ผู้ใด เลย จะ หนึ่ง เล็ก เลี้ยว ไม่ ทำ
 เมื่อ เชื้อ อยุ่ ว่า พระ พุทธ เจ้า แล พระสังฆม เป็น เนื้อ นา บุญ อัน วิเศษ ยิ่ง ขึ้น ไป
 กว่า พรหมณ์ ก็ ต้อง มา ทำ ถวาย พระ สังฆม เหมือน เช่น เคย ทำ อยู่ แก่ พรหมณ์
 ถ้า ผู้ใด จะ ละทิ้ง ศาสนา พรหมณ์ เดิม ของ ตัว ให้ ขาด ไม่ ได้ เพราะ ความ เกรงใจ
 ก็ ถึง เปน ทำ ทั้ง สอง ฝ่าย ถวาย ทาน แก่ สมณ ด้วย พรหมณ์ ด้วย พิธี
 พรหมณ์ จึง ได้ มา ระ คน ปน เจือ ใน พุทธ ศาสนา จน นาง นพ มาศ ซึ่ง เปน
 ผู้ถือ สอง ฝ่าย ได้ กล่าว ว่า “ฝ่าย ข้าง พระ พุทธ ศาสนา พระ ราช พิธี ภัทร บท
 นี้ เปน สมัย หมุ่มหา ชน ทำ มฤตยู ปายาค ยาคู อัง คาส พระ ภิกษุ สังฆม แล
 เลี้ยง สมณ พรหมณ์ ทั้ง บูชา พระ รัตน ไตรย ด้วย พวรรณ ผ้า กระทำ เปน ธง
 แล อุทิศ ส่วน กุศล ผลบุญ ให้ แก่ ญาติ อัน ไป สู่ ปรโลกย์ อัน เปน ปรัชคตฺตฺย ปรต
 แล นัก ขัตฤกษ์ พระ ราช พิธี ภัทร บท นี้ พุทธ ศาสน์ ไสย ศาสตร์ เจือ กัน โดย
 โบราณ ราช ” ตอน ปลาย ที่ กล่าว ถึง ทำ ธง แล อุทิศ ต่อ ปรัชคตฺตฺย ปรต นี้
 ความ มุ่งหมาย นาง นพ มาศ จะ กล่าว ด้วย เรื่อง เข้า กร แต่ ข้าพเจ้า ไม่ ประสงค์
 จะกล่าว ถึง เรื่อง นั้น ใน ที่ นี้ ประสงค์ แต่ เฉพาะ ความ ซึ่ง นาง นพ มาศ ได้ อธิบาย ว่า

เป็นพิธีพราหมณ์ แล สงฆ์ เจือ กัน แต่ข้าพเจ้า ปฏิเสธว่าไม่ เป็น พิธีสงฆ์
เป็น พิธี พราหมณ์ มีผู้มาทำให้แก่สงฆ์ จึง เลย ติด มา เป็น พิธีสงฆ์ ด้วย
แต่การ ซึ่ง ทำ ทานเช่น นี้ เป็น การ ไม่มีโทษจึ่งได้เป็น ความ ประพฤติ ของ ผู้ที่
นับถือพระ พุทธศาสนา ลับ ต่อ มา

เมื่อตรวจดูใน คำประกาศ สำหรับ การพระราช พิธีสารท ซึ่งเกิด
กวน เข้า มรุษายาค ฤๆ เข้า ทิพย์ ขึ้น จะมีมูลเหตุมา แต่อันใด ก็ ไม่ ปรากฏชัด
เหมือน อย่าง ยาคู ท่าน ก็ คง ค้น กัน หนัก แล้วที่ จะ หา มูลเหตุ ให้ เข้ารชย
ทาง พระ พุทธ สาสนา ไป มี เสา อยู่ ที่ เรือง นาง สุชาดา ถวายเข้าปายาค
ก่อน อภิสิมโพธิ กาล แต่เขาก็ ถวาย ใน เดือน หก แล เป็นการ จริมิใช่ การประจำปี
จะ ไปยก เอา มา เป็น มูลเหตุ ก็ ชัด อยู่ จึ่งได้ ไม่ มี มูลเหตุใน คำ ประ กาศ
เป็น แต่ ว่า เคย ทำ มา แต่โบราณ ซึ่ง ที่ แท้ เป็น พระราชพิธี พราหมณ์ นี้เอง
แต่ เรื่อง ยาคู นั้น ค้น หุด ออก มา ได้ พอ ยก เป็น มูลเหตุ ขึ้น ประกาศ เรื่อง
ที่ ค้น เอา มา ได้ นั้น คือ มา ใน คัม ภีร์ ธรรม บท แห่ง หนึ่ง มา ใน คัมภีร์
มโน รท มรณี อีก แห่ง หนึ่ง เป็น เรื่อง เดียว กัน ว่า พระ พุทธเจ้า ทรง แสดง
บุรพ ชาติ ของ พระ อัญญาโกณฑัญญ ที่ ได้ บำเพ็ญ กุศล แล ปรารถนา ที่ จะ
ตรัส รู้ พระอรหัตตผลวิมุตติ ก่อน ชน ทั้ง ปวง ให้ พระภิกษุ ทั้ง หลาย พัง ว่า เมื่อ
พระ พุทธ วิบสลิ ได้ อุปติ ใน โลกย์ ภูมิ ภาคะ สอง พี่ น้อง คน หนึ่ง ชื่อ มหากาฬิ
คน หนึ่ง ชื่อ จุลกาฬิ หว่าน เข้า สาลี่ ลง ใน นา ไทใหญ่ แห่ง เดียว กัน ภายหลัง
จุลกาฬิ น้อง ชายไป ที่ นา เข้า สาลี่ ซึ่ง กำลัง ต้อง ผ่า เมล็ด เข้า ออก เดี่ยวกัน
เห็น ว่า มี รส ขร่อยหวาน จึ่ง มี ความ ปรารถนา ที่ จะ ทำ ทาน เข้า สาลี่ ที่ กำลัง
ต้อง นั้น แก่ พระสงฆ์ จึ่ง ไป บอก แก่ พี่ ชาย ตาม ความ ประสงค์ พี่ ชาย จึ่ง ว่า
แต่ ก่อน ก็ ไม่ เห็น ใคร เคย ทำ มา ต่อ ไป ภาย นาน ก็ คง จะ ไม่ มี ผู้ใด ทำ อย่าง

ทำเลยเข้าจะเสียเปล่า จุลกาฬิกก็ไม่ฟัง อ้อนวอน อยู่บ่อย ๆ พี่ชายจึงว่า
 ถ้าเช่นนั้น ก็ให้มัน ฆ่า ออกเป็น สอง ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นของเรา ส่วน
 หนึ่ง เป็น ของเจ้า ส่วน ของเจ้านั้น ตามแต่จะ ทำเกิด จุลกาฬิก ยอมแบ่ง
 ที่ ฆ่า เป็น สอง ส่วน แล้ว จึง หา คน มา ช่วยกัน เก็บ เข้าใน นา ส่วน ของตัว ฆ่า
 เมล็ด เข้าซึ่ง กำลัง ท้อง ให้ต้ม ด้วย น้ำ นม สด ล้วน ไม่เจือ น้ำ ทา แล้ว เจือ
 เนยใส น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด เป็น ต้น ถวายแก่ พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรเจ้า
 เป็น ประธาน ครั้น เสร็จ การ ภัตตกิจ จึง ทูล ความ ปรารถนา แต่ พระพุทธรเจ้า
 ว่า คัพภาสาลี ทาน นี้ จง เป็น เหตุให้ ข้าพเจ้า บรรลุธรรม วิเศษ ก่อน ชน ทั้ง
 ปวง ครั้น เมื่อจุลกาฬิกถวาย ทาน แต่ พระภิกษุ สงฆ์ แล้วไป ตูนา ก็เห็น ตา ตาษ
 ไป ด้วย รวงเข้าสาลี เหมือน คน ผูกไว้ เป็น ช่อ ๆ ก็ให้ เจริญ ความ ยัติยিং ขึ้น
 ครั้น เมื่อ เมล็ดเข้า ควร จะ เป็น เข้าเมา ก็ให้ เข้าเมาเป็น ทาน อีก ครั้งหนึ่ง เมื่อ
 เกี้ยวเข้า อีก ครั้งหนึ่ง เมื่อ ทำ เซนต์ คือ คบิต ฟาง เป็น เชือก สำหรับ มัดพ้อน
 เข้า อีก ครั้งหนึ่ง เมื่อ ทำ พ้อน อีกครั้งหนึ่ง เมื่อ ขน เข้า ไว้ ในลาน อีกครั้ง
 หนึ่ง เมื่อ นวด เข้า อีก ครั้งหนึ่ง เมื่อ รวบรวม เมล็ด เข้า อีก ครั้งหนึ่ง เมื่อ
 ขน ขึ้นฉาง อีก ครั้งหนึ่ง จึงเป็น อันได้ ทำ ทาน ใน กุตุ เข้ากล้าอัน หนึ่ง ถึง แก้ว
 ครั้ง เข้า ในนาจุลกาฬิก ได้ บริบูรณ์ ยิ่ง ขึ้น มิได้ บกพร่อง ไป จุลกาฬิก ซึ่ง
 มาเป็น พระ โทณ ทัตถุญ ได้ ทำ ทาน เป็น การ ใหญ่ อีก ครั้ง หนึ่ง ถึง เจ็ดวัน
 เมื่อ พระ ประทุมุตระ ได้ อุปบัติ ใน โลกย์นี้ ก็มีความ ปรารถนา อย่าง เดียว
 กับ ที่ได้ ปรารถนา ไว้แต่ก่อน เพราะ ฉนั้น พระ อัญญา โทณ ทัตถุญ จึง ได้
 ตรัส ฐาปน องค์ พระ อรหันต์ ก่อน พุทธสาวก ทั้งปวง มี เรื่อง รว ที่ได้ กล่าวถึง
 ถวาย เข้า อ่อน เป็น ทานแก่ พระ สงฆ์ ให้ ผลเป็น ทิฐุธรรม เวทนีย มี มาในพระ
 ธรรม กถา ดังนี้ จึง เป็น เหตุ ที่ยก มาประ กอบ เรื่อง ที่จะ ให้ การ พระราช พิธี

ๆ การ พระราชกฤษฎีกา อันนี้ เป็นอัน ทำ ตาม ที่มาใน พระพุทธศาสนา ก็ เป็น
 อัน นี้ได้ ว่า เป็น การ กฤษฎีกา ซึ่ง ทำ ตาม ตัวอย่าง ซึ่ง ที่ นี้ ก็ พระ พุทธ ศาสนา แต่
 ปาง ก่อน ได้ ทำมา จะถือว่า เป็นการ จำเป็น ที่ ผู้ถือ พระพุทธศาสนา จะต้อง
 ทำ เพราะมีข้อ บังคับ ไว้ ให้ทำ ซึ่ง จะนับ ว่า เป็น พระราช พิธี ใน พระพุทธ
 ศาสนา นั้น ไม่ได้ แต่เมื่อ ว่า ที่จริง แท้แล้ว ก็ เป็น การ เอาอย่าง พราหมณ์
 การ พิธี เดิม นั้น เป็น ของ พราหมณ์ตาม ที่ได้ กล่าว มา แล้ว แต่ เรื่อง ตัว ยาคู
 แล เข้า ปายาค ที่ กล่าว ถึงใน หนังสือ ต่าง ๆ ที่ เป็น ของ ทำใน ประเทศ อิน เดีย
 เรา จะ นึก หมายถึง ว่า เข้า ปายาคเหมือน เข้า ทิพย์ ยาคู เหมือน เข้า ยาคู ของ
 เรา นั้นเห็น จะไม่ได้ ข้าพเจ้าได้ ให้ค้น ตามหนังสือ ต่าง ๆ ที่กล่าว ถึง อาหาร
 สอง อย่างนี้ จะให้ ได้ ความว่า ทำอย่างไร เพราะเห็น ว่าพระ ธรรม กถา
 มัก จะเล่า เรื่อง อะไร ต่าง ๆ ละเอียด ลาง ที่จะมี ตำรา กวน เข้าปายาค ตำรา
 ทำยาคู เหมือน อย่าง ตำรา ทำ ดับ เข้าแขก ซึ่ง มีส เตอ เลน ได้ อธิบาย ใน
 หนังสือ อาหาร วัตร ของ เขาบ้าง ก็ได้ ความ รว ๆ ไปไม่ ชัดเจน เห็น
 จะ เป็น เพราะ อาหาร สองอย่างนี้ เป็น ของทำกัน อยู่เสมอ กิน กัน อยู่บ่อย ๆ
 จน ไม่ต้อง กล่าว ถึง เหมือน กับ จะหาตำรา หุง เข้า บั้ง ปลา ใน เมือง ไทย ก็
 จะหา ไม่ได้ นอกจาก หนังสือ ประติทิน บัตร ที่ ว่าด้วย ปากะ วิชา ซึ่ง ออกใหม่
 ใน เร็ว ๆ นี้ เพราะจัด รว อยู่ทั่ว กัน แล้ว ไม่ต้อง อธิบาย ได้ ความแต่พอ
 เป็น เค้าเหมือน อย่างเช่น เข้ายาคู ที่ได้กล่าว มาใน เรื่อง จุลลภาณี ก็ ดู ต้อง
 ผ่า ต้องต้ม ไม่ได้ บีบ คั้น เหมือน ยาคู ของเรา ผิด กัน เสีย ตั้งแต่ ตัว เมล็ด
 เข้า มาแล้ว เครื่อง ที่ จะประกอบ ก็ ใช้ นม ใช้ เนย ซึ่ง เป็น อาหารทิพย์ ของ คน
 ประเทศ นั้น เจ๊อจานไป ด้วย น้ำตาล เป็นยาคู หวาน ส่วน ยาคู ที่ มีมาใน
 พระวินัย ที่ พระสงฆ์ ดั้น ขึ้น เข้า ต้มยาคู ก่อน เป็น อาหาร เข้า อย่าง เหลว ๆ

เช่นฝรั่งจะเรียกว่าไลต์ฟู้ด จะว่าเป้นเข้าตำม ก็ไม่ใช่ดูเหลว กว่า เพราะดื่มได้ แต่ในหนังสือบุพพลิกชาวันฉนะนา ที่พระอมราภิรักขิต (เกิด) แต่ง แลหนังสือพระวินัยคำแปลตีพิมพ์ ที่สมเด็จพระวันรัต แต่ง ท่านแปลคำเข้ายากุนีว่าเข้าตำมทุกแห่ง ที่แปลว่าเข้าตำม นั้น เห็นจะเป็นความประสงค์ ที่จะให้คนไทยเข้าใจซึมซาบโดยง่าย เพราะถ้าจะแปลว่ายากู ก็จะต้องเข้าใจว่าเป็นของหวานที่เจือใบชาลิ้นเขียว ๆ เช่นเลี้ยงพระพิธีสารท ที่ไม่มีเวลาที่พระสงฆ์จะฉัน นอกจากการพระราชพิธีฯ การจรเปนครังเปนคราว ถ้าใช้ว่าเข้าตำมแล้ว ก็เป็นถูกกับที่พระสงฆ์จะพอใจฉันอยู่เนื่อง ๆ ท่านกล่าวในหนังสือนี้ประสงค์ความประพฤติของพระสงฆ์ มิได้ประสงค์จะกล่าวถึงประเภทแห่งยากูว่าเป็นอย่างใด ๆ ยากูฯเข้าตำมที่มีมาในพระวินัยนี้ ยังมีแปลกออกไปอีกกว่าของเราทั้งสองอย่าง คือ เจือขิง เจือใบ กระเพรา แลเกลือ จะทำให้อร่อย รสเค็ม ๆ ดุน ๆ ไปข้างเพือก สกต สกตแล้งอะไร เช่นคนแก่ ๆ พอใจกินเข้าตำมกับเกลือ แลพริกไทยฯ อย่างใด ยากู เช่นนี้ พระสงฆ์ฉันในเวลาเข้าก่อนเวลาฉันอาหาร จึงเป้นอันฉันอาหาร สบายอยู่แต่วันละหนเดียว ไม่ได้จำเข้าส่วยเข้าเพนเหมือนพระสงฆ์ทุกวันนี้นี้ บิณฑบาตจึงได้เป้นครั้งเดียว ก็พอคงได้ความว่า ยากูมีสองอย่าง คือ ยากูเค็มที่เป็นเข้าตำมอย่างหนึ่ง ยากูหวาน ที่เป็นเข้าอ่อนตำมเจือน้ำตาล อีกอย่างหนึ่ง ถ้าจะเทียบกับเข้ายากูของเรา ก็ใกล้เคียงยากูหวาน แต่รสชาติสิ้นแลกิริยาที่ทำต่างกันแต่ไม่เหมือนกันเลย

เข้าปายาค นั้น ยิ่งมีดหนักไปในที่กล่าวถึง เมื่อนางสุชาดา หุงถวายพระพุทธเจ้า ก็ได้รับความแต่ว่า หุงด้วยนมโคสด ในมงคลทิพพีว่าด้วยนิทานเศรษฐี ชี ๓ ทัศณี หุงเข้าปายาคกิน ก็ว่าใช้เข้าสาร น้ำตาล น้ำนม

คุไม่ เหมือน กับ เข้า ทิพย์ ที่ เรา กวน ไกล มาก ไป ยิ่ง กว่า กระยา สาร ท ุ
 คุยัง ไกล เข้า ปายาศ นั้น มาก แต่ ไป มี กรอบ ุ กรอบ ุ เสีย ด้วย จึง ได้
 ชัก ให้ ผิด เรื่อง ไป จน ทำให้ เห็น ว่า เข้า เหนียว แก้ว ุๆ เข้า เหนียว แดง จะ ไกล
 กว่า แต่ ชื่น ชื่อ ว่า อาหาร ของ ไทย จะ ไป เปรียบ กับ ของ พวก ประเทศ อิน เตีย
 แล้ว เปน ต้อง ไม่ เหมือน กัน อยู่ ยัง คำ ถึง โดย จะ ไป ได้ คำ รา มา ชัด เจน
 หง ชื่น เปน ไม่ มี ใคร กิน ได้ เปน แน่ เพราะ ชื่น ชื่อ ว่า เนย แล้ว เปน ของ
 พึ่ง เกลียต ของ คน ไทย อย่าง ยิ่ง แต่ เปน อาหาร ที่ มี รส อร่อย ของ ชาว อิน เตีย อย่าง ยิ่ง
 เหมือน กับ กะปิ เปน ของ พึ่ง เกลียต ของ คน ชา ตอื่น แต่ เปน ของ อร่อย อย่าง ยิ่ง ของ คน
 ไทย โดย มาก บรดา กับ เข้า อัน ไถ ถ้า เจื่อน ม เนย ก็ เปน กับ เข้า วิเศษ น้ำมัน เนย นั้น ใช้
 แทน กระติ ด้วย ใช้ แทน น้ำมัน ด้วย ถ้า จะ เทียบ เข้า ปายาศ ที่ ทำ สอง พัน สี่ ร้อย ปี เคษ ล่วง
 มา ได้ ได้ จริง เทียบ กับ อาหาร ของ พวก อิน ตู ุๆ พวก แหจะ ไกล กว่า
 เทียบ อาหาร ไทย มาก เมื่อ ข้า พเจ้า ไป ที่ เมือง พาราณสี พระ เจ้า พาราณสี
 จัด ของ มา เลี้ยง ตั้ง โต๊ะ อย่าง ฝรั่ง แต่ มี ช่อม ช้อน เภาาะ ตัว คล้าย กัน กับ
 เลี้ยง โต๊ะ อย่าง ไทย บรดา บน โต๊ะ นั้น ตั้ง อาหาร เต็ม ไป ทั้ง โต๊ะ มี เบ็ด โก่
 ที่ บัง ย่าง อย่าง ไร แล้ว บัด ทอง คำ เปลว ทั้ง ตัว มี ขนม ต่าง ุ ที่ บัด ทอง คำ
 เปลว หลาย อย่าง ตั้ง รอบ ใน แล้ว มี ชาม เข้า ตั้ง อยู่ ริม จาน ที่ วาง ช่อม ช้อน
 มี มาก หลาย ที่ ราย ไป รอบ โต๊ะ เข้า เช่น นั้น แล เห็น เปน เม็ด เข้า เหมือน เข้า
 เหนียว แก้ว แต่ ดี เหลือ ง ุๆ เปน มัน ย่อง ที่ มี เม็ด จิ ลมิด โรย ก็มี มี
 อะไร เปน ชื่น ุๆ คล้าย พัก ฉาบ เครื่อง จัน อับ แจก อยู่ ใน นั้น ก็มี ชิม คุ มี รส
 หวาน จัด มี รส น้ำมัน เนย แล กลิ่น กล้า จน กิน ไม่ ได้ ไม่ มี เข้า อย่าง
 ขาว ุๆ เลียง เลย ต้อง หัน ไป กิน เบ็ด กิน โก่ ทั้ง นั้น เข้า ปายาศ คง จะ เปน
 เข้า คล้าย ุๆ เช่น นี้ เห็น จะ ไม่ ละ เอียต เหมือน เข้า ทิพย์ แล ไม่ กรอบ เหมือน

กระยาสาธต ตกลง เปน เข้า ทิพย์ แล กระยาสาธต ของเรานี้ ก็ เปน อย่างไทย
ทำ สำหรับ คนไทย กิน อร่อย เปน แคยม ชื้อ ของ เก่า มาใช้ เท่านั้น

เข้า ทิพย์ ที่ เรา กวน อยู่ ใน การ พระราชพิธี ทุกวัน นี้ เห็น จะ เกิด
ขึ้น ด้วย นึก เขาเอง ดู ตั้งใจ จะ ให้ มี ถั่ว งานนม เนย แล ผลไม้ ต่าง ๆ ให้ พร้อม
ทุกอย่าง เปน อัน รวบรวม รส ต่าง ๆ มา ลง เปน อัน หนึ่ง อัน เดียว จน
เรียก กัน ใน คำ ประกาศ ว่า อเนก รส ปายาค สิ่ง ของ ที่ ใช้ ใน เครื่อง กวน นั้น
เมื่อ ตรวจดู ความ ชาญฉลาด ของ มี จำนวน คือ ถั่วดำ ถั่วขาว ถั่วแม่ตาย
ถั่วราชมาศ อย่างละ ๓ ถัง ถั่วเหลือง ๓ ถัง ๑๐ ทนาน ถั่วทอง ถั่ว
เขียว อย่างละ ๔ ถัง ถั่วระดัง ๖ ถัง เมล็ด งา ๕ ถัง ผล เตียบ ๓
ถัง ๑๐ ทนาน ลำคูวิลาต ๒ ถัง ลำคูลาน ๑ ถัง เมล็ด แดง อุลิต ๓ ถัง
เข้าโพด ๓๐๐๐ ดอก เข้าฟ้าง ๒๐๐๐ รวง เข้าเฒ่า ๕ ถัง เปือก มัน
เทศ อย่างละ ๓๐๐ คีละ กระจับ สด หัวไทย อย่างละ ๓ ถัง เข้า สาร
หอม ๒ ถัง ผลไม้ แดง ๑๐ ทนาน ผลบัว ผลมะกล่ำใหญ่ อย่างละ ๓ ถัง
น้ำมันโค ๑๐ ทนาน เนย ๔ ทนาน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย อย่างละ ๑๐ ทนาน
มพร้าวแก่ ๕๕๐ ผล มพร้าวอ่อน ๕๐๐ ผล ชะเอมเทศ หนัก ๔ ชั่ง น้ำ
ตาลกรวด หนัก ๒๕ ชั่ง น้ำตาลทราย หนัก ๕๐ ชั่ง น้ำตาล หม้อ ๓๐๐ หม้อ
เข้าดอก ขนหม บังจืด ไม่มี กำหนด ผลไม้ สด ที่ ทำ ได้ คือ ทุบ ทุบ น้อย หน้า เาะ
ลาบ ลาบ ลมุด พลับ สด ลำลี หัวจิ้น กล้วยหอม กล้วยไข่ กล้วย ส้ม
ต่าง ๆ คือ ส้มเขียวหวาน ส้มมะเบ้ ส้มลำ ส้มเกลี้ยง ส้มตรัง กาน
ผลไม้มัด คือ ลิ้นจี่ ลำไย พุทรา รว ผลไม้แห้ง อินทผาลัม ผลไม้มัด
คือ ผลชิด ผลตะขอน ผลไม้ กวน คือ ทุเรียน กวน สับปะรด กวน แล
เข้าอ่อน ที่ เปน น้ำมัน ชะเอมสด อ้อยแดง ของ เหล่า นี้ ไม่มี กำหนด ว่า เท่า

ไร แต่ครั้นเมื่อสอบถามตามที่ได้กวนจริง ๆ ประสม ส่วน อย่างไร ไปได้
 ความว่า ได้ใช้ถ้วยต่าง ๆ อย่างละ ๒ ถัง คงเหลือ อย่าง ละถัง หนึ่ง
 บ้าง สองถัง บ้าง งามใช้สามถัง คงเหลือ สองถัง ผลไม้แดงใช้ ๕ ทาน เหลือ
 ๕ ทาน มะกล่ำใหญ่ได้ใช้แต่ ๕ ทาน เท่านั้น เหลือ ถึง ๕๕ ทาน
 ผลเดียวกับผลบัวใช้ อย่าง ละถัง เหลือ อย่าง ละ ๒ ถัง เข้า พ้าง เข้า โศด นี้
 ใช้ อย่าง ละ ๒๐๐ ผัก เหลือ ถึง พัน เศษ สอง พัน เศษ เมล็ด แดง อลิต ใช้
 ถึง เตียว เหลือ สองถัง นม นั้นไม่ได้ ความว่าใช้ อย่างไร แต่เนยแล้ว
 โด น้ำ วุ่น เตียว เปน แม่ ซึ่งว่า ๕ ทาน นั้น จะ ชั่ง อย่างไร ไม่ทราบ ลาคู
 ลานใช้หมด ลาคู วิลาด เหลือถึง หนึ่ง ชะเอมเทศจ่ายหนัก ๔ ชั่ง แต่ได้
 ใช้เล็กน้อย เมื่อกมันเทศจ่าย อย่างละ ๓๐๐ ใช้ อย่างละ ยี่สิบ สามสิบ คีตะ
 เท่านั้น น้ำตาล กววด น้ำตาลทราย น้ำตาล หม้อ มะพร้าวอ่อน มะพร้าว แก่
 เหล่านี้ ไม่ได้ ความว่าใช้ สัก สัก เท่านั้น แต่เห็น จำนวน จ่ายมาก มาย นัก
 ถ้า ประมาณ ดูกับ ส่วนที่ ลด ก็คงจะเหลือ กว่าครึ่งตัว เพราะฉะนั้น การที่จะ
 เอา ส่วนแม่ ของเข้าทิพย์ นั้นไม่ได้ เจ้าพนักงานผู้ กวน แก้วไข ออก แอดไป
 ว่า ของ เหลือ ก็ ใช้ ในการ พระราช กุศลอื่น ๆ ต่อไป แต่ที่จริง ก็เห็นจะเป็น
 ดีเหลือไป เสีย นั้น แลโดยมาก วิธีที่จะระคน สิ่ง ของ ทั้งปวง นี้ ให้เป็นผง
 สำหรับ กวน นั้น คือ ของที่ควร จะหั่น ผาน เปนชิ้นเล็ก ๆ ก็หั่น ผาน ที่ ควรจะ
 โขลกตำก็โขลกตำ ที่ควร จะแยก จะหุง เช่น ลาคู วิลาด ลาคู ลาน ผล เตียว
 เข้า สาร หอม ก็แยก ก็หุง เกล็ด ด้ว ของทั้งปวง น้ำตาล สำหรับ กวน มี
 ชื่อต่าง ๆ คือน้ำผึ้ง น้ำอ้อยสด น้ำอ้อยแดง น้ำตาล กววด น้ำตาลทราย
 นั้น ก็ดูเป็นแต่สิ่ง เขป ที่ใช้จริง ๆ เปน พื้น นั้น ก็น้ำตาล หม้อ อย่าง เตียว กระ

ทิที่ใช้, ใช้คัน ด้วย น้ำ มะพร้าว อ่อน เปนอัน ได้ เจื่อ อยู่ ทั้ง มะพร้าว อ่อน
มะพร้าว แก่ ช่อมเทศ ชะเขมสด เข้า อ่อน ที่เป้น น้ำ นม ใช้ ลงครก โขลก เจื่อ
น้ำ คัน น้ำที่ใช้ นั้นใช้ น้ำมนต์ ผลไม้ ที่ ควร จะ คัน น้ำ เช่น ทับทิม แล ส้ม ต่าง ๆ
นั้น ก็ คัน น้ำ สำหรับ ใช้ เจื่อ เมื่อ เวลา กวน พร่อม กับ เนย ด้วย ฟัน ที่ ใช้ คัด
ไฟ เคียว กระติ แล กวน นั้น ใช้ ไม้ ไซย พฤษ์ แล ไม้ พุทรา สอง อย่าง เชื้อไฟ
ก็ ใช้ สอง ด้วย เว้น ซึ่ง เรียก ว่า ไฟ พ้ำ เมื่อ ตรวจ ดู เครื่อง ที่ ใช้ ใน เข้า ทิพย์
ของเรา ก็ เห็น ว่า เปน เนื้อ หนึ่ง อยู่ นั้น ก็ คือ เรือง เข้า ๆ แล กระติ กับ น้ำ
ตาล เปน ขนม อย่าง ไทย ๆ ที่ เขา ผลไม้ ต่าง ๆ มา เจื่อ นั้น ไม่ได้ นึก ห่วง
จะ ให้ ผล ไม้ นั้น รุ สุก เลย เปน แต่ ลัก ว่า มี อยู่ ใน นั้น เรือง นม เนย มี พอ ให้
สม กับ ที่ เปน พิธี ที่ แท้ ก็ ได้ เจื่อ กระทะ ละ ซ้อน ซบ ๑ ฤๅ สอง ซ้อน เท่า นั้น
ไม่ได้ เกิน กว่า นั้น เลย แต่ กระนั้น อุปาทาน ของ คน ไทย ๆ เรา ที่ รู้ ว่า เจื่อ
เนย ด้วย ไม้ เข้าใจ ชัด ว่า เจื่อ สำหรับ ออก ชื่อ ให้ ดัง ครี บาง คน กิน ไม่ได้
เลย ร้อง ว่า เหม็น เนย ลาง คน ก็ ทัก ว่า ยืน เหม็น เนย ไป มี บ่น กัน แทบ ทุก บั
แต่ ที่ แท้ นั้น เหม็น ชื่อ เนย จริง ๆ ไม่มี ตัว เนย ที่ สำหรับ พอ จะ ให้ เหม็น ได้ เลย
นี่ เปน ตัว อย่าง ที่ ให้ เห็น ความ เกลียต เนย ของ ไทย ได้ ถ้า กวน อย่าง แบบ
อินเดีย จริง ๆ แล้ว เปน ต้อง เหลือ ทั้ง เปด กระทะ ถึง จะ บั่น ลูก กอน กลืน
ตาม แบบ คน ที่ เกลียต เนย ที่ มี เปน อัน มาก ก็ คง ถึง กระทะ ถอน กลับ เปน แน่

การ กวน เข้า ทิพย์ ถึง ว่า ไม่ได้ ออก ชื่อ ใน หนังสือ เก่า ๆ ชัดเจน ก็
คง จะ ได้ กวน มา แต่ ครั้ง กรุงเก่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ จึง
โปรด ให้ มี การ กวน เข้า ทิพย์ ในรัชกาล ที่ ๑ นั้น ตลอด มา ใช้ พระเจ้าลูกเธอ
ฝ่าย ใน ทรง กวน ทั้งสิ้น ตาม ที่ ถือ กัน ว่า ผู้ ซึ่ง สำหรับ กวน เข้า ทิพย์ นั้น
ต้อง เปน สาว พรหมจารี คือ ที่ ยัง ไม่มี สามี นั้น ประการ หนึ่ง อีก นัย หนึ่ง คือ

หญิง ซึ่งยัง ไม่มี ฤๅ กล่าว ว่าเป็นพรหมจารี แท้ แต่ การ ที่ ถือ อย่างหลังนี้ อยู่ข้าง จะมาจากซิมซาบ ก็ ถ้า จะคิด ตามคำที่ ว่าพรหมจารี ซึ่งตามจำนวนใน พุทธสาสนา คือผู้ที่ ประพฤติ อย่างพรหม ไม่บริ โภคกามคุณ ผู้ซึ่ง ยัง ไม่มี ฤๅ ปราศจากเดียงดา จะถือ ว่าประพฤติ อย่างพรหมอย่างไรได้ เพราะ ไม่ได้ คิด จะละเว้น เปน แต่ยังไม่ ถึง กำหนด ถ้าจะ ใช้พรหมจารี ให้แท้แล้ว ฤๅ เหมือน จะต้อง ใช้ผู้ที่ บริโภค กามคุณ ได้ แต่หาก มา ละเว้น เสีย เพื่อจะ ประพฤติ ให้เหมือนพรหม แต่คำว่า พรหมจารี ที่มีมาในคัมภีร์พราหมณ์ ซึ่งเรียกว่ามหา ภารตะ นั้น ฤๅ ต่างกันกับ พรหมจารี ที่มี มา ใน พุทธสาสนา เขากล่าว ปรีายาไว้ ในเรื่องจำแนกพวกผู้ ประพฤติคน ๕ จำพวก จำพวก หนึ่ง เรียกว่าคฤหัสถ์ จำพวก หนึ่ง เรียกว่าภิกษุ จำพวกหนึ่ง เรียกว่าพรหมจารี จำ พวก หนึ่ง เรียกว่า วัน ปรชรั ในจำพวกที่ เรียกว่า พรหมจารี นั้น จำจะต้อง ประพฤติ คือ เวลา ที่ อยู่ด้วยอาจารย์ ต้องรับ คำสั่งสอน แลทำตาม ซึ่งอาจารย์ จะบังคับ ให้ทำ แลจำ จะต้องรับ การงาน ของอาจารย์ไม่ต้อง รอ คำสั่ง อาจารย์ก่อน จำ จะต้อง ตื่น ก่อน นอนภายหลัง อาจารย์ จำจะต้อง เปนผู้อ่อนน้อม แลต้อง อด กลั้น ความ ปรารถนา ทั้ง ปวง ให้ อยู่ ใน บังคับ ตัว แลต้อง อด กลั้น คือ ตั้ง อยู่ ใน ชั้นดี เปนผู้มี พยายาม กล้า แล มีความ เพียร ที่จะ เล่าเรียน ต่อ เปน ผู้ที่ ประพฤติ เช่นนี้ จึง เปน ผู้ควร ที่ จะ คิด ว่า จะ สำเร็จ ได้ สม หมาย ความประพฤติ ของพรหมจารี ที่ กล่าว มานั้น ดังนี้ แต่ ความมุ่ง หมาย ของพรหมจารี ที่มุ่ง จะได้ นั้นคือได้ ความรู้ที่โต เล่าเรียนเวท ซึ่งเป็น ตัว คัมภีร์ เดิม ที่พระพรหม หยิบ ออกจาก กอง เพลิง เปนต้น แลเวททางค์ ซึ่งเป็น วิชา ประกอบ กัน กับ เวท ๖ ประการ มี วิ ชาติโร เปน ต้น แลศาสตร์ คือกฎหมายแบบ อย่าง ความประพฤติก ลำหรับ คัก สิ้น ผิด แลชอบ มีมนุสสารศาสตร์

เป็น ต้น แลมนตร์ คือ ถ้อยคำที่ สวดเศก อ้อนวอนต่อ พระเป็นเจ้า ฤๅคำ
 อธิฐาน วิชา ทั้ง ปวง นี้ เป็นพื้น ที่ สำ หรับ พวกพรหมจารี จะเล่า เรียน ถ้า
 อาจารย์นั้น มี วิชา วิเศษยิ่ง ขึ้นไป คือ วิชาลัญ วิชาชุบชีวิต ที่ ตาย ให้ กลับ
 เป็นขึ้นได้ เป็น ต้น เมื่ออยู่ไป กับ อาจารย์ ๗ ชอบใจใน การ ปฏิบัติที่ ตัวได้
 ทำ เมื่อใด ก็ ประสิทธิ์ วิชานั้น ให้ นับว่า เป็นจบพรหมจารีที่ตน ได้ตั้งความเพียร
 ใน เวลาเมื่อตั้ง อยู่ ในพรหมจารี นั้น ก็ ย่อมตั้ง ความ เพียรในการ ที่ จะทรมาณกาย
 เพ่ง ต่อณาน สมาบัติ ไป ด้วย ผู้ที่ ประพฤติพรหมจารีเช่นนั้น ย่อม มี เวลา จะละ
 ความ เพียร มา มี ภรรยา ฤๅมีภรรยา ไป ด้วย ใน เวลา ตั้ง ความ เพียร
 ไป เช่น นี้ ตุคำ ที่ เรียก ว่า พรหมจารี นั้น ไม่ ประสงค์ จะ แปรัดความว่า
 ละ การ บริโภค กามเหมือนอย่าง พรหมจารี ในพระพุทฺธศาสนา ประสงค์
 เอาความ เพียร ที่ จะ ให้ ได้ วิชา แล จะให้บรรลุนานสมาบัติ ซึ่งจะทำให้เป็น
 พรหมเป็น ที่ ตั้ง พรหมจารี มี เป็น สองอย่าง อยู่ เช่น นี้- พรหมจารี ที่ ใช้ กวน
 เข้าตีพญานี้ จะหมายเอาพรหมจารี พวกใด ก็ ไม่ทราบ แต่ตามความเห็น
 ของ ข้าพเจ้า จะ คิด ลึก เกินไป ฤๅ ประการใด สงสัยอยู่ เห็น ว่า คำที่ เรียก
 ผู้กวนเข้าตีพญานี้ว่าสาว พรหมจารี นี้ เดิม จะ เป็น พรหมณี ดอก กระมัง ข้อ ที่
 ถ้อยตาม ชีม ชาญ กัน อยู่ต่อ ไป อีก ว่า นาง พรหมจารี นั้น ต้อง เป็นคน
 ที่ ยัง ไม่มี ฤๅ จึง จะ เป็น พรหมจารี เท่านั้น เล่า ถ้า จะ คิด ไป ตาม ทาง ที่
 ว่า พรหม จารี เป็น พรหมณี แล้ว ก็ จะ เคย ใช้ นาง พรหมณี ที่ ยัง ไม่มี สามี
 ธรรมดาพรหมณี ที่ มี ฤๅ แล้ว ก็ มีสามี ทั้งสิ้น ฤๅ ถ้า ไม่มี สามี ก็ คง
 เป็นคน เสียคน แล้ว จะ มาใช้ ใน การมกคล ไม่ควร จึงต้อง เป็นการ เลือก
 พ้นเอานาง พรหมณี ซึ่ง ยังไม่มี ฤๅ ที่ เป็น คนบริสุทธมากวน การที่ เราพลอย
 ถ้อยไปว่า ต่อ เด็ก ที่ ยัง ไม่มี ฤๅ จึงจะเป็นพรหมจารี เท่านั้น จะเป็นด้วย พังแว่วๆ

ในเรื่อง เขาเลือก นางพราหมณ์ แต่ไม่รู้มูลเหตุ เล็ดลอดศาสนา พราหมณ์
จึงได้เข้าใจกัน เป็นการ ชัมชาบ รวมๆ สืบมา ก็ถ้า หากเมื่อว่า การ กวน
เข้าทิพย์ เป็นการ จำเป็นจะต้องใช้ นางพราหมณ์ซึ่ง ยังไม่มีสามี เช่นว่ามาแล้ว
นี้ พราหมณ์ ในเมืองไทย เรายังมี น้อย จะหาบิดาพราหมณ์ซึ่งยังไม่ถึงกำหนด
อาวาทวาทมงคลได้ยาก จะมีเวลาขัดข้องในการที่จะทำพระราชพิธีขึ้น พระ
เจ้าแผ่นดินองค์ใด องค์หนึ่งจึงได้ทรงตัดสินว่า เมื่อไม่มีบิดาพราหมณ์จะกวนเข้า
ทิพย์แล้ว เอาลูกเจ้านาย ที่นับว่าเป็น ชัศตีย ซาติสูงกว่า ตระกูล พราหมณ์ มา กวน
จะไม่ได้ๆ ท่านพราหมณ์ผู้จะทำพิธีนั้น ก็ค่อนข้าง เร็วลง ด้วยจะ
หาบิดาพราหมณ์ก็ไม่ได้ ด้วยจึงได้ตกลง เป็นว่า ยอมใช้ได้ ตาม กระแส พระ
ราชดำริที่ การ กวน เข้า ทิพย์จึงได้ยก เป็น น้า ที่ของ ลูกเจ้านาย กวน แต่
เลือกเอาลูกเจ้านายเป็นพรหมจารีคือที่ไม่มีสามี เป็นพรหมจารีตามอย่างพระพุทธ
ศาสนา ที่ทรง พระเยาว์ให้ ได้ ขนาด กับนางพราหมณ์ ซึ่งยังไม่ มีสามี ที่เคย กวน
มาแต่ก่อนนั้น ด้วย จึงได้ เรียกว่า สาว พรหมจารี แล้ววิธีที่เลือก เด็ก อายุ อ่อน
ที่กลาย เป็น ชัม ชาบไป จึงได้ยัง เหลือ ชัม ชาบ อยู่จน บัดนี้ ครั้น ต่อมาใน
รัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ การ กวน เข้า ทิพย์ ละเว้นไป คงมีแต่ยาคุเสมอม
ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ กวน เข้า ทิพย์ เพิ่ง มาเกิดขึ้นใหม่ อีก ใน รัชกาลที่ ๔ การ
ที่เปลี่ยนแปลงในวิธีที่ทำก็คงจะมีหลายอย่าง ที่จับได้ชัด เช่น ขนบ บัง
ดังนี้ แต่ก่อน คงไม่มี แต่ใน ครั้งนั้น ใช้ หม่อม เจ้า ลูก เจ้านาย ต่าง
กรม ยังไม่ได้ตั้ง กรมไม่ เฉพาะ แต่ที่ยัง ทรง พระเยาว์ กวน เรื่อยไป จนเป็น
สาวใหญ่ๆ เช่น หม่อม เจ้า ทับทรวง ใน พระองค์ เจ้า เกยูร เป็นต้น ก็มี ทรง
พระ ปุรารก จะให้ พระเจ้า ลูก เธอ กวน อยู่ไม่ขาด แต่ยังทรง พระเจริญไม่พอ
ก็พอเสด็จ สวรรค์ คด เสีย ครั้นใน แผ่นดินปัจจุบันนี้ ใช้ตามแบบ รัชกาล

ที่ ๔ แต่ได้มี พระเจ้าน้องนางเธอ แล พระเจ้าลูกเธอ กวน สองคราว
 การที่ตกแต่งกัน อยู่ข้างใหญ่โต แลที่ๆ กวนก็ ไม่เป็น ปฏิรูปเทศ จึงไม่
 ได้เป็น การติดต่อกันไป ทุกปี กลับลง เป็น อย่าง เก่า ครั้น นานมา หม่อม
 เจ้าที่ ทรง พระเยาว์ มี น้อย หม่อม เจ้าที่ ขึ้น มาบุญชี่ ใหม่ ขึ้น หลัง ยังไม่
 ทรง พระเจริญ ด้วย ต้องหาใน ระหว่าง เกษา กันต์แล้ว แต่ยัง ไม่ทัน เป็นสาว
 ใหญ่ก็หา ยากขึ้น ทุกปี ลง ต้อง มี หม่อม ราชวงษ์ เจือปน นาน เข้า ก็
 เรื่อยลงไป จน หม่อม หลวง เมื่อ ขึ้น หลัง ๗ ลง มา นี้ ถึงคน สามัญ
 เข้า ปลอม ใช้ บ้าง ก็มี แต่ต่อไป ภาย ฆ่า ถ้า เจ้า นาย ขึ้นหลัง ทรง พระ
 เจริญแล้ว ก็ คงจะไม่ ต้อง มี คน อื่น เจือปน การ แต่ง ตัว พังสวด ของพวก
 สาวพรหมจารี นี้ แต่ ก่อน มาก ก็ เห็น จะนุ่ง ขาว ทั้งสาม วัน แต่ ครั้น ใน แผ่น
 ดิน พระ บาท สมเด็จ พระ จอม เกล้า เจ้า อยู่ทั่ว โปรดให้ แต่ง เครื่อง สี่ สอง วัน
 ใน วันที่ แต่ง เครื่อง สี่ นั้น นุ่งจีบ แต่ วัน กวนเข้า ทิพย์ นุ่ง ขาว เดิมก็ ใช้
 นุ่งจีบ แต่ เจ้า นาย ที่ ต้อง กวน เข้า ทิพย์ มัก เป็น เด็ก ๆ ไม่ รักษา กิริยา ให้
 เรียบ ร้อย ฆ่า นั้น บาง แล แสง เติบ ปลิว กระจุย กระจายไป จึงโปรดให้ นุ่งโจง
 กระเบน เลี้ย ว่าที่จริง ดู ก็ ควร จะ นุ่ง ขาว ทั้งสาม วัน ตาม ธรรมเนียม ที่
 พัง สวด ทั้ง ปวง ใช้ นุ่ง ขาว เป็น พื้น ยก เลี้ย แต่งงาน บ่าว สาว เพราะ เห็น ว่า
 แต่ง ตัว นุ่ง ขาว ไม่ มี สีสัน ทำให้ ผู้ที่ แต่ง นั้น เลี้ย สรวยไป การ ที่ พัง สวด
 พิธี สารท นุ่ง ห่ม สี่ นี้ ก็ เห็น จะเป็น เรื่อง จะให้ สรวย นั้น เอง ใช้ สรวม สั้ววาล
 สาย สร้อย ผูก ของ ขื่อพระหัตถ์ พระบาท เว้น แต่ที่สาวโตแล้ว ก็ ใช้ แค่อังวาล
 แล สาย สร้อย แต่ พระ องค์ เจ้า กวน ใน ขึ้น หลัง นี้ ทรง ผ้า เยียรบับ ทรง
 สพัก ตาด บัก ที่ยัง ทรง พระเยาว์ ก็ ใช้ เครื่อง ประดับ เต็ม ที่ แต่ที่ ทรง พระ
 เจริญแล้ว ไม่ได้ ใช้ พระสังวาล แต่ง อย่งไป กระจุย บี้ที่ พระองค์ เจ้ากวน

นั้น คราวใด ก็เป็นการ ครึกครื้น ใหญ่ คน ดู หลาย ร้อย คน แต่บาง ปี ที่มี
แต่การ พระราชพิธี ไม่มี กวนเข้า ทิพย์ ก็มีบ้าง เหมือน อย่าง เวลา พระบรมศพ
อยู่ บน พระ มหา ปราสาท เป็นต้น

ส่วน ใน การ พระ ราช พิธี ที่ พระ ราช ธรรม ตั้ง นั้น ตั้ง ตาม แบบ เหมือน
พิธี อื่น ๆ ที่ ใน พระ บรม มหา ราช วัง ไม่มี แปร ปลด ประ หลาด อัน ไต เลย การ
พิธี สงฆ์ พระ แทน มณฑล จัด คล้าย พระ ราช พิธี สัม พัจ ฌณิ ท แต่ ยก พระ บรม
ธาตุ แด พระ พุทธ รูป ต่าง ๆ เลี้ย ทั้ง ถิ่น คง อยู่ แต่ พระ ไชย วัฒน ์ ประจำ รัชกาล
ที่ ๕ ไม่มี เทียน ไชย เพราะ ไม่ได้ สวด ภาณวาร ที่ พระ แทน สำหรับ พระ
สงฆ์ สวด เป็น ที่ ตั้ง สิ่ง ของ ต่าง ๆ ซึ่ง จะ ใช้ ใน การ กวน เข้า ทิพย์ พระ สงฆ์
ที่ สวด มนต์ เปลี่ยน กัน ทั้ง สาม วัน คือ ใช้ พระ ราช ภาณ พระ ครู เจ้า วัด พระ
ครู นิคม ภัทร พระ มหา ตเล็ก บาง องค์ ซึ่ง ได้ รับ พุ่ม ใน วัด พระ ศรีรัตน
ศาสดา ราม ฤๅ ที่ ได้ บิณฑบาต ใน พระ บรม มหา ราช วัง นั้น กัน เป็น สาม
พวก วัน แรก คณะ ไต้ วัน กลาง คณะ เหนือ วัน หลัง คณะ กลาง แล คณะ
ธรรมยุติก ภา พระ สงฆ์ มาก บ้าง น้อย บ้าง ขึ้น ๆ ลง ๆ ตาม ที่ มี ตัว ไม่ กำหนด
แน่ ไต้ แต่ คง ไม่ ต่ำ วัน ละ ๓๐ ไม่ เกิน วัน ละ ๔๐ รูป ตั้ง สวด เริ่ม พระ ราช
พิธี ใน เวลา บ่าย วัน แรม สิบ สาม ค่ำ สาว พรหม จารี ที่ มา นั่ง พัง สวด นั่ง
ใน ฉาก มี สาย สนิม ญ โยง มง คล เหมือน อย่าง เจ้านาย โสภณ ์ ทรง จุด เทียน
เครื่อง นมัสการ แล้ว อาลัย ฌณ อ่าน คำ ประกาศ คำ ประกาศ เดิม เป็น คำ
ร้อย แก้ว ของ กัน ไม่ มี กำหนด แต่ ภาย หลัง พระ ยา ศรี สุนทร โวหาร แต่ง ขึ้น
เป็น คำ ร่าย ได้ ใช้ อยู่ ทุก วัน นี้ เริ่ม คำ ประกาศ นั้น รับ พระ บรม ราช
โองการ ประกาศ แก่ พระ สงฆ์ ซึ่ง จะ สวด พระ พุทธ มนต์ แล เทพ ิตา ซึ่ง รักษา
พระ นคร แล ใน สถาน ที่ ต่าง ๆ ใน ประกาศ นี้ ออก พระ นาม ย่อ อย่าง กลาง ทรง

พระราชดำริที่ว่า การ กวน เข้า ทิพย์ เป็น พระราช พิธี เคย ทำ มา แต่ โบราณ
ทั้ง เป็น เวลา ที่ ได้ ถวาย ทาน ยาคู ใน เวลา ที่ เข้า เป็น น้ำ นม ซึ่ง เกิด มี ขึ้น แต่
ปฐม รัชกาล การ กวน เข้า ปายาส นั้น เป็น พิธี เพื่อ จะ ให้ เกิด สวัสดิ มงคล
แก่ พระบรม วงษานุวงศ์ แล ข้า ราชการ บรรดา ที่ อยู่ ใน กรุง เทพ ฯ รับ พระ
ราชทาน รับ โรค โภย อัน ตราย ต่าง ๆ ส่วน ยาคู นั้น นับ ว่า เป็น เหตุ ที่ จะ ป้อง
กัน เข้า ใน นา มี ให้ มี อัน ตราย ด้วย มี นิทาน กล่าว มา ว่า พระ โทณ ทัณ ญะ
เมื่อ เป็น กุมภ มี จุลกาฬ ได้ ถวาย ยาคู แก่ พระ สงฆ์ สาม กุ พุทธ วิสัย ลี เข้า
ใน นา ถึง งาม บริบูรณ์ ขึ้น เป็น ติฐ ธรรม เวที ยี่ ทรง พระ ราชดำริ เห็น ว่า ควร
จะ ทำ จึง ให้ นำ เข้า รวง ซึ่ง เป็น น้ำ นม มา จ่าย แจก ไป ให้ พระ บรม วงษา
นุวงศ์ ทั้ง ฝ่าย น้า ฝ่าย ใน แล ข้า ราชการ ทำ ยาคู แล โอ พัก เหลือง เป็น ภาชนะ ที่
รอง ประดับ ด้วย ดอกไม้ ต่าง ๆ เป็น ประณีต ทาน ถวาย พระ สงฆ์ เสด็จ
พระราช ดำเนิน ออก เลียบ พระ สงฆ์ สาม วัน

จึง มี พระ บรม ราช โองการ ให้ ประกาศ แก่ พระ สงฆ์ ซึ่ง จะ สวด พระ พุทธ มนต์
ขอ ให้ มี จิต รมั่น ด้วย เมตตา แล ยึด เอา คุณ พระ รัตน ไตรย ทั้ง สาม เป็น ที่ พึ่ง แล
ด้วย อำนาจ พระ รัตน ไตรย อัน เป็น นิรติ โสย บุญ เขต ขอ ให้ เกิด สวัสดิ มงคล
แล รับ โรค โภย แก่ ผู้ ที่ ได้ รับ พระ ราชทาน เข้า ปายาส นี้ แล ขอ ให้
เทพ ดา จง นำ สุร ามฤตย์ มา เจือ โปรง ปราย ใน อเนกร สปายาส ให้ ลุ่ม ก้น สรรพ
อัน ตราย ทุก ประการ ต่อ ไป จึง เป็น คำ อธิฐาน ว่า ด้วย อำนาจ พระ มหา กรุณา
ของ พระ เจ้า แผ่น ดิน ซึ่งมี แก่ ประชาชน ทั้ง ปวง แล อำนาจ พระ ราช กุศล
ที่ได้ ทรง บำเพ็ญ ใน เวลา นี้ จึง ให้ มี พระ ชนม์ ยืน นาน ปราศ จาก พระ โรค ให้
ศัตรู เป็น ที่ เกรง ขาม แล ขอ ให้ ฝน ตก เติม เพียง พอ งาม ใน เวลา ที่ เข้า เป็น รวง
แล ผล ไม้ ต่าง ๆ เมื่อ ถึง ฤดู ก็ ให้ ออก บริบูรณ์ ทัว ทุก สิ่ง ทุก อย่าง ด้วย

อำนาจ บุญฤทธิ์ พระเจ้าแผ่นดิน ผู้นำขุนราชกร แล ประชาชาษฎร คำสัตย์
ซึ่งได้กล่าวนี้ ขอให้สำเร็จ เป็น สวัสดิ์ เทอญ เมื่ออ่าน ประกาศแล้ว พระสงฆ์
จึงได้ สวดมนต์ วันแรก สวดจุลราชปริต วัน กลาง สวดมหाराชปริต วัน
หลัง สวด ธรรมจัก กัปวัตตสูตร แล มหาสมัยสูตร รุ่งขึ้น เลี้ยง พระ วันแรก
เป็น โถยาคู ข้าราชการ วันที่ ๒ เป็น ของ พระบรมวงษานุวงษ์ฝ่าย น้า
วันที่ ๓ เป็น ของ พระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายใน

วิธีที่ทำโถยาคูกัน แต่ก่อน ๆ มา ทราบ ว่าใช้ พัก เหลือง กลิ้ง เป็นรูป
ต่าง ๆ ประดับ ด้วย ดอกไม้ พัก ทอง มะละกอย้อม สี เครื่อง สัต มี กระบะ
ๆ ถาดรอง ใบหนึ่ง ที่ ใช้เป็นโต๊ะไม้ รอง บ้าง ก็มีแต่อย่างย่อมน ๆ ชมกัน ใน
กระบวน ฝีมือ ข้างเกาะ พัก ทอง มะละกอลี้น ดอกไม้ สัต แต่ที่ ทำ นั้น ไม่
ต้อง เหมือนดอกไม้วจริงจะให้งาม ขึ้นไป กว่า ก็ ร้อย เท่าก็ได้ ถ้า ยิ่งงาม ขึ้น
ไปเท่าใด ยิ่งดี แบบ เดียว กันกับ ข้าง เขียนไม้ ต้อง เขียนให้เหมือนจริง การ
ที่ทำนั้น ต้องทำใน เวลา กลาง ค่ำ อยู่ ข้าง จะเป็นการอะอะประจกประจกันมาก
แต่ เจ้านายฝ่ายใน ท่านไม่ โปรด ดอกไม้ พักทองมะละกอสวย เห็น ไม่เหมือน
จริง แล ไม่ มี กลิ่น หอม ทั้ง ไม่ได้มี ผู้พระหัตถ์จัดทำ อะไรด้วยในโถยาคู
นั้นเลย จึงเป็น ธรรมเนียม ถ้า พระ องค์ใด ถูกโธต้อง ยก เข้ามา ถวาย
แต่เข้า ถอน ดอกไม้ พักทอง มะละ กอ ออกเสีย หหมด เอาดอกไม้ สัตเลียบ
ไม้กลัด บัก ประดับ แบบที่สำหรับ ประดับ นั้น ดูไม่ใคร่ จะแปลกกันนัก ข้าพเจ้า
เคย เล่น ดอกไม้ พักทอง มะละกอ ที่ ถอนออก แลได้ เคย ช่วย ประดับ ดอกไม้
สตุ เสมอทุกปี อยู่ข้าง จะชำนาญมาก ยกโธนั้นดู เป็น จำเป็น จะ ต้อง ใช้ดอก
มณฑา มัด เป็นข้อ สัตดอก เป็น ยอด ดอก หนึ่ง รอง ลง มา สาม ดอกโดย

มากกว่าดอกอื่น ๆ ถ้าผิดจากดอกมณฑาทิเป็น ดอกขจรซ้อน บ้าง ดอกกุหลาบ
 บ้าง มัด เป็นช่อใหญ่เหมือนกัน รองลงมา ก็เป็นดอกจำปา ดอกจำปิ้ง
 กลีบ บัก เรียง เป็น วง รอบ แล้ว จึง ถึง ดอก กุหลาบ เป็น ท้องไม้ อีก รอบ หนึ่ง
 แล้ว ดอกจำปา ดอกจำปิ้ง เป็น ขอบ นอก อีกสองรอบ เป็นหมดส่วนฝา ในส่วน
 หัวโถ นั้นก็ประดับเป็นรอบ ๆ เช่นนี้ เหมือน กัน ตามแต่พระองค์ใด จะโปรด
 สดสีดอกไม้อย่างไร แปรเปลี่ยนไป ต่าง ๆ แต่คงอยู่ในใช้กุหลาบจำปา
 มณฑาทิ อย่างนี้ เป็น พื้น ทั่ว ๆ ไป ถ้าวันใดข้างใน แล้วก็ เป็นดอกไม้ สด
 ครีไป ทั้ง ล้น ถ้าวันใดข้างหน้าแล้วหาดดอกไม้ สด สักดอกหนึ่ง ก็ไม่มี เป็น
 ดอก ไม้ พัก ทองมะละกอ ทั้ง ล้น ข้างฝ่ายผู้ชาย ก็ ข้อนว่า โถเจ้านายผู้หญิง
 ว่าไม่รู้จักงาม เขาแต่ ดอก ไม้ เข้าพอก ข้างฝ่ายหญิง ก็ ข้อนว่าผู้ชาย
 ว่าไม่เห็นเป็นดอกไม้ ดอกให้ล้นใจเป็น แต่ พักทองมะละกอ เหม็น เขียว เหม็น
 บุตุ ไป ทั้ง โถเถียงกันเช่นนี้ ดูมี อยู่เสมอไม่ขาด ที่จริงประดับ ดอกไม้
 ของเจ้านายข้างใน ก็งาม ไป อย่าง หนึ่ง เสีย แต่เป็นแบบเดียวไม่ว่าใคร จะ ยก
 ย้าย แลเป็น วง ๆ แน่น ทับ กันไป ไม่มีผู้ มีมือ ข้าง ในนั้น เลย ถ้าจะประ
 ดับเหมือน อย่าง เช่น เจ้านายเถียวนี้ จัดงาน ดอกไม้ อย่างใหม่ ๆ สดสี
 สดสรให้ มากก็ จะงาม พอใช้ ส่วนของผู้ชายนั้นเล่า ที่จริง ก็เป็นผู้มีมือ
 ข้างที่ต้องใช้ มีด เล็ก มีด น้อย และ ซอกแซกต่าง ๆ ดอกไม้แต่ละดอกก็ ต้อง
 แทะกันช้านาน เป็นที่เทียบฝีมือดีมีมือ ชั่ว กัน ได้ เสียแต่ไม่ตั้งใจ จะทำ
 ให้เหมือน ดอกไม้จริง ๆ เลย มัก จะไปเข้า เรื่อง ดอกไม้เงินเสีย โดยมาก
 ถ้าผู้ที่ ดู ไม่ใช่คนที่เรียกว่า “เป็น” คือที่เคยทำได้ ฤๅ ที่เคยเห็นมาก ๆ
 แลดู ก็ไม่แพ้พิวงง งวย อัน ใดให้เมื่อยๆ ไป ต่อพ้องที่ท่านเป็น ๆ ดิชม
 กัน จึง ได้ เห็น แลเข้าใจว่า ใช้อย่างไร ชั่วอย่างไร การแต่งโถมาแต่ง ขึ้น ใหม่

ในโล ของ สมเด็จพระยาบรม มหาศรี สตรีวงษ์ ใช้ ดอกไม้ฝรั่ง ที่เปนคราว กำลัง ท่าน เล่น อยู่ หมู่หนึ่ง คือ ดอก รัก เร่ ดอก เหนียง นก กระทุง แล ดอก เบญจมาศ กุหลาบ ฝรั่ง ต่าง ๆ ทั้ง อย่าง ดอก เล็ก ๆ ประดับทั้งดอกทั้งใบ สลับ กัน ไปไม่ไว้จิ้งหะ เป็นดอกไม้ ใบไม้ ท้ายทั้งใด แปลก มา ใหม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวโปรด ชม ชม มาก ได้ พระ ราชทานรางวัล ด้วย แต่ไม่มี ผู้ใดอาจ ทำ ตาม อย่าง นั้น คง มี อยู่แต่ใดเดียว โดนอก นั้น เล่น เพิ่มเติม ทาง เครื่อง ตั้ง เป็น ชั้น เป็น ชั้น มี ของหวานจัดลงจานตั้งข้าง เครื่องไทยทานต่าง ๆ ประดับประดาบ้าง บางทีก็มีงาม ๆ แต่ยังไม่โตถึงใด ทุกวันนี้ พอ ยก เข้า ประเคนข้างลำรับได้ เป็นบางใดที่เดียว จึง จะต้อง ยกเข้าไป แต่เฉพาะใด แต่ใน ประจุบันนี้ มีความคิด ยักย้าย เปลี่ยนแปลง ออกไป ทั้งตัวใด แล เครื่องตกแต่ง สุนัข สุนัข นงตงามยิ่ง ขึ้นกว่าแต่ก่อน หลากหลาย เท่า จน ถึง ใช้ เครื่อง กลเครื่องใด บ้างก็มี เปลี่ยนรูปทุกปีไม่ได้ซ้ำ เป็น กระดาษใหญ่ อย่าง เล็ก ๆ ดู สุนัข สุนัข นงตงามมากแต่ใด ๆ ขึ้นไป จน การที่จะ ยกเข้าไป ประเคน พร้อม กับ ลำรับ นั้น เป็นไม่ต้อง คิดถึง ได้แต่ตั้ง เรียง เป็น แถว อยู่ตรง หน้า พระ เถานั้น ของเจ้านายข้างใน ก็ ไม่ใช่ ดอกไม้ เหมือนอย่างแต่ก่อน ไปเล่น ท่วงที่ ประดับ ประดา แข่ง กัน กับ ข้าง น้า ดู ก็ คล้าย ๆ กัน ทั้ง สาม วัน ถ้าผู้ใดถือแบบเก่าใช้แต่ โถรอง ถาด หรือรอง กระบะ ด้วย ถือว่า เป็น แบบ อย่าง มี วิทยุ ฐานะ ไม่ ยอม เปลี่ยนใหม่ แล เสีย เสีย เงิน ถึง จะ ประดับ ประดา ตก แต่ง งตงาม เท่าใด ก็ คง ลงไป เข้า พวก พระยา พระ กรอง แกร่ง ที่ เทณท์ เหลือ เพื่อ ขาด ไม่ ใคร่ จะได้ ประเคน พระ ที่ มา ฉ้น

การที่จะจำหน่ายโถยาคุนั้น เจ้าพนักงาน จัดใด ของผู้มีบรรดาศักดิ์

ใหญ่ ๆ ที่ไม่ได้ขึ้นเฝ้าเข้าพระ ตั้งไว้ที่หนึ่งดูเหมือนหนึ่งจะเป็น
เกียรติยศใหญ่ ที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธรเจ้า แต่ที่แท้แปลว่า เสด็จ
เกรงใจ จึงเอาไปตั้งเข้าพระแล้วจะได้ยกเอาไปให้พระที่เลว ๆ ๆ ๆ
ที่มา นั้นแล้ว แต่ที่จะมา ฉะนั้นต่อไปเป็นได้ซ้ำอีกใดหนึ่ง ส่วนใดที่เหลือ
อยู่นั้น สังฆการี มีธง ฉลาก ชื่อ พระไว้ คอยถวาย เมื่อเสด็จออก ทรงศีล
แล้ว จึงเสด็จ พระราชดำเนิน ทอด พระเนตร โถ ทรง บัก ฉลาก ชื่อ พระสงฆ์
ตาม แต่จะโปรด พระราชทาน องค์ใด โถ ยาคูที่เกณฑ์มานั้น คงจะเหลือ
พระสงฆ์อยู่ในวันละ ๓ โถ ๔ โถ โดยมาก จึงทรงเลือกพระราชทาน
พระองค์เจ้าพระ พระองค์เจ้า เณร ที่ไม่ได้มาฉนั้น บางทีก็ซ้ำในพระ
ราชาคณะผู้ใหญ่ ซึ่งไม่ใช่วันที่มาฉนั้นบ้าง ตามแต่จะมีโถเหลือ
มากเหลือ น้อย สิ่งซึ่งต้องห้ามในโถยาคูนี้ คือห้ามมิให้ใช้โถแก้ว
แทนโถหักเหลือ ซึ่งเคยไม่โปรดมาทุกคราว ที่มีเครื่อง ตกแต่ง ตามแต่จะ
ตกแต่ง อย่างไร สุดแต่ให้มี โถหักเหลือ เป็นเครื่อง บรรจุ ยาคู อยู่แล้ว เป็น
ใช้ได้ พักทิ้งผลซึ่งมิได้บอก เปลือก แล มิได้ ตกแต่ง อันใด ด้วยฝีมือ
ช่าง ที่ความ ประสงค์ของผู้ที่ทำนั้น ก็ประสงค์จะ อด ที่ หัก โถ นั้น
ได้ใหญ่ดี มีตัว อย่าง เล่า มา ว่า เมื่อครั้ง แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บิหนึ่งมีหักเหลือเข้ามาแต่เมืองจีน ผลใหญ่หลาย ๆ
กำ ขำ ราชการ ที่เป็นคน คำ ลำเนา ชื่อ มาทำโถยาคูหลาย คน ด้วยกัน ไม่
ได้ ตก แต่ง อันใด มากนัก แล ไม่ได้ บอก เปลือก พระบาท สมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็โปรด ปราบ เชน ชม ครั้น มา ถึง ใน รัชกาล ที่ ๔ มี
ผู้หาหัก เหลือ ผลใหญ่ได้ ทำเข้า มา เช่น นั้น บ้าง ก็ ไม่ โปรด รับ ลัง
ว่า เป็นการ มักร้าย การ เรื่อง ที่จะ เลี้ยง ยาคู พระสงฆ์ ทำไม จึงต้อง บรรจุ โถ
หัก เหลือ นี้ คงจะ ไม่มี เหตุ อย่างอื่น นอกจากที่จะ ให้ เป็น ของ ประณีต ของ งาม

สวตมณต์วันที่ สาม ไม่ได้ ประโคม พระขึ้น รอ เวลา กวน เข้า ทิพย์
 มี อ่าน จำ ประกาศ แล พระสงฆ์ สวตมณต์เหมือน อย่าง สอง คืน มา แล้ว สวต
 มณต์ จบ แล้ว พระสงฆ์ ก็ อดิเรก ถวาย พระพร ลา กลับไป ไม่ได้ มี ประโคม เหมือน
 กัน แล้ว พระ ราชทาน น้ำ พระ มหา สังข์ ใบ มะตูม แล ทรง เจริญ สวรรค์ พรหม
 จารี ทั้ง ปวง แต่ ที่ ไม่ได้ เปน หม่อม เจ้า พระ ราชทาน น้ำ ด้วย พระ เค้า แล้ว
 ท้าว นาง ก็ นำ ออก ไป ที่ โรง พิธี โรง ซึ่ง ทำ ขึ้น สำหรับ กวน เข้า ทิพย์ แท่น นั้น
 คือ หอนิพรพิทยา ทุก วัน นี้ พระ ราชทาน ชื่อ ว่า หอ ราช พิธี กรรม แต่
 ภายหลัง เปน ที่ ประทับ สมเด็จ พระ เจ้า น้อย ยา เธอ แล พระ เจ้า น้อย ยา เธอ แล
 เปน ที่ ใกล้ หอ ธรรม สังเวช ซึ่ง เปน ที่ ไว้ พระ ศพ จึง ได้ ปลุก โอง ขึ้น ใหม่
 ตรง หน้า พระ มหา ปราสาท ลง ไป ครั้น เมื่อ ที่ นั้น ทำ เปน โรง ราชยาน ก็ ใช้
 โรง ราชยาน นั้น เปน โรง พิธี เมื่อ ย้าย พระ ราช พิธี ไป ทำ ที่ พระ ที่ นั้ง อนันต
 สยามคม คราว หนึ่ง นั้น เลิก กวน เข้า ทิพย์ แต่ ใน ครั้ง นี้ ทำ พระ ราช พิธี ที่
 พระ ที่ นั้ง อมรินทร์ วินิจฉัย ปลุก โอง กวน เข้า ทิพย์ ตรง ท้อง พระ โรง หลัง ขวาง
 ออก ไป การ ที่ ตก แต่ง โรง ใน พระ ราช พิธี นั้น คือ ก่อ เตา กระ ทะ ลีบ เตา
 เรียง ตาม ยาว เปน แถว กัน ๘ เตา เปน ที่ กวน เข้า ทิพย์ อยู่ ด้าน ลัก
 สอง เตา เปน ที่ กวน กระ ยาสารท เครื่อง ต้ม น้ำ เตา ทั้ง แปด นั้น ตั้ง ม้า วาง โต๊ะ
 ตะลุ่ม ดึง เครื่อง ที่ จะ กวน ข้าง หลัง เตา เข้า ไป ยก พื้น พอ ต่ำ กว่า ปาก กระ
 ทะ หนึ่ง เป็น ที่ สำหรับ สวรรค์ พรหม จารี นั้ง กวน กระ ทะ ละคู่ ตาม เสา แขนว
 หึ่ง ตั้ง เทาะ รูป มี รูป เทียน ตกไม้ บูชา ตาม ทิศ เปน น้ำ ที่ ของ มหา ตเล็ก
 ต้อง ออก ไป จุด เทียน บูชา เทวดา นี้ ที่ ต้น แถว ตั้ง เครื่อง บูชา พานถม อ้วย
 แก้ว อย่าง เครื่อง ทอง น้อย เปน ของ วิเศษ บูชา ใคร ไม่ ทราบ เห็น จะ เปน คร
 บัธ ยาย มี ขวด น้ำ ลัม นม เนย ตั้ง อยู่ ที่ นั้น ด้วย เปน น้ำ ที่ ทำ อมรินทร์ สุริยา

แล ท้าว วิเศษ ปลัด เทียบ ระดม มา ช่วย กัน ทุกโรง ผู้ซึ่ง ทำ การ กวน เข้าทิพย์
ทั้ง ปวง สรรวม มงคล ทั้ง กัน ครั้น เมื่อ สลาว พรหมจรรย์ ขึ้น นั่ง ประจำ ที่ แล้ว
เสด็จ พระ ราช ดำเนิน ขึ้น ไป ทรง ริน น้ำ ใน พระ มหาสังข์ ลง ใน กระ ทะ แล้ว
ทรง เติม พาย ที่ พาด อยู่ ปาก กระ ทะ ๗ ละ สอง พาย ด้วย ยันต์ มหา อณา โลม
แล เครื่อง หมาย สาม ทุก เล่ม พาย แล้ว ทรง ริน น้ำ ใน พระ เค้า ศิลา จาตุก อักษร
แล พระ เค้า เทวะ บิด ต่อ ไป ทั้ง ทุก กระ ทะ โปรด ให้ พระ เจ้า ลูก เธอ ทรง ริน น้ำ
สั้ม แล เติม เนย ตาม ไป จน ตลอด ทั้ง แปร กระ ทะ เสร็จ แล้ว พวก ท้าว ปลัด เทียบ
วิเศษ ซึ่ง ประจำ กระ ทะ จึง ได้ เเทลง เครื่อง ที่ จะ กวน ลง ใน กระ ทะ ซึ่งมี กระ ทิ
แล น้ำ ตาล เคี้ยว ได้ ที่ แล้ว สลาว พรหมจรรย์ จับ พาย ลง มือ กวน ประ โคม แตร
สังข์ ข้อง ไชย พิณ พาทยม โหรี พระ มหาราช ครุ พิชิต น้ำ สังข์ ทุก กระ ทะ แล้ว
ก็ เสด็จ ขึ้น พอ เสด็จ ขึ้น สลาว พรหมจรรย์ ก็ เปน อัน เล็ก กวน กลับ เข้า ใน พระ
บรม มหาราช วัง ต่อ นั้น ให้ มี พาย มาก กวน ประ โคม พิณ พาทย จน ลูก เสร็จ กระ
ยา สาร ทิ อีก สอง กระ ทะ ก็ กวน พร้อม กัน

บรรดา ผู้ ซึ่ง จะ ได้ รับ พระ ราช ทาน เข้า ทิพย์ ก่อน นั้น คือ มี พาย ผู้ กวน
มี อำนาจ ที่ จะ คว้า ไป ได้ คน หนึ่ง เติม ใบ พาย ที่ จะ คอน ไป ได้ แล เวลา สุก
แล้ว จัด มา ตั้ง เครื่อง ใน เวลา คำ ก่อน แล บรรจु เตียบ สัมฤทธิ์ ขนาด ใหญ่ ไป
ตั้ง บน เติง พระ มณฑล ๔ เติบบ สำหรับ เปน เครื่อง ตัน แล จัด ลง อย่าง หยก
สำหรับ ตั้ง นำ พระ สยาม เทวา อีราช อย่าง หนึ่ง เวลา เข้า เสด็จ พระ ราช ดำเนิน
ออก เติง พระ โปรด ให้ ยก เตียบ บน พระ แท่น มณฑล ลง มา จัด เข้า ทิพย์
ประ เคน พระ สงฆ์ นั้น แล้ว จึง ได้ แจก เข้า ทิพย์ นั้น พระ ราช ทาน พระ บรม
วงษานุวงศ์ แล ข้า ราช การ ทั้ง ฝ่าย นำ ฝ่าย ใน แล พระ สงฆ์ มาก น้อย ตาม

บรรดา คักดิ์ เข้า ทิพย์ที่แจก นั้น มี ห่อ เปน สาม ขนาด ๆ ใหญ่ สำหรับพระบรม
 วงษานุวงศ์ ขนาด รองลงมา สำหรับ ข้าราชการ ขนาด เล็ก สำหรับ ข้าราชการ
 การ ชั้น ต่ำ ๆ ลงไป ที่ออกไฟค์ต่าง ๆ จำรวมไป มาก ๆ ก็มี พระสงฆ์ที่
 เคยได้รับ พระราชทาน เข้า ทิพย์ อยู่แต่ ก่อน นั้น คือ เจ้า พระ ราชาคณะดาม
 นุกรม ปรีชญ ตลอด จน พระ พิธิ ธรรม พระ ปรีต พระ อนุจร ได้มาเดิม แด่
 วัด พระ เขตุน พน ทัว ทั้ง วัด ครั้น ภายหลัง ใน รัชกาล ที่ ๔ พระ ราช ทาน วัด
 บวร นิเวศ แล วัด ราช ประ ตัษฐ์ อีก สอง วัด ใน แผ่นดิน ประ จุบัน นี้ เกิด วัด
 ราชบพิธ วัดนิเวศ ธรรม ประวัติ วัดเทพ ศรินทราวาศ วัด ปรมัยยิกาวาศ ขึ้น
 อีก และมี ห่อทรง บาตร ทรง ประเคนบ้าง

อนึ่ง ใน วัน เดือน ๑๑ ขึ้น ค่ำ หนึ่ง เปน วัน สดัยกรรม กาลา นุกาล แต่
 พระ สงฆ์ ซึ่ง ฉ้น ใน พระ ราช พิธิ สารท มาก จึงได้ แบ่ง พระสงฆ์ ซึ่งจะ มา สดัย
 กรรม กาลา นุกาล นั้น ให้ ได้รับ เข้า กระทง จัด ตั้ง บนโต๊ะลาว มีผ้า เช็ด
 ปากแดงผ้า เช็ด หน้า ชาว ทำ เปน องบั๊ก ยอด ฝาชี ให้ เข้า เรือง เข้า กรูซึ่ง จะ
 ได้ กล่าว ต่อไป ข้าง น้า ของ ที่ สดัย กรรม นั้น ก็ ใช้ผ้า สบงผืน หนึ่ง ตาม เคย
 มี กาน้ำ ซึ่ง กรอก น้ำ ด้วย เสริจ โย หนึ่ง ร่มรองเท้า ใน การ ที่ เริ่ม ทำ ขึ้น นั้น
 คือ พระ สงฆ์ ฉ้น โย ยาคู นั้น เปน เวลา ฉ้น เข้า เมื่อ พระ สงฆ์ ที่ ฉ้น ใน การ พระ
 ราช พิธิ กลับ แล้ว จึงได้ สดัยกรรม ทรง ประเคน เข้า กระทง กล่อง เข้า บัดแล
 กาน้ำ ร่มรองเท้า เพื่อ จะ ให้ รับ ไป ฉ้น เพน ที่ วัด ฤา ใน พระ บรม มหาราช วัง
 แห่ง ไต แห่ง หนึ่ง ตาม อธยาไศรย แต่ ครั้น เวลา ล่า ลงมา เปน เลียง พระ ลาย
 ก็ กลาย เปน ต้อง ส่ง เข้า กระทง นั้น ไป ถวาย พระ ฉ้น เลียง ก่อน แต่ กาน้ำ ซึ่ง
 กรอก น้ำ แล้วนั้น ไม่ได้ ถวาย ด้วย พระ ต้อง ไป หา น้ำ ฉ้น เอง กาน้ำ
 ยก มา ไว้ ทรง ประเคน พร้อม กับ ร่ม รองเท้า อยู่ข้าง จะ โคม ถ้าถูก พระสงฆ์

ที่ไม่เคยมา แลซา ๆ อยู่ด้วย รับกา น้ำไป แล้วถือเอียงคว่ำ หก เบือนผ้า
ผ่อนบ่อย ๆ แต่พระสงฆ์ ที่นั้นในการพระราชพิธี ทั้งสามวันนั้น ได้ผ้าชุบอาบ
องค์ละผืน อย่าง พระราชพิธีใหญ่ ทั้ง ปวง

ในการ พระราชพิธีสารท นี้ เป็นกำหนด ทรงบาตรใบ การ นักชัตฤกษ์
อีกครั้งหนึ่ง ทั้ง สามวัน ของทรงบาตร มี วิเศษ ขึ้น คือเข้าทิพย์แลกระยาสารท
แต่เข้าทิพย์ นั้นได้ ทรง วัน เดียว แต่วัน หลั กระยา สารท เป็น ขนม ตาม ฤตุ
ทำนอง ก็ จะ มา จาก เข้า ปายาศ แต่จะให้ ครอบ ถูกลากไทย เท่านั้น

เมื่อทรง บาตร แล้ว เสด็จ พระราช ดำเนิน ขึ้น หอ พระ ใน หอ พระ นั้น
มี กระ ทง เข้ากรุ ตั้งบน โต๊ะ เงิน กระทง หนึ่ง กระทง เข้า เปรด ตั้งบน โต๊ะ
เงิน อีก โต๊ะ หนึ่ง เข้ากรุ แล เข้า เปรด นี้ พระ บาท สมเด็จ พระ จอมเกล้า
เจ้า อยู่หัว ไม่ ไปทรง อย่าง ยิง จำ ทรง ทอด พระ เนตร เห็น เมื่อใด ก็ รับ ตั้ง
เป่น การ ล้อเล่น ต่าง ๆ แต่ยัง ทรง จุดเทียน แล วิน น้ำหอม เป่น การ เล่น
เสมอ ทุก ปี แล ทรง แปลลดา ที่ลำ รัย บชา ซึ่ง รับ ตั้ง ว่า พุท ไม่ เป่น
ภาษา คน เทียบล้อ เจ้า แก่ ทำวนางต่าง ๆ เกือบ จะ ทุก ปี กระทง เข้า กรุ นั้น
ใช้กระ บุง มีกระ บอก ลัก หวายติด อยู่กลาง กระ บุง แล้วหุ้มใบทองจัง ของ
กิมลาว หวาน ลง ใน กระ บุง ฤ กระ ทง นั้น แล้วมี ต้นไม้ปักที่ กระ บอก
กลาง กระ บุง บนต้นไม้ นั้น มี ธง จรเข้ ตัดด้วย เศษผ้า นุ่ง ผ้าห่ม เล็ก น้อย
แขวน รุง รังไป มี ดอกไม้ จันทน์ ประดับ ช่วยให้งาม ด้วย ที่ลำ ต้น ของ ต้นไม้
นั้น ผูก ดอกตะแบก ซ่อหนึ่ง ฤ สอง ซ่อ มี เทียน รูป เลียบไม้กลัด อย่าง ละ
ดอก เทียน ที่ปัก กระ บุง สำหรับ ทรง จุด เมื่อ ทรง บชา พระ พุทธรูปแล้ว กระ
ทง เข้า กรุ น ยกไป ถวาย พระ สงฆ์ ฉนั้น เข้า เปรด อีก โต๊ะ หนึ่ง มี กระ ทง เล็ก ๆ
มี เข้า วาง อยู่ นั้น หนึ่ง (เห็น จะ ไม่ ถึง ซ่องหัตถ์ ตาม อา รามิก

โหวทาร์) มีของกิน คาวหวาน กอง ปน ๆ กัน โรยอยู่หน้า มีธงเล็ก ๆ
 มัก อันหนึ่ง ดอกตะแบก ดอกหนึ่ง ฤๅสอง ดอก โรยปน อยู่กับอาหาร มี
 หมาดำหนึ่ง พูจิบหนึ่ง มีรูปเล็ก ๆ ดอกหนึ่ง เทียนเล็ก ๆ ดอกหนึ่ง เสียม
 ลงไป กับเข้าคือ ๆ เช่นนั้น กระทง เช่นนี้ มี ๘ กระทง มี กระทงน้ำ
 อีกกระทงหนึ่ง ขวดคอปัสอง กรอกน้ำ ดอกไม้สด ขวดหนึ่ง สำหรับริน
 ลงใน กระทงเวลา เมื่อบูชา ฤๅอุทิศ ข้าพเจ้าไม่สู้เข้าใจวิธีถวายกัน
 อย่างไร ชัดเจน เป็นแต่จุดเทียน เล่น อยู่เสมอ แต่การถวายเข้ากรุ่น
 พอสืบหามูลเหตุได้ชัดเจน ดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือว่ามีมาในประตู
 วัดดุสิตถึงเขตความว่า มีพรานเนื้อคนหนึ่ง เมื่อไปไล่เนื้อกลับมาถึง
 บ้าน ก็แจกเนื้อให้แก่เด็ก ๆ ทั้งปวง วันหนึ่งพรานไปไม่ได้เนื้อ จึง
 เก็บดอกตะแบก ฤๅดอกราชพฤกษ์ก็ว่า ประดับกายแลหามมา เป็นอัน
 มาก ครั้นเมื่อมาถึงประตูบ้าน เด็ก ๆ ทั้งปวงก็มาขอเนื้อตามเคย
 พรานจึงแจกดอกตะแบกให้คนละช่อ ครั้นพรานนั้นตายไปเกิดในประตู
 นิ กาย มีดอกตะแบก เป็นเทวีก ประดับศีลละ เดินไปในน้ำ หวัง
 จะไปหาอาหารที่บ้าน ในเวลานั้น โกพิยะอำมาตย์ของพระเจ้าพิมพิสาร
 ออกไปชำระความผู้รับตามหัวเมือง ล่องเรือมาเห็นเปรตนั้น ได้ถาม
 ได้ความแล้วก็มี ความกรุณา จึงว่าเข้าสัตตคุของเรามีทำนองท่านจึงจะ
 ได้ เปรตนั้นตอบว่า ถ้าในเรือนนี้มีอุบาสกตั้งอยู่ในสภาวะ ท่าน
 จงให้เข้าสัตตคุนั้นแก่อุบาสก แล้วอุทิศส่วนกุศลให้แก่เรา อำมาตย์
 นั้นก็ทำตาม เปรตได้อนุโมทนา ตั้งอยู่ในความสุขแล้ว จึงสั่งว่าให้
 ท่านทั้งหลายกรุณาแก่เปรตนิ กาย เมื่อทำกุศลสิ่งใด ๆ แล้ว ให้อุทิศ

ส่วน บุญ ให้ ครั้น เมื่อ อำมาตย์ กลับ มา ถึง บ้าน นิมนต์ พระ พุทธ เจ้า กับ พระ สังฆ มรวิสัย มา ถวาย ทาน แล้ว กราบ ทูล เรื่อง เปเรต นั้น ให้ ทรง ทราบ พระ องค์ จึง ทรง อธิษฐาน ให้ มหาชน ประชุม พร้อม กัน แล้ว แสดง เปตนิกาเย ให้ ปรากฏ มี เรื่อง รว กล่าว มา ดังนี้

เรื่อง เปเรต นี้ เปน สัตว์ จำ พวกหนึ่ง ซึ่งมี ชื่อ เรียก ใน สาสนา พราหมณ์ ไบราณ ตาม ลำนวน สันสกฤต ว่า บัตรี หมาย เอา ว่า เปน ผี จำ พวกหนึ่ง ซึ่ง เปน บุษยา ตายาย ฉวาทิ ฟีน้อง ของ ชน ทั้ง ปวง ตาย ไป เปน บัตรี มี ออก ชื่อ เล่า เรื่อง รว ที่ มา ทำ วุ่น วาย ต่าง ๆ ถี่ ๆ เปเรต คือ ออก จาก บัตรี นี้ เอง ที่ มา มี กล่าว ถึง ใน พระ พุทธ สาสนา ด้วย ก็ จะ เปน อนุโลม มา จาก สาสนา เดิม ซึ่ง คน ใน ประเทศ อินเดีย ถิ่น ถิ่น อยู่ ว่า มี มา แต่ ไบราณ แล้ว นั้น จะ ตัดสิน คัด คำน เลี้ยว ว่า ไม่มี กล่าว ถึง ใน พระ พุทธ สาสนา แต่ เดิม เลย ก็ ยาก อยู่ แต่ การ ที่ ทำ การ กุศล เปน สิ่ง ที่ ดี อยู่ แล้ว โดย จะ อุทิศ ให้ แก่ สัตว์ หมู ไก่ พวก ไค ก็ ไม่ เปน การ ทำให้ กุศล สิ่ง ที่ ดี นั้น เสื่อม หวาม ไป จึง ต้อง ถิ่น ว่า เปน อัน ไม่มี ข้อ ที่ จะ คัด คำน อัน ไค แต่ การ ที่ เปเรต เหล่า นั้น จะ ได้ รับ ประ โยชน์ ก็ ต่อ เมื่อ ทำ ทาน อุทิศ ให้ เหมือน นิทาน ตัวอย่าง ซึ่ง โกพิย อำมาตย์ ได้ ทำ แต่ เรื่อง เข้า เปเรต ที่ ไม่ ได้ ทำ บุญ สุน ทน อัน ไค เปน แต่ เอา ไป กอง ไป ตั้ง ให้อย่าง เล้น ฝี่ เปน ที่ นำ สง ไลย นึก ก็ ถ้า หาก ว่า การ ที่ จัด อาหาร ลง กระ ทง เล็ก ๆ ไป ตั้ง เช่น นั้น เปเรต จะ ได้ รับ จริง แล้ว พวกร ที่ ตาย ไป เปน เปเรต ควร จะ บอก แก่ โกพิย อำมาตย์ ว่า ให้ เขา เข้า สัตต สัก ช้อง หัด ถ์ หนึ่ง ใส่ ใน กระ ทง ลอย น้ำ มา เกิด ขำ พเจ้า จะ ได้ กิน เปน อาหาร ทิพย์ ฤฯ ขอ เศษ ผ้า อะไร ทั้ง ลง มา ให้ อีก สัก หนอย หนึ่ง จะ ได้ เขา มา เปน ผ้า ทิพย์ นี้ เปเรต ก็ ไม่ ว่า เช่น นั้น บอก แต่ ขอ ให้ ทำ ทาน อุทิศ ให้ การ ที่ เกิด เล้น เปเรต ขึ้น นี้ เห็น จะ มา จาก ทาง อื่น

คือลัทธิฮินดูเป็นต้นเค้า ด้วยเขาถือการเดินผู้บวชตาบยาย คล้ายกันกับ
 จีนที่เดินศพเดินบ้ายถ้าผู้ใดไม่มีบุตรชายสืบตระกูลไม่ได้ชนมเส้นศพแล้วก็
 เป็นผู้มี ความทุกข์ในภพหน้า ถ้าจะเอาผู้อื่นมาเดินแทนก็ว่าไม่ได้ ฉเพาะ
 ต้องบุตร ชนม์นั้นจึงจะได้แก่ผู้ที่ตายไปแล้ว เพราะฉะนั้นจึงต้องมีลัทธิ
 ที่จะหาบุตร นัยแจกออกไปได้เป็น ๑๒ จำพวก คือ บุตรที่เกิดด้วยภรรยาคน
 ที่แต่งงาน ๑ บุตรที่เกิดแต่ภรรยาของตนกับผู้ที่ไม่รู้ขอบเขตเพศ อันมุ่งต่อ
 ความภรรณา ๑ บุตรที่เกิดจากภรรยาของตนโดยผู้อื่น ซึ่งเห็นแก่ทรัพย์สิน
 จ้างเป็นเครื่องสักการ ๑ บุตรที่เกิดแต่ภรรยาภายหลังสามีตายแล้ว ๑ บุตรที่เกิด
 แต่นางสาว ฤๅหลานที่เกิดแต่บุตรที่บิดารับเป็นลูก (คืออธิบายว่า
 บิดามีแต่บุตรหญิง ให้บุตรหญิงนั้นไปมีสามี ครั้นบุตรหญิงนั้นมีบุตร ออก
 มาเป็นชายบิดาทำพิธีตามแบบรับมาเป็นลูก) ๑ บุตรซึ่งเกิดแต่ภรรยาที่
 ไม่บริสุทธิ์ (หมายความว่ามากชู้หลายผัว) ๑ บุตรที่เขาให้ ๑ บุตรที่ซื้อ
 มาโดยความเล่ห์หลอ ๑ บุตรที่ใจตัวเองรักสมัคเอง ๑ บุตรที่ได้มาด้วยแต่งงาน
 กับเจ้าสาวซึ่งมีครรภ์มาแล้ว ๑ บุตรของพี่ชายน้องชาย ๑ บุตรซึ่งเกิดด้วย
 ภรรยาที่มีชาติต่ำกว่าตน ๑ บุตรเหล่านี้เดินศพได้ ๖ จำพวก เดินศพไม่
 ได้ ๖ จำพวก ในบุตร ๖ จำพวกข้างต้นนั้นนับว่าเป็นผู้รับมรดกสืบตระกูล
 ได้ ด้วยเป็นเชื้อวงศ์ของตนด้วย เป็นบุตรที่เดินศพได้ บุตร ๖ จำพวก
 ข้างหลัง เป็นผู้รับมรดกแลสืบตระกูลไม่ได้ เป็นแต่นับว่าเป็นเชื้อวงศ์
 เป็นบุตรที่เดินศพไม่ได้ บุตรที่เกิดด้วยฤๅษีฤๅพรหมณ์มาเพาะกับ
 ภรณานั้น นับในพวกที่เดินศพได้ ลัทธิที่ถือการจำเอนจะต้องมีบุตรเป็น
 สำคัญเช่นนี้ ยิ่งถือกันแข็งแรงอยู่ ในประเทศอินเดียทุกวันนี้ การ
 เดินศพก็ยังมิใช่อยู่เสมอ ถึงอังกฤษมาเป็นผู้ปกครองมาบารุงเจ้านาย

พวกฮินดูก็ต้องยอมรับว่า บุตรที่บิดาเขา รับ ตามศาสนา เช่นนี้ เป็น
 บุตรสืบตระกูลได้ ด้วยเหมือนกัน ไปห้ามเสีย แต่ที่เมื่อเวลาผู้ตายแล้ว
 ญาติผู้เป็น ภรรยา จะรับ ลูกเลี้ยงใน เวลาผู้ตายไม่ได้ ด้วยได้ เคย เกิดเหตุ
 มาหลาย ครั้ง ด้วย ญาติ นั้น ประสงค์จะมี อำนาจ เป็น ผู้รับ ราช การ แทน
 ผู้ต่อไป จึงได้คิด หาเด็ก มารับ เป็นลูก เลี้ยง ตัว ว่า การ แทน เมื่อเด็ก
 ลูกเลี้ยงที่ เป็น ญาติ คนใหม่ โต ขึ้น ยอม มอบ สมบัติ แล อำนาจ ให้ โดย ปรกติ
 ก็มี ที่ไม่ ยอม ให้เกิดวิวาท กัน ขึ้น ก็มี เพราะ เป็น การ ฝืน ใน ส่วน ญาติ
 เช่นนี้ อังกฤษ จึงได้ ไม่ ยอม รับ ลูกเลี้ยง ซึ่ง เล็ก เมื่อ เวลา ผู้ตาย
 ก็ยังมี เหตุเคลือบแคลง ด้วย อ้าง เอา ว่า ญาติ ผู้ตายได้ รับ เป็น บุตร เลี้ยง
 เมื่อ จน จะตาย เช่น นานาโรค ซึ่ง อังกฤษ ไม่ ยอม รับ ภายหลัง เป็น
 ขบถ ด้วยเนื้อโอรส เขาใน เวลาที่พวก ทหาร แยก ของ อังกฤษ เป็น ขบถ ก่อ
 เหตุใหญ่ โต ใน ประเทศ อินเดียได้ การ ที่เรา ทำ เข้า กรุง คง จะ มา ตามใน
 หนังสือ ที่มี เจือ มาใน พุทธ ศาสนา แต่ เข้า เปเรตนี้ เห็น จะ คิด มา แต่ผู้ที่
 เคย เล่น มี บู้ ย่า ตา ยาย อย่าง ฮินดู ถ้า มี ฉนั้น ดีร้าย ก็ จะ มา จาก ลาว อยู่ ใน
 เรื่อง เล่น มี อรรถา การ ที่ เล่น ๆ ทั้ง ปวง ไม่ ต้อง ใช้ ของ มาก ครั้น เข้า
 ใจ ว่า ของ น้อย จะ เป็น ของ มาก เหมือน อย่าง บัตร บุษบา เทวดา ได้ ขนมหเล็ก
 ขนมน้อย แต่ค่า จะกิน ก็ ไม่ พอ อิ่ม แต่ค่า ที่ โหระ ว่า นั้น สารพัด จะ ดี วิเศษ
 เกิน กว่า จริงใจ ร้อย เท่า พัน เท่า แล้ว ก็ ไม่ เป็น ปด เพราะ ของ เหล่า นั้น จะ
 กลับไป เป็น มาก ไม่ เลี้ยง แต่ เฉพาะ เทวดา ที่ เป็น นาย องค์ เดียว เลี้ยง
 ทั้ง เทวา ยบวิวาร ตลอด ไป ด้วย วิวาร นั้น นับด้วย โกฎิ ทั้ง นั้น การ ที่ ใช้ ของ
 น้อย ๆ เล่น ให้ เช่นนี้ ผู้คน คิด เห็น จะ คิด เพื่อ จะ ให้ เป็น แต่ แสดง ความ
 เคารพ ด้วยเห็น อยู่ แก่ ตา ว่า ถึง จะหา ของ ไป ให้ มาก มาย เท่าใด ก็ ไม่

บอกพระองค์ลงไป ไม่เหมือนเลี้ยงพระที่ฉันได้ ต้องเดิม ของ ซึ่งเป็นที่ชื่น ชม
ยินดี ของ ทายก ตลอดไป จนถึง เข้าพระ ซึ่ง รู้ อยู่ แล้ว ว่าการที่ ถวาย เข้า พระ
นั้น ใช้ จะไป ได้ แก่ พระพุทธ เจ้า อย่าง หนึ่ง อย่าง ใด คือ จะ ได้ รับ สิ่ง ของ
นั้นโดย ทาง เส้น ญา ทางอุทิศ ส่อน บุญก็ ไม่มี คง เป็น แต่ อามิต บูชา ขยำ
เดี่ยว กัน กับรูปเทียน ดอกไม้ ไม่ ต้อง ใช้ มาก สิ่ง ละหิบบเล็ก หิบบน้อย ก็พอ
แต่ ซึ่ง เชื่อถือ กันว่า ของ น้อย จะไป กลาย เป็น มาก ใน โลกย์ นาน นั้น เห็น จะ
เกิดขึ้น จากเรื่อง ทำบุญ เพียงหนึ่งได้ ร้อย เพียง พัน เพียง เป็นไป ตาม อธิยา
ไศรย คน เช่น ที่ เรียก ว่าเก็บ เบี้ยได้ รำน เห็น เป็น ถ้า ที่ จะ ได้ อย่างไร ก็เอา
ทุกอย่าง การ ที่ ทำเข้ากรุ กระทงใหญ่ สำหรับ ถวาย พระ เมื่อ ภาย หลัง นั้น
เห็นจะ มา ตามทาง นิทาน เรื่องเปรต ซึ่ง เป็น พราน ที่ กล่าว มา แต่ เรื่อง เข้าเปรต
เห็น จะ มา จาก เครื่อง เส้น

ใน หนังสือ นพมาศ กล่าว ว่า เข้า กรุ ที่ ทำ กัน ใน ครั้ง นั้น ประสงค์
อุทิศ ต่อ ปรัชคตูป ชิวเปรต ก็ ดู ต้อง กัน กับ คำ ที่ เสา ๆ อยู่ใน ชั้น หลัง นี้
การ ที่ จำแนก ชื่อ เปรต ต่าง ๆ ดู เป็น ตาม คัมภีร์ ชัม ชาบ มากกว่า ที่ มา ใน พระ
บาลี ญา อรรถ กถา ชั้น สูง ๆ เช่น ใน คัมภีร์ โลก สันฐาน เลมิ ลิน ทัญญา
ที่ มา ใน คัมภีร์ ชั้น สูง คือ มา ใน จตุตถ ปาราชิก คัมภีร์ อาติ กรรม แต่ จำ
แนก ประเภท เปรต ก็ ต่าง กัน กล่าวไว้ ใน โลก สันฐาน แล คัมภีร์ อาติ กรรม
คัมภีร์ ละลิต สอง พวก ใน ละลิต สอง พวก ทั้งสอง คัมภีร์ นั้น ก็ ไม่ ตรง กัน
ว่าไป คน ละ อย่าง พัง ดู ก็ เป็น การ ง่าย ที่ จะ คิด พรณา เป็น แต่ ว่า ให้
แปลก ๆ กัน ไป จะ เอา ลัก สอง ร้อย พวก ก็ เห็น จะ ได้ แต่ ใน มิตินทัญญา
นั้น มี ย่น กล่าว โดย สังเขป อีก ชั้น หนึ่ง คือ ว่า ถ้า จะ ย่น เข้า ก็ คง เป็น ลี
จำพวก ที่ เขา จะ บัน อาการ ตาม ที่ คล้าย ๆ กัน เป็น พวก หนึ่ง พวก หนึ่ง

คือ อุตุป ชีวี เลี้ยง ชีวิตร ด้วย มลทิน แห่ง กรรม แล หนอง เลือด ทั้ง ปวง พวก
หนึ่ง ขุบขี้ปาลิยะหยากเข้า หยากน้ำอยู่เป็นนิคย พวกหนึ่ง นิชฌามะตันทิกะ
เพลิงเผา อยู่ภายใน เป็น นิคย พวก หนึ่ง ปรัตตูปชีวี เลี้ยง ชีวิตร ด้วย ผล
แห่ง ทาน ที่ผู้อื่นให้ จิตร ระวังแต่ที่ จะ รับ ส่วน กุศล อย่าง เดียว พวก หนึ่ง
เปรด พวกหลังนี้ คือ เปรด ที่ทำ เข้า กรู อุทิศให้ คำ ที่เรียกว่า เข้า กรู นั้น
ชรอย จะ มา จาก ภาษา มคธ ว่า กระ แผล ว่า เข้า อย่าง หนึ่ง ตาม ดิกขันนารี
ซิลเดอร แผล ว่า เข้า ต้ม ให้ ลุก แล้ว แต่ เรียก ชิม ซาบ กัน ไป ก็ กลาย เป็น กรู
ครั้น เมื่อ กรู แผล ไม่ ออก แล้ว จึง มี ผู้ เคา เป็น ตู ต่อ ไป อีก เพื่อให้ ได้ ความสำเร็จ
แต่ เหตุใด จึง มา ทำ เข้า กรู กัน ใน ฤตุ สารท ไม่ได้ ความสำเร็จ ฤา จะ ทำให้ เป็น
คู่ กัน กับ เข้า ผลอก กระบอง น้ำ ซึ่ง ได้ ทำ ใน เวลา ตฤศ สุก ยี่ บ้าง ดอก กระมัง
หนึ่งใน การ พระ ราช พิธี สารท นี้ ก็มี เข้า บิณฑ เช่น ได้ พรธนา แล้ว
เมื่อ สงก รณัน นั้น เหมือน กัน เพราะ เป็น พิธี กิ่ง กลาง ยี่

การ พระ ราช กุศล กาลานุกาล

ใน กำหนด พระ ราช พิธี สารท ได้ กล่าว ถึง เข้า กระ ทง แล ของ
ลำดับปรกณ์ มา เสร็จ แล้ว ใน ที่นี้ จึง ไม่ ต้อง กล่าว พิสดาร ขอ บอก
แต่ ว่า ใน วัน เดือน ๑๑ ขึ้น ค่ำ ๑ เจ้าพนักงาน ได้ เชิญ พระ บรมอัญฐิ แล
พระ อัญฐิ เहां จำนวน ที่ เคย สดับปรกณ์ มา แต่ ก่อน ออกไป ประดิษฐาน บน
พระ ที่นั่ง เสวตฉัตร แล โต๊ะ จั่น ทั้ง ใน พระ ราช วัง บวร แล หอ พระ นาค ก็มี
การ พระ ราช กุศล ตาม เคย เหมือน กาลานุกาล อื่น ๆ พระ สงฆ์ ที่ สดับปรกณ์
ก็ เกือบ จะ เป็น สำ รับ เดียว กัน นั้น เอง

คำ ตัก เตือน ใน พระราชพิธี สารท

การ สวดมนต์ใน เวลา คำ ก็เป็น ตาม ธรรมเนียม เรียบ ร้อยดี อยุ่ มีแต่ใน วัน กวน เข้า ทัพย์ ภูษา มาลาต้อง เก็บ ไบ มตุ้ม ให้พอ แก่ที่จะ พระ ราชทาน เจ้า กวน เข้า ทัพย์ คือ อย่า ให้ต่ำ กว่า สิบหก ไบ ลงไป ถ้าต่ำ ลงไป แล้ว เคย เคย มา หลาย ครั้ง ถ้ามาก จน ถึง สาม สิบ สอง ไบ ยิ่งดี หนึ่ง ไบ มตุ้ม ที่เก็บ มา นั้น เป็น อย่าง ใช้ไม่ได้แท้ ๆ มัก จะ ต้อง ห้อยหู มาก กว่า หัก คือ เขียว อ่อน เหลือ เกิน ด้วยเก็บ มา ไว้ ซ้ำ ๆ ญาไปรวบ กระ ซาก มา แต่ที่ ไบ อ่อน ๆ จน สี่ แดง การที่ได้ เตือน ใน หนังสือ อวชิรญาณ แต่ก่อน ก็มี แต่ ภูษา มาลาไม่มี ผู้ใด ได้ รับ หนังสือ อวชิรญาณ ท่านอธิ บัติ ผู้ซึ่ง บัง คับ ภูษา มาลา ทุก วัน นี้ ก็ ทรง หนังสือ ไม่ ออก ฉัตร มงคลครอบ พระ กริ่ง ยัง ขาด ได้ ถึง นิ น ทา ไว้ดัง นั้น คง ไม่ รู้ ช่าง เป็น ไร ยังมี เรื่อง ที่เคย กาฬี ใน พิธี สารท อีก อย่าง หนึ่ง คือ เข้า กระ ทง ที่สำหรับ สดับ ปกรณ์ พระบรมอัฐิ นั้น เคย มา ตั้ง อยู่ ที่ หลัง ฉาก มุข ได้ แต่ก่อน มา ถ้า เวลา จวน เพน แล้ว เถ้า แก่ เคย ขน ส่ง มหาด เล็ก ทาง พระ ทวาร ฉาก ข้าง ตวันตก มหาด เล็ก ส่ง กรมวัง แลทนาย เลื่อน นำลง ไป ถวาย พระสังฆ์ ที่ มา คอย สดับ ปกรณ์ แต่บาง ปี มหาด เล็ก เคย ๆ อยู่ กรม วัง ก็ เคย ไป เรียก เอาเอง ก็มี ถ้า ถูก เคย เข้า ด้วย กัน หมด แล้ว เป็น เกิด ความ ทุก คราว การอื่น ๆ ก็ ดู ไม่ ใคร่ มี ขัด ข้อง ขาด เหลือ อัน ไต นึก

เรื่องตักบาตรน้ำผึ้ง

การ ตัก บาตร น้ำ ผึ้ง นี้ ไม่ได้ เป็น พระ ราช กุศล ซึ่ง มี มา ใน เรื่อง ราม
เกา ๆ ปรา กฏ ใน หนังสือ แห่ง ไต เป็น การ พัง เกิด ขึ้น ใหม่ ใน รัชกาล ที่ ๔
เหมือน อย่าง วิสาขบูชา แล มาฆบูชา ทำ อนุ โลม ตาม ผู้ ซึ่ง นัย ถือ พระ
พุทธ สาสนา แก่ ก่อน ได้ โดย ทำ มา แต่ การ ที่ ทำ นั้น จัก ไม่ ตั้ง เป็น ราชการ
สำหรับ แผ่น ดิน แท้ นั้ ทำ เป็น ส่วน ธรรม ยุติ กา ฤๅ เฉพาะ แต่ วัด บวรนิเวศ
ด้วย อีก เป็น การ ของ วัด มากกว่า ของ บ้าน คือ เมื่อ เวลา ทรง ผนวช อยู่
ที่ วัด บวรนิเวศ ได้ เคย มี การ วิสาขบูชา มาฆบูชา ตักบาตร น้ำ ผึ้ง เมื่อ ได้
เสด็จ เสด็จ ถวียง ราช สม บั ต์ แล้ว จึง ได้ ทรง ยก เข้า มา ทำ ใน วัด พระ ศรี รัตน
ศาสดา ราม อีก ส่วน หนึ่ง พระ สงฆ์ ที่ ณั้ ใน การ ตัก บาตร น้ำ ผึ้ง เดิม
ก็ ใช้ ราช ภาชนะ ถา นา นุกรม วัด บวร นิเวศ วัด เดียว ทั้ง สิบ รูป ต่อ ภาย
หลัง เมื่อ ทรง สร้าง วัด ราช ประดิษฐาน จึง ได้ มี พระ ราช ภาชนะ ถา นา นุกรม
วัด ราช ประดิษฐาน เข้า ใน จำนวน สิบ รูป นั้น ด้วย ครั้น ภาย หลัง เมื่อ ยี่ ข้า พเจ้า
บวช เณร ย้าย เข้า มา เลี้ยง พระ ที่ พระ ที่ ณั้ พุทธ มณฑล เขียว มุข ได้ มี เจ้า
พระ เจ้า เณร ที่ บวช ใหม่ เดิม นอก จาก จำนวน สิบ รูป ขึ้น ไป อีก ต่อ มา
ภาย หลัง ก็ โดย เป็น แบบ เจ้า พระ เจ้า เณร ทรง ผนวช ใหม่ เข้า มา ณั้ แล ได้
น้ำ ผึ้ง ที่ ทรง บาตร นั้น ด้วย เป็น ผล ของ เจ้า พระ เจ้า เณร ด้วย กลาย ๆ ครั้น ใน
รัชกาล ประ จุ บั นั้ เชิญ พระ พุทธ บุคยรัตน์ ไป ประ ดิษฐาน ที่ พระ พุทธรัตน
สถาน แล้ว จึง ย้าย เลี้ยง พระ ไป ที่ พระ พุทธ รัตน สถาน แต่ ที่ แคบ ไม่ พอ
พระ สงฆ์ จึง ต้อง แยก ไป ณั้ ที่ พระ คำนั้ ทรง ผนวช บ้าง แต่ ก่อน ทรง

บาตร ที่ มุข หลัง พระอุโบสถ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม ภายหลังจึงย้าย
 มาที่ พระที่นั่ง ทรงธรรม ครั้น เมื่อ ไป เลี้ยง พระที่ พระพุทธรัตนสถาน
 ทรง บาตร ก็ย้ายไปที่ ซา ลา ได้ต้นจันทร์ นำ ประทุมกลาสน์ ประเวศมา
 จน ทุกวันนั้น บาตร ที่ ทรง นั้น มี บาตร พระพุทธรูป ใน ที่ต่าง ๆ แล บาตร พระ
 สงฆ์ มี แต่ตัว บาตร ไม่ได้ หุ้มดลก ตั้ง เรียงบนผ้า ทรงด้วย ชันเงินทรงบาตร ๆ
 ละ ชัน มี ผล ส้มอ ทั้ง ลงไป ใน บาตร นั้น บาตร ละแก้วผล สิบ ผล ตาม แต่ จะมี
 มาก มี น้อย ต่อ นั้น ไป เจ้า นาย ฝ่าย ใน เล็ดจ์ ขึ้น มา ทรงบาตรน้ำผึ้ง ตาม
 แต่ พระ องค์ใด จะ ทรง ครัทธา มาก น้อย เท่าใด ไม่มี กำหนด แต่ น้ำผึ้ง คง
 ได้ เต็ม ทุก ๆ บาตร เพราะบอก พระองค์ บาตรใดก็คง เต็ม จน เต็ม จำนวน บาตร
 ที่ ทรง บาตร น้ำผึ้ง ดังนี้ ใน การทรงบาตร น้ำผึ้ง นั้น เล็ดจ์ ลง ทรง จุดเครื่อง
 นมัสการ ทรง คีล พระ สงฆ์ ถวายพร พระ ทรง ประเคน แล้ว เล็ดจ์ ทรง บาตรน้ำ
 ผึ้ง เมื่อ เล็ดจ์ กลับ ก็ พอ ใกล้ กับ เวลา ที่ พระสงฆ์ฉันแล้ว ทรง ถวายไทย
 ทาน หมากรุก รูป เทียน แล น้ำผึ้งขวด อด ขนาด เล็กขวดหนึ่ง พระสงฆ์ถวาย
 อนุโมทนา ด้วยกาเล แลยัสสะทาเนนะ แล้ว ก็ เล็ดจ์ ขึ้น มี การ เทศนาเรื่อง
 ตัก บาตร น้ำผึ้งต่อไป การ เทศนา เปน ถิ่นทูลหลวง แต่ไม่ได้เทศน์ว่าที่นั่น
 เทศน์ที่ พระที่นั่ง ทรงธรรม เจ้า นายแล ข้าราชการ ฝ่าย ใน พัง เรื่องที่ เทศน์
 นั้น ว่า ด้วย นิทาน เรื่อง ตัก บาตรน้ำผึ้ง ที่ มี มา ใน เกาส์ซซันส์ เปนการ
 แสดง มูล เหตุ อนุโมทนา ใน มุขทาน ที่ได้ทำ ใน วัน นั้น ข้าพเจ้า เห็น ว่า ควรจะ
 นำ มูล เหตุตาม ทาง ที่ เทศนา นั้น มา กล่าว ใน ที่นี้ พอ จะ ได้ รู้ เรื่อง ตลอด ว่า
 เหตุ การ อย่างไร จึง ได้ เกิด ตัก บาตรน้ำผึ้ง ขึ้น แล น้ำผึ้ง ซึ่ง ดู ก็ ไม่ เปน
 ประโยชน์อัน ไฉน ก็ สู้ เข้า สารไม่ได้ ทำไม่ จึง ได้ ต้องถึง ตักบาตรตักพัก

ดู ก็ น่า จะ ถาม อยู่ แต่ เรื่อง ที่ ข้าพเจ้า จะ เล่า นั้น จะ ไม่ เดิน เนื้อความ แต่ ตาม ที่ เทศนา อย่าง เดียว จะ ขอ แสดง ความ เห็น แล ตาม ที่ ตัว ทราบ เพิ่ม เติม ปน ลง บ้าง ตาม สม ควร แก่ ข้อ ความ

ใจ ความ ในเกล็ดชช ษัณฺณ นั้น ว่า พระพุทธเจ้า เสด็จ อยู่ใน เมืองสาวัตถี ประทับ ณเชตวันาราม อาราม แห่ง อนาถ บิณฺฑิก คหบดี ครั้ง นั้น พระ ภิกษุ ทั้ง หลาย อาพาธ เรียก ว่า สรทิกาพาธ แปล กัน ว่า ไข้ เกิด ในสรทกาล อากาศ ที่ เป็น นั้น คือ “ฉนฺ ยาคู แล ภักฺร ไม่ ตั้ง อยู่ตาม ปกติ ได้” ยาคู ที่ ต้ม แล้ว ก็ พิ บัด ชัน เลี้ย ออก เลี้ย จาก มุข ทวาร ไม่ อยู่ ได้ นาน ใน อุทร ประเทศ ” คำ ที่ ว่า นี้ เป็น โวหาร แปล จาก ภาษา มคธ ถ้า พุด กัน อย่าง ไทย ๆ ก็ ว่า ใน ฤ ๆ นั้น พระสงฆ์ นั้น ยาคู ก็ ตี อาหาร อื่น ก็ ตี ให้ เกิด โรค อา เจียน ออก มา เลี้ย อาหาร ไม่ ตั้ง อยู่ ได้ เป็น เหมือน กัน มาก ๆ ก็ พา กัน หิว โหย อ่อน เพลี้ย ไป ร่าง กาย ก็ ผ่าย ผอม เสว้า หมอง ผิว เหลือง ชัน เหลือง ชัน เมื่อ ผอม ไป เช่น นั้น เล็น ก็ ลมพรัง ขึ้น ตาม กาย เพราะ โรค ที่ เป็น นั้น พระ พุทธเจ้าทอด พระ เนตร เห็น ตรัส ตาม พระ อานนตฺ พระ อานนตฺ ก็ กราบ ทูล ตาม เหตุ ที่ เป็น นั้น ครั้น เมื่อ พระพุทธ เจ้า เสด็จ เข้า อยู่ ณ ที่ สังกต จึง ทรง พระ ปรวิ ติค ถึง ทุกข พิ บัด ซึ่ง เกิด ขึ้น แก่ พระ สงฆ์ นั้น จึง ได้ ทรง พระดำริห์ จะหา สิ่งใด อนุญาต ให้ แก่ พระสงฆ์ ให้ เป็น ยา ด้วย เป็นอาหาร ด้วย แต่ จะ ไม่ ให้ เป็น อาหาร หยาบ เมื่อ ทรง พระดำริห์ เช่น นั้น จึง ทรง คิด เห็น ยา ห้า อย่าง คือ เนยใส อย่าง หนึ่ง เนยข้น อย่าง หนึ่ง น้ำมัน อย่าง หนึ่ง น้ำผึ้ง อย่าง หนึ่ง น้ำ อ้อย อย่าง หนึ่ง ถือ กัน ว่า เป็นยา ด้วย เป็น อาหาร ด้วย แต่ ไม่ เป็น อาหาร หยาบ เนยใส เนย ข้น ที่ กล่าว ใน ที่ นี้ จะ เข้าใจ ว่า เป็น บัด เตอ แล ชีส ตาม อ อย่าง เช่น ของ ฝรั่งเศส มีขาย เดียว นี้ ไม่ได้ ตัว นวนิต เนย

ชั้น นั้น เกลว กว่า บัตเตอ ที่เรา เรียกว่า เนย เกลว ของฝรั่ง ลิปป์ นั้น กลบ เกลว
 คว้าง ยิ่ง ขึ้น ไป เปน น้ำมัน แต่เปนของ เกิด ด้วยน้ำ นม ทั้งสองอย่าง ต้องเข้า
 ใจว่า เปน เนย อย่าง ซ้องหัดถ์ ชนิด หนึ่ง เช่นนี้ ส่วนน้ำมันนั้นเล่าก็หมายเอา น้ำ
 มันงาเปนที่ ตั้ง แต่ท่านรวบรวม น้ำมัน บรรดาที่ ออกจากผลไม้ แลเปลวสัตว์
 เข้า ไว้ ใน หมวกน้ำ มันนี้ ด้วย น้ำมัน นั้น เปน อันมี อย่าง กว้าง ไม่ ต้อง คิด ถึง
 น้ำอ้อยนั้น รวบน้ำตาลต่าง ๆ เข้าใน หมวกนั้น ด้วย เกดซ์ ๕ อย่างนี้ พระ
 พุทธเจ้า ทรงเห็น ว่า ควรจะอนุญาตให้ พระสงฆ์ ทั้งหลายฉัน ในเวลาเช้า ชั่วเที่ยง
 จึง ได้ ทรงอนุญาต แก่พระสงฆ์ ทั้ง ปวงเปนครั้งแรก คำ ซึ่งเรียก ว่าอนุญาตใน
 ที่นี้ ถ้าจะว่าตาม ความเห็น เราไทย ๆ ในเวลา เข้า ชั่วเที่ยง อาหาร เหล่านี้
 ก็ ไม่ เปนที่ ห้ามปราม ไม่ให้ พระสงฆ์ ฉันมาแต่ก่อน เมื่อ อนุญาต ก็ ไม่ได้
 อนุญาตให้ ฉัน นอก กาล คือ นอก เวลา ที่พระสงฆ์ ฉันอาหาร ได้ตาม ปรกติ
 ถ้า เปนคนเรา ทุกวันนี้ ก็น่าจะเรียกว่า ขวน ฤ ลังให้ ฉัน ด้วย ความ มุ่ง หมาย
 คิด เห็น ว่า จะให้ แก่โรค ด้วย แก่หิว ด้วย ไป มีพิน กันอยู่ คำหนึ่งที่ว่าทำไม จึง
 ต้องหา ที่ ไม่ให้ เปนอาหาร หยาบ เพราะในเวลาเช้า เช่น นั้น อาหาร หยาบ
 พระสงฆ์ ยังฉันได้ อยู่ เห็น ว่าที่หา ไม่ให้ เปนอาหาร หยาบนั้น คือ จะทรง
 เห็น ว่า อาหาร หยาบ ไม่ ย่อย ซึมซาบ ไปได้ โดย ง่าย ต้อง ไปตั้งอยู่ ชั่ว
 นาน จึง ได้ กระท้อน อาเจียน ออก มา เสีย ถ้า เปนอาหาร ละเลียด เช่น นี้ ถึง ว่า
 อาหารหยาบ จะอาเจียน ออกมาเสีย อาหารละเลียด คงจะเหลือ อยู่ได้ เปน คำล้ง
 แก่หิวโหย แลของ ห้าอย่างนี้ ในประเทศ นั้น ถือกัน ว่า เปน ยา บาง ที่
 จะ เปน เครื่องบำบัด โรค ที่ เปนนั่น ได้ ด้วย ครั้น เมื่อ พระสงฆ์ ได้รับ อนุญาต
 เช่น นั้น ก็ พากัน บริโภค เกดซ์ ๕ อย่าง แต่ไป กลับ เกิด ขี้ลักขลัก มาก ไป
 ตามลำนวน เทคน์ ท่านว่า “โภชนะที่ เสรั้าหมอง ของบริโภคตามปรกติทั้งหลาย

ยังไม่ชอบใจแต่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว จะกล่าวไปถึงโกชน ที่ระคนให้เหินยว
ด้วยสัปปยนิวัต เปนต้น นั้นเล่า ครั้น มารจะคนเข้า ให้เหินยว ด้วย สัปปยนิวัต
เปนต้นแล้ว ก็ยังไม่ เปน ที่ ชอบใจ ฉะนั้นไม่ได้ โดย พิเศษ กว่าโกชน ที่ เสวรา
หมอง ตาม ปกติ อีกเล่า อา โศรย สรทิกา พาช นั้นด้วย บริโศก ฉนั้น กัด ตา
หารไม่ได้ ด้วย ทั้งสอง โทชนนี้ ภิกษุทั้งหลาย นั้นก็ ฝ่าย ผอม หนัก ไป กว่าแต่
ก่อน ” ข้อความที่ ว่ามานี้ คือแปลว่า อาหาร เดิมที่ เปน อันโอตเเบออล ไม่
นำกิน ฤา กินไม่ได้ อยู่แล้ว นั้น มาคลุก เคล้าเข้าด้วย เนยเหลวเนยข้นเปนต้น
ก็ยัง อันโอตเเบออล กินไม่ได้ หนักไป เมื่อ อาหาร ตามปกติก็ อาเจียนอยู่แล้ว
ยิ่ง คลุก เคล้า เข้าด้วย ช้อง หัดถ์ ทั้งหลาย เหล่า นี้ก็ยัง ทำให้อาเจียนมาก ขึ้น ด้วย
แลกินเข้าไปไม่ได้ ด้วย เพราะอาหารยิ่ง น้อยลง ไปเช่นนี้ พระสงฆ์ จึงผอมหนัก
ไป กว่าแต่ ก่อน ครั้น พระ พุทธเจ้า ทอด พระ เนตร เห็น จึง ตรัสถาม พระ
อาณนทอีก เมื่อ พระอาณนท กราบ ทูลให้ ทรง ทราบ แล้ว จึง ตรัส เรียกภิกษุ
ทั้งหลายอนุญาตให้รับ เภสัช ๕ ประการ บริโศก ฉนั้นได้ ในเวลา วิกาล คือ
ตั้งแต่เที่ยงแล้วไป จนรุ่ง สว่าง อีกชั้นหนึ่ง เพื่อจะให้ ได้ เสียง เวลา กับ ฉนั้น
อาหาร แลอยู่ ข้าง จะสำหรับ แก่ หิว ด้วย ดู ก็ เปนการ ตก ลง เรียบ ร้อย กัน ไป
แต่ไม่ได้ มี กำหนด ว่ารับไว้ บริโศก ได้เพียง ไต เปน ทาง ที่ ผู้ เลื่อมใส จะ
ถวาย คิลานบัจ จัย เภสัช บริกขาร แก่พระสงฆ์ มากขึ้น พระสงฆ์ รับ แล้ว ก็ เกีย
ไว้ฉนั้น ต่อ ๆ ไป ไม่มี กำหนด จนไปเกิดเหตุ ขึ้น คือ มีพระอรหันต์ องค์ หนึ่ง
ชื่อ พระ บิณท วังคะ ข้า นาญ ในอิทธีวิธญาณ วัน หนึ่ง พระ เถระ เจ้า
ปราดนา จะ ทำ ที่ อยู่ ที่ เจริญ เขา ในเมือง ราชคฤห์ ให้ ข้าระ บัดกวาด พระ
เจ้า พิม พัสสาร เสด็จ ไป เห็น จึง คำ รัดถาม ว่า พระ ผู้ เปนเจ้า จะต้อง การ
อารา มิก บุรุษ คน รักษา อาราม ฤา พระ ผู้ เปนเจ้า ถวาย พระพร ว่า พระ

พุทธเจ้า ยัง มิได้ อนุญาต พระเจ้า พิมพิสาร จึง ว่า ขอ ให้ พระ ผู้ เปน เจ้า กราบ
 ทูล แล้ว บอก ให้ ข้า พเจ้า ทราบ ด้วย แล้ว พระ ผู้ เปน เจ้า จึง ให้ นำ ข้อ ความ
 นั้น ไป ทูล พระ พุทธเจ้า พระพุทธเจ้า ก็ ทรง อนุญาต ครั้น เมื่อ พระ เจ้า พิม
 พิสาร เสด็จ ออกไป ครั้ง ที่ สอง ถ้าม พระ มหา เสด็จ ได้ ความ ว่า พระ พุทธ
 เจ้า ทรง พระ อนุญาต แล้ว จึง ตรัส ว่า จะ ถวาย คน รักษา อาราม คน หนึ่ง แต่
 ครั้น เมื่อ เสด็จ กลับ เข้า ไป มี ราชการ มาก ทรง ลืม เลี้ยว ล่วง มา ข้า นาน
 จึง ทรง ระกุก ได้ รับสั่ง ถ้าม ลัพ พัตถ กะ อมาตย์ ว่า เรา จะ ถวาย คน
 รักษา อาราม แก่ พระ บิณฑวัง ณะ นั้น ได้ ถวาย แล้ว ฤยัง อมาตย์ ทูล
 ว่า ยัง ไม่ได้ ถวาย คำ รัส ถ้าม ว่า ล่วง มา ได้ ก็ มาก น้อย แล้ว อมาตย์ ทูล ว่า
 ตั้งแต่ ทรง รับ มาวน นั้น จน ถึง วัน นี้ ได้ ทำ ร้อย วา ตี พระ เจ้า พิมพิสาร จึง
 สั่ง ให้ ถวาย อารามิก มนุษย์ ห้า ร้อย คน ทวี ชัน รา ตรี ละ คน หนึ่ง บ้าน
 เลข วัด นั้น คน ทั้ง ปวง จึง เรียก ว่า อารามิก คาม บ้าง บิณฑคาม บ้าง พระ
 บิณฑวัง ณะ ก็ เปน กุ ลู ปกะ เข้า ออก อยู่ ใน หมู่ บ้าน นั้น วัน หนึ่ง มีการ
 เล่น มหรศพ เปน การ เอิกเกริก เด็ก ๆ ใน บ้าน นั้น แต่ง ตัว ด้วย เครื่อง ประ
 ดับ แล ดอกไม้ ต่าง ๆ เล่น การ มหรศพ พระ บิณฑวัง ณะ เข้า ไป
 บิณฑบาต เมื่อ ไป ถึง เรือน แห่ง หนึ่ง ลูก หลิง ของ เจ้า ของ เรือน นั้น
 เห็น เด็ก ๆ ทั้ง ปวง แต่ง ตัว ก็ เข้า ไป ขอ เครื่อง แต่ง ตัว แล ดอกไม้ กับ บิดา
 มารดา พระ บิณฑวัง ณะ ทราบ ว่า เด็ก นั้น อยาก จะ ได้ เครื่อง แต่ง ตัว บ้าง
 จึง ถู เอา เสวียน หล้า อัน หนึ่ง สั่ง ให้ แก่ มารดา ให้ สรวม คีตะ เด็ก หลิง นั้น
 เสวียน หล้า ก็ กลาย เปน ดอกไม้ ทองงาม งดงาม ถึง นาง ใน พระราชวัง ก็ ไม่
 มี ดอกไม้ ทองงาม เปรี๊ยะ เหมือน ได้ เมื่อ คน ทั้ง ปวง เห็น ดัง นั้น ก็ เข้าใจ ว่า
 จะได้ มา ด้วย ไวร กรรม จึง กราบ ทูล พระ เจ้า พิมพิสาร พระ เจ้า พิมพิสาร ก็ สั่ง

ให้จับ ข้า พระ ตะกุด นั้นไป จำไว้ ครั้น คราว ที่ สอง พระ บิณฑุรักษ์จะไป
ที่ เรือน นั้น อีกไม่ พบ เจ้า ของ เรือน จึงได้ถาม ผู้ที่ อยู่ใกล้ เคียง ได้ ความ ว่า
เพราะ ดอกไม้ ทอง พวง นั้น เป็นเหตุให้ต้อง จำ จึงได้ เข้าไป ใน พระราชวัง
แล้ว ทูล ถาม พระเจ้าพิมพิสาร ว่า เอา ข้าพระตะกุด นั้น มา จำไว้ ด้วย เหตุ อันใด
พระเจ้า พิมพิสาร จึง ตอบ ว่า ดอกไม้ ทอง เช่น นั้น แต่ คน ที่ อยู่ใกล้ เคียง ข้าพเจ้า
ยัง ไม่ มี คน จน เช่น นั้นจะ ไป ได้ มา แต่ ไหน คง จะ ต้อง ไป ขโมย เอา
มา ไม่ ต้อง สงสัย เมื่อ พระบิณฑุรักษ์ได้ ยิน เช่น นั้น ก็ ธิฎฐาน ให้ ปราสาท
พระเจ้า พิม พิศาร เป็น ทอง คำ แล้ว ถวาย พระ พร ถาม ว่า ปราสาททอง
คำ นี้ พระ องค์ ได้ มา แต่ ไหน พระเจ้า พิมพิสาร จึง ตอบ ว่า ข้าพเจ้าทราบ
แล้ว ว่า เป็น ด้วย อาณูภาพ ฤทธิ ของ พระ ผู้เป็น เจ้า ถึง ดอกไม้ ทอง นั้น ก็ จะ
เป็น เช่น นี้ จึง รับ สั่ง ให้ ปลดปล่อย ข้าพระ ตะกุด นั้น จาก เวร จำ เมื่อ คน
ทั้งปวง ได้ ทราบ ก็ มีความ เลื่อมใส มากพากัน นำ เกล้าชั้ ทั้ง ๕ นี้ มา ถวาย
มาก จน ล้น เหลือ พระผู้เป็น เจ้า ไม่ สะสม เกล้าชั้ ที่ ได้ นั้น ไว้ แจกจ่าย ให้
แก่ ภิกษุ ที่ เป็น บริวาร ภิกษุ ที่ เป็น บริลัษณ์ มาก ก็ เก็บ เกล้าชั้ ที่ ได้ แจก นั้น ไว้
ใน ภาชนะ ต่าง ๆ จนถึง ห่อผ้า กรอง น้ำ บ้าง ถู บ้าง ห้อย เกี้ยว ไว้ ตาม
บาน หน้า ต่าง เกล้าชั้ เหล่า นั้น ก็ ไหล ช่ม ซาบ ซาย เียบ เประ ประเด็น เสนาคณะ
หมู่ ทั้ง ปวง ก็ เข้า ประทุษร้าย เสนาคณะ ทั้ง ของ เปน อัน มาก คน ทั้งปวง เห็น
ก็ พากัน ตี เตียน ว่า สมณะ สากย บุตติย เหล่านี้ มี คลัง เหมือน พระเจ้าพิมพิสาร
มคธ ราช เมื่อ ภิกษุ ที่ มี กน้อย ล้น ไตรู มี ความ ละอาย แล มัก สงสัย ก็ พากัน
นัยกโทษ ตี เตียน แล กราบ ทูล พระ พุทธ เจ้า พระพุทธเจ้า จึง ได้ ประชุม พระสงฆ์ ได้
ถาม ภิกษุ พวก นั้น รับ เปน ลั้ ทรง ตี เตียน เปน อัน มาก แล้ว จึง ตั้ง บัญญัติ ลั้
ขาบ ท ว่า เกล้าชั้ ทั้ง ๕ นี้ ภิกษุ รับ แล้ว สะสม ไว้ บริโภค ตลอด เจ็ด วัน เปน

อย่าง ยิง ถ้า รับ แล้ว เก็บ ไว้ พัน เจ็ด วัน ไป ของ นั้น เปน นิสัคคีย์ ภิกษุ
เจ้า ของ ต้อง อาบัติ ปาจิตตีย์ เพราะ มี บัญญัติ เช่น นี้ ของ ทั้ง ปวง นั้น จึง
เรียกว่า ลัตตาทะกาลิก คือ มี กำหนด เจ็ด วัน ตั้งแต่ วัน รับ ไป เปน กาละ
ถ้า ไม่ สละ เสีย ใน เจ็ด วัน ถ้า ไม่ได้ ตั้งใจ เสีย ใน เจ็ด วัน ว่า จะ ไม่ กิน เลย
เมื่อ ล่วง เจ็ด วัน ไป ถึง อรุณ วัน ที่ แยก ของ นั้น เปน นิสัคคีย์ เจ้า ของ
ต้อง อาบัติ ปาจิตตีย์ นับ ตาม ของ มาก ของ น้อย ต้อง เสีย สละ ของ นั้น ก่อน
จึง จะ แสดง อาบัติ ได้ เมื่อ เทคนา เล่า เรื่อง มา ถึง เพียง นี้ จะ จบ ลง จึง ได้ ว่า เพราะ
พระ พุทธาณุญาต สมัย มี มา ณ บัดนี้ บัณฑิต ขาด ผู้ นับ ถือ พระ พุทธสาสนา จึง
ได้ บูชา พระ พุทธาณุญาต นั้น บริจาค น้ำผึ้ง อัน นับ ภายใน ยา ๕ ประการ
ใน พุทธ บริตซ์ ใน สมัย ถึง สละ ทะ ถ้า จน ใกล้เคียง ทะ กาล เปน ธรรมเนียม
มี มา ด้วย ประการ นี้

เรื่อง ยา ๕ สิ่งนี้ ถ้า จะ คิด ตาม ประเทศ ของ เรานอกจาก น้ำผึ้ง แล้ว ก็
เปน ของ แลลง ที่ หมอ จะ พัง ห้าม ไม่ ให้ คน ไข้ กิน ทั้ง นั้น จะ เปน เพราะ เหตุ
นั้น ถ้า อย่างไร การ ถวาย เภสัช ทั้ง ๕ ใน สรรพ กาล นี้ จึง ลง ถวาย อยู่ แต่
น้ำผึ้ง อย่าง เดียว ถวาย ด้วย ความ มุ่งหมาย ว่า จะ ให้ ไข้ เปน ยา ตาม เรื่อง
เก่า ไม่ได้ ถวาย อย่าง มาก พล น้ำ ตาล ทรา ย ใบ ชา เช่น ใน เวลา อื่น ๆ แต่ ใน
ประเทศ อื่น เดียว ตลอด ลง มา จนถึง ถึง กา เภสัช ๕ อย่างนี้ อยู่ ข้าง หยอด กัน มาก
จน ถึง นิทาน ใน มหา วงษ์ มี เรื่อง รวบรวม ถึง เรื่อง น้ำผึ้ง ว่า ด้วย ชาติ ก่อน ของ
พระเจ้า ศรี ธรรมา โคก แล พระ เจ้า เทวานัม บัณฑิต เจ้านิโครธสาม เณร ทั้ง สาม
ชาติ ก่อน เปน ญาติ พี่น้อง กัน เปน พ่อ ค้า น้ำผึ้ง ทั้ง สาม คน พี่ ไหญ่ พี่ กลาง ไป
ซื้อ น้ำผึ้ง มา ให้ น้อง สดุดี ท้อง ขาย พระ บั เจก โภธิ องค์ หนึ่ง อยู่ ที่ เขา คันธ มาทน์
เปน วัน โรค อัน คว จะ เยีย ยา ด้วย น้ำผึ้ง ได้ ความ เวทนา รุ่มร้อน ด้วย โรค อัน

นั้น พระมัจเจกโพธิ์ก็องค์หนึ่ง ทราบว่า โรคนั้นจะหาย ด้วยน้ำผึ้ง จึง
 เหาะ มายัง เมืองพาราณสี เพื่อจะหาน้ำผึ้ง พบผู้หญิงชาวบ้านที่ รับจ้าง เขาหลง
 ไป ตักน้ำ จึงถามว่า ร้าน ขายน้ำผึ้งอยู่แห่ง ไต นาง นั้น ก็ชี้บอก ร้านให้
 เมื่อ ไป ถึง ที่ ร้านก็ ไปหยุด ยืน อยู่ พ่อค้า น้ำผึ้งคนเล็กมี ความเลื่อมใส จึง
 รับบาตร ไป ริน น้ำผึ้ง ลง เต็ม บาตร แล้ว ส่งถวายพระมัจเจกโพธิ์ น้ำผึ้งก็ ล้นไหล
 ลง ยัง พื้น แผ่นดิน พ่อค้า นั้น จึง ได้ตั้ง ความปรารถนา ขอให้ ได้เอกราช
 สมบัติ ใหญ่ ในสกลชมพูทวีป และได้มี อาณา จักรแม่ ไปเบียดเบียนโยชน หนึ่ง
 ภายใต้อำนาจ โยชนหนึ่ง เพราะเหตุ นั้น พระเจ้า ศรีธรรมาโคก จึงได้มี เศษ
 นุภาพ มาก น้ำผึ้ง แก่ โรคได้ จน ถึง เป็น ผู้เช่นนี้ ก็ แปลกกับยาบ้านเรามาก
 แต่ ดูยังไม่ ล้ว วิชา เล่มขอ น้ำมัน เนย ซึ่ง เพราะไม่ได้ น้ำมัน เนย เท่านั้นถึงแก่
 ตายได้ มี เรื่องราว ในมหาวงษ์ เหมือนกัน ว่ามี เณร สององค์ พี่ชื่อบิด
 น้องชื่อบุญธิ์ เป็นพระอรหันต์ พระบิดเณร ถูกพิดมัมเมลงบึงได้ ความทุกข์ เวทนา
 พระบุญธิ์ น้องชาย จึงถาม ว่าทุกข์ เวทนา ครั้น เห็นจะ หาย ด้วย อันใด ท่าน
 พี่ชาย บอกว่า ถ้าได้ เปரிய มาลักข้องหัตถ์ หนึ่งก็หาย แต่ท่านบิดของคณีน
 จะถือ ธุดงค์ บิณฑบาต อยู่ อย่างไร จึงได้สั่ง ว่า อย่าให้ ไป ขอ แก่ ท้าวพระยา
 ผู้ใด เป็นศิลา นกัตร ให้แต่ไปเที่ยวบิณฑบาตในเวลาเช้า พ้นเพนแล้วได้
 มา ก็ ไม่เอา ท่าน น้อง ชาย ไปเที่ยวบิณฑบาต ตั้งแต่เช้าจนเพน ก็ ไม่ได้
 ความเวทมนั้น กล้า ขึ้น พ้น กำหนด โดย จะได้ เปரிய มาบริโภคนิสรรยหัตถ์
 ไม่หาย พระบิดเณร ตาย พระเจ้า ศรี ธรรมาโคก ทราบเข้า จึงได้สั่ง ให้
 ชุตตระใหญ่ไว้ ทั้ง ลีประตุพระนคร ให้ ก่ออิฐ ถูปูนฉาข้างในให้มันคง แล้วยัง
 สระใหญ่ทั้งสี่ประตุพระนคร ให้ เต็มไปด้วยน้ำมันสระหนึ่ง เต็มไปด้วยสัปปะคือเนย
 ไส้สระหนึ่ง น้ำผึ้งสระหนึ่ง ชันชลักกร คือ น้ำตาลกรวดสระหนึ่ง อุตติถวายแก่พระ

สงฆ์ อัน มาแต่จากทิศ เพื่อ จะมีให้ลำบาก ต้องเที่ยวบินทาบต เกดขัย ยัง
มี เรื่อง อื่น ๆ อีก บ้าง แต่ยกมา สอง เรื่อง นี้ พอ เป็นตัว อย่าง ให้ เห็น ว่าตาม
ความคิด ของ เรา จะคิดเห็นคุณ ประโยชน์ ของยานนี้ อย่างไร คิดไม่ ถึง ได้ โดย
ถ้า ตามความ เห็น เรา แล้ว ต้องเห็น ว่า โรค ที่ พระมหาเถร เจ็บ ชั่วแต่ ถูกบึ้ง
เท่านั้น ถึง แก่ ความตายได้ ก็ โคม เต็ม ที่ ยา ที่ เสาะแสวง หา จะ แก่
ยาก ก็ หาน้ำมัน เนยกิน แก่ ถูกพิศม์ บึ้งก็ โคมอีก เหมือนกัน ถ้าเป็นใจ เราถูกบึ้ง
เข้า เช่นนั้น คงจะคิด หาขี้ผึ้ง ยาแฉะ อันใด มาคลึง ให้ ขนมัน ออกเสีย ก็แล้ว
กัน แล ไม่ตาย เป็นแน่ ด้วย นี่ ท่าน หาเนย กิน ซ้องหัดดี เตี่ยว เท่านั้น ถึง
แก่ ความ ตายได้ แต่บึ้ง ถัด เท่านั้น จะหายรักษา ยังต้องนึก ถึง เนย แล้ว
การ ที่ พระพุทธเจ้า ทรงนึก ถึงเนย ในเวลาที่ พระสงฆ์ บัวยสรีรทิกาพาส ก็ ไม่เป็น
การ อัศจรรย์อะไรยังเข้าเคาะเข้าเรื่องมากกว่า ถูกบึ้ง เรื่อง เนยเป็นอาหาร ทิพย์ ๆ
เป็นยาทิพย์ของพระตณัน ก็ยัง เป็นไปอยู่จนถึงเวลาปัจจุบันนี้ เมื่อข้าพเจ้า
ไป ที่อินเดีย ไปตาม ถนน ที่ เป็นแซก ล้วน มีร้าน ขายขนมสองข้างทาง เช่น
ถนน ที่ตรง เข้ามา เยี่ยมมัมมัสถิตที่ เมืองเดลีเป็นต้น เป็นร้าน ขายขนม ทั้งสอง
ข้าง เมื่อแล เห็นไปแต่ไกล มีขนม ใส่ภาชนะต่าง ๆ ตั้งเรียงราย
มี ไห ทำ นอง ไห กระเทียม ยาหม้อ เล้า อ้วย กรอก น้ำ มัน เนย ตั้ง อยู่
หลาย ๆ ไห ทุกวัน เยี่ยม เข้าไป ถึง ปาก กรอก ถนน เหม็น เหลือ กาลังที่จะ
ทนจน จะ อาเจียนเข้าไป ไม่ได้ ต้องกลับมา แล เมื่อ กลับ จาก เมืองพาราณสี
(เบเนนาริส) พระเจ้า อิศวรี ประสาท เจ้า เมือง พาราณสี ให้ นำ ขนม
มา ส่ง ให้ ใน รถไฟ ที่ พ่วง มา ข้าง ท้าย มี ขนม ยี่สิบ ตะ แกรงใหญ่ น้ำ มัน
เนย ใส ทำ ไห เป็น เวลาชุน ลมุนไม่ ทน รุ้ เขาก็ เอา ประ ทุก รถ ข้าง ท้าย

มา ครั้น เมื่อ ถึง สเดชัน ลง มา เดิน ได้ กลิ่น น้ำ มัน เนย พุ้ง ชาน งาม จึง
 ได้ ความ ว่า เป็น ของ พระ เจ้า พาราณสี ให้ รถ กระเทียม ไหน้ำมันเนย แดก ไทหนึ่ง
 จึง ได้ ส่ง กลิ่น กล้า นึก สิ่ง ให้งอก ของ ทั้ง นั้น มา ให้ พวก แหก อยู่ ที่ สเดชัน
 นั้น กิน ตูแย่ง กัน หยิบ ๆ หยิบ ๆ อร่อย เหลือทน ขนมนั้น ท่วงที่ คล้าย ๆ
 ของ พลู จิ้ม น้ำ มัน เนย แทน น้ำ คาล เชื่อม ผู้ ที่ เขา เคย ไป อยู่ ที่ อิน เตีย นาน
 เขา เล่า ว่า ความ ที่ นุ่ม ถือ เนย กัน นั้น ถ้า เป็น ผู้ มี อัน จะ กิน จึง จะมี น้ำ มัน
 เนย กิน เมื่อ กิน แล้ว ยัง ต้อง อวด มั่ง มี ตั๋ว คือ เอา น้ำ มัน เนย นั้น ทา ริม ฝีปาก
 ให้ เป็น มัน ย่อง แสดง ว่า กิน เข้า มา แล้ว กับ เนย เป็น คน มั่ง มี กรมหมื่น
 สมมต ได้ เคย ซื้อ มา ให้ แลกอิน ตู คน หนึ่ง ซึ่ง เข้า มา อยู่ ใน กรุง เทพ ฯ กิน
 เอา คลุก กับ เข้า สุก เอา น้ำ คาล ทราญ เจือ หน่อ ยหนึ่ง กิน เจริญ อร่อย มาก น้ำ
 มัน เนย ที่ เหลือ อยู่ ก็ ลูบ ทา ไป ตาม เนื้อ ตาม ตัว ตู สบาย เต็ม ที่ น้ำ มัน เนย
 นี้ เป็น เครื่อง สัก การบูชา อย่าง วิเศษ ด้วย ใช้ สำหรับ ประพรม ใน ไฟ บูชา ยัญ
 มากกว่า สาม พัน ปี แล้ว เรื่อง ที่ ทา เทียน จุด โคม ทอง เปรี้ยว นี้ จะ ไม่ ใช่อื่น
 ไกล เลย คือ เรื่อง บูชา ยัญ นั้น เอง คง จะ เห็น เป็น กลิ่น หอม กัน
 เป็น แน่ เพราะ สิ่ง ของ เหล่า นี้ เป็น อาหาร แล เป็น ยา เป็น ที่ นุ่ม ถือ ทั้ง เป็น
 เครื่อง บูชา สืบ มา ช้านาน พระ พุทธ เจ้า จึง ได้ อนุญาต ให้ เป็น ยา สำหรับ
 พระ สงฆ์ พระ สงฆ์ ผู้ ที่ ได้ รับ อนุญาต นั้น ก็ คง พอ ใจ สบาย ดี ที่ เต็ม
 แล จะ ใช้ กัน อยู่ เสมอ พระ เจ้า ศรี ธรรมา โศก จึง ต้อง ถึง ขุติ สละ ใหญ่ ไว้
 สำหรับ ให้ ไภว ๆ ไป ตัก ได้ ทุก เวลา แต่ สละ นั้น น่า กลัว จริ่ง หนอ ให้ เห็น
 เป็น ว่า แฉง วัน จะ ลอย เหมือน กับ แฉง ใน หนอง น้ำ ถึง จะ กัน แฉง วัน ได้ ก็
 เรื่อง มด ยิง หนัก ใจ มาก แต่ ตก ลง เอา เป็น ไข้ ได้ ด้วย พอ ความ ปรารถนา
 กัน ใน ชัน นั้น แล้ว แต่ ส่วน พระ สงฆ์ ใน ประเทศ เรา ที่ ไม่ สัม คณิ ยา ห้า

อย่างนี้ คือความลำบากน่าสงสาร เมื่อเวลาป่วยไข้ ที่จะฉันใน เวลา
 เข้าไม่ได้ เวลาป่วยก็ฉันไม่ได้ ครั้นจะหา ยา แล อาหาร ที่พระ พุทธ เจ้า
 อนุญาต ให้ฉันได้ ในเวลา วิกฤต หมอ ก็ห้ามว่า แผล แผล แผล จริงด้วย ขึ้นกิน
 เข้าไป ก็ตายจริงด้วย คงใช้ ได้ บ้าง แต่ น้ำผึ้ง แต่ น้ำผึ้ง ที่ ได้ ไป ถึง บาดร
 ใหญ่ ๆ ฤๅ สอง บาดร ก็มี พระ สงฆ์ ลัก องค์เดียวที่ ข้าพเจ้า เคย เห็น ฉัน ได้
 หมด บาดร ฤๅ จะมี ผู้อื่น จะ ฉัน ได้ อีก บ้าง ก็ คง จะมี อีก เพียง องค์ หนึ่ง ฤๅ
 สอง องค์ เปน แน่ นอก นั้น ก็ ไม่ เห็น เปน ประโยชน์ อัน ไต มี อีก อย่าง
 หนึ่ง ก็ กวน ยาง มดุม ฤๅ เคี้ยว ตังเม เหลือ นั้น ก็ ทิ้ง หาย หก ตก หล่น ฤๅ
 ใคร ๆ กิน เท่า นั้น คือ ไม่ รู้ ลึก ว่า เปน หยุ ก ยา อัน ไต เลย ถ้า สิ่ง ซึ่ง จะ
 ให้ เปน อาหาร สำหรับ ภิกษุ ป่วยไข้ ใน ประเทศ เนา เช่น นั้น อไร จะ มา ดี ยิ่ง
 กว่า น้ำ เข้า ต้ม ไป เปน ไม่ มี ข้าพเจ้า นี้ ก็ แน่ ใจ ว่า ถ้า พระ พุทธ เจ้า ยัง ดำรง
 พระ ชนม์ อยู่ ถ้า ทรง ทราบ ประเพณี บ้าน เมือง ข้าง เนา แล้ว คง จะ
 อนุญาต ให้ ภิกษุ ใช้ ฉัน น้ำ เข้า ต้ม ได้ เปน แน่ ความคิด ซึ่ง เห็น ว่า ควร อนุญาต
 เช่น นี้ ข้าพเจ้า จะ ชี้แจง ได้ ยืด ยาว แต่ก็ ไม่ เปน ประโยชน์ อัน ไต ซึ่ง จะ กล่าว
 เพราะ จะ แก่ ไช อัน ไต ไม่ ได้ ใน เวลา นี้ เพราะ ฉนั้น การ ที่ ถวาย เกล็ด ซึ่ง เปน
 ยา ด้วย เปน อาหาร ด้วย จึง ยัง คง มี ที่ พอ จะ ทำ ได้ อยู่ แก่ น้ำ ผึ้ง อย่าง เดียว
 การ พระ ราช กุศล ถวาย เกล็ด ซึ่ง มี แต่ ตัก บาดร น้ำ ผึ้ง เกล็ด อีก สี่ อย่าง นั้น
 ต้อง เปน อัน ยก เว้น เสีย เพราะ แผลง โรค แล ไม่ เปน อาหาร ที่ จะ ฉัน ได้

ใน การ ตัก บาดร น้ำ ผึ้ง แผ่น ดิน บั จุ บัน นี้ ไม่ ได้ เสด็จ พระ ราช ดำ เนิน
 เสีย หลาย ปี เปน แต่ การ พระ ราช กุศล นั้น ยัง คง อยู่ ตาม เคย อย่าง ทรวิทวี ฯ

การ เกลิม พระชนม์ พรรษา

เกลิม พระชนม์ พรรษา นี้ นับว่าเป็น การ พระ ราช กุศล แท้ ไม่ มี พระ
ราช พิธี พราหมณ์ เจือปน เลย เมื่อ จะกล่าวโดยทาง คันควัว หา เหตุผล ตัวอย่าง
ชั้น ต้น ของ ที่ เกิด แห่ง พระ ราช พิธี พราหมณ์ ทั้งปวง ใน หนังสือโบราณ ๆ
เช่น หนังสือ มหา ภารตะ ที่ ข้าพเจ้า กำลัง อ่าน อยู่ บัด นี้ ยังไม่ ถึง ครั้ง ก็
ไม่ได้ พบ เห็น แบบ อย่าง ที่ เจ้าแผ่นดิน องค์ใด ทำบุญ วัน เกิด เลย ได้ พบ
แต่ใน พงชาวตาร อินเดีย ใน ชั้น หลัง เมื่อ แยก เข้าไป ครอบ ครอบ เป็นใหญ่
แต่เจ้าแผ่นดิน แยก ทั้งหลาย เหล่านั้น เมื่อมาเป็น เจ้าแผ่นดิน อยู่ใน ประเทศ
อินเดีย ก็ย่อมจะ ทั้ง สาสนา มหัต ถือ เลื่อน ๆ ปน กัน ไป กับ สาสนา
พราหมณ์ แทบ ทุกองค์ ที่ เลย จะ ทั้ง สาสนา มหัต จน ไหล ไป ไม่ รู้ ว่า ถือ
สาสนา อะไร ที่เดียว ก็มี ที่ คง ถือ สาสนา มหัต เกรง ครัด มี น้อย ตัว หนึ่ง
ถ้า สอง ที่เดียว ท่าน พวก เจ้าแผ่นดิน ที่ ถือ สาสนา เลื่อน ๆ เหล่านี้ เมื่อ
ถึง วัน เกลิม พระชนม์ พรรษา แล้ว มี การ ประชุมใหญ่ เล็ก ขึ้น บน ตา ช้าง
ซึ่ง พระองค์ ด้วย เงิน ทอง สิ่งของ เท่า น้ำหนัก พระองค์ แล้ว พระ ราชทาน เงิน
ทอง เหล่านั้น แก่ พราหมณ์ แล พระ แยก เป็น พิธี สำหรับ เกลิม พระชนม์ พรรษา
เห็น ว่า การ พิธี อันนี้ ตรง กับ พิธี ตูลา ภาร แท้ ที่เดียว ขรอย พิธี ตูลา ภาร
คือ ซึ่ง พระองค์ เจ้าแผ่นดิน ซึ่งมี อยู่ใน พระราช พิธี สิบสอง เดือน จะเป็น
พระ ราช พิธี สำหรับ เกลิม พระชนม์ พรรษา ของ เจ้าแผ่นดิน แต่ก่อน เสีย ดอก
พระมิ่ง การ ซึ่ง กำหนด พิธี ตูลา ภาร ไว้ ใน เดือน ๙ นั้น ขรอย เจ้าแผ่นดิน
เก่า ที่เป็น ต้นตำรา นั้น จะ ประสูตร ใน เดือน ๙ ถ้า สมเด็จ พระรามาธิบดี

ที่ ๑ อุ่ทองเองจะประสูติในเดือน ๔ จึงวางพิธีตุลาการลงไว้ในเดือน ๔
 ก็จะเป็นได้ วิไลยศคนแต่ก่อนย่อมบิดบังวันเดือนปีที่เกิด ด้วยเชื่
 ว่าผู้ใดรู้วันเดือนปีแล้ว อาจจะไปประกอบ การ เวทมนต์ ทำ อันตรายได้
 ต่าง ๆ จึงมิได้ให้ปรากฏว่า เปน การ เฉลิม พระชนม์ พรรษา ครั้น ผู้ตั้ง
 คำรำนั้นนั้นล่วงไปแล้ว ผู้ที่บัญชาการ ขึ้น หลังไม่รู้ถึง มูล เหตุ จึงไม่
 ได้ย้าย พระราชพิธีมาให้ตรงกับ วัน ประสูติ ของ พระเจ้า แผ่นดิน ขึ้นหลัง ซึ่ง
 ดำรง ราชสมบัติ อยู่ ถ้า การ ที่คาด คณนี้ ถูก ก็ควร จะ ว่า พระราชพิธี
 ตุลาการนั้น เปน พระราชพิธีเฉลิม พระชนม์ พรรษา อย่าง บราณ แต่ข้าพเจ้า
 ไม่ยืนยัน เปน แน่ว่า ถูก ตามนี้ เพราะ วิชาที่ เรียน ยัง ต้น นึก ฟัง จะ รู้
 แต่เรื่องเจ้า แผ่นดิน ที่เก่าแก่ขึ้น บุษายัญ พระราชพิธีที่มี ปรากฏในหนังสือ
 ที่ได้พบเห็น ก็มี แต่เรื่องบุษายัญ อาศว เมธรา ชลียา เป็นต้น ยังไม่
 ได้ กล่าว ถึง พิธี ขึ้น หลัง นี้เลย เรื่อง นี้ จะต้อง ขอผิดไว้ สอด สวน ค้นคว้า
 ต่อไป อีก ก่อน

แต่เรื่อง ทำ บุญ วัน เกิดใน ประเทศสยามนี้ ไม่ เปน แบบอย่าง เหมือน
 เช่น เมืองจีน ญี่ปุ่น ประเทศ ยุโรป ดูไม่ใคร่ มี ผู้ใด ถือ ว่า จำ จะต้อง ทำ
 อย่างไร ใน วัน เกิด ของตัว มักจะ นั่ง เลย ๆ ไป ญาไม่รู้ลึก โดยมาก
 เมื่อ เวลา เด็ก ๆ ที่ เปน เจ้า นายบางทีก็มี สวมโกศ แต่สวมโกศนั้น ก็ตาม
 วันจันทร์ คติ ซึ่งนับ บรรจบรอบ แต่ดูก็ทำแต่เมื่อเด็ก ๆ โตขึ้นก็ ไม่ใคร่
 ได้ทำ ถ้า เปน คนไพร่ ๆ แล้วไม่ต้องทำอะไรเลยไม่รู้ลึก เกือบ พัง นั้น
 เพราะ เหตุว่า การ ที่ นับ อายุ มากขึ้นไป อีก ปีหนึ่ง นั้น ไป นับ เสีย แต่
 เมื่อ เดือนห้า ขึ้น คำหนึ่ง ญาเถลิง ศก ขึ้น ศักราชใหม่ ว่า เปน อายุมาก
 ขึ้นไป อีก ปีหนึ่ง แล้ว เปน พัน ธุระ กัน อยู่แต่เรื่อง รับ เทวดา เสวย อายุ เมื่อ

ปีใด เป็นเวลา จะเปลี่ยน ทักษา เป็น เจ้า นาย ก็มี ตำรา เสด็จ พระเคราะห์
 โหร บุษบา เล็ดจ์ ขึ้น เกย สิ่ง เทวดา เก้า รับ เทวดาใหม่ มี สวตมนต์ เลี้ยงพระ
 เป็นการ บุญ เจือใน พระพุทธ สาสนา ด้วย ถ้า เป็น ชั้น ผู้ที่ ที่ มี ความ รู้ ฤกษ์
 ใจ ศรัทธา ทำ บุญ ฤกษ์ เชื้อ หมอ ดู กลัว เทวดา ที่ จะ เสวย อายุ งงกัน ไป ก็
 ถวาย สังฆทาน บ้าง ตัก บาตร บ้าง มี ลัทธิ ที่ จะ เรียก ร้อง เช่น รับ พระ เสาร์
 พระ ราหู เลือกพระ คำคำ เป็น ต้น แต่ การ ที่ ทำ ทั้งปวง นี้ ก็ ดู เฉพาะ
 ปีใด จะต้อง รับ เทวดา ไหม มาก ใน ปี ปรกติ ก็ มัก จะ เฉย ๆ ไป นัย หนึ่ง
 ที่ ถือ กัน ว่า ผู้ใด เคย รับ แล้ว ต้อง รับ ทุก คราว เว้น เข้า ก็ ไม่ สมาย บ่าย ไข
 ฤกษ์ อัน ทราย ไม่ รับ เสีย เลย ดี กว่า ผู้ที่ เชื่อ ถือ เช่นนี้ ไม่ ทำ อะไร เลย
 จน ตลอด อายุ ที่ ได้ ไร ก็มี บางคน ก็ ถือ แต่ ชื่อ วัน ที่ เกิด เมื่อ ถึง วัน นั้น
 ก็ รักษา อุโบสถ ดีล เหมือน วัน พระ ชื่อ วัน หนึ่ง ตลอด ไป การ เกลิม พระชนม์
 พรรษา ของ พระเจ้า แผ่นดิน เล่า แต่ เติม มา ก็ ไม่ มี แบบ อย่าง ที่ กล่าว ถึง
 อย่าง หนึ่ง อย่าง ใด นอกจาก รับ เทวดา คราว หนึ่ง คราว หนึ่ง ต่อ มา ถึง ใน
 แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระ นัง เกล้า เจ้า อยู๋ หัว จึง มา เกิด สร้าง พระพุทธรูป
 ประจำ พระชนม์ พรรษา เป็น บำเพ็ญ พระ ราช กุศล ใน การ เกลิม พระชนม์ พรรษา
 ทุก ปี แต่ก็ ไม่ ตรงตาม กำหนด วันที่ บรรจบ รอบ ตาม สร้อยคติ กาล ฤกษ์ จันทร
 คติ กาล อย่าง หนึ่ง อย่าง ใด ลง ลัทธิ ล่วง เข้า ถึง ปี ใหม่ นับ ว่า พระชนม์
 พรรษา เจริญ ขึ้น อีก ปี หนึ่ง ก็ สร้าง ขึ้น อีก องค์ หนึ่ง การ ทำ บุญ วัน เกิด
 ทุก ๆ ปี ใน เมื่อ บรรจบ รอบ ตาม ทาง สร้อยคติ กาล เช่น ทำ กัน อยู่ ทุก วัน นี้
 เกิด ขึ้น โดย พระ ราช คำ รัศ ของ พระ บาท สมเด็จพระ จอม เกล้า เจ้า อยู๋ หัว ได้
 ทรง ทำ เป็น ต้น เติม มา แต่ ยัง ทรง ผนวช ไซ้ ว่า จะ ตาม อย่าง จิน ฤกษ์ อย่าง
 ฝรั่ง ด้วย ทรง พระ ราช คำ รัศ เห็น ว่า การ ซึ่ง มี อายุ มา ถึง บรรจบ รอบ ปี

ไม่ตายไปเสีย ก่อน เป็น ลาก อันอุดม อย่างหนึ่ง ซึ่ง เป็น ที่ ควร ยินดี เมื่อ
 ผู้มา รู้ สึก ยินดี เช่น นั้น ก็ควร จะ บำเพ็ญ การ กุศล ซึ่งเป็น ประ โยชน์ตน แล
 ผู้อื่น สม กับ ที่มี น้ำ ใจ ยินดี แล ควร ที่ จะ ทำ ใจ ให้ เป็น ที่ ตั้ง แห่ง ความ
 ไม่ ประ มาท ด้วย ไม่ สามารถ ที่ จะ รู้ ได้ ว่า จะ อยู่ ไป บรรจบ รอบ บัณฑิต
 นี้ อีก ฤา ไม่ ควร ที่ จะ บำเพ็ญ การ กุศล แล ประ พฤติ หันหา สุจริต ธรรม
 วัน เกิด บัณฑิต เป็น เครื่อง เตือน ใจ ครั้งหนึ่ง ให้ รู้ สึก ว่า อาจ ล่วง ไป ไกล ต่อ
 ความ มรณ อีก ก้าว อีก คั่น หนึ่ง เมื่อ รู้ สึก มี เครื่อง เตือน เช่น นี้ ก็จะได้
 บัณฑิต ความ มา ใน ชีวิต ซึ่งเป็น ที่ ตั้ง แห่ง ความ ประ มาท เป็น ตัว อกุศล ธรรม
 นั้น เสีย การ ที่ พระ พระราช ดำริห์ มา โดย ทาง ความ คิด ของ บัณฑิตชาติ
 ที่ นับ ถือ พระ พุทธศาสนา แท้ ดัง นี้ จึง ได้ ทรง บำเพ็ญ พระ ราชกุศล เป็น นิจมา
 ข้านาน แต่ การ ที่ บำเพ็ญ พระ ราช กุศล ใน เวลา ทรง มณฑล แต่ ก่อน จะ
 ทรง ทำ ประ การ ไต่ บ้าง ได้ สืบ ตู ได้ ความ จาก พระ เจ้าบรมวงษเธอ กรมพระ
 ปวเรศวริยาลงกรณ์ แล สมเด็จ พระ พุทธโฆษาจารย์ ว่า เคย มี สวดมนต์
 เลียง พระ บน พระ บัน หย้า ๑๐ รูป เป็นการ อย่าง น้อย ๆ เจียบ ๆ เสมอมา
 แต่ การ พระ ราช กุศล ที่ จะ มี คราว พิเศษ แปลก ประ หลาก อย่าง ไต ก็ ไม่ ใคร
 จะ จำ ได้ เพราะ ไม่ ใคร จะมี ใคร ทราบ พระ ราช ดำริห์ พระ ราช ประสงค์
 ชัด เจน ด้วย พระ บาท สมเด็จ พระ จอมเกล้า เจ้า อยู่หัว จะ ทรง บำเพ็ญ
 พระ ราช กุศล อันใด มัก จะ ทรง ค้น หา คำ มูล ของ เก่า ฤา เหตุ การณ์ ที่
 เกิด ใหม่ เป็น ต้น ว่า บัณฑิต กิณ มา เสด็จ มา ทับ ร่วม ธาตุ ฤา อะไร ๆ ต่าง ๆ
 ตาม วิธี ไหร ที่ ถือ ว่า ร้าย กาง อย่าง ไต การ พระ ราช กุศล ก็ ทรง ยก ย้าย ไป
 ตาม กาล สมัย เช่น นั้น ด้วย แล ไม่ ใคร จะ ดำรัส ชี้แจง ให้ ผู้ใด พัง นึก เมื่อ
 ทรง พระ ราช ดำริห์ เห็น ควร จะ ทำ อย่าง ไไร ก็มี รับ สั่ง ให้ จัด การ เช่น นั้น ๆ

ผู้ที่ได้รับ กระแส พระ ราช ดำริห์ ใน เรื่อง เหล่า นี้ เป็น อย่าง มาก ก็ คือ พระ
เจ้า บรมวงษเธอ กรม พระ ปาวศรียา ลงกรณ์ พระ องค์ หนึ่ง สมเด็จพระ เจ้าบรม
วงษเธอ กรม สมเด็จพระ บำราบประชัย องค์ หนึ่ง นอก นั้น จะมี อีก บ้าง ก็
พระ เจ้า บรมวงษเธอ กรม ชุน วรจักร ธารนุภาพ สมเด็จพระ เจ้า บรมวงษเธอได้
รับ สั่ง แก่ ข้าพเจ้า เองว่า พระ ราช ดำริห์ ใน เรื่อง การ พระ กุศล เหล่า นี้ ท่าน
เป็นผู้รับ พระ บรม ราช โอง การ มา สั่ง หมาย บ้าง ที่ ก็ เข้า พระ ไทย ตลอด บ้าง
ที่ ก็ ไม่ เข้า พระ ไทย ตลอด พระ ราช ดำริห์ นั้น มัก จะ ลึก ชั่ง กว้าง ขวาง จน
คน ฤๅ เคา ไม่ ถูก โดย มาก เพราะ ฉนั้น การ พระ ราช กุศล ที่ ทรง มา แต่ ยัง
ทรง ผนวช ก็ คือ การ เกลิม พระ ชนม์ พรหม ที่ ทำ เมื่อ ได้ เสด็จ เกลิม ถวาย ราช
สมบัติ แล้ว ก็ คือ จะ ว่า ลง เป็น แบบ อย่าง เดียว อย่าง ไร ก็ ไม่ได้ เพราะ
ไม่ เหมือน กัน ทุก บ้าง ข้า เบบ อย่าง ที่ จะ พอ ชัก มา ให้ เห็น ชั่ว บี้ หนึ่ง ฤๅ
สอง บี้ คือ ร่าง หมาย รับ สั่ง บี้ โค บี้ หนึ่ง ก็ สบาย สบาย คน ไม่ได้ เลย จน ลึก
ฉบบ์ เดียว จะ ได้ ถาม ผู้ใด เอา ให้ แน่ นอน ใน เวลา นี้ ก็ ไม่มี ตัว ผู้
ที่ จะ ชี้แจง ได้ จำ เป็น ที่ จะ ต้อง เลา แต่ ตาม ที่ สั่ง เกต จำ ได้ แล ที่ สืบ สอน
ได้ พอ เป็น เค้า ๆ คือ ได้ ความ จาก พระ เจ้า บรมวงษเธอ กรม พระ ปาวศรียา
ลงกรณ์ รับ สั่ง ว่า ท่าน ทรง จำ ได้ ว่า แต่ ก่อน ทำ ที่ พระ ที่ นั่ง ไฟ ศาล ทัก ษิณ
ตาม จันทร คติ กาล มี พระ สงฆ์ ๑๐ รูป เหมือน อย่าง เมื่อ ทรง ผนวช ภาย หลัง
มา หลาย บี้ จึง ได้ ทำ ตาม สรีย คติ ขึ้น แต่ เลี้ยง พระ สงฆ์ ๕ รูป ที่ พระ
ที่ นั่ง ราช ถู ที่ ไม่มี สวด มนต์ ใช้ โต๊ะ ฝรั่ง นั่ง เก้า อี้ ว่า มี เช่น นั้น อยู่ หลาย
บี้ การ ที่ พระ ที่ นั่ง ไฟ ศาล นั้น คง อยู่ ตาม เดิม ท่าน ได้ เสด็จ มา ฉ้น สอง ครั้ง
ภาย หลัง การ ที่ พระ ที่ นั่ง ราช ถู ที่ นั้น มี พระ มาก ขึ้น แต่ จะ เป็น จำนวน เท่า ไ
ก็ ทรง จำ ไม่ได้ สวด มนต์ บน พระ ที่ นั่ง ราช ถู ที่ แล้ว ลง มา ฉ้น ที่ พระ ที่ นั่ง

อมรินทร์วินิจัย ครั้น เมื่อเสด็จไป อยู่พระที่นั่งใหม่ มีสวดมนต์เลี้ยงพระ
บน พระที่นั่งภาณุมาศ ๑๐ รูป แต่ท่านรับสั่งว่า เป็นทางจันทรคติ การ
ซึ่งฉลอง พระพุทธรูป พระ ชนม์พรรษา กองใหญ่ ท่านรับสั่งว่า ไม่ทรงทราบ
บาง ที่ท่านจะไม่ ถูก สวด มนต์ เพราะ เป็น พระมหานิกายปน การที่สวด มนต์
๑๐ รูป บนพระที่นั่งภาณุมาศ นั้น เห็นจะเป็น สุนทรคติ ใช้พระสงฆ์ธรรม
ยุติกาทันที เพราะท่านไปทรง ระฤก ได้ถึง เรื่องเทศนา ๔ ถิ่นที่ ทรง
ออก พระองค์อยู่ว่า ลืมเสีย โดยมาก จนเฉลิม พระ ชนม์พรรษาใหญ่ เมื่อ บิ
ชาด ฉดก ก็ทรงจำไม่ได้เลย แต่ไปได้ ความดี อย่างหนึ่ง ซึ่ง ข้าพเจ้า
ลืม เสีย นี้ก็ ไม่ ออก เลย คือ การเฉลิม พระ ชนม์พรรษา นี้ เคย ทำบนพระ
ที่นั่งภูวศัลยาศาสน์ มี ครั้งหนึ่ง ฤๅ สอง ครั้ง จึงนึกได้

ส่วน สมเด็จพระพุทธิโชชาจารย์ นั้น ก็ได้ ความ เป็น ท่อน ๆ คือ ตอน
เมื่อทรงผนวช แล ประทับ พระที่นั่งเก่า นั้น ตั้ง กับ ที่เสด็จ กรม พระปวศ
รับสั่ง ตอน เมื่อเสด็จไป อยู่พระที่นั่งใหม่ ทำที่ พระที่นั่งภูวศัลยาศาสน์
ที่นั่งภาณุมาศ ต้อง กัน แต่ไปได้ แปลก ออกไป ว่า ทำพระที่นั่งบรมพิมาน
ก็มี ข้าพเจ้าจำ ไม่ได้เลย ว่า เป็น การเฉลิม พระ ชนม์พรรษา ฤๅอะไร
แต่จำได้ว่า พระสงฆ์ ขึ้นไป สวด มนต์ ขึ้นบน แล้ว ลงมา ฉ้น โต๊ะยาว ที่ชั้น
ล่าง นั่งล้อม รอบ อย่างเลื่อง โต๊ะ ฝรั่ง มาก ด้วยกัน เคย เห็น จะ ก็ เทียว
ก็ คราวไม่ทราบ จนจำได้ ยัง อีก เรื่องหนึ่ง ไป ลงเป็น คำ เตียว กัน ทั้ง
เสด็จ กรม พระปวศวิยาสงคราม แล สมเด็จพระพุทธิโชชาจารย์ ข้าพระ
เทพ กระวัด้วยอีกองค์หนึ่ง ว่า ในการเฉลิมพระชนม์พรรษาเช่น นี้ ครั้งหนึ่ง
ตำรับว่า พระสงฆ์ ฉ้น อาหาร ต่าง ๆ มา มาก ให้ กรม ขุน วรจักร ทำอาหาร แก่

อย่าง เรียกว่าปณิโกชนตามบาฬีคือสัปปีเนยใส นวนิตเนยข้น เติลัง
 น้ำมัน มธุรน้ำผึ้ง ภาวนิตน้ำอ้อย มัจฉะปลา มังสะเนื้อ ชีระนมสด ตะขี
 นมส้ม อาหารทั้งนี้ จัดลงในกระถางย่อมๆ แล้ว ลงกระถางใหญ่อีกกระถาง
 หนึ่ง ทรงประเคน ตามคำพระเทพกระวี ว่าฉันไม่ได้เลย ต้องกินไว้เสีย
 ต่างหาก ลงฉันอาหารไทยๆทั้งนั้น การเลี้ยงเช่นนี้ ว่ามีคราวเดียว
 นอกนั้นจะลำบากหาเอาความอันใดอีกก็จำไม่ได้ แต่ความที่ข้าพเจ้าจำได้เอง
 นั้น คือการในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้น มีพระสังฆสวดมนต์ ๕ รูป
 มีเทียนเท่า พระองค์ แลเทียน พระมหา มงคล มีจงบถุชา เทวคานพเคราะห์
 สำหรับที่ใช้ อยู่ทุกวัน นี้เอง ที่ทำ อยู่ทุกวัน นี้ ก็เป็นแบบเก่าที่เคยทำมา
 ทุกปีแต่ดูไม่มีผู้ใด ทราบว่าเรื่องอะไร ข้าพเจ้าตามเสด็จทุกปี แต่ไม่
 ได้ยินใครเล่า อย่างไรเลย เสด็จออกทั้งสามวัน การสวดมนต์นั้น มี
 อย่างหนึ่ง สวดมนต์ในพระที่นั่งภาณุมาศจรัญ ซึ่งเป็นที่พระบรมม
 แต่ก่อนบนตราชพามีเรือนไม้หลังคาตึก คล้ายกันกับ เก๋งเรือไฟ ตั้งโต๊ะ
 หมู มีพระพุทธรูปแลพระเศ้าตั้งเต็มไป มีเทียนเท่า พระองค์ เทียน พระ
 มหามงคล แลเทียน วัดมนเทียน หายนะ อยู่ในนั้นด้วย แต่แรกพระสังฆ
 ขึ้นไป สวดมนต์บนนั้น มีเจ้า นาย ข้าราชการแต่เฉพาะที่เลือก พันน้อยองค์
 เวลา สวดมนต์จบแล้ว ทรงเสกน้ำมันต์ แลลงยันต์ต่างๆต่อไป จนตึก มีเวลา
 เว้นว่างแต่เสด็จลงมาเสวย แล้วก็เสด็จกลับขึ้นไปใหม่จนเวลาจนสว่าง
 ไม่มีผู้ใดเฝ้า อยู่ในเวลานั้น ข้าพเจ้าเคยขึ้นไป รับใช้ก็รับสั่งไล่ให้ลง
 มานอน ต่อเวลารุ่งเช้าจึงได้ขึ้นไปแต่งดอกไม้ ในที่นั้นมีการทุกๆ
 วัน เพราะพนักงานไม่ได้ขึ้นไป ในเก๋งนั้นถ้า เวลาเสด็จลงมา ข้าง
 ล่างปิดพระทวาร ร้อนอ้าว เข้าไปเพื่อแตก ไทรมที่เดียว จนคราวหนึ่ง

เทียน เท้า พระ องค์ ร้อน ละ ลาย พับลงมาใหม่ ตู๋ แล่ใหม่ โต๊ะหมู่บูชา นาคแก้วเดิมที่
แต่ ฝน เปน เตะ พระ บาร มี เล็กจิ พระ ราช ดำ เนิน ขึ้น ไป ทอด พระ เนตร
เห็น ยัง ไม่ พ้น ลุก ลาม ถึง ติด ตัว เก่ง ขึ้น ทรง ดับ ด้วย น้ำ พระ ทุมมนต์ ที่ ตั้ง อยู่
เมื่อ ไฟ ดับ แล้ว จึง ทอด พระ เนตร เห็น สาย ลีญาณ์ ด้าย พรหมจารี กลุ่ม หนึ่ง ซึ่ง
วาง อยู่ บน โต๊ะ หมู่ ที่ ไฟ ไหม้ นั้น ยัง เปน กลุ่ม ที่ ปกติ เปน แต่ ข้าง นอก
ดำ ไป ด้วย อยู่ ใน กลาง เพลิง นาน ด้าย สาย ลีญาณ์ กลุ่ม นั้น รับ ลัง ว่า ชลึง
สำหรับ ไต้ ผูก พระ กระจ่าง นาย ต่อ มา ตั้ง แต่ เกิด เพลิง ไหม้ นั้น ขึ้น แล้ว
ก็ เปน อัน เล็ก ไม่ ได้ ไป ทำ ที่ เก่ง นั้น ลง มา ทำ ที่ ห้อง ฉาก ซึ่ง จัด ไว้ เปน
หอ พระ ทรง ที่ พระ บรรทม ข้าง ตวัน ออก แต่ ถึง เวลา ที่ สวด มนต์ อยู่ บน
ดาษา พัก ที่ ลง มา สวด มนต์ ข้าง ล่าง แล้ว ก็ ดี การ เติ่ง พระ สัมภัก
เติ่ง อยู่ ที่ ห้อง นมัสการ พระ สัมภัก นิ่ง เลี้ยว มา ตาม ผนัก ฉาก ห้อง พระ บรรทม
แล มี โถ ยา คู เจ้าจอม มารดา ชั้น ไหญ่ ๆ ถูก เกณฑ์ คน ละ โถ แต่ โถ ยา คู นั้น
ดู บาง ปี ก็ มี บาง ปี ก็ ไม่ มี ข้า พเจ้า อยู่ ข้าง จะ เลื่อน มาก เพราะ ไม่
ได้ ทราบ พระ ราช ตำนี พระ ราช ประสงค์ ที่ จะ ทรง ทำ อย่าง หนึ่ง อย่าง ใด
ผล ก็ ไม่ สู้ เอา ใจ ได้ นัก มา จำ ได้ ชัด เจน มา เปน รูป ก็ เมื่อ ปี ขวด ผดก
พระ ชนม์ พรหม ๒๐ ปี ใน ครั้ง นั้น มี เจ้า นาย ขุนนาง ทำ บุญ วัน เกิด
กัน ชุก ชุม ขึ้น แล้ว เรียกว่า ซา ยิด บ้าง แซ ยิด บ้าง เปน ทำ อย่าง จีน ขรอย
ก็ จะ เกิด ขึ้น เมื่อ สมเด็จ เจ้า พระ ยา ฮายู ทำ ลิข เอ็ด คือ ทำ ลิข ถ้วน พวก จีน ที่
ประจบ ฝาก ตัว อยู่ ทั้ง กัน จะ แนะ นำ ขอ ร้อง ให้ ทำ อย่าง ไร จึง ได้ ทำ กัน ขึ้น
เป้น ครั้ง แรก ภาย หลัง การ ทำ บุญ เช่น นั้น ก็ ดู ทำ ทั่ว ไป ใน บรรดา ผู้ ซึ่ง มี
บรรดา คัก คี ไหญ่ มี ผู้ ไป มา หา สู้ ประจบ ประเจง อยู่ ดู การ ที่ ทำ บุญ
สุทนทน อย่าง ไร ก็ เล็ก น้อย เปน แต่ ประชุม คน แล่ง เกียรติยศ ให้ ปรากฏ ว่า

มีผู้นับถือมาก ตั้งโรงครัวเลี้ยงกัน ไปวันยังค่ำ ๆ แล้วมีละคร และ
 ผู้ใดที่นับถือก็มีของไปช่วยไปให้กัน อย่างของกำนัน การโรงครัวก็
 ไม่ต้องออกเงินออกทองอันใด เมื่อผู้ใดได้บังคับ การกรรมใดมีเจ้าภาษี
 สำหรับกรรม ก็เกณฑ์เจ้าภาษีนั้นมาเลี้ยง แล้วขอแรงตั้งโต๊ะอาหาร
 กันบ้าง เป็นการสนุกสนาน ครึกครื้นมาก ไม่เจียบ ๆ กล้วย ๆ เหมือน
 การหลวง จนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบ ก็พลอย
 พระราชทานของขวัญ ตามทางคำนวณวัน เดือน ปี ที่โปรดทรงคำนวณ
 อยู่ คือพระราชทานทองเท่าปี เงินบาทเท่าจำนวนเดือน อัฐ
 ตะกั่วเท่าจำนวนวัน สำหรับให้ไปแจกจ่ายทำบุญ พระราชทานพระ
 ราชหัตถเลขาให้พรด้วย แต่ทองเงิน อัฐ เหล่านั้น ก็ไม่เห็นใช้ในการ
 บุญอันใด เป็นประโยชน์เกิดขึ้นอีกประการหนึ่ง เมื่อถึงงานแซ่บใด ๆ
 ก็เป็นการเล่าลือกันไปหมู่ใหญ่ ตั้งแต่เริ่มงานจนงานแล้วที่บ้านสมเด็จพระ
 เจ้าพระยา ถึงเจ้านายลูกเธอต้องออกไปนอน ค้างอ้างแรมกันก็มี เจ้านาย
 ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ไม่มีผู้ใดขาดได้ ถ้าไม่ช่วยงานแซ่บ
 กันแล้ว ดูเหมือนเกือบไม่คู่กันทีเดียว เมื่องานข้างนอก ๆ เป็นการใหญ่
 โตอยู่ เช่นนี้ แต่การเฉลิมพระชนม์พรรษาในพระบรมมหาราชวัง กล้วย
 อย่างยิ่ง ขุนนางผู้ใหญ่แต่จะมาเฝ้าก็ไม่มี เพราะการที่ทรงนั้นเป็น
 คนละอย่างกันกับที่เขาทำ ๆ กันอยู่ เมื่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ การ
 ทำบุญแซ่บ สนุกสนาน ถึงอย่างเอกละอย่างนั้น จึงมีพระราชประสงค์ที่
 จะให้การเฉลิมพระชนม์พรรษาเป็นการครึกครื้นบ้าง อาศัยที่พระชนมายุ
 ครบ ๖๐ ปี ต้องแบบข้างจีนเรียกว่าขึ้นส้วใหญ่ สมเด็จพระเจ้าพระยา
 ท่านก็เห็นด้วย จึงได้คิดจัดการเป็นการใหญ่ มีพระสงฆ์สามเณรพุทธมณฑล

ที่ต้อง พระโรง ทกลีบ รูป เท่า พระชนมายุ แล้ว บ่าว ร้อง ให้ เจ้า นาย ข้าราชการ
 ทำ บุญ สวด มนต์ เลี้ยง พระ ทุก วัง ทุก บ้าน แล้ว ให้ จุด ประทีป ตาม วัง เจ้า
 บ้าน ขุนนาง ราษฎร ทั่วไป เจ้า นาย แล ข้าราชการ ผู้ใหญ่ ๆ ตั้งแต่ พระ
 บาท สมเด็จ พระ บรม เกล้า เจ้า อยู่หัว เปน ต้น จัด ของ ถวาย ต่าง ๆ ตาม แต่
 ผู้ใด จะ คิด ทำ คิด สร้าง ขึ้น แต่ ไม่ ลื้ ทั่ว กัน นัก เจ้า นาย ถวาย มากกว่า
 ขุนนาง พวก จีน ก็ ถวาย เทียน ดอกไม้ แล แพร มี เสด็จ ออก พระ ที่ นั้
 อนันตสมาคม คล้าย ออก แหก เมือง เจ้า นาย แล ขุนนาง อ่าน คำ ถวาย ไชย
 มงคล ที่ ละ คราว แล้ว พระ ราชทาน เห็ญญ ทอง คำ ตรา มงกุฎ หนัก คำ ลึง ทอง
 แจก จ่าย ทั่วไป เปน อัน มาก เห็ญญ นั้น ที่ พระ ราชทาน พวก จีน มี หุ ร้อย
 สายไหม สำหรับ สรรพ คอ ข้าง ล่าง มี ห่วง สำหรับ ห้อย พู่ ครั้น เมื่อ พระ ราชทาน
 พวก จีน ไป แล้ว ก็ พา กัน ห้อย คอ เข้า ใน เวลา แด่ง ตัว เต็ม ยศ แต่ ไทย ๆ
 ที่ได้ พระ ราชทาน ก็ ไป เก็บ เจียบ ๆ อยู่ จึง รับ สั่ง ให้ ทำ ห่วง ติด เลื้อ เสีย
 บ้าง ก็ ได้ เจ้า นาย ขุนนาง บาง คน ก็ ทำ ติด เลื้อ เปน ห่วง ขึ้น มา ติด กับ
 เข็ม กลัด ข้าง ล่าง ห้อย พู่ ก็มี ไม่ได้ ห้อย พู่ ก็มี ที่ ทำ เปน ดอก จันทน์
 ด้วย แพร สี ต่าง ๆ รอง แล้ว เย็บ ติด กับ เลื้อ ก็มี ต่าง ๆ ตาม แต่ ใคร จะ ทำ
 ที่ ติด ก็มี ไม่ ติด ก็มี บาง คน ก็ เอา ไป ทำ หลัง คล้าย ยา แดง สุ่ม กล้อง บ้าง
 คล้าย ยา ไล่ หืด มาก บ้าง งาน เกลิม พระ ชนม พรพรขา นั้น ทำ อยู่ สาม วัน มี
 เทศนา ๕ กัณฑ์ มี สรร มุรธาภิเศก การ ทั้ง ปวง นั้น ก็ เปน รูป เดียว กัน
 กับ เกลิม พระ ชนม พรพรขา ทุก วัน นี้ ทุก อย่าง เปน แต่ เปลี่ยน แปลง ไป ตาม
 กาล สมัย ที่ บ้าน เมือง บริบูรณ์ ขึ้น แล คน ทั้ง ปวง เข้าใจ ชัด เจน ขึ้น แต่
 ใน ครั้ง นั้น ก็ เปน การ เอิก เกริก สุก สนาน มาก โปรด ให้ มี หมาย ประกาศ
 ห้าม ไม่ ให้ ข่า สักว ใน เวลา เกลิม พระ ชนม พรพรขา นั้น ด้วย แต่ การ ต่อ

มานะ บัณฑิต บัณฑิต ขานบิเาะ ก็ กร้อย ๆ ไป เกือบ จะลง รูป เดิม คง อยู่แต่ พระ
 ราช กุศล แต่ การ ข้าง นอก ยิ่ง ครึก ครื้นใหญ่ โต มาก ขึ้น ถึง มี จุด พื้น จุด ไฟ
 เลื่อน อย่าง เฉลิม พระ ชนม์ พรราชา ออกไป อีก ด้วย จน ถึง เมื่อ จะ พระราชทาน
 สุปรรณบัตร เจ้า พระยา ยมราช เป็น เจ้า พระยา ภูธราภัย ที่ สมุหนายก สมเด็จ
 เจ้า พระยา ใต้ รับ สุปรรณบัตร ไว้ แต่ เดิม เป็น แต่ ว่า ที่ สมุท พระ กระลาโหม
 ด้วย ใน เวลา นั้น สมเด็จ เจ้า พระยา องค์ ใหญ่ ยัง อยู่ ครั้น ภาย หลัง จะ พระ
 ราชทาน สุปรรณบัตร ให้ เป็น ที่ สมุท พระ กระลาโหม ท่าน ไม่ ยอม รับ เกะ กะ
 กัน อยู่ หลาย ปี ภาย หลัง ต้อง มา ตก ลง กัน เป็น ให้ เสด็จ พระ ราชดำเนิ งาน
 แชยิด แล้ว พระราชทาน สุปรรณบัตร ด้วย แต่ ไม่ ยอม รดน้ำ พระราชทาน แต่
 น้ำสังข์ เป็น อัน ได้ เสด็จ พระ ราชดำเนิ ใน การ แชยิด สมเด็จ เจ้า พระยา ครั้ง หนึ่ง
 แต่ บัชวด นั้น มา ก็ เริ่ม ทรง พระ ราช คำวิหิ เตรียม การ ที่ จะ ให้ มี แชยิด ใหญ่
 เป็น การ ตอบ แทน พระ บาท สมเด็จ พระ บัณ เกล้า กรมหลวง วงษา สมเด็จ
 เจ้า พระยา ซึ่ง จะ ถึง ร่วม กัน เข้า ใน บัมโรง สัมฤทธิศก ปี เดียว กัน ทั้ง
 สาม ราย แต่ พระ บาท สมเด็จ พระ บัณ เกล้า สวรรค์ คต เลี้ย ก่อน กรมหลวง
 วงษา สมเด็จ เจ้า พระยา ยัง ไม่ ถึง วัน เกิด พระ บาท สมเด็จ พระ จอม เกล้า ก็
 เสด็จ สวรรค์ คต เลี้ย ได้ มา ทำ ใน แผ่น ดิน ประจุ บัณ นี้ ก็ ทำ เป็น การ ใหญ่
 ทั้ง สอง ราย แต่ ที่ กรมหลวง วงษา นั้น ดู เหมือน จะ น้อย ไป กว่า ที่ กะ คัด จะ
 ทำ แต่ เดิม มาก แต่ ที่ สมเด็จ เจ้า พระยา นั้น ยิ่ง มโหฬาร ชาติ เรก มาก ขึ้น
 งาน แต่ ก่อน ๆ เคย ทำ มา ทั้ง ตัว งาน แล บริวาร เพียง เจ็ด วัน แปด วัน ใน
 บัมโรง สัมฤทธิศก นั้น มี ลคร มี จั้ว เลี้ยง ดู เรือ ย เจือ ย กัน ไป กว่า สิบ หัว วัน
 บรรดา เจ้า ภาชี นาย อากร ที่ มี จั้ว ฤา มี พวก พ้อง มี จั้ว ก็ หา จั้ว ไป เล่น แล
 เลี้ยง ดู ด้วย คน ละ สอง วัน สาม วัน จน ทั่ว กัน การ ทำ บุญ วัน เกิด ฤา ที่

เรียกว่า ซาจิต นั้น ผู้ใด ทำได้ผู้นั้น จึง เป็นผู้มีเกียรติยศยิ่ง ใหญ่ ға
มี ประโยชน์ขึ้น อีก มุข หนึ่ง ดังนี้

แต่ส่วนตัวข้าพเจ้าเองนั้น เมื่อครั้งไปบวชเณร กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์
รับสั่งแนะนำชักชวนตามกระแสพระราชดำริห์ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ที่ได้ทรงพระราชดำริห์ทำการพระราชกุศลในวันประสูติตั้งแต่ยังทรงผนวช
เช่นได้กล่าวมาข้าง ต้นแล้วนั้น ข้าพเจ้าเกิดความเลื่อมใสเห็นจริง ด้วยจึง ได้ เริ่มทำ
บุญวันเกิดนั้นมาตั้งแต่ปีชานอัฐศก ๑๒๒๘ ทำอย่างอาราม คือมีสวดมนต์เลี้ยงพระ
แลแจกผลากสิ่งของต่างๆ ตามที่ มี เหลือใช้สอย แก่พระสงฆ์ ในวัดบวรนิเวศ บ้าง
วัดอื่นบ้าง ครั้น เมื่อสิ้น มาอยู่ที่สวนกุหลาบ ในปีเถาะนพศก ๑๒๒๙ นั้น ก็
ได้ทำอีก ครั้ง หนึ่ง อย่าง อาราม ๗ เช่น ทำที่วัด ไม่ได้ บอกเล่าให้ใคร รู้
ครั้น ในปีโรง สัมฤทธิ ศก ๑๒๓๐ เมื่อ ถึง วันเกิด นั้น ข้าพเจ้าเจ็บ หนักจน
ไม่รู้สติ สม ประทีตัว แล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้า อยู่หัว ก็ ทรง
พระประชวรด้วย จึงได้เว้น ไป ปีหนึ่งไม่ได้ทำ ครั้น มาถึง ปีมเสงเอกศก ๑๒๓๑
เป็นเวลา พระบรม ศพยังอยู่ แล จะคิด ทำอะไร ก็ยังไม่ คล่องแคล่วไปได้ เลย
ค้างไป อีก ปีหนึ่ง ครั้น เมื่อ ปีมเมียโท ศก จึงได้ ปฎิภาสน กับ สมเด็จพระ
เจ้าบรม วงษ์เธอ เรื่องที่จะหล่อ พระชนม์ พระราชตามแบบที่เคย หล่อ มาแต่ก่อน
เพราะ ในเวลา นั้น ไม่มี ผู้ใดนึก ขึ้น อันใด ให้เลย การถือน้ำ เดือน ห้า ใน
ปีมเสง เอกศก ก็ตั้ง พระพุทธรูปพระชนม์ พระราชแต่ ี่ รัชกาล กรมสมเด็จพระ
ท่านก็ทรง เห็น สมควร ที่จะหล่อ ตาม แบบ อย่าง แต่ก่อน จึง ได้คิด เริ่ม จะหล่อ
พระชนมพรรษา ใน ต้น ปีมเมียโทศก ๑๒๓๒ แต่ สมเด็จพระเจ้าพระยา ท่านไม่เห็น
ด้วย ท่าน ว่า จะมานั่ง ไส้ ขแนม อายุ ด้วย พระพุทธรูป เปลื้องเงินเปลื้องทอง
เปล่า ๆ แต่ก่อน ท่าน ทรงพระชรา ท่าน จึงทำ ต่อพระชนม์ พระราช ที่ยังเด็ก

ยังหนุ่ม อยู่ จะต้อง ทำ ทำไม เมื่อ อธิบาย กัน ไป ใน เรื่อง ที่ จะต้อง ตั้ง ถือน้ำ
 เปน ต้น จึงได้ ตกลง เปน อันได้ หล่อ ครั้นเมื่อหล่อพระแล้ว ก็จะต้องฉลอง
 แล ข้าพเจ้า มี ความปรารถนา ที่ จะ ฉลอง พระพุทธรูปนั้น ในเมื่อถึงกำหนด วันเกิด
 ที่เคยทำบุญมาแต่ก่อน จึงได้ คิดกำหนดการ ที่ จะฉลอง พระพุทธรูปพระชนม์
 พรรษาด้วย ทำบุญวันเกิดด้วย ซึ่งนับว่าเป็นการใหญ่ ที่นรกซึ่งข้าพเจ้าจะได้ลง
 มือทำบุญ ในครั้งนั้นเป็นเวลา ที่เปลี่ยนธรรมเนียม ฝรั่งใหม่ ๆ ได้ ไปเห็นเขาตกแต่ง
 ไฟกัน ในการรับรองที่สิงคโปร์บ้าง ที่ปัตเตเรียบ้าง พวกที่ไปด้วยกัน แลพวก
 ที่มีความ จงรัก รักดี อยาก จะช่วย ตก แต่ง ใน การทำบุญ นั้นให้ เปนการครึกครื้น
 สนุกสนาน เหมือน อย่าง ที่ เคยไปเห็นมา แล จะให้ เปนที่ ชอบใจ ข้าพเจ้า ด้วย
 จึงได้ มี ผู้มารับ เปน เจ้า หน้า ที่ จะตกแต่ง ตามศาลาพระบรมมหาราชวัง ให้ เปน
 การ สนุกสนาน แต่ สมเด็จพระเจ้าพระยาท่านตกใจ ไป ว่า จะ ทำการเซยิตอย่าง
 จีน ญาอย่าง ไทย เกมจีน ซึ่ง ถือ กันว่า เปน เกียรติยศ ใหญ่ สำหรับ ผู้ใหญ่
 คือ สูงวัย แล สูง บรรดาศักดิ์ ในเวลานั้น จึง เข้ามาห้าม ไม่ ให้ทำ โดยยก
 แบบ อย่างจีนว่า ถ้า อายุ ยัง ไม่ ถึง ห้าสิบเอ็ด ปี เขาห้าม ไม่ ให้ทำ ถ้าผู้
 ใด ทำ แล้ว จะมี อายุ ลั้น ก็ ได้ อธิบายกันมาก ว่าที่ จะทำนั้น เปนการ
 ฉลองพระ แล ทำบุญกัน อย่าง ไทย ๆ แต่ ไม่ เกี่ยวกับจีนเลย ก็ ยัง ไม่ ตกลง
 ถึงเจ้า พระยาทิพากร วงษมาคันทน์ตัวอย่าง ในเรื่องจีนต่าง ๆ อธิบาย ดูเป็นการใหญ่
 โต กัน มาก ข้าพเจ้า ก็ ไม่ ยอม รับ ว่า เปน อย่างจีน อยู่ ถ้ายเดียว ภายหลัง
 ตก ลง เปน อันได้ ทำ แต่ การที่จุด ไฟ นั้นประกาศห้ามปรามกัน แข่งแรง ล่วง
 มาอยู่หลาย เดือน คนหนุ่ม ๆ ที่ได้รับ ทำ ก็ ไม่ พัง ขึ้นทำ การที่ตระเตรียม
 ทำนั้น ก็เฉพาะ ที่ ไนว้ แห่งเดียว แต่จะ เปนทวยการทุ่งเถียง กันนั้นได้
 ตั้ง มากอย่างไรวน อย่าง หนึ่ง เพราะผู้ที่รับทำ ที่ ไนว้ แล้วคือไม่ยอมเล็ก เลย

ไปคิด ทำที่บ้านตัวต่อไปอีกบ้าง ฤา อย่างไร ก็ไม่ทราบ เลย ไม่ได้ มีประ
 กาศบอกเล่า อันใด เหมือน อย่าง บ๊ิ ชวด ฉศก ๑๒๒๖ แต่ครั้ง เมื่อถึงงานเข้าจริง
 มีผู้จุดไฟ ในลำแม่น้ำ แล ตามถนนมาก ถึงหัววัน หก วัน ด้วย การ ครั้ง นั้น
 หลายวันติดกัน ครั้น เมื่อจุดไฟหลายวันพวก ฝรั่งเศส ก็พลอยจุด ด้วยบ้าง แล
 มีผู้ ให้พร ใน วันเกิดนั้น ขึ้น ด้วย จึงได้ มี เห็ญญางวลับรรดา ผู้ซึ่ง แต่ง
 ชุ่มไฟ ในวังเปนรางวัดที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ การ แต่ง ชุ่มไฟ ครั้งแรก นั้นเป็นการเอิก
 เกริกสนุกสนานอย่างยิ่ง ที่ราษฎร ไม่เคยเห็นดังงามเช่นนั้น ความนิยมเต็ม ใจ
 ใน การแต่งไฟก็มีขึ้นในวันหลัง ๆ มากขึ้น ทุกวัน การ ที่เห็น เปนข้อขัดข้อง
 เสีย หาย อย่างใด ก็ดู เปนไม่มี ผู้ใด พุด ถึง เมื่อมีผู้ ไปพุดต่อว่า ฝรั่งเศส
 ฤา ช้างเหตุผลตาม แบบอย่างข้างจีนให้ฝรั่งฟัง ก็ไม่ถูก อารมณ์ฝรั่ง เข้า
 ได้ ด้วย เขาถือ วัน เกิดเจ้า แชน่ ดิน เปน แชน่ นัล ฮอลิเด ก็กลับ เห็น ดีไป
 ด้วย การ ที่ยก ข้อขัด ข้อง อย่างจีนนั้น ก็ เปน อัน ลงบ เปน แต่ผู้ ซึ่ง เชื่อถือ
 คำว่าจีน ฤา ไม่เชื่อ ถือแต่ชอบใจ คำว่า ก็บ่น อูบ ๆ อับ ๆ ไป ด้วย
 ความ หวังใจ ว่า จะ ตาย เร็ว บ้าง เปน ห่วง ด้วย ทรัพย์สินสมบัติ ของ คนอื่น จะ
 สิ้น ไร ไม่ ตอกไป บ้าง ใน ปี นั้น เอง มี พระ บรมวงษา นุวงศ์ แล ข้าราชการ
 อ่าน คำถวายพร อย่าง เกลิม พระชนม์ พรรษา บ๊ิ ชวด ฉศก ๑๒๒๖ ขึ้น เปน คราว
 แรก คำตอบ จึง ได้มี คำ ขอบใจ ที่จุดไฟ ติด ท้าย อยู่ ซึ่ง ดู ไม่น่า จะ กล่าว
 แต่ที่ กล่าวใน เวลา นั้น เพราะ เปน ที่หมาย แห่งความ จง รัก รักดี การ จุดไฟ
 ใน การ เกลิม พระชนม์ พรรษา เปน อัน พร้อม มุล ทัว ถึง ขึ้นโดย ลำดับ โดย
 ไม่ต้อง กะเกณฑ์ ขอร้อง อันใด ใน ปี ที่สอง คือ บ๊ิแม ตรี ฉศก ๑๒๓๓
 เว้นไว้แต่บาง แห่ง พึ่ง มา เปนอันจุด ทัว ถึงกัน ใน ปี รกา เบญจ จศก ๑๒๓๕

แปลว่า อย่างยิ่ง อยู่เท่านั้น เพราะ ฉะนั้น การ จุดไฟ ในงาน เจริญ พระชนม์
 พรรษา นี้ เกิดขึ้นโดย ความ เต็มใจ ของ คน ทั้ง ปวง แท้ไม่ได้มี ขอร้อง
 อย่าง หนึ่ง อย่างใด เลย จน ถึง ทุก วัน นี้ ก็ เป็น นัก ชัดถูกข อย่าง หนึ่ง
 ซึ่ง คน ทั้ง ปวง รู้สึกรู้ว่า เป็น นานา ที่ ถ้า เป็น ธรรม เนียม ที่ จะ ต้อง ทำ เหมือน
 อย่าง ตรุศ สงกรานต์ ก็ เป็น อัน ต้อง กับ แบบ อย่าง ประเทศอื่น ๆ ยก เสีย
 แต่ เมือง จีน ถ้า อย่างไร ที่ ยก มา ว่า กัน อยู่ นั้น

การ พระ ราช กุศล ใน การ เจริญ พระชนม์ พรรษา มาก ขึ้น บ้าง ตาม
 มี ที่ ผิด ปกติ น้อยลง บ้าง ตาม มี เป็น ที่ ปกติ แต่ คง นับว่า ค่อยทวี ขึ้น
 ตาม ลำดับ เป็น ตอน ๆ จน กว่า จะ คง รูป เช่น ทำ อยู่ ใน ประจวบ นี้ ก็ หลาย
 คราว ที่ เปลี่ยน ผลัด ยัก เบื้อง กัน ไป จะ ต้อง กล่าว แต่ ปี ซึ่ง เป็น ปกติ เป็น
 หอ้ง เรื่อง การ เจริญ พระชนม์ พรรษา มี ชื่อ ปากฏ เป็น สอง ตอน คือ
 ฉลอง อย่าง ๑ เจริญ อย่าง ๑ คำ ที่ เรียก ว่า ฉลอง นั้น คือ ฉลอง พระพุท
 รูป ประจำ พระชนม์ พรรษา ซึ่งมี มา แต่ ใน แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ใช้ สมโภช ใน วัน สวด มนต์ ถือน้ำ เดือน ๕ แล วัน สรง น้ำ สงกรานต์
 เป็นการ ฉลอง ครั้น มา ใน แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว
 ยก การ ฉลอง พระ ชนม์ พรรษามา ทำ ใน เดือน ๑๑ การ ฉลอง พระ ชนม์
 พรรษา ใน แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว ถ้า ดู ตาม จำนวน
 พระ สงฆ์ ที่ สวด มนต์ แล ที่ ทำ การ ใน หอ้ง พระ โรง อยู่ ข้าง เป็น การ ไหญ่ กว่า
 เจริญ พระ ชนม์ พรรษา ยก เสีย แต่ ปี ชวด ฉก ๑๒๒๖ การ ที่ เป็น เช่น นั้น ก็
 จะ เป็น ด้วย แต่ เดิม เมื่อ แรก จะ ทรง ทำ นั้น ทรง เห็น ว่า วัน ตาม ทาง จันทรคติ
 นับ บรรจบ รอบ อย่าง ไไทย ๆ นั้น เข้า ใจ ย่าย ทั่ว กัน การ พระ ราช กุศล เช่น
 วัน ประสูตร์ วัน สวรรค์ คต พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๓ พระ องค์ ที่

ล่วงหน้า แล้ว การพระราช พิธี ฉัตร มงคล ก็ ทำ อยู่ตาม จันทร คติ แต่ส่วน
 ที่ จะ ทำ การ เฉลิม พระ ชนม์ พรพชา นั้น เคย ทรง มา แต่ ก่อน ตาม สุริย คติ
 แต่โปรดว่า ต้อง กัน กับ ทาง คำ ฅนวน อย่าง ที่ ใช้ ใน ประเทศ ยุโรป ด้วย ถ้าใน
 เวลา แรก จะ กำหนด การ เฉลิม พระ ชนม์ พรพชา ตาม สุริย คติ ผู้ ซึ่ง ทราบ
 วิชา โหร อยู่ ก็ จะ เข้า ใจ ผู้ ซึ่ง ไม่ ทราบ ก็ จะ บ่น สง โสย ไป ต่าง ๆ เห็น เป็น
 เลื่อน ไป เลื่อน มา เพราะ นั้น เชื้อ ทาง จันทร เสีย ช้ม ซาย แล้ว จึง ได้ โปรด ให้
 ยก การ เฉลิม พระ ชนม์ พรพชา มา เฉลิม ไหว้ วัน พระ ชนมายุ บรรจบ รอบ
 ตาม ทาง จันทร คติ แทน การ ออก หน้า ออก ตา การ เฉลิม พระ ชนม์ พรพชา ตาม
 สุริย คติ ไว้ ทำ เป็น การ ลับ ๆ ซ่อน ๆ ไม่ ต้อง บอก เล่า ให้ ผู้ ไท รู้ ภาย
 หลัง เมื่อ เกิด ทำ บุญ ซาย ยิด ขึ้น แรก ๆ ก็ ทำ กัน ไป อย่าง ไไทย ๆ ทาง จันทร คติ
 เมื่อ ทรง ทราบ ทรง อด ไม่ ได้ จึง ได้ แะ นำ ให้ ทำ ตาม สุริย คติ ข้าง เจ้า ได้
 เคย ได้ ยิน เชน เนื่อง ๆ เมื่อ จวน ผู้ ไท จะ ทำ บุญ วัน เกิด เห็น เคย เข้า มา
 กราบ ทูล ทรง คำ ฅนวน วัน พระ ราช ทาน บ่อย ๆ เพราะ การ ที่ นั้น วัน ฝรั่ง นั้น
 อยู่ ข้าง จะ ไม่ มี ใคร ทราบ เหมือน ทุก วัน นี้ ต่อ ปลาย ๆ ลง มา เนื่อง นั้น วัน
 อย่าง ฝรั่ง ค่อย เข้า ใจ กัน ขึ้น จึง ได้ รับ ลัง บอก สม เด็จ เจ้า พระ ยา เป็น ต้น ว่า
 เมื่อ ถึง วัน เहां นั้น เดือน ฝรั่ง แล้ว เป็น วัน เกิด สม เด็จ เจ้า พระ ยา เอง ยัง ได้ เคย ช้
 แง บอก เล่า แก่ ข้าง เจ้า ว่า พระ บาท สม เด็จ พระ จอม เกล้า รับ ลัง ว่า วัน
 เกิด ตาม สุริย คติ นั้น ตรง กัน กับ วัน ฝรั่ง ที่ เดียว ถ้า คำ ฅนวน วัน เกิด แรก
 นั้น ให้ รู้ เสีย ว่า เป็น วัน ที่ เहां ไค ของ ฝรั่ง แล้ว เมื่อ ถึง บรรจบ ปี คำ ฅนวน อย่าง
 ไไทย เข้า ดู คง โดน กัน เป็ รียง ที่ เดียว คำ สม เด็จ เจ้า พระ ยา ซึ่ง ข้าง เจ้า
 ยก มา กล่าว ใน ที่ นี้ ถ้า คน ทุก วัน นี้ พัง ก็ จะ เห็น ว่า จิต ฅม ที่ แต่ ที่
 แท้ ใน เวลา นั้น ไม่ จิต เลย กำลัง เข้ม งวด เป็น วิชา ลับ อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ขยิบ จะมี

กัน ด้วย การที่โจทก์ขึ้นนี้ เพราะเรื่องวันเกิดข้าพเจ้า เมื่อคำนวณตามอย่างโหราศาสตร์ไทย ๆ มักจะไปบรรจบรอบในวันที่ ๒๐ เวลาเที่ยงคืนแล้วเนือง ๆ แต่วันกำหนดซึ่งลงไว้ในประติทินหมอบรัดเลเป็นต้นว่า เป็นวันที่ ๒๑ เดือนเสปเตมเบอ เคลื่อนจากวันที่ข้าพเจ้าเกิดจริง ๆ วันหนึ่ง แต่เพราะเวลาที่บรรจบรอบนั้น มักจะล่วงเที่ยงคืนไปแล้ว การอะไรต่าง ๆ มีสงรมุธาภิเศกเป็นต้น ข้าพเจ้าจึงให้เลื่อนไปไว้วันที่ ๒๑ เพื่อจะให้เป็นเวลากลางวัน พริกพร้อมกัน และจะไม่ให้ต้องเป็นข้อทู่เถียงกันกับฝรั่ง ซึ่งได้ทราบมาเสียมาแล้วว่าเกิดวันที่ ๒๑ สมเด็จพระเจ้าพระยาท่านเข้าใจว่าเกิดวันที่ ๒๑ ครั้นเมื่อท่านทราบว่า โหรคำนวณตกในวันที่ ๒๐ จึงได้เกิดเถียงกันขึ้น ยกคำที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้ารัชต์นี้มาเถ่า เพราะท่านเป็นผู้รับหน้าที่คำนวณวันเกิดให้ใคร ๆ มีท่านเจ้าพระยาภูธราภัยเป็นต้น แทนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ที่แท้ท่านไม่ได้คำนวณอย่างไทย ท่านนับวันอย่างฝรั่ง เช่นนี้ ในเวลานั้นเป็นวิชาลับที่ไม่มีผู้ใดทราบก็เข้าใจกันว่าคำนวณอย่างไทย จึงได้ไปเกิดเถียงกันขึ้นกับโหร จนได้ทราบความจริงในการที่ผิดไปเพราะวันเกิดของข้าพเจ้าดังเช่นกล่าวมาแล้ว

เพราะการที่จะคำนวณวันเกิดตามสุริยคติ มีผู้ทราบน้อย เช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงทำการเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นการข้างใน ฉลองพระชนมพรรษาเป็นการข้างนอก แต่เรียกว่าฉลองพระชนมพรรษา เพราะฉลองพระพุทธรูป พระชนมพรรษา การฉลองพระชนมพรรษาแต่ก่อน ทำที่พระที่นั่งอนันตสมาคม พระพุทธรูป พระชนมพรรษาปีเก่า ๆ ทั้งบนพระที่นั่งเสวตฉัตร แต่องค์ที่หล่อใหม่นั้น ตั้งบน

พานทอง สองชั้น แล้ว ตั้ง บน โต๊ะจีน อยู่ตรง หน้าพระเถล ตรง พระที่นั่ง
บรม พیمان ลงมา ที่ พระแท่น กรม (เดิมตั้ง อยู่ ที่ พระที่นั่ง อนันตสมาคม หน้าพระ
ที่นั่ง เสวตรฉัตร) ตั้ง เทียนบูชาเทวองค์ พระพุทธรูป ใช้เทียนเล่มละสองสิ่ง
ติด เชิงเทียน แก้ว รูป ใช้ รูป กระเจี๊ว พระสงฆ์ นั่ง मुख เหนือ ประตูข้าง मुख ได้
พระสงฆ์ ใช้ เทา พระพุทธรูป สวด มนต์ เย็น ฉับ เข้า แล้ว ถวาย เทศนา มง
คล วิเศษ เวลา ค่ำ ถิ่นทหนึ่ง มี ดอกไม้เพลิง ด้วย ทั้ง สอง คืน การฉลอง พระ
ชนม์ พรรษา เป็นการ แทนมหาชาติที่เคยมี มาแต่ ก่อน

ครั้น ใน แผ่นดิน ประจุบันนี้ ใน คราวแรก การเฉลิม พระชนม์ พรรษา กับ
การฉลอง พระ ชนม์ พรรษา วัน ไกล่กัน จึง ได้ฉลอง ที่ พระที่นั่ง อมรินทร์วิ
นิญ ฉัย แล้ว งาน เฉลิม พระ ชนม์ พรรษา ต่อไป ครั้น ภายหลัง งาน เฉลิม
พระ ชนม์ พรรษา ใหญ่ ขึ้น ตาม ลำดับ เมื่อ งานฉลอง พระ ชนม์ พรรษา มี
กำหนด วัน ห่างกับ เฉลิมพระชนม์ พรรษา จะ ออกไป ทำทอง พระ โรงอย่าง
แต่ ก่อน ก็จะเป็นงาน ใหญ่สอง งาน ไกล่กัน ไป จึงได้ย้าย เข้า มา ทำ
เสียที่ พระที่นั่ง ไพศาลทักษิณ ใช้บุษบก ดอกไม้ ที่ตั้งสมโภชใน วัน
สวด มนต์ ถือน้ำ เดือนห้า มา ตั้ง พระพุทธรูป ปีที่ล่วง มา แล้ว องค์ที่หล่อ
ใหม่ แยกไป ตั้ง โต๊ะหมู่ไว้ต่าง หาก เหมือนอย่าง ที่ตั้ง โต๊ะจีน แต่ก่อน เทียน
นมัสการ เทา องค์ พระ พุทธรูป บัด เชิง แก้ว เหมือน อย่างแต่ ก่อน เว้นแต่
ใช้เล่ม ยาวขึ้น สอง เทา เพื่อ จะ ให้คน อยู่ได้ ตลอดเวลาสวดมนต์ ใช้ตั้งวาง
ตาม ฐาน บุษบก แต่รูป นั้นเปลี่ยน เป็น รูปจีน ก่อน เวลาที่ สวด
มนต์ มี พระสุทราษ ทรง ประพรม น้ำหอม แล ทรง เนิม พระ พุทธรูป ด้วย
พระที่หล่อ ใหม่ ทรง ห่ม แพร สี ทัพพิม ขึ้น ใหม่ ที่ นำ บุษบก พระ พุทธรูป ตั้ง
พระเค้าน้ำ พระ พุทธรูป คล้าย กัน กับ เฉลิม พระ ชนม์ พรรษา พระ สงฆ์

ที่ สวด พระ พุทธมนต์ ใน รัชกาล ก่อน ใช้ พระ ราชฯ คณะ พระ ครู เปรี๊ญต่าง
 วัด แต่ ในรัชกาล ประจัน นี ใช้ พระ สงฆ์ ราชฯ คณะ ถานา นุกรมเปรี๊ญ
 จน อัน ดับ วัดราช บพิ ลัน ทั้ง วัด ถ้า บั ไค ไม่ พอ ก็ ใช้ พระ ราชฯ คณะ
 ถานา นุกรม เปรี๊ญ วัด นิเวศน์ ธรรม ประวัติ เพิ่ม เติม เท่า จำ นวน พระ
 พุทธรูป ของ ไทย ทาน ที่ ถวาย ใน เวลา คำ นั้น บาง ที่ ก็ มี ไตร สลั บ แพร
 บ้าง ไตร ผ้า บ้าง ยาม โหมด เทศ ที่มี พัก บ้าง ก็มี ไน คราว แรก หลง ทรง
 ถวาย ไตร พระสงฆ์ ห่ม ม้า แล้ว จึง ได้ สวด พระ พุทธ มนต์ สวด ฮัมมจัก กัปป
 วัตถ์ สุตระ แฉ เจ็ด ทำ นาน กำหนด การ หลง พระ ชนม์ พรพรา นั้น คง จะ อยู่
 ใน วัน เดือน สิบ แรม สาม คำ สวด พระ พุทธมนต์ แรม สี่ คำ ฉั น เว้น แต่ บาง
 บั ดี ถี เคลื่อน จึง ได้ เลื่อน สวด มนต์ ไป แรม สี่ คำ ทำ คำ ฉั น บ้าง สวด มนต์
 จบ แล้ว จุด ดอกไม้ เพลิง มี พุ่ม กระ ถาง รทา ฝน แสน ทำ สั หั ธาธา ตู พ้อม
 เวลา เข้า เฌียง พระ มี ของ ไทย ทาน ที่ เป็น ส่วน ของ หลวง แล ส่วน ที่ มี ผู้
 ถวาย ช่วย ใน การ พระ ราช กุศล เท่า จำ นวน พระ ชนม มา ย บ้าง แต่ ไม่ มี
 กำหนด แน่ ว่า มาก น้อย เท่า ไ้ อีก บาง ที่ ก็ ผั น กัน ไป เสีย อย่าง ไ้ รอ
 ไ้ ถวาย ต่อ เฉลิม พระ ชนม์ พรพรา ซึ่ง มัก จะ อยู่ ภาย หลัง หลง พระ ชนม์
 พรพรา โดย ปกติ นั้น ก็มี เพราะ ฉนั้น เครื่อง ไทย ทาน จึง ชั น ้ ลง ้ ไม่ แน่
 ตาม แต่ จะ มี ผู้ ถวาย มาก แล น้อย แล สิ่ง ของ นั้น บาง ที่ ก็ ชั้ กัน หลาย ้ สิ่ง
 เช่น โคม สาม ใบ สี ใบ เปน ต้น เพราะ ทรง พระ ราช อนุทิด ไ้ ว่า ผู้ ไ้ ถวาย
 ของ คำ รบ พระ ชนม์ พรพรา ทัน กำหนด การ หลง พระ พุทธรูป นี แล้ว ก็ ไ้
 ใช้ เปน เครื่อง ไทย ทาน ใน การ หลง พระ นี ทั้ง ลัน เมื่อ พระ สงฆ์ ฉั น แล้ว
 ถวาย ยะธา มี สวด ยลั มิง ปเท เส กั ปเปติ แล ยานี คาธา รัตน สุตระ ดับ เทียน
 ครอบ พระ กริ่ง เหมือน การ ฉั ตร มงคล วัน กลาง แล้ว ทรง ปล่อย สัตว์ ลู่น

ภริยา พระยา ไชยวัฏราช เศรษฐีเป็นผู้จัด พระ ราชทาน เงิน เป็นราคาบี่ละร้อย บาท เวลาบ่ายเจ้าพนักงาน ตั้ง บายศรี เวียนเทียน สัมโภช พระพุทธรูป ครั้น เวลา พลบค่ำ สรงมูรธาภิเศกในที่พระบรรทม ไม่ได้ ประโคม พิณพาทย์ แล้ว สัมเด็จพระพุทธ โมชาจารย์ ถวาย เทศนา มงคล วิเศษต่าง ๆ เหมือน อย่าง ใน รัชกาล ที่ ๔ มี ดอกไม้ เหลือง อีก คื่นหนึ่ง เป็น เสริจ การ ถวอง พระพุทธรูป พระ ชนม์ พรราชา

การ เถลิง พระ ชนม์ พรราชา ที่มีกำหนดงาน อยู่เป็น ประคตินั้น เป็น สี่วัน บ้าง ทำ วัน บ้าง คือ วันที่ ๑๙ เดือนกันยายน เป็นวัน เริ่ม สวด พระ พุทธมนต์เสด็จ พระ เศวราช ใน พระที่นั่ง ไพศาลทักษิณ วันที่ ๒๐ เวลา เช้า พระสงฆ์ ฉน์ เวลา ค่ำ พระสงฆ์ ธรรม ยุติกา สวด มนต์ ที่ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๒๑ เวลา เช้า ฉน์ แล้ว สรง พระมูรธาภิเศก เวลาเที่ยง พระบรมวงษานุวงษ ข้าราชการถวาย ไชยมงคล ถ้า ปีที่เป็นปกติไม่มี การไว้ทุกข์ ใน ราชตระกูล มี การ เลี้ยง โต๊ะ ใน เวลา ค่ำ ถึง สวด มนต์ ไว้ ต่อ วันที่ ๒๒ พระสงฆ์ มหานิกาย จึงได้ สวดมนต์ ที่ห้อง พระ โง่ วันที่ ๒๓ เช้า ฉน์ แล้ว จึงได้มี เทศนา ต่อไป อีก ๔ กัณฑ์ ถ้าเช่นนั้นงาน เป็น ๕ วัน ถ้าไม่มี เลี้ยง โต๊ะ พระสงฆ์ มหานิกาย สวด มนต์ ใน วันที่ ๒๑ วันที่ ๒๒ ฉน์ งาน ก็เป็น ๔ วัน แต่การเทศนานั้นไม่แน่ บางเวลา มี พระราชกิจอื่น ถ้าไม่ทรง สบาย ก็เลื่อนวัน ไป จน พ้นงาน ก็มี สวดมนต์ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๓ วัน มักจะเริ่มในวันที่ ๑๙, ๒๐, ๒๑, บางปีเลื่อนไป วันที่ ๒๐, ๒๑, ๒๒, การ ที่ เลื่อนไป เลื่อน มา มัก จะ เป็น ด้วยการ เถลิง พระชนม์ พรราชา กระชั้น กัน กับ ถวอง พระชนม์ พรราชา นั้น อย่าง หนึ่ง กระชั้น พระราช พิธี ถือน้ำ สารท อย่าง หนึ่ง เป็น ปี เปลี่ยน ทักษา ซึ่งต้อง

ทรง พระมรุธาภิเศก ทรง กำหนด เวลา เติมนั้น อย่าง หนึ่ง จึงจะกำหนดเอา
 แน่ทีเดียว นัก ไม่ได้ จำจะต้อง พัง หมาย สงกรานต์ ถ้า หมาย ที่ ลง ใน
 ราชกิจจานุเบกษาตาม ปี เปน ประมาณ ด้วย

การ สวดมนต์ ใน วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เกิดขึ้น ด้วย พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้า เจ้า อยุ่หัว ทรง เคารพต่อ พระมหา มณีรัตน ปฏิมากร เป็นอย่างยิ่ง
 ถ้า การ พระราชพิธีใหญ่ ๆ อันใด เช่น บรม ราชาภิเศก สักกนต์เขาสไกรลาส
 ก็โปรดให้ ล่ามสายลัญจณ์ มาแต่ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม ถึง พระแท่นมณฑล
 ด้วย เหมือน อย่าง พระราชพิธี สัมพัจฉรฉินท์ ด้วย แต่ ก่อน มาพระ มหา มณี
 รัตนปฏิมากร เคย เชิญ มา ตั้งใน พระแท่น มณฑลด้วยทุก ครั้ง พึ่งเล็ก เลี้ยว
 เมื่อ เชิญ ขึ้น ประดิษฐาน บน พระ เบญจา สูง ตาม ที่ได้ กล่าว มา แล้ว ในการ
 เสด็จ พระชนม์ พรรษา นี้ ก็ นับว่า เปน การใหญ่ ถึง ว่า จะ ล่าม สายลัญจณ์
 มา ก็ยัง เปน การ สิ้นควว ที่ จะ ทรง สักการ บูชา พระ มหา มณี รัตน ปฏิมากร
 ใน เวลา ที่ เปน มหา สมัย มงคล การ นั้น จึงได้ โปรดให้มี เทียน พระ มหา มงคล
 แล เทียนเท่า พระองค์ ด้วย สำหรับ หนึ่ง มี พระสงฆ์ สวดมนต์ วันละ ทำ รูป เปลี่ยน
 ทั้ง สาม วัน เปน สาม ลำดับ ตามใน บริเวณ พระ อุโบสถ หลัง พนัก กำแพง
 แก้ว ตั้ง โคม รวย รอย แต่ ครั้น มา ถึงใน แผ่นดิน ประจุบัน นี้ มี การ ตก แต่ง
 ศาลาราย แล กำแพง แก้ว พระ พุทธปรางค์ ปราสาท พระศรีรัตน เจดีย์ เพิ่ม
 เติม ขึ้น อีก ใน พระ อุโบสถ ก็ จด เทียน รวย จกตาม ชั้น บุษบก แล มี
 เทียนเถา เล่มใหญ่ ๆ จุด ที่ ตรง นำ พระ พุทธ ยอด พ้าจุฬาลงกรณ์ พระ พุทธ
 เลิศ หล้า นภาโลบ ข้าง ละแ้ว เล่ม ด้วย ทรง พระ ทวาร กลาง ขึ้นไป ตั้ง
 เล้า ถึง จกต บุชา เทวตานุเคราะห์ แก้ว ตัน มี รูป เทวตานุ บั๊ก ประจำ ทุกต้น มี
 เทียน รูป ดอกไม้ นั้ร ธง ตาม ลี แล ตาม กำล้ง ของ เทวตานุ นั้น ๆ เมื่อเสด็จ

ออก ทรง ถวายใคร ย่อม พระสงฆ์ ที่ มา คอย สวดมนต์รับ ออกไป ครอง น้ำ
แล้ว ทรง จุดเทียน พระ มหา มงคล แล เทียน เท้า พระองค์ เทียน ฟาน ตาม
หน้า พระ แล้ว เสริจ พอ พระสงฆ์ กลับ เข้า นั่ง ที่ พร้อม จึงได้ ทรง จุด เทียน
เครื่อง นมัสการ ทองใหญ่ สังฆ การี ว่า วิบัติ ที่เดียวไม่ต้อง ทรง คีล แล้ว
เสด็จ ทรง จุดเทียน ฐูป ตาม จงกล บุชา เทวดา นพเคราะห์ เจ้า กรม ปลัด กรม โหร
ว่า บุชา เทวดา ด้วย ภาษา โหร แล แปล เป็น ภาษา ไทย ตาม ลำดับ ที่ เวียน ของ
พระ เเคราะห์ นั้น ๆ ไม่ได้ ประทับ อยู่ จน เวลา สวดมนต์ จบ ด้วย มี การ พระ
ราช กุศล อยู่ ข้าง ใน การ ที่ เสด็จ พระราช ดำเนิน วัด พระศรีรัตน ศาลา ราม
เช่นนี้ เหมือน กัน ทั้ง สาม วัน แต่ เวลา เข้า ไม่ได้ เลี้ยง พระ รอไว้ มา
ฉัน ต่อ วัน พระสงฆ์ มหา นิกาย นั้น ใน วันที่ ๒๒ ฤๅ ๒๓ แล ได้รับ
ของไทยทาน เหมือน กับ พระสงฆ์ มหา นิกาย ที่ สวดมนต์ ใน ท้อง พระโรง

สวดมนต์ สวดะพระเคราะห์

การ สวด มนต์ สวดะ พระเคราะห์ นั้น พึ่ง มา เกิด ขึ้น เมื่อ ปี ขาน สัมฤทธิศก ๑๒๔๐ ซึ่ง เป็นปี เปลี่ยน ทักษา พระเสาร์ รักษา พระชน มายุ ซึ่งเป็นธรรมเนียม ที่ จะ ต้องมี ไห้ บูชา รับส่ง ตาม แบบ แต่ ก่อน การ เสด็จ พระ ชนมพรรษา ตั้งแต่ปีเมตรี ศก ๑๒๓๓ มาทรงบำเพ็ญแต่พระราชกุศล อย่างเดียวมิได้ มี การบูชา เทวดา ฤา บูชาพระเคราะห์ อย่างหนึ่ง อย่างใด ซึ่ง เกี่ยว ข้องกับ ไห้ เลย เพราะ ทรง ทำตาม อย่าง ที่ เคย ทรง มาแต่ เมื่อ ยัง ทรง ผนวช เป็นสามเณรอยู่ เป็นการ ใน พระพุทธศาสนา แท้ ครั้น เมื่อ ถึงกำหนด ที่ จะ เปลี่ยน ทักษา ไปเข้า แบบ อย่าง พระเจ้า แผ่นดิน แต่ก่อน ที่ เมื่อ ถึง กำหนดเช่นนี้ ต้อง ทำการ รับส่ง อย่าง ไสย คาสตร์ ซึ่ง เป็น ราช ประเพณี มีมา มิได้ขาด สมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอ จึง ได้ ทรงจัด การตามแบบอย่าง แต่ก่อน คือจะ ให้ มี ไห้บูชา สวดะพระเคราะห์ รับส่ง ด้วย แต่ ท่าน ไป ทรงคิดตำรา บูชา ขึ้นใหม่ ให้ ดี กว่า ที่ ไห้ทำเหลว ๆ มาแต่ก่อน คือ ให้ มี การ สวดมนต์ แยก ด้วย ใน ระหว่าง บูชา เทวดา นับ เป็น ธรรมเนียม แต่ ก่อน ๆ ก็ เห็น จะมี ตำรา ทำมา แต่ ข้าพเจ้า ไม่เคย ทำ แล ไม่ ได้ เคย เห็น เป็นแต่ ได้ ยิน เล่า เขา จัด คาถา ต่าง ๆ ตาม องค์ เทวดา ว่า เทวดา องค์ นั้น เสวย อายุ ให้ สวด คาถา อย่าง นั้น ก็ ขอบตาม กำลัง วัน คือ พระอาทิตย์ สวด อุเทยัญญ จักขุมา ๖ จบ พระจันทร์ สวด ยันตุนนิมิตต์ ๑๕ จบ พระอังคาร ให้ สวด ยัสส้านภาวโตยักขา ๘ จบ พระพุธ ให้ สวด สัพพาลี วิสชาติ นัง ๑๗ จบ พระเสาร์ ให้ สวด ยโตหัง ๑๐ จบ พระพฤหัสบดี ให้ สวด ปุเรนตัมโพธิสัม ภารณ นิพพัตตังโมรโยนิยง ๑๙ จบ พระราหู

ให้สวด กิณณลัน ตระมาโนระ ๑๒ จบ พระสุกรให้สวด อัม ปะสัน เนติมา ถัสสะ
 ๒๑ จบ พระเกตุให้สวด ชยันโต ๙ จบ จะสวด สดับ กับ ไทโร ฤา สวด คน
 ละที่อย่างไร ก็ไม่ทราบ เลย แต่ท่าน ทรงเห็นว่าใครแน่ จึงได้ไปปรึกษา
 เจ้าคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดราชประดิษฐ จักพระสูตรที่มีกำหนด
 นับได้ ตรงกัน กับ กำลังเทวดา เช่นอริยมรรคแปดตรงกับพระอริยการเป็นต้น
 ถ้าที่ไม่ครบ ก็ใช้สองสูตร สามสูตร พอให้บรรจบ ครบ จำนวน กำลังวัน
 จัดเป็นส่วน ของเทวดา องค์นั้น ๆ ตามลำดับ คือพระอาทิตย์ สวด อนุตทริย
 ๖ พระจันทร์ สวด จรณ ๑๕ พระอังคาร สวด อัญจัน คิมมรรค ๘ พระพุธ สวด
 พล ๕ อินทริย์ ๕ โพชฌงค์ ๗ รวม ๑๗ พระเสาร์ สวด ทลพลญาณ ๑๐ พระ
 พฤหัสบดี สวด ทล สัญญา ๑๐ อนุพพวิหาร ๘ รวม ๑๘ พระราหู สวด
 สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อธิติบาท ๔ รวม ๑๖ พระสุกร สวด อริย
 ทริพย์ ๗ สัมปรัสนธรรม ๗ สัมมาสมาธิ ปริกขาร ๗ รวม ๒๑ พระเกตุ สวด อา
 ขาต วัตถุ ๘ มี คาถา แบ่งส่วน บุญแล ให้พร เจ้า ของงานผู้ที่บูชา แขนกสลับ
 ไปทุกหมวด ถ้อยคำ ที่ใคร จะบูชานั้นก็ แต่งใหม่ ให้เป็น ภาษามคธ ดีขึ้น
 กว่า ภาษาไทยเดิม ที่เป็นคำไทยก็ ใช้เรียงเป็นคำร้าย ไทโรเริ่มบูชา ไทโร
 ครุแล บูชานพรเคราะห์ ทั่วกัน ก่อน แล้วพระสงฆ์ เริ่ม สวดมนต์ ตั้งแต่ นโม ไปจนจบ
 คาถา ที่สำหรับ สวด ก่อนสูตร ต่าง ๆ แล้วหยุดไว้ ไทโร จึงบูชา เทวดา
 รายองค์ ตั้งแต่อาทิตย์เป็นต้นไป ว่าภาษามคธ เป็น ทำนอง สำคัญญะ
 แล้วว่าภาษาไทยแปล เชิญเทพดา องค์นั้น กับทั้งบริวาร ให้รับอามิต พะสี
 ธรรมพะสี แลให้บ้องกัน รักษาเจ้า ของงานผู้ทำ พอจบ องค์หนึ่ง หยุดไว้
 พระสงฆ์ สวดสูตรต่าง ๆ สลับกันไปทุก ๆ องค์ เทวดา เมื่อหมด แล้วไทโร
 จึง ได้ว่าคำ อธิฐาน แล คำ ให้พร รอบ ท้าย อีก ครั้งหนึ่ง พระสงฆ์ก็

สวด คาถาให้ พร รวยท่าย แล้ว สวดคาถาเมตตสูตร ขันธปริต แล ท้าย
 สวดมนต์ จึง เป็น อันจบ อยู่ใน ๔ ชั่วโมง ห้า ชั่วโมง วิธีที่สวดเช่นนั้น กรม
 สมเด็จ ท่านทรง ทำที่วัง มาช้านานแล้ว ครั้น เมื่อถึง บิขานลัมภุทธิศก ๑๒๔๐ เป็น
 เวลา ที่จะ ต้องทำ การบูชา เทวดา สเดาะ เควาะห์ ตามแบบ อย่างเก่า ท่าน จึง ได้
 นำแบบ ใหม่ นี้ มาแก้ไข ตกแต่ง ถ้อยคำให้ ต้องกันกับ การหลวง มาขอให้
 ทำ เสีย อย่างใหม่ ด้วย อย่าง เก่านั้น เรือว่า แทล็กเหลวนัก ครั้น เมื่อ ได้ ทำ ใน
 มี ขาน นั้น เป็นคราว แรกแล้ว ปี ต่อ ๆ มา ท่าน ก็ ขอให้ ทำ เหมือน ๆ กัน ต่อไป
 ตาม เคย ได้ ทำ แล้ว จึง ได้ มี การ สวดเสตะ พระเคราะห์ล่อง นำก่อน วันสวดมนต์
 ใหญ่ ขึ้น อีกวันหนึ่ง

การ ที่ จัด พระแท่น มณฑลใน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ก็เป็น อัน พึ่ง มี ใหม่
 ขึ้น ใน ครั้ง นั้น เหมือน กัน พระแท่น มณฑล องค์ น้อย ระบาย สาม ชั้น ทำ ขึ้น
 ใหญ่ องค์หนึ่ง ตั้ง พระพุทธรูปใน แบบ พระแท่น มณฑล อย่าง เดียง ฝรั่งเศส
 ตั้ง พระพุทธรูป นอกแบบ แล เทวรูป เครื่อง บูชา เทวดา พระแท่น หนึ่ง แต่
 พระพุทธรูป แล เทวรูป ซึ่ง ตั้ง บน พระแท่น ทั้ง สอง นั้น เกิด ขึ้น ตาม ลำดับ
 แล้ว ผลัด เปลี่ยน กันไป ตาม กาละสมัย จะว่า ยืน ที่ เปน แน่ไม่ได้

การ สวด มนต์ พระที่นั่ง อมรินทร์ วินิจฉัย

การ ที่ จัด ตกแต่ง พระที่นั่ง แล สวด มนต์ ทั้ง ปวง คง ตาม แบบ เดิม
 ตั้งแต่เริ่ม มี การเฉลิม พระชนม์ พรรษา ขึ้นไม่ได้ ยก เยื้อง เปลี่ยน แปลงเลย คือ
 ตั้ง ม้า หมู่บน พระที่นั่ง เสวตรฉัตร ที่ ม้า กลาง ตั้ง พระพุทธรูป ไซย วัฒน
 สำหรับ แผ่น ดิน ประจุบัณนี้ พระพุทธรูป ประจำ พระชนม์ พรรษา วัน แล
 พระพุทธรูป ประจำ พระชนม์ พรรษา มี ม้า สอง ข้าง แลตรง หน้า ตั้ง เชิงเทียน พาน
 หุ้ม เครื่อง นมัสการ พอ สมควร ที่ ม้า หน้า แล ที่ ข้น พระแท่น ตั้ง พระเต้า
 เครื่อง ทรง มุรธา ภาเคก ต่าง ๆ ทั้ง ข้น ทยุค เชิง เทียน มี เทียน ทองบัก เหมือน

อย่าง พระราช พิธี ทั้งปวง ตาม ชัน เตียง ลา ก็ ตั้ง เชิง เทียน พาน พุ่ม ที่
 ฐาน ฉียง ตั้ง ต้น ไม้ ทอง เงิน สี ทิศ และมี รั้วยา โคมไฟ ขวด บั๊กดอกไม้ ตั้งรอบ
 ที่ พระแท่น กรม ตั้ง เทียน พระมหา มงคล เท้า องค์ พระพุทธ รูป ประจำ พระ
 ชนม์ พระราชา กลาง ตั้งโต๊ะ กรม วาง ครอบ พระเกี้ยว ยอด ทรง เดิม แล ครอบ
 มยุรฉัตร ตั้ง พาน พุ่ม ทอง คำ สอง ชัน สลับรายกันกับเชิงเทียนตามสมควร
 เครื่อง นมัสการ โต๊ะ ทอง คำลง บา ราชาวดี ข้าง พระแท่น เสวตรฉัตร ตั้ง
 คู่ เทียน เท้า พระองค์ ทั้ง สอง ข้าง บนพระที่นั่ง บนบก ตั้ง เครื่อง ศิริ ราชกกุธ
 ภัณฑ์ แล พระแสง ประจำ รัชกาล มี เครื่อง นมัสการ ทอง น้อย ด้วย สำหรับ
 หนึ่ง พระสงฆ์ ที่ สวด มนต์ นั้น ทรง พระราช ตำริห์ว่า เมื่อ การ ฉลอง
 พระชนม์ พระราชา ใช้ พระสงฆ์ เท้า องค์ พระพุทธ รูป แล้ว ครั้น การ เกลิม
 พระชนม์ พระราชา จะใช้ พระสงฆ์ เท้า จำนวน นั้น อีก เวลา นั้น พระชนมายุ
 น้อย พระสงฆ์ ที่ จะ สวด มนต์ ก็ น้อย รูป การ ที่ จะบำเพ็ญ พระราช กุศล ก็
 น้อย ไป ไม่ สมควร กับ ที่ เปน การ ใหญ่ ด้วย การ สวด พระเคราะห์ แล
 การ ที่ พระสงฆ์ มหานิกาย สวด มนต์ อีก วัน หนึ่ง นั้น ยังไม่มี จึงได้ โปรด
 ให้ นิมนต์ พระสงฆ์ ธรรมยุติกาสวด มนต์ หก ลีบ รูป ประจำ เสมอ ทุก ปี ไม่ ขึ้น
 ลง เพราะเหตุ ที่ การ ฉลอง พระชนม์ พระราชา ได้ สวด ธรรมจัก กัปปวັตน
 สุตไว้ แล้ว ใน การ เกลิม พระชนม์ พระราชา จึงได้ เริ่ม สวด มหา สมัย สุต
 ก่อน แล้ว จึงได้ สวด เจ็ดตำนาน ทรง ถวาย ไตร แล ยาม โหมด เทศ ก่อน
 เวลา สวด มนต์ เหมือน การ ฉลอง พระชนม์ พระราชา รุ่ง ขึ้น เข้า พระสงฆ์
 รับ พระราชทาน ฉน แล ถวาย ขยันโต ใน เวลา สรง มุรธาภิเศก การ สรง
 พระมุรธาภิเศก นั้น ก็ เหมือน กับ สรง มุรธาภิเศก อื่น ๆ แปรกแต่ พระเจ้า
 บรมวงษ์เธอ กรม พระปวเรศวริยาลง กรม ถวาย น้ำ ครอบ พระ กริ่ง ซึ่ง พระ

บาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไว้สำหรับ พระองค์ ท่าน
 ครั้น เมื่อล่วง มาถึง ปี จอ ฉศก ๑๒๓๖ เมื่อ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัด ราช
 ประดิษฐ์ได้ เป็น พระกรรมวาจาจารย์ ใน เวลา ทรง ผนวช แล้ว จึงได้ โปรด
 ให้ ถวาย น้ำเต้าคิลา อีก รูป หนึ่ง บันดา พระเถระใน ธรรมยุติกา ก็มี น้ำ
 พระพุทธ มนต์สั่ง มา องค์ละเต้าคิลา แต่มี ได้ ถวาย เอง เจ้า พนักงาน นำ
 ขึ้น ถวาย เต้า คิลา นี้ มี มาแต่ ครั้ง แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระ จอมเกล้า เจ้า
 อยู่หัว โปรดให้ กิ่งขึ้น จะมี จำนวน เดิม มาก น้อย เท่าไร ไม่ทราบ แล้ว
 พระราชทานไปไว้ตาม พระเถระใน ธรรมยุติกา เมื่อ ถึง เวลา เกลิม พระชนม์
 พรรษา แล้ว ก็ต่าง องค์ต่าง ทำน้ำ มนต์ ถวาย เข้า มาทุก ๆ รูป ครั้น เมื่อ
 ถึง รัชกาลปัจจุบันนี้ ทำการ เกลิม พระชนม์ พรรษา ท่าน ก็ ทำส่ง เข้า มา ตาม
 เคย เป็น การแปลก ขึ้น กว่า สรง มุรธา ภิเศก อื่น ๆ แต่พระเต้า คิลา ของ พระ
 เถ้านี้ เมื่อ สรง มุรธา ภิเศก แล้ว ทรง ถวาย เครื่อง ไทยทาน พระสงฆ์ อยู่ใน
 องค์ ละสาม สี่ สิ่ง เป็น เสรี การใน ส่วน เวลา นั้น การ ที่ ทำน้ำ มนต์ กับ
 เทียน ครอบ พระ กริ่ง ที่ ท้อง พระโรง นี้ ใช้ทำใน เวลา สวด มนต์ วันที่ ๒๐
 ไม่ได้ รอไว้ ต่อ เวลา เข้าเหมือน อย่าง การ ฉลอง พระชนม์ พรรษา

การ สวดมนต์ พระสงฆ์ มหานิกาย

แต่เดิม ก็ไม่มี เกิดขึ้น พร้อม กัน กับ ปีที่ สวดมนต์ เฉพาะ พระเคราะห์
เพื่อจะให้ เป็น สวดมนต์ สาม วัน แต่ ครั้น เมื่อ พระสงฆ์ เคยได้รับ พระราชทาน
หนึ่ง แล้ว ครั้น จะ จด เว้น เสีย ก็ ไม่ สู้ ควร จึงได้ โปรดเกล้า ฯ ให้
มี การ สวดมนต์ พระสงฆ์ มหานิกาย ติด ต่อ มา ทุกปี กำหนด พระสงฆ์ ๓๐ รูป
ทรง ถวาย ไตร ย่าม ลักทลาค เหมือน อย่าง พระสงฆ์ สวดมนต์ ที่ วัด พระศรี
รัตนศาสดาราม ตาม แบบนั้น ใน วัน พระสงฆ์ มหานิกาย นี้ สวด สิบสอง
ตำนาน แต่ ที่ ยัก เยื้อง ไป เป็น อย่าง อื่น บ้าง ก็ มี การ หักปวง ก็ เหมือน กับ
วัน สวดมนต์ ใหญ่ เว้น แต่ วัน เลี้ยง พระ นั้น พระสงฆ์ ที่ สวดมนต์ วัด พระศรี
รัตน ศาสดาราม ตาม ลำดับ สิบห้า รูป มา ขึ้น ด้วย จึงรวม พระสงฆ์ นั้น เป็น
สี่สิบ ห้า รูป ทรง ถวาย เครื่อง ไทยทาน เหมือน กัน

ถวาย เทศนา

การ ถวาย เทศนา นี้ มี มา แต่ เริ่ม ตั้งการ เถลิง พระชนม์ พรรษา เทศน์
เนื่อง ความ ตาม แบบ ที่มี มา แต่ รัชกาล ที่ ๔ คือ มงคลสูตร กัณฑ์ ๑ รัตนสูตร
กัณฑ์ ๑ เมตตสูตร กัณฑ์ ๑ เทวาทิศน กถา กัณฑ์ ๑ ประจำ ที่ ไม่ ได้
เปลี่ยนแปลง พระสงฆ์ รูปใด เทศน์ ก็ ขึ้น ตัว เว้น ไว้ แต่ ขวา อาพาธ จึงได้

ผลัดเปลี่ยน แต่ก่อน มาเริ่มงาน ก็ ถวาย เทคนิ ก่อน สวดมนต์ คือ มงคลสูตร
 รัตนสูตร สอง กัณฑ์ เหลือไว้ ภายหลัง ฉนั้น เข้า แล้ว สอง กัณฑ์ เทคนิ ก่อน
 นั้น มี สายสิญจน์ โยงไป ที่ ธรรมาสน์ พระสงฆ์ ที่ เทคนิ ถือ กลุ่ม สายสิญจน์
 ด้วย ครั้น ตก มา ขึ้น หลัง เมื่อ มี สวดมนต์ สวดะ พระเคราะห์ แล เลียง พระ เข้า
 เสีย แล้ว ไม่มี เวลา ว่าง จึงได้ เลื่อน เทคนิ ไป ไว้ วัน เลียง พระ มหานิกาย
 ทั้ง สี่ กัณฑ์ แต่ บาง บั ก็ เลื่อน ต่อ ไป อีก จน นอก งาน ก็ มี แล้ว แต่ เวลา
 ว่าง จะมี เมื่อ ไใด เครื่อง กัณฑ์ เทคนิ นั้น เหมือน เทคนิ วิเศษ เปน แต่
 เปลี่ยน ไตร ยาม เปน ของ สำหรับ เฉลิม พระชนม์ พรรษา แล เพิ่ม เดิม เครื่อง
 ไทย ทาน ต่าง ๆ บ้าง มี เงิน ประจำ กัณฑ์ ๑๐ ตำลึง แล เครื่อง กัณฑ์
 ขนม ด้วย

การแจกทาน

แจกทานนี้ ได้มีในการเฉลิมพระชนม์พรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีชวดฉศก ๑๓๒๖ ครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ตั้งแต่เริ่มมีการเฉลิมพระชนม์พรรษามา ก็ได้เคยพระราชทานผ้าสองลำรับ เงินสิบตำลึง แก่ข้าราชการที่สูงอายุ มีกำหนดเท่าปีพระชนมายุ ทว่าขึ้นทุกปีตามลำดับ แบ่งเป็นผ้านำกึ่งหนึ่ง ผ้ายในกึ่งหนึ่ง ผ้ายนำนั้น เป็นข้าราชการที่เข้ามาในการเฉลิมพระชนม์พรรษาโดยมาก แต่ผ้ายในมักเป็นข้าราชการที่ชราพิการ ไม่ได้ทำราชการแล้ว มาแต่บ้านบ้างแต่เรือนบ้าง จึงโปรดให้มีลำรับเลี้ยงอาหารด้วยแต่ก่อนมา เมื่อผู้ซึ่งได้รับพระราชทานต่อพระหัตถ์แล้วก็ถวายพรตามใจตัวจะกล่าว บางทีก็ขึ้นเฉยๆ ไปบ้าง ครั้นเมื่อพระยาศรีสุนทรโวหาร ท. จ. คนนี้เป็นผู้กะบุญซื้อข้าราชการผ้านำ เห็นว่าเมื่อข้าราชการได้รับพระราชทานแล้วถวายพรอย่างไหลๆ เลื่อนๆ ยังไม่ได้ถวายพรบ้างรำคานมาหลายปี จึงได้คิดผูกคาถาถวายไชยเป็นภาษามคธ แลแปลเป็นคำไทยให้ว่าทุกคน คือว่าชยตุ ชยตุ เทโว นิรามโย นิรมัทโโว ที่ขายโก อโรโคจะ โสคตินา เนตุมตถิง ขอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเจริญพระชนมายุยิ่งกว่าร้อยพรรษา คำถวายไชยเช่นนั้น ได้ใช้อยู่แต่ข้าราชการผ้านำ ข้าราชการผ้ายในยังบ่นทิ่มๆ พ่าๆ ฎาหนึ่งๆ อยู่อย่างเก่า เพราะไม่มีใครแนะนำสั่งสอน ทรงพระราชดำริเห็นว่า ครั้นจะให้ท่องให้ขึ้นตามแบบข้าราชการผ้านำ ก็จะเป็นที่เดือดร้อน เพราะอยู่ข้างจะชราหลงใหล พันเพื่อน ฎาซึมซาบอย่างยิ่งอยู่ด้วยกันโดยมาก จึงโปรดให้เป็นไปตามอย่างแต่ก่อน ส่วนที่แจกทานราษฎรนั้น พระราชทานตามพระชนมายุวันกำหนดขึ้นวันละสลึงแต่เดิมมา ถ้าปีใดเป็นปีที่มิพระราชกุศลวิเศษ ก็พระราชทานมากขึ้นอีกส่วนหนึ่ง

การประชุมพระบรมวงษานุวงศ์ และข้าราชการ

ถวายไชยมงคล

ธรรมเนียมนี้ได้เกิดขึ้น เมื่อ เกลิม พระชนม์พรรษาใหญ่ ใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี ชวด ฉศก ๑๒๒๖ นั้น เสด็จ
พระราชดำเนิน ออก บน พระที่นั่ง เลวทรฉัตร พระที่นั่ง อนันตสมาคม อย่าง
แขกเมืองใหญ่ ฝ่าย พระบรมวงษานุวงศ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุน
นุชิต เป็นผู้ทรง อ่าน คำ ถวาย ไชยมงคล ฝ่าย ข้าราชการ เจ้าพระยาสุธรรม
มนตรี ซึ่งยังเป็น เจ้าพระยา ธรรมาธิกรณ์ เป็นผู้อ่าน ด้วย ท่านทั้งสองนี้
เป็นผู้มี ชนมาอยู่ มากกว่า พระชนม์พรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว แล พระบรมวงษานุวงศ์ข้าราชการ ทั้ง ปวง เมื่อเจ้านาย อ่าน คำ
ถวายไชยมงคล แล้ว ถวายบังคม สวม ครั่ง เหมือนอย่าง ชุนนาง เป็นครั้ง
แรกที่ ข้าพเจ้าได้เคยเห็น ข้าราชการ ก็เหมือนกัน แต่ไม่มี พระราชดำรัส
อันใด เป็นแต่พระราชทานพรย่อ ๆ เล็ก น้อยแล้ว ก็เสด็จ ขึ้น ในเวลา
ประชุมใหญ่ นั้น พระบาทสมเด็จพระ บั้น เกล้า เจ้า อยู่หัว ไม่ได้เสด็จ ลง มา
เพราะ เป็น เวลา ทรง พระประ ขวร อยู่ข้าง จะ ชุบ ผอม มาก อยู่แล้ว แต่ ครั้น
เวลา เนี้ย ทรง พระอุสาห์ เสด็จลงมา พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ไม่ ทรง ทราบ เวลานั้น ข้าราชการก็ ไม่สู้มี ใคร ข้าพเจ้า เห็น ดูเครื่อง
ตกแต่ง ใน พระที่นั่ง อนันต สมาคม อยู่ ไม่ทัน รู้ตัวเสด็จ ขึ้น มา จับ คีละ สั้น
เหลียวหลังไปจึง เห็น ตกใจ เป็น กำ ลัง รับ สิ่ง ให้ เข้า ไป กราบ ทูล พระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน ออกมา พระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ถวาย ของแล ถวายไชย มง คล ครู่หนึ่ง ก็เสด็จ กลับ
ด้วย ไม่ ทรง สบาย ดู เหมือน จะ เป็น ครั้ง ที่ สุด ที่ ได้ เสด็จ ลงมา พระ บรม มหา
ราชวังใน เวลา นั้น คน ต่าง ประเทศ ก็มี ถวายไชย มงคล เหมือน กัน แต่
เป็น คน สะ เวลา กับ ข้าราชการ การ ไม่ได้ เสด็จ ขึ้นพระที่นั่ง แล ไม่ได้ จะ เป็นการ
พริ้งพริ้ว กัน ครั้ง เดียว นั้

อนึ่งในการเฉลิม พระชนม์ พรรษา นี้ มี การ ปลอ่ยปลา ตาม แบบเฉลิม พระ
ชนม์ พรรษาครั้งรัชช. ๖๓๖๖ เป็นราคา วัน ละ ๑๐ ตำลึง กรม
วัง ทูลถวาย พระราชกุดตามแบบ

ในวันที่ ๒๑ มี ยิงปืนใหญ่สุด ทั้งทหารบกและเรือรบซึ่งจอดรายอยู่ใน
ลำน้ำ แต่ก่อน มาใช้ เวลา ละ ๒๑ นาที ยิง เวลา เข้า ๒ โมง เวลาเที่ยง เวลา
บ่าย ๕ โมง ตั้งแต่ปี มะเมียจัตวาศก ๑๒๔๔ ปีรัตนโกสินทร์ศก ๑๐๐ จึงได้
ยิง ถัว กัน สาม เวลา ครบ ๑๐๑ นาที

การแต่ง ประทีปในพระ บรม มหาราชวังเป็น ๕ คั่น แต่ข้าง นอก
แต่ง ๓ คั่น เพราะการที่แต่งประทีปไม่ได้เป็น การกะเกณฑ์ ผู้ที่ตกแต่ง
ก็อยากจะได้ ถวายตัวให้ ทอดพระเนตร จึง ได้ เสด็จ พระราชดำเนิน ประ พาศ
ตามลำน้ำ ในเวลากลางคืน วันที่ ๒๑ ทุกขีเสมอ มามี ได้ ขาด กระบวน
เสด็จ พระราชดำเนิน นั้น ใช้เรือไฟลำเล็ก ๆ แล่น ขึ้น ไป เทื่อน้ำ ก่อน
แล้วจึงได้ ล่องลง ไปข้างล่าง เมื่อเสด็จ พระราชดำเนิน ถึงหน้า บ้านนำ ห้าง
ใหญ่ ๆ บางราย ก็จุดพลุแท่นขึ้น สลุต ๒๑ นัดบ้าง จุดพุ่ม พญียงกรวด
ตไล ดอกไม้ เทียนต่าง สีส้าง ตามแต่ผู้ใด จะหาได้ เป็นการแสดงความ
ชื่นชมยินดี

แลในวัน ที่ ๒๑ นั้น เจ้าพระยาภาณุวงศ์ มหาโกษาธิบดี เมื่อยังว่า
การต่างประเทศ จัดการ เชิญคน ต่าง ประเทศ ประชุมเดินรำ ที่บ้าน ให้เป็น
การ เถลิม พระเกียรติยศ ในการ เถลิม พระชนม์ พรรษา ขึ้น เมื่อ ทรง ทราบ
จึงได้ พระราชทานเงิน ทู่น ในการที่จะใช้จ่าย นั้นให้ ต่อมา ก็มีการ เดิน รำเช่น
นั้น เสมอมา ทุก ปี เมื่อเสด็จ พระราชดำเนิน กลับ ขึ้น มา ตาม ลำ แม่ น้ำ ก็ หยุด
ประทับ ที่ ศาลา ว่าการ ต่างประเทศ ให้ คนต่างประเทศ ได้ เฝ้าครู่หนึ่ง แล้ว
จึงเสด็จ คืน พระบรม มหา ราชวัง ครั้น เมื่อ พระเจ้า น้อย ยาเธอ กรม หลวง
เทวะ วงษาโรประการ ว่าการ ต่างประเทศ ย้ายการเดินรำมาที่วัง สราญรมย์
การเสด็จ พระราชดำเนิน ประพาสลำน้ำ คงอยู่ ต่อเมื่อเสด็จ พระราชดำเนินกลับ
แล้ว จึงได้ เสด็จ พระราชดำเนิน ประพาส ทางบก ประทับ ที่ วัง สราญรมย์
ให้คน ต่างประเทศ เฝ้า เหมือน อย่าง แต่ ก่อน

การ เถลิม พระชนม์ พรรษา นี้ จะว่าให้ เลือดยด เป็น แน่นนอน ไป ที่เดียว
ไม่ได้ ด้วยการยังเป็น ประจวบ แท้ มีลักษณะ ที่ เปลี่ยนแปลง ไปตาม กาล
สมัย เป็น คราว ๆ เมื่อ ก่อน มา แรก ที่ จัด ตั้งมีว เชื่อม ขึ้น ที่ คัล ลักษณะ สดงาม
ในการ เถลิม พระ ชนม์ พรรษา ก็ เปิดให้ ราษฎร มาดู ราษฎรพากัน มาดูวันหนึ่ง
หลาย ๆ พัน คน จนกว่าจะ แล้ง งาน นับ ด้วย หมื่น ได้ เปิด มา หลาย ปี
ครั้นเมื่อจัดการ ยักย้าย ไป อย่างอื่น ก็ ไม่ได้ เปิด การพระ ราชกุศลที่ไป
วิเศษ บางปี ก็มี ตาม กาลสมัย คือ เวลา เข้า พง พระ ราช ทาน เข้า สาร องค์
ละดัง แล ปลาเค็ม แก่ พระสงฆ์ ทั้ง ทั้ง แขวง จัง หัด กรุง เทพ ฯ เวลา ที่ตั้ง
พระ ราชบุญอุทิศ พิทักษ์ เกษียณ อายุ ก็ จำบ พระ ราชทรัพย์ พระ คลัง ข้างที่ ออก ช่วย
พาษ ปลอญ ให้ เป็น ไทย หลาย ลิบ คน เวลา เมื่อ เสด็จ พระราช ดำเนิน ประ พาส
เกาะสีชัง ซึ่งเป็นที่ คน บ่วย ไข ออกไป อยู่รักษาตัว ก็ บริจาค พระราชทรัพย์

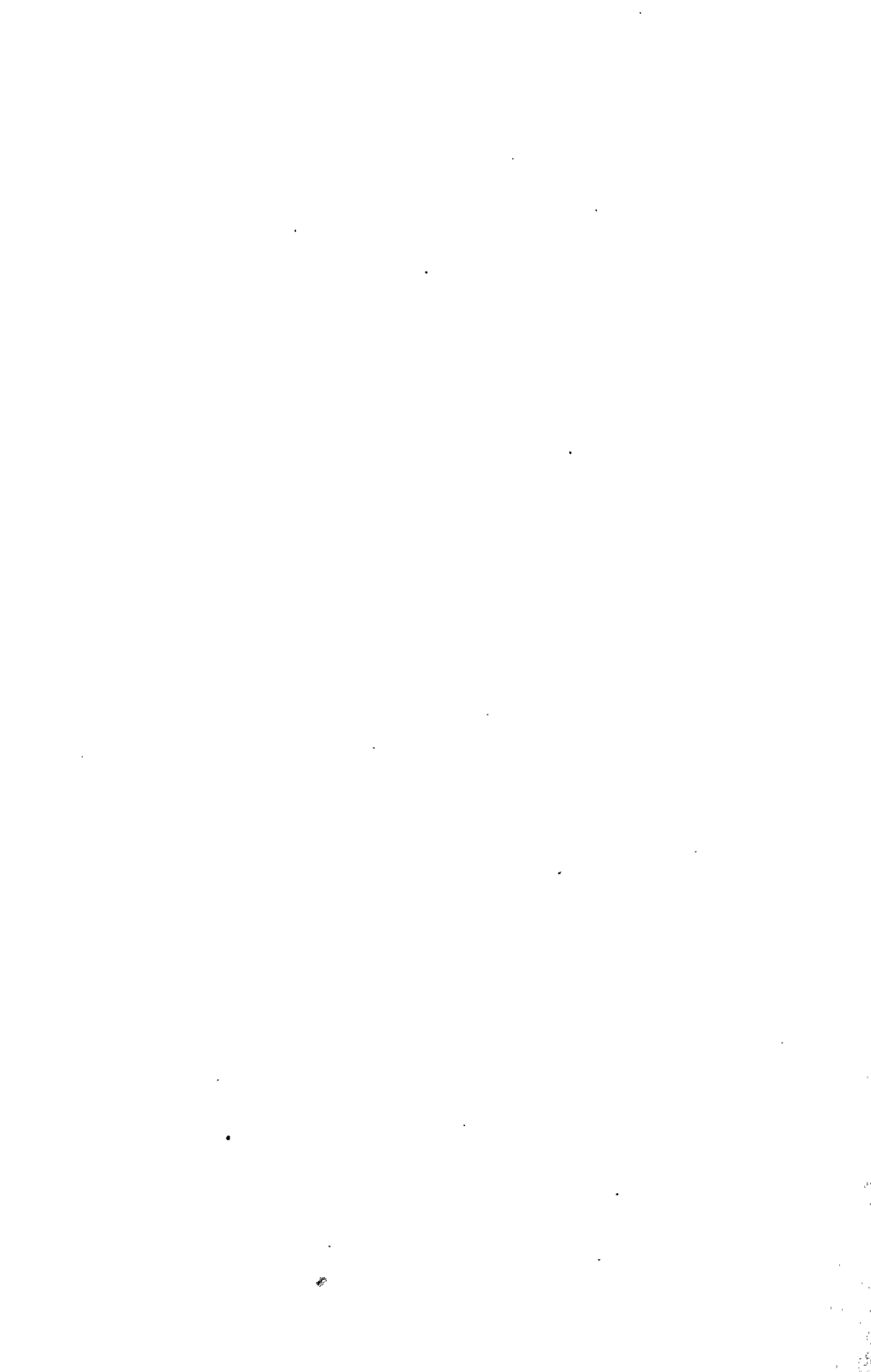
พระคลัง ข้าง ที่ พระราชทาน ให้สร้าง อาโศรยสถาน สำหรับคน บ่วยไข
ออกไป อยู่เปลี่ยน ลมอากาศ การ เหล่านี้ มีพิเศษ เปลี่ยน แปลงกันไป ไม่
เสมอทุกปี แต่ไม่เหมือนกัน ทุก ครั้ง จึงไม่ว่าลงเป็นแบบได้แน่

คำตักเตือนใน การฉลอง พระชนม์ พรรษา

แลเฉลิม พระชนม์ พรรษา

ข้อ ความ ที่ จะต้อง ตักเตือนนี้ ดูก็มีน้อยอย่างตอก เพราะครอบพระกริ่ง
ซึ่งจะ ดับ เทียนในวัน พระสงฆ์ฉัน การ ฉลองพระชนม์ พรรษา ตั้งอยู่ในที่
พระมณฑล แล้ว มีแต่ จะต้องเตือน ภูเขา มาลาว่า การ สรง ฉลอง พระชนม์
พรรษา นั้น ไทไม่ได้ กำหนด ถูกซ์ เคย สรง เวลาพลบค่ำ ก่อน ห่ม ๑ ทุกวัน
ไม่มีเวลา ยกย่อง เลย ในการ ฉลอง พระชนม์ พรรษา ก็ดี เฉลิมพระชนม์
พรรษา ก็ดี ที่ เปน ข้อ สำคัญ ของมหาดเล็ก แลพนักงาน ข้างในนั้น คือโคม
ไฟ พ้า ซึ่ง สำหรับ ทรง จุด เทียน เท่า พระ องค์แลเทียน พระ มหา มงคล ที่ วัด
พระ ศรี รัตน ศาสตรา ราม แห่ง ๑ พระ ที่นั่ง อมรินทร์วินิจ ฉัย แห่ง ๑ พระที่
นั่งไฟศาลหัก ชิน แห่ง ๑ ถ้าเล็ดจ พระ ราช ดำเนิน แห่ง ไทในเวลาค่ำแล้ว เปน
มีโคมไฟ พ้า ทุก แห่งทุกวัน ขาดไม่ได้เลย ไม่ควรที่จะเข้าใจว่า เมื่อ
จะ อย่างนั้น อย่างนี้ การอื่น ๆ ก็ดูไม่สำคัญ อัน ไท

เดือน ๑๑

พระราชพิธีประจำเดือน ๑๑ ในกฎมณเฑียรบาลว่ามีพิธีแข่งเรือ
ความพิศดารในกฎมณเฑียรบาลกล่าวไว้ดังนี้

“เดือน ๑๑ การอาขยยุธิพิธี มีโหม่งครุ่มซ้ายขวาระบามโหรีกัณท
เกวียนครี ข้าวทรงพระมหามงกุฎราชาประเทศ ถวายวันทรงพระ
สุพรรณมาตา ยืนทรงพระมาตาสูกหว่าตักขมกฐ ด้มเด็จพระอรก
มเหสีพระภรรยาทรงพระสุพรรณมาตานุ้งแพรตายทองทรงเสื้อ พระอรก
ชายาทรงพระมาตารับนุ่งแพรดรากรทรงเสื้อ ถูกเรือหาดนเขทวงศรี
เกทมวยทรงเสื้อ พระสนมได้ต้นองเกด้าตักกัศตรองบ่า ด้มรรดไชย
เรือคัน ไกรตรมุขเรือด้มเด็จพระอรกมเหสี ด้มรรดไชย ไกรตร
มุขนั้นเปนเรือเลี้ยงทาย ถ้าด้มรรดไชยแพ้ใช้ เข้าเหตือเกดืออิมคุชเม
เปรมประชา ถ้าด้มรรดไชยชนะใช้จะมียุค.”

แต่พิธีแข่งเรืออย่างว่าไว้ในกฎมณเฑียรบาล ได้ทำมาเพียงในชน
กรุงเก่า มาถึงครั้งกรุงรัตนโกสินทรหาได้ทำไม่.

พระราชพิธีประจำเดือน ๑๑ ที่คงทำในกรุงรัตนโกสินทร มีดังนี้คือ-

ชั้น ๔ คำ พิธีทอดเชือกตามเชือก

ชั้น ๕ คำ แท้กเสนทวิศวดนาน

ชั้น ๖ คำ ด้มโภทพระยาข้าง

ชน ๑๔ คำ ชน ๑๕ คำแรมคำ ๑ พืชออกพรรษา แดดยพระประทับ

ตั้งแต่แรม ๕ คำจนถึงเดือน พระกฐิน

พืชเดือน ๑๑ ที่ทำในกรุงรัตนโกสินทร์ดังกล่าวมานี้ เห็นจะทำมา

แต่ครั้งกรุงเก่าแล้วทุกอย่างๆโดยมาก เพราะพระราชพิธีในกรุงรัตน

โกสินทร์นี้ ตั้งขึ้นตามแบบแผนครั้งกรุงเก่าแทบทุกอย่าง จะเป็นแต่

ด้วยพิธีเหล่านั้น ทำกันขึ้นในกรุงเก่าภายหลังตั้งกรุงรัตนโกสินทร์มา จึง

ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลแต่พิธีแข่งเรืออย่างเดียว.

พิธีทอดเชือกตามเชือก แด่แห่คนท้าวศัณฐานทำอย่างไร ความ

พิศดารแจ้งอยู่ในพระราชนิพนธ์ประจำเดือน ๕ นั้นแล้ว ในเดือน ๑๑ ก็ทำ

อย่างเดียวกัน พิธีถอยพระประทับปกฉางเดือน ๑๑ ก็เหมือนกับถอยพระ

ประทับในเดือน ๑๒ ซึ่งมีข้อความพิศดารแจ้งอยู่ในพระราชนิพนธ์พิธี

ประจำเดือน ๑๒ ผิดกันแต่เดือน ๑๑ ไม่มีกระธงใหญ่.

ส่วนพืชออกพรรษา แด่พิธีพระกฐิน ซึ่งพระราชนิพนธ์ขาดอยู่นั้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราชปักษ์ได้ทรงพระ

นิพนธ์ไว้ในโคลงพระราชพิธีทวาทศมาส จึงได้คัดเฉพาะที่กล่าวด้วยพืชออก

พรรษา แด่พิธีพระกฐินมาพิมพ์ไว้ต่อไปนี้ พอให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่อง

พระราชพิธีให้ครบทั้ง ๑๒ เดือน

โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส

๑ ดำวันฉันทเช้าที่	ในพระ ที่นั่งแ
จัดเด็กกราชาคณะ	ทั่วได้
ปริยคัณฑ์ดัมละ	อีกปัด ใหญ่
ยกแต่อาพาธไว้	เด็กได้พอด
๑ วันสืบดีคณะไค้	ได้ฉน
พระคณะเห็นฉวัน	สืบห้า
เหล่ากรรมยุติกพร้อมกัน	ฉนคำ หนึ่งเอย
ตามสืบรูปทวหน้า	ครบทั้งตามวัน
๑ ดดีปกรณบรมราชาของ	บรรพวงษ์ มากนา
ยี่สิบสองพระองค์ตั้ง	เท่า
บวรฉนบพระองค์	อีกดี รูปเอย
ฉนคำหนึ่งบอก	แต่เข้าฉนฉน
๑ ราตรมเทศนทง	ไตรวาร
ฉนฉนทกอบการ	กะ
เป็นธรรมพิเศษทวน	มีทุก ปี่เอย
ไตรยปริกษารักษทง	วัดถฉนฉนคำตั้ง

๑ คดแรมแปดคำ^๕ตั้ง
 เดี๋ยว^๕จพยุหยาตราคดา
 สดถมารคกำหนดอา
 ถวาย^๕กฐินแต่เจ้า

๑ ปันใหญ่^๕คู่หนึ่ง^๕นพ
 กรมเกราะทองแต่งคน
 เดี๋ยว^๕เกราะสิบสองคน
 ม้าวิ่งสวนทางหน้า

๑ ชุนโจมพุดด้านเทิด
 ชุนส์^๕ทำนพุดเด่น
 เถถึง^๕แด่ผกหางแพน
 สดอ^๕ปัก^๕เดื่ออย่างน้อย

๑ ทหารแห่หลายหมื่น^๕ถ้วน
 มอ^๕จับ^๕ตีนาศขยัน
 แทรคตองชด้อย^๕ครบครัน
 เดินแบบ^๕แยบคายรู้

๑ ปศุ^๕หน้าคำ^๕แห่ง^๕นพ
 ปลัด^๕ที่^๕ทตตองปรา
 เดี๋ยว^๕เข้ม^๕ขาบ^๕ตรดา
 ผ้า^๕ขด^๕บพัน^๕โพก^๕เกล้า

ตามจา รัต^๕เฮย

คดา^๕คำ^๕เต้า

วาศ^๕ใหญ่^๕ แด^๕เฮ

ภิกษุ^๕รง^๕แรม^๕ฝน

นำ^๕พด^๕ นำ^๕เฮย

ชี^๕ม้า

หมวก^๕เกราะ^๕ หมด^๕เฮย

หก^๕ม้า^๕หมื่น^๕ชุน

ชง^๕แหน^๕ แห^๕เฮย

คู่^๕คต^๕ย

ยง^๕ยาบ

โพก^๕เกล้า^๕ดาบ^๕สพาย

แขง^๕ชัน

ทก^๕ผู้

ครน^๕คฤก

ถูก^๕ด้วย^๕เพดง^๕กตอง

พระ^๕ยา

กฏ^๕เต้า

กบ^๕ขด^๕ แด^๕เฮ

สัด^๕ค^๕เดื่อ^๕ครุ^๕ยกรอม

๑ คำรวจดีดีบั้น

ถือหออีกแด่หาดาย

เลื้อยเลื้อยนึกคิดนาย

เค้นดีแหวเวียนร้อย

๑ ขุนหมื่นคำรวจได้

แปดหมื่นนายเวรด้รวพ

นุ่งใหม่หมดนายฉนั้น

ชดกบดีแหวแหว

๑ พดพินทนายเลื้อยถ้วน

ปลัดจำเจ้ากรมยง

คัชรักษาองค์

อีกทหารในให้

๑ คำรวจแปดเหล่าดำ

ปลัดจำเจ้ากรมหาญ

เคดำคต้องประกอบการ

องครักษ์รักษาทั่ว

๑ ทงนตางแต่งแมน

เลื้อยคับกัทองเดอ

กิงยคับกัดำเด่นอ

ด้รวหมวกยอดทองถ้วน

ถือหวาย

ไม่น้อย

ใหม่หมด แหวอ

ยาตร้ายปลายขบวน

รตมกัน

กต่นแกตัว

เลื้อยคั ขาบนา

ดาค์เค้าค่อคอง

อาจอง

ยิงใช้

เก่าใหม่ เลิศแซ

แห่ย้ายรายเรียง

เลิศชาญ

ฮักห้าว

กิจแห่ แห่นเฮย

ริราชไท่เถถึงถ้วน

เหมือนเต็มอ

หตากถ้วน

ถ่นอบอย่าง หนึ่งนา

๑๕๕
กบบงพนทอง

๑ มหาเด็กเล็กเล็อย่างน้อย
 จำดีหุ้มแพรต้อง
 แพรหุ้มฝักบึงทอง
 เจ้าหม่นหดวงนายให้
 ๑ กตองชนะมโหรรีกรถวน
 เดื่อหมวกกางเกงแดง
 กตองเงินมาศอกแดง
 แควยตีบแห่น้ำ
 ๑ เชิญเครื่องเครื่องเจ็ดชั้น
 หักหัวหมาย
 บังแทรกหกขุมสาย
 ฝ้ายกกางเกงสั้น
 ๑ พระเตมามีขี้ตมเอง
 ซ้ายพระนครไชยปราช
 ทามกตองพระเกาพาท
 เดื่อหมวกพณฑางทอง
 ๑ สังฆการีพนดั่งให้
 ซ้ายกระบี่ขุณรงค์
 ขวาพระครูพาหทรง
 ต้องบักดาโยโผผ้า

คุ้ยกรวอง
 ดิบได้
 คียบแห่ รื้อแย
 คียบถ้วนฝักทอง
 ขันแขง
 ตุกจำ
 รวบรวมแปด ดิบเฮย
 ออกทั้งดั่งขีตอง
 ดินาย
 เท้าน
 ตีอก นาว่อ
 ด้นอบบรวพอกแดง
 หนขวา
 กฏคง
 เดินแห่
 ยกริ้วกางเกง
 ถือขง ไชยนา
 เดชกล้า
 จักรกฤษณ์ มาพ่อ
 ด้นอบน้อยด้นับเพดา

๑ มหาเด็กหว่างเครื่อง^๕น

ต่างนุ่งต้องปัก^๕ตาย

เสื้อ^๕ครุยตลอดศรวมกาย

เชิญพระแต่งประนม^๕หัว

๑ งามพระที่นั่ง^๕คัน

หุ้มมาศตายแด^๕दान

พระทวยปัก^๕รับพาน

หามดิบหกคน^๕ถ้วน

๑ พระยาเคียง^๕นั้นได้^๕ดิบ

เกณฑ์เก็บ^๕จางวางกรม

ตลอด^๕ด้นับ^๕เพดาณ

เซม^๕ชาบอย่าง^๕น้อยให้

๑ มหาเด็กดิบ^๕หกให้

เซม^๕ชาบเสื้อ^๕เดิด^๕ณิน

ผ้าตาย^๕นุ่ง^๕ทรง^๕เข้า^๕บิณฑ

ถือ^๕พุ่ม^๕มาศ^๕ปัก^๕คัง

๑ บัง^๕พระสุริย์^๕พระ^๕กต^๕ณ

เชิญ^๕เชิด^๕บัง^๕แต่ง^๕อา

พัด^๕โบก^๕อภิ^๕รมย์^๕มา

ตาย^๕นุ่ง^๕เสื้อ^๕อย่าง^๕น้อย

ดิบ^๕นาย

ต้น^๕อบ^๕ร้าว

ไธ^๕อ่า

หม่ม^๕น้อย^๕เต็ม^๕อด^๕มาน

พุด^๕ศาล

เลิศ^๕ด้น

เงิน^๕ปัก^๕ถัก^๕ ถวาย^๕เอย

ตลอด^๕เสื้อ^๕กาง^๕เกง

ต้อง^๕ดม

ทว^๕ได้

ปัก^๕ยก^๕ ทอง^๕เอย

นอก^๕ซ้น^๕ครุย^๕กรอง

แต่ง^๕อิน^๕ทร์^๕ พรหม^๕เอย

เทริด^๕คัง

ตลอด^๕ด้น^๕ เพดา^๕นา

นอก^๕กรว^๕เรียง^๕เคียง

ภูษา^๕ มาดา

ทิด^๕ยศ^๕ด้อย

อยู่^๕กวัด^๕ ไกว^๕พ่อ

นอก^๕ใช้^๕ชาว^๕ครุย

๑ บำเรอภักดีอนุรักษ
จำปตติกรรมวังมี

พระทวยสัพรณศรี
จงจมน้เชิญถวายนวัน

๑ พระแสงมหาดเล็กได้
เครื่องใหญ่่น้อยหลายตาม
บันทวนพิศเพรางาม
เจ้าพนักงานแต่งคัน

๑ ถับทหารมหาดเล็กถ้วน
นุ่งม่วงหมดเสื้อดี
คันชัพคาดกรกรว
เดินเหียวเท้าถุกถ้วน

๑ พระทนต์หนึ่งเล็กถ้วน
อีกทนต์ถมเนื่องมา
พระวอต่อตามคดา
ผูกแปดหามยาตรย้าย

๑ มาเทศทนต์คน
ผูกเครื่องกุดนงาม
ถ้วนมารวางนาม
จงเหยาะแย่งแยกก้า

การดี
ดีถ้วน
บัวแดง
แบ่งนำพระศรีด้วย

เชิญตาม
มากถ้วน
พวงภู ชาวเคย
เชิดค้ำเชิญเดิน
ผู้ดี

ซาบถ้วน
บันเหมาะ มันทา
ตาคั่วอปฤษฏางค์
ราชา วดีเคย

ฝ่ายท้าย
เรียงเรียบ
ท้วนทุกองค์

จงตาม
ดีมา
ปรากฏ มีแฮ
หนึ่งมาดีคน

๑ ถัดถึงเหล่าตวันพวก

เกณฑ์ให้ถือบั้นคดา

มลายุหอกคู้มา

แขกเทศกรรมท่าเข้า

๑ อาษายี่ปุ่นนั้น

ทำตุฐนุชาญ

ตงทองดาบตงหาญ

ทวนภูทวนทองแดง

๑ อาษาใหญ่ให้ดาบ

ศรีเหล่าอาษาารอง

อาทมาทดาบถือต้อง

อีกทหารในเงา

๑ เชนทองนั้นได้เกิด

คบของหม่เรือกันเจน

ครบดืบดีอย่างเกณฑ์

หม่ตะต้ามดืบให้

๑ อาษายี่ปุ่นทอง

แขกเทศมลายูจัด

แต่งตามเพศคนคัด

ตวันเจ็ดหลากหลากได้

อาษา

คดาศเค้า

เรียงต่อ

แต่งตวันเสโดห์

ถือขวาน จันเขย

เขี้ยวแกตัว

เข็มอีก เข็มมแฮ

โดห์ตวันต้อมวัง

เชดยดอง

ฤทธิ์ห้าว

ม้อมนั้น

ง่าเงงามหาญ

ดาบเชน

จัดไว้

ครบห่อน ขาดนา

อยู่ท้ายขบวนหลัง

เกณฑ์หัด ฝรั่งนา

แจกไว้

แต่ดี อย่างเฮย

บอกรัชมรมนิยมเดิม

๑ ดิบเห่ถ่านให้แต่ง
 เต๋อสุดคเต๋นาฏ
 กางเกงนุ่งรัดดู
 ถัรวมหมวกหงัแต่งถัวน
 ๑ ปดูลังต่องพระไต่
 เต๋อสุดค้อย่างน้อยชยัน
 ภายนุ่งอัครยถัรว
 พระนรินทร์พระศรีแกถัว
 ๑ บันถอนนตากยาย
 ถัวนเหตาทหารญวน
 บัศคันกับคินชนวน
 ถักรับแหนแท้ห้อม
 ๑ ชาววงนงเพียบพน
 ครนแท้ยาศรามา
 ถัางคนต่างดูดา
 ชมพระเดชพระเจ้า
 ๑ คุแท้ดุดุดัน
 ย้งอยากดุดัชนวน
 ไปดแห่งใดควร
 คุไม่จบคุจ้อง

ขบวนยุทธ
 ดุริตถัวน
 กันหัด นาว่อ
 ทุ๊กผู้ห่มหมาย
 เดินกัน ขบวนเฮย
 ย้งถั่ว
 สุดคเต๋ม พราวแฮ
 กถันแกถัแต่งถัรว
 ปดายขบวน
 ยาศรพริ้ม
 กถันเครื่อง ครบเฮย
 ดุดัท่ายกายหลัง
 ค้าดา นอกแฮ
 หมอบเฝ้า
 ไม่พริบ เดยพ้อ
 อยู่เกต้าย่นเกษม
 เต๋วจัขบวน คุนา
 พวกพ้อง
 แวะนั คุเฮย
 เกต่อนถั่วดูตาม

๑ เหต^๕าราช^๕ฏ^๕ร^๕ก^๕ต^๕ค^๕ก^๕ล^๕ม^๕เก^๕ต^๕อน

ชา^๕ย^๕ว^๕ิง^๕ห^๕ิง^๕ปะ^๕ปน

คร^๕น^๕เม^๕ื่อ^๕ห^๕่าง^๕ค^๕น

ค^๕า^๕จ^๕บ^๕ม^๕ือ^๕ค^๕อย^๕จ^๕อง

๑ เม^๕ีย^๕ช^๕น^๕ร^๕อง^๕ร^๕าง^๕ร^๕ำ

บ^๕ำ^๕ว^๕า^๕ษ^๕ไ^๕ม^๕ี^๕มา

ค^๕ำ^๕ห^๕ม^๕ค^๕ำ^๕พ^๕ก^๕ห^๕า

ค^๕ุ^๕น^๕ช^๕อบ^๕ห^๕่าง^๕ไ^๕ด^๕บ^๕ำ^๕ง

๑ พ^๕ว^๕ก^๕ม^๕ำ^๕พ^๕ร^๕ง^๕พ^๕ร^๕อม

ค^๕ำ^๕ว^๕ห^๕ม^๕ด^๕ี^๕น^๕ง^๕ต^๕าย

บ^๕า^๕ง^๕ค^๕น^๕ค^๕ำ^๕ง^๕ด^๕ม^๕ก^๕าย

ด^๕ี^๕อ^๕น^๕น^๕ว^๕ด^๕ค^๕ว^๕น^๕อ^๕ย

๑ ค^๕ิ^๕ก^๕แ^๕ก^๕ว^๕ำ^๕ง^๕แ^๕ด^๕ว^๕ำ^๕ง

ค^๕า^๕ม^๕พ^๕ว^๕ก^๕ไ^๕ค^๕ร^๕ก^๕ไ^๕ค^๕ร

บ^๕า^๕ง^๕พ^๕ว^๕ก^๕เท^๕ย^๕ว^๕ค^๕เ^๕ิน^๕ไ^๕ป

ค^๕ำ^๕ว^๕อ^๕ย^๕ก^๕ต^๕าง^๕แ^๕ก^๕ห^๕ม

๑ ช^๕า^๕ย^๕เ^๕็น^๕ช^๕อบ^๕จ^๕ิ^๕ค^๕ร^๕แ^๕ก^๕ว

ไ^๕น^๕ก^๕ไ^๕น^๕ค^๕น^๕พ^๕บ

น^๕้ำ^๕บ^๕้ำ^๕ย^๕ำ^๕ย^๕า^๕ย^๕ค^๕ร^๕บ

ว^๕า^๕ง^๕เ^๕อะ^๕เป^๕น^๕ก^๕อ^๕ช^๕อ

ก^๕ต^๕าง^๕ก^๕น^๕น

แ^๕ะ^๕ช^๕อ^๕ง

ค^๕ำ^๕ง^๕น^๕ง^๕ ร^๕ี^๕ย^๕บ^๕แ^๕ะ

ร^๕ิ^๕บ^๕ท^๕ัง^๕ป^๕ร^๕ย^๕ท^๕า^๕น

ร^๕ุ^๕น^๕ค^๕ด^๕า

ก^๕ิ^๕จ^๕ำ^๕ง

ท^๕อ^๕ย^๕ ค^๕ุ^๕เฮ^๕ย

แ^๕อบ^๕เ^๕ำ^๕อ^๕า^๕ไ^๕ศ^๕ร^๕ย

ม^๕า^๕ก^๕ห^๕ต^๕าย^๕ แ^๕ด^๕เ^๕ย

ร^๕ี^๕ย^๕บ^๕ร^๕อ^๕ย

ด^๕ม^๕แ^๕ก^๕ เจ^๕ีย^๕ว^๕พ^๕อ

น^๕่ง^๕พ^๕น^๕พ^๕อ^๕ค^๕ว^๕ร

อ^๕า^๕ไ^๕ศ^๕ร^๕ย ค^๕ุ^๕เฮ^๕ย

ก^๕ด^๕ุ^๕ม^๕ก^๕ด^๕ุ^๕ม

น^๕ิ่ง^๕ไ^๕น^๕น^๕ น^๕ี^๕น^๕า

แ^๕ว^๕ด^๕ด^๕อ^๕ม^๕ร^๕ว^๕ง^๕ก^๕น

ค^๕า^๕ม^๕ป^๕ระ^๕จ^๕บ

พ^๕ุ^๕ค^๕จ^๕อ

ย^๕ัก^๕พ^๕ค

พ^๕อ^๕น^๕ำ^๕ต^๕าย^๕พ^๕ม

๑ นักเฒ่าหนุ่มหนุ่ม^๕

ชอบแห่งใดไปรอ

เป็นที่แหวะแอบขอ

ทำเดียบเคียงเชิงชั้น^๕

๑ ทุกจรวอกไครครวจหน้า

เยี่ยดยัดดัดทั้งต้อง

โรงร้านแข่งคังของ

จีนแขกดาวไทยบ้าง

๑ เจ้าขุนนางต่างให้ครอบ

เข้าคั่นนอนผ่อนชน

เที่ยวหาที่ขอบกล

แล้วเสร็จคนจึงผ้าย

๑ จบขบวนพยุหส์

ขบวนรบอีกสถาน

เล็ด็จทรงพระราชยาน

คำรวจแห่แบบบั้น^๕

๑ แห่ต้องแถวครบถ้วน

นุ่งห่มดมตามยศ

กตองชนะเครื่องสูงดก

มหาดเล็กแห่นำถ้วน

เที่ยววกรอ

แห่งนั้น^๕

นำวัง เด่นเฮย

เช่นชักอแก

ชนผอง

ควาบข้าง

ชายโอ้ อวดเอย

ไต่ตะบงชา

ครวคณ

ถ้าย้าย

มอปลาก ดุนา

ยาครด้าตามขบวน

เล็่วจ้าว

หนึ่งนั้น^๕

ทองเค็ค

บอกแม่นตามเคย

กรมหมด

ถูกถ้วน

อกกับ แตรนา

เด็กให้ไปหลัง

๑ ขบวนเล็ดจ้อย่างหนึ่งน

ทรงรถเครื่องเหล็กดี

ม้าเทศหกม้าดี

เทียมขับควบเหยียดแต่

๑ คำรจนาได้น

แห่เล็ดจวบมหรา

เลียด้อย่างใหม่ปรา

หมวกยอดคำสวมเกตุ

๑ ทหารมหาดเล็กผู้

ต่างแต่งขัตติยพ

บัน โภกกับครบ

ขั้กระดัมขับแต่

๑ ชดमारคพยุหยาตร้าย

เรือรูปสัตว์จำนวน

เรือแซ่อกเรือญวน

เรือกงทงทอง

๑ ทหารญวนถ้วนดอดเล็ด

สามคู่อยู่แจวนา

ท้ายธงปักทุกถา

บันใหญ่แม่นบันถา

ยัง

ยุโรปแท้

เต็มอหิมาด เหมาะเฮย

เรือยรวฉนวน

อาชา

ริราชเจ้า

กฏยิง

กับยิงสายทอง

เลิศดบ

เทศแท้

คัวหิมาด น้าพ่อ

ควบเค้าตามขบวน

เป็นขบวน

คุดง

แจวกุ น้าเฮย

คู่ไท่ทรงทอง

จันประจำ

แห่หน้า

อาวธ อักเฮย

อยู่ยังดาดดอง

๑ เรือแซ่แห่เห่ดำดำน

ดำ^๑หิ่ง^๑หุม^๑ขจร

อีกดำ^๑ซ้อ^๑สุกร

นำ^๑หวง^๑กัน^๑เชียง^๑แค

๑ แซ่^๑ชิง^๑ไซ^๑เยศ^๑อ้าง

อีก^๑เพศ^๑ภัก^๑ตาม^๑ตาม

จร^๑เซ^๑ซ้อ^๑คำ^๑ราม

หิ่ง^๑ซ้อ^๑คน^๑อง^๑นำ

๑ ชง^๑แพ^๑ร^๑บ^๑ก^๑เท^๑ค^๑ท^๑าย

พด^๑พว^๑ก^๑แต^๑ง^๑ด^๑ำ

อ^๑า^๑า^๑ค^๑ม^๑เห^๑มา^๑ะ^๑ก^๑ำ^๑ำ

เฮ^๑ป^๑าก^๑ม^๑อง^๑ำ^๑ง^๑อ

๑ เต^๑ื่อ^๑ท^๑ย^๑าน^๑ช^๑ด^๑เพ^๑อง^๑ฟ^๑ง

เต^๑ื่อ^๑ซ้อ^๑คำ^๑ร^๑น^๑ด^๑ิน^๑ฐ^๑แข^๑ง

ห^๑ด^๑ว^๑ง^๑ห^๑น^๑ค^๑ะ^๑ด^๑ำ^๑ด^๑าง

ห^๑ด^๑ว^๑ง^๑ซ้อ^๑ด^๑ั่ง^๑ด^๑ว^๑ด^๑ิ^๑ท^๑ร^๑ย^๑าย

๑ ท^๑ห^๑าร^๑บ^๑ิ^๑น^๑ป^๑าก^๑นำ^๑เพ^๑ย^๑บ

เต^๑ื่อ^๑ห^๑ม^๑ว^๑ด^๑ด^๑ั่ง^๑ห^๑มา^๑ย

นำ^๑บ^๑ิ^๑น^๑จ^๑ำ^๑ร^๑ง^๑ต^๑าย

ก^๑ด^๑าง^๑ค^๑ฤ^๑ห^๑ี^๑ด^๑อง^๑ค^๑อน^๑ต^๑ง

ม^๑ว^๑ณ^๑ม^๑ณ^๑

ซ้อ^๑แท^๑

ก^๑ำ^๑เห^๑ด^๑ะ

โย^๑ก^๑โย^๑ค^๑ั^๑ม^๑ด^๑ัง

อ^๑ก^๑น^๑า^๑ม

ค^๑ำ^๑

ร^๑อง^๑ร^๑ี^๑ย^๑ก^๑ ร^๑ี^๑อ^๑ย^๑

ห^๑ก^๑ถ^๑ว^๑น^๑ช^๑บ^๑ว^๑น^๑เด^๑ิม

ท^๑ก^๑ด^๑ำ

ห^๑ม^๑ว^๑ก^๑เด^๑ื่อ

เห^๑ย^๑ม^๑อ^๑ีก^๑ ห^๑า^๑ญ^๑นา

ท^๑ุ^๑ม^๑เท^๑ง^๑ช^๑ด^๑ฟ^๑

เร^๑อง^๑ร^๑าง

ค^๑ำ^๑ย^๑

อ^๑ย^๑ย^๑ำ^๑ย^๑ ด^๑ำ^๑เฮ^๑ย^๑

อ^๑ย^๑เบ^๑อ^๑ง^๑ห^๑น^๑เ^๑ว^๑ย^๑ง

พ^๑ด^๑พ^๑าย

ท^๑ก^๑ค^๑ร^๑ง

เ^๑ิน^๑ค^๑ร^๑ำ

ผ^๑ก^๑ง^๑ำ^๑ว^๑ท^๑ว^๑น^๑เซ^๑น

๑ ปคนำนำรวิราช

ซ้ายราชวรานุกต

ขวาเทพวรชนกต

เรือกราบภนยาทง

๑ อาษาหิกเหถ้านน

กตองแซกนงในท่า

เวรสมทบปดัดคำ

น่านอกปถายรวม้าย

๑ ทงนเรือกราบพร้อม

เสื่อต้นอบด้รวมกาย

มกคตทตเกถ้าหมาย

คตเค็ดด้แดงถ้วน

๑ คำแห่งหาญนชอ

หตวงพิทกษัโยธา

อิกหตวงห็นนรา

ต่างชอชาญชตดินรุได้

๑ เรือกเงินชอนนประ

ห็นชอว่าตะเดิงชด

หตวงนามเทพเคระเถถึง

อิกถุรินทรเคระช

ปดัดทต นตองเอย

ชอคง

ด้วด้ยค้ เล็ดพ้อ

คู้ไค้แซงเดิน

เวรนำ นอกนา

บิทาย

รวจอก ถ้าเฮย

ค่อท่ายเรือกตอง

พดพาย

ทวถ้วน

เหมื่อนหมด นาพ้อ

เด่มกถ้าพายโผน

นาวา ถ้างเฮย

มอบให้

เรืองเคช

คุดงโดยกรม

ตองเซิง

คูน

คฤห็น นาพ้อ

ชอเจ้ากรมตอง

๑ มกรแดงฤทธิช้าง

พระขอรามพิไชย

กับพระเผด็จสงคราม

มกรขอจำแดงคง

๑ เหวราช้ออ่างต๋อง

หนึ่งช้อดินดาตมุต

หตวงตักกพิมานยนิ

หตวงวิเชียรไพยนต์แตรวัง

๑ เรือโคขมังกต่นราย

โคช้อฝนตมุตหมุน

ข่านาญภักดีขุน

ขุนอกศรีตั้งหารซ้ำ

๑ ทงนตายเด็คัดวน

คฤห์คาสดีแดงฉิน

พดพายหมวกเลื่อตวรพ

เชนผูกข้างทวนหน้า

๑ กับราญรอนราพแกตัว

กับปราบเมืองมารคต

หตวงหนึ่งช้อศรีรัตน

หตวงมหาโยธีช้าง

ชอก่นาม เรือเอย

อยู่ยง

อิกคู่ กันเฮย

แต่งไว้ในชบวน

ดอยดินทุ

บอกแจ้ง

คั่นง คฤห์นา

แก้ให้เคียงต๋อง

แรงรณ

แผ่นฟ้า

ที่ปลัด กรมเฮย

คักคิแม่นเล่มมอดต๋อง

น้ำมัน

แต่ผ้า

แดงหมด นาพ้อ

คฤห์ง้าวราวเฉียง

กตางชด

แต่นมต่าง

รงคั่นง คฤห์เฮย

ช้อชกของกตาง

๑ อตุรฺวายุภักษฺเหยม
 หดวงขอเด้านนท
 บั๊กษ์ดัมฺทยต
 หดวงขอพดธาไศรย
 ๑ พาดังทวปได้
 ตุครฺพรองเมื่องนา
 ขนฺพรหมรักษฺชาวา
 ขนฺธกอินทรรักษฺฐ
 ๑ นำในเรือกราบคัน
 จมนปลัดกรรมตำ
 พดพายเพียบประจำ
 เขวพ้อเขอดหนองน้ำ
 ๑ ครุฑเหอระเห็จคาว
 ขนฺธอปปญาพล
 เตรงไกรจักรครุฑน
 ขนฺธทริพิไชยรง
 ๑ รูปสัตว์ดีคู่ถวน
 พนธอดดีเหมือนหมด
 ศฤห์ตาตุาดแดงสด
 เชนดาบทวนผูกแห่นัน

หาญรณ
 หนึ่งผู้
 อย่างยักษ์ นกนา
 ที่เจ้ากรรมเด่นอ
 ดมญา เรือเฮย
 เวศร์
 ปลัดหนึ่ง นาพ้อ
 ฝ้ายซ้ายในทหาร
 เวรดำ หนึ่งเฮย
 รวจห้า
 กทงครบ แดแฮ
 เขือดพร้อมชพาย
 แदनชต ขวาเฮย
 ปลัดยง
 แห่งคู่ เรือแฮ
 ฝ้ายซ้ายโทเคียง
 ดายรด น้ำเฮย
 หมักมั่น
 บั๊กมากี กรวยนา
 หอกง้าวทางยง

๑ นายดำนายเจ้าข้า
 เลื่อเล็ดตัวนต่างดี
 เสนากฎตายผี
 ครอบหมวกหนังแดงตัวน
 ๑ ตำรวจนั่งท้ายเทิด
 โปกษติบเลื่อสรวมงาม
 ลงดำตะคนตาม
 วายพิตขงพิต
 ๑ จำรงณเรศได้
 เกาคู่แม่นับประจำ
 บินเล็ดนั่งคฤห์ดำ
 ลงแต่เจ็ดคู่ต้อง
 ๑ พาดัดคู่พิทง
 ให้บริภรองทองปรัก
 ตำตะตีบคนพรัก
 จำปีจ่ากลองข
 ๑ เรือกราบกลองแขกผู้
 แม้ว่าเป็นเวรใคร
 แหน่ท้าวางไป
 แดงเช่นน่านอกพ้อง

อินทรีย์
 ทวดถวน
 พายแต่ง คนเฮย
 นุ่งริ้วกางเกง
 ขงดำม ชายนา
 คอกริว
 คำแห่ง นาท่อ
 พดิกเพื่อยตบัดชาย
 ลงดำ ดบอกเฮย
 คู่จ้อง
 หรับหก คนนา
 ถดไว้่อักต้อง
 วายภักษ
 ต้น
 พร้อมดี ตีบเฮย
 ที่ให้ตำตะคน
 นำโน
 จังต้อง
 นาค ชกเฮย
 ไม่เพี้ยนเถียนเหมือน

๑ ถัดถึงเรือกิ่งแก้ว

ประกอบกอบกนกงัดบัค

บัดตั้งกับบุษบกวิคณ

แต่งสุวรรณตุ้ยย้อย

๑ เครื่องสูงงดย่น้ำ

ตามเครื่องห้าหนึ่งดง

คอนท้ายเจ็ดชนคง

อีกเครื่องห้าชนน

๑ บุษบกม่านคาดห้อย

พานมหากฐินรอง

รายตำรวจคั่นคอง

นักสรวคั่นท้ายหน้า

๑ ไชยเหอรวท้าวหนึ่งน

หดวงอไทยเสนา

หดวงทองเอกไชยคตา

หดวงตุเรนทรวิชิตชัย

๑ หดงคาคาษาแย่งพน

หอกขัดหางโมรี

ทวนมาศด่าบเซตยมี

แปดงแปดกแก้วสุว

ศรีดมรรธ ไชยเฮย

ชดช้อย

เรื่องโรจน์

ยอดหัตถ์เดอหา

ด้องค์

เจ็ดชน

องค์หนึ่ง

จัดให้ตงตอง

แหวกดอง ไชยเฮ

รับผ้า

ครบหก คนพ้อ

เกิดด้ามรงทอง

เนาชา

ยาตรยาย

คตอคู่

คู่ดั่งชักเค็ม

แดงดี

ดาบง้าว

เซตถึง ค่นา

ทุกชนชนแดง

๑ ดำเรือตายรดน้ำ

นักต๋วาค่น้ำถ่อขง

มโหรีทักเตรดง

พลเพียบแต่งตนคต้าย

๑ อนันคนาคราชแมน

รูปนาคหลากพิจิตร

รายเหล่าอรุณฤทธ

ผกแม่เจ็ดเศียรกวน

๑ มหาบุษบกตง

ม่านตาดมุกประจำ

นักต๋วาค่น้ำถ่อขง

มีนจำรงณเรศไช

๑ เครื่องห้าชนครบห้า

เครื่องเจ็ดชนต้องหมาย

พระกตตอยงานถวาย

บึงพระสุริย์บึงคน

๑ พระแสงดีนาคเพื่อย

แท่นหตถกตงดำหรับ

แสงง้าวนาคกมปบริบ

ทวนคู่อยู่ท้ายถ้ำ

ตำผจง แจ่มเฮย

อึกท้าย

ทงคู้ เรือพ่อ

เด่ให้แม่นสืบดำ

นฤมิตร

เด็คล้อน

ชดเกี้ยว เกี้ยวแอ

ชบเขยวแขงขัน

กตางดำ

แต่งไว้

หรับเกิด ชวชเฮย

คว่ำด้วยเงินตง

เรียงราย

คิงนพ

พิตโปก ตมนว

แดดค้องส่ององค์

นกดับ

อยู่หน้า

ทอดค่าง ที่เฮย

ที่เจ้ากรรมเชิญ

๑ เจ้าหม่นหม่นหาดเฝ้า

เชิญพระแสงคันทอง

จางวางหมอบทูลถอง

อีกหนึ่งหุ้มแพรผู้

๑ แดงคนเต็มยศพร้อม

เย็บรบับเขมรขาดตาย

ถวนเลื้อยอย่างน้อยตาย

แพรวดิบโปกเกล้าเจ้า

๑ พดพายพายมาค์จ้วง

ทรงประกาศปักศู

หมวกคุ่มบีแดงดู

วิวดอกปุมเชิงพร้อย

๑ ที่นั่งรองตองอีกใช้

ดาบแย่งบัถดังกม

ผูกผ้ากำจามรี

๒ ๒ ๒

๑ พระยาตำราวจ้าย

นามอไภยรณฤทธิ์

พระยาอัครนุชิต

เคียงแข่งแข่งตองข้าง

เฝ้ายดตอง

ผู้

นำพระที่ นั่งเฝ้า

อยู่ท้ายแถวตอง

เพริศพราย

อย่างดำ

ตองปัก นุ่งเฮ้ย

คาดเลื้อยครุยกรอง

เม็ดขู เข็ดแฮ

อย่างน้อย

เลื้อยเนตร นาคพ้อ

เด็กัดถวนทางเกว

เรือดรี ประกอบเฮ้ย

มานกน

แต่งครบ แดพ้อ

๒ ๒ ๒

ตามคิต

ออกอ้าง

เนาฝ่าย ขวาเอย

ค่อท้ายเรือดอง

๑ ถัดถึงองค์รัชช^๕

ไนใหญ่ซ้ายขวา^๕สม

ตำรวจนอกกับ^๕ดนม

เรือกราบกันยา^๕ดวัน

๑ เรือพระมหาเทพ^๕ทง

พระพิเรนทรเทพ^๕หิน

พระอินทรเทพ^๕พด

ดีพระตำรวจ^๕ย้าย

๑ พระอินทรเศ^๕ษ

ขวาราชวรินทร์^๕เคียง

พระพรหมบริ^๕รักษ์เรียง

พระสุริยภัก^๕ดีแก้ว

๑ พระยามหานุ^๕ภาพผู้

พระยาราชสงคราม^๕ชน

องค์รัช^๕หมู่หลังวัน

ตำแหน่งคาม^๕บเพยน

๑ ราชโยธา^๕เทพผู้

วิสุท^๕ธิโยชามา^๕คยไป

พด^๕พันพระฤ^๕ไทย

พายหนักดง^๕เล่มตั้ง

แปดกรม

ดี^๕ถวน

อ^๕กดี ตำ^๕เอย

แต่เจ้ากรม^๕ตะกรม

มหาม^๕น ตร^๕นา

แห่ง^๕ซ้าย

พาย^๕เพียบ ขวา^๕เฮย

ยา^๕ครเต^๕าดี^๕เล่ม^๕มอ

นอก^๕เฉว^๕ียง

ค^๕แก้ว

ริ^๕วนอก นา^๕พื่อ

ก^๕ถัน^๕ก^๕ถำ^๕กรม^๕ดนม

พ^๕ด^๕พัน

เช่น^๕เดียน

โร^๕มอ^๕ริ แห^๕ด^๕ก^๕แฮ

แ^๕ว^๕ด^๕ด^๕ม^๕ว^๕ง^๕ห^๕ด^๕ง

ท^๕ห^๕าร^๕ใน

ไม^๕ร^๕ั้ง

อ^๕ไ^๕ภ^๕ย^๕สุ^๕ ริ^๕น^๕ท^๕ร^๕เ^๕ย

หน^๕ว^๕ง^๕น^๕้ำ^๕ว^๕ง^๕แ^๕ว^๕ง^๕แ^๕ว^๕ง

๑ ปดัตถกรรมคำรวจถ้วน

แต่ที่ไช้เวรนา

อีกสองปดัตถกรรมคำ

พวยเว้งหนักแรงย้าย

๑ หดงกรรยญาทวเจ้า

หดงราชเสวกชาญ

ขุนปดัตถราชพิมาน

กรมรักษาองค์ทั้ง

๑ จำหาญจำห้าวจำ

จำเว้งจำเขมมแรง

จำแผ่นจำโผนแต่ง

จำช่วงจำโซนเค้น

๑ มดโยชานูโยคเจ้า

ไชยโยคชกชนะหทัย

โยชาบดีหมาย

ขุนภักดีอาษาทั้ง

๑ รักษาองค์ปดายหอกห้าว

พระขื่ออภิบาลมฤต

หดงบรมราชผู้ชาญ

ขุนอาจขุนอมรด้วย

หกถ้ำ

อยู่ท้าย

รวจฝ่าย หดงเย

หนองน้ำยาวเณ

กรมหาญ

ชือก

อินทร์ประ ดาตเย

ผู้มุนายดำ

มฤตมฤต

จำเขมม

คาบชุด ยุทธพ้อ

ตรวจใช้ไฟวง

กรมทนาย เด็กเย

ดึกครั่ง

นายเปรี๊ยะ มวยพ้อ

คู่วักคิติเดิม

เห็นหาญ

เค็กม้วย

เขี้ยวยุทธ นาเย

ปดัตถทั้งสองทวาร

๑ เวธทหารเกณฑ์หัดฉนวน

พระขอศรดำแดง

อีกพระอศเนศรแดง

หม่นก่งศรก่งศิปป้าวก

๑ เวธทหารมหาดผู้

หลวงดำตรากรณฤทธิ์

หลวงดำจักราณกิจ

หลวงวิทยากรณศักดิ์

๑ หลวงอังกนิศร์ร้อยขอ

สัตว์ทธานุการอค์

ศัณยุทวิจิตรพรัก

เรือกราบพดพายช้อง

๑ นายรองผู้หน้อยนับ

เรือกราบแต่ตัวนาย

เบาะหมอนเครื่องยศวาย

พายต่อเรียงตามชั้น

๑ เรือแข่งพดไพร่พร้อม

จัดทหารเดวลง

ดำละตีสองคง

ถ่วงผูกเบ็ดโด่งแคด

เข้มแขง

เดชกร้าว

ใหญ่รอบ รัฏา

หันเดียวนเคี้ยวบริด

ใช้ชิต

รอบรู้

กอบแม่น ย้าเฮย

เค็กแกดวกตางดมร

พดารักษ์

อาจบ้อง

พร้อมหก นายแซ

กึ่งกึ่งกันยา

มากหลาย

ร่วมกัน

โอ้อ่า

แซกซ้อนชิงแขง

ครบทุกทง

เพียบแค

ทงคู่ เรือนา

เต็มกตาเห็นจริง

๑ นายเวรจ๋ามหาตนั้น
 เรือเหต่าหุ้มแพรมา
 ที่ไปรับวัดคตา
 เหลือจึงตามเสด็จฉนวน
 ๑ กนิยานาเวศ์ค้อน
 เกณฑ์จมนึงงปัดฉ้าง
 ออกพร้อมแข่งประดั่ง
 อนุรักษบำเรอภักดีไว้
 ๑ เรือปศุทงนั้นปัดฉ้าง
 ขวาพระนรินทร์เด่น
 ซ้ายนพพระยาศรี
 พลไพร่แต่งคนค้าย
 ๑ แห่หึงตึงซอไว้
 อีกซออัครบดส้มทุมา
 ตึงคฤหุญเครื่องอา
 มอญหมดกรรเจียงจ้อง
 ๑ พระองค์เจ้าอีกกษัตริย์
 เรือกราบกันยาธม
 ภาความ่านพั้งชม
 พดเพียบพายหนองน้ำว

กนิยา
 ดังฉนวน
 ไคดฉนวน ก้อนเอย
 ครบหน้าศวนาย
 คอนหลัง
 ลี้ได้
 หังดี ถำนา
 สู้ท่ายปลายขบวน
 บานูรี
 ยาครยัย
 ดึงเทพ
 คู้หน้าปศุณา
 วรวา ริเฮย
 คู้ต้อง
 วุศกรบ ที่แยะ
 เทิดท่ายขงแพร
 ต่างกรม
 ศักติเจ้า
 ทองบัก แย่งพ้อ
 แข่งบ้างตางแขง

๑ เสรีเจ้าแก้วจันทวน

นาเวศกันยากทาง

ต้องข้ามมาแนวพราง

พวยเพียบจรดจวนเจ้า

๑ ปางทรงที่นั่งตน

เรือนันตนาครจิต

กฤษณวัชรทรงสถิตย์

เดอหตากเพรงพระเจ้า

๑ เสด็จลงพลไพร่พร้อม

ถวนครบคำรบด้าม

จึงหดวงพิศนุนาม

เฉื่อยฉ่ำตำเนียงแจ้ว

๑ เท่เขยพระเสด็จพร้อม

พลไพร่รับบรรดาน

พระที่นั่งเคตอนชดธาร

พวยจรดคันบรื่อง

๑ คู่รักเคตอนออกช่อง

คงให้แคร่เบ้าดัง

มโหรีทักถันประนัง

พวยพ้อพวยเบ็ดแต่

ขุนนาง หาดายแป

เลิศล้ำ

กันแดด ต้องเฮย

แซกซ้อนร่อนกราย

ไธภิต

เจ็ดเกล้า

เกษียรดุ่มท มั่นพ้อ

แต่โพ้นฤมี

กราบงาม

คาบแก้ว

เสนอกถ้าว ครวโคงเฮย

จึงจ้องจรดพวย

คำขาน

แซ่ซ้อง

พู่ทอง

รับเข้ากรายพวย

เลี้ยงดังข

แคร่แคร่

นฤนาท

จรดตัวยาวเยอว

๑ เรือกตองกตองแซกชน

มีเป่าเอออยอิง

จำกตองเบ็ดปะบึง

เรือเถื่อนถมรวร

๑ เรือตงทุกคร

คงให้ออกเรือขยาย

ด้ว้าววกเว้งพดพาย

นำพิศคคณาก้าง

๑ เรือตามต่างออกพร้อม

เคียงแข่งแข่งแข่งชน

ดำเรือดำพดพร

สายตมทนองคณพน

๑ ถึงทหนงโกตเกอบ

คงได้จำฉับฉับ

เรือกตองทอดทวนชัย

เรือท่งหนกโน่นน้ำ

๑ ครนถึงประทบริ

กตองแซกทำแปดงวาย

เรียวูยเว้งรวปดาย

มีบคณวตงหือ

คิงคิง ทั้งแป

เกดอณว

เบ็งครุ่ม

คัพพัธรว้าวครนโครม

คัวนาย ด้ว้าวเฮย

เกดอณคว้าง

หนักทุก เถ่มพ้อ

งคท่ายพายตรง

เพรียงกัน

ครนครน

ภูกเอิก เกริกเอย

เพื่องฟุ้งฟองฟู

ประทบริ

เว้งด้ว้าว

ตรงท่า ฉนวนเฮย

หน่วงพดพายทอง

ราพาย

ค่านจ้อ

ไม้คอด รุกนา

แหบช้าด้ายเดย

๑ ปางเด็จจุรยาครุขัน
 แตรกัถังถันนัง

กตองชนะจำเรียกจั่ง
 จบหมดตำตาพร้อม

๑ พระดำเนินสู่โบสถ์ถัง
 ทรงมอบจัวร์ทาน

ตั้งขัณฑ์มุกดีวดครองกราณ
 ถวายเครื่องบิการพร้อม

๑ เสร็จเด็จจุทหนึ่งแล้ว
 เค็ดอนพยุหโดยชด
 ถูวักต้องคด
 เย็นบายกตบค้นเจ้า

๑ ชาวแพชาวบ้านจัด
 คตทบชาเรียง
 เจ้าของแอบหมอบเคียง
 เทียนรูปจุดนอบน้อม

๑ บางแห่งแคงกวาดแล้ว
 รับท่านผู้มคุณ
 บ้างรับพวกเมียชน
 วังไหว่อยากไต่หน้า

เป่าดังขั

แซ่ซ่ม

ครุ่มครุ่ม จั่งครุ่ม
 กับทงเคี้ยงแตร

นมัสการ

นอบน้อม

เสร็จกิจ แล้วแต่
 แจกทงไครยมี

คดาพด

มารคเต้า

ตำดี่ วัฒนา

ตั้งเบื่องมณเทียร
 โต๊ะเคียง

เครื่องพร้อม

คแห่

หนึ่งเผ้าเค็มแพ

ชุดมุน

อุ่นว่า

นางอ๊ก หาดายเอย

เหนอยนนเคยถ่ม

๑ ขุนนางต่างแต่งให้

เรือแหวดแปดแจวหา

คันชอบแวงจอดอา

นำวนำบ้านทอง

๑ พระเล็ดจพยุหยาตรเต้า

อศัวยชฤตุดต

ปางเมื่อสุดดินฝน

เฉลิมพระยศทอง

๑ ประชุมชนพรักพร้อม

ถวนทั่วทุกหญิงชาย

เที่ยววัดแต่ตามตำบล

ยอพระเกียรติเกริกก้อง

๑ ชดमारคพยุหยาตรนิ

ค่ออกถนนจตุสดร

พรหมราชที่หัวพัน

เรือรบดัดพลัดแก้

๑ เรือญวนตามคันทัน

เลื้อยหนึ่งแซ่ตามตรง

แปดตำประจําจ

กว่าจะเลิกกรฐินถ้วน

ภรรยา

ที่ยัง

ไคร่รอยอยู่ คู่แฮ

ร่วมไม่ ผังชด

แดนชด

หนึ่งครั้ง

ฟ้าเปิด เมฆแฮ

แผ่นหัดแห่งด้ายม

มากหลาย

แซ่ซ้อง

เริงวัน

นับนอววยพร

มีวัน หนึ่งนา

ใหม่แท้

หมายบอก

เป็ดยนคังกรรมเนียม

ให้คง อยู่แฮ

ดีถวน

มาแท้

เหต่านมเดิมอ

๑ เรือประตู่อกกับทั้ง

อีกปลัดกรมพระตำ

เวรต้มทบแห่ประจำ

คำรวจกลองปดู้ห้า

๑ กองกลางเรือตงนอก

ขุนซื่อจงใจหาญ

นายเรือคู่ชำนาญ

ขุนซื่อผดัญไพรผู้

๑ เรือกันแกดักถนัดถ้ำ

ขุนพิไชยชาญยุทธ

ขุนนราฤทธิ์ไกรรุด

กรมตุ้รตัวดีได้

๑ เรือตงคำรวจทั้ง

ในใหญ่นอกอีกถนัด

รองงานนักรบรุดม

เกณฑ์ทุกกรมแต่ถนัด

๑ เกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง

ขุนซื่อคงปั่นไฟ

ทั้งตองปลัดกรมไว

ขุนไต้พลรบถ้ำ

เรื่อนำ กตองเฮย

รุดหน้า

รวนออก

๑ ค้างเรือเตื่อ

นามขนาน

ปลัดรู้

นำแท้ มานา

กตองถ้ำถางถนรงค์

โดยดุด

เขี้ยวไ้

ราษฎรคึก ดยอนเฮย

๑ ว่าทั้งตองกรม

แปดกรม

แปดถนัด

ในหม่

๑ เลือกพนพันทนาย

แห่ใน

แม่นถ้ำ

วังรูก โรมพ้อ

มั่งดูหมายเคี้ยว

๑ ถ่อม^{๒๕}วงศ์^{๒๕}คุณ

หดวงอภัย^{๒๕}พดชาญ

ฝ่าย^{๒๕}ขวาว^{๒๕}ว่าแต่^{๒๕}การ

หดวงชนะ^{๒๕}ไพริน^{๒๕}ข้าง

๑ อาษา^{๒๕}วศิ^{๒๕}เค^{๒๕}ษัต

ขุน^{๒๕}อน^{๒๕}ชิต^{๒๕}ดั่ง^{๒๕}คราม

ขุน^{๒๕}รณ^{๒๕}ฤทธิ^{๒๕}พิไช^{๒๕}ยนาม

เปน^{๒๕}พนัก^{๒๕}งาน^{๒๕}ได้

๑ ทหาร^{๒๕}ใน^{๒๕}เรือ^{๒๕}ดง^{๒๕}น

หมื่น^{๒๕}ช่อ^{๒๕}จง^{๒๕}ใจ^{๒๕}สนิ^{๒๕}ทชวา

ซ้าย^{๒๕}หมื่น^{๒๕}จิตร^{๒๕}รรักษา

วาง^{๒๕}แห^{๒๕}เคียง^{๒๕}ค^{๒๕}กน

๑ คาช^{๒๕}ตี^{๒๕}แดง^{๒๕}ดอด^{๒๕}พน

สิบ^{๒๕}ค^{๒๕}ด^{๒๕}ระ^{๒๕}ดวย

ดาว^{๒๕}ผ้า^{๒๕}ก^{๒๕}เส้น^{๒๕}ด^{๒๕}ดวย

ชน^{๒๕}ก^{๒๕}ชน^{๒๕}ด^{๒๕}ร้าว^{๒๕}ห้า

๑ ปัน^{๒๕}หัด^{๒๕}กนก^{๒๕}ด^{๒๕}บ^{๒๕}้าง

ดง^{๒๕}ทนา^{๒๕}กน^{๒๕}ยา

เกณ^{๒๕}ท^{๒๕}หัด^{๒๕}หม^{๒๕}ท^{๒๕}หาร^{๒๕}มา

พด^{๒๕}พว^{๒๕}ก^{๒๕}พาย^{๒๕}เรือ^{๒๕}น

พนัก^{๒๕}งาน

ช่อ^{๒๕}ข้าง

แห^{๒๕}น^{๒๕}แห

ฝ่าย^{๒๕}ซ้าย^{๒๕}นาย^{๒๕}เรือ

ชน^{๒๕}ด^{๒๕}าม

มอบ^{๒๕}ให้

ที่^{๒๕}ป^{๒๕}ด^{๒๕}ัด^{๒๕} กรม^{๒๕}เฮย

ว่า^{๒๕}ค^{๒๕}ัน^{๒๕}การ^{๒๕}เรือ

ด^{๒๕}อง^{๒๕}ค^{๒๕}ดา

หมื่น^{๒๕}น

เรือ^{๒๕}ค^{๒๕} ด^{๒๕}ึง^{๒๕}แ

นอก^{๒๕}ชน^{๒๕}เรือ^{๒๕}ก^{๒๕}ด^{๒๕}ง

เชิง^{๒๕}กร^{๒๕}ว^{๒๕}ย

ด^{๒๕}ูก^{๒๕}จ^{๒๕}ำ

เพรา^{๒๕}เพริ^{๒๕}ต

แห่ง^{๒๕}ชน^{๒๕}ชน^{๒๕}ชา^{๒๕}ว

วาง^{๒๕}ทา^{๒๕} เข็ย^{๒๕}ว^{๒๕}เอย

เหมา^{๒๕}ะ^{๒๕}หม^{๒๕}น

ด^{๒๕}ง^{๒๕}ห^{๒๕}ก^{๒๕} ค^{๒๕}น^{๒๕}พ^{๒๕}อ

ด^{๒๕}อด^{๒๕}ด^{๒๕}ือ^{๒๕}ด^{๒๕}ำ^{๒๕}ว

๑ เรือปลัดตำรวจคัน
 นำแห่งเรือทหารใน
 เรือกทองจัดวางไป
 พายหนักงัดเค็มคัง

๑ เขกไชยบุษบกคัง
 ศัรประภาศัรไชยนิ
 ดำหรับรับไครยภุณ
 ดอยเลื่อนดำเดียวคว้าง

๑ เครื่องสูงตงครบทั้ง
 ตำรวจคันทองคอง
 แตรนักษัตรคอง
 พายอาเลื่อเหลื่องถ้วน

๑ เรือชอบบันนน
 เกณฑ์ไพร่โพเรียงมา
 ขุนปลัดชื้อบัญชา
 พายไม้เหลื่อหยัดหัดซ้อม

๑ เรือทองแขวนฟ้าที่
 บ้านใหม่ไพร่ถ่มพาย
 ขุนฤทธิพิไชยนาย
 ถักกับทุกถ่มได้

เวรไคต คตาเฮย
 คุดง
 นำคู้ ชักนา
 คกค้อยคอยที่

ดอยดินธุ
 ชื้ออ้าง

พายแท้
 ที่หน้าเรือหน้า
 เจ็ดคองค

หกถ้วน
 ครบที่

หมวกคัมปี้แดง
 เนาชวา

ประจุพร้อม
 พดว่า กถ่าวเอย

อดสู้ยู่แรง
 ช้ายหมาย

หัดไว้

ปลัดคัก เคื่อนแฮ
 เร่งสรวัวพายทัน

๑ ตีแดงคาบขอบถ่อม

กตางคอกดาวคุด

ภาเรือภูได้รวดี

เดือขติบแดงอย่างน้อย

๑ คู้ชกคู้ไม่

ดงแคมโหระทึกขาน

ว่าดำหนึ่งโบราณ

ม่านรอบบม้วนชวนไว้

๑ ทิ้งศรีมข้อไว้

เพชรรัตนรายดารา

รัตนคติดกส้มญา

ทวยเทพถวายกรบ้าง

๑ ยิงหนึ่งทรงกราบพน

ข้อประจำทวิปงาม

กดับสมุทรสุตพายตาม

ประพาศแสงจันทร์คัน

๑ ถวายเป็นหนึ่งคัน

เต็มยกพวยประจำ

กางเกงยกรัวขำ

สรวมต้นขอบขาวมีอ้อม

เชิงมี

เรียบร้อย

แดงหมด นาท่อ

จ่ายถ้วนพดพาย

มีทหาร ปั่นเฮย

คูใช้

ตรงหนึ่ง บังคนเอย

เมื่อใช้ปิดตง

เทวา ริวคักเอย

เอกข้าง

บษบก พิศาดแผ่

ผดตเพยนเป็ดยันทรง

มีด้าม

เลิศต้น

เดินนัก นาท่อ

ป่าไค้คุดถวาย

วันตะดำ

จัดพร้อม

เขยวหมด แดแผ่

ขติบถ่อมเหลื่องดี

๑ เรือคัมขีอย่าง

จักรพรรดิภิรมย์รอง

พินามอนรินทร์คตอง

วังประธานสายทั้ง

๑ พดพิริยพรักพร้อม

จัดแต่ดวนเต็มพาย

ทางเืองลัดดัดรวมกาย

แมนท่งเจ้าหัตถ์

๑ บัดดังกตงกนก

ดีดาศของครุฑา

ผูกม่านแย่งรจนา

ดาวฤกษ์ดาศห้อย

๑ เรือคตตามบทพร้อม

อย่างพยุหยาตราหมด

ต่างคนแต่งเต็มยศ

กว่าจะสิ้นกริณธุ์

๑ บางแห่งที่ไม่สู้

เจ้ากับท่านขุนนาง

บางคนบันครกฏคราว

แต่งก็เต็มดูโกธ

อีกต้อง ดำเอย

แต่งตั้ง

แคบเล็ก ใช้นา

เฟื่องฟ้ากราบต้อง

เรียบราย

ยกกิด้า

เลื้อยด้นอบ แดพ้อ

บ่เพี้ยนเดียนตาม

กันยา

แย่งพร้อย

กจกหยอด แวดเอย

แต่งท่งทรงรอง

ไม่ดัด

ทุกผู้

เต็มอทุก วันนา

เมี่ยงแวงแต่งกาย

ขัดขวาง

แต่งได้

ออกแฮด

เปราะเบือนปอดปอน

๑ ที่จนจนบ่นบ้าง

แต่ทว่ามั่งมี

ว่าพรรณกตัญญูดี

พูดไม่คิดไว้หน้า

๑ ชายผ้าเอาหน้ารอด

ถึงจะมีไม่

เพราะการแก้ระบ

ถึงว่ากว่าจะขึ้น

๑ บ้างยืมบ้างเข้าบ้าง

เมื่ยคิดหาแต่งผิว

ข้อนวนทเจ็ด

บ้างเร่งเคื่อนของจ้าง

๑ เครื่องถมเครื่องนากถวน

เงินถึงทำมาแต่

กโณนเครื่องหน้าชา

กถ่องบั้นโคหาไว้

๑ บ้างหาเครื่องยศบ้าง

หาเก็บจนเหลือเพื่อ

ที่ชดกชดเหลือ

หาเช่นเขาไม่ได้

ตามท

บ่นบ้าง

แคะค่อน

พูดเหตุนฤจรง

ไว้ที่

เลื้อกดิน

มีแต่ ละครวงเอย

ตุ้ครจำจน

ของคัว

ช่วยบ้าง

คุ่นชอบ

ช่างร้องเค็มที่

พานกา หีบเอย

เซียงไฮ้

ขันโต๊ะ ชุดพ่อ

แต่งใช้ไปกุสิน

หาเรือ

เผื่อไว้

เต็มชด แดงหน้า

แทบกตัญญูตา

๑ วังวนจนสุดสิ้น

หัดอ่อนช่วยว้างช่วยหา

เมื่อยเที่ยวว้างเต็มปตา

ไม่เสร็จไม่กินเข้า

๑ การกรฐินไม่สิ้นเรื่อง

จักกต่างปวยการวัน

ยังความทชนชน

ว่านักดูเหมื่อนบ้า

๑ มวญหมุ่ซาให้ฟ้า

อีกพระวงษานุวงษ

เหล่าพราหมณ์กับพระสงฆ์

มีศรัทธาค้อยค้อย

๑ ตำต่งขทุกทัวถ้วน

วัดราชภูวัดหลวงตาม

นครนิคมคาม

ต่างไม่สู้คับแค้น

๑ รังแรมไครมาศสิ้น

กอบกิจปวรณาคน

ทุกหมู่ประชาชน

ทุกทุกวัดฤๅแคล้ว

ปัญญา

หน้อยเจ้า

หตายแห่ง

โกธรแค้นถึงคี่

ว่าพรณ

เนินช้า

มีมาก

บ่นเพื่อเก้อเอง

บาทบงตุ้

ใหญ่หน้อย

หมุ่ราช ภูราย

ต่างรู้ต่างทำ

อาราม

เขตรแคว้น

จังหวัด ดยามแย

ตารถ้วนพอเต็มอ

เขตรฝน

เสร็จแล้ว

ต่างทอด กรฐินเฮย

ต่างได้ต่างกัน

๑ ยามเช้าหนาวเรื่อยว
 เป็นพัดหดวงกตาศาย
 แดดร้อนผ่องน้ดกราย
 บรพทิศเมฆตงกอน

ตมชาย
 เกดร้อนร้อน
 ดงดู นิตยเอย
 ดั่งฟ้าดั่งระดู

N.C

CT
5/10/78

Central Archaeological Library,
NEW DELHI.

10643

Call No. 394.269593/Cul.

Author—Colakongkon.

Title—The festivals of the 12th
Months his majesty — —

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return
Balkrishna	29/6/77	29.7.77

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

S. S. (48) N. DELHI.